รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม”

โดย

รศ.ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย

มีนาคม 2561

สัญญาเลขที่ RDG58A0024

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ “การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม”

โดย
รศ.ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงลงได้จากการให้คำแนะนำ ให้ความรู้ และความช่วยเหลือ รวมทั้งได้รับความอนุเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ จากหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ศักดิ์ดา จงแก้ววัฒนา ที่ได้ให้คำแนะนำ และเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานในพื้นที่เมืองน่าน และได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับชุมชน

ขอขอบคุณคุณเพลินจิต พ่วงเจริญ อดีตประธานชุมชนบ้านมหาโพธิ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของโครงการวิจัยนี้ และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้คณะวิจัยได้เข้าไปศึกษา เรียนรู้ ค้นหาทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเมืองน่าน ได้พบปะผู้คนชาวเมืองน่านที่น่ารักจำนวนมาก และได้ทำกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ร่วมกัน คุณสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน ที่ให้การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่มาโดยตลอด นายสุขสันต์ เพ็งดิษฐ์ รองผู้จัดการสำนักงานพื้นที่พิเศษเมืองเก่าน่าน (อพท. น่าน) ที่ให้คำปรึกษาในการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้อง ให้ความร่วมมือในการประสานการทำงานร่วมกัน ผลักดันและเปิดโอกาสให้การดำเนินโครงการวิจัยนี้ได้รับการสานต่อ และเผยแพร่ออกไปในวงกว้าง

ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะหัวหน้าบ้านทุกๆท่าน หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน ที่ให้การสนับสนุน และความอนุเคราะห์ในรูปแบบต่างๆตลอดทุกช่วงระยะเวลาในการดำเนินงาน และที่ขาดไม่ได้ ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณผู้อยู่อาศัยทุกคนจากทุกๆหลังคาเรือน และเจ้าของหรือผู้ครอบครองดูแลทรัพยากรอันมีคุณค่าในเขตเทศบาลเมืองน่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล ให้ความร่วมมือสละเวลาอันมีค่าให้กับผู้วิจัยและทีมงานเข้าสำรวจ และสัมภาษณ์ ซึ่งหลายๆครั้งต้องเข้าไปภายในที่พักอาศัย หรือพื้นที่ส่วนบุคคล

ขอบคุณทีมงานวิจัยทุกคน ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบโครงการ รวมทั้งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถานที่ทำงานของผู้วิจัยที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการดำเนินงานวิจัย และสนับสนุนเปิดโอกาสให้ได้เดินทางไปเก็บข้อมูลในจังหวัดน่าน ซึ่งตั้งอยู่ห่างกันไม่ไกลในแผนที่ แต่เหมือนไกลในความรู้สึก

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ น้องชาย และครอบครัวของผู้วิจัย ที่คอยให้กำลังใจในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เอาใจใส่ ถามถึงความก้าวหน้าของงานวิจัยอยู่เสมอ

ท้ายสุด งานวิจัยชิ้นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนมาโดยตลอดจากเครือข่ายวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนงบประมาณ อีกทั้งมอบโอกาสในการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

รศ.ดร. ณวิทย์ อ่องแสวงชัย
เชียงใหม่

บทคัดย่อ

โครงการนี้เป็นการดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องจากโครงการในระยะที่หนึ่ง “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และโครงการระยะที่สอง “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ที่ได้กระทำมาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกว่า 4 ปี ซึ่งโครงการในระยะที่หนึ่งเป็นการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ขึ้น โครงการในระยะที่สองเป็นการนำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์มาใช้ประโยชน์ โดยการสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรม และเผยแพร่องค์ความรู้ของทรัพยากรออกไปในวงกว้าง โครงการในระยะที่สามนี้เป็นการสร้างความต่อเนื่องในการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง โดยการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านเพิ่มเติมในมิติที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน สานต่อกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ให้เป็นต้นแบบของการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมของเมืองน่าน และเพื่อเผยแพร่ข้อมูลจากการทำงานที่ผ่านมาทั้งหมดกลับสู่ชุมชน ด้วยการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

ผลการดำเนินงานพบว่าทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของเมือง และวัฒนธรรมในเขตเมืองน่านต่างมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเมือง และการก่อรูปของชุมชน เมืองน่านยังคงมีเรือนไม้พักอาศัยพื้นถิ่นตั้งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง และเรือนสองชั้นในเขตเมือง รูปทรงของอาคารและการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในของเรือนแต่ละประเภท มีความสัมพันธ์ตำแหน่งที่ตั้งและอายุของเรือน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการขยายตัวของเมืองออกไปในแต่ละทิศทางในแต่ละช่วงสมัย นอกจากอาคารประเภทที่อยู่อาศัยแล้ว อาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ในเมืองน่านก็เป็นอาคารที่มีประวัติความเป็นมาและลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ

ผู้ที่เข้ารับการอบรมการแกะสลักพระไม้สามารถแกะสลักพระไม้องค์ขนาดเล็กออกมาได้เมื่อสิ้นสุดโครงการ ปัจจุบันนักท่องเที่ยวสามารถมาเช่าบูชาพระไม้ถวายคืนสู่วัดได้ สามารถทดลองแกะสลักพระไม้ด้วยตนเอง หรือสามารถเช่าบูชากลับไปได้เช่นกัน ทำให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนขึ้นในชุมชนจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมนี้

ข้อมูลและผลลัพธ์จากการดำเนินงานโครงการได้ถูกนำมาจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ด้วยสื่อที่ทันสมัย เข้าใจง่าย และสวยงาม เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของเมืองน่าน ที่นักท่องเที่ยวรวมถึงคนในพื้นที่สามารถเข้าใจถึงโครงสร้าง และสัณฐานของเมือง ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่าน ได้อย่างรวดเร็วและน่าสนใจ และเป็นจุดเริ่มต้นการให้ความรู้และข้อมูลที่ดีก่อนที่จะเดินทางไปชมสถานที่จริงในเมือง

ABSTRACT

This research is a series of field research project composed of three phases. The first phase aims to collect the data of architectural and cultural resources in Nan city by doing field survey and making GIS database. The second phase focuses on utilization of collected data form the first phase to encourage cultural tourism in the communities of Nan and set up a representative cultural activity, wooden buddha carving, to provoke people awareness of their value and revive it for contemporary practise. This project, the third phase, will carry on objectives and activities from the previous two projects to use them as a tool for enlivening the city. At the end of the project, the collected data and outcome of the research will be exhibited in the community centre which will be established by the project to disseminate the data and knowledge back to the community.

From the field data collection of architectural and cultural resources in Nan city, the research found that they have a deep relationship with development process of the city. The urban dwelling of Nan can be categorized into two types; traditional house on stilt and urban two storey house. Form and spatial arrangement of these houses correspond with the location and year of construction of the houses and signify the direction of development of the city in each period. Besides the vernacular houses in urban area, another unique typology of Nan architecture is colonial buildings which is different from those in other cities.

An encouragement of revival of cultural practice, wooden buddha image engraving, was done which at the end of the project many small wooden buddha images were produced by participants of the workshop. At present, tourist can offer money to the temple to dedicate the buddha to the temple. These activities can transfer the engraving technique from the expert to the next generation in the communities and promote better economy in the community.

At the end of the project, the community center, Long Nan Center, was established in collaboration with Nan municipality office and other parties in the city. The centre functions as a new knowledge centre for local and tourist to come to learn and get information about history and morphology of Nan city and its architectural and cultural resources. The centre will be a new tourist attraction and a good starting point to explore the city further.

All activities done by this project catalyzed the economic activity in the community, adaptation of original way of cultural practice for contemporary use and using architectural and cultural resources in the creative way for community-based tourism which will be a good ground for sustainable urbanism in such a small city as Nan.

สารบัญ

		หน้า
กิตติกรรมประกาศ		ก
บทคัดย่อ		ข
Abstract		ค
สารบัญ		ง

		หน้า
บทที่ 1 บทนำ		
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 คำถามของการวิจัย	3
	1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ	3
	1.4 ขอบเขตของโครงการ	3
	1.5 แผนการดำเนินงาน	4
	1.6 การดำเนินงานของโครงการ	6
	1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ	7
	1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับหลังสิ้นสุดโครงการ	8
	1.9 การถ่ายทอดผลงานไปสู่ผู้ใช้	8
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		
	2.1 การทบทวนการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำมา	9
	2.2 เมืองน่านกับการท่องเที่ยวทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่	12
	2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมาและในระยะถัดไป	13
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย		
	3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	19
	3.2 ระเบียบวิธีวิจัย	21
บทที่ 4 ผลการศึกษา		
	4.1 การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน	25
	4.2 การดำเนินการร่วมกับชุมขน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชนโดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน	77
	4.3 การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมแลวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว	101
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ		
	5.1 การเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับผลการดำเนินงานวิจัย และการทำงานต่อเนื่องภายหลังโครงการวิจัย	108
	5.2 กิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นชุมชนให้เล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชน	111

5.3 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปในอนาคต 114

บรรณานุกรม 116
ภาคผนวก 119

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ	27
ภาพที่ 2	แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้	27
ภาพที่ 3	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ (ซ้าย) และทิศตะวันออก (ขวา)	25
ภาพที่ 4	หอคำเมืองน่านในช่วงที่ถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน	28
ภาพที่ 5	ลำดับการบูรณะซ่อมแซมอาคารหอคำตั้งแต่ระยะที่ 1-4 (ซ้ายไปขวา)	28
ภาพที่ 6	ภาพการขุดสำรวจแนวกำแพงโบราณ โดยกรมศิลปากร	29
ภาพที่ 7	ลานสนามหญ้าทางด้านทิศตะวันออกของหอคำ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่เรียว่า “ท้องข่วงสนามหลวง" ในอดีต	29
ภาพที่ 8	พื้นที่บริเวณวัดน้อยในปัจจุบัน	30
ภาพที่ 9	ศาลเจ้าปู่สุธรรม ที่ตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มแก้วในอดีต และบรรยากาศการสำรวจสืบค้นข้อมูล	31
ภาพที่ 10	บริเวณที่ตั้งอาคารคลังแสงซึ่งอาศัยฐานของแนวกำแพงรั้วของคุ้มแก้วเดิมเป็นฐานของผนังอาคาร	31
ภาพที่ 11	แนวกำแพงดินและคูเมืองของเวียงเหนือทางด้านทิศเหนือ ซึ่งยังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่เพียงบางส่วน	34
ภาพที่ 12	ทุ่งนาหลวง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน	32
ภาพที่ 13	การสำรวจแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ตามแนวถนนสายท่าลี่ ฝั่งด้านทิศเหนือ	33
ภาพที่ 14	แนวกำแพงอิฐของเวียงน่านบริเวณด้านทิศเหนือของวัดมงคล ที่ยังคงหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์	33
ภาพที่ 15	แนวกำแพงดินของเวียงใต้ที่ยังคงปรากฏแนวแต่ดั้งเดิมไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ รวมทั้งแนวคูเมืองฝั่งด้านนอกของกำแพง	33
ภาพที่ 16	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวกำแพงเมืองโบราณ	34
ภาพที่ 17	แนวกำแพงที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆ กระจัดกระจายไปตามด้านเหนือของถนนรอบเมืองทิศใต้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก	35
ภาพที่ 18	แนวกำแพงที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ภายในบริเวณบ้านพักอาศัยหลายหลัง	35
ภาพที่ 19	แนวของอาคารที่วางตัวขนานไปตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ ต่อเนื่องมายังด้านทิศใต้ของถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้	35
ภาพที่ 20	แนวกลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน ซึ่งต่อเนื่องมาจากถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้ (ขวามือสุดของภาพ)	36
ภาพที่ 21	รูปแบบการปลูกสร้างอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน	36
ภาพที่ 22	พัฒนาการของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบและสัณฐานเดิมของพื้นที่	37
ภาพที่ 23	สภาพของคูเมืองน่านในปัจจุบันที่ถูกบุกรุกจนแทบไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก	37
ภาพที่ 24	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกอยู่บนริมตลิ่งริมถนน ซึ่งเป็นแนวกำแพงเมืองเดิมในอดีต	37
ภาพที่ 25	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวคูเมืองโบราณ	38
ภาพที่ 26	เรือนเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์	40
ภาพที่ 27	องค์ประกอบภายนอกของเรือน	410
ภาพที่ 28	ชานแดดและระเบียงที่มีหลังคาคลุมบริเวณด้านหน้าของเรือน	40

ภาพที่ 29	โครงสร้างและวัสดุมุงหลังคาที่มีทั้งไม้แป้นเกล็ด สังกะสี และกระเบื้องลอนผสมกัน	40
ภาพที่ 30	พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงรับแขก	41
ภาพที่ 31	พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงเอนกประสงค์หน้าห้องนอน	41
ภาพที่ 32	โครงสร้างหลังคาเมื่อมองจากภายในอาคาร	41
ภาพที่ 33	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านคุณคำดี แสนศรี	42
ภาพที่ 34	ผังพื้นของบ้านคุณคำดี แสนศรี	43
ภาพที่ 35	รูปด้านของบ้านคุณคำดี แสนศรี	44
ภาพที่ 36	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณคำดี แสนศรี	45
ภาพที่ 37	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	46
ภาพที่ 38	ผังพื้นของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	47
ภาพที่ 39	รูปด้านบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	47
ภาพที่ 40	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	48
ภาพที่ 41	เรือนพักอาศัยหลังแรกที่เคยใช้เป็นยุ้งข้าว และถูกทิ้งร้างต่อมาในภายหลัง	49
ภาพที่ 42	เสาอิฐก่อรับผนัง พื้น และโครงสร้างไม้ในชั้นบนของเรือน	49
ภาพที่ 43	องค์ประกอบโดยรอบของอาคารและการใช้ประโยชน์จากใต้ถุนที่ยกขึ้นสูง	49
ภาพที่ 44	เรือนติดดินสองชั้นหลังใหม่ ด้านหน้าเรือนยกใต้ถุนสูงหลังเดิม	50
ภาพที่ 45	ทางขึ้นระเบียงด้านหน้าอาคาร และซิ่งโอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ	50
ภาพที่ 46	พื้นที่ภายในเรือนใหญ่ ชั้นล่างเป็นโถงพักอาศัย ชั้นบนเป็นห้องนอนเชื่อมต่อด้วยบันไดไม้ ที่ตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้าน	50
ภาพที่ 47	พื้นที่ภายในเรือนครัว และระเบียงภายในเชื่อมต่อโถงพักอาศัยของเรือนใหญ่กับเรือนครัว	51
ภาพที่ 48	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณทองมา กันทะกา	51
ภาพที่ 49	ลักษณะภายนอกของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย เมื่อมองจากถนน	52
ภาพที่ 50	สภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย	52
ภาพที่ 51	ด้านหลังของเรือน (ซ้าย) เรือนเมื่อมองจากด้านทิศตะวันตก (กลาง) และบันไดทางขึ้นเรือนด้านหน้า (ขวา)	53
ภาพที่ 52	พื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน ส่วนหน้าเป็นห้องโถงนั่งเล่น ส่วนหลังเป็นครัวและห้องน้ำ	53
ภาพที่ 53	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย	54
ภาพที่ 54	บ้านคุณพรรณีในปัจจุบันที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมเอาไว้ได้ การเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง แยกเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็ก มีชานเชื่อมตรงกลางยังคงเห็นได้ชัด	55
ภาพที่ 55	รูปด้านข้างของเรือนเมื่อมองจากถนนหลัก ซึ่งสังเกตถึงความเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมได้ยาก ทั้งก่อนและหลังการปรับปรุง (ซ้ายและขวาตามลำดับ) เนื่องจากตัวเรือนหัวด้านหน้าออกสู่ถนนซอย	55
ภาพที่ 56	ลักษณะภายนอกของเรือนก่อนการปรับปรุงมาเป็นรูปแบบปัจจุบัน (ซ้ายและขวาตามลำดับ)	56
ภาพที่ 57	เสาชั้นล่างของอาคารมีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาปูนหลังจากดีดบ้านขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม (ซ้าย) บันไดขึ้นเรือนและอ่างล้างเท้าหน้าบ้าน (ขวา)	56
ภาพที่ 58	การจัดองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนชั้นบน ซึ่งมีชาน เติ๋น และห้องนอนเป็นองค์ประกอบหลักของอาคาร	56
ภาพที่ 59	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณพรรณี พรหมคำปา	57
ภาพที่ 60	รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นจากเรือนหลังแรกที่ตั้งอยู่ทางด้านหลัง	58

ภาพที่ 61	รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละด้าน (ด้านเหนือ ตะวันตก และตะวันออกตามลำดับ)	58
ภาพที่ 62	การจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยภายใน ซึ่งเกิดจากการต่อเติมเรือนออกมาทางด้านหน้าในแต่ละช่วงเวลา โถงด้านหน้าสุดของบ้านซึ่งเคยเป็นระเบียงโล่งมาก่อน (ซ้าย) โถงทางเดินกลางของเรือนหลังใหม่ด้านหน้าเมื่อมองมายังพื้นที่ที่เคยเป็นระเบียงโล่ง (กลาง) ด้านหลังของบ้าน มองเห็นพื้นลดระดับของส่วนที่เคยเป็นระเบียงของเรือนด้านหลังมาก่อน (ขวา)	59
ภาพที่ 63	รางรินปลายชายคาของมุขจั่วทั้งสองที่ยื่นออกมาขนานกันทางด้านทิศใต้ เมื่อมองจากห้องโถงชั้นบนขึ้นไป (ซ้าย) พื้นและผนังบริเวณห้องครัวด้านหลังของเรือนหลังแรก (กลาง - ขวา)	59
ภาพที่ 64	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง	60
ภาพที่ 65	รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตเคยเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงมาก่อน	61
ภาพที่ 66	รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนที่เป็นเรือนไม้ในอดีต รวมทั้งบันไดขึ้นเรือน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นปูนในภายหลัง เช่นเดียวกับส่วนต่อเติมทางด้านหลังของเรือนที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตและผนังก่ออิฐ	61
ภาพที่ 67	พื้นที่บริเวณโถงด้านหน้าของอาคาร ซึ่งแต่ก่อนพื้นที่ด้านหน้าสุดของโถงเคยเป็นระเบียง มีราวกันตกมาก่อน ก่อนที่จะทำการกั้นเป็นห้องเดียวกับห้องโถง	62
ภาพที่ 68	บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นห้องครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งได้รับการต่อเติมขึ้นมาในภายหลัง ด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก	62
ภาพที่ 69	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์	63
ภาพที่ 70	ลักษณะรูปทรงภายนอกของบ้านคุณสัมพันธ์ เมื่อมองจากทางด้านทิศใต้	64
ภาพที่ 71	โถงด้านหลังของอาคาร ซึ่งมีขนาดใหญ่และทำหน้าที่เชื่อมห้องครัว ห้องน้ำ และห้องนอนด้านหลังเข้าด้วยกัน	64
ภาพที่ 72	ชั้นบนของอาคารซึ่งเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด	65
ภาพที่ 73	ด้านหน้าและด้านข้างของอาคารที่ติดถนนซอยถูกสร้างประชิดกับแนวถนนเหมือนอาคารห้องแถว เช่นเดียวกับการวางผังและรูปด้านหน้าของอาคารที่เลียนแบบห้องแถว	65
ภาพที่ 74	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณสัมพันธ์ จินะ	66
ภาพที่ 75	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมโดยรอบของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน และบรรยากาศการเก็บข้อมูล	67
ภาพที่ 76	ผังพื้นของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	68
ภาพที่ 77	รูปด้านอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	68
ภาพที่ 78	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	69
ภาพที่ 79	พื้นที่ทำงาน และผลงานแกะสลักพระไม้ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของคุณสุรัช สีพนม	70
ภาพที่ 80	ตัวอย่างพระบัวเข็ม ฝีมือการแกะสลักโดยนายสุรัช สีพนม	71
ภาพที่ 81	คุณสุรัช สีพนม (ซ้าย) ตู้เก็บชิ้นงานแกะสลักภายในบ้านคุณสุรัช (ขวา)	71
ภาพที่ 82	ผลงานฮางยา (ซ้าย) และภาพแกะสลักนูนต่ำ (ขวา) ของคุณสุรัช สีพนม	71
ภาพที่ 83	โรงงานทำอิฐของนายอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน	72
ภาพที่ 84	ภาพเปรียบเทียบอิฐโบราณจากภูเพียงแช่แห้ง (ซ้าย) และอิฐที่ใหม่ที่ได้จากอุตสาหกรรมการทำอิฐมอญแบบปั้นมือ (ขวา)	73
ภาพที่ 85	เตาเผาที่ตั้งอยู่ภายในโรงงานทำอิฐของคุณอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน	74
ภาพที่ 86	ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ	74

ภาพที่ 87	ลานตากอิฐและลักษณะการจัดเรียงอิฐตามภูมิปัญญาชาวบ้าน	75
ภาพที่ 88	“ต้องลาย” หัตถศิลป์ที่ได้รับการสานต่อโดยพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนวัดกู่คำ	75
ภาพที่ 89	หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ	76
ภาพที่ 90	การประชุมหารือแนวทางการปฏิบัติงานโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้กับผู้นำชุมชนและตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆในพื้นที่	77
ภาพที่ 91	พื้นที่การทำงาน (ซ้าย) และพระพุทธรูปไม้ที่แกะเกือบสมบูรณ์ (ขวา)	78
ภาพที่ 92	การติดตามผลการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ (ซ้าย) และการนำทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมมาต่อยอด และทำการทดลองแกะสลักเรือยาวจำลองโดยพระปลัดมงคล สิริมงคโล (ขวา)	78
ภาพที่ 93	พระพุทธรูปไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง	79
ภาพที่ 94	กิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ของโครงการวิจัยระยะที่ 2 ที่ผ่านมา	80
ภาพที่ 95	การฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่องของผู้เข้ารับการอบรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ที่วัดมหาโพธิจนถึงปัจจุบัน	80
ภาพที่ 96	แนวคิดการดำเนินงานกิจกรรมโครงการการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	81
ภาพที่ 97	สัญลักษณ์กิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	81
ภาพที่ 98	การประชุมหารือในวาระต่างๆ เพื่อหาข้อสรุปในการจัดกิจกรรมโครงการ“ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	82
ภาพที่ 99	โปสตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการกิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ในเพจเฟสบุค “ล่องน่าน” และการให้ความสนใจตอบรับ	82
ภาพที่ 100	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	83
ภาพที่ 101	สื่อประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	84
ภาพที่ 102	บรรยากาศการลงทะเบียนในวันเปิดการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้	88
ภาพที่ 103	การกล่าวเปิดการอบรมจากบุคคลต่างๆ	88
ภาพที่ 104	การบรรยายจากพระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากรจากวัดแสงดาว อ. ภูเพียง จ.น่าน	89
ภาพที่ 105	ผู้วิจัย ภาคีในพื้นที่ และพระวิทยากรในการจัดอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้	89
ภาพที่ 106	ไม้และสิ่ว เป็นสิ่งที่สำคัญเบื้องต้นสำหรับการเริ่มแกะสลัก ซึ่งทางภาคีในพื้นที่จัดเตรียมไว้สำหรับการอบรม	90
ภาพที่ 107	หินโปร่งและวิธีการลับสิ่วหัวโค้ง	90
ภาพที่ 108	ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกำลังฝึกร่างภาพพระยืนสำหรับใช้แกะสลัก	90
ภาพที่ 109	การเตรียมฐานเลื่อยยนต์สำหรับการตัดไม้ซุงให้ได้ขนาดหน้าไม้ที่เหมาะสมกับการแกะสลัก	91
ภาพที่ 110	ไม้ขนุนที่ได้มีการตัดให้มีขนาดเล็กลงเพื่อเตรียมร่างภาพพระไม้ลง	91
ภาพที่ 111	บรรยากาศการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้	92
ภาพที่ 112	ผลงานพระพุทธรูปไม้แกะสลักขนาดต่างๆจากผู้เข้าอบรมเมื่อโครงการสิ้นสุดลง (ซ้าย) ผลลงานพระไม้สูงประมาณ 2 นิ้ว ไม่รวมฐาน (ขวา)	93
ภาพที่ 113	การสาธิตการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เมื่อครั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน	94
ภาพที่ 114	ไม้ซุงที่ได้รับการบริจาคมาจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อรอการแปรรูปเป็นไม้ท่อนสำหรับแกะสลักภายในวัดมหาโพธิ	94

ภาพที่ 115	อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้วที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิเพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม	95
ภาพที่ 116	อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้วที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิเพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม	95
ภาพที่ 117	พระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว ภายในตู้จัดแสดงของวัดมหาโพธิ	95
ภาพที่ 118	คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังเก็บข้อมูลกิจกรรมแกะสลักพระไม้เพื่อต่อยอดไปสู่โครงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่	96
ภาพที่ 119	นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามโครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อยอดและได้รับการสนับสนุนจากการดำเนินโครงการของผู้วิจัย	96
ภาพที่ 120	กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่โครงการวิจัยสนับสนุนให้เกิดการสานต่อโดยอพท. น่านเพื่อให้คนทั่วไปและเยาวชนสามารถทดลองแกะสลักพระไม้ได้ตามความสนใจของตนเองในแต่ละขั้นตอนและเวลาที่อำนวย	97
ภาพที่ 121	การอบรมแกะสลักพระไม้แก่เยาวชนกะเหรี่ยง โดยมีพระสงฆ์ของวัดมหาโพธิเป็นพระวิทยากร	97
ภาพที่ 122	การศึกษาดูงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน นำโดยนายก อบจ. ที่เข้ามาศึกษาดูงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนมหาโพธิ ผู้ศึกษาดูงานบางท่านอยู่ในคณะวิจัยในโครงการอื่นของสกว. ด้วยเช่นกัน ในขณะที่บางท่านเป็นสล่าที่แกะสลักพระไม้โดยการใช้บล็อกที่เตรียมไว้กดลงไปในเนื้อไม้ ทำให้ได้องค์พระออกมาอย่างรวดเร็ว ซึ่งสามารถผลิตได้กว่า 100 องค์ในแต่ละวัน	98
ภาพที่ 123	บรรยากาศการศึกษาดูงานการแกะสลักพระไม้ และกิจกรรมอื่นๆของชุมชนมหาโพธิจากหน่วยงานต่างๆ เช่น คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายหาด จังหวัดสมุทรสงครามและสมาชิกสภาอบต. พนักงานส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่มอาชีพ	98
ภาพที่ 124	ผู้มาศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยวทั่วไปต่างให้ความสนใจเช่าบูชาพระไม้ถวายเข้าวัด หรือเช่าบูชานำกลับไป	98
ภาพที่ 125	การแกะสลักพระไม้ของโครงการวิจัย ได้ถูกเลือกเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	98
ภาพที่ 126	การระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชนถึงขอบเขตและองค์ประกอบของเมืองเก่าที่ควรผลักดันให้เป็นเขตอนุรักษ์เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2560 โดย ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร ซึ่งได้รับการสนับสนุนการทำงานต่อยอด และข้อมูลจากโครงการวิจัยนี้	100
ภาพที่ 127	การประชุมเพื่อผลักดันให้เมืองน่านเป็นเมืองน่าอยู่ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ JICAซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยนี้ เพื่อต่อยอดกับโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคตในการประชุมมีการนำเสนอการดำเนินงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้โดยภาคีในพื้นที่ และผลการดำเนินงานโครงการทั้ง 3 ระยะโดยผู้วิจัย	100
ภาพที่ 128	ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์และศูนย์จัดแสดงต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเมืองน่านปัจจุบัน	101
ภาพที่ 129	แนวทางในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	101

ภาพที่ 130	การประชุมหารือเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ณ เทศบาลเมืองน่าน และการขอคำปรึกษาในการจัดตั้งศูนย์ฯ จากนายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน	102
ภาพที่ 131	อาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน	102
ภาพที่ 132	อาคารสรรพากรเก่า	103
ภาพที่ 133	อาคารเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง สมพาน	103
ภาพที่ 134	รูปแบบของการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ที่ทำการออกแบบเบื้องต้น	105
ภาพที่ 135	ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ก่อนการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน มุมมองจากข่วงเมือง	105
ภาพที่ 136	ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ระหว่างการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ทั้งภายในและภายนอก	106
ภาพที่ 137	ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ภายหลังการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน เสร็จสิ้นสมบูรณ์	106
ภาพที่ 138	สื่อจัดแสดงต่างๆภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	107
ภาพที่ 139	โบราณวัตถุของวัดมหาโพธิที่เตรียมสำหรับจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน	108
ภาพที่ 140	การออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ	109
ภาพที่ 141	การให้สัมภาษณ์ออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน โดยผู้วิจัย	110
ภาพที่ 142	การให้สัมภาษณ์แก่นักข่าว ประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดน่าน เกี่ยวกับผลลัพธ์จากโครงการวิจัย โดยเฉพาะกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยภาคีแกนนำในพื้นที่	110
ภาพที่ 143	ตัวอย่างของข่าวภาคเหนือช่อง NBT ที่ออกอากาศนำเสนอการดำเนินงานกิจกรรมแกะสลักพระไม้	110
ภาพที่ 144	การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การดำเนินงานของโครงการผ่านรายการข่าวเช้าออกไปทั่วประเทศ โดยช่อง NBT	110
ภาพที่ 145	การเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในเวทีวิชาการ การอบรม และสัมมนา ต่างๆ	110
ภาพที่ 146	บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย	111
ภาพที่ 147	บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย	111
ภาพที่ 148	การมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคาร : บ้านคุณสุทธิดา สุขมี (ซ้าย) บ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี (กลาง) และโฮงเจ้าฟองคำ (ขวา)	112
ภาพที่ 149	จุลสาร “แป้นเกล็ด” ฉบับที่ 1 และ 2	112
ภาพที่ 150	ของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน	113
ภาพที่ 151	การให้คำปรึกษาในการปรับปรุงบ้านหลวงธนานุสรณ์ (บ้านคุณหลวง)	114
ภาพที่ 152	โรงไม้เก็บใบยาสูบในบริเวณด้านหลังบ้านคุณหลวง ก่อนและหลังการรื้อถอนเพื่อรอการพัฒนาพื้นที่ต่อไป	114

สารบัญแผนผัง

		หน้า
แผนผังที่ 1	แผนผังโครงสร้างของการดำเนินโครงการ	20
แผนผังที่ 2	แผนผังประชาสัมพันธ์สถานที่จัดอบรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ณ วัดมหาโพธิ บ้านมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน	84
แผนผังที่ 2	แผนผังแสดงตำแหน่งอาคารที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	104

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการ “การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่านผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม” เป็นการดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องจากโครงการในระยะที่หนึ่ง “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และโครงการระยะที่สอง “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ที่ได้กระทำมาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกว่า 4 ปี ซึ่งโครงการในระยะที่หนึ่งเป็นการจัดทำฐานข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้ง ความสำคัญ และประวัติความเป็นมาโดยสังเขป เกี่ยวกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่าน และจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ขึ้น รวมทั้งวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ และเงื่อนไขต่างๆของชุมชนเมืองน่านในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนตามแหล่งทรัพยากรต่างๆที่ค้นพบ โครงการในระยะที่สองเป็นการนำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์มาใช้ประโยชน์ โดยการสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรม เผยแพร่องค์ความรู้ของทรัพยากร เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในวงกว้าง และรวบรวมประเด็นที่น่าสนใจในตัวทรัพยากรที่สัมพันธ์กับกำเนิดและพัฒนาการของเมือง และการดำเนินชีวิตของผู้คนในเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งให้เกิดความตระหนักหวงแหนในตัวทรัพยากร เกิดกระแสการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวในแนวทางที่เหมาะสม โดยมีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนควบคู่กันไป การดำเนินกิจกรรมของโครงการทั้งหมดที่ผ่านมาเป็นการทำงานในพื้นที่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขต่างๆมากมาย ทั้งในด้านนโยบายที่ปรับเปลี่ยนไปมาของหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ การเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของนักท่องเที่ยว การขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวอย่างก้าวกระโดดจนเกินความสามารถในการรองรับของเมืองในบางช่วงขณะ ซึ่งทำให้พบข้อจำกัดและศักยภาพในการดำเนินงานต่อไปในหลายประเด็น

ในด้านประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน ซึ่งนักวิจัยหลายท่านที่ทำการศึกษาก่อนหน้านี้ได้กระทำกันมาอย่างต่อเนื่อง ยังมีขอบเขตทั้งในด้านเนื้อหา และคุณค่าที่ยังรอการสืบค้น ตรวจสอบ ขยายความในมิติต่างๆ ได้อีกอย่างมากมาย งานศึกษาก่อนหน้านี้มักมีอ้างอิงต่อๆ กันมา โดยขาดการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หรือมีความขัดแย้งของข้อมูลเกิดขึ้นให้เห็นอยู่เสมอ รวมทั้งขาดการอ้างถึงแหล่งที่มาของข้อมูลที่ชัดเจน ขณะเดียวกันงานศึกษาในหลายๆชิ้นมักมุ่งความสนใจไปยังทรัพยากรหรือสถานที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ทำให้ขาดการอธิบายความสัมพันธ์ในภาพรวม งานวิจัยของโครงการในระยะต่อไป รวมถึงในระยะที่ผ่านมาจึงพยายามศึกษาองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองน่าน ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ในมิติที่สัมพันธ์กับที่ตั้งและตำแหน่งของเมือง ความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้น และการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค และพยายามเชื่อมโยงทรัพยากรต่างๆ เข้าด้วยกันกับพื้นที่ของเมืองน่าน โดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ผ่านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ชุมชน และเมืองน่าน เพื่อให้เห็นภาพความสัมพันธ์ในวงกว้างทั้งในมิติของพื้นที่ เวลา และสังคม ซึ่งทำให้คนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชนหรืออยู่นอกเมืองน่าน หรือไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้น สามารถจินตนาการเห็นภาพที่มีชีวิตของทรัพยากรเหล่านั้นได้ดีขึ้น และเกิดความทรงจำร่วมขึ้นมา ทั้งในทางตรงและในเชิงเปรียบเทียบ แต่ข้อจำกัดจากการทำงานที่ผ่านมาพบว่า ทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมืองยังมีอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษา โดยเฉพาะอาคารที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตเทศบาลและในเขตรอบนอกออกไป ที่ผ่านมาการดำเนินงานของโครงการได้สร้างฐานข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับเมืองทั้งในมิติกายภาพ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมมาระดับหนึ่งแล้ว และหลังจากที่การดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่และตัวทรัพยากรที่ครบถ้วนมากขึ้น สมควรที่จะได้รับการรวบรวมและเรียบเรียงอย่างเป็นระบบให้เป็นที่รับรู้ออกไปในวงกว้าง ผ่านรูปแบบของหนังสือ ที่สามารถให้ข้อมูลได้รอบด้าน ในมิติของวิถีชีวิตผู้คน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับทรัพยากร

ทางสถาปัตยกรรม และในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัย ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต

ในด้านการสื่อสารข้อมูลกับคนภายในและภายนอกภายใต้ชื่อและสัญลักษณ์ว่า “ล่องน่าน” ที่ในปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะจุลสารล่องน่าน ที่เป็นที่ต้องการทั้งจากบุคคลทั่วไป และหน่วยงานต่างๆในเมืองน่าน รวมทั้งจากทางเฟสบุคในชื่อเดียวกัน รวมถึงสื่อเผยแพร่ในรูปแบบอื่นๆอีกมากมาย การจัดทำสื่อทั้งหมดเมื่อเวลาการดำเนินงานของโครงการก่อนหน้านี้สิ้นสุดลง ทำให้การดำเนินงานด้านสื่อต่างๆต้องยุติลง หรือลดความเข้มข้นลงไปด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่คณะวิจัยตระหนักถึงเป็นอย่างดี และได้พยายามสานต่อให้ชุมชน หรือหน่วยงานในพื้นที่เข้ามาสานต่อการทำงานให้ดำเนินต่อไป แต่ยังพบอุปสรรคหลายอย่าง ทั้งในด้านบุคลากรและงบประมาณ ในขณะที่การสร้างแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้คงอยู่คู่เมืองน่านต่อไป เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม-วัฒนธรรมจากความร่วมมือของคนหลายๆกลุ่มทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่าน ให้ต่อเนื่องสืบไปก็เป็นสิ่งที่คณะทำงานมุ่งหวัง โดยส่งเสริมให้ชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน เนื่องจากที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นความรับผิดชอบโดยคณะวิจัยเป็นหลัก โดยอาศัยการสนับสนุนหรือความร่วมมือจากท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุน การเข้ามามีส่วนร่วมกับคณะวิจัยในการสร้างสรรค์แบรนด์ “ล่องน่าน” ต้องการการสนับสนุนในเชิงปฏิบัติการมากกว่าเชิงนโยบาย ดังที่เคยเป็นมา ทั้งนี้จุลสารล่องน่านอาจจะหยุดการจัดพิมพ์ลง แต่เปลี่ยนการถ่ายทอดสื่อสารข้อมูลโดยการจัดทำเป็นหนังสือที่รวบรวบข้อมูลที่ได้ดำเนินการไปแล้ว และที่จะดำเนินการต่อไปขึ้นเป็นรูปเล่มเดียว ตามที่ได้อธิบายไปข้างต้น เพื่อให้ข้อมูลทั้งหมดเกิดการเชื่อมโยงกันในด้านสาเหตุปัจจัยต่างๆที่มีผลกระทบต่อตัวทรัพยากร ผ่านมิติด้านเวลาและพื้นที่ร่วมกัน ควบคู่ไปกับการสื่อสารเนื้อหาผ่านทางเฟสบุค เนื่องจากใช้เวลาและงบประมาณที่น้อย เกิดผลกระทบในวงกว้างได้ง่ายและต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน ข้อมูลต่างๆสมควรที่จะได้รับการเผยแพร่ ณ ที่เมืองน่านเองในลักษณะที่ผู้อยู่อาศัย และผู้ที่มาเยี่ยมเยือนสามารถเข้าถึง ศึกษา ค้นคว้า สอบถามได้โดยตรง ในรูปแบบที่เป็นตัวหนังสือ ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม และกราฟฟิคในรูปอื่นๆ อย่างถาวรหรือกึ่งถาวร ในลักษณะของการจัดแสดง ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่งที่เข้าถึงได้สะดวก เป็นกันเอง และสื่อถึงทรัพยากรทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมไปในตัว ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่อย่างกว้างขวางพบว่า มีเรือนพักอาศัยหลายหลัง ซึ่งเป็นบ้านเก่าที่มีเอกลักษณ์ตามแบบฉบับเมืองน่านถูกทิ้งร้างให้ทรุดโทรม ขาดการดูแล และใช้ประโยชน์ตามที่เหมาะสม ซึ่งถ้าหากได้รับการซ่อมแซม ปรับปรุง ให้แข็งแรงและสะอาดสะอ้าน และมีข้อมูลที่จัดแสดงอยู่ภายในไปพร้อมๆ กัน ก็จะเกิดคุณค่า และความน่าสนใจในตัวอาคารขึ้นมา เกิดเป็นศูนย์ข้อมูลที่ให้ความรู้เกี่ยวกับ กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และทรัพยากรทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน ที่บุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชม และหาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับความสนใจของตนเอง ก่อนที่จะออกไปเยี่ยมชมทรัพยากรในชุมชนด้วยตนเองต่อไป

ในด้านการดำเนินงานกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งโครงการที่ผ่านมาได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรต่อเนื่องไปยังอนาคต จากสมาชิกของชุมชนเมืองน่านในทุกระดับ ไม่ใช่จบลงแค่เพียงช่วงที่มีกิจกรรมเท่านั้น โดยเฉพาะการจัดอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่ต้องกระตุ้นให้เยาวชน ผู้สูงอายุ และสมาชิกในชุมชนโดยทั่วไป รวมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมให้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง สามารถแกะพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อให้ผู้ที่มีจิตศรัทธาสามารถเช่าบูชาเพื่อถวายวัดได้ เหมือนเช่นที่เคยเป็นวิถีปฏิบัติในอดีต ซึ่งการดำเนินงานได้สำเร็จไปเพียงขั้นต้น เห็นผลลัมฤทธิ์ของการอบรมและฝึกฝนภายในชุมชนเท่านั้น ยังไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในวงกว้างดังเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งสมควรที่จะผลักดันให้มีการดำเนินงานต่อไป เพื่อสร้างแรงจูงใจในการการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอ จนสามารถแกะได้ในขนาดที่หลากหลาย มีขนาดองค์เล็ก และจำนวนมากพอต่อการเช่าถวายวัด และสร้างจำนวนสมาชิกในการแกะสลักให้มากขึ้น เกิดกระบวนการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็สื่อสารออกไปในวงกว้างถึงที่มาของพระพุทธรูป วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตศรัทธาจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว ภูมิปัญญาการแกะสลักพระพุทธรูปไม้จะได้รับการสานต่อ เกิด

เศรษฐกิจหมุนเวียนภายในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปไม้สู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง

การดำเนินโครงการต่อจากนี้ เป็นการสร้างความต่อเนื่องในการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกในวงกว้างต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสังคมเมืองน่านในอนาคต ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

1.2 คำถามของการวิจัย

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่านโดยเฉพาะที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชน มีความสัมพันธ์กับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และส่งผลกระทบต่อการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมของเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร และการสร้างการรับรู้ในความสัมพันธ์ดังกล่าวให้ออกไปในวงกว้าง ประกอบกับการฟื้นฟูการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรม และความทรงจำที่มีต่อวัฒนธรรมเหล่านี้ ให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ที่สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ จะทำให้วัฒนธรรมเกิดการปฏิบัติสานต่อไปได้ เกิดความตื่นตัวตระหนัก และหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของตน และเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าน่านเป็นเมืองที่มีชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ออกมา

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1) เพื่อสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านในมิติที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และพื้นที่ต่อเนื่องนอกเขตเมืองน่าน ตั้งแต่ที่เริ่มมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่านจนถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของเมือง และวัฒนธรรม กับพัฒนาการของเมืองน่านในมิติของพื้นที่และเวลา

2) เพื่อใช้ฐานข้อมูลที่รวบรวมได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งในด้านของการสร้างการรับรู้แก่คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน และการส่งผ่านข้อมูลกลับสู่ชุมชนผ่านการร้อยเรื่องราวของทรัพยากรต่างๆที่มีชีวิตจากความทรงจำที่มีอยู่ร่วมกันในพื้นที่ ไปสู่คนรุ่นถัดไปด้วยวิธีการร่วมสมัย ที่สร้างสรรค์และกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม

3) เพื่อปรับองค์ความรู้ที่ได้จากการสืบค้น ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบัน ผ่านการทดลองฟื้นฟูการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมในอดีต ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ เพื่อให้เกิดการสานต่อวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมโดยคนในชุมชนได้เองต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตของโครงการ

- ขอบเขตด้านพื้นที่ การดำเนินโครงการครอบคลุมพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน และพื้นที่เชื่อมต่อในบริเวณใกล้เคียงที่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ความเกี่ยวพันจากอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาเชื่อมโยงไปถึง ในส่วนการดำเนินงานร่วมกับชุมชนจะพิจารณาจากความพร้อมและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินโครงการ แผนการทำงานของชุมชนที่มีอยู่เดิม และความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมาของโครงการ

- ขอบเขตด้านทรัพยากร

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการจะครอบคลุมทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยจะพยายามเชื่อมโยงภูมิหลังเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ที่สัมพันธ์กับพื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและความหมายของเมืองน่านผ่านทรัพยากรทั้งหมดร่วมกัน

- ขอบเขตด้านประชากร (เครือข่ายความร่วมมือ)

การดำเนินโครงการมีคณะวิจัยเป็นแกนกลางในการสร้างกลไก และกระบวนการในการดำเนินงานให้เกิดขึ้น ผ่านการทำงานโดยมีหัวหน้าบ้านเป็นผู้ขับเคลื่อนผ่านสมาชิกในชุมชนในการผลักดันการทำงานไปข้างหน้าให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมต่างๆในพื้นที่ เช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน เป็นต้น และคอยสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดสามารถดำเนินงานร่วมกันได้ด้วยดีจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

1.5 แผนการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็นช่วงในการดำเนินงานได้ดังนี้

ปีที่ 1

ช่วงที่ 1 สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชน และพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ (3 เดือน)

– สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานในวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ สามารถดำเนินการไปได้พร้อมๆกัน ทั้งในด้านการสำรวจพื้นที่และทรัพยากรเพิ่มเติม เพื่อรวบรวม วิเคราะห์ จัดทำเป็นหนังสือ การดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ข้อมูล และการสานต่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ จัดระบบเครือข่ายและโครงสร้างในการทำงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ในแต่ละขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานแต่ละช่วง โดยเน้นให้สมาชิกในชุมชน เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน และเครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่

ช่วงที่ 2 ดำเนินงานในแต่ละแผน (8 เดือน)

– ดำเนินงานในพื้นที่ในทั้ง 3 วัตถุประสงค์ควบคู่กันไป ทำการเก็บข้อมูล และสำรวจพื้นที่และทรัพยากรร่วมกับชุมชน ประชุมจัดหา สถานที่ และแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลที่เหมาะสมและเป็นไปได้ และจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง โดยตั้งเป้าหมายที่แสดงถึงความก้าวหน้าจากการดำเนินงาน ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงต่อไปได้ในรอบปีที่ 2

ช่วงที่ 3 สรุปการทำงานในรอบ 12 เดือน (1 เดือน)

- ทบทวน สรุป การดำเนินงานในรอบปีที่ผ่านมาร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่ว่า มีข้อจำกัดศักยภาพ และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด สรุปข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการทำงาน

ปีที่ 2

ช่วงที่ 4 ผลักดันศูนย์ข้อมูล และกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ให้เป็นที่รู้จักกว้างขึ้น (6 เดือน)

- ดำเนินกิจกรรมทั้งในและนอกพื้นที่ ในการสรรหาความร่วมมือ และผลักดันการทำงานให้เกิดการรับรู้ และผลกระทบในวงกว้างมากขึ้น สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลักต่อไป และประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ไปในขณะเดียวกัน

ช่วงที่ 5 ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำสื่อสำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน และจัดเตรียมรายละเอียดประกอบกิจกรรมพระไม้ (4 เดือน)

- รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆที่จะใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล รวมทั้งสื่อในการเผยแผ่กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายเข้าวัดได้

ช่วงที่ 6 ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่ (1 เดือน)

- ประชุมหารือกับสมาชิกในชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในแต่ละโครงการ และภาคีในพื้นที่ ถึงการวางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปได้ในอนาคต รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาถึงข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานที่ผ่านมาร่วมกันกับชุมชน และสรุปผลการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน

ช่วงที่ 7 สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา (1 เดือน)

- รวบรวมเนื้อหาการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา ควบคู่กับการสรุปผลที่ได้จากการจัดประชุม จัดกิจกรรม และการทำงานทั้งหมดเพื่อจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินการโครงการฉบับสมบูรณ์

1.6 การดำเนินงานของโครงการ

การดำเนินงานตามระยะเวลาการทำงานทุก ๆ 2 เดือน สามารถสรุปได้ดังนี้

กิจกรรม	ช่วงที่ (เดือน)											
	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24
ช่วงที่ 1 สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชน และพื้นที่ดำเนินการที่มีศักยภาพ												
1.1 สรรหาเครือข่ายความร่วมมือร่วมกับชุมชน เครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ และผู้ปฏิบัติการประจำในพื้นที่												
1.2 กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนการดำเนินงานแต่ละช่วง												
ช่วงที่ 2 ดำเนินงานในแต่ละแผน												
2.1 ทำการเก็บข้อมูล และสำรวจพื้นที่ และทรัพยากรร่วมกับชุมชน												
2.2 ประชุม สำรวจหาสถานที่ และสร้างแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลที่เหมาะสมและเป็นไปได้												
2.3 จัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง												
ช่วงที่ 3 สรุปการทำงานในรอบ 12 เดือน												
3.1 ทบทวน สรุป ข้อจำกัด ศักยภาพ ในรอบปีที่ผ่านมา และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายในปีต่อไปร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่												
3.2 สรุปข้อมูลต่างๆที่ได้จากการสำรวจค้นคว้า												
ช่วงที่ 4 ผลักดันศูนย์ข้อมูล และกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ให้เป็นที่รู้จักกว้างขึ้น												
4.1 สรรหาความร่วมมือ และผลักดันการทำงานให้เกิดการรับรู้ และผลกระทบในวงกว้างมากขึ้น ผ่านสื่อต่างๆ												
4.2 สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลัก ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ไปในขณะเดียวกัน												
ช่วงที่ 5 ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล และจัดเตรียมรายละเอียดประกอบกิจกรรมพระไม้												
5.1 รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆประกอบเนื้อหา												
5.2 จัดทำสื่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายวัดได้ และสื่อต่างๆ สำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล												
ช่วงที่ 6 ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่												
6.1ปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาถึงข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน												
6.2 วางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปในอนาคต												
ช่วงที่ 7 สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา												
7.1 สรุปผลจากการจัดประชุม จัดกิจกรรม และการดำเนินการทั้งหมดที่ผ่านมาเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์												

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ	งวดที่ (เดือน)											
	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24
ช่วงที่ 1 - ได้โครงสร้างการทำงานจากความร่วมมือระหว่างชุมชน และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ - ได้กรอบการปฏิบัติงานของแต่ละบุคล และทดลองดำเนินงานเพื่อปรับให้เหมาะสมต่อการทำงานตลอดทั้งโครงการ	✓	✓										
ช่วงที่ 2 - ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของเมือง และทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมือง ที่ครอบคุลมและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น - ได้ทราบสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูล และวิธีการที่เป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์ - ผู้เข้าอบรมแกะสลักพระไม้ได้ทำงานอย่างต่อเนื่องและมีผลงานออกมาที่มีจำนวนและคุณภาพเป็นที่น่าพอใจ		✓	✓	✓	✓	✓						
ช่วงที่ 3 - ทราบข้อจำกัดและโอกาสจากการทำงานที่ผ่านมา และสามารถปรับแผนให้เหมาะสมกับการทำงานในปีต่อไป - ได้ข้อมูลของเมืองที่เห็นความสัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม						✓						
ช่วงที่ 4 - เครือข่ายทำงานภาคปฏิบัติในการผลักดันให้ศูนย์ข้อมูลเกิดขึ้น และคนทั่วไปเริ่มรับรู้ในวงกว้างถึงการจะมีขึ้นของศูนย์ข้อมูล - แนวทางในการบริหารจัดการศูนย์ข้อมูล และพระไม้ โดยคนในพื้นที่เป็นแกนหลัก							✓	✓	✓			
ช่วงที่ 5 - ภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆประกอบเนื้อหา - สื่อเผยแพร่กิจกรรมพระไม้ และผลของการดำเนินงานเริ่มเป็นที่รู้จักในวงกว้าง - สื่อจัดแสดงในศูนย์ข้อมูลได้รับการผลิตอย่างต่อเนื่อง										✓	✓	
ช่วงที่ 6 - ทราบข้อจำกัดและโอกาสจากการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา และที่จะทำต่อไปในอนาคต - วิธีการและแนวทางในการบริหารจัดการของแต่โครงการต่อไป โดยคนในพื้นที่เป็นแกนหลัก												✓
ช่วงที่ 7 - รายงานสรุปการดำเนินงานของโครงการทั้งหมดฉบับสมบูรณ์												✓

1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับหลังสิ้นสุดโครงการ

1) ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่าน ได้รับการสืบค้น เรียบเรียง และตรวจสอบอย่างเป็นระบบ และถ่ายทอดออกมาในลักษณะที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และพื้นที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรนั้นๆทั้งในมิติของพื้นที่และเวลา ออกมาในรูปแบบของหนังสือซึ่งครอบคลุมเนื้อหาและความสัมพันธ์ตั้งแต่เมือง องค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมต่างๆ ในลักษณะการอธิบายที่องค์ประกอบเหล่านี้กอปรเป็นรูปสัณฐาน และโครงสร้างทางสังคมของเมืองน่าน ภายใต้อิทธิพลต่างๆทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา การเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม

2) ฐานข้อมูลทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ได้รับการเผยแพร่ออกไปในวงกว้างผ่านการร้อยเรียงเข้ากับพัฒนาการของเมืองและชุมชน ด้วยสื่อร่วมสมัยที่น่าสนใจ และเข้าใจได้ง่ายจากคนทุกเพศวัย ทั้งจากในและนอกพื้นที่เช่น แบบจำลอง ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม เละภาพกราฟิคอื่นๆ บนสถานที่ที่หน่วยงานในพื้นที่ และคนในชุมชน มีส่วนร่วมกันในการกำหนดและสร้างสรรค์ขึ้น

3) ทราบถึงกระบวนการ ศักยภาพ โอกาส และข้อจำกัดของชุมชนในการฟื้นฟู และสานต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมในอดีตให้กลับคืนมาอีกครั้งว่ามีความเป็นไปได้ระดับใด สามารถขยายกิจกรรม และพื้นที่ในการทำงานออกไปได้มากน้อยเพียงใด จากการผลักดันกิจกรรมทางวัฒนธรรมต้นแบบคือ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ อันจะทำให้เกิดการขยายผลออกไปเรื่อยๆในอนาคตทั้งจากกิจกรรมต้นแบบเอง และกิจกรรมอื่นๆที่จะตามมาในอนาคต

1.9 การถ่ายทอดผลงานไปสู่ผู้ใช้

การทำงานของโครงการอาศัยการสื่อสารผ่านการเล่าเรื่อง บอกต่อ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์โดยการดำเนินกิจกรรมพร้อมทั้งจัดทำสื่อเพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้าง ให้เกิดความเข้าใจ ความร่วมมือ และถ่ายทอดข้อมูลสู่ชุมชน ซึ่งการเผยแพร่จะกระทำผ่านวิธีการต่างๆที่เหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา และรูปแบบของการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอน เช่น บอร์ดจัดแสดง แผ่นพับ บทความในนิตยสาร โปสเตอร์ วีดิโอ สไลด์ และเครือข่ายสังคมออนไลน์ รวมทั้งการทำงานร่วมกับภาคประชาสังคม และสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของขึ้น อันจะทำให้เกิดการบอกต่อออกไปเป็นวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ สื่อจัดแสดง หนังสือ และรายงานวิจัยที่จัดทำขึ้นจะได้รับการเผยแพร่ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน รวมทั้งผู้ที่สนใจ และหน่วยงานที่อยู่ในเป้าหมาย เช่น

1. หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด น่าน รวมทั้งหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นอื่นๆที่รับผิดชอบ และสนใจในการดำเนินงานด้านการจัดการ และดูแลศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ เช่น กรมศิลปากร
4. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง ดูแลปรับปรุงฟื้นฟูรักษาสภาพแวดล้อมของเมือง เช่น กรมผังเมือง สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัด เทศบาลเมืองน่าน และองค์การบริหารส่วนตำบล
5. หน่วยงานราชการและเอกชนที่ทำงานในด้านวิชาการซึ่งสามารถนำองค์ความรู้ไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สู่สังคม หรือทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในระดับที่ลึกหรือกว้างขึ้น เช่น มหาวิทยาลัย และหน่วยงานวิจัยต่างๆ
6. ภาคเอกชนที่สนใจในการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว อาทิ ผู้ประกอบการบริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ธุรกิจที่พัก และร้านอาหาร เป็นต้น

บทที่ 2
การทบทวนเนื้อหาและกระบวนการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา

การดำเนินงานวิจัยของโครงการนี้ มีที่มาสืบเนื่องมาจาก โครงการศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน 18 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. 2554 - สิงหาคม พ.ศ. 2555 ต่อเนื่องด้วย โครงการจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในเขตเมืองน่าน ซึ่งใช้เวลาในการดำเนินงาน 26 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. 2556 – เมษายน พ.ศ. 2558 ทั้งสองโครงการที่ผ่านมามุ่งหวังที่จะสร้างความเข้าใจในภาพรวมเชิงพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ กับสภาพความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ทั้งในด้านกายภาพและเศรษฐกิจสังคม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นศักยภาพ และโอกาส รวมทั้งข้อจำกัด ในการพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่ขยายตัวขึ้น โดยสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเองเท่าที่ศักยภาพสูงสุดของชุมชนนั้นๆ จะสามารถกระทำได้ ซึ่งทำให้เกิดการดำเนินงานปฏิบัติการต่างๆ เผื่อผลักดันผลลัพธ์จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวภายในพื้นที่ตามมา ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ที่มีการปรับเปลี่ยนไปมาอยู่เสมอ ทั้งในด้านนโยบายที่ปรับเปลี่ยนไปมาของหน่วยงานในพื้นที่ การเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของนักท่องเที่ยว การขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวอย่างก้าวกระโดดจนเกินความสามารถในการรองรับของเมืองในบางช่วงขณะ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและแนวทางในการดำเนินการวิจัยโดยคณะวิจัยเอง เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพเงื่อนไขของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสามารถทบทวนบทสรุปของการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ดังนี้

2.1 การทบทวนการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำมา

2.1.1 การสืบค้นจำนวน สถานที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ฐานข้อมูลสารสนภูมิศาสตร์ด้านทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ที่ได้จัดทำขึ้นโดยโครงการในระยะที่หนึ่งพบว่ามีทรัพยากรทั้งสิ้น 378 หน่วย กระจายตัวเป็นวงกว้างในเขตพื้นที่เมืองน่านโดยทั่วไป โดยมิได้จำกัดความเข้มข้นอยู่เฉพาะเพียงในบริเวณใจเมืองเท่านั้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวเฉพาะเพียงในสถานที่บางแห่งในเขตใจเมืองนั้น เกิดจากการขาดการให้ข้อมูลที่รอบด้าน ครบถ้วน และเป็นระบบเกี่ยวกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในบริเวณอื่นของชุมชนเมืองน่าน ที่น่าสนใจเพียงพอจะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม ขณะเดียวกันการส่งเสริมให้มีการจัดการการท่องเที่ยวแบบวนรอบตามลักษณะโครงสร้างของเมืองที่แคบยาว และมีเครือข่ายถนนวนรอบที่ไม่ซับซ้อน สอดคล้องกับการกระจายตัวของทรัพยากรที่เกาะไปตามเส้นทางถนนวนรอบเหล่านี้ ก็สมควรได้รับการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลที่เพียงพอแก่นักท่องเที่ยวในการตัดสินใจไปเยี่ยมชม ตามข้อจำกัดของเวลา วิธีการเดินทาง ความสนใจ และงบประมาณของแต่ละบุคคล ได้รวดเร็วและง่ายดายยิ่งขึ้น

ในพื้นที่ตอนกลางของเมือง มีวัดจำนวนมากตั้งกระจายอยู่ในแต่ละชุมชน ส่วนใหญ่ยังเป็นวัดที่นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมน้อย แต่มีสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด รวมทั้งของบูชา ของใช้ ของจัดแสดงที่เก่าแก่มีคุณค่า หลงเหลืออยู่ในบริเวณวัดแต่ละวัดเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกับที่พักอาศัยที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ซึ่งสร้างด้วยไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลัก และถนนสายรองในพื้นที่ตอนกลางของเมือง และยังพบบ้านพักอาศัยที่มีคุณค่าในถนนสายรอง การส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ตอนกลางนี้ จึงต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากรให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น สร้างระบบให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรได้โดยง่าย และสร้างวิธีการเข้าถึงที่เหมาะสม และสะดวกสบายสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีพาหนะส่วนตัว

ในขณะที่พื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองมีค่ายสุริยพงษ์คั่นกลางต่อจากพื้นที่ตอนกลาง ทรัพยากรที่สำคัญของเมืองในจุดนี้ คือแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซึ่งปัจจุบันไม่หลงเหลือแนวกำแพงเมืองเก่าให้เห็นแล้ว แต่คูเมืองเวียงเหนือยังไม่ได้รับการพัฒนาในฐานะองค์ประกอบของเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้โดดเด่น เกิดเป็นภูมิทัศน์เมืองที่มีเอกลักษณ์ของเมืองน่านทางตอนเหนือขึ้น นอกจากสถาปัตยกรรมแล้วชุมชนทางตอนเหนือมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ พระพุทธรูปไม้ ซึ่งมีพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้อยู่ที่วัดน้ำล้อม และมีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในชุมชน โดยมี

ศูนย์กลางอยู่ที่วัดมหาโพธิ ซึ่งมีพระพุทธรูปไม้เป็นพระประธานอยู่ภายในวิหาร และการแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยการผลักดันของโครงการในระยะที่สองสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งเพื่อฝึกอาชีพให้กับคนในชุมชน ให้นักท่องเที่ยวได้มาทดลองแกะ และให้นักท่องเที่ยวได้เช่าถวายพระพุทธรูปไม้คืนสู่วัด อย่างไรก็ตามการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ตอนบน ยังต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากรให้มีความน่าสนใจมากขึ้น และสร้างความเชื่อมต่อของทรัพยากรในพื้นที่นี้เข้ากับในส่วนพื้นที่ตอนกลางและตอนล่างเพิ่มขึ้น เนื่องจากการตัดขาดของพื้นที่ส่วนอื่นๆจากตำแหน่งที่ตั้งคั่นกลางของค่ายสุริยพงษ์ การพัฒนาวิธีการเข้าถึง และรูปแบบพาหนะที่ใช้เดินทางที่สะดวกสบาย ปลอดภัย และรวดเร็วสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีพาหนะส่วนบุคคลเป็นสิ่งจำเป็น สร้างระบบให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในพื้นที่ให้มากขึ้น และการพัฒนาคูเมือง รวมทั้งภูมิทัศน์เมืองของเวียงเหนือด้านทิศเหนือให้สวยงาม และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากขึ้น จะเป็นแม่เหล็กสำคัญในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมายังพื้นที่ปลายสุดด้านทิศเหนือ โดยมีทรัพยากรอื่นๆเป็นตัวเสริมให้เกิดความน่าสนใจที่จะมาเยี่ยมชมพื้นที่มากขึ้นแก่นักท่องเที่ยว ตามแต่ความสนใจเฉพาะตัวบุคคล

เมืองน่านด้านทิศใต้ โดยเฉพาะด้านล่างของแนวกำแพงเมืองเวียงใต้ เป็นบริเวณที่การท่องเที่ยวยังเข้าไปไม่ถึงมากนัก ทั้งๆที่มีทรัพยากรที่เป็นองค์ประกอบระดับเมืองหลงเหลืออยู่ เช่น แนวกำแพงเมืองเก่า คูเมือง สวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำน่าน และภูมิทัศน์ตามริมฝั่งแม่น้ำน่าน และฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำ ซึ่งคุณลักษณะของทรัพยากรเหล่านี้อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการดูแลรักษาให้ความสำคัญ การพัฒนาจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆภาคส่วนจึงจะสำเร็จได้

การสืบค้นประวัติ และความทรงจำร่วมทั้งที่มีต่อทรัพยากรต่างๆ และต่อเมืองน่านในลักษณะที่สัมพันธ์กับวิถีดำรงชีวิตของผู้คน ที่ตั้ง และคุณลักษณะทรัพยากร และพัฒนาการของเมืองน่านเองพบว่า ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับ กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านจากที่งานศึกษาก่อนหน้านี้ที่ได้กระทำกันมาอย่างต่อเนื่อง ยังมีขอบเขตทั้งในด้านเนื้อหา และคุณค่าที่ยังรอการสืบค้น ตรวจสอบ ขยายความ ในมิติต่างๆ ได้อีกอย่างมากมาย งานศึกษาก่อนหน้านี้มักจะมีลักษณะที่อ้างอิงต่อๆ กันมา ซึ่งทำให้มีการตรวจสอบข้อมูลเกิดขึ้นอยู่เสมอ และเป็นสิ่งดีต่อการดำเนินการวิจัยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่ทำให้มุมมองและมิติในการมองกำเนิดและพัฒนาการของเมืองจำกัดอยู่ในรูปแบบเดิม งานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งพยายามศึกษาองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองน่าน ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ในมิติที่สัมพันธ์กับที่ตั้งและตำแหน่งของเมือง ความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้น และการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค จึงพยายามเชื่อมโยงทรัพยากรต่างๆ เข้าด้วยกันกับพื้นที่ของเมืองน่าน โดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ผ่านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ชุมชน และเมืองน่าน เพื่อให้เห็นภาพที่เป็นมิติสัมพันธ์ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงสังคม ซึ่งทำให้คนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชน หรืออยู่นอกเมืองน่าน หรือไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น สามารถจินตนาการให้เห็นภาพที่มีชีวิตของทรัพยากรนั้นได้ดีขึ้น และเกิดความทรงจำร่วมขึ้นมา ทั้งในทางตรง และในเชิงเปรียบเทียบ

องค์ประกอบหลายๆ อย่างของเมืองน่าน และทรัพยากรภายในเมืองน่าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการบอกเล่า และสร้างการรับรู้ ผ่านการดำเนินงานของโครงการในระยะก่อนหน้านี้มาระดับหนึ่งแล้ว จึงสมควรที่จะได้รับการรวบรวม และบอกต่ออย่างเป็นระบบออกไปในวงกว้างมากขึ้น ผ่านสื่อในรูปแบบต่างที่สามารถให้ข้อมูลได้รอบด้าน ครอบคุลมทุกมิติ ทั้งวิถีชีวิตผู้คน เศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต

2.1.2 การเผยแพร่ และสร้างกลไกในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของการทำงานออกไปในวงกว้าง เพื่อสร้างการตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมในด้านต่างๆ

การส่งต่อข้อมูลประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของผู้คนที่มีต่อทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งเมืองน่านผ่านสื่อต่างๆ ได้เปลี่ยนจากชื่อของโครงการที่ยาวและมีลักษณะที่เป็นทางการ เป็นชื่อสั้นๆ ที่ง่ายต่อการจดจำ และบอกต่อได้ในพื้นที่ภายใต้คำว่า “ล่องน่าน” พร้อมกับการออกแบบสัญลักษณ์ไปในขณะเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันล่องน่านเป็นที่รู้จักกันทั่วไปมากกว่าชื่อที่เป็นทางการของโครงการ โดยเฉพาะจุลสารล่องน่าน ที่ได้รับการตีพทพ์ออกมาแจกจ่ายในทุกๆสองเดือน ซึ่งเป็นที่ต้องการเป็นอย่างมาก ทั้งจากบุคคลทั่วไป และหน่วยงานต่างๆในเมืองน่าน การให้ความสนใจในตัวจุลสารเป็นมากกว่าการรออ่านจุลสาร แต่เป็นความต้องการที่จะเก็บจุลสารเพื่อสะสมให้ครบทุกฉบับ สำหรับใช้อ้างอิงและค้นคว้าต่อไปในอนาคต ซึ่งเป็น

ผลตอบรับที่เกินความคาดหมายของการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา ที่ต้องการเพียงแค่ให้เป็นจุลสารที่ใช้สื่อสารข้อมูลและความทรงจำเกี่ยวกับทรัพยากรที่สืบค้นร่วมกับชุมชน ในลักษณะเนื้อหาที่อ่านง่าย มีภาพประกอบที่สวยงาม เพื่อชวนให้ติดตามและเห็นคุณค่าความงามของสิ่งต่างๆ ในเมืองน่าน ที่เคยมองว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา หรือถูกมองข้ามไป

นอกจากการเผยแพร่ประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของผู้คนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งเมืองน่านผ่านทางจุลสารล่องน่านแล้ว ในการดำเนินโครงการที่ผ่านมายังได้เผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ https://longnanproject. wordpress.com/ ในขณะที่ข้อมูลที่สั้นและง่ายต่อการอ่านในระยะเวลาอันสั้น ได้ถูกเผยแพร่ผ่านทางเฟสบุค https://www.facebook.com/LongNanProject ซึ่งมีภาพประกอบมากมาย นอกจากสื่อทั้ง 3 ทางข้างต้น เป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารกับคน ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นปกติประจำแล้ว ยังมีการจัดทำสื่อพิเศษในรูปแบบต่างๆ เพื่อสื่อสารข้อมูลและกิจกรรมในโครงการออกไปยังสาธารณะชนในวาระต่างๆ เช่น การจัดทำสกู๊ปพิเศษลงในหนังสือ COMPASS เรื่อง “น่าน ไม่ตั้งใจไปไม่ถึง” การเข้าร่วมเสวนา ประชุม และออกงานนิทรรศการ ในวาระต่างๆที่จัดขึ้นในเมืองน่าน เป็นต้น ขณะเดียวกันเทศบาลเมืองน่านได้ให้ความสนใจในการให้การสนับสนุนการจัดรวมพิมพ์จุลสารทั้งหมดเป็นหนังสือ ซึ่งต้องมีการปรับเนื้อหา ทั้งในตัวหนังสือและกราฟฟิค ให้เหมาะสอดคล้องกันทั้งหมด รวมทั้งเขียนเนื้อหาเพิ่มเติมตามข้อมูลใหม่ๆที่ค้นพบจากการดำเนินงานวิจัยต่อไปในอนาคต เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงในเนื้อหาทั้งหมด

ชื่อและสัญลักษณ์ “ล่องน่าน” ที่ได้รับการออกแบบ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายได้ดีถึง ลักษณะของการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเมืองน่าน ได้เป็นที่รู้จักกันดีในเมืองน่าน และเป็นที่ชื่นชมของคนโดยทั่วไปทั้งในชื่อและสัญลักษณ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากมีรูปแบบที่ร่วมสมัย แต่สื่อถึงความเป็นน่านได้เป็นอย่างดี และได้กลายเป็นแบรนด์ขึ้นมาในปัจจุบัน อันจะสังเกตได้จากการเก็บสะสมหนังสือล่องน่าน การไม่อยากให้ล่องน่านมีโฆษณาในจุลสาร การติดต่อเข้ามาขอใช้แบรนด์และเนื้อหาของล่องน่าน ในการประกอบธุรกิจเกี่ยวกับของที่ระลึกและการท่องเที่ยว จากผู้ประกอบการในเมืองน่าน การสานต่อแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้ขยายออกไปทั้งในด้านวิชาการ ด้านสังคม ด้านกิจกรรม ไปจนถึงด้านการสร้างรายได้ให้กับชุมชนในเขตเมืองน่านจึงเป็นสิ่งที่ต้องผลักดัน และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในการดำเนินงานโครงการระยะถัดไป

ขณะเดียวกันการดำเนินงานส่งเสริมและฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมได้กระทำอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการที่ผ่านมา โดยมุ่งเน้นไปที่กิจกรรมการที่ส่งเสริมให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรจากสมาชิกของชุมชนเมืองน่านในทุกระดับ ตั้งแต่เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชุมชน คนทั่วไป ตลอดจนหน่วยงานต่างๆของรัฐ โดยเน้นกิจกรรมที่เหมาะสมกับคนในแต่ละช่วงวัย และบทบาททางสังคม และมุ่งหวังให้กิจกรรมแต่ละอย่างเกิดผลต่อเนื่องไปยังอนาคต ไม่ใช่จบลงแค่เพียงตอนที่มีกิจกรรมเท่านั้นเช่น การประกวดคลิปวิดีโอส่องน่าน ที่มุ่งให้เยาวชนเป็นผู้เล่นหลักในการดำเนินกิจกรรม วิดีโอที่เยาวชนผลิตส่งมาเข้าประกวดยังได้รับการแจกจ่ายไปยังหน่วยงานต่างๆ เพื่อเผยแพร่ในวาระโอกาสที่เหมาะสมเช่น มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การรอเปิดประชุม หรืองานออกร้านผลิตภัณฑ์ในชุมชนต่างๆ การประชาสัมพันธ์การล่องเรือในแม่น้ำน่าน โดยประสานงานร่วมกับชุมชนทางตอนเหนือ 3 ชุมชนคือ ชุมชนมหาโพธิ ชุมชนน้ำล้อม และชุมชนเชียงแข็ง เพื่อให้กิจกรรมล่องเรือในแม่น้ำน่านมีการให้บริการที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น มีการติดต่อประสานงาน และตอบรับนักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะล่องเรือได้ดีและรวดเร็วขึ้น นอกจากนี้ยังมีอัตราค่าบริการ และรายละเอียดในการให้บริการที่ชัดเจนและสะดวกต่อการตัดสินใจตามเวลาและความสามารถในการจ่ายที่นักท่องเที่ยวมี ซึ่งกิจกรรมนี้เน้นไปที่ความร่วมมือกับหัวหน้าบ้าน และสมาชิกภายในแต่ละชุมชนทางตอนเหนือ การจัดอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่เน้นไปที่เยาวชน ผู้สูงอายุ สมาชิกในชุมชนโดยทั่วไป และหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดวัฒนธรรม ให้ได้มามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ทั้งในช่วงจัดกิจกรรม และการดำเนินงานต่อเนื่องหลังจากนั้น เพื่อให้บุคคลที่สนใจในปัจจุบันสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้ได้ด้วยตนเอง จนสามารถแกะพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อให้คนทั่วไปตลอดจนนักท่องเที่ยวสามารถที่จะเช่าบูชาเพื่อถวายสู่วัดได้เหมือนเช่นที่เคยเป็นวิถีปกติในอดีต และครอบคลุมคนทุกระดับเพศและวัย

การดำเนินกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ เป็นเครื่องมือสุดท้ายในการใช้ฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติจริง และเพื่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างต่อสังคมเมืองน่านในอนาคต ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการขยายผลและพิสูจน์ระดับความสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงาน

2.2 เมืองน่านกับการท่องเที่ยวทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่

ในปี พ.ศ. 2559 มีนักท่องเที่ยวมาเยือยจังหวัดน่านทั้งสิ้น 765,450 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2558 ซึ่งมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยียนทั้งหมด 732,446 คน ประมาณ 4.5 ซึ่งเป็นคนไทยกว่า 97.6% ถึงแม้จะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวไม่มากนักในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา เมื่อเทียบกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ที่มีอัตราการขยายตัวของนักท่องเที่ยวแบบก้าวกระโดด แต่การเข้ามาของนักท่องเที่ยวก็ยังคงเพิ่มจำนวนขึ้นทุกๆปี ช่วงเวลาที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุด คือ ช่วงเดือน พฤศจิกายน - มกราคม โยเฉพาะในช่วงวันหยุดเทศกาลปีใหม่ ที่สามารถสังเกตเห็นได้จาก การกางเต็นท์ของนักท่องเที่ยวในบริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบริเวณใจเมืองน่าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถในการรองรับที่ไม่เพียงพอ การกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวอยู่เฉพาะบางบริเวณ และบางช่วงเวลา อันเป็นปัญหาที่สามารถแก้ไขด้วยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อมุ่งให้เกิดการระบายออกของการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว ช่วงเวลาท่องเที่ยว และการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวออกไปยังพื้นที่บริเวณอื่นของเมืองน่าน โดยการสร้างแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการวิจัยในระยะที่ผ่านมา

การจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆภายในชุมชนเมืองน่านได้มีขึ้นบ้างแล้วก่อนหน้าการดำเนินโครงการวิจัยจะเข้ามา แต่ยังไม่ได้มุ่งหวังประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ทำให้การจัดสภาพแวดล้อมในสถานที่หลายๆแห่งยังขาดความน่าสนใจ และไม่มีการบริหารจัดการ ดูแลรักษาความสะอาด ปลอดภัยที่ดีเพียงพอ ขณะเดียวกันนอกจากปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวที่เป็นไปอย่างรุนแรงในบางช่วงเวลาแล้ว ปัญหาภัยพิบัติยังส่งผลต่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน เช่น ปัญหาน้ำท่วม ซึ่งยังส่งผลต่อคุณภาพของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมและความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวในอนาคต ในขณะที่ในอนาคตอันใกล้ เมืองน่านจะเป็นเมืองหนึ่งที่สำคัญภายใต้เขตวงกลมเศรษฐกิจ ล้านช้าง-น่าน-ล้านนาตะวันออก (พะเยา แพร่ น่าน เชียงราย) การเดินทางทั้งเพื่อการท่องเที่ยว และการขนส่งคนและสินค้าจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น เมืองจะพัฒนาไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น ความพร้อมในการตั้งรับจากชุมชนต่างๆในเขตเมือง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่มีความเป็นเฉพาะถิ่นจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตนจากชุมชนในเขตเมือง และเขตชนบท ซึ่งทำให้การท่องเที่ยวขยายตัวเข้าไปในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น การสร้างกลไกและมาตราการในการรองรับดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น ที่สมควรให้มีการริเริ่มเพื่อเตรียมความพร้อมในปัจจุบัน

2.2.1 สถานการณ์และการจัดการการท่องเที่ยวของเมืองน่านในปัจจุบัน

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในเขตเมืองน่าน เกือบทั้งหมดเป็นนักท่องเที่ยวที่ตั้งใจมาน่านเป็นการเฉพาะ มีเพียงส่วนน้อยที่อาศัยเมืองน่านเป็นจุดแวะพักเพื่อผ่านไปยังประเทศลาว ผ่านทางด่านห้วยโกร๋น ปัจจุบันนักท่องเที่ยวใช้รถยนต์เป็นพาหนะหลักในการเดินทางในเขตเมืองน่านมีเพียงส่วนน้อยที่ใช้รถจักรยานยนต์ หรือจักรยาน ซึ่งมีบริการให้เช่า นอกจากนี้ยังใช้การเดินเท้า สามล้อถีบ และรถราง ควบคู่กันไป ปัจจุบันเมืองน่านยังมีบริการขนส่งมวลชนสาธารณะ ดังนั้นการวางแผนการขยายการท่องเที่ยวเข้าไปยังชุมชน ให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่เมืองน่าน จึงต้องคำนึงถึง การเข้าถึงที่สะดวกและเหมาะสมกับสภาพชุมชน และลักษณะของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ภายในเขตพื้นที่ชั้นในของเมืองน่านควรจัดให้มีทางเดินเท้าที่ได้มาตรฐาน สามารถใช้งานได้สะดวกจากคนทุกเพศทุกวัย รวมทั้งผู้พิการและทุพพลภาพ มีความกว้างของทางเท้าที่เพียงพอ โดยปราศจากสิ่งกีดขวาง แล้วจึงขยายต่อไปยังพื้นที่อื่นๆของเมืองน่าน เนื่องจากการเดินเท้าเป็นการเข้าถึงที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวในชุมชน ชุมชนไม่ต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐาน และองค์ประกอบภายในชุมชนเพื่อรองรับการเข้าถึงโดยการเดินเท้ามากนัก การใช้จักรยาน หรือรถสามล้อถีบรับจ้างเป็นรูปแบบการเดินทางอีกวิธีหนึ่งที่เหมาะสม และสามารถพัฒนาส่งเสริมได้ไม่ยาก เนื่องจากในเขตเมืองมีผู้ประกอบการที่ให้บริการจักรยานให้เช่า และกระแสการใช้จักรยานเพื่อการท่องเที่ยวเยี่ยมชมเมืองเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อยๆ การจัดให้มีความปลอดภัยในการใช้จักรยานบนพื้นผิวถนน หรือทางเดินเท้าจึงเป็นสิ่งที่สมควรได้รับการวางแผน การให้บริการรถรางของเทศบาลเมืองน่านแก่นักท่องเที่ยวยังมีความไม่แน่นอน เนื่องจากถ้านักท่องเที่ยวมาไม่ตรงกับเวลาที่รอบรถจะไม่สามารถใช้บริการได้ หรือถ้ามีจำนวนนักท่องเที่ยวที่ต้องการนั่งรถรางมากกว่าที่รถรางหนึ่งคันจะรองรับได้ ก็ต้องรอในรอบถัดไป ซึ่งใช้เวลารอที่นานมากเกินไป เพราะรถรางที่ให้บริการโดยเทศบาลเมืองน่านที่ใช้งานได้จริงตลอดเวลามีอยู่เพียง 1 คัน และสามารถบรรทุกผู้โดยสารได้รอบละประมาณ 20-25 คน ในขณะที่การนั่งรถรางเยี่ยมชมชุมชนเมืองน่านสามารถกระทำได้เพียงบางชุมชน ตามเส้นทางและถนนที่สามารถรองรับการเข้าถึงด้วยรถรางได้

การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวยังต้องอาศัยการให้ข้อมูลที่เป็นระบบ มีความละเอียดถูกต้อง โดยเฉพาะข้อมูลด้านแผนที่ซึ่งสมควรได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจัง เพราะแผนที่สามารถให้ข้อมูลของตำแหน่ง ที่ตั้ง ขนาด และรูปแบบการเข้าถึง ที่สัมพันธ์กับสัณฐานและโครงสร้างของเมืองในคราวเดียว ทั้งในระดับเมือง ระดับย่าน ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับกลุ่มอาคาร หรือระดับอาคาร แผนที่ที่ดีต้องมีรายละเอียดระดับชุมชนที่ดี เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าใจในภาพรวมของชุมชน ในบริบทด้านที่ตั้ง ภูมิศาสตร์ สังคม และองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับชุมชน หรือพื้นที่ทั้งหมดของเมืองได้ในเวลาอันรวดเร็ว และควรให้ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์และคุณค่าทางศิลปะของทรัพยากรเหล่านั้นที่ถูกต้องควบคู่กันไป

2.2.2 การพัฒนาองค์ประกอบของเมือง เพื่อพัฒนาเมือง

องค์ประกอบของเมืองที่บ่งบอกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมือง โครงสร้าง สัณฐานรูปทรงของเมือง เช่น แนวกำแพงเมือง คูน้ำ คันดินโบราณ ซากโบราณสถานเก่าแก่ ควรได้รับการเอาใจใส่ในการอนุรักษ์ พัฒนา ปรับปรุง เพื่อใช้เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นในการพัฒนาพื้นที่ในตำแหน่งอื่นๆของเมืองต่อไปในอนาคต เนื่องจากมีความสำคัญทางด้านภูมิหลังความเป็นมา และเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง รูปทรง สัณฐานของเมืองในทั้งหมดตามมา องค์ประกอบเหล่านี้มักมีขนาดใหญ่ สังเกตเห็นได้ง่าย และมีประวัติความเป็นมาที่สัมพันธ์กับเมือง และที่ตั้งในบริเวณนั้นๆ ดังนั้นจึงนำมาใช้เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นในการสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองได้เป็นอย่างดี เช่น แนวกำแพงเมืองน่านโบราณ ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในหลายๆตำแหน่ง ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างภูมิทัศน์ให้กับเมือง แนวคูน้ำคันดินของเมืองน่านยังคงหลงเหลือแนวให้เห็นเป็นบางช่วง ซึ่งสมควรได้รับการปรับปรุงและใช้เป็นองค์ประกอบในการสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองที่งดงามขึ้น รวมถึงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ได้จริงจากคนในพื้นที่และผู้ที่มาเยี่ยมเยือน ตัวอย่างที่ดีอีกกรณีหนึ่งในการใช้องค์ประกอบที่มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมือง และมีตำแหน่งที่ตั้งที่สัมพันธ์กับโครงสร้างของเมือง ในการสร้างภูมิทัศน์ คือ องค์พระเจดีย์ของวัดสวนตาล ซึ่งมีขนาดที่ใหญ่ สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล เนื่องจากองค์พระเจดีย์ตั้งอยู่ในแนวปลายสุดด้านทิศเหนือของถนนผากอง ก่อนที่ถนนจะเลี้ยวหักศอกมาบรรจบกับถนนมหายศ แนวถนนจึงพุ่งเป็นแกนสู่ตัวองค์พระเจดีย์พอดี เกิดเป็นมุมมองที่งดงาม ในขณะที่พื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนผากองช่วงก่อนถึงตัวองค์พระเจดีย์เป็นแนวต้นไม้ใหญ่ที่สามารถใช้เป็นองค์ประกอบนำสายตาไปยังตัวองค์พระเจดีย์ได้เป็นอย่างดี พื้นที่ดังกล่าวจึงสามารถสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ขึ้นมาได้ไม่ยาก หากมีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ดีตั้งแต่ปัจจุบัน ซึ่งสมควรที่จะมีการออกเทศบัญญัติ หรือจัดทำผังเฉพาะขึ้นมาบังคับใช้ ก่อนที่สภาพแวดล้อมของพื้นที่ในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปจนยากที่จะควบคุมแก้ไข การพัฒนาปรับปรุงให้องค์ประกอบของเมืองกอปรขึ้นเป็นภูมิทัศน์เมืองที่สวยงาม เกิดเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเป็นสิ่งที่หน่วยงานที่รับผิดชอบควรให้ความสำคัญ และส่งเสริมผลักดันให้เกิดผลขึ้นจริงอย่างเป็นระบบทั่วทั้งพื้นที่เมือง เมืองท่องเที่ยวที่สำคัญล้วนแล้วแต่มีภาพตัวแทนภูมิทัศน์เมืองให้นักท่องเที่ยวนึกถึงอยู่เสมอ ซึ่งเมืองน่านควรที่จะสร้างแนวทางพัฒนาภูมิทัศน์ทั้งในระดับเมืองและชุมชนให้เกิดขึ้น เนื่องจากมีองค์ประกอบต่างๆในเมืองและชุมชนที่รองรับการพัฒนาอยู่แล้ว แทนที่จะเน้นการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองแต่ในพื้นที่บริเวณใจเมืองแต่เพียงจุดเดียว

นอกจากการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองจากองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้ว การสร้างภูมิทัศน์เมืองจากองค์ประกอบทางธรรมชาติก็สมควรกระทำควบคู่กันไป ซึ่งในเขตเมืองน่านมีพื้นที่ในหลายตำแหน่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นต้นทุนอยู่แล้ว เช่น ต้นไม้ตามแนวรั้วคุ้มเจ้าราชบุตร แนวต้นไม้ริมถนนหน้าวัดอรัญวาส ทัศนียภาพแม่น้ำน่านจากบนสะพานพัฒนาภาคเหนือ พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณหน้าค่ายสุริยพงษ์ แนวต้นไม้ริมถนนสุมนเทวราชบริเวณหน้าโรงเรียนน่านคริสเตียน และต้นลีลาวดีตามแนวรั้วด้านในของหอคำ เป็นต้น

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมาและในระยะถัดไป

จากวัตถุประสงค์การวิจัย ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่สืบค้นมาได้ ให้เกิดผลจริงในการพัฒนาเมืองและชุมชน โดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการพัฒนาเมือง และอนุรักษ์ สืบสานทรัพยากรที่เป็นมรดกจากการสร้างงานทางวัฒนธรรมของชาวเมืองน่าน การดำเนินโครงการจึงได้ทำการศึกษาและทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยว รวมถึงงานศึกษาในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่เมืองน่าน ที่ได้มีการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้

2.3.1 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทาง และจัดการโดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2540) ซึ่งองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีดังนี้

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านองค์กรชุมชน มีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย รู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. ด้านการจัดการ มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

4. ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ชูวิทย์ ศิริโชคเวชกุล (2544) กล่าวถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นแนวทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจอย่างมากในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในทุกภูมิภาคของโลก ซึ่งหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การประดิษฐ์ และจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เทศกาลประเพณี การนำนักท่องเที่ยวชมกระบวนการทางการเกษตร การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หลายประเทศนำไปปฏิบัติและประสบความสำเร็จมีรูปแบบดังนี้

1. การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product Sales) เช่น สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำวัน
2. กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Shows) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village Based Activities) คือ กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนั้น

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุปได้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดกิจกรรมหลายรูปแบบ ทั้งการขายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การแสดงทางวัฒนธรรม กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน ที่ชุมชนจัดเพื่อเสนอให้นักท่องเที่ยว การผลิตของที่ระลึก การบริการอาหาร และการนำเที่ยวในพื้นที่ โดยประชาชนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการเตรียมความพร้อมในด้านผู้นำชุมชน ผู้บริการ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น งบประมาณการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อรองรับการบริการนักท่องเที่ยว โดยไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือเกิดผลกระทบน้อยที่สุด

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีหลักการ และเป้าประสงค์โดยทั่วไปดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม

8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผ้าเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

2.3.2 การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

การวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชน โดยพื้นฐานสามารถใช้การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค (SWOT analysis) ในการวิเคราะห์ได้เช่นกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำความเข้าใจได้ไม่ยากในเวลาอันรวดเร็ว จึงเหมาะที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการวิเคราะห์ในด้านต่างๆดังต่อไปนี้

- จุดแข็ง (Strength) เป็นการวิเคราะห์การดำเนินงานภายในของชุมชนเช่น การมีทรัพยากรท่องเที่ยวการ บริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน การคมนาคม เป็นต้น
- จุดอ่อน (Weakness) เป็นการวิเคราะห์การดำเนินงานภายในเช่นเดียวกับจุดแข็ง ซึ่งชุมชนไม่สามารถกระทำได้ดี ชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อทำการปรับปรุงจุดอ่อนของการดำเนินงานภายในเหล่านี้ให้ดีขึ้น
- โอกาส (Opportunities) คือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งชุมชนจะต้องคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงนั้น เช่น ภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี การพัฒนาของคอมพิวเตอร์ ทัศนคติของประชาชน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อาจทำให้ความต้องการของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนไป
- อุปสรรค์ (Threat) คือ สภาพแวดล้อมภายนอกที่คุกคามต่อการท่องเที่ยวของชุมชน สภาพแวดล้อมภายนอกเหล่านี้ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี ราคาน้ำมัน เป็นต้น

การวิเคราะห์สถานการณ์สามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขด้วยการเสริมจุดแข็งให้โดดเด่นขึ้น หรือลดจุดอ่อนลง เพราะเป็นปัจจัยที่ชุมชนสามารถควบคุมได้ โดยการวิเคราะห์หาโอกาส (Opportunities) ที่จะเสริมหรือสนับสนุนให้กิจการเติบโตได้ดีในอนาคต และค้นหาอุปสรรค (Threats) ที่จะทำให้การดำเนินงานไม่ก้าวหน้างหรือเติบโตช้า ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ชุมชนไม่สามารถควบคุมได้

ขณะเดียวกัน ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2542) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ หรือ 3 As ดังนี้

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่ท่องเที่ยว (Sites) และเหตุการณ์ (Events) สถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติสร้างหรือมนุษย์สร้างขึ้น แต่เหตุการณ์ที่น่าประทับใจเกิดจากมนุษย์สร้างเพียงอย่างเดียว

2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ความสะดวกสบายทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางเข้าไปถึงสถานที่ได้รวดเร็ว ปลอดภัย และสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

3. การเข้าไปถึง (Accessibility) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีระบบการขนส่ง (Transportation) ซึ่งประกอบด้วยเส้นทาง (Way) พาหนะ (Vehicle) สถานี (Terminal) และผู้ประกอบการขนส่ง (Carrier) มีวัตถุประสงค์ในการลำเลียงคนและสิ่งของไปยังจุดหมายปลายทางโดยผ่านเส้นทางหรือท่อลำเลียง

2.3.3 งานศึกษาในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่เมืองน่าน

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำฐานข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมและการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของเมืองน่านเพื่อการท่องเที่ยวและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ดีขึ้น มีตัวอย่างที่สำคัญและเป็นประโยชน์ในการยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

2.3.3.1 แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน

งานศึกษาชิ้นนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2548 โดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับหน่วยงานหลายๆภาคส่วนในเขตเมืองน่าน งานศึกษานี้เป็นหนึ่งในหลายๆงานที่ทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดทำขึ้นในแต่ละเมืองที่มีความสำคัญและมีมรดกทางประวัติศาสตร์หลงเหลืออยู่ ซึ่งจะต้องรีบทำการสืบค้นและรวบรวมก่อนที่จะสูญหายหรือถูกทำลายไป เนื้อหาในส่วนของเมืองน่านจะเริ่มอธิบายถึงประวัติของการพัฒนาเป็นเมืองน่านโดยเริ่มจากสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการสรุปเรียบเรียงเหตุการณ์สำคัญๆที่มีผลต่อพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุคตั้งแต่เมืองปัว จนมาถึงเมืองน่าน ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างของพื้นที่เมืองในแต่ละสมัยที่พอสืบค้นได้ จากนั้นงานศึกษาจึงค้นคว้าลึกลงไปถึงประเภทขององค์ประกอบของเมืองต่างๆ สถาปัตยกรรม เช่น ศาสนสถาน คุ้ม เรือนแถว เรือนพื้นถิ่น อาคารสาธารณะ และภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จากข้อมูลและความเข้าใจในเบื้องต้น งานศึกษาได้วิเคราะห์ถึงสาระสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่ค้นพบ และทำการระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่พบในเขตเมืองน่าน

เนื้อหาของงานศึกษาเป็นการสร้างความเข้าใจในภาพรวมของทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมืองน่าน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการได้มาซึ่งข้อมูล การเรียบเรียง และวิเคราะห์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแสการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้องในพื้นที่เมืองน่าน และให้คนในชุมชนเมืองน่านเกิดความรักและหวงแหนในทรัพยากรที่มีอยู่ในเมืองของตนทั้งที่เป็นทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยงานศึกษานี้ไม่ได้มุ่งเน้นการรวบรวมทรัพยากรที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเอาไว้อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูล ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงต่างๆต่อไปได้ และสามารถปรับปรุงเนื้อหาของข้อมูลให้ทันสมัยได้อยู่เสมอ อันเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ผ่านมา รวมทั้งที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

แผนที่ชุมชนที่จัดทำขึ้นนี้ สามารถใช้เป็นข้อมูลในเบื้องต้นในการดำเนินงานต่อในรายละเอียด และการวางแผนการดำเนินกิจกรรมในการเก็บข้อมูล สำรวจ สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านวัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมได้รวดเร็วขึ้น ผลการวิเคราะห์พื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของงานศึกษานี้ยังช่วยให้แนวทางเกี่ยวกับลักษณะของภูมิทัศน์ที่คนในชุมชนในเมืองน่านมองเห็น และให้ความสำคัญ รวมทั้งต้องการอนุรักษ์รักษาเอาไว้

2.3.3.2 โครงการศึกษา สำรวจ ออกแบบเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน

งานวิจัยชิ้นนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2545 โดย สุรีย์ บุญญานุพงศ์ และคณะวิจัยจากสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้เพื่อจัดทำแนวทางในการพัฒนาเมืองเก่าให้ได้รับการพัฒนาปรับปรุงที่ถูกต้อง เพื่อให้ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมในเขตเมืองเก่าได้รับการพัฒนา อนุรักษ์ เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน และเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนปกป้องภูมิทัศน์ และจัดทำผังเมืองรวมและผังมืองเฉพาะ การศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้จึงครอบคลุมในหลายๆด้านๆ ในการเก็บข้อมูลพื้นฐานทั้งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม ประชากร สังคมและเศรษฐกิจ และการวิเคราะห์จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ และผลกระทบจากเงื่อนไข ปัจจัยในแต่ละด้านที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมา ผลลัพธ์ท้ายสุดของการวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยการจัดทำร่างแผนการออกแบบอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ และแผนการออกแบบเพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม

จากขอบเขตและขั้นตอนของงานวิจัยจะเห็นได้ว่า มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ได้ดำเนินการผ่านมา รวมทั้งที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันและอนาคตในหลายประเด็น เช่น การศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า สภาพเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของผู้อาศัยในเขตเมืองเก่า และการมุ่งเน้นการสร้างแผนในการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ของ

บริเวณ แต่ข้อแตกต่างของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ จุดประสงค์ที่ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างแผนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวเป็นผลพลอยได้จากการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ตามแผนที่จัดทำขึ้น โดยขอบเขตของการดำเนินงานเน้นเฉพาะบริเวณเขตเมืองเก่าภายในแนวเขตกำแพงเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่บริเวณใจเมือง ซึ่งมีขอบเขตที่แคบกว่าการดำเนินงานวิจัยของโครงการ เนื่องจากงานวิจัยนี้เน้นการจัดทำแผน ตอนท้ายสุดของผลลัพธ์จึงเป็นการเสนอแผนโครงการต่างๆ ที่หน่วยงานต่างๆในเขตเมืองน่านสมควรยื่นเสนอและผลักดันให้เกิดขึ้นในการพัฒนาอนุรักษ์พื้นที่ต่อไปในอนาคต พร้อมกับทัศนียภาพเปรียบเทียบสภาพภูมิทัศน์ในหลายๆบริเวณก่อนการดำเนินงานและหลังการดำเนินงาน ซึ่งแนวทางการพัฒนาปรับปรุงที่เสนอมาในงานวิจัยนี้ ในหลายๆประเด็นได้รับนำไปสานต่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติขึ้นจริงแล้วในปัจจุบัน ขณะเดียวกันยังมีแผนที่เสนอโดยการศึกษานี้ในอีกหลายๆประเด็น ที่ยังไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติ และเริ่มมีความไม่สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขในด้านต่างๆ รวมทั้งสถานการณ์ของเมืองในปัจจุบัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของโครงการที่ดำเนินอยู่นี้ที่จะต้องพิจารณาปรับปรุงเสนอแนวทาง หรือข้อเสนอแนะที่เหมาะสมกับบริบทในปัจจุบัน

2.3.4 แนวคิดในการดำเนินงานวิจัยต่อไปในอนาคต

จากการทบทวนเนื้อหาภาคทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำไปแล้วพบว่า มีโอกาสและข้อจำกัดมากมายในขณะเดียวกัน ซึ่งบางประเด็นเป็นสิ่งที่สามารถบริหารจัดการได้ภายใต้ศักยภาพและเงื่อนไขด้านศักยภาพของผู้วิจัยขอบเขตและระยะเวลาของการดำเนินงานวิจัยนี้ ในขณะที่บางประเด็นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยศักยภาพจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่านในระดับต่างๆ เช่น การสร้างแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้คงอยู่คู่เมืองน่านต่อไป ในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งในเชิงวิชาการ และวิชาชีพ เนื่องจากปัจจุบัน ล่องน่านได้เป็นที่รู้จักกันดีในพื้นที่เมืองน่าน โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีความสนใจทางด้านวัฒนธรรม การให้ “ล่องน่าน” คงอยู่ ควรเป็นไปในลักษณะที่ ชุมชน หรือหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน เนื่องจากที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นความรับผิดชอบจากฝั่งผู้วิจัยเป็นหลัก โดยอาศัยการสนับสนุนหรือความร่วมมือจากท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุน การเข้ามามีส่วนร่วมกับผู้วิจัยในการสร้างสรรค์แบรนด์ “ล่องน่าน” ต้องการการสนับสนุนในเชิงปฏิบัติการมากกว่าเชิงนโยบาย ดังที่เคยเป็นมา

ขณะเดียวกันการรวบรวมข้อมูลทั้งจากที่เสนอออกไปผ่านสื่อต่างๆ และที่เป็นข้อมูลดิบ ไม่ได้นำเสนอผ่านสื่อต่างๆแต่อย่างใด รวมถึงไม่ได้ปรากฏในรายงานวิจัยที่ผ่านมา สมควรที่จะได้รับการรวบรวมเพิ่มเติมเป็นเนื้อหาที่สมบูรณ์ขึ้นในการอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการเมืองน่าน ที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับมิติต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ชาติพันธุ์ ในลักษณะที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมือง และองค์ประกอบของเมือง ทั้งที่ยังหลงเหลืออยู่ และที่สูญหายไปแล้ว ที่ให้เห็นพัฒนาการของเมืองน่าน และทรัพยากรต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมา ได้รวบรวมข้อมูลไว้ได้มากระดับหนึ่งแล้ว และสมควรที่จะเก็บรวบรวมให้มากขึ้นในการดำเนินงานโครงการต่อไป นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมควรได้รับผลักดันให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ในเบื้องต้นจะดูเหมือนว่า ชุมชนจะสามารถผลักดันต่อไปได้ด้วยตนเอง แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่า มีเงื่อนไขและอุปสรรคหลายอย่างที่ยากต่อการที่ชุมชนจะเข้ามาจัดการด้วยตนเองในทั้งหมด เช่น การจัดทำสื่อที่น่าสนใจ การสร้างกระบวนการบอกต่อออกไปในวงกว้าง การขาดงบประมาณและบุคลากรที่เป็นผู้มีความรู้ในการอบรม หรือการจัดกิจกรรมภายในพื้นที่

กิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมที่สมควรจะให้มีการผลักดันต่อไปอย่างต่อเนื่องคือ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เนื่องจากปัจจุบันหลังจากที่ได้มีการอบรมไปในโครงการระยะก่อนหน้านี้ ผู้เข้าอบรมได้ฝึกฝนด้วยตนเองต่อไป เท่าที่ตนเองจะพอมีความสามารถและเวลาที่พอจะหาได้ ปัจจุบันข้อจำกัดไม่ได้อยู่ที่อุปกรณ์ในการแกะสลัก หรือไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะ แต่เป็นที่การจัดสรรเวลาของผู้ที่ได้รับการอบรมและการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ปัญหาในการแกะสลักแบบทำๆ หยุดๆเป็นสิ่งที่ต้องการบุคคลกลางเข้าไปแก้ปัญหา โดยอาจสร้างแรงจูงใจให้มากขึ้น สร้างตารางเวลาในการฝึก และบังคับให้มีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในด้านการแกะสลักพระพุทธรูปที่มีขนาดองค์เล็กลง ซึ่งจะทำให้การแกะยากขึ้น ต้องการการฝึกฝนมากขึ้น และอาจต้องการครูผู้สอนมาอบรมเทคนิควิธีในการแกะเพิ่มเติม ซึ่งหลังจากที่สามารถแกะสลักองค์พระขนาดมาตรฐานได้เชี่ยวชาญแล้ว ต้องสร้างกลไกและแรงจูงใจให้มีการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอ จนมีขนาดที่หลากหลาย และมีจำนวนมากพอ ซึ่งต้องอาศัยสมาชิกในชุมชนในการช่วยกันแกะสลัก ไม่ใช่จากคนเพียงคนเดียว และต้องให้เกิดกระบวนการในการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปที่ได้รับการแกะสลักที่มีจำนวนมากพอ ต้องได้รับการสื่อสารออกไปในวงกว้าง ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ถึงที่มาของพระพุทธรูปเหล่านี้

วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตศรัทธาหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว จะเกิดการบอกต่อและมีผู้ที่ถวายพระสู่วัดมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นวัฏจักรที่คนแกะสลัก เกิดแรงจูงใจในการแกะ ภูมิปัญญาการแกะสลักได้รับการสานต่อ เกิดการไหลเวียนทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปสู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง ซึ่งกิจกรรมนี้อาจเริ่มต้นที่ชุมชนมหาโพธิก่อน เนื่องจากมีความพร้อมที่สุด จากนั้นจึงเป็นที่ชุมชนสถารศ ซึ่งมีการฝึกฝนของผู้เข้ารับการอบรมอยู่อย่างค่อนข้างต่อเนื่อง แต่ต้องได้รับการผลักดัน สนับสนุนในอีกหลายๆด้าน หลังจากนั้น ถ้าชุมชนทั้งสองกระทำสำเร็จ ก็จะก่อให้เกิดกระแสปฏิบัติเช่นเดียวกันตามมาจากชุมชนอื่นๆ ภายในเขตเทศบาลเมืองน่าน หรืออาจออกไปถึงพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัดน่าน

ในด้านของการสำรวจเก็บข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม จากการสำรวจที่ผ่านมาพบว่า มีเรือนพักอาศัยหลายหลัง ซึ่งเป็นบ้านเก่าที่มีเอกลักษณ์ตามแบบฉบับเมืองน่านถูกทิ้งร้างให้ทรุดโทรม ขาดการดูแล และใช้ประโยชน์ตามที่ควรจะเป็น ทั้งในแบบปกติเพื่อการอยู่อาศัย หรือในแบบสร้างสรรค์ เช่น การปรับเป็นที่พักแรมของนักท่องเที่ยว ร้านขายของ หอศิลป์ หรือศูนย์ข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยว ผนวกกับข้อมูลทั้งในรูปแบบที่เป็นตัวหนังสือ ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม และกราฟฟิคในรูปอื่นๆ ที่ได้สืบค้นมา ทั้งที่ยังเป็นข้อมูลดิบ และข้อมูลที่ได้รับการเรียบเรียงแล้วจำนวนมาก สมควรที่จะได้รับการเผยแพร่ออกไปยังพื้นที่ชุมชนเมืองน่าน ซึ่งเรือนพักอาศัยไม้เก่าหลายหลัง สามารถใช้เป็นสถานที่ ที่เหมาะสมในการเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี หากได้รับการซ่อมแซม ปรับปรุง ให้แข็งแรงสะอาดสะอ้าน เพื่อเชื้อเชิญให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเรือนที่มีเอกลักษณ์ และข้อมูลที่จัดแสดงอยู่ภายในไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน รวมทั้งทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน ที่บุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชม และหาข้อมูลที่ตรงกับความสนใจของตนเอง ก่อนที่จะออกไปเยี่ยมชมสถานที่เหล่านั้นในชุมชนด้วยตนเองต่อไป

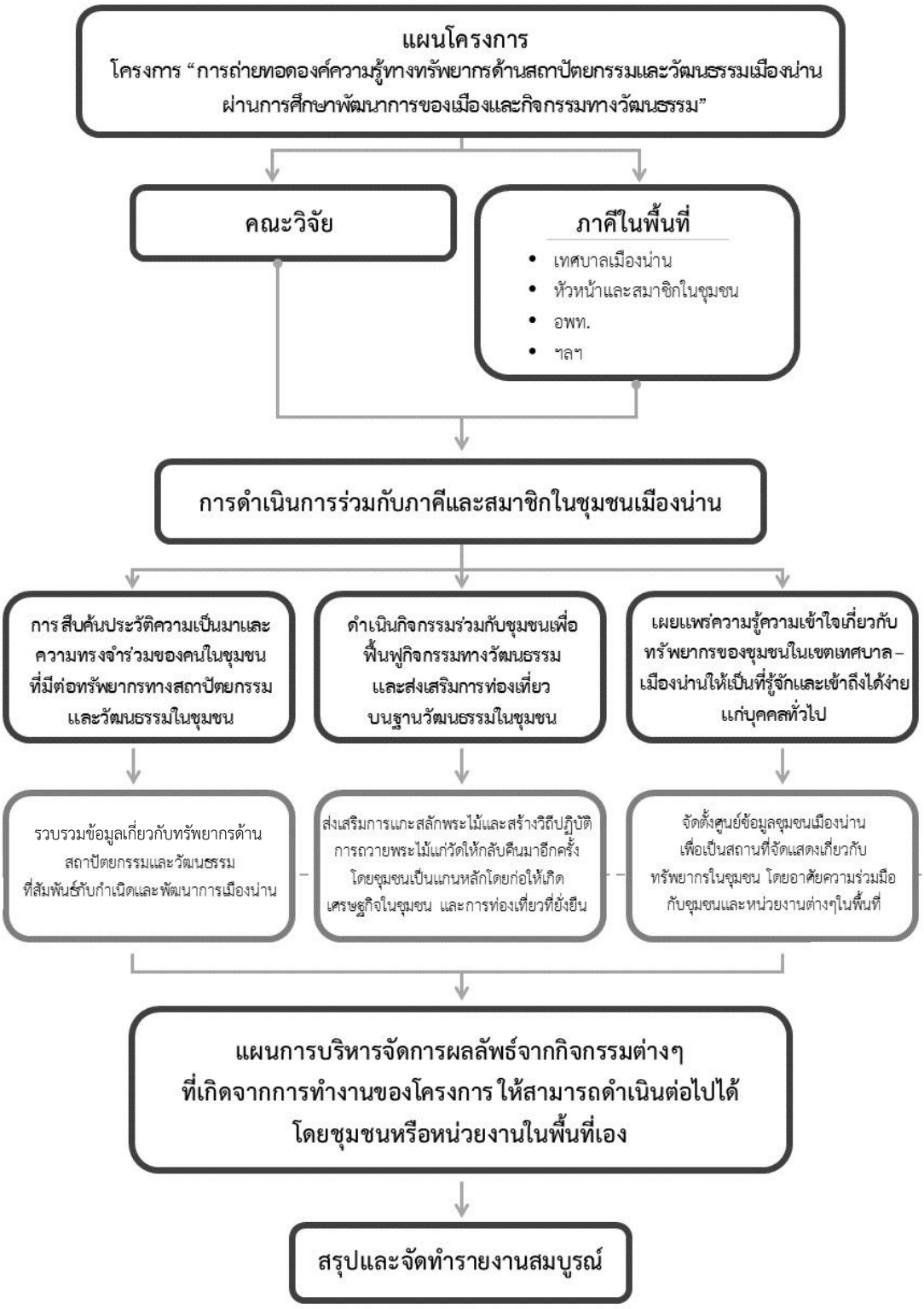
บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินโครงการวิจัยภาคสนามนี้เป็นการทำงานในระยะที่ 3 ต่อเนื่องจากโครงการระยะในที่ 1 และระยะ 2 ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานที่ได้กระทำมาโดยสังเขปในเนื้อหาของบทที่ 2 การดำเนินการวิจัยในระยะนี้อาศัยฐานข้อมูลและความเข้าใจที่ได้รับจากการดำเนินโครงการทั้งสองก่อนหน้านี้มาใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องจากโครงการที่ผ่านมา และได้ผลลัพธ์ออกไปเป็นวงกว้างมากขึ้นทั้งในแง่ของวิชาการ และในแง่ของผลประโยชน์ที่พื้นที่วิจัยจะได้รับ รวมทั้งมีเกิดการตระหนักและมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งมากขึ้นจากคนในชุมชนในการสำรวจสืบค้นประวัติความเป็นมา ความทรงจำร่วมของทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมต่างๆ การประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความเห็น และการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ผลลัพธ์จากการดำเนินงานที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างในการสร้างการตระหนักถึงคุณค่าในทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ตนเองมีอยู่ และการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขและศักยภาพของชุมชนของตน เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองน่านในปัจจุบัน

3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยของโครงการอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างของแนวคิดในการทำงานดัง แผนภูมิที่ 1

แผนผังที่ 1 โครงสร้างของการดำเนินโครงการ

3.2 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาและดำเนินโครงการมีขอบเขต เครื่องมือ และวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

3.2.1 ขอบเขตของการวิจัย

- ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยมีขอบเขตด้านพื้นที่ครอบคลุมชุมชนทั้ง 30 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองน่านทั้งหมด ต่อเนื่องไปถึงพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตเทศบาล ที่มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ความเกี่ยวพันจากอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา เชื่อมโยงไปถึง เช่น พื้นที่ของเวียงพระธาตุแช่แห้ง ตำบลบ่อสวก และบ้านนาปัง ตำบลนาปัง อำเภอภูเพียง เป็นต้น ในส่วนของการดำเนินงานร่วมกับชุมชนจะพิจารณาจากความพร้อมและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินโครงการ แผนการทำงานของชุมชนที่มีอยู่เดิม และความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมาของโครงการ จากนั้นจึงเลือกชุมชนตัวแทนเป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการร่วมกัน

- ขอบเขตด้านทรัพยากร

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการจะครอบคลุมทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยจะพยายามเชื่อมโยงภูมิหลังของทรัพยากรเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาที่สัมพันธ์กับพื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างคุณค่าและความหมายของเมืองน่านให้แข็งแรงขึ้น ขณะเดียวกันการดำเนินงานจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีศักยภาพในการสร้างความทรงจำร่วมให้เกิดขึ้นมากขึ้น เช่น เรือนพักอาศัยไม้จำนวนมากที่มีประวัติความเป็นมาสัมพันธ์กับเมือง และการดำเนินชีวิตของผู้คนในย่านนั้นๆ หรือพระไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ภายในวิหารของวัดทั่วไปในเขตเมืองน่านในอดีต แต่ปัจจุบันกลับเลือนหายไปหมดสิ้น ซึ่งเมื่อสืบค้นข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและพื้นที่เมืองน่านในมิติและขอบเขตที่กว้างขวางกว่าที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน ทรัพยากรที่ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาเหล่านี้จะเป็นตัวแทนในการสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

- ขอบเขตด้านประชากรและเครือข่ายความร่วมมือ

ผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นข้อต่อในการสร้างกลไก กระบวนการในการดำเนินงานร่วมกับสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่น ทั้งภาครัฐและเอกชนเช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท. น่าน) โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา ศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในระดับชุมชนจะอาศัยการประสานงานผ่านหัวหน้าบ้าน ให้เป็นตัวแทนในการผลักดันการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ผ่านสมาชิกในชุมชนให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม ขณะเดียวกันผู้วิจัยจะคอยสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดสามารถดำเนินงานร่วมกันได้ด้วยดีจนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

3.2.2 เครื่องมือในการดำเนินงานวิจัย

การสำรวจพื้นที่ และการทำงานภาคสนาม จะอาศัยการจดบันทึก การถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว และการสัมภาษณ์พร้อมๆกับการบันทึกเสียง ควบคู่ไปกับการรังวัดอาคาร โดยเน้นรายละเอียดเกี่ยวกับผังพื้น วัสดุ และสัดส่วนของอาคาร นอกจากนี้ยังใช้แผนที่ชุมชนเมืองน่านในการระบุตำแหน่งทรัพยากรที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมือง และตำแหน่งที่ตั้งของทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งเป็นแผนที่ที่จัดทำโดยการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และโดยหน่วยงานหรือโครงการอื่นๆผนวกกัน

การดำเนินกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยโครงการจะอาศัย เวทีประชุมประชาคม การประชุมวิชาการ การสัมมนา การจัดอบรม การเสวนา และการจัดแสดงผลงานในวาระโอกาสต่างๆ ตลอดทุกช่วงเวลาของการดำเนินงาน โดยจัดรูปแบบเนื้อหาของการดำเนินงานให้เหมาะสมกับการจัดแสดงในแต่ละเวทีกิจกรรม ในขณะที่การเผยแพร่ผลการดำเนินงานจะอาศัยการจัดทำสื่อ ในรูปแบบสิ่งพิมพ์ และโซเชียลมีเดียต่างๆ เช่น เว็บไซต์ และเฟสบุค

3.2.3 ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็นขั้นตอนต่าง ดังต่อไปนี้

1) **สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชนและพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ**

การสร้างกลไกในการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ในพื้นที่ เริ่มต้นจากการจัดระบบเครือข่ายและโครงสร้างในการทำงาน กำหนด

บทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ในแต่ละขอบเขต ขั้นตอน และลักษณะของการดำเนินงานแต่ละช่วง โดยเน้นให้สมาชิกในชุมชน เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน และเครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานบรรลุตามวัตถุประสงค์หลักทั้ง 3 ประการ ซึ่งโครงการในระยะที่ผ่านมาได้วางรากฐานเครือข่ายการดำเนินงานที่มั่นคงเอาไว้ระดับหนึ่งแล้ว โครงการในระยะถัดไปเป็นการสร้างฐานความร่วมมือที่เข้าแข็งขึ้น และเน้นการสร้างกลไกที่ชุมชนสามารถดำเนินการไปได้พร้อมๆกับคณะวิจัย และสามารถสานต่อการทำงานต่อไปได้เองด้วยกลไกดังกล่าว เมื่อการดำเนินงานวิจัยในระยะนี้สิ้นสุดลง ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด ขณะเดียวกันการสร้างกลไกความร่วมมือกับชุมชน ยังทำให้การสำรวจเมืองน่านและทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมเพิ่มเติมมีความละเอียดมากขึ้นในข้อมูลที่ได้รับ และครอบคลุมพื้นที่เมืองน่านไปจนถึงพื้นที่เชื่อมต่อที่กว้างขวางขึ้น เพื่อให้การรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับมาทั้งในโครงการระยะที่ผ่านมาและที่ได้รับจากการดำเนินโครงการในระยะนี้ สามารถอธิบายกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านในมิติที่สัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่านได้ชัดเจนรอบด้านมากขึ้น ขณะเดียวกันยังได้ข้อมูลที่น่าสนใจมากขึ้นสำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน หรือศูนย์ล่องน่าน ที่จะต้องทำการจัดตั้งขึ้นตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

การสร้างกลไกความร่วมมือในการทำงานยังรวมไปถึงการสานต่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น เป็นที่รู้จักยอมรับกันอย่างกว่างขวางมากขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการผลักดันจากหัวหน้าชุมชน พระวิทยากรที่ให้การอบรมการแกะสลักพระไม้ และการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เข้ารับการอบรมการแกะสลักถึงผลประโยชน์ที่ตนเองและชุมชนจะได้รับ จากการที่การถวายพระไม้คืนสู่วัด กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง

2) ดำเนินงานตามแผนในแต่ละจุดประสงค์

การดำเนินงานในช่วงถัดไป เป็นการทำงานในพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ควบคู่กันไป เริ่มจากการเก็บข้อมูลภาคสนามสำรวจพื้นที่เมืองน่านและทรัพยากรร่วมกับชุมชน ประชุมร่วมกับหัวหน้าบ้านและผู้รับผิดชอบการดำเนินงานจากหน่วยงานต่างๆทั้งภาคราชการและเอกชนเพื่อเฟ้นหา สถานที่ และแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการจัดตั้งภายในระยะเวลาการดำเนินงานของโครงการ ขณะเดียวกัน กิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้จะถูกจัดให้มีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งเป้าหมายที่แสดงถึงความก้าวหน้าจากการดำเนินงาน ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการทำงานร่วมกับชุมชนให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในวงกว้างมากขึ้นในพื้นที่เมืองน่าน

3) ทบทวนผลการทำงานในช่วงเวลาที่ผ่านมา

การดำเนินงานในขั้นตอนที่ 1 และ 2 เมื่อดำเนินมาได้ระยะเวลาครึ่งหนึ่งของโครงการ จะมีการทบทวนแผนในการดำเนินงานและผลลัพธ์ที่ออกมาว่าเกิดผลสัมฤทธิ์มากน้อยเพียงใด เพื่อเสริมจุดแข็ง และปรับจุดอ่อน สำหรับการทำงานในรอบระยะเวลาที่เหลือ ซึ่งการทบทวนผมสัมฤทธิ์ของการทำงาน และแนวทางในการดำเนินงานในรอบระยะเวลาต่อไป จะอาศัยการประชุมหารือร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่ถึงข้อจำกัด ศักยภาพ และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายเมื่อโครงการสิ้นสุดลง

4) วางแผนในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และผลักดันกิจกรรมแกะสลักพระไม้ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

วางแผนในการหาสถานที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับการจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน และดำเนินการตามแผนให้เข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากหลังจากได้สถานที่เหมาะสมแล้ว ยังต้องอาศัยเวลาในการปรับปรุงและออกแบบการจัดแสดงภายใน รวมถึงวิธีการบริหารจัดการศูนย์ฯตามมา ซึ่งใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างนาน ขณะเดียวกันทำการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมพระไม้ให้เป็นที่รับรู้ออกไปในวงกว้างมากขึ้นทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่าน สรรหาความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่มากขึ้น เพื่อให้เกิดการสานต่อสืบไปหลังจากที่การดำเนินงานของโครงการสิ้นสุดลง สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลัก ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่งแนวทางในการบริหารจัดการศูนย์ข้อมูลฯ ต้องมีรูปแบบที่ส่งเสริมการประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของศูนย์ข้อมูลฯ ร่วมกัน

5) ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำสื่อสำหรับการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯ และปรับปรุงศูนย์ฯเพื่อการจัดแสดง ส่งผ่านระบบการดำเนินกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ และเตรียมจัดทำรายงานสรุปการดำเนินโครงการวิจัย
รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และกราฟิกต่างๆที่จำเป็นต่อการจัดแสดง รวมทั้งสื่อในการเผยแพร่กิจกรรมแกะสลักพระไม้ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายเข้าวัดได้ และสื่อต่างๆที่จะใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล โดยเริ่มจากการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้รับให้อยู่ในรูปแบบที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ชุมชน ประวัติความเป็นมาของผู้คน และเมืองน่านทั้งหมด นำข้อมูลมาประมวลผล เพื่อออกแบบสื่อที่เหมาะสมกับการสื่อสารกับคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จากนั้นจึงทำการผลิตสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯ เช่น โปสเตอร์ให้ข้อมูล แผนที่ ใบปิด ภาพถ่าย และวีดีโอ รวมทั้งทำการประชาสัมพันธ์การจัดตั้งศูนย์ฯผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ในช่วงที่ทำการผลิตสื่อไปพร้อมๆกัน

6) ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่
ประชุมหารือกับสมาชิกในชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ และภาคีในพื้นที่ ถึงการวางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปได้ในอนาคต รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานที่ผ่านมาร่วมกันกับชุมชน และสรุปผลการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถตั้งรับกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้ด้วยตนเอง

7) สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา ส่งต่อการดำเนินกิจกรรมและผลลัพธ์ของการทำงานให้ท้องถิ่นดำเนินการต่อไป และจัดทำรายงานเล่มสมบูรณ์
วิเคราะห์ประเมินการทำงานที่ผ่านมา สรุปผลที่ได้จากการดำเนินงานทั้งหมด รวมทั้งข้อเสนอแนะในการทำงานต่อไปในอนาคตร่วมกันชุมชนและหน่วยงานในท้องถิ่น ทำการส่งมอบกิจกรรมและผลลัพธ์ของการทำงานร่วมกับชุมชนทั้งหมดที่ผ่านมา และจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินการโครงการฉบับสมบูรณ์

บทที่ 4
ผลการศึกษา

จากการดำเนินงานในโครงการระยะที่ 1 “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และในโครงการระยะที่ 2 “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในศักยภาพของทรัพยากรที่มี ตลอดจนสามารถหยิบยกองค์ความรู้ที่มีไปพัฒนาต่อยอด เพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการท่องเที่ยวได้ การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่านได้มีการนำฐานข้อมูลที่ศึกษามาใช้ประโยชน์ โดยแนวทางการปฏิบัติงานอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ ปลุกกระแสการอนุรักษ์และหวงแหนในทรัพยากร และในโครงการที่ 3 “ การถ่ายทอดองค์ความรู้ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่านผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม” ที่ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ได้ทำการศึกษาและรวบรวมมาจากโครงการครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 รวมถึงการดำเนินกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้พัฒนาต่อยอดให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง เพื่อให้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ทั้งนี้มุ่งเน้นให้ประชาชนในชุมชน เยาวชน รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน รับรู้และตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าเกิดการกระตุ้นให้รักและหวงแหนตลอดจนสืบสานองค์ความรู้ที่มีอยู่

ในโครงการระยะที่ 3 นี้ ผู้วิจัยดำเนินงานวิจัยในเขตเทศบาลเมืองน่านอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ได้มีการสืบค้นประวัติความเป็นมาของทรัพยากร ทั้งการลงภาคสนามเพิ่มเติมและการสืบค้นจากความทรงจำร่วมของคนในชุมชนหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ซึ่งคณะวิจัยได้มุ่งเน้นการปฏิบัติงานเชิงพื้นที่และการเข้าถึงผู้ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการทำงานและเป็นการค้นหาเครือข่ายความร่วมมือในเวลาเดียวกัน ในแง่ของการดำเนินกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมผู้วิจัยยังคงอาศัยการทำงานร่วมกับชุมชนหัวหน้าชุมชนและหน่วยงานต่างๆ อาทิ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เทศบาลเมืองน่าน กลุ่มผู้นำชาวบ้านในเขตเทศบาลเมืองน่านและประชาชนทั่วไป เป็นต้น พื้นที่ของการทำงานยังคงเป็นพื้นที่โดยรวมทั้งหมดของเมืองน่าน และมีพื้นที่เป้าหมายคือชุมชนมหาโพธิ

การดำเนินงานด้านการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลยังคงดำเนินต่อ เช่นเดียวกันกับการนำเสนอข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ ภายใต้ชื่อ “ล่องน่าน” ที่ยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงโครงการด้านวัฒนธรรม-ภูมิปัญญาเชิงช่างโบราณ อย่างการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ภายใต้ชื่อ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ซึ่งเป็นโครงการที่ต่อเนื่องมาจากโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งแรกในชื่อ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่า” ที่จะจัดขึ้น เพื่อเป็นสานต่อผู้ที่มีทักษะเดิมให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการเปิดรับผู้ที่สนใจให้สามารถเข้าร่วมฝึกอบรมได้อีกครั้ง การจัดกิจกรรมฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ เป็นหนึ่งในการดึงเอาทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมมาเผยแพร่ผ่านการปฏิบัติจริง ทั้งการแกะสลักพระไม้องค์เล็กและกิจกรรมการเช่าพระไม้ถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาที่จะเกิดขึ้นภายหลัง ล้วนแล้วแต่เป็นการฟื้นคืนวิถีปฏิบัติอันงดงามในอดีตให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง และนั่นหมายถึงจุดเริ่มต้นของระบบเศรษฐกิจชุมชนที่จะเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ตลอดจนการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เดินทางเข้ามาเพื่อสัมผัสกับวิถีชีวิตและสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ ปัญหาหนึ่งของการท่องเที่ยวภายในเมืองน่าน คือนักท่องเที่ยวมีเวลาไม่มากพอที่จะเข้าถึงทรัพยากรจำนวนมากที่กระจายตัวอยู่โดยทั่วทั้งเมือง ฐานข้อมูลทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมมักกระจุกตัวกันอยู่ในวัดศูนย์กลางของแต่ละชุมชน คณะวิจัยจึงมีแนวคิดในการสร้างพื้นที่เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเมืองน่าน โดยการจัดตั้งเป็น "ศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน" ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีข้อมูลที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ช่วยเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งผลการดำเนินโครงการวิจัยสามารถอธิบายแยกออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

1. การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในชุมชน
2. การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชน โดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน
3. การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

การดำเนินงานในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดเนื้อหาของการดำเนินงานและผลลัพธ์ดังต่อไปนี้

4.1 การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในชุมชน

จากการดำเนินการวิจัยโดยคณะวิจัยที่ผ่านมาตลอดระยะเวลากว่า 6 ปีจนถึงปัจจุบัน พบว่าการสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคุณลักษณะของทรัพยากรต่างๆ ในเมืองน่านที่สัมพันธ์กันกับลักษณะวิถีชีวิตของผู้คน ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคม และพัฒนาการของเมือง ยังมีขอบเขตด้านเนื้อหาที่สามารถสืบค้น ตรวจสอบ และขยายความในมิติต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง โดยสืบเนื่องมาจากงานศึกษาก่อนหน้านี้มักมีลักษณะที่อ้างอิงต่อกันมา จึงทำให้ขาดมุมมองในการอธิบายถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางทรัพยากรต่างๆ ภายในเมืองในแง่มุมที่กล่าวถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมือง ซึ่งถือได้ว่าการศึกษาที่ผ่านมานั้นได้อธิบายถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมืองที่มีอยู่เพียงไม่กี่รูปแบบ

ผลที่ได้จากการศึกษาทรัพยากรทางสังคม-วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมในโครงการที่ผ่านมา สามารถทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้งและองค์ประกอบต่างๆ ภายในเมืองน่าน ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุ ปัจจัยและอธิพลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้นๆ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคมที่เป็นไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค ซึ่งเป็นผลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องทั้งหมด การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสามารถให้เห็นถึงลักษณะที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมไปถึงการพูดคุยและรับฟังประสบการณ์ตรงโดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจะถูกนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพมิติสัมพันธ์เชิงพื้นที่และเชิงสังคม

ทั้งนี้องค์ประกอบและทรัพยากรหลายอย่างภายในเมืองน่านได้มีการรวบรวมข้อมูลโดยคณะวิจัยไว้ในระดับหนึ่งแล้ว ในโครงการนี้จึงมุ่งเน้นที่จะรวบรวมข้อมูลที่อาจตกหล่นหายไปในการศึกษาครั้งก่อนหน้า เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดจนสามารถนำไปเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต หรือแม้แต่การตีพิมพ์เป็นหนังสือหรือเผยแพร่เป็นสื่อข้อมูลในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการขยายกรอบการเรียนรู้และการทำความเข้าใจเมืองน่านอย่างเป็นระบบ โดยการลงพื้นที่และเข้าไปสืบหาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์จากแหล่งเรียนรู้เพิ่มเติม รวมถึงการเปิดพื้นที่เพื่อร่วมแบ่งปันและพูดคุยผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 การสำรวจสืบค้นทรัพยากรด้านองค์ประกอบของเมืองน่าน

การสำรวจสืบค้นองค์ประกอบของเมืองในช่วงก่อนหน้านี้จะมุ่งเน้นไปที่บริเวณเวียงน่าน เนื่องจากยังคงปรากฏหลักฐานหลงเหลือที่ค่อนข้างเด่นชัด แต่ก็ยังมีองค์ประกอบของเมืองในบริเวณนี้ที่ได้สูญหาย หรือรอการขุดค้นเพื่อศึกษาอยู่ในปัจจุบันโดยฌฉพาะองค์ประกอบที่อยู่นอกพื้นที่เมืองแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพัฒนาการของเมือง รวมถึงพื้นที่ในบริเวณเวียงเหนือที่ยังพอมีองค์ประกอบของเมืองหลงเหลือ แต่ขาดการดูแลเอาใจใส่ และยังไม่มีการสำรวจสืบค้นถึงความสัมพันธ์กับเมืองในปัจจุบัน รวมทั้งการนำมาใช้ประโยชน์ร่วมสมัยที่เหมาะสม ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมืองแต่โบราณที่ยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

1) แนวกำแพงเมืองและคูน้ำโบราณ

จากการศึกษาของโครงการที่ผ่านมาได้ทราบถึงประวัติศาสตร์กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านที่เกิดขึ้นในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เมื่อได้ย้ายเมืองจากเวียงเหนือ กลับลงมาตั้งที่เวียงใต้ตามเดิม ซึ่งได้มีการสร้างกำแพงก่ออิฐถือปูนขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นกำแพงก่ออิฐทั้งอิฐสี่เหลี่ยมและอิฐบัว แนวกำแพงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านยาวทอดไปตามลำน้ำน่าน กำแพงมีความสูงจาก

ระดับพื้นดินปกติซึ่งเป็นส่วนฐานของกำแพงถึงพื้นเชิงเทิน สูงประมาณ 3.80 เมตร กำแพงกว้างประมาณ 3.50 เมตร เชิงเทินมีขนาดกว้าง 2.20 เมตร ทอดยาวไปตลอดตามความยาวของแนวกำแพง เหนือเชิงเทินประดับด้วยใบเสมารูปสี่เหลี่ยมตัดมุมบน 60 องศา ทั้งสองด้าน ใบเสมากว้าง 0.80 X 1.00 X1.20 เมตร ตรงมุมกำแพงทั้ง 4 ด้าน ก่อเป็นป้อมและมีปืนประจำป้อม ป้อมละ 4 กระบอก ที่ประตูก่อเป็นซุ้มทรงเรือนยอด ตัวประตูเป็นไม้ มีการเปิด-ปิดตลอดเวลา ซึ่งในปัจจุบันกำแพงเมืองน่านของเวียงใต้ยังคงหลงเหลือให้เห็นเป็นบางส่วน โดยมีความยาวทั้งสิ้นประมาณ 415 เมตร ซึ่งเป็นแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ บริเวณถนนมหาวงศ์เชื่อมต่อกับถนนอนันตวรฤทธิเดช กรมศิลปากรได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์แนวกำแพง และได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว โดยสาเหตุที่กำแพงเมืองถูกทำลายมีหลายสาเหตุได้แก่ การขยายผังเมือง การตัดถนน หรือเกิดน้ำท่วม ทำให้ราษฎรอพยพบ้านเรือนเข้ามาตั้งประชิดกำแพงเมืองด้วยเป็นที่ดอน และสุดท้ายคือ ถูกทำลายจากธรรมชาติ เนื่องจากอิฐกำแพงเมืองมีส่วนผสมของดินพื้นเมืองเรียกว่า “เปือก” ซึ่งเป็นการนำดินเหนียวผสมกับน้ำอ้อย น้ำหนัง น้ำเมือก (พืชชนิดหนึ่งใช้เปลือกแช่จะมีลักษณะคล้ายกาวใส) ทำให้ต้นวัชพืชขึ้นได้ดี กำแพงเมืองจึงพังทลายลงเมื่อเวลาผ่านไป

แนวกำแพงเมืองชั้นนอกของเมืองน่านที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันอยู่บริเวณหลังวัดพญาวัด ตำบลดู่ใต้ มีลักษณะเป็นแนวคันดินและมีเศษซากกำแพงอิฐเหลืออยู่ประปราย เป็นรอยแนวกำแพงสองชั้นซึ่งไม่ค่อยจะตรงนักเพราะเป็นแนวกำแพงโดยการโคจร โดยมีคูน้ำล้อมรอบ 3 ด้าน ซึ่งเป็นคูที่ขุดขึ้น 2 ด้าน และคูน้ำธรรมชาติอีก 1 ด้าน ซึ่งในอดีตได้ก่อสร้างขึ้นเพื่อป้องกันข้าศึกมารุกราน ในอดีตทางเข้าประตูกำแพงเมืองชั้นนอกบริเวณบ้านพญาวัดจะมีต้นแหลง (ต้นผึ้ง) ขนาดใหญ่ 2 ต้น ตั้งสูงเด่นอยู่คนละฝั่งถนนด้านตะวันออกและตะวันตก และที่สำคัญคือ ต้นไม้คู่นี้เป็น “ไม้หมายเมือง” ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ให้ผู้เดินทางมาเมืองน่านทราบว่าใกล้ถึงตัวเมืองน่านแล้ว แต่ปัจจุบันไม่มีต้นไม้ทั้งสองต้นนั้นแล้วเนื่องจากต้นฝั่งตะวันตกถูกฟ้าผ่า และต้นฝั่งตะวันออกถูกแมลงกัดแทะจนโค่นลงทั้งคู่

ในสมัยที่น้ำท่วมเวียงใต้จนทำให้เจ้าหลวงสุมนเทวราชซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านในสมัยนั้นต้องย้ายเมืองมาทางตอนเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า เวียงเหนือ ซึ่งมีระยะห่างเวียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร โดยเวียงเหนือทอดไปตามลำน้ำน่าน ห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ 800 เมตร โดยที่เวียงเหนือในสมัยเจ้าสุมนเทวราชมีศูนย์กลางอยู่ที่คุ้มแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณค่ายสุริยพงษ์ฯ ตัวคุ้มแก้วของเวียงเหนืออยู่บริเวณหน้าฐานบิน โดยมีวัดพระแก้วเป็นวัดที่อยู่คู่กับคุ้มแก้ว ส่วนวัดสถารศ สันนิษฐานว่าเป็น วัดหลวงของเวียงเหนือ เนื่องจากเป็นวัดที่มีการสร้างเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุเพียงแห่งเดียวในเวียงเหนือ โดยเวียงเหนือนั้นมีเพียงคูน้ำล้อมรอบ ไม่มีกำแพงเมือง และมีประตูเมืองเพียง 2 ประตู คือ ประตูสถารศ เพื่อเดินทางออกไปยังเวียงใต้ และประตูมหาโพธิ เพื่อเดินทางออกไปยังทางตอนเหนือ ปัจจุบันยังคงพบร่องรอยคูน้ำของเวียงเหนือคือ ด้านทิศเหนือ บริเวณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน จรดบ้านหัวเวียงเหนือ ด้านทิศใต้จรดทุ่งนาริน ด้านตะวันออกทอดยาวไปตามแนวถนนสุมนเทวราช และด้านตะวันตกทอดยาวไปตามแนวยาวของสนามบินน่าน ซึ่งภายในสนามบินน่านยังคงพบร่องรอยของคูน้ำของเวียงเหนือด้านทิศตะวันตกอยู่ โดยน้ำในคูเวียงได้น้ำมาจากน้ำฝนธรรมชาติ ไม่ได้ผันน้ำมาจากลำน้ำน่าน

การลงพื้นที่ภาคสนามเพิ่มเติมได้ทำการเข้าสำรวจพื้นที่ที่คาดว่าน่าจะเป็นแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือซึ่งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านบ้านทุ่งเศรษฐี ตำบลผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน ปัจจุบันยังคงพบร่องรอยคูน้ำอย่างชัดเจน ซึ่งแนวคูน้ำจะขนาบข้างไปตามเส้นทางเล็กๆ มีความลึกราว 4.00 – 6.00 เมตร ยังคงมีน้ำขังเป็นระยะๆ ซึ่งคาดว่าอาจเป็นน้ำฝนที่ถูกกักเก็บไว้ เนื่องจากคูน้ำดังกล่าวไม่ได้มีการผันน้ำจากลำน้ำน่านแล้ว เมื่อสิ้นสุดปลายคูน้ำพบว่าความลึกของคูลดลงเหลือเพียงราว 1.00 เมตร สภาพโดยรอบมีบ้านเรือนของชาวบ้านปลูกประชิดแนวคูและมีหญ้าและต้นไม้สูงกว่า 3.00 เมตรขึ้นรกทึบ (ดูภาพที่ 1 และ 3) ส่วนแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้ซึ่งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านพวงพยอม สามารถสังเกตเห็นได้โดยง่ายจากคันดินที่มีความสูงราว 4.00 เมตรจากระดับถนนและยังคงมีการใช้งานคูน้ำอยู่บางส่วน สภาพแวดล้อมของคูเมืองที่อยู่ภายในชุมชนมีสภาพรกร้างและขาดการดูแล อีกทั้งยังมีการรุกล้ำการการปลูกสิ่งปลูกสร้างของชาวบ้านในเขตคูเมือง บางส่วนมีการถมดินและปรับสภาพเพื่อรองรับการนำมาใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน อันเป็นที่ราบอันเป็นผลมาจากความเจริญที่เข้ามายังพื้นที่ (ภาพที่ 2 และ 3)

ภาพที่ 1 แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 2 แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้

ภาพที่ 3 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ (ซ้าย) และทิศตะวันออก (ขวา)
ที่มา Google Map

2) กำแพงหอคำเมืองน่าน (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน)

หอคำเมืองน่านสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2446 หลังจากพระบาทสมเด็จพระพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชขึ้นเป็นพระเจ้า - สุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงสร้างหอคำสำหรับประดับเกียรติยศ ขึ้นแทนคุ้มหลวงหอคำเดิม ที่เป็นเครื่องไม้ 7 หลัง โดยเรือนต่างๆ ในคุ้มหลวง ได้รื้อให้ธิดา 3 ท่านและสถานที่อื่นๆดังต่อไปนี้ คือ เจ้าจันทร์ทองดี 1 หลัง เจ้าเทพเกสร 1 หลัง เจ้าเทพมาลา 1 หลัง ภรรยาของพระองค์ คือเจ้ายอดหล้า 1 หลัง ทำวัดหัวเวียง 1 หลัง วัดสวนหอม 1 หลัง และวัดเขาน้อย 1 หลัง[1]

หอคำเมืองน่านได้รับความช่วยเหลือในการก่อสร้างจากบริษัทกิมเซ่งหลี โดยหลวงจิตจำนงวานิช (จีน บุญเย็น) ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำป่าไม้ในเขตแม่น้ำยมจากพระเจ้าน่าน ในปี พ.ศ. 2449 หลวงจิตรจำนงวานิชเสียชีวิตแต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ การก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ขึ้นในปีใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่มีการฉลองขึ้นหอคำในปี พ.ศ. 2454 หอคำเมืองน่านได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ (สร้างเมื่อปีพ.ศ. 2435) ด้วยเจ้าราชดนัย (ยอดฟ้า ณ น่าน) ผู้เป็นบุตรของพระเจ้าน่าน ซึ่งสมรสกับเจ้า

[1] พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, กระทรวงวัฒนธรรม. (2559)

สุวรรณวดี ธิดาเจ้าหลวงเมืองแพร่ เป็นสถาปนิกออกแบบหอคำเมืองน่าน ซึ่งเจ้าราชดนัยในชั้นต้นเป็นราชบุตรเขยเจ้าหลวงเมืองแพร่ มีตำแหน่งเป็นเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ หลังจากเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงได้ขอย้ายเจ้าราชบุตรไปรับราชการที่เมืองน่านและขอรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าราชดนัยเมื่อปี พ.ศ. 2446

การตรวจสอบโดยสถาปนิกและช่างผู้ชำนาญการ พบว่าหอคำผ่านการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งด้วยกัน โดยมีระยะดังต่อไปนี้

1) ระยะแรก การก่อสร้างครั้งแรกอาคารหอคำเป็นอาคารทรงตรีมุขสองชั้น ผนังอาคารสีเหลือง มีบันไดทางขึ้นชั้นบนสองข้าง มุงหลังคาแป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันทั้งสามด้านประดับลายไม้ฉลุลายพญานาคสองตัวล้อมรอบตราโคอุศุภราชตรงกลาง อันเป็นตราประจำเมืองนครน่าน หน้าต่างทาสีวงกบทาสีน้ำตาลเข้ม บานหน้าต่างทาสีขาวขอบแดง
2) ระยะที่สอง หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้าราชวงศ์ และเจ้าราชบุตรได้ยกหอคำให้รัฐบาล และรัฐบาลได้ใช้อาคารหอคำนี้เป็นศาลากลางจังหวัดน่านตั้งแต่พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา โดยรัฐบาลได้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้ที่มีสิทธิ์รับมรดกพระเจ้าน่านเมื่อปี พ.ศ. 2481 การเปลี่ยนแปลงในระยะแรกนี้คือ การเปลี่ยนแปลงสีผนังจากสีเหลืองอ่อนเป็นสีขาว เปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาจากแป้นเกล็ดเป็นกระเบื้องลอน โดยเอาช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ออก ทาสีฐานบัวด้านล่างเป็นสีแดง เปลี่ยนลายฉลุบริเวณหน้าบัน จากลายพญานาคล้อมรอบโคอุศุภราชมาเป็นตราครุฑอันเป็นตราแผ่นดิน รวมทั้งมีการสร้างเฉลียงบริเวณหน้ามุข เพื่อรองรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเมื่อปี พ.ศ. 2501

ภาพที่ 4 หอคำเมืองน่านในช่วงที่ถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน
ที่มา นัท ณัฐภูมินทร์

3) ระยะที่สาม หลังจากการก่อสร้างศาลากลางหลังใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยได้มอบศาลากลางหลังเดิมหรือหอคำ ให้กรมศิลปกรเข้ามาดูแลเพื่อปรับปรุงใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ในระยะนี้มีการเปลี่ยนสีหน้าต่างเป็นสีน้ำเงิน และหลังคากระเบื้องลอนสีเขียว และมีเชิงชายสีน้ำเงิน
4) ระยะที่สี่ ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม โดยมีหลังคาเป็นกระเบื้องลอนสีเขียว หน้าต่าง-ประตูสีเขียว สีผนังเป็นสีขาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533

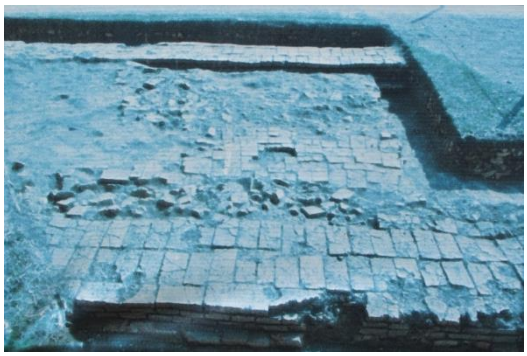

ภาพที่ 5 ลำดับการบูรณะซ่อมแซมอาคารหอคำตั้งแต่ระยะที่ 1-4 (ซ้ายไปขวา)

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่านกำลังอยู่ในระหว่างการบูรณะ ซึ่งมีทั้งการปรับปรุงการจัดแสดงภายในอาคาร และการปรับปรุงตัวอาคาร มีการทาสีอาคารใหม่โดยกับไปใช้ชุดสีดั้งเดิมในครั้งแรกที่อาคารได้รับการก่อสร้างขึ้น นอกจากนี้ยังมีการขุด

ค้นพบแนวกำแพงรั้วเก่าในบริเวณลานด้านทิศตะวันออกหน้าอาคาร คณะวิจัยจึงได้เข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการบูรณะพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และการขุดสำรวจกำแพงรั้วเก่าจากนายณัฐพงษ์ แมตสอง ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ปัจจุบันการบูรณะตัวอาคารเริ่มใกล้แล้วเสร็จ งานก่อสร้างและการเก็บรายละเอียดภายนอกอาคารได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว เหลือเพียงการปูพื้นภายใน และการจัดเตรียมสิ่งของจัดแสดง ที่ในปัจจุบันได้ถูกนำไปเก็บไว้ที่ห้องมั่นคงหรือคลังจังหวัดที่อยู่ภายในตึก ซึ่งเป็นห้องที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยที่อาคารพิพิธภัณฑ์เคยใช้เป็นศาลากลางมาก่อน อย่างไรก็ตาม การบูรณะไม่มีแผนที่ทำการก่อสร้างบันไดภายนอกที่ขนาบมุขของอาคารทั้งสองด้านขึ้นมาใหม่ เนื่องด้วยเหตุผลในด้านการรักษาความปลอดภัย

การขุดค้นแนวกำแพงรั้วเก่าภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เป็นการขุดที่กินพื้นที่โดยรอบตัวอาคาร จากการขุดค้นพบว่ามีแนวกำแพงซ้อนทับกันอยู่หลายชั้น เนื่องจากบริเวณหอคำ เดิมเคยเป็นที่อยู่อาศัยมาหลายช่วงสมัย จึงสันนิษฐานว่าอาจมีการรื้อสร้างกำแพงขึ้นตามแต่ละวาระ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 20 ที่มีการย้ายเมืองจากเวียงแช่แห้งมาตั้งถิ่นฐาน ช่วงสมัยรัชการที่ 2 ที่ได้มีการย้ายเมืองไปอยู่ ณ เวียงเหนือ พื้นที่เมืองเดิมจึงร้างผู้คน หลังจากนั้นในช่วงสมัยรัชการที่ 4 จึงได้มีการย้ายเมืองกลับมาปัจจุบันจากการขุดค้นบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหอคำ ทำให้พบว่ามีแนวกำแพงที่มีแนวต่อเนื่องออกไปอีก ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าแนวกำแพงอาจมีความยาวไปจนถึงบริเวณวัดมิ่งเมือง นอกจากนี้การขุดแนวกำแพงบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์พบว่ามีแนวฐานรากอยู่ข้างใต้ จากการตรวจสอบยังพบว่าอิฐที่ใช้ก่อกำแพงด้านบนกับด้านล่างเป็นคนละยุคสมัยกัน

ภาพที่ 6 ภาพการขุดสำรวจแนวกำแพงโบราณ โดยกรมศิลปากร
ที่มา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, กระทรวงวัฒนธรรม. (2559)

นอกจากแนวกำแพงรั้วเก่าแล้ว ยังมีการขุดสำรวจบริเวณหน้าฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ที่ซึ่งคาดว่าเป็นที่ตั้งเดิมของวัดน้อย และยังขุดค้นพบพื้นปูด้วยอิฐ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นลานอิฐกว้างที่เชื่อมวัดหัวข่วง หอคำ และวัดภูมินทร์เข้าด้วยกัน ในเอกสารพงศาวดารเมืองน่านมีการกล่าวถึงตลาดเช้า ที่ปรากฏในช่วงที่มีกองทัพปราบฮ่อยกทัพผ่านมายังบริเวณดังกล่าว เรียกว่า “ท้องข่วงสนามหลวง” ซึ่งเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมขนาดใหญ่ของเมือง

ภาพที่ 7 ลานสนามหญ้าทางด้านทิศตะวันออกของหอคำ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่เรียว่า “ท้องข่วงสนามหลวง" ในอดีต

ขณะเดียวกัน ตำแหน่งที่ตั้งวัดน้อยใต้ต้นโพธิ์ในปัจจุบัน แต่เดิมคาดว่าน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่นอกกำแพง ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นตำแหน่งศูนย์กลางเมือง ที่สอดคล้องกับคติแนวคิดเรื่องหลักเมือง ศรีเมือง และใจเมือง ซึ่งในบริเวณวัดน้อยจะมีต้นไม้ใหญ่ที่ถือเป็นใจเมืองขึ้นอยู่ เอกสาร ร.ศ. 120 ในรายงานของข้าราชการเมืองน่านในสมัยรัชการที่ 5 เกี่ยวกับเหตุบ้านการเมืองของเมือง

น่าน โดยพญาสุนทรนุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมือง (ตำแหน่งสุดท้ายคือพระยามหิบาลบริรักษ์ เอกอัครราชฑูตประจำกรุงรัสเซีย) ได้กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพของเมืองว่า มีกำแพงเมืองที่มีทั้งหมด 7 ประตู ภายในกำแพงเมืองมีวัดทั้งหมด 11 แห่ง ซึ่งในรายงานไม่ได้ระบุชัดเจนว่ามีวัดน้อยหรือไม่ จึงมีข้อสันนิษฐานที่ว่าวัดน้อยอาจจะสร้างขึ้นในภายหลัง ในอดีตวัดน้อยอาจจะยังเป็นเพียงแค่ศาลหรือหอเสื้อเมืองเท่านั้น เพราะมีความสอดคล้องกันกับแนวคิดเกี่ยวกับหอเสื้อเมือง ที่เป็นสถานที่ของเทวดาอารักษ์คอยปกปักษ์สถานที่นั้นๆ เช่นเดียวกับที่พบหอเสื้อธาตุ ในบริเวณวัดพระธาตุช้างค้ำของเมืองน่าน ทางอีสานของประเทศไทย หรือในประเทศลาว ดังนั้นวัดน้อยเองอาจเป็นพื้นที่สถิตของเทวดาอารักษ์ที่คอยปกป้องเมืองด้วยเช่นกัน ดังนั้นเรื่องที่ว่าด้วยรายงานถวายรัชการที่ 5 ที่มีการนับวัดเกินไปจำนวนวัด จึงต้องสร้างวัดเล็กๆซึ่งก็คือ วัดน้อยขึ้นมาให้เท่าจำนวนที่ได้รายงานไป จึงน่าที่จะเป็นเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งไม่น่าที่จะมีความถูกต้อง เนื่องจากในอดีตการเข้าเฝ้าเจ้าแผ่นดินสยามของเจ้านายฝ่ายเหนือ (ผู้รั้งเมือง หรือขุนนางจากสยาม) โดยปกติแล้วจะไม่ได้ถวายรายงานเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ส่วนใหญ่การรายงานราชการจะเป็นเรื่องของเอกสารที่ได้รับจากข้าหลวงประจำเมืองทั้งหลาย ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือจะไม่ได้ทำหน้าที่เข้าตรวจสอบบ้านเมือง หากแต่เป็นการรายงานจากข้าหลวงประจำแต่ละเมือง โดยการส่งเอกสารไปสู่ข้าหลวงประจำมณฑลเทศาภิบาล (อุปราชมณฑล) และส่งให้เจ้านายฝ่ายเหนือเพื่อรายงานในขั้นตอนสุดท้าย

นอกจากนี้จากการขุดค้นยังพบว่า ที่ผ่านมาวัดน้อยมีการขุดค้นขุดแต่งและมีการถมดินเป็นเนินสูงขึ้นจนไม่เห็นฐาน โดยมีความประสงค์ให้ปรากฏเห็นเพียงตัวอาคาร และจากการศึกษาล่าสุดทำให้ทราบว่าภายในมีฐานบัวลูกแก้วอกไก่อยู่ในบริเวณวัดน้อย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับหอเสื้อวัดวัดพระธาตุช้างค้ำ นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรายงานเหตุบ้านการเมืองของเจ้าหลวงเมืองน่านในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน ในสมัยปีพ.ศ. 2436 ซึ่งหากการรายงานเป็นไปดังที่กล่าวข้างต้น มีความเป็นไปได้ว่าวัดน้อยจะถูกสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา โดยอ้างอิงจากเอกสารขั้นต้นหลายแหล่ง ทั้งภาพถ่ายในขณะที่เกิดกบฏปากฮ่อขึ้นและมีการยกทัพทหารเข้าโจมตีเมือง เอกสารนิราศหลวงพระบาง และภาพถ่ายในปี พ.ศ. 2428 ที่มีการถ่ายภาพและมีตัวอาคารที่ว่ากันว่าเป็นวัดน้อยติดอยู่เป็นฉากด้านหลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดน้อยถูกสร้างขึ้นก่อนที่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชจะเป็นเจ้าหลวงกว่า 8 ปี[2]

ภาพที่ 8 พื้นที่บริเวณวัดน้อยในปัจจุบัน

3) เวียงเหนือ

พื้นที่ของเวียงเหนือ เป็นบริเวณที่เป็นเขตเมืองเก่าที่ในปัจจุบันมีการศึกษาถึงองค์ประกอบของเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่อย่างค่อนข้างจำกัด สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวได้พัฒนาเป็นบ้านเมืองสมัยใหม่ค่อนข้างมาก และมีพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ซ้อนทับองค์ประกอบเดิมของพื้นที่ เช่น สนามบินน่าน และค่ายสุริยพงษ์

การเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2360 ทำให้เกิดการย้ายเมืองจากเวียงใต้มายังพื้นที่ทางตอนเหนือห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ในบริเวณดงพระเนตรช้าง ซึ่งเป็นที่ดอนที่สูงกว่าเมืองทางด้านทิศใต้ ปัจจุบันอยู่ในบริเวณเขตบ้านสถารส และบ้านมหาโพธิ แนวกำแพงเมืองและคูเมืองของเวียงเหนือในปัจจุบันปรากฏร่องร่อยให้เห็นเป็นจุดๆ โดยไม่เป็นแนวต่อเนื่อง เช่น แนวคูเมืองด้านทิศเหนือถูกใช้เป็นแนวขอบเขตด้านทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน แนวคูเมืองด้านทิศใต้ขนานไปกับแนวถนนเปรมประชา ในขณะที่แนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกบางส่วนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสนามบิน หลงเหลือให้เห็นแต่เพียงปลายแนวกำแพงทางด้านใต้ เช่นเดียวกับแนวกำแพงทางด้านทิศตะวันออกที่ถูกพัฒนาเป็นบ้านเมืองสมัยใหม่ไปแล้วทั้งหมด

[2] สัมภาษณ์นายณัฐพงษ์ แมตสอง ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2559.

ภายในเขตเวียงมีวัดสถารสเป็นวัดหลวง และมีศูนย์กลางของเวียงอยู่ที่ คุ้มแก้ว ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าผู้ครองนคร ปัจจุบันอยู่ภายในพื้นที่ค่ายสุริยพงษ์

คณะวิจัยได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ที่คาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่ตั้งของคุ้มแก้วแต่ดั้งเดิม ภายในค่ายสุริยพงษ์ ซึ่งได้ทำหนังสือขออนุญาตและได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลประกอบการเยี่ยมชมจากพันเอกพงศ์ศิริ พงศ์อาริยะมงคล ซึ่งพบว่าปัจจุบันบริเวณที่ตั้งของคุ้มแก้วในอดีตได้ถูกปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมเพื่อใช้ในกิจการทหารของทางค่ายฯไปจนเกือบหมดแล้ว มีเพียงศาลเจ้าปู่สุธรรมตั้งอยู่ในบริเวณที่เคยเป็นวัดในอดีต ซึ่งปรากฏให้เห็นเหลือเพียงฐานของสิ่งปลูกสร้างเท่านั้น ภายในบริเวณปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ศาลเจ้าปู่สุธรรมนี้เป็นที่เคารพศรัทธากันเป็นอย่างมากสำหรับผู้ที่ทำงานอยู่ภายในค่ายสุริยพงษ์ นอกจากนี้ยังพบว่าแนวเขตกำแพงของคุ้มแก้วในอดีต ซึ่งมีฐานของกำแพงหลงเหลือในลักษณะที่สังเกตเห็นได้ถึงความแข็งแรงมั่นคงของกำแพงนี้ในอดีต ได้ถูกใช้เป็นฐานในการก่อเป็นกำแพงของอาคารคลังแสง ที่ตั้งเรียงเป็นแนวขนานไปกับกำแพงด้านทิศใต้ของค่ายฯ ซึ่งทำให้อาคารคลังแสงเหล่านี้วางตัวเป็นแถวหน้ากระดานเรียงเป็นแนวเสมอกัน เวียงเหนือได้ถูกอยู่อาศัยต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาเพียง 36 ปี หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2397 เจ้าอนันตวรฤทธิเดช จึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ทางด้านใต้ ณ เวียงน่านในปัจจุบัน

ภาพที่ 9 ศาลเจ้าปู่สุธรรม ที่ตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มแก้วในอดีต และบรรยากาศการสำรวจสืบค้นข้อมูล

ภาพที่ 10 บริเวณที่ตั้งอาคารคลังแสงซึ่งอาศัยฐานของแนวกำแพงรั้วของคุ้มแก้วเดิมเป็นฐานของผนังอาคาร

ภาพที่ 11 แนวกำแพงดินและคูเมืองของเวียงเหนือทางด้านทิศเหนือ ซึ่งยังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่เพียงบางส่วน

4) ทุ่งไชยสถาน – นาหลวง

การสำรวจเก็บข้อมูลทุ่งนาหลวงเมืองน่าน ได้รับความอนุเคราะห์จากพันเอกพงศ์ศิริ พงศ์อาริยะมงคล ในการพาเข้าไปสำรวจพื้นที่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และสืบค้นเรื่องราวจากผู้รู้ในพื้นที่ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านถิมตอง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน ห่างจากตัวเมืองน่านไปทางทิศตะวันตก เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร

ทุ่งนาหลวงเป็นแอ่งที่ราบสำหรับปลูกข้าวที่มีขนาดใหญ่และตั้งอยู่ใกล้เมืองที่สุดในฝั่งเดียวกันของแม่น้ำน่าน พื้นที่บริเวณอื่นมักจะเป็นพื้นที่เนิน หรือเป็นลูกระนาดจึงยากแก่การเพาะปลูก จากทุ่งนาหลวงจะมีลำห้วยที่เชื่อมต่อมาถึงในเมืองน่าน ปัจจุบันถึงแม้จะไม่ได้ใช้ในการเพาะปลูกเพื่อเป็นเสบียงให้กับเจ้าผู้ครองเมืองน่านในอดีตต่อไป และผืนนาเหล่านี้ก็มีการเปลี่ยนมือผู้ครอบครองไปสู่คนกลุ่มต่างๆ แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีผืนนาบางผืนที่ยังเป็นมรดกสืบทอดมายังผู้สืบเชื้อสายเจ้ามาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจ้าสมปราถนา หรือทายาทรุ่นลูกหลานของเจ้าท่านอื่นๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ยังคงใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกข้าวมาจนถึงปัจจุบัน ความกว้างใหญ่ของทุ่งนาหลวงที่แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีต ในการจัดการความมั่นคงทางอาหารให้กับเมืองและประชากรของตน ทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม รวมถึงการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะมีน้ำสำหรับการเพาะปลูกได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการในแต่ละรอบปี

ภาพที่ 12 ทุ่งนาหลวง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน

5) การสำรวจกำแพงและคูเมืองน่านด้านทิศใต้

กำแพงเมืองของเวียงน่านในปัจจุบันมีเพียงบางส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งแนวที่เหลืออยู่อย่างเห็นได้ชัดคือ บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้านหลังวัดมงคล ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับแนวกำแพงเมืองที่เคยได้รับการก่อสร้างขึ้นมาในอดีตทั้งหมด นับได้ว่ากำแพงของเวียงน่านหลงเหลืออยู่ในปริมาณที่น้อยมาก แต่จากการสำรวจสืบค้นเพิ่มเติมในเบื้องต้นพบว่ายังคงพอมีแนวที่หลงเหลืออยู่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ หรือปรากฏให้เห็นเป็นร่องรอยที่พอสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของแนวกำแพงเมืองในอดีต เช่น ด้านเหนือของแนวรั้วสำนักงานพาณิชย์จังหวัดน่าน บนฝั่งด้านทิศตะวันตกของถนนรอบเมืองทิศตะวันตก ซึ่งสาเหตุหลักมาจากการย้ายเข้ามาใช้พื้นที่ของหน่วยงานราชการหลายๆแห่ง เช่น บ้านพักผู้พิพากษา สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน วิทยาลัยเทคนิคน่าน และบ้านพักธนารักษ์พื้นที่น่าน เมื่อประมาณ 40 ปีก่อน และบริเวณทางด้านทิศใต้ของวัดพญาภูตามแนวถนนสายท่าลี่ฝั่งด้านทิศเหนือ ซึ่งเกิดจากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของชาวบ้าน ที่ถูกน้ำน่านเอ่อท่วมพื้นที่อยู่อาศัยเดิมของตนริมฝั่งแม่น้ำที่อยู่เขยิบลงไปทางใต้ของแนวถนนสายท่าลี่ เมื่อราว 40 ปีก่อน ซึ่งบริเวณแนวกำแพงเมืองเดิมเป็นที่โคกเพียงแห่งเดียวที่ใกล้ที่สุด เป็นที่โล่งที่ไม่มีการใช้ประโยชน์อยู่ในขณะนั้น ชาวบ้านจึงอพยพนี้น้ำท่วมมาอาศัยอยู่ตามแนวกำแพงเมืองเดิมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับแนวคูเมืองที่เคยวิ่งขนานตามแนวกำแพงฝั่งด้านนอก ปัจจุบันยังคงหลงเหลือตามแนวกำแพงด้านทิศเหนือของวัดมงคล ซึ่งอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ บางจุดถูกบุกรุกจนเสื่อมสภาพ เช่น ด้านหลังบ้านเรือนตามแนวถนนรอบเมืองทิศใต้ฝั่งด้านทิศใต้

การสำรวจร่องรอยที่ปรากฏ และสภาพที่หลงเหลือในปัจจุบันของกำแพงและคูเมืองเวียงน่านด้านทิศใต้ ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยแต่โดนบุกรุกจากการเข้ามาอยู่อาศัยของชาวบ้านว่ามีลักษณะเช่นไร ยังไม่มีหน่วยงานใดที่กระทำการศึกษาอย่างจริงจัง โครงการจึงได้จัดเตรียมแผนการสำรวจ เพื่อสืบค้นหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันก่อนที่จะสูญหายหรือถูกบุกรุกทำลายไปมากกว่านี้ และศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกำแพงและคูเมือง ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดองค์ประกอบหนึ่งของการสถาปนาเป็นเมืองกำแพงล้อมของเวียงน่าน เพื่อที่จะวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของการวางผังเมือง การกำหนดขอบเขตและโครงสร้างของเมือง กับการจัดวางองค์ประกอบต่างๆของเมืองที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ซึ่งกำแพงและคูเมืองเป็น

องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในบรรดาองค์ประกอบทั้งหมด ของเขตของพื้นที่ที่จะทำการสำรวจคือ ตามแนวถนนรอบเมืองทิศใต้ต่อเนื่องไปถึงถนนสายท่าลี่ โดยเริ่มจากจุดตัดกับถนนสุมนเทวราชทางตะวันออก ไปสิ้นสุดที่จุดตัดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ทางตะวันตก เป็นระยะทางประมาณ 1.2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนที่สร้างขนานและทับแนวคูเมืองเดิมทางด้านทิศใต้ มีแนวกำแพงอิฐ และทูนดินของกำแพงเมืองเดิมหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆในลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากมีการบุกรุกเข้ามาปลูกสร้างที่พักอาศัย และใช้ประโยชน์จากทางราชการ การสำรวจทำให้ทราบถึงลักษณะเชิงโครงสร้าง การวางผังและออกแบบกำแพง คูน้ำ คันดิน ที่สัมพันธ์กับผังเมืองและองค์ประกอบของเมืองอื่นๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อเมืองน่านในการวางแผนพัฒนาเมืองต่อไปในอนาคต ให้สอดคล้องกับประวัติความเป็นมา และพัฒนาการขององค์ประกอบที่เป็นตัวกำหนดขอบเขตของเมือง และสภาพเงื่อนไขของเมืองในปัจจุบัน

ภาพที่ 13 การสำรวจแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ตามแนวถนนสายท่าลี่ ฝั่งด้านทิศเหนือ

ขณะเดียวกัน แนวกำแพงเมืองและคูเมืองในบริเวณอื่น ที่ยังคงเหลือแนวและร่องรอยที่ค่อนข้างชัดเจนยังได้รับการสำรวจควบคู่กันไปด้วย เพื่อใช้เป็นตัวเปรียบเทียบกับแนวกำแพงเมืองและคูเมืองที่ถูกบุกรุกตามแนวถนนสายท่าลี่ เพื่อจะได้เข้าใจถึงสภาพของกำแพงแต่ดั้งเดิมก่อนที่จะถูกบุกรุกทำลายลง ทั้งในแง่ของรูปร่างรูปทรง เทคนิควิธีการก่อสร้าว แนวกำแพงที่น่าจะเป็นไปที่ได้สูญหายไปแล้ว และลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมสมัยในปัจจุบัน โดยมีแนวกำแพงหลักๆที่สำรวจเพิ่มเติมเพื่อใช้เปรียบเทียบอยู่ 2 แนว ด้วยกันคือ แนวกำแพงอิฐทางมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไล่ไปจนถึงด้านทิศเหนือของวัดมงคล ซึ่งเพิ่งได้รับการบูรณะโดยกรมศิลปากรเมื่อไม่นานมานี้ และแนวกำแพงดินทางด้านทิศใต้ของเวียงใต้ จากริมฝั่งบ่อบำบัดน้ำเสียทางด้านทิศตะวันออก ไปจนถึงแนวรั้วด้านทิศตะวันตกของวัดพญาวัดทางด้านทิศตะวันตก โดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ตัดผ่านและแบ่งกำแพงออกเป็นสองช่วง

ภาพที่ 14 แนวกำแพงอิฐของเวียงน่านบริเวณด้านทิศเหนือของวัดมงคล ที่ยังคงหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์

ภาพที่ 15 แนวกำแพงดินของเวียงใต้ที่ยังคงปรากฏแนวแต่ดั้งเดิมไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ รวมทั้งแนวคูเมืองฝั่งด้านนอกของกำแพง

การสัมภาษณ์ได้กระทำควบคู่กันไปกับการสำรวจทางกายภาพของแนวกำพงและคูเมือง โดยมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่เคยเป็นแนวกำแพงและคูเมือง ตลอดจนสาเหตุปัจจัย และอิทธิพลที่สนับสนุนให้เกิดการโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐาน การสำรวจยังให้มุ่งอธิบายลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏขึ้นจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและปรับเปลี่ยนแนวกำแพงและคูเมืองเดิมให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของตน

จากการสำรวจพบว่าด้านทิศเหนือของถนนรอบเวียงด้านทิศใต้ เป็นแนวกำแพงเก่าเมืองน่านจริง ทำให้ระดับดินหรือระดับพื้นของอาคารในชั้นล่างอยู่สูงกว่าระดับถนนพอสมควร ดังปรากฏให้เห็นเป็นลักษณะทางกายภาพที่อาคารหลายหลังตั้งอยู่เหนือทางลาดที่ค่อนข้างชันจากระดับถนนสายท่าลี่ หรือถ้าเป็นอาคารยกใต้ถุนสูงก็มักจะมีพื้นของชั้นใต้ถุนที่ไม่ราบเรียบ แต่จะเป็นเนินชันขึ้นเมื่อลึกเข้าไปในด้านหลังของแปลงที่ดิน ทั้งๆที่โดยปกติเมื่อสร้างอาคารยกใต้ถุนสูงก็มักจะปรับพื้นใต้ถุนให้เรียบเพื่อใช้ประโยชน์ในระหว่างวัน แต่ที่อยู่อาศัยในบริเวณที่สำรวจกลับไม่เป็นเช่นนั้นเพราะสัณฐานของแนวกำแพงเก่า หลักฐานของการเป็นแนวกำแพงโบราณยังสังเกตเห็นได้จากลักษณะของการเป็นทูนดิน ที่ปรากฏให้เห็นเป็นระยะๆ ตามซอกอาคาร ทูนดินเหล่านี้จะพบซากอิฐโบราณซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าอิฐปัจจุบันปะปนอยู่ ขณะเดียวกันภายในที่อยู่อาศัยแต่ละหลัง โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยที่ยกใต้ถุนสูง หรือที่อยู่อาศัยที่พื้นภายในยังเป็นดินเดิม ไม่ได้รับการปูคอนกรีตทับ ก็สามารถพบเห็นแนวทูนดิน และซากอิฐโบราณในแนวเดียวกับที่พบตามซอกระหว่างอาคารด้วยเช่นกัน ผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันที่อยู่ตามแนวกำแพงเมืองโบราณนี้ เกือบทั้งหมดอพยพมาจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นบริเวณฝั่งด้านทิศใต้ของถนนสายท่าลี่ในปัจจุบัน โดยอพยพมาพร้อมๆกันเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากน้ำจากแม่น้ำน่านได้เอ่อท่วมอย่างรุนแรงและเกิดขึ้นสม่ำเสมอ ชาวบ้านจึงได้โยกย้ายอพยพขึ้นสู่ที่ดอน ซึ่งมีเพียงพื้นที่บริเวณแนวกำแพงเมืองเท่านั้นที่ยังรกร้างไม่มีผู้ใดจับจอง และทางรัฐในตอนนั้นก็ไม่ได้เข้ามาดูแลเอาใจใส่พื้นที่สาธารณะของเมืองนี้เท่าใดนัก การโยกย้ายอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่บนกำแพงเมืองจึงเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน และเมื่อน้ำลดลงแล้วก็ไม่มีผู้ใดย้ายกลับลงไปยังที่ตั้งที่พักอาศัยเดิมของตน เนื่องจากเกรงว่าน้ำจะเอ่อท่วมอีกในอนาคต ซึ่งเป็นเหตุผลที่สนับสนุนสัณฐานของพื้นที่บริเวณเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพื้นที่สองฝั่งของถนนสายท่าลี่มีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ฝั่งด้านทิศเหนือจะสูงกว่าระดับถนน ฝั่งด้านทิศใต้จะเสมอกับระดับถนนและลาดลงสู่แม่น้ำน่าน ปัจจุบันเวลาแม่น้ำน่านเอ่อท่วมถนนรอบเมืองจึงมีระดับน้ำสูงเกินกว่าระดับหน้าอกในบางครั้ง

อาคารในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นบ้านพักอาศัยที่มีความสูงไม่เกินสองชั้น ส่วนใหญ่สร้างด้วยปูนถ้าเป็นอาคารชั้นเดียว และสร้างเป็นแบบครึ่งปูนครึ่งไม้ถ้าเป็นอาคารสองชั้น มีอาคารยกพื้นใต้ถุนสูงเพียงไม่กี่หลัง ซึ่งทั้งหมดสร้างด้วยไม้และเป็นโครงสร้างที่สร้างขึ้นและใช้งานต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่ที่ผู้อยู่อาศัยได้อพยพเข้ามา การสำรวจยังพบอาคารที่เคยเป็นอาคารยกใต้ถุนสูงมาก่อน แต่ได้ถูกกั้นเป็นห้องในชั้นล่างขึ้นในภายหลัง แต่พื้นภายในห้องยังเป็นพื้นดินเดิม ซึ่งทำให้สามารถสังเกตเห็นทูนดินและอิฐของแนวกำแพงเมืองโบราณได้ด้วยเช่นกัน และแสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ทับซ้อนที่องค์ประกอบเดิมยังคงปรากฏให้เห็นลักษณะทางกายภาพเดิมบนพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์แบบใหม่

ภาพที่ 16 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวกำแพงเมืองโบราณ

ภาพที่ 17 แนวกำแพงที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆ กระจัดกระจายไปตามด้านเหนือของถนนรอบเมืองทิศใต้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก

ภาพที่ 18 แนวกำแพงที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ภายในบริเวณบ้านพักอาศัยหลายหลัง

ที่พักอาศัยที่ปลูกสร้างบนแนวกำแพงเมืองเดิมนี้วางตัวเรียงเป็นแนวขนานถนนสายท่าลี่ โดยมีระยะของแนวผนังด้านหน้าบ้านที่ค่อนข้างได้แนวเสมอกัน แต่เมื่อใกล้ถึงจุดตัดระหว่างถนนสายท่าลี่และถนนผากอง แนวกำแพงเมืองเก่าเริ่มถอยห่างออกไปแนวถนนสายท่าลี่มากขึ้นเรื่อยและไปปรากฏร่องรอยของแนวกำแพงในฝั่งตรงข้ามของถนนเลียบกำแพงเรือนจำจังหวัดน่าน ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และวิ่งเป็นแนวตามถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้นี้ไปเรื่อยๆจนสิ้นสุดและหายไปเมื่อตัดกับถนนผากอง ช่วงระหว่างถนนสุมนเทวราชถึงถนนผากองนี้ แนวกำแพงตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานของคูเมืองแต่อย่างใด แต่จากแนวกำแพงที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันสันนิษฐานว่าถนนสายท่าลี่ช่วงนี้น่าที่จะสร้างอยู่บนแนวคูเมืองเดิม

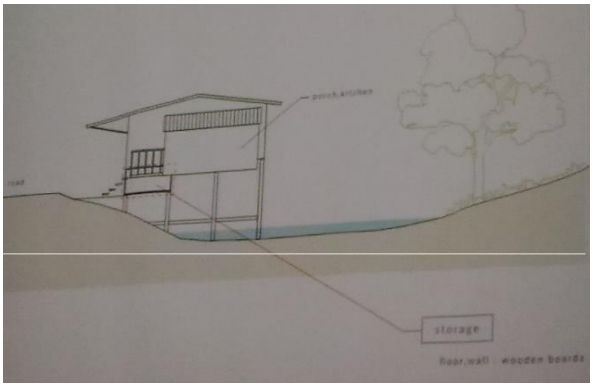
ภาพที่ 19 แนวของอาคารที่วางตัวขนานไปตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ ต่อเนื่องมายังด้านทิศใต้ของถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้

จากถนนผากองการสำรวจจะขนานไปตามถนนรอบเมืองทิศใต้ โดยเริ่มจากจุดตัดระหว่างถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้กับถนนผากองทางตะวันออก ไปจนถึงจุดตัดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ทางตะวันตก แนวถนนรอบเมืองทิศใต้ช่วงนี้จะปรากฏการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนประชาชนแทรกเป็นแนวระหว่างถนนกับคูเมือง ซึ่งการก่อสร้างบ้านเรือนที่เป็นแนวประชิดติดกันตลอดอย่างหนาแน่นตลอดแนวถนน ทำให้อยากแก่การสังเกตเห็นจากคนทั่วไปว่า ด้านหลังอาคารเหล่านี้มีแนวคูเมืองปรากฏ

อยู่ และจากการสังเกตทางกายภาพและการสัมภาษณ์พบว่า พื้นที่ส่วนหนึ่งที่อาคารเหล่านี้ตั้งเรียงเป็นแนวอยู่เคยเป็นแนวกำแพงเก่ามาก่อน และถนนรอบเมืองทิศใต้น่าจะถูกตัดขนานไปกับแนวกำแพงเมืองแต่เดิม หรือมีแนวบางส่วนทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองเดิม

ภาพที่ 20 แนวกลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน ซึ่งต่อเนื่องมาจากถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้ (ขวามือสุดของภาพ)

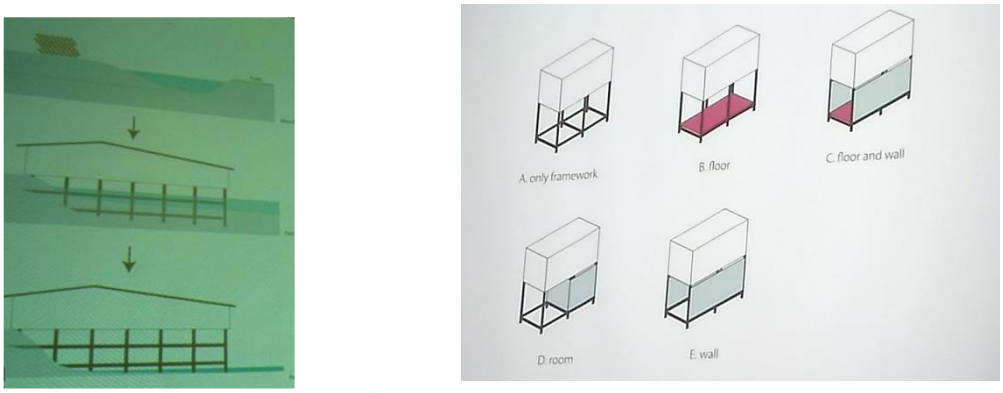

ภาพที่ 21 รูปแบบการปลูกสร้างอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนระหว่างแนวคูเมืองและถนนรอบเมืองทิศใต้นี้ ถึงแม้ส่วนหนึ่งน่าที่จะทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองเดิม แต่ลักษณะของสัณฐานพื้นที่แต่เดิม ที่จะทำให้บ้านตั้งอยู่บนเนินดินสูงกว่าระดับถนนกลับไม่ปรากฏให้เห็นเหมือนที่ถนนสายท่าลี่ อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในระดับเดียวกับถนน และยื่นโครงสร้างของอาคารออกไปเหนือแนวคูเมือง เพราะจากไหล่ถนนด้านทิศใต้ของถนนรอบเมืองทิศใต้มีพื้นที่ราบเพียงแคบๆเป็นแนวขนานถนน และจากนั้นจะลาดลงคูเมืองด้วยองศาที่ลาดชัน บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงยื่นออกไปเหนือน้ำ และมีโครงสร้างปักลงไปในแนวคูเมือง จากการสำรวจทางกายภาพและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย สันนิษฐานได้ว่า ทูนดินที่ก่อเป็นแนวกำแพงแต่เดิมน่าจะถูกเกลี่ยลงมาให้เรียบเป็นถนนสายท่าลี่ที่มีระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งไหล่ถนนที่ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านเรือนได้ในระดับเดียวกับพื้นถนน ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ทางฝั่งเหนือของถนนสายท่าลี่ ที่มีระดับต่ำกว่าพื้นที่ทางฝั่งใต้ของถนนรอบเมืองทิศใต้ ทั้งๆที่เคยเป็นแนวกำแพงเมืองที่ต่อเนื่องเป็นแนวเดียวกันแต่โบราณ

ระดับพื้นดินที่ลาดชันลงอย่างรวดเร็วลงไปสู่คูเมืองทำให้อาคารเกือบทุกหลังที่สร้างเลียบถนนรอบเมืองทิศใต้ มีโครงสร้างยื่นรุกล้ำเข้าไปเหนือแนวคูเมือง โครงสร้างเหล่านี้เป็นโครงสร้างถาวร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนบริเวณนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานจนสามารถใช้ประโยชน์ในที่สาธารณะแต่ดั้งเดิมได้อย่างสืบเนื่อง โดยขาดการทักท้วงจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด ความน่าสนใจอยู่ตรงประเด็นที่ว่า ปัจจุบันไม่มีใครหรือหน่วยงานใดให้ความสนใจกับแนวคูเมืองดังกล่าวในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในอดีต ทำให้อาคารบางหลังสร้างคร่อมแนวคูเมืองจนเกือบจะถึงแนวตลิ่งฝั่งตรงกันข้าม รวมทั้งการปล่อยน้ำเสียลงสู่คูเมืองโดยตรง หรือวางระบบบำบัดน้ำโสโครกอยู่บนริมตลิ่งหรือก้นคูเมือง

โดยตรง ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นเป็นปกติธรรมดาของอาคารในบริเวณแนวถนนนี้ ในขณะที่บางช่วงเต็มไปด้วยวัชพืชปกคลุมทั้งบนแนวริมตลิ่งและบนผิวน้ำเอง

ภาพที่ 22 พัฒนาการของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบและสัณฐานเดิมของพื้นที่

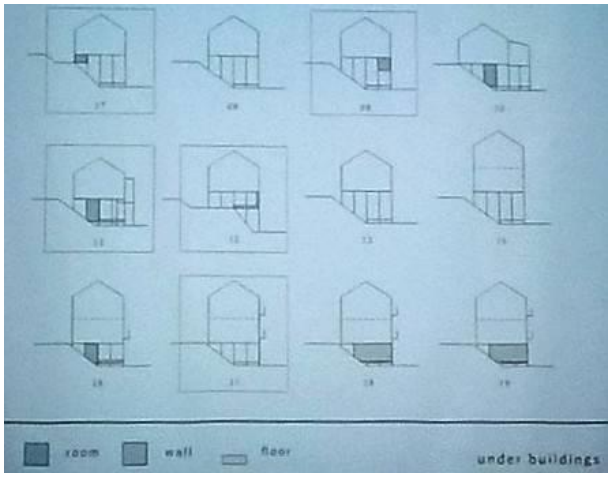
ภาพที่ 23 สภาพของคูเมืองน่านในปัจจุบันที่ถูกบุกรุกจนแทบไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก

ภาพที่ 24 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกอยู่บนริมตลิ่งริมถนน ซึ่งเป็นแนวกำแพงเมืองเดิมในอดีต

ด้วยความสูงของตลิ่งการสร้างโครงสร้างลอยไปปกคลุมเหนือผิวน้ำ จึงต้องอาศัยคานรัดโครงสร้างที่สูงชะลูดนี้เข้าด้วยกันให้แข็งแรง ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่ชั้นใต้ถุนเหนือผิวน้ำนี้ได้กลายเป็นพื้นที่ส่วนขยายของพื้นที่ใช้สอยหลักของบ้านในชั้นบนระดับเดียวกับถนน ในขณะที่ระดับน้ำในคูเมืองได้ลดลงจากจากระดับปกติในอดีต เนื่องจากระบบคูเมืองถูกตัดขาดจากระบบชลประทาน หรือโครงข่ายลำน้ำอื่นๆของเมืองจากการบุกรุกและฝังกลบ ทำให้น้ำจากธรรมชาติไม่สามารถไหลเข้าสู่ระบบคูเมืองได้เหมือนเช่นในอดีต ปริมาณน้ำจึงมีระดับลดลง และยากแก่การระบายเมื่อมีน้ำเสียเกิดขึ้น นอกจากจะรอให้เกิดน้ำท่วม หรือใช้กลไกสมัยใหม่ผันสูบน้ำเข้ามาในระบบแทน ทำให้การขยายตัวลงไปในชั้นใต้ถุนทำได้ง่ายยิ่งขึ้นและมากชั้นขึ้น ดังที่พบเห็นได้ในอาคารหลายๆหลัง โดยเฉพาะอาคารที่มีโครงสร้างเป็นคอนกรีต การขยายตัวอาจกระทำเพียงแค่เป็นระเบียงในชั้นใต้ถุน หรือกั้นเป็นห้องเพียงบางด้านโดยให้เปิดโล่งในบางด้าน หรือล้อมเป็นห้องโดยสมบูรณ์ในทุกด้าน ซึ่งสามารถสร้างรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่หลากหลายออกมาได้มากมาย โดยยากที่จะสังเกตเห็นจากริมฝั่งถนนรอบเมืองทิศใต้ (ภาพที่ 24) อันแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร และมีการขยายตัวมา

อย่างต่อเนื่องจากสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้นจากที่เริ่มอพยพโยกย้ายเข้ามา หรือการเติบโตของธุรกิจการค้าที่เจ้าของดำเนินกิจการในอาคารเหล่านี้

ภาพที่ 25 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวคูเมืองโบราณ

การดำรงอยู่ของการอยู่อาศัยบนแนวกำแพงเมืองและคูเมืองเก่าเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในการอยู่อาศัยของผู้คน ซึ่งเมื่อองค์ประกอบหนึ่งของเมืองที่เคยมีความสำคัญในอดีตหมดความสำคัญลง ก็จะถูกปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในขณะนั้น หรือการดำเนินชีวิตร่วมสมัยของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา แต่การสูญหายไปขององค์ประกอบของเมืองที่เคยมีความสำคัญเหล่านี้ สมควรจะหายไปหรือถูกปรับใช้อย่างเป็นระบบ และมีการวางแผนเพื่อให้เมืองยังทรงคุณค่าในฐานะที่เป็นเมืองเก่า มิฉะนั้นองค์ประกอบระดับเมืองของเมืองน่านที่บ่งบอกความเป็นเมืองเก่าจะสูญหายไปในทั้งหมดจนไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้ เหลือเพียงแต่วัดเก่าที่บ่งบอกความเป็นเมืองเก่าเท่านั้น ดังเช่นปัจจุบันที่มีแนวโน้มจะพัฒนาไปเช่นนั้น

กำแพงและคูเมืองช่วงเลียบถนนสายท่าลี่ และถนนรอบเมืองด้านทิศใต้ถึงแม้จะอยู่ในสภาพที่โดนบุกรุกเสียหายจนเสื่อมสภาพไปอย่างมากก็ตาม การสำรวจเพิ่มเติมในบริเวณที่แนวกำแพงอิฐของเมืองยังคงเหลืออยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จากมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไล่ไปจนถึงด้านทิศเหนือของวัดมงคลพบว่า นอกจากแนวกำแพงเมืองแล้วคูเมืองฝั่งด้านนอกของแนวกำแพงยังคงหลงเหลืออยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์เช่นกัน แต่ไม่ได้รับการปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ร่วมสมัยแต่อย่างใด จึงไม่มีผู้เข้าไปใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าลักษณะของพื้นที่คูเมืองในปัจจุบันเป็นบริเวณที่อยู่ระหว่างแนวกำแพงอิฐกับด้านหลังของกลุ่มอาคารเรือนแถวที่หันหน้าออกถนนอนันตวรฤทธิเดช อันแตกต่างจากกำแพงเมืองที่มีการปรับเป็นสวนสาธารณะของเมือง มีบันไดขึ้นไปชมทิวทัศน์ได้บนได้ และมีการจัดตลาดนัดในลักษณะของถนนคนเดินตามพื้นที่เลียบแนวกำแพงเมืองช่วงนี้อยู่เสมอ อันทำให้คนในชุมชนเมืองน่าน และนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียนตระหนักถึงการมีอยู่ของแนวกำแพงเมืองน่านช่วงนี้อยู่เสมอ ในขณะที่กำแพงเมืองช่วงอื่นได้ถูกลบเลือนไปจากความทรงจำและการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ ถึงแม้จะหลงเหลือแนวให้เห็นอยู่หรือไม่ก็ตาม ดังสามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้จากแนวกำแพงดินทางด้านทิศใต้ของเวียงใต้ที่ยังคงหลงเหลืออยู่อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ แต่มีคนเข้าไปเยี่ยมชมน้อยมาก ในขณะที่คนในเมืองน่านเองเป็นจำนวนไม่น้อยต่างยังไม่รับรู้ถึงการหลงเหลืออยู่ของกำแพงดินและคูเมืองในช่วงนี้ เนื่องจากอยู่นอกเขตตัวเมือง มีที่ว่างระหว่างแนวกำแพงกับองค์ประกอบข้างเคียงค่อนข้างน้อย ทำให้การปรับใช้พื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมสมัยในรูปแบบอื่นๆเป็นไปได้ยาก และขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ทราบกันในวงกว้าง ทั้งๆที่กำแพงและคูเมืองที่เหลือช่วงนี้มีความสวยงาม คงความดั้งเดิมไว้ได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ และมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ตลอดเส้นแนวกำแพง และสามารถใช้เป็นเส้นทางเดินเล่น พักผ่อน หรือออกกำลังกายที่เชื่อมโยงสถานที่สำคัญต่างๆเข้าด้วยกันได้อย่างดีเยี่ยม เช่น แม่น้ำน่าน บ่อบำบัดน้ำเสีย ร่องน้ำน่านสายเก่าและสะพานแขวนเหนือร่องน้ำ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 (ถนนยันตรกิจโกศล) และวัดพญาวัด

การสำรวจกำแพงเมืองยังได้ขยายไปถึงบริเวณฝั่งด้านทิศตะวันตกของเวียงน่าน ซึ่งมีแนวกำแพงหลงเหลืออยู่เป็นหย่อมๆทั้งภายในและระหว่างพื้นที่หน่วยงานต่างๆของทางราชการ ซึ่งได้เข้าไปบุกเบิกและขอใช้พื้นที่เพื่อสร้างที่ทำการของตนเอง เนื่องจากในสมัยนั้นเป็นที่รกร้างปราศจากการใช้ประโยชน์ของกำแพงเมืองในลักษณะเดิมอีกต่อไป แนวกำแพงที่ยังปรากฏในช่วงนี้เหลืออยู่เป็น

หย่อมๆช่วงสั้นๆ โดยปราศจากการใช้ประโยชน์ร่วมสมัย หรือนำมาใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการช่วยเสริมคุณค่าของอาคาร หรือภูมิทัศน์ของพื้นที่แต่อย่างใด นอกจากนี้คณะวิจัยยังได้ทำการสำรวจแนวกำแพงของเวียงเหนือควบคู่กันไปด้วย ซึ่งยังปรากฏร่องรอยทั้งแนวกำแพงและคูเมืองอยู่ในหลายๆจุดในทุกๆด้านแต่ไม่ต่อเนื่อง ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่ได้สูญหายไปจนหมดสิ้น กำแพงและคูเมืองบางส่วนได้กลายเป็นส่วนประกอบของเมืองในลักษณะใหม่ เช่น คูเมืองด้านทิศใต้ได้กลายเป็นคลองเรียบถนนมะโน และกำแพงและคูเมืองด้านทิศเหนือได้กลายเป็นแนวรั้วด้านทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในขณะที่กำแพงและคูเมืองบางส่วนในด้านทิศเหนือและตะวันตกได้กลายเป็นพื้นที่ภายในเขตสนามบินน่าน และกำแพงและคูเมืองช่วงตอนล่างของทิศตะวันตกได้มีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวกำแพงขนานไปกับคูเมืองทั้งฝั่งซ้ายและขวาต่อเนื่องเป็นแนวยาว จนยากที่จะปรับปรุงหรือพัฒนากำแพงและคูเมืองในช่วงนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สาธารณะแก่เมืองได้ในอนาคต ซึ่งกำแพงในช่วงนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป แม้แต่คนในเมืองน่านเอง

การสำรวจแนวกำแพงเมืองและคูเมืองน่านในทุกๆชั้นของแต่ละช่วงสมัย ทำให้ทราบถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมืองที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบเหล่านี้และองค์ประกอบอื่นๆของเมือง ที่มีการพัฒนาไปและสร้างองค์ประกอบต่างๆให้สัมพันธ์กับโครงสร้างและสัณฐานของเมืองอันมีกำแพงและคูเมืองเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญ ซึ่งทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ปรากฏออกมาให้เห็นดังสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนถึงการดำรงอยู่และใช้ประโยชน์ร่วมสมัยขององค์ประกอบเหล่านี้ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้เราสามารถทราบแนวทางในการพัฒนาเมืองโดยใช้องค์ประกอบเหล่านี้ให้เกิดคุณค่าและสอดคล้องกับความเป็นมาในอดีต

4.1.2 การสำรวจภาคสนาม เพื่อสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม

1) บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์ ชุมชนพระเนตร อ. เมืองน่าน

โครงการวิจัยได้เคยทำการสำรวจเก็บข้อมูลบ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มาก่อนหน้านี้ครั้งหนึ่งแล้ว แต่เป็นการสำรวจแต่เพียงภายนอกเท่านั้น การสำรวจในครั้งนี้เป็นการสำรวจอาคารเพิ่มเติมทั้งภายในและภายนอกอาคาร เจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) สืบเชื้อสายมาจากเจ้ามหายศ ผู้เป็นโอรสในสมเด็จเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ โดยเจ้าอุตรการโกศล มีชีวิตอยู่ในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และได้รับการพระราชทานนามสกุล “มหายศนันทน์” ลงพระปรมาภิไธย ณ พระที่นั่งพิมานปฐม เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2456 เจ้าอุตรการโกศล เคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาเมืองน่านในสมัยของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช และได้สร้างเรือนพักอาศัยอยู่ในชุมชนพระเนตร บนเนื้อที่กว่า 4 ไร่เศษ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2456 ในสมัยนั้นถนนด้านหน้าบ้านหลังนี้ถือเป็นถนนของเจ้าอุตรการโกศล ครั้นเมื่อท่านจะเดินทางไปว่าการที่ศาลเวียงใต้ ก็จะนั่งเสลี่ยงไปลงเรือที่ท่าน้ำพระเนตร ซึ่งชื่อของท่าพระเนตรก็มาจากที่ท่านได้ไปสร้างศาลาไว้ ณ บริเวณนั้น เพื่อทอดพระเนตรธรรมชาติริมน้ำ อันเป็นที่มาของชื่อวัดพระเนตร และบ้านพระเนตร ส่วนชื่อของชุมชนท่าช้างก็เนื่องจากบริเวณนั้นในสมัยก่อนเป็นที่อาบน้ำช้างของเจ้านายมาก่อน

บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) เดิมเป็นเรือนพักอาศัยของเจ้าอุตรการโกศล ลักษณะเป็นเรือนใหญ่สามหลังปลูกอยู่ในบริเวณเดียวกัน เชื่อมต่อกันด้วยชานเรือนขนาดใหญ่ คุณนุชจิต ผู้เป็นเหลนของเจ้าอุตรการโกศลเล่าว่า ในสมัยที่ตนเองยังเป็นเด็ก เคยไล่นับจำนวนเสาเล่นกับเพื่อนๆ และจำได้ว่ามีเสาเรือนจำนวนมากกว่า 250 ต้น พื้นดินใต้ถุนในสมัยก่อนเป็นดินอัดแน่นจนเลื่อมเป็นเงา แต่เสาไม้เดิมได้ผุพังลงจากความชื้นและปลวก จึงได้มีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาคอนกรีตทั้งหมด ยกเว้นเพียงเสาเอกของบ้านและนำดินจากการขุดเปลี่ยนฐานเสามาถมพื้นดินใต้ถุนเพิ่มดังที่เห็นในปัจจุบัน ทำให้พื้นดินใต้ถุนไม่แน่นเรียบเป็นเงาเหมือนเช่นแต่ก่อน

การสำรวจได้รับความอนุเคราะห์จากคุณหทัยทิพย์ มหายศนันทน์ ในการเข้าสำรวจพื้นที่โดยรอบและภายในตัวอาคาร ปัจจุบันตัวอาคารยังคงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม โดยเฉพาะบันไดขึ้นเรือนและชานแดดที่อยู่ต่อจากบันไดด้านหน้าของอาคารและไม่มีหลังคาคลุมมีความทรุดโทรมเป็นอย่างมาก แต่โครงสร้าง พื้น และผนังไม้ของอาคารที่อยู่ในบริเวณที่มีหลังคาคลุมยังคงอยู่ในสภาพดี

ภาพที่ 26 เรือนเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์

ภาพที่ 27 องค์ประกอบภายนอกของเรือน

ภาพที่ 28 ชานแดดและระเบียงที่มีหลังคาคลุมบริเวณด้านหน้าของเรือน

โครงสร้างหลักของอาคารเป็นไม้ทั้งหมด ทั้งโครงสร้างรับพื้น ผนัง และโครงหลังคา ไม้ยังเป็นวัสดุประกอบอาคารสำหรับองค์ประกอบต่างๆทั้งหมดด้วยเช่นกัน เช่น ประตู หน้าต่าง บันได หรือแม้กระทั่งวัสดุมุงหลังคาที่เป็นไม้แป้นเกล็ด แต่หลังคาบางส่วนได้ทรุดโทรมลง จึงได้มีการใช้สังกะสีและกระเบื้องลอนมุงทดแทนในปัจจุบัน

ภาพที่ 29 โครงสร้างและวัสดุมุงหลังคาที่มีทั้งไม้แป้นเกล็ด สังกะสี และกระเบื้องลอนผสมกัน

พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนโถงรับแขกในบริเวณทิศตะวันออกของอาคาร ส่วนโถงเอนกประสงค์ในบริเวณทิศใต้ และส่วนห้องนอนทางทิศเหนือของตัวอาคาร ส่วนของห้องโถงทั้งสองมีทางเดินด้านนอกเป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ภายในสู่ภายนอก พื้นที่ภายในอาคารไม่มีฝ้า หรือวัสดุปิดโครงสร้างหลังคาทำให้สามารถมองเห็นโครงสร้างหลังคาทั้งหมดได้อย่างชัดเจน ผนังส่วนที่เป็นกรอบอาคารทั้งหมดไม่ได้ถูกติดตั้งให้ประชิดกับโครงสร้างเสา โดยผนังด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกจะมีระยะห่างจากศูนย์กลางของเสาประมาณ 1.00 เมตร และผนังด้านทิศใต้ที่ติดกับทางเดินด้านนอกอาคารมีระยะห่างจากศูนย์กลางของเสาประมาณ 2.00 เมตร เมื่อเปิดประตูบานเฟี้ยมและหน้าต่างออกจะทำให้พื้นที่ภายในห้องสามารถรับแสงสว่างได้อย่างเต็มที่ และเกิดการไหลเวียนของอากาศที่เพียงพอ

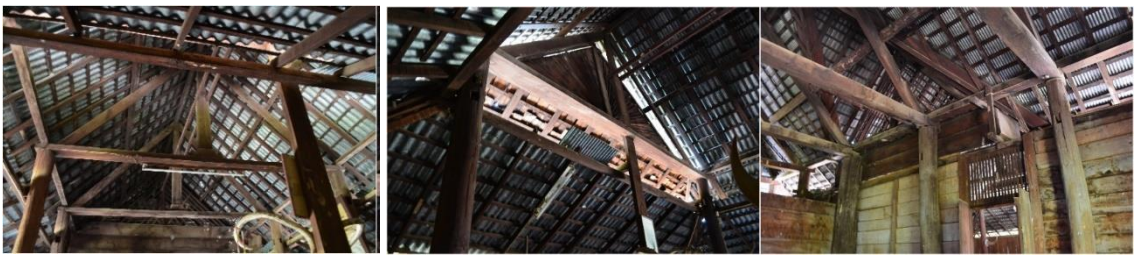

ภาพที่ 30 พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงรับแขก

ภาพที่ 31 พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงเอนกประสงค์หน้าห้องนอน

ผืนหลังคาถูกแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ หลังคาจั่วที่เป็นชิ้นส่วนด้านบน และหลังคาปั้นหยาที่เป็นชิ้นส่วนด้านล่าง หลังคาส่วนบนถูกยกระดับขึ้นให้สูงกว่าส่วนล่างประมาณ 50 เซนติเมตร เพื่อช่วยให้เกิดการไหลเวียนของอากาศ และการระบายความร้อนภายในอาคารออกไปยังภายนอก และยังเพิ่มปริมาณแสงสว่างให้ส่องเข้ามายังพื้นที่ภายในอาคารได้มากขึ้นในทางอ้อม โครงสร้างหลังคามีรูปแบบที่เรียบง่ายแต่แฝงด้วยความใส่ใจในรายละเอียดทางเชิงช่าง จากการจัดวางองค์ประกอบของโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างสวยงาม การรับน้ำหนักบริเวณหัวเสามีการออกแบบให้มีลักษณะเป็นเดือยเพื่อให้สอดรับกับขื่อที่วางพาดตลอดด้านสกัดของตัวอาคาร อะเสถูกวางพาดไว้บนปลายขื่อทั้งสองด้าน ปลายด้านล่างของจันทันเอกบรรจบกับส่วนเชื่อมต่อของปลายเสาและปลายดั้งมือกไก่หน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสติดตั้งอยู่

ภาพที่ 32 โครงสร้างหลังคาเมื่อมองจากภายในอาคาร

เจ้าอุตรการโกศลมีบุตรและธิดา 2 คน และมีหลานที่เกิดจากแม่เจ้าโสภากับเจ้าวงศ์ทั้งหมด 6 คน คือ เจ้าศรีน่าน เจ้าศรีเนตร เจ้าน้อยเปลี่ยน เจ้าจำนงค์ เจ้าบุญหลาย และเจ้าน้อยจรัส (บิดาของคุณนุชจิต) โดยผู้ที่ได้สืบทอดบ้านหลังนี้ต่อจากเจ้าอุตรการโกศล คือ เจ้าจำนงค์ ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของคุณนุชจิต และปัจจุบันเป็นสมบัติในการดูแลของคุณอรรถสิทธิ์ และคุณพิศโสภา กิจจาหาญ ซึ่งเป็นหลานของคุณนุชจิต ปัจจุบันทั้งสองอาศัยอยู่ที่กรุงเทพฯ บ้านจึงถูกปล่อยทิ้งร้างเอาไว้ ในอดีตช่วงที่เจ้าจำนงค์ยังมีชีวิตและอาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ ท่านรักและหวงแหนบ้านหลังนี้รวมถึงของใช้ภายในบ้านมาก เจ้าจำนงค์ดูแลบ้านเป็นอย่างดี ครั้งเมื่อหลังคากระเบื้องดินขอชำรุดทรุดโทรม เจ้าจำนงค์ก็ได้นำหลังคาสังกะสีมาเปลี่ยน และยังได้ปรับเสริมโครงสร้างของบ้านในบางส่วน เช่น เปลี่ยนตงไม้ท่อนที่ผุโดยการเสริมไม้ใหม่เข้าไปแทน เปลี่ยนบันไดหน้าบ้านใหม่ เพราะบันไดเดิมถูกน้ำฝนกัดเซาะจนผุพังไปตามกาลเวลา เป็นต้น แต่หลังจากที่เจ้าจำนงค์เสียชีวิตก็ไม่มีใครดูแลบ้านหลังนี้สืบต่อไปอีก ญาติพี่น้องจึงตกลงกันมอบของสำคัญและของมีค่าบางส่วนให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เพื่อจัดแสดงไว้ที่หอประวัติศาสตร์ ได้แก่ หมวกขนนก และหอกประจำตำแหน่งของเจ้าอุตรการโกศล แต่แม้ถึงว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่งจะไม่มีคนดูแลบ้าน ลูกหลานของเจ้าอุตรการโกศลก็ไม่คิดจะขายบ้านหลังนี้ และยังมีความคิดที่จะปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ในอนาคต เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของคนน่านในอดีตแก่คนทั่วไป

2) **บ้านคุณคำดี แสนศรี** ชุมชนบ้านดอนศรีเสริม อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณยายคำดี แสนศรีเป็นบ้านยกใต้ถุนสูงบนเสาปูนในชั้นล่าง ส่วนในชั้นบนโครงสร้างและส่วนประกอบอาคารเป็นไม้ทั้งหมด บ้านหลังนี้ได้ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2525 โดยการรื้อบ้านไม้หลังเก่าลง ซึ่งปลวกได้กัดกินเสาบ้านจนผุกร่อนลง และใช้ไม้จากบ้านหลังเดิมมาแปลงเป็นบ้านหลังปัจจุบันขึ้น แต่ยังอ้างอิงรูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยและรูปทรงของบ้านหลังเดิมบางประการมาใช้ โดยยกพื้นชั้นบนให้สูงขึ้น และใช้เสาปูนเป็นโครงสร้างในชั้นใต้ถุน เพื่อให้รับมือกับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นอยู่เสมอได้ดีขึ้น บ้านหลังเดิมที่ถูกรื้อลงเป็นบ้าน 2 หลัง ที่มีทางเดินเชื่อมถึงกัน หลังจากรื้อลงทั้งหมด ได้นำไม้มาปรุงใหม่เป็นเรือนภายใต้หลังเดียวกันทั้งหมด โดยซื้อไม้ใหม่เข้ามาเสริมบางส่วน

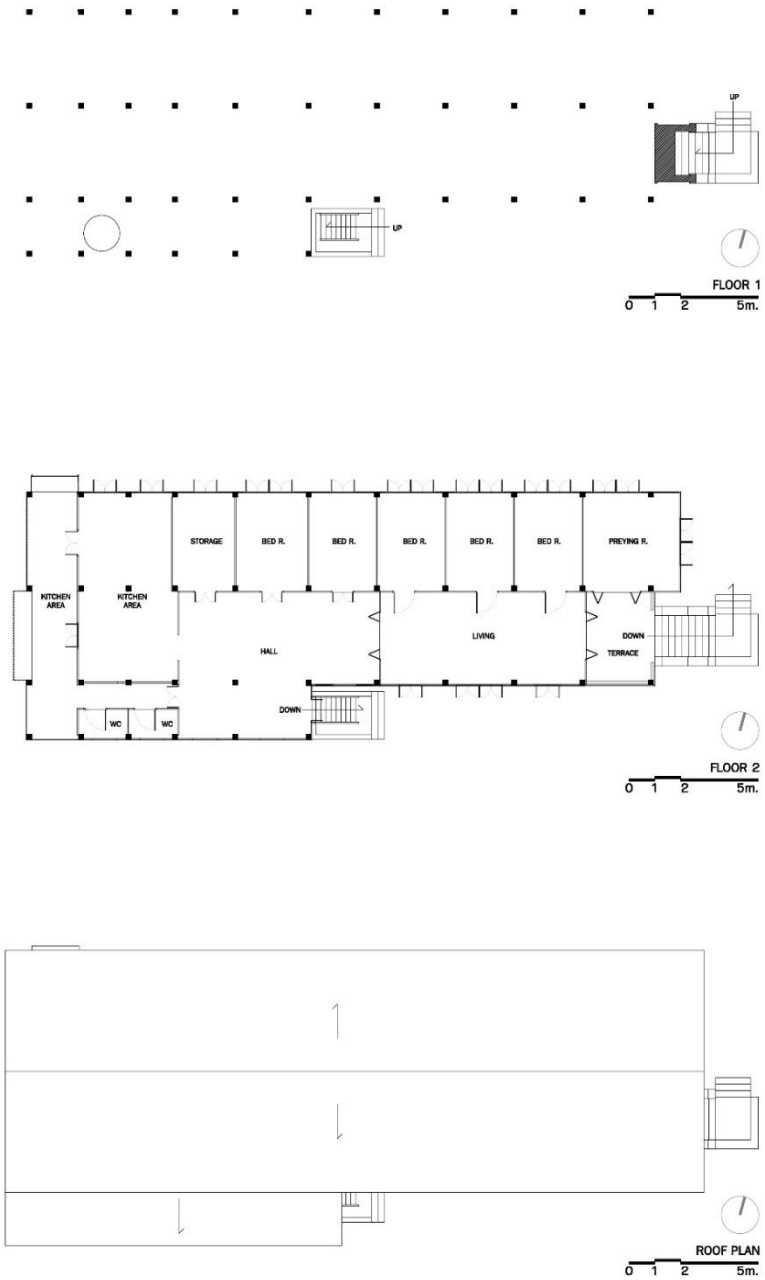
ก่อนที่จะมาอยู่อาศัย ณ ตำแหน่งปัจจุบัน ครอบครัวคุณยายคำดีเคยอาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน แต่ตลิ่งได้ทรุดตัวลงเรื่อยๆ เนื่องจากมีน้ำท่วมทุกปี จนทำให้ตลิ่งกลายเป็นดินเหลวและพังลงในที่สุด จึงได้ย้ายมาอยู่ตรงที่ปัจจุบันเมื่อ 61 ปี มาแล้ว (ย้ายมาตอนคุณคำดีอายุ 22 ปี ปัจจุบันอายุ 83 ปี) ซึ่งในตอนนั้นถนนหน้าบ้านยังเป็นทางลูกรังอยู่ บ้านหลังก่อนหน้านี้และหลังที่สร้างขึ้นแทนในที่ปัจจุบัน ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการอยู่อาศัยของสมาชิกภายในครอบครัวจำนวน 5 คน ซึ่งมีอาชีพหลักของครอบครัว คือ การทำขนมขาย เช่น ข้าวเหนียวมูล ดังเห็นได้จากพื้นที่ครัวที่มีขนาดกว้าง และกองฟืนจำนวนมากที่เก็บไว้บนเรือน เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการทำขนม อาชีพทำขนมขาย สืบทอดมาจากรุ่นคุณพ่อซึ่งเป็นชาวอินเดีย และคุณแม่ซึ่งเป็นชาวน่านโดยกำเนิด

ภาพที่ 33 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านคุณคำดี แสนศรี

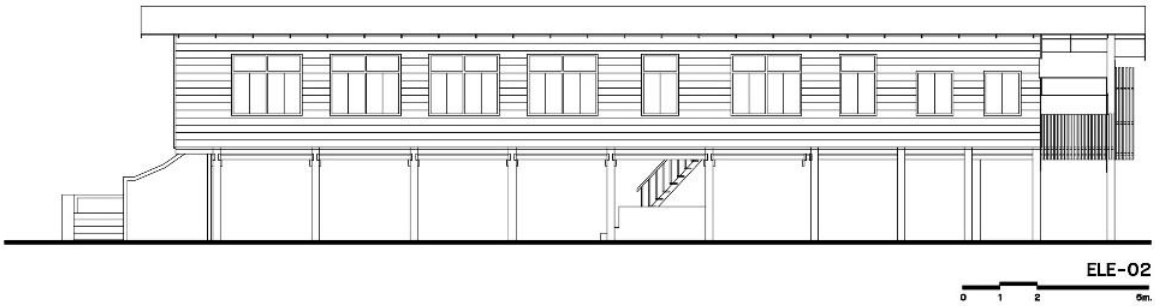
ชั้นล่างของอาคารเป็นใต้ถุนโล่ง ในอดีตสมัยที่สมาชิกในครอบครัวยังอยู่พร้อมหน้าพร้อมตาเป็นที่ใช้ทำกิจกรรมระหว่างวัน จนช่วงหลังที่น้ำเริ่มเอ่อท่วมมาถึงบริเวณใต้ถุนบ้านบ่อยขึ้น และสมาชิกภายในบ้านเริ่มน้อยลง จึงไม่ได้ใช้ประโยชน์แบบเดิมในที่สุด แต่ยังคงใช้เป็นที่เก็บของที่ไม่ใช้แล้ว ซึ่งยอมให้น้ำท่วมเลอะเทอะสกปรกได้ ชั้นบนของเรือนเข้าถึงได้จากบันไดด้านหน้าและบันไดขึ้นโถงกลางบ้านด้านข้างทางฝั่งซ้ายของเรือน บันไดทั้งสองเป็นบันไดสองตอน ที่มีชานพักคั่นกลางเมื่อขึ้นไปได้ประมาณ 3-4 ขั้น บันไดด้านหน้าเป็นบันไดปูนทั้งหมด ซึ่งจะสามารถเห็นร่องรอยของการก่อราวกันตกปูน และขั้นบันไดเพิ่มขึ้นจากความสูงเดิม หลังจากที่ได้ทำการดีดบ้านให้สูงขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม ด้านหน้าสุดของเรือนหลังจากขึ้นบันไดมาเป็นระเบียง ซึ่งมีห้องโถงอยู่ทางฝั่งขวามือ

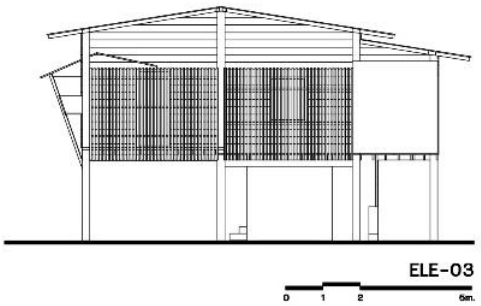
ภายในเป็นที่วางหิ้งพระ ถัดจากระเบียงเป็นห้องรับแขก และนั่งเล่น ซึ่งทางฝั่งขวามีห้องนอนจำนวน 3 ห้อง เรียงต่อกันเป็นแถวลึกเข้าไปจนถึงโถงด้านหลังของเรือน ที่ยังมีห้องนอนเรียงต่อกันไปอีก 2 ห้อง และห้องเก็บของอีกหนึ่งห้อง ในปลายสุดของแถวห้องนอน โถงด้านหลังยังเป็นพื้นที่รับประทานอาหาร ซึ่งมีทางเดินต่อไปยังห้องครัวในบริเวณด้านหลังสุดของบ้าน โดยมีห้องน้ำขนาบอยู่ทางฝั่งซ้ายของทางเดิน ทางฝั่งขวาเป็นห้องเก็บอุปกรณ์ทำครัวและเชื้อฟืน ซึ่งต้องเตรียมให้พอใช้ในปริมาณมาก เนื่องจากครอบครัวมีอาชีพทำขนมขายแต่ดั้งเดิม

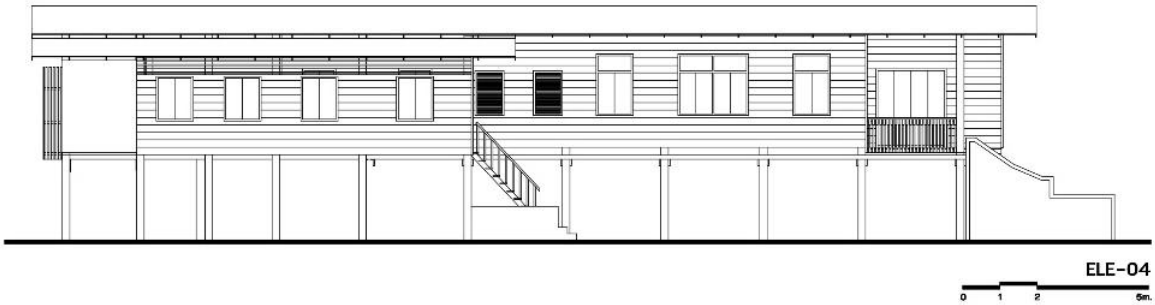

ภาพที่ 34 ผังพื้นของบ้านคุณคำดี แสนศรี

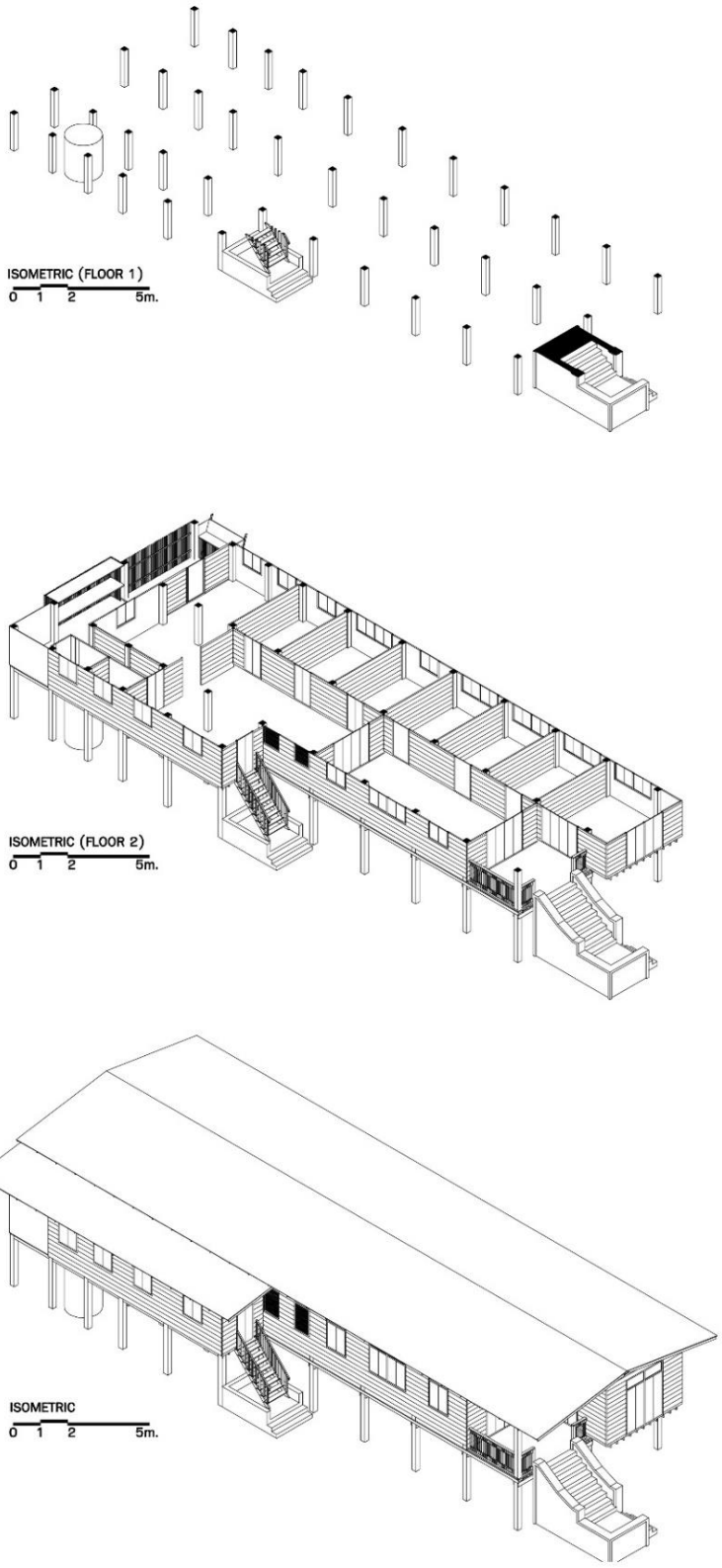

ภาพที่ 35 รูปด้านของบ้านคุณคำดี แสนศรี

ภาพที่ 36 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณคำดี แสนศรี

3) บ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์ ชุมชนบ้านพระเกิด อำเภอเมืองน่าน

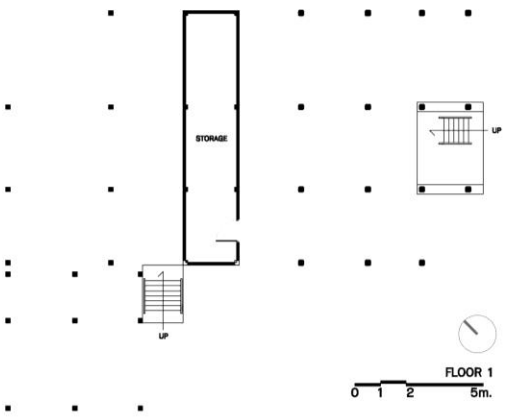
บ้านหลังนี้เป็นบ้านที่ถูกสร้างขึ้นโดยคุณพ่อคุณแม่ของคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์ (เกิดปี พ.ศ. 2467 ปัจจุบันอายุ 92 ปี) ในสมัยที่ตนเองยังเป็นเด็ก และได้ย้ายเข้ามาอยู่เมื่อตอนปี พ.ศ. 2484 ในขณะที่ตนเองอายุได้ 17 ปี ตัวบ้านจึงมีอายุไม่ต่ำกว่า 75 ปี ซึ่งสอดคล้องกับที่ตนเองจำความได้ว่าบ้านได้รับการสร้างขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (สงครามสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2488) หลังจากที่คุณพ่อคุณแม่ได้เสียชีวิตลง บ้านหลังนี้จึงมีผู้อยู่อาศัยเพียงสองคนในช่วงแรก คือ ตนเองกับสามี ตอนที่จะทำการก่อสร้าง บริเวณที่ตั้งของบ้านเคยเป็นห้องเก็บถ่าน และยุ้งข้างของบ้านมาก่อน โดยสร้างเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง ให้เสาปักลงดินโดยตรง และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ มีชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่งทั้งหมด มีเฉพาะห้องน้ำ และบ่อน้ำ ที่เป็นสิ่งปลูกสร้างแยกออกไปจากเรือนใหญ่ และนิยมปลูกส้มโดยรอบบริเวณบ้าน ถนนหน้าบ้านแต่เดิมในเวลานั้นยังเป็นถนนลูกรัง ที่ชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ก๊องหล่ม” ซึ่งแปลว่าถนนเล็กๆที่มักกลายเป็นโคลนเปรอะเวลาฝนตก และห่างจากตัวบ้านไปทางทิศตะวันออกประมาณ 300 เมตรเคยเป็นแม่น้ำน่าน ซึ่งปัจจุบันแนวแม่น้ำได้เขยิบไกลออกไปจากเดิมมาก เรือนที่ตั้งอยู่ในบริเวณโดยรอบล้วนแล้วแต่เป็นพี่น้องและเครือญาติกันทั้งสิ้น บางหลังมีคนรับใช้ ซึ่งพอได้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นเวลานาน ก็ได้มีการแบ่งที่อยู่อาศัยให้คนรับใช้ได้อยู่ด้วยเป็นการถาวรในระยะเวลาต่อมา โดยคนส่วนใหญ่เป็นคนน่านที่ย้ายมาจากสวนหลวง ซึ่งคือ พื้นที่บริเวณค่ายสุริยพงษ์ในปัจจุบัน

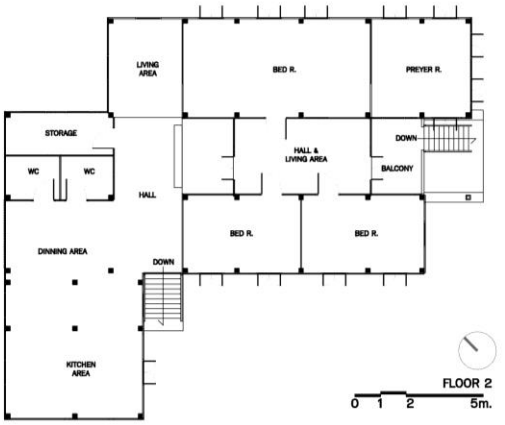
บ้านหลังนี้สร้างขึ้นโดยการจ้างสล่าแปลงขึ้น โดยใช้ไม้ที่ซื้อมาจากชาวบ้านที่ทำโรงไม้เถื่อนในสมัยนั้น แต่เดิมแบ่งออกเป็นโครงสร้างอาคารสามส่วนใหญ่ๆด้วยกัน คือ เรือนพักอาศัย เรือนครัว และยุ้งข้าว ปัจจุบันทั้งสามส่วนถูกเชื่อมโยงถึงกันด้วยระเบียงที่มีหลังคาคลุม ที่สร้างเพิ่มในภายหลังบริเวณด้านหลังของบ้าน ตัวบ้านในปัจจุบันเป็นอาคารไม้เกือบทั้งหมด ยกเว้นห้องน้ำในชั้นบนด้านหลังของบ้านและห้องเก็บของใต้ถุนเรือน ที่ต่อเติมขึ้นมาภายหลัง และโคนเสาไม้ในชั้นล่างที่เสริมเข้ามาแทนเสาส่วนที่ผุพังไป บันไดขึ้นเรือนอยู่ตรงกลางด้านสกัดทางทิศตะวันออก ซึ่งจะมีโถงระเบียงก่อนเข้าสู่โถงด้านในของอาคาร ด้านขวาของโถงระเบียงเป็นห้องพระและสวดมนต์ โถงภายในมีผังแคบยาว จึงมีลักษณะคล้ายทางเดินกว้างไปสู่ด้านหลังของเรือน เนื่องจากถูกขนาบด้วยห้องนอนในทั้งสองฝั่ง ปลายสุดของโถงเป็นพื้นลดระดับลงสู่ระเบียง ที่เชื่อมกับยุ้งข้างอีกฝั่ง แต่ปัจจุบันถูกปรับเป็นห้องเก็บของและห้องน้ำ ด้านขวาของระเบียงเป็นที่ ด้านซ้ายของระบียงเป็นชานเชื่อมกับเรือนครัว ซึ่งมีบันไดขึ้นเรือนต่างหากจากด้านข้างของบ้าน ชานเชื่อมเรือนครัวนี้แต่เดิมไม่มีหลังคาคลุมจึงตีพื้นไม้เว้นร่อง เพื่อให้น้ำฝนไหลลงสู่ใต้ถุนบ้านได้โดย ตรง แต่ปัจจุบันได้ทำหลังคาเสริมคลุมพื้นที่ส่วนนี้แล้ว ทำให้สามารถเดินถึงเรือนครัวได้โดยสะดวกตลอดเวลา ซึ่งแต่เดิมพื้นครัวจะยกระดับสูงกว่าพื้นชาน แต่ปัจจุบันมีการปรับระดับให้เสมอกัน บ้านคุณพัชนีย์ จึงเป็นเรือนพักอาศัยในเขตเมืองที่เรียบง่าย ที่ยังคงลักษณะเดิมแต่แรกสร้างเอาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเพียงส่วนด้านหลังของบ้านที่มีการสร้างหลังคาคลุมชาน และปรับการใช้สอยให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ภายใต้กรอบของโครงสร้างและมวลอาคารเดิม

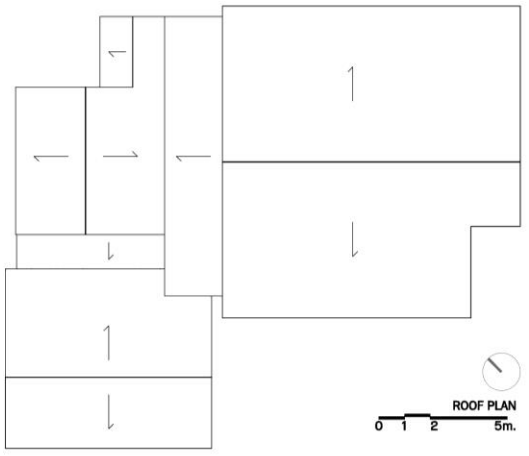
ด้วยที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำน่าน สมัยก่อนจึงมักนิยมไปอาบน้ำ สระผม ซักผ้า ที่ริมฝั่งแม่น้ำ แต่อย่างไรแม่น้ำน่านก็ไม่เคยไหลเอ่อท่วมมาถึงบริเวณบ้าน เนื่องจากตั้งอยู่ในที่ดอน แต่ฟากตรงข้ามของถนนสุมนเทวราช บริเวณหน้าบ้านฝั่งตะวันออก จะเป็นที่ลุ่มลาดลงไปหาแม่น้ำน่าน ทำให้ไม่ค่อยมีคนเข้าไปอยู่อาศัย เนื่องจากน้ำมักจะท่วมอยู่เสมอ ซึ่งในอดีตเรียกบริเวณนี้ว่า “หนองหอย” เนื่องจากมีพื้นที่มีน้ำขังทำให้เป็นที่อยู่อาศัยของหอย ในขณะที่ทางด้านทิศเหนือของบ้านเป็นที่เลี้ยงช้าง เช่น เจ้าหนานขัตมหายศนันท์ เคยเลี้ยงช้างไว้ 3-4 เชือกในบริเวณบ้านของตน เพื่อเอาไว้ใช้ชักลากไม้ อันเป็นที่มาของชื่อ วัดท่าช้าง ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของบ้าน ซึ่งในเคยเป็นบริเวณท่าลงอาบน้ำน่านของช้างในอดีต แม้ที่ตั้งของบ้านจะอยู่ไม่ไกลจากเวียงเมืองน่านในปัจจุบัน แต่ในอดีตสมัยที่การเดินทางยังไม่สะดวกสบาย การเดินทางจากบ้านไปยังในเวียง หรือตลาดที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ ต้องใช้เวลาเกือบทั้งวัน และต้องนอนค้างเพื่อกลับในวันรุ่งขึ้น ในขณะที่การเดินทางออกไปไกลข้ามจังหวัดจะอาศัยรถคอกหมูเป็นหลัก

ภาพที่ 37 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

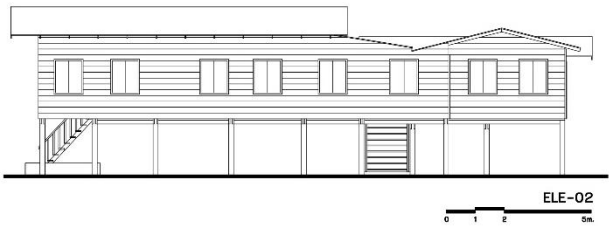

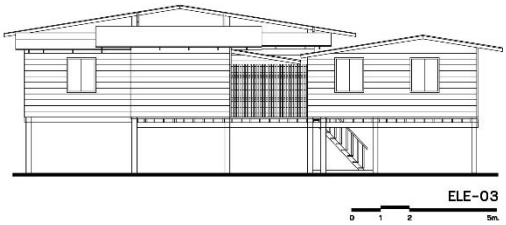

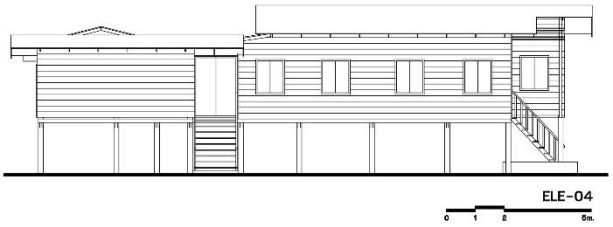

ภาพที่ 38 ผังพื้นของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

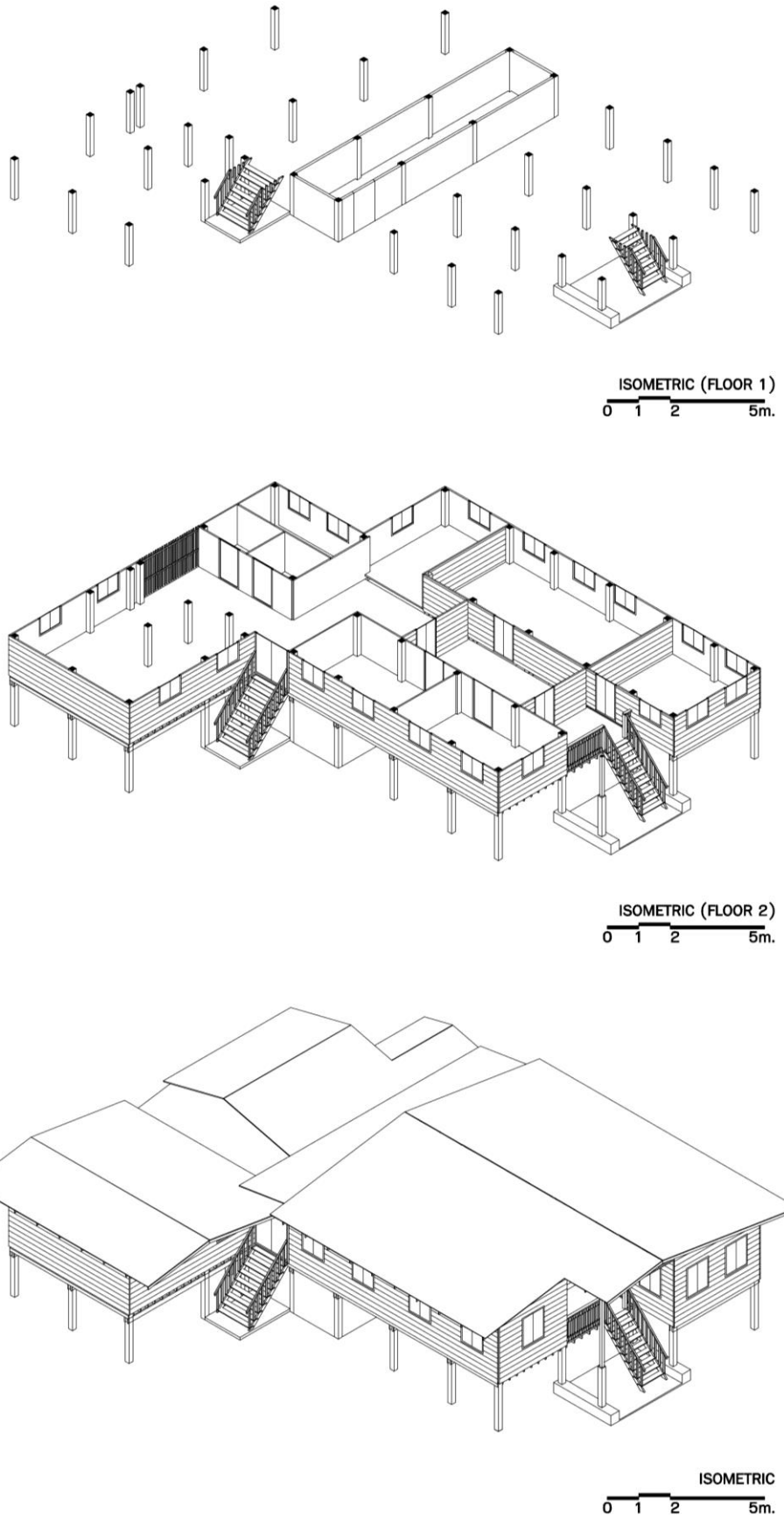

ภาพที่ 39 รูปด้านบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

ภาพที่ 40 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

4) บ้านคุณทองมา กันทะกา ถนนยันตรกิจโกศล บ้านดู่ใต้ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณยายทองมา ประกอบด้วยเรือนจำนวน 2 หลัง บนแปลงที่ดินที่ตั้งอยู่ริมถนนยันตรกิจโกศล หรือถนนสายแพร่ - น่าน (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101) เรือนหลังแรกอยู่ลึกเข้าไปในแปลงที่ดิน เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง ด้วยเสาอิฐก่อซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นที่นิยมใช้สร้างอาคารพักอาศัยของน่านแต่โบราณ ก่อนยุคที่โครงสร้างคอนกรีตจะเข้ามามีบทบาท ทำให้มีการใช้เสาคอนกรีตในการก่อสร้างมากขึ้นเรื่อยๆ เสาอิฐก่อซึ่งเป็นโครงสร้างรับพื้นในชั้นบนจะพอกด้วยดินกี่ ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปดินกี่มักจะหลุดล่อน จนปรากฏให้เห็นอิฐที่วางเรียงอยู่ด้านใน อาคารชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด ทั้งพื้น ผนัง และโครงหลังคา แผ่นไม้พื้นและผนังยังเป็นแบบโบราณที่ใช้มือในการบากไม้ แทนการใช้เครื่องมือ เพื่อให้ได้แผ่นไม้ที่หน้าเรียบเสมอกันให้มากที่สุด หลังจากที่เรือนติดดินหลังใหม่ทางด้านหน้าได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เรือนใต้ถุนสูงหลังนี้ได้ถูกใช้เป็นยุ้งข้าวแทน จนเมื่อมีสภาพทรุดโทรมมากขึ้นเรื่อยๆจึงไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่ประการใด และถูกปล่อยทิ้งร้างจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 41 เรือนพักอาศัยหลังแรกที่เคยใช้เป็นยุ้งข้าว และถูกทิ้งร้างต่อมาในภายหลัง

ภาพที่ 42 เสาอิฐก่อรับผนัง พื้น และโครงสร้างไม้ในชั้นบนของเรือน

ภาพที่ 43 องค์ประกอบโดยรอบของอาคารและการใช้ประโยชน์จากใต้ถุนที่ยกขึ้นสูง

เรือนติดดินหลังใหม่ด้านหน้าเป็นเรือนไม้ขนาดใหญ่สองชั้น วางอยู่บนฐานระเบียงคอนกรีตที่โอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ปัจจุบันคุณยายทองมา และคุณลัดดา ทองปลิว ซึ่งเป็นบุตรสาวของคุณยายทองมา อาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ ผู้สร้างคือสล่าเก่งจากบ้านหัวเวียงใต้ เป็นผู้ขึ้นโครงของบ้าน และจัดวางผังห้องและพื้นที่ใช้สอยต่างๆตามโครงที่ขึ้นมา โดยการจ้างเหมาเป็นแต่ละขั้นตอน เช่น เอาเสาขึ้นคิดเหมา 5,000 บาท วางพื้นตีฝาคิดเหมา 5,000 บาท โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ซื้อส่วนประกอบต่างๆ เช่น ประตู หน้าต่าง ฝาผนัง ด้วยตนเอง เพื่อมาประกอบเข้ากับโครงบ้านที่สล่าขึ้นไว้ ราคาของส่วนประกอบต่างๆเมื่อราว 60 ปีก่อน

มีราคาต่างจากปัจจุบันมากพอสมควร เช่น บานประตูคู่ละ 100 บาท หน้าต่างคู่ละ 50 บาท เป็นต้น ทำให้บ้านหลังนี้ประกอบขึ้นจากไม้หลากชนิด ตามแต่ประเภทของไม้ที่ซื้อมาประกอบในแต่ละครั้ง เช่น พื้นเป็นไม้แดง ฝาเป็นไม้ตะเคียน ประตูและหน้าต่างเป็นไม้สัก

ภาพที่ 44 เรือนติดดินสองชั้นหลังใหม่ ด้านหน้าเรือนยกใต้ถุนสูงหลังเดิม

เรือนหลังใหม่หันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันออกออกสู่ถนน โดยมีบันไดคอนกรีตขึ้นสู่ลานระเบียงคอนกรีตด้านบน ก่อนเข้าสู่ระเบียงไม้หน้าบ้าน ระเบียงไม้นี้ขนาบด้วยห้องรับแขกทางด้านซ้าย ซึ่งถือเป็นห้องที่ยื่นออกมานอกตัวบ้าน เพื่อรักษาความเป็นส่วนตัวของห้องโถงพักอาศัย พักผ่อน นั่งเล่น ที่อยู่เลยถัดไปต่อจากระเบียงไม้หน้าบ้าน โถงพักอาศัยนี้เป็นห้องโถงโล่ง ไม่มีผนังกั้นภายใน มีชุดบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนของเรือนที่มุมด้านในของโถง ถัดเลยจากโถงพักอาศัยเข้าไปด้านในเป็นระเบียงที่มีหลังคาคลุมเชื่อมต่อโถงพักอาศัยกับเรือนครัวและห้องน้ำที่อยู่บริเวณด้านหลังสุดของบ้าน ส่วนในชั้นบนเป็นห้องนอนสามห้อง ตามมุมต่างๆของผังเรือน โดยมีโถงที่เชื่อมต่อกับบันไดที่มาจากชั้นล่างอยู่ตรงกลางของผัง การจัดผังพื้นที่ภายในของเรือนในทั้งหมดจึงเป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ที่สัมพันธ์กับความเป็นส่วนตัวของผู้อยู่อาศัยเป็นสำคัญ

ภาพที่ 45 ทางขึ้นระเบียงด้านหน้าอาคาร และซึ่งโอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ

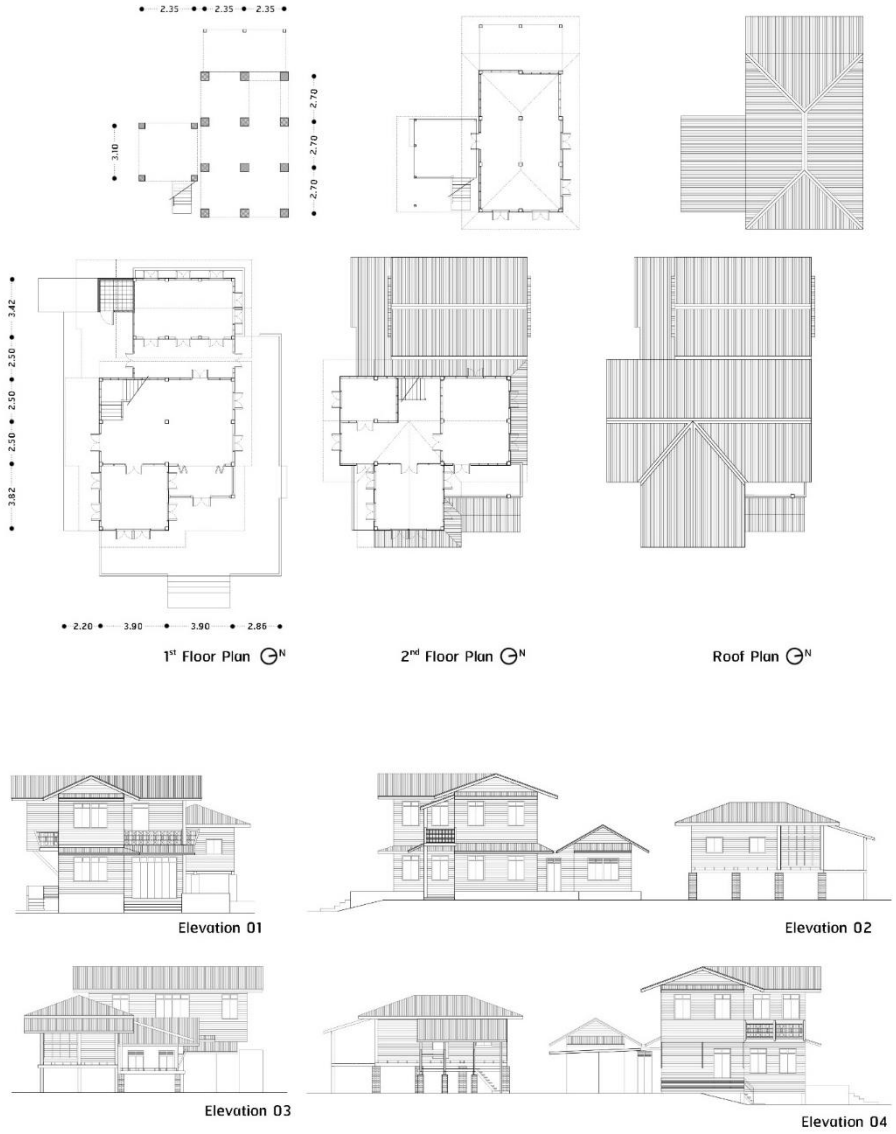

ภาพที่ 46 พื้นที่ภายในเรือนใหญ่ ชั้นล่างเป็นโถงพักอาศัย ชั้นบนเป็นห้องนอนเชื่อมต่อด้วยบันไดไม้ ที่ตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้าน

ภาพที่ 47 พื้นที่ภายในเรือนครัว และระเบียงภายในเชื่อมต่อโถงพักอาศัยของเรือนใหญ่กับเรือนครัว

รูปทรงภายนอกของเรือนมีลักษณะเรียบง่ายตรงไปตรงมาเช่นเดียวกับผังพื้นที่ใช้สอยภายใน โดยอาศัยหลังคาจั่วซึ่งแยกออกเป็นสองชุดหลักๆ คือ หลังคาจั่วหลักซึ่งคลุมเรือนใหญ่ทางด้านใน ที่ภายในเป็นห้องโถงพักอาศัยในชั้นล่างและห้องนอนในชั้นบน โดยชุดจั่วหลักนี้จะมีมุขจั่วยื่นออกมาคลุมพื้นที่ของห้องรับแขกที่ยื่นออกมาจากตัวบ้านในชั้นล่าง โดยมีห้องนอนวางทับในชั้นบน และหลังคาจั่วรอง ที่วางคลุมพื้นที่บริการเช่น ห้องครัวและห้องน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสูงเพียงชั้นเดียว ปลายสุดของชายคาด้านหนึ่งที่มาบรรจบกันของชุดหลังคาจั่วทั้งสองเป็นรางริน ที่วางตัวเป็นแนวยาวอยู่เหนือระเบียงเชื่อมเรือนใหญ่กับเรือนครัว

ภาพที่ 48 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณทองมา กันทะกา

5) บ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย ถนนรังสีเกษม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านจ่าสิบตรี จิตย์ เป็นเรือนไม้สองชั้นแบบผสมผสานระหว่างเรือนพักอาศัยแบบดั้งเดิมกับเรือนร้านค้าในเขตเมือง ทำให้รูปร่างลักษณะของอาคารที่ออกมามีรูปทรงที่เรียบง่าย มีโครงสร้างและช่วงกว้างของเสาที่คล้ายคลึงกันเสมือนเป็นอาคารเรือนแถวที่ถูกสร้างต่อเนื่องกันเป็นแนวยาว ซึ่งถ้าเอาแนวรั้วหน้าที่ดินออกก็อาจทำให้นึกได้ว่าเป็นเรือนค้าได้ไม่ยาก เนื่องจากแนวผนังด้านหน้าของอาคารด้านประชิดถนนสามารถเปิดออกได้เกือบตลอดทั้งแนวตั้งแต่ระดับพื้นขึ้นมา โดยปกติที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้จะกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองน่าน โดยเฉพาะตามแนวริมถนนหลัก และมักมีอายุของเรือนประมาณ 40-50 ปี เช่นเดียวกับบ้านหลังนี้ที่ถูกสร้างขึ้นมาในปี พ.ศ. 2511 ตัวเรือนได้รับการปลูกขึ้นจากไม้หลากประเภท เช่น ไม้สัก และไม้ประดู่ ไม้เหล่านี้ในยุคสมัยนั้นสามารถหาซื้อได้ง่าย เนื่องจากมีคนไปตัดไม้ในป่าออกมาขายกันค่อนข้างมากโดยไม่มีการควบคุมจากทางภาครัฐ ไม้เหล่านี้มักถูกตัดมาจากป่าทางตอนเหนือของเมืองน่าน และใช้เกวียนขนย้ายเข้ามาในเมือง

การแปลงบ้านขึ้นมาอาศัยการว่าจ้างสล่า คิดค่าจ้างเป็นรายวัน โดยสล่าเก๊าคิดค่าจ้างวันละประมาณ 50 บาทในสมัยนั้น และลูกน้องวันละประมาณ 30 บาท การปรุงบ้านขึ้นมาจะขึ้นโครงสร้างของบ้านขึ้นมาก่อนจากนั้น เมื่อเห็นโครงร่างของบ้านว่าจะมีลักษณะประมาณเช่นไรแล้ว จึงค่อยกำหนดว่า จะให้มีประตู หน้าต่าง อยู่ในบริเวณตำแหน่งใดบ้าง แล้วให้สล่าไปซื้อมาและทำการติดตั้งเข้ากับโครงบ้านต่อไป ข้อดีของวิธีการนี้คือ ทำให้มีวัสดุเหลือใช้น้อย เพราะสามารถหาซื้อประตู หน้าต่าง ที่ทำสำเร็จแล้วตามจำนวนที่ต้องการมาติดตั้งได้ทันที และสามารถควบคุมราคาค่าก่อสร้างให้อยู่ในงบประมาณที่ต้องการได้ดีขึ้น

ภาพที่ 49 ลักษณะภายนอกของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย เมื่อมองจากถนน

ภาพที่ 50 สภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย

พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เรือนสองชั้นด้านหน้า และเรือนชั้นเดียวด้านหลัง เรือนด้านหน้ามีโครงสร้างและองค์ประกอบที่ทำมาจากไม้ทั้งหมด ลักษณะเด่นของอาคารในส่วนนี้คือ มวลของอาคารในชั้นบน จะยื่นออกมาปกคลุมแนวผนังของอาคารในชั้นล่างในทุกๆด้าน ซึ่งทำให้เกิดร่มเงาบนผนังของอาคารขึ้น และทำให้เรือนหลังนี้แตกต่างไปจากลักษณะของเรือนร้านค้าโดยทั่วไป พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนสองชั้นด้านหน้า ชั้นล่างเป็นโถงโล่งถึงกันหมด โดยใช้เป็นส่วนรับแขก พักผ่อน นั่งเล่น และรับประทานอาหาร มีชุดบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนของเรือนที่มุมด้านในฝั่งทิศเหนือ ในบริเวณด้านหลังส่วน

รับประทานอาหาร ซึ่งมีผนังลอยทำด้วยไม้กั้นพื้นที่ทั้งสองออกจากกัน ชั้นบนของเรือนเป็นห้องนอน 3 ห้อง อยู่ในบริเวณตรงมุมแต่ละฝั่งของด้านหน้าของบ้าน โดยมีโถงที่เชื่อมต่อกับบันไดคั่นอยู่ตรงกลาง พื้นที่โถงนี้กว้างไปจนจรดมุมทางด้านหลังของบ้านทั้งสองด้าน กึ่งกลางของพื้นที่โถงมีประตูเปิดออกสู่ระเบียงด้านหลังของบ้าน แต่เดิมระเบียงเปิดออกสู่ที่โล่งภายนอกบริเวณด้านหลังของบ้าน แต่ต่อมามีการต่อเติมเรือนชั้นเดียวด้านหลังขึ้นมา ทำให้ระเบียงถูกคลุมด้วยหลังคาที่ต่อยื่นออกมาจากปลายแนวชายคาของหลังคาคลุมชั้นสองของเรือนด้านหน้า เพื่อเป็นหลังคาคลุมส่วนต่อเติมด้านหลังดังที่เห็นในปัจจุบัน เรือนชั้นเดียวด้านหลังที่ต่อเติมขึ้นมาใหม่นี้ ใช้เป็นพื้นที่ส่วนบริการสำหรับ พื้นที่เตรียมและรับประทานอาหารง่ายๆ ห้องเก็บของ ห้องน้ำ ครัว ซักล้าง รีดผ้า และจอดรถจักรยานยนต์ โดยผนังของพื้นที่ด้านหลังนี้ ส่วนใหญ่มักเป็นไม้ฉลุหรือไม้ระแนง ซึ่งทำให้แสงแดดส่องเข้าถึงได้ง่าน และมีอากาศถ่ายเทที่ดี การต่อเติมขึ้นภายหลังของพื้นที่ส่วนด้านหลังนี้ยังสอดคล้องและต่อเนื่องไปกับโครงสร้าง และมวลของอาคารในส่วนด้านหน้า ทำให้รูปทรงของอาคารในทั้งหมดดูเรียบง่าย และมีความทันสมัยถึงแม้จะมีอายุเกือบครึ่งศตวรรษแล้วก็ตาม

ภาพที่ 51 ด้านหลังของเรือน (ซ้าย) เรือนเมื่อมองจากด้านทิศตะวันตก (กลาง) และบันไดทางขึ้นเรือนด้านหน้า (ขวา)

ภาพที่ 52 พื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน ส่วนหน้าเป็นห้องโถงนั่งเล่น ส่วนหลังเป็นครัวและห้องน้ำ

ภาพที่ 53 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย

6) บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา ชุมชนบ้านเมืองเล็น ถนนมะโน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา เป็นเรือนพักอาศัยแบบน่าน คือ เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง แบ่งเรือนออกเป็นสองหลัง โดยเชื่อมถึงกันด้วยชานภายในบ้าน บันไดจากชั้นล่างของบ้านจะขึ้นมาสู่ชานกลางบ้านนี้โดยตรง ตรงกลางชานจะมีรางรินวิ่งไปตามทางยาวของชานอยู่ด้านบน จากการมาบรรจบกันของปลายชายคาที่คลุมเรือนในทั้งสองฝั่ง พื้นชานมักเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ในกรณีที่ต้องการให้น้ำฝน ลม และแสงแดดลอดผ่านเข้ามาได้ แต่ในบางครั้งก็จะพบการปูพื้นไม้ชิดตลอดแนวได้ด้วยเช่นกัน พื้นที่ที่อยู่ลึกต่อจากชานเข้าไปจะเป็นเติ๋น ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งยกระดับสูงขึ้นกว่าชาน เพื่อใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน รับแขก และทำกิจกรรมระหว่างวัน ระดับที่ต่างกันของชานและเติ๋นยังใช้เป็นที่นั่งได้ไปในตัว ต่อจากเติ๋นลึกเข้าไปจะเป็นห้องนอน อันเป็นบริวณที่ปิดล้อมด้วยผนังทั้งสี่ด้าน ด้านหลังปลายสุดของชานมักจะต่อเชื่อมไปยังครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งมักปูพื้นด้วยไม้ตีเว้นร่อง อาจมีบันไดหลังบ้านในบริเวณนี้ เพื่อลงไปสู่ห้องน้ำทางด้านหลังของบ้าน ซึ่งมักสร้างแยกต่างหากออกจากตัวบน และวางอยู่บนระดับพื้นดิน เรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านในลักษณะนี้มักมีอายุประมาณ 60-80 ปีขึ้นไป

ภาพที่ 54 บ้านคุณพรรณีในปัจจุบันที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมเอาไว้ได้ การเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง แยกเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็ก มีชานเชื่อมตรงกลางยังคงเห็นได้ชัด

ภาพที่ 55 รูปด้านข้างของเรือนเมื่อมองจากถนนหลัก ซึ่งสังเกตถึงความเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมได้ยาก ทั้งก่อนและหลังการปรับปรุง (ซ้ายและขวาตามลำดับ) เนื่องจากตัวเรือนหัวด้านหน้าออกสู่ถนนซอย

บ้านคุณพรรณี เป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์มากหลังหนึ่งของเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่าน ที่ยังคงหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อสังเกตเพียงผิวเผินจากภายนอกเราอาจจะยังไม่เห็นถึงความน่าสนใจและความเก่าแก่ของเรือนหลังนี้เท่าใดนัก เนื่องจากเรือนได้รับการทาสีใหม่เคลือบลงบนผิวไม้เดิมเมื่อไม่นานมานี้ มีการเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาจากกระเบื้องดินขอไปเป็นสังกะสี และมีการกั้นพื้นที่ใต้ถุนบ้านบางส่วนกั้นเป็นห้องขึ้น ขณะเดียวกันตัวบ้านตั้งอยู่ในพื้นที่โดยหันด้านข้างของบ้านออกสู่ถนนมะโน และหันหน้าบ้านทางทิศที่มีบันไดขึ้น ซึ่งมีบ่อน้ำอยู่บริเวณหน้าบ้านออกสู่ถนนซอย ทำให้เมื่อมองจากถนนหลักเข้าไปยากที่จะสังเกตเห็นว่าเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมในทีแรก บ้านหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างแน่ชัด แต่น่าจะมีอายุอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 70 ปี เนื่องจากตั้งแต่คุณพรรณีพอจำความได้ก็เห็นบ้านหลังนี้ถูกสร้างขึ้นมาแล้ว การสร้างเป็นเรือนใต้ถุนสูงในสมัยก่อน สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากบริเวณถนนมะโนนี้เป็นพื้นที่ที่น้ำน่านเอ่อท่วมขึ้นมาเป็นประจำ เรือนที่แต่ดั้งเดิมเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง รวมทั้งเสาของพื้นชั้นใต้ถุน เมื่อถูกน้ำท่วมอยู่เสมอจึงผุพังลง ภายหลังเมื่อมีการดีดบ้านขึ้น เพื่อให้มีความสูงของชั้นใต้ถุนเพียงพอที่จะต่อเติมกั้นเป็นห้องขึ้น จึงได้ทำการเปลี่ยนเสาไม้ในชั้นล่างเป็นเสาคอนกรีตไปในขณะเดียวกัน เรือนหลังนี้ซึ่งถือว่ามีขนาดค่อนข้างใหญ่ จึงสามารถรองรับสมาชิกของครอบครัว ที่เคยมีจำนวนมากที่สุด 7 คน ซึ่งแต่ดั้งเดิมอาศัยอยู่บริเวณชั้นบนของเรือนในทั้งหมดได้อย่างเต็มที่ การจัดผังพื้นที่ใช้สอยของเรือนในปัจจุบันยังคงรักษาความเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านเอาไว้ได้ เนื่องจากยังคงรักษารูปแบบการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์พื้นที่จากชั้นล่างขึ้นบันไดมาสู่ชานกลางบ้านในชั้นบน ที่วิ่งยาวแบ่งบ้านออกเป็นสองฝั่ง

เหนือชานด้านบนมีรางรินวิ่งขนานไปตามแนวยาว โดยมีเติ่นขนาบไปกับแนวยาวของชานในทั้งสองฝั่ง ลึกต่อเข้าไปจากเติ่นในทั้งสองฝั่งเป็นห้องที่มีผนังล้อมทั้งสี่ด้านสำหรับใช้เป็นห้องนอน

ภาพที่ 56 ลักษณะภายนอกของเรือนก่อนการปรับปรุงมาเป็นรูปแบบปัจจุบัน (ซ้ายและขวาตามลำดับ)

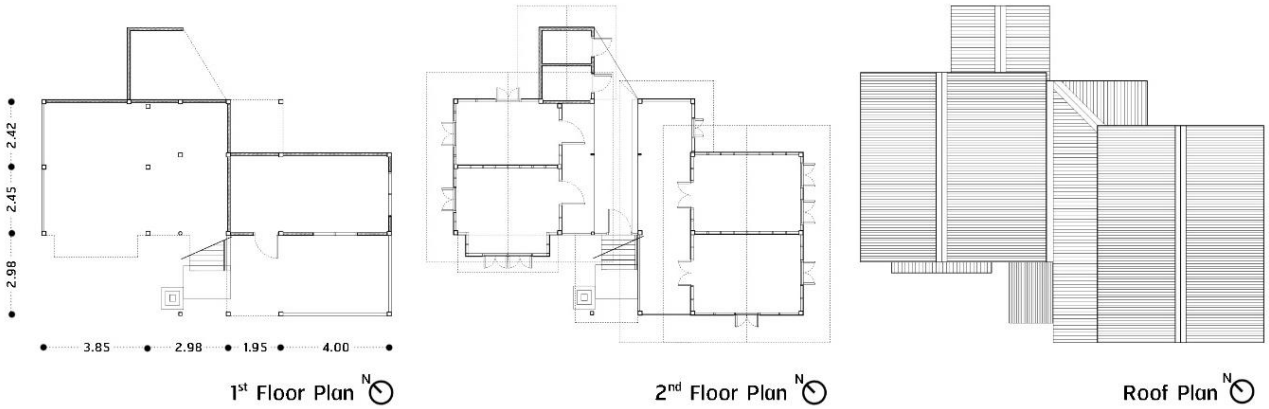
ภาพที่ 57 เสาชั้นล่างของอาคารมีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาปูนหลังจากดีดบ้านขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม (ซ้าย) บันไดขึ้นเรือนและอ่างล้างเท้าหน้าบ้าน (ขวา)

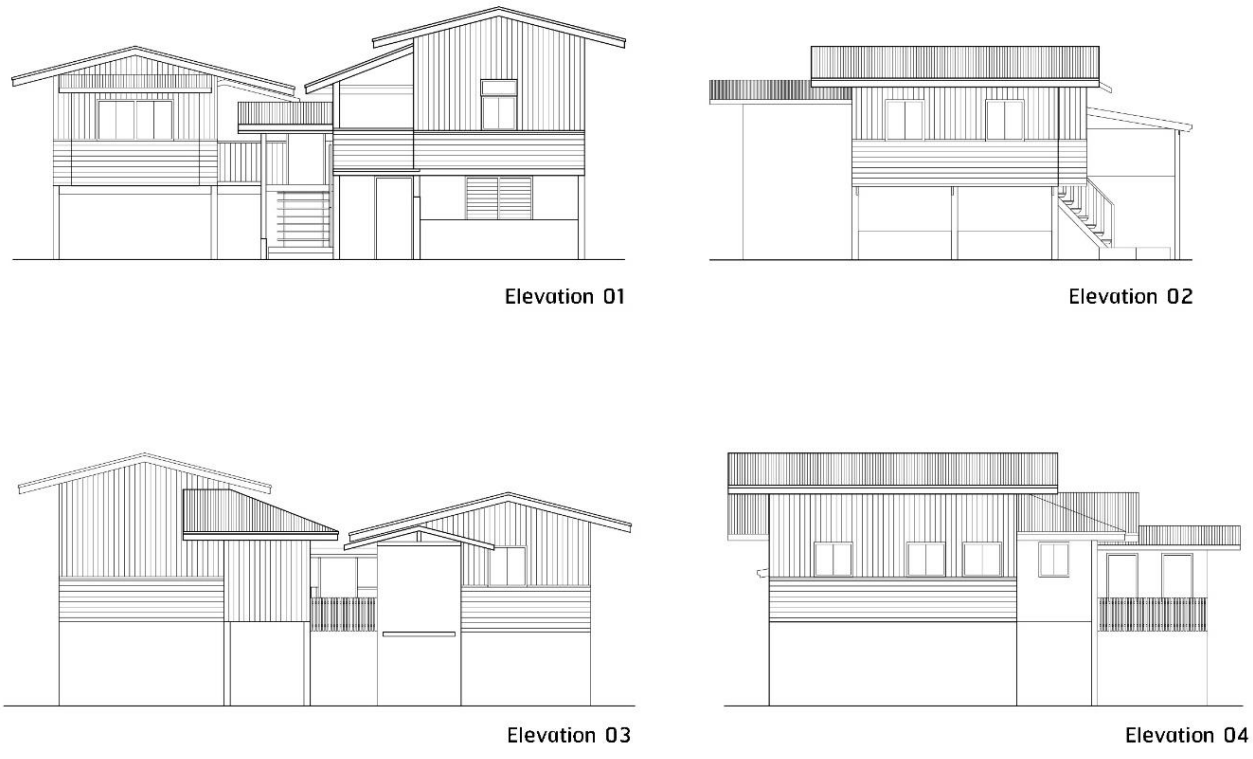

ภาพที่ 58 การจัดองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนชั้นบน ซึ่งมีชาน เติ่น และห้องนอนเป็นองค์ประกอบหลักของอาคาร

ผู้ที่ทำการก่อสร้างบ้านหลังนี้คือ บิดาของคุณพรรณี ซึ่งเคยเป็นตำรวจมาก่อน แต่ในช่วงหลังได้รับงานก่อสร้างด้วยเช่นกัน ไม้ที่ใช้ทำการก่อสร้างจึงถูกเลือกมาเป็นอย่างดีและใช้ไม้สักในทั้งหมด โดยการซื้อไม้จากพ่อค้าที่ตัดมาจากป่าทางตอนเหนือและแบกหรือใส่เกวียนเข้ามาขายในเมือง โดยราคาที่ทำการซื้อขายในตอนนั้น ไม้ขนาด 2”x3” ราคาศอกละ 1.50 บาท ไม้พื้นกระดาน ศอกละ 3 บาท ในช่วงที่ทำการก่อสร้างเสร็จใหม่ๆ บ้านของคุณพ่อคุณพรรณีถือว่าเป็นเรือนหลังแรกๆที่เป็นเรือนไม้ยกพื้นใต้ถุนสูงในบริเวณถนนมะโน เนื่องจากในสมัยนั้นบริเวณพื้นที่แถบนี้ยังถือว่าเป็นพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมืองน่าน ถนนมะโนแต่ก่อนยังเป็นแค่ดินแดง และกลายเป็นปลักเมื่อฝนตกหนักหรือน้ำน่านเอ่อท่วม รอบๆบ้านในสมัยนั้นจึงเป็นพื้นที่รกร้างและป่าเสียเป็นส่วนใหญ่

การดัดแปลงต่อเติมนอกเหนือจากที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นแล้ว ปัจจุบันได้ย้ายห้องน้ำขึ้นมาไว้ในชั้นบนในตำแหน่งปลายสุดของชานทางฝั่งซ้าย เมื่อมองจากบันไดขึ้นสู่ชั้นบนของเรือน โดยใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กและผนังก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งแต่ดั้งเดิมบริเวณนี้เคยเป็นระเบียงยื่นออกไปด้านหลังเพื่อเชื่อมต่อกับครัว ซึ่งมีหลังคาคลุมและมีผนังโล่ง แต่ได้ถูกรื้อถอนออกไปหมดแล้ว เรือนหลังนี้จึงไม่มีห้องครัวในปัจจุบัน แต่อาศัยทำครัวในบ้านหลังใหม่ ที่ตั้งอยู่ทางด้านหลังของเรือนไม้หลังนี้ บ้านคุณพรรณีถึงแม้จะถูกต่อเติม ดัดแปลง ในองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยและวัสดุต่างๆเรื่อยมา แต่โดยลักษณะใหญ่ๆที่สำคัญของเรือนนับว่ายังคงสามารถรักษาความเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านดั้งเดิมเอาไว้ได้

ภาพที่ 59 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณพรรณี พรหมคำปา

7) **บ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง** ชุมชนบ้านอภัย ซอย 2 ถนนอริยวงศ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณฉวีวรรณเป็นเรือนพักอาศัยในเขตเมืองของเมืองน่านอีกประเภทหนึ่ง ที่ถูกสร้างขึ้นร่วมสมัยกับเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อมดังตัวอย่างเช่น บ้านคุณพรรณี แต่เรือนในแบบของคุณฉวีวรรณได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงก่อนยุคที่อาคารครึ่งปูนครึ่งไม้จะเข้ามาได้รับความนิยมในเมืองน่านมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อมกลับได้รับความนิยมน้อยลงไปเรื่อยๆจนไม่มีการปลูกสร้างในลักษณะเดิมอีกต่อไป

ภาพที่ 60 รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นจากเรือนหลังแรกที่ตั้งอยู่ทางด้านหลัง

บ้านคุณฉวีวรรณ แต่เดิมเป็นเรือนใต้ถุนสูงมีระเบียงอยู่ทางด้านหน้า ซึ่งทางด้านซ้ายของระเบียงจะมีห้องที่ทำเป็นมุขยื่นออกมาเท่าความกว้างของระเบียง ลึกต่อจากระเบียงเข้าไปจะเป็นโถงทางเดิน ซึ่งมีขนาดกว้างพอที่จะใช้เป็นพื้นที่เพื่อนั่งเล่นพักผ่อนได้ สองข้างของโถงนี้ขนาบด้วยห้องนอน ปลายสุดของโถงทางเดินจะเป็นพื้นที่ส่วนบริการ สำหรับรับประทานอาหาร ทำครัว และห้องน้ำ โดยมีบันไดลงสู่พื้นชั้นล่างทางด้านซ้ายของเรือน พื้นและผนังของพื้นที่ส่วนบริการนี้บางส่วนตีเว้นร่องเพื่อให้น้ำ และลมสามารถผ่านได้โดยสะดวก เรือนในส่วนนี้ทั้งหมดได้กลายเป็นส่วนของหลังบ้านไปเมื่อคุณฉวีวรรณได้สร้างเรือนใหม่ขึ้นต่อเติมในบริเวณพื้นที่ด้านหน้าของเรือน โดยอาศัยระเบียงด้านหน้าของบ้านหลังเก่าเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเรือนหลังใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณที่รางรินจากปลายชายคาของเรือนเก่าด้านหลัง และเรือนใหม่ด้านหน้าลาดมาบรรจบกันเป็นแนวยาวเหนือระเบียง ที่ในปัจจุบันยังพอสังเกตเห็นได้จากระดับพื้นภายในเรือนที่ลดระดับลงและคั่นขวางอยู่ระหว่างเรือนทั้งสอง ซึ่งคือระดับพื้นระเบียงเก่าเดิมนั่นเอง

เรือนใหม่ที่สร้างต่อเติมขึ้นด้านหน้าเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงเช่นกัน โดยมีลักษณะของการวางผังเหมือนกับเรือนหลังเก่าเช่นกัน เพียงแต่มีสัดส่วนที่แตกต่างกันคือ มีชานอยู่ทางด้านหน้าและมีห้องที่เป็นมุขยื่นออกมาทางด้านซ้ายมือของชาน ลึกเข้าไปจากชานเป็นโถงทางเดิน ซึ่งถูกขนาบด้วยห้องในทั้งสองฝั่ง ปลายสุดของโถงทางเดินจะเชื่อมต่อกับบริเวณที่เคยเป็นระเบียงของบ้านหลังเก่า ซึ่งเป็นพื้นลดระดับลงไปและมีรางรินวิ่งขวางอยู่ทางด้านบน อย่างไรก็ตามต่อมาได้มีการต่อเติมระเบียงด้านหน้าของเรือนหลังใหม่ให้กลายเป็นห้อง โดยการรื้อราวกันตกออกและตีผนังไม้ขึ้นโดยรอบแทน และสร้างหลังคาจั่วเข้ามาคลุมพื้นที่ระเบียงที่ได้ปรับเป็นห้อง โดยทำเป็นมุขยื่นขนานไปกับมุขจั่วของห้องทางฝั่งซ้ายที่มีอยู่เดิม และใส่รางรินตรงกลางช่วงเสาของบ้าน ซึ่งเป็นจุดที่ปลายชายคาด้านในของมุขจั่วทั้งสองมาบรรจบกัน และทำให้บ้านออกมามีรูปทรงดังที่เห็นในปัจจุบัน

ภาพที่ 61 รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละด้าน (ด้านเหนือ ตะวันตก และตะวันออกตามลำดับ)

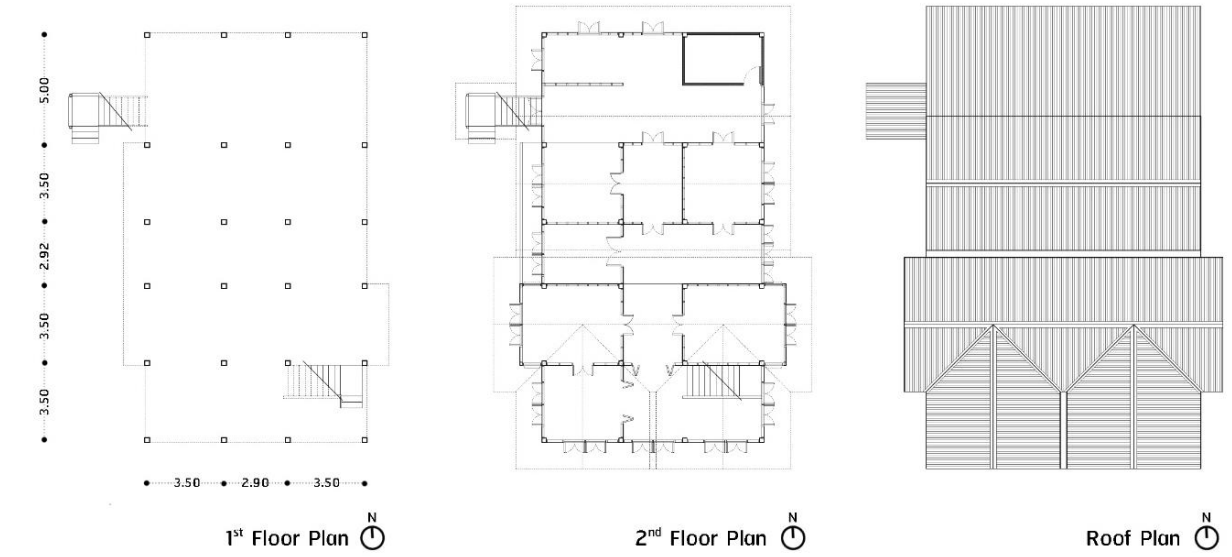
ในเวลาต่อมาคุณฉวีวรรณยังได้ทำการต่อเติมพื้นใต้ถุนชั้นล่างโดยกั้นเป็นห้องขึ้น ซึ่งทำให้หลังจากนั้นพื้นที่ในชั้นบนเริ่มไม่ได้รับการใช้งานและเปลี่ยนเป็นพื้นที่เก็บของในทั้งหมดแทน แต่สมาชิกของบ้านกลับมาใช้พื้นที่ชั้นล่างของบ้านทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากจำนวนสมาชิกภายในบ้านเริ่มลดลง ไม่ต้องการพื้นที่ใช้สอยที่กว้างขวางเหมือนแต่ก่อน ขณะเดียวกันสมาชิกในครอบครัวเริ่มมีอายุมากขึ้น ทำให้ยากต่อการเดินขึ้นลงเรือน และทำความสะอาดพื้นที่เรือนที่มีขนาดใหญ่ในทั้งหมดได้สม่ำเสมอ เมื่อนับอายุของบ้านตั้งแต่เริ่มก่อสร้างในครั้งแรกน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า 70 ปี เนื่องจากตอนที่คุณฉวีวรรณเกิด (พ.ศ. 2493) เรือนด้านหลังของบ้านได้รับการก่อสร้างขึ้นแล้ว โดยบิดาของคุณฉวีวรรณ ซึ่งเคยเป็นนายอำเภอเมืองน่านในสมัยหนึ่ง (นายอำเภอผิน ปานกลาง) ได้ว่าจ้างสล่าชื่อ กำนันประเสริฐ จากบ้านดูใต้มาเป็นผู้ออกแบบและทำการก่อสร้าง และได้มีการก่อสร้างต่อเติมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 62 การจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยภายใน ซึ่งเกิดจากการต่อเติมเรือนออกมาทางด้านหน้าในแต่ละช่วงเวลา โถงด้านหน้าสุดของบ้านซึ่งเคยเป็นระเบียงโล่งมาก่อน (ซ้าย) โถงทางเดินกลางของเรือนหลังใหม่ด้านหน้าเมื่อมองมายังพื้นที่ที่เคยเป็นระเบียงโล่ง (กลาง) ด้านหลังของบ้าน มองเห็นพื้นลดระดับของส่วนที่เคยเป็นระเบียงของเรือนด้านหลังมาก่อน (ขวา)

ภาพที่ 63 รางรินปลายชายคาของมุขจั่วทั้งสองที่ยื่นออกมาขนานกันทางด้านทิศใต้ เมื่อมองจากห้องโถงชั้นบนขึ้นไป (ซ้าย) พื้นและผนังบริเวณห้องครัวด้านหลังของเรือนหลังแรก (กลาง - ขวา)

ภาพที่ 64 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง

8) บ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์ หมู่ 6 ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

บ้านคุณถนอมศรีแต่เดิมเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง มีบันไดขึ้นเรือนด้านหน้าจากริมฝั่งถนน โดนหันด้นหน้าหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก มีระเบียงเหนือบันไดขึ้นเรือน ซึ่งด้านหนึ่งขนาบด้วยมุขจั่วยื่น เป็นห้องรับแขกด้านหน้าของเรือน ถัดจากระเบียงเข้าไปเป็นโถง สำหรับนั่งเล่น พักผ่อน ทำกิจกรรมระหว่างวัน ฝั่งด้านหนึ่งของโถงเป็นห้องนอน ซึ่งอยู่ถัดต่อมาจากห้องรับแขกด้านหน้า ถัดจากห้องนอนในแถวเดียวกันเป็นยุ้งข้าว พื้นที่บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นครัว และพื้นที่ซักล้าง โดยมีบันไดขึ้นเรือนต่างหากจากด้านข้างของเรือนฝั่งทิศใต้ ใต้ถุนของเรือนในอดีตมีความสูงมากกว่าที่เห็นในปัจจุบัน โดยมีความสูงประมาณ 1.90 เมตร ผู้ที่ทำการก่อสร้างเรือนหลังแรกเริ่มนี้ ซึ่งก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2506 เป็นสล่าจากบ้านหัวเวียงเหนือ ชื่อ นายศรี จินะ โดยใช้ค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 11,000 บาท ในตอนนั้น

ภาพที่ 65 รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตเคยเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงมาก่อน

หลังจากที่เกิดน้ำท่วมขึ้นบ่อยครั้ง คุณถนอมศรีจึงได้ถมดินใต้ถุนเรือนให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วมขัง ทำให้ความสูงของใต้ถุนเรือนลดลง และจำนวนขั้นบันไดลดลงเหลือเพียง 3 ขั้น จากที่เคยมีทั้งสิ้น 7 ขั้นในอดีต และได้ทำการขยายห้องโถงด้านหน้าออกมายังพื้นที่ระเบียง ปรับปรุงและต่อเติมส่วนห้องครัวและพื้นที่ซักล้างด้านหลังที่ทำด้วยไม้และได้ทรุดโทรมผุพังลง พร้อมกับรื้อย้ายยุ้งข้าวที่ไม่ได้ใช้แล้วออกไป และปรับพื้นที่ด้านหลังทั้งหมดใหม่เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่อผนังด้วยปูนแทน ดังที่เห็นในปัจจุบัน บันไดด้านข้างของเรือนที่ขึ้นสู่ห้องครัวได้โดยตรงจากภายนอก ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นบันไดคอนกรีตลงไปยังบ้านหลังใหม่ที่สร้างขึ้นประชิดเรือนไม้เก่าหลังนี้โดยเป็นเรือนติดดิน พื้นที่บันไดเดิมจึงกลายเป็นองค์ประกอบเชื่อมเรือนหลังเก่ากับบ้านหลังใหม่เข้าด้วยกันอย่างลงตัว

ภาพที่ 66 รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนที่เป็นเรือนไม้ในอดีต รวมทั้งบันไดขึ้นเรือน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นปูนในภายหลัง เช่นเดียวกับส่วนต่อเติมทางด้านหลังของเรือนที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตและผนังก่ออิฐ

เรือนไม้หลังเดิมถูกสร้างขึ้นโดยใช้ไม้สัก ไม้ประดู่ และไม้แดง ปะปนกันเป็นวัสดุในการก่อสร้าง ไม้บางส่วนไม่ได้ซื้อมา แต่ตัดมาจากไม้ที่ขึ้นในสวนของตนเอง โดยจ้างคนมาเลื่อยในราคาศอกละ 1.25 บาท ซึ่งเป็นช่างคนละคนกับสล่าที่จ้างมาแปงบ้าน ลูกชายของสล่าคนดังกล่าวปัจจุบันก็อาศัยอยู่เยื้องกับบ้านคุณถนอมศรีในฝั่งตรงกันข้าม ซึ่งเป็นเรือนที่ทีมวิจัยได้เข้าไปศึกษาด้วยเช่นกัน

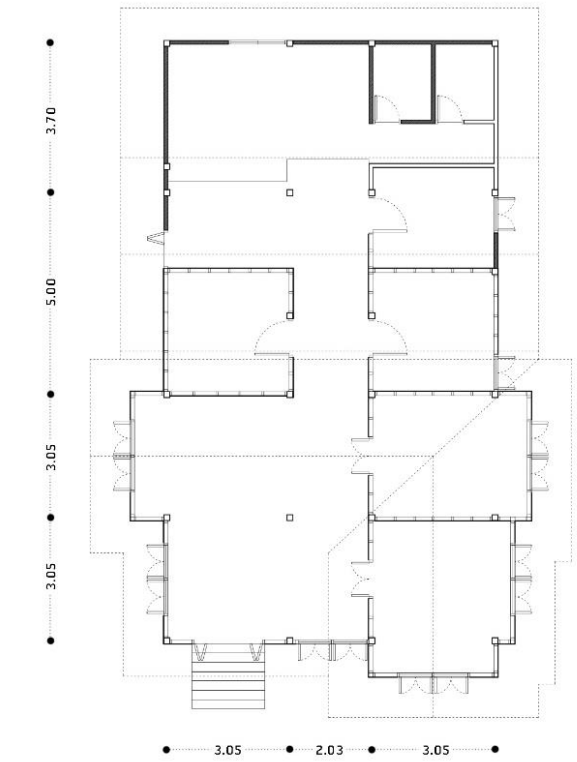

ภาพที่ 67 พื้นที่บริเวณโถงด้านหน้าของอาคาร ซึ่งแต่ก่อนพื้นที่ด้านหน้าสุดของโถงเคยเป็นระเบียง มีราวกันตกมาก่อน ก่อนที่จะทำการกั้นเป็นห้องเดียวกับห้องโถง

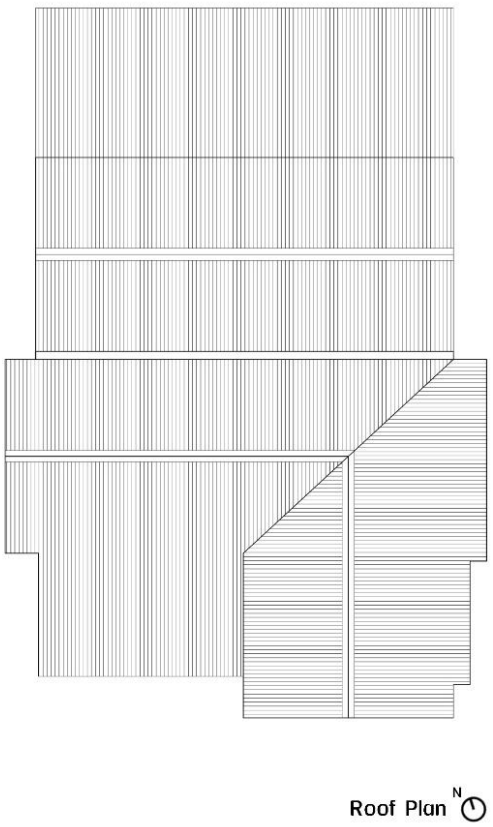
การเป็นผู้อยู่อาศัยแต่ดั้งเดิมในพื้นที่มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้คุณถนอมศรีสามารถเล่าถึงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ในอดีตได้เป็นอย่างดี บิดา-มารดาของคุณถนอมศรี ในอดีตทำไร่ส้มอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองน่านมาแต่ก่อน คุณถนอมศรี จึงเป็นคนหัวเวียงเหนือโดยกำเนิด และตนเองได้ประกอบอาชีพค้าขายของชำแต่เด็กตั้งแต่เริ่มจำความได้ เพราะตนเองได้รับการศึกษาจนถึงเพียงชั้นประถมศึกษาที่ 4 โดยตั้งโต๊ะ-ตั่งขายอยู่ริมถนนหน้าบ้าน ซึ่งในอดีตเป็นเพียงถนนลูกรังที่น้ำจากแม่น้ำน่านมักเอ่อท่วมมาถึงอยู่เสมอ ในอดีตการเดินทางไปยังตัวเมืองน่านที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้จะอาศัยการเดินเท้าไป เนื่องจากไม่มีรถประจำทางหรือรถรับจ้างให้บริการ และต้องผ่านป่าในบริเวณที่เป็นพื้นที่ค่ายสุริยพงษ์ปัจจุบัน

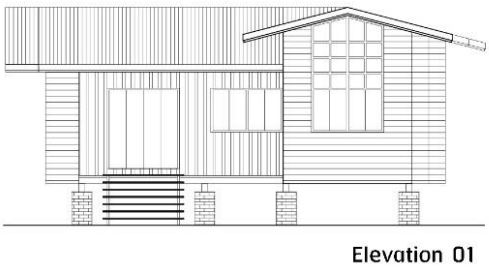

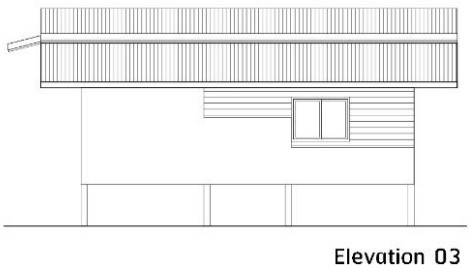
ภาพที่ 68 บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นห้องครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งได้รับการต่อเติมขึ้นมาในภายหลัง ด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 69 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์

9) บ้านคุณสัมพันธ์ จินะ หมู่ 6 ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

บ้านหลังนี้เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวจินะ ซึ่งมีอาชีพเกี่ยวกับไม้ เจ้าของปัจจุบันคือ คุณสัมพันธ์ จินะ ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอท่าวังผา คุณสัมพันธ์มีอาชีพเป็นพ่อค้าไม้ และเป็นบุตรชายของนายศรี จินะ ซึ่งเป็นสล่าแปงบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์ ปัจจุบันบ้านหลังนี้เป็นบ้านร้าง เนื่องจากคุณสัมพันธ์เพิ่งเสียชีวิตลง และลูกๆได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นหมด โดยมีลูกสาวคนเล็กเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบบ้านในปัจจุบัน ซึ่งคาดว่าน่าจะสร้างตามมาหลังจากบ้านคุณถนอมศรีประมาณ 2-3 ปี (ประมาณปี พ.ศ. 2508 -2509) แต่ที่แน่ชัดคือ ตัวบ้านมีอายุอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 52 ปี เนื่องจากคุณอัมพร อินทิพย์ หลังจากแต่งงานเมื่อตอนอายุ 18 ปี ได้ย้ายมาอยู่อาศัยในฝั่งตรงข้ามบ้านคุณสัมพันธ์และได้เห็นบ้านหลังนี้แล้ว (ปัจจุบันคุณอัมพรอายุ 61 ปี) โดยคุณสัมพันธ์เป็นสล่าแปงบ้านด้วยตนเอง ซึ่งชาวบ้านแถวนั้นในอดีตเรียกว่า สล่าพันธ์

ภาพที่ 70 ลักษณะรูปทรงภายนอกของบ้านคุณสัมพันธ์ เมื่อมองจากทางด้านทิศใต้

บ้านของคุณสัมพันธ์ตั้งอยู่บนที่ดินหัวมุมขนาดประมาณ 2 งาน ระหว่างถนน และ เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ชั้นล่างเป็นโครงสร้างคานด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ในขณะที่โครงสร้างและองค์ประกอบของชั้นบน บันได และโครงหลังคาเป็นไม้ทั้งหมด ตัวอาคารถูกสร้างขึ้นมาเป็นลักษณะเรือนแถวไม้กึ่งบ้าน โดยในชั้นล่างด้านหน้าแบ่งเป็นสองคูหาเหมือนลักษณะห้องแถว เป็นห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านหลังห้องโถงนี้เป็นโถงบริการที่มีหลังคาลาดต่อจากพื้นชั้นสองมาคลุม ซึ่งมีห้องครัว ห้องอาบน้ำ ห้องส้วม และห้องนอนวางตัวอยู่รอบโถงในทุกๆด้าน ระหว่างห้องโถงด้านหน้ากับโถงบริการเป็นทางเข้าอาคารจากทางด้านข้าง ซึ่งมีบันไดขึ้นชั้นบนวางอยู่ติดกัน

ภาพที่ 71 โถงด้านหลังของอาคาร ซึ่งมีขนาดใหญ่และทำหน้าที่เชื่อมห้องครัว ห้องน้ำ และห้องนอนด้านหลังเข้าด้วยกัน

ชั้นบนของอาคารเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมดตั้งแต่บันไดขึ้น โครงหลังคา ผนังกั้นห้อง ระเบียง และชุดประตูหน้าต่าง เนื่องจากคุณสัมพันธ์เป็นสล่าผู้แปงบ้านหลังนี้เอง ความกว้างของหน้าไม้ การเข้าไม้ การวางเคร่า และการแบ่งระยะช่องเปิด และลวดลายประกอบอาคารต่างๆ จึงมีความประณีต และมั่นคงแข็งแรงกว่าเรือนไม้หลังอื่นๆที่พบเห็นทั่วไป ถึงแม้จะผ่านการใช้งานมาประมาณครึ่งศตวรรษ แต่ไม้ที่ใช้ในอาคารยังอยู่ในสภาพที่ดีและแข็งแรง วงกบและบานประตู-หน้าต่างยังสามารถเปิดปิดและลงกลอนได้อย่างสนิททุกบาน การวางผังในชั้นบนมีลักษณะที่เรียบง่าย โดยเป็นการแบ่งความกว้างตามคูหาที่เป็นสองช่วงในชั้นล่าง ให้ช่วงหนึ่ง

ตลอดความลึกของอาคารเป็นโถงซึ่งมีระเบียงยื่นออกมายังถนนด้านหน้า และมีชุดหน้าต่างบานเปิดคู่ 2 ชุดในแต่ละช่วงเสา ในขณะที่อีกช่วงหนึ่งเป็นห้องนอน 2 ห้อง วางเรียงต่อกันไปตามความลึก แต่ละห้องสามารถเข้าถึงได้โดยตรงจากโถง

ภาพที่ 72 ชั้นบนของอาคารซึ่งเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด

อาคารมีรายละเอียดประกอบอาคารที่เรียบง่าย แต่แสดงถึงความสามารถในเชิงช่าง เช่น ราวกันตกของระเบียงในชั้นบน ช่องลมบริเวณยอดผนังต่อกับผืนหลังคา ราวบันได และบานหน้าต่างของชั้นหนึ่งด้านประชิดถนนด้านหน้า ที่ดูภายนอกเหมือนเป็นประตูบานเฟี้ยมเช่นเดียวกับในอีกช่วงของคูหา แต่กลับเป็นชุดหน้าต่างบานเปิดบน-ล่างในแต่ละช่วง ที่มีการแบ่งช่วงให้ล้อกับระยะของประตูบานเฟี้ยมแต่ละบาน ลูกเล่นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นสล่าฝีมือดีของคุณสัมพันธ์ ที่แปงบ้านหลังนี้ขึ้นด้วยมือของตนเอง

ภาพที่ 73 ด้านหน้าและด้านข้างของอาคารที่ติดถนนซอยถูกสร้างประชิดกับแนวถนนเหมือนอาคารห้องแถว เช่นเดียวกับการวางผังและรูปด้านหน้าของอาคารที่เลียนแบบห้องแถว

ภาพที่ 74 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณสัมพันธ์ จินะ

10) อาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

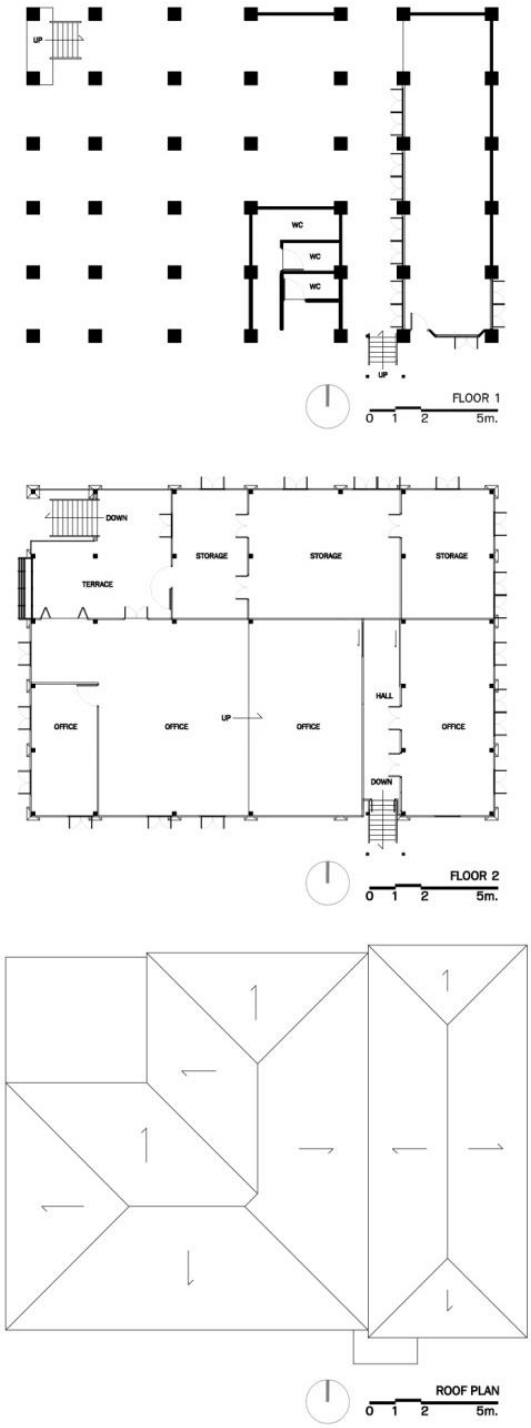
อาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน มีชื่อเรียกเดิมว่า โอสถสภานครน่าน หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า โอสถศาลา หรือ โอสถสถาน ซึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ทำงานของแพทย์หลวงประจำเมืองน่าน (นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดในปัจจุบัน) การก่อสร้างแล้วเสร็จและได้ทำบุญฉลองอาคารเปิดเป็นโอสถสภาของรัฐบาล ในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2468 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระเจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น เพื่อให้เป็นหน่วยงานหลักในการควบคุมโรคและรักษาพยาบาล โดยแต่ละท้องถิ่นจะต้องจัดหาทุนเพื่อตั้งโอสถสภาประจำท้องที่ของตนขึ้นเอง ในกรณีของเมืองน่านการจัดตั้งได้รับการสนับสนุนจาก อำมาตย์โทเจ้าราชวงศ์สิทธิสารพร้อมทั้งบุตร ธิดา และนัดดา ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ที่ได้บริจาคทรัพย์สร้างอาคารขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ผู้เป็นพระเจ้านครน่าน ที่เป็นพระชนกนารถ ที่ถึงแก่พิราลัยในวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2461

ในปี พ.ศ. 2475 อาคารได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น “สุขศาลา” และในระยะเวลาต่อมาได้ถูกเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “ที่ทำการอนามัยจังหวัด” โดยมีขุนเวชวิศิฏ เป็นแพทย์หลวงประจำนครน่าน หรือนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดน่านคนแรก หลังจากที่โรงพยาบาลน่านได้เปิดให้บริการขึ้นในปี พ.ศ. 2499 จึงได้ทำการสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ไปอยู่ที่อาคารสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ในพื้นที่ของโรงพยาบาลน่านในปัจจุบัน และใช้อาคารหลังนี้เป็นสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านตั้งแต่นั้นมา โดยมีนายถวิล ภู่งาม เป็นสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านคนแรกที่มาปฏิบัติหน้าที่ในอาคารหลังนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493

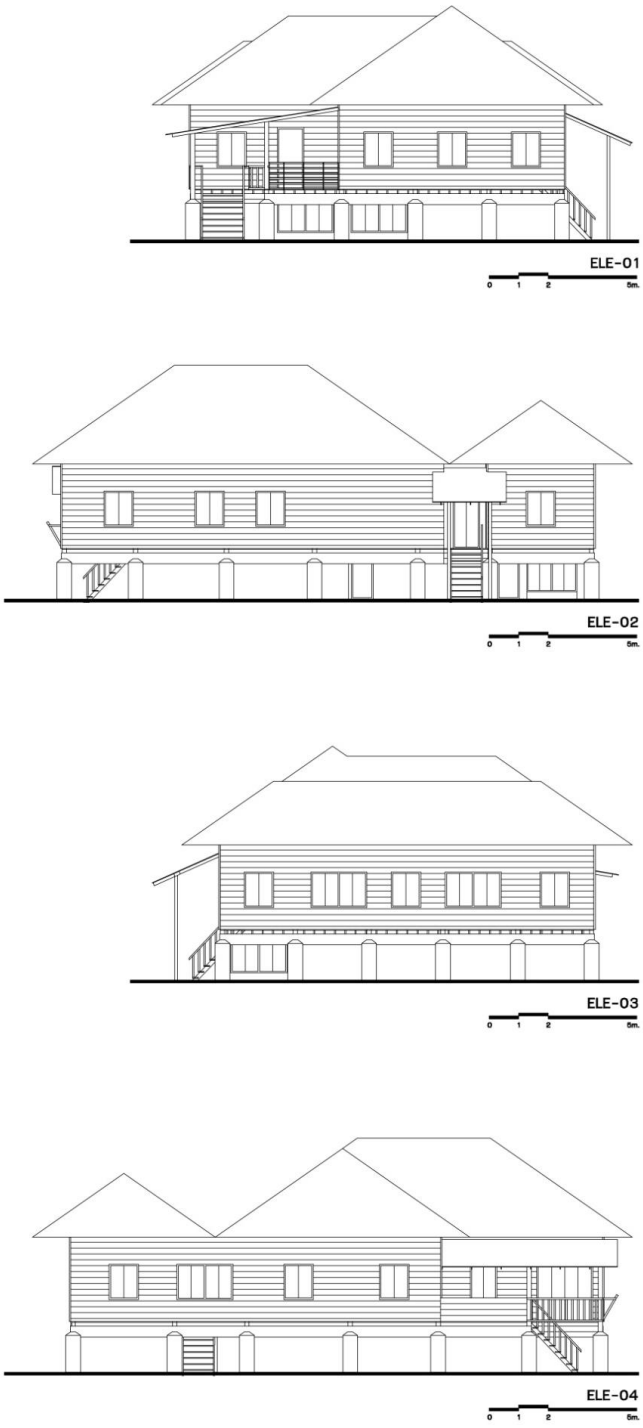
อาคารประกอบด้วยเรือนใหญ่สองเรือนวางขวางกัน โดยมีระเบียงเชื่อมถึงกัน ด้านบนของระเบียงมีหลังคาคลุมและมีรางน้ำอยู่ตรงกลางวิ่งขนานไปกับระเบียงตามยาว ปัจจุบันอาคารอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม เนื่องจากโดนน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง ทำให้พื้นที่ใต้ถุนอาคารและห้องที่กั้นขึ้นมาภายหลังถูกปล่อยทิ้งร้าง ยกเว้นห้องน้ำที่ในช่วงที่น้ำไม่ท่วมก็ยังพอใช้สอยได้ตามปกติ ในอดีตอาคารเป็นเรือนยกใต้ถุนโล่งในทั้งหมด โดยโครงสร้างและส่วนประกอบของอาคารในชั้นบนที่เป็นไม้ทั้งหมดจะวางอยู่บนเสาอิฐก่อที่ฉาบปิดทับด้วยปูนฉาบ บันไดขึ้นเรือนสู่ระเบียงในชั้นบนจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ระเบียงด้านหน้าทำหน้าที่เสมือนโถงต้อนรับ ที่เชื่อมต่อไปยังห้องทำงานต่างของอาคารที่แบ่งเป็นสองแถว ห้องทำงานในทั้งสองแถวจะออกมาบรรจบกันที่ระเบียงด้านหลัง ซึ่งเป็นองค์ประกอบเชื่อมอาคารทางด้านหลังที่วางตัวขวางอาคารทางด้านหน้า ปัจจุบันห้องในแถวด้านใต้ยังคงถูกใช้สอยเป็นสำนักงาน ในขณะที่ห้องในแถวด้านเหนือถูกปล่อยร้างเป็นห้องเก็บของ ระเบียงที่เชื่อมอาคารสองหลังเข้าด้วยกัน และอาคารทางด้านหลังถูกกั้นผนัง ทำให้ผังอาคารแบ่งออกเป็นสองฝั่งตลอดทั้งแนวต่อเนื่องมาจากด้านหน้า โดยห้องในแถวด้านทิศเหนือถูกปล่อยทิ้งร้าง หรือไว้สำหรับเก็บของในทั้งหมด และมีสภาพที่ทรุดโทรมกว่าห้องในแถวด้านทิศใต้ ที่ใช้เป็นสำนักงานตลอดพื้นที่ทั้งแนว

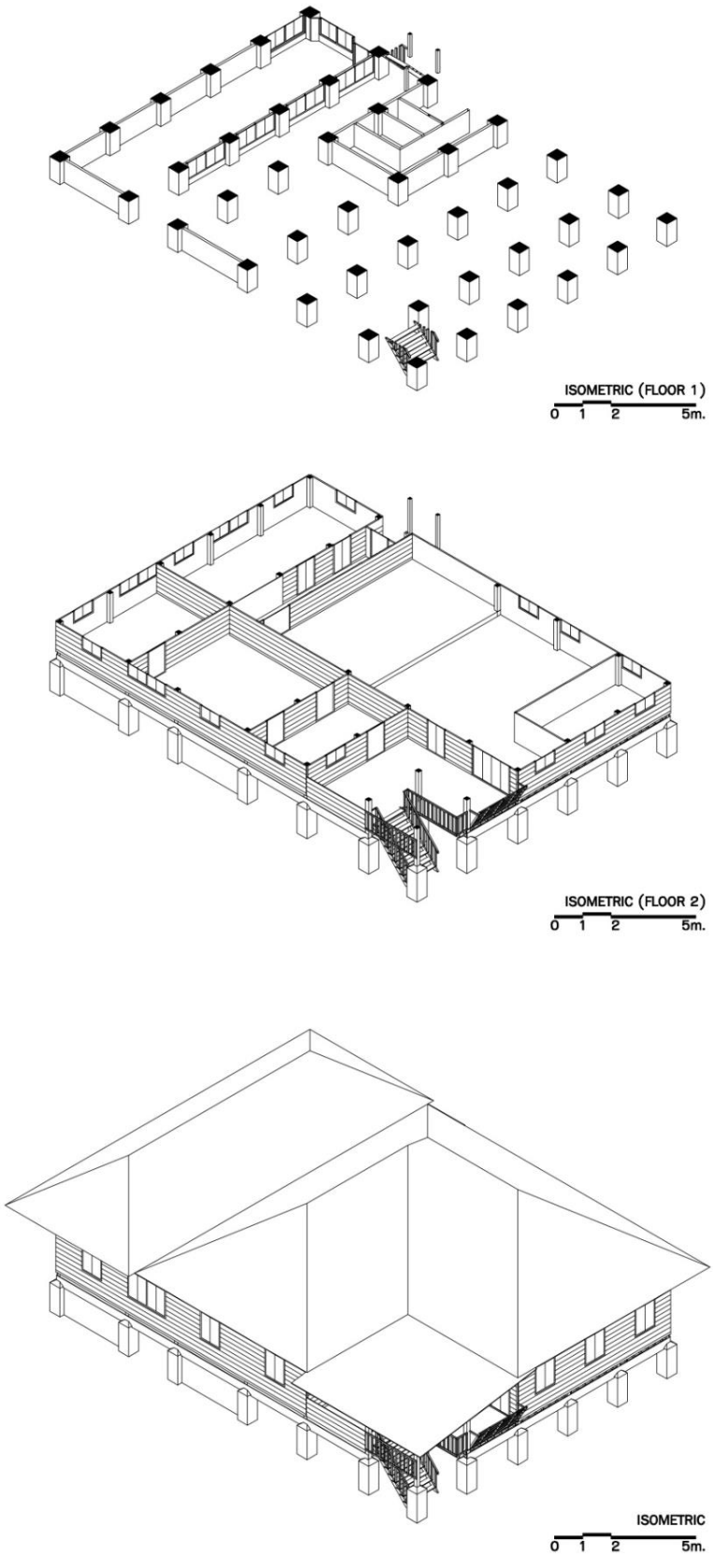
ภาพที่ 75 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมโดยรอบของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน และบรรยากาศการเก็บข้อมูล

ภาพที่ 76 ผังพื้นของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 77 รูปด้านอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 78 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

4.1.3 การสำรวจสืบค้นทรัพยากรด้านวัฒนธรรม

จากการทำงานร่วมกับภาคีในพื้นที่ ทำให้ทราบถึงทรัพยากรด้านวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานผู้คนในเขตชุมชนเมืองน่าน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) งานแกะสลักไม้พื้นบ้าน

งานแกะสลักไม้เคยเป็นที่นิยมกระทำกันอย่างกว้างขวางในเขตเมืองน่าน จนกลายเป็นศิลปะพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของน่านประเภทหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากกการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ถวายวัด ซึ่งในอดีตคนในชุมชนจะแกะสลักกันเอง และเขียนชื่อและวันที่ที่ตนเองถวายวัด จนทำให้มีพระพุทธรูปไม้เต็มไปทั่วทุกวิหารของวัดในเขตเทศบาลเมืองน่าน และกลายเป็นเรื่องปกติ ธรรมดาที่กระทำและเห็นได้ทั่วไปในสมัยหนึ่งของเมืองน่าน การแจกจ่ายออกไปเพื่อลดจำนวนพระพุทธรูปไม้ที่มีปริมาณเป็นจำนวนมากเกินกว่าพื้นที่ของวิหารจะรองรับได้จึงเกิดขึ้น จนทำให้พระพุทธรูปไม้เหลือจำนวนลดน้อยลง ประกอบกับไม่มีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ถวายวัดจากคนในชุมชนเหมือนในอดีตเข้ามาเสริมใหม่ ทำให้พระพุทธรูปไม้ในปัจจุบันกลายเป็นของมีค่าหายากในขณะที่ผู้ที่แกะสลักไม้ได้เหลือคนที่นับจำนวนได้เพียงไม่กี่คน คุณสุรัช สีพนม เป็นผู้หนึ่งที่ได้ฝึกฝนการแกะสลักด้วยตนเองจนสามารถแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูปและสิ่งของอื่นๆได้อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ปัจจุบันคุณสุรัชใช้พื้นที่บริวณบ้านของตนเองเป็นที่ผลิตงานศิลปะหลากหลายประเภทตั้งแต่ การแกะสลัก งานจิตรกรรม และงานประดิษฐ์อื่นๆ ด้วยความสนใจเป็นการส่วนตัวและฝึกฝนด้วยตนเองตั้งแต่เมื่ออายุราว 8-9 ขวบ แต่ในช่วงวัยเด็กไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่อง และเริ่มกลับมาฝึกฝนอย่างจริงจังเมื่ออายุมากขึ้น จนสามารถผลิตงานได้เร็วขึ้นจากแต่เดิมที่ใช้เวลาเป็นปีในการแกะสลักพระเพียง 1-2 องค์ มาเป็นเพียงในระยะเวลาไม่กี่สัปดาห์ นอกจากนี้ยังสามารถแกะสลักหิน แกะสลักภาพนูนต่ำ วาดภาพบนกระดาษ และพื้นผ้าใบได้อย่างมีแบบฉบับเฉพาะตน

ภาพที่ 79 พื้นที่ทำงาน และผลงานแกะสลักพระไม้ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของคุณสุรัช สีพนม

ส่วนใหญ่ไม้ที่นำมาแกะสลักจะใช้ไม้ตะเคียนเป็นหลัก เพราะเมื่อแกะสลักเสร็จแล้วจะให้สีเข้มแบบน้ำตาลดำ มีความสวยงาม เนื้อไม้คงทน และสามารถขายได้ราคาดี ส่วนไม้ที่มีสีอ่อนลงมาคือ ไม้ขนุน ไม้จันทร์หอม และไม้เต็งรัง ราคาขายของพระขนาดหน้าตัก 4 นิ้ว ซึ่งเป็นขนาดมาตรฐานที่ทำจากไม้ตะเคียน โดยมีราคาตั้งต้นอยู่ที่ 3,500 บาท ส่วนราคาของพระไม้ต่อองค์อื่นๆ จะมีการคิดราคาโดยใช้หน่วยวัดเป็นนิ้ว โดยวัดจากขนาดหน้าตักพระเช่นเดียวกัน ราคาขายของพระไม้แกะสลักจะขึ้นอยู่กับความประณีตสวยงามและคุณภาพไม้ที่ใช้ ซึ่งราคาเริ่มต้นจะอยู่ที่ประมาณ 300 บาทขึ้นไป การแกะสลักพระหนึ่งองค์ใช้ระยะเวลาราว 6-7 วัน หากองค์พระมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นระยะเวลาการแกะสลักก็จะนานขึ้น ซึ่งอาจใช้เวลากว่าสิบวัน โดยแต่ละวันใช้ระยะเวลาการแกะสลักประมาณ 3-4 ชั่วโมง เนื่องจากอาชีพหลักของนายสุรัชเป็นผู้รักษาความปลอดภัย การแกะสลักและทำงานศิลปะอื่นๆจึงกระทำได้เฉพาะเวลาว่างจากงานประจำ ที่ผ่านมามีผู้ติดต่อให้นายสุรัชแกะสลักพระไม้ให้อย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องด้วยภาระงานประจำที่ต้องรับผิดชอบ จึงทำให้การผลิตงานแกะสลักพระไม้รับได้เพียงจำกัด ตามเวลาที่ตนมีอยู่ ไม่สามารถเร่งให้เสร็จเร็วหรือเพิ่มปริมาณผลงานให้มากขึ้นในเวลาเท่าเดิมได้ดีกว่านี้

พื้นที่ทำงานแกะสลักของคุณสุรัชเป็นห้างที่ได้จัดทำขึ้นอย่างง่ายๆบริเวณภายนอกบ้าน ซึ่งเป็นที่เก็บเครื่องมือ และชิ้นงานที่ได้ทำเสร็จแล้วรอการจำหน่ายออกไป ผลงานของคุณสุรัชที่โดดเด่น เช่น พระบัวเข็ม แกะสลักไม้หน้าตักขนาด 4 นิ้ว ความสูงประมาณ 7 นิ้ว ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ ฐานขององค์พระจะมีการแกะสลักนูนต่ำเป็นรูปสัตว์น้ำต่างๆ เช่น ปลา หอย หรือปู พระบัวเข็มเป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นว่า พระบัวเข็มนั้นประดิษฐานอยู่ในบาดาล จึงมีความสัมพันธ์กับน้ำหรือสัตว์น้ำ ซึ่งหากเป็นพระในปางอื่นจะไม่ปรากฏการแกะสลักหรือประดับเป็นรูปสัตว์น้ำแต่อย่างใด

ภาพที่ 80 ตัวอย่างพระบัวเข็ม ฝีมือการแกะสลักโดยนายสุรัช สีพนม

สถานการณ์การแกะสลักพระไม้ของเมืองน่านในปัจจุบันได้เสื่อมความนิยมลงอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจในงานหัตถศิลป์ประเภทนี้อย่างจริงจังอีกต่อไป ตามสภาพสังคมและค่านิยมในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ผู้ที่สนใจศึกษาและฝึกฝนการแกะสลักพระไม้มีจำนวนลดลงเรื่อยๆจนนับคนได้ในปัจจุบัน คุณสุรัชแสดงความเห็นว่า งานแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่านนี้จะหายไปในเวลาไม่ช้า ซึ่งหากมีผู้ที่สนใจงานแกะสลักตนเองก็พร้อมที่จะสอนให้ โครงการวิจัยจึงได้สร้างกระบวนการในการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่วัดมหาโพธิ โดยให้คุณสุรัชได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาผู้เข้ารับการอบรม และประสานกับชุมชนและเครือข่ายภาคีในพื้นที่ เพื่อให้คุณสุรัชได้มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆของโครงการวิจัยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 81 คุณสุรัช สีพนม (ซ้าย) ตู้เก็บชิ้นงานแกะสลักภายในบ้านคุณสุรัช (ขวา)

นอกเหนือจากการแกะสลักพระไม้ นายสุรัชยังมีผลงานภาพวาด ภาพแกะสลักนูนต่ำ และการแกะสลักหินเป็นองค์พระขนาดเล็กที่มีลักษณะคล้ายพระเครื่องแต่ขนาดใหญ่กว่า ซึ่งเรียกว่า “ฮางยา” (รางฝนยาสมุนไพร) การแกะสลักอาศัยสิ่วหัวเพชรจากอยุธยาเป็นเครื่องมือหลัก โดยใช้มวลสารจากเศษโอ่งมังกรที่แตกแล้ว ผลงานเหล่านี้ยังไม่ได้ถูกนำไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก เนื่องจากภาระงานประจำของคุณสุรัช ทำให้ไม่มีเวลาในการนำผลงานเหล่านี้ออกมาจัดแสดงให้คนทั่วไปได้ชมกัน[3]

ภาพที่ 82 ผลงานฮางยา (ซ้าย) และภาพแกะสลักนูนต่ำ (ขวา) ของคุณสุรัช สีพนม

[3] สัมภาษณ์นายสุรัช สีพนม ชาวชุมชนบ้านพระเนตร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2559

2) ชุมชนทำอิฐโบราณบ้านพวงพยอม

จากการสำรวจเส้นทางบ้านพวงพยอม – สะพานศรีบุญเรืองโดยเริ่มเดินจากแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้และพบกับโรงงานอิฐมอญแบบปั้นมือ พบว่ามีโรงงานและเตาเผาอิฐอยู่จำนวน 2 - 3 แห่ง คณะวิจัยได้เข้าทำการสอบถามนายอู๋ ศรีใจ ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานอิฐมอญแบบปั้นมือในชุมชนบ้านพวงพยอม ถึงภูมิปัญญาตลอดจนกรรมวิธีการผลิต ตลอดจนความต้องการของตลาดอิฐมอญ และได้ทำการสำรวจสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชนเพิ่มเติมควบคู่กันไป

ปัจจุบันอุตสาหกรรมอิฐมอญที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านพวงพยอมนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือการผลิตอิฐมอญแบบที่ใช้เครื่องและการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ ความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนหากเมื่อเข้าไปยังโรงงานผลิตอิฐมอญนั้นๆ คือ อิฐที่ผลิตออกมาจากโรงงานผลิตอิฐมอญแบบที่ใช้เครื่องจะมีผิวสัมผัสมันเรียบรวมทั้งมีรูและร่องบากแนวยาว ลักษณะการผลิตดังกล่าวเป็นไปเพื่อตอบสนองอุตสหกรรมการก่อสร้างสมัยใหม่ที่เน้นอิฐที่ก่อสร้างง่าย และมีความทนทานสูง ซึ่งมีความแตกต่างจากอิฐมอญที่มาจากโรงงานที่มีลักษณะการผลิตแบบปั้นมือ เพราะอิฐมอญที่ได้จะมีผิสัมผัสที่หยาบ เนื่องจากดินเหนียวซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักจะเป็นดินจอมปลวกที่ถูกเลือกสรรมาเป็นอย่างดี ผสมรวมเข้าด้วยกันกับแกลบ จึงมีน้ำหนักเบาเพราะมีรูพรุนในเนื้ออิฐทั้งก้อน เมื่อนำอิฐ 2 ประเภทไปก่อด้วยซีเมนต์แล้ว เมื่อแข็งตัวดีแล้ว ลองนำมาทุบเพื่อแยกซีเมนต์ออกจะพบว่าอิฐที่ปั้นด้วยมือจะมีการผสานกับซีเมนต์ได้ดีกว่า ทำให้กระเทาะออกได้ยาก ส่วนอิฐจากเครื่องจะกระเทาะออกได้ง่ายกว่า[4]

ภาพที่ 83 โรงงานทำอิฐของนายอู๋ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

จากการค้นคว้าเพิ่มเติมพบว่าภูมิปัญญาการและอุตสาหกรรมอิฐมอญแบบปั้นมือนั้นมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ อีกมากมาย จากกระทู้สนทนา “อิฐทำมือ กับช่างทำอิฐรุ่นสุดท้ายในจังหวัดน่าน”[5] ซึ่งมีการสัมภาษณ์คุณประยุทธ์ ช่างทำอิฐที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านพวงพยอมเช่นกันพบว่า การทำอิฐของชุมชนเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อ ซึ่งปัจจุบันคุณประยุทธ์คงจะเป็นรุ่นสุดท้ายในจังหวัด การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดขึ้นจากการคลุกคลีกับการทำอิฐตั้งแต่เกิด สืบต่อจากบรรพบุรุษ เมื่อเติบโตขึ้นจึงมีความผูกพันกับการทำอิฐแบบปั้นมือและยึดเป็นอาชีพของตน ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง สามารถหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวได้ ย้อนหลังไปเมื่อสิบกว่าปีก่อนยังมีคนทำอิฐมอญปั้นมือกันหลายเจ้า และแพร่หลายกันมากโดยเฉพาะในแถบชุมชนบ้านพวงพยอม ทั้งจังหวัดน่านจะมีที่เพียงชุมชนบ้านพวงพะยอมเท่านั้นที่ทำอิฐมอญปั้นมือ แต่ปัจจุบันเหลือทำกันอยู่เพียง 6 – 7 คน ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มเครือญาติของคุณประยุทธ์ ปกติแล้วการทำงานจะทำเป็นคู่สามีภรรยา ผู้ชายทำงานที่ต้องใช้แรง เช่น ยกดิน เทดินใส่แบบ ยกแบบ ฯลฯ ส่วนผู้หญิงทำงานที่เบากว่า ลักษณะเด่นของอิฐมอญปั้นมือแบบโบราณ คือ เมื่อปั้นเสร็จใหม่ๆจะมีสีส้มจางๆ แต่เมื่อผ่านแดดฝนไปนานๆจะมีสีส้มอมชมพูที่สวยงามและแข็งแกร่งทนทานขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอิฐมอญที่ผลิตโดยเครื่องจักร

[4] **อิฐมอญเมืองน่าน (บ้านพวงพยอม).** [ออนไลน์] http://paimadee.com/ItmornNan.html เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

[5] **อิฐทำมือ กับช่างทำอิฐรุ่นสุดท้ายในจังหวัดน่าน.** [ออนไลน์] http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6221.0 เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

ภาพที่ 84 ภาพเปรียบเทียบอิฐโบราณจากภูเพียงแช่แห้ง (ซ้าย) และอิฐที่ใหม่ที่ได้จากอุตสาหกรรมการทำอิฐมอญแบบปั้นมือ (ขวา)
ที่มา : http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6221.0 เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

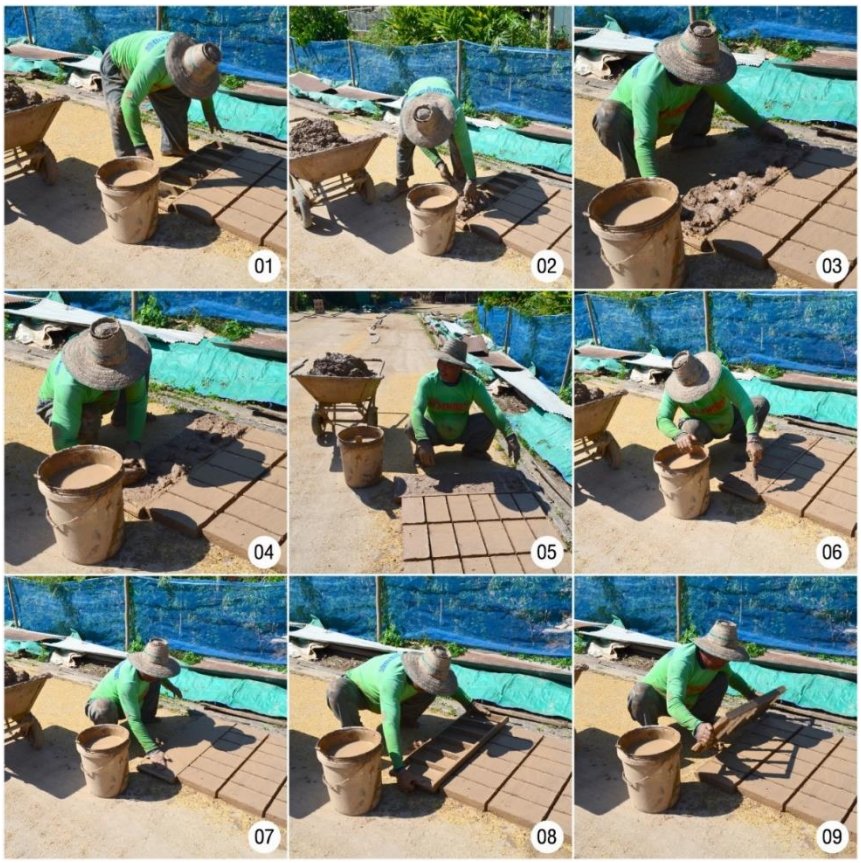
อิฐที่ผลิตด้วยเครื่องจักรจะมีเพียงขนาดมาตราฐานซึ่งมีเพียงขนาดเดียว แต่อิฐที่ปั้นด้วยมือจะมี 3 ขนาด และอาจมีบ้างที่ผู้รับเหมานำเอาอิฐต้นแบบมาจากโบราณสถานที่กำลังบูรณะมาให้ช่างอิฐทำตามขนาดต้นแบบนั้น กระบวนการทำอิฐใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 20 วัน หรืออาจมากกว่าในช่วงฤดูมรสุมที่มีฝนตกอยู่เสมอ ทำให้อากาศชื้น และหากเป็นช่วงฤดูน้ำหลากอาจต้องหยุดการผลิตทั้งหมด เพราะน้ำจากลำน้ำน่านมักจะหลากเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนอยู่เสมอ วัตถุดิบและกรรมวิธีการผลิตอิฐมอญปั้นมือแบบโบราณสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

- วัตถุดิบใช้ในการผลิต
    1. *ดินจอมปลวก* เป็นดินจอมปลวกที่ในอดีตสามารถหาได้ง่ายในเขตเมือง รวมทั้งมีคนขุดและเร่ขายดินจอมปลวกอย่างเป็นล่ำเป็นสัน จนทำให้เกิดเป็นอาชีพของชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งอาชีพ ปัจจุบันพื้นที่ที่คนขุดหาดินจอมปลวกมาขายไกลเขตชุมชนออกไปเรื่อยๆ แต่ก็ยังถือว่าไม่เป็นปัญหาใหญ่เนื่องจากยังมีคนเข้ามาเสนอขายดินจอมปลวกให้อยู่เป็นระยะ หรือสามารถสั่งเป็นจำนวนมากๆ ในคราวเดียวได้ แต่ในปัจจุบันดินจอมปลวกชาวบ้านรู้กันนั้น ก็คือดินที่อยู่ในระดับสูงเหนือพื้นท้องนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือดินที่อยู่ในพื้นที่ๆ ใช้ทำไร่ทำสวนหรือจะเรียกว่าดินหัวไร่ปลายนาก็น่าจะได้ ดินเหล่านี้เป็นดินตะกอนที่มาจากการหลากท่วมของแม่น้ำ เนื้อดินจะมีขนาดของเม็ดดินใกล้เคียงกัน มีปริมาณสารประกอบของธาตุ Carbon ค่อนข้างต่ำ (Carbonaceous Materials) จึงต้องมีการผสมแกลบเข้าไป ต่างกับอิฐมอญที่ทำกันในภาคกลาง เช่นแถวจังหวัดอ่างทองที่ใช้ดินจากท้องนาได้โดยตรง เนื่องจากมีปริมาณของสารประกอบของธาตุคาร์บอนสูงพอเหมาะอยู่แล้ว
    2. *แกลบ* เป็นวัตถุดิบที่ยังคงหาได้ง่ายในพื้นที่เนื่องจากเมืองน่านเป็นจังหวัดที่ยังคงมีการปลูกข้าวอยู่เป็นจำนวนมาก
    3. *น้ำ* เพื่อเป็นส่วนผสมให้ดินเหลวข้นและสามารถอัดเข้าบล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้ได้โดยง่าย
    4. *บล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้* มีลักษณะเป็นแผ่นไม่สี่เหลี่ยมตีเป็นช่องสี่เหลี่ยมเว้นเป็นช่องๆ กว้างยาวเท่ากับขนาดอิฐที่ต้องการ
    5. *ฟืน* ใช้สำหรับเผาก้อนอิฐที่ตากแห้งได้ที่แล้ว โดยการเผาในปัจจุบันอาจเริ่มมีปัญหาบ้าง อันเนื่องจากนโยบายและมาตราการมีการรณรงค์ลดโลกร้อน นโยบายจากส่วนกลางให้หน่วยงานรัฐประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านหยุดการเผาฟืนเผาซากพืชไร่เพื่อลดควันเขม่าต่างๆ แต่เนื่องจากการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในพื้นที่ยังคงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอยู่ ส่วนใหญ่จึงอาศัยการพูดคุยและปรึกษาหาแนวทางป้องกันร่วมกัน
    6. *เตาเผา* เป็นเตาที่สร้างจากอิฐมอญที่ตนสามารถผลิตได้ ขนาดไม่ใหญ่มาก โดยมีลักษณะเป็นโพรงข้างในซึ่งเป็นการนำอิฐมากองให้เป็นตั้งสูงเป็นโพรงข้างใน จากนั้นนำดินมาพอกไว้ส่วนบนสุด จุดไฟเผารุมอยู่ข้างในโพรงให้ดินแห้ง แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนวัสดุประสานเป็นซีเมนต์เนื่องจากสามารถทนความร้อนได้ดีกว่าดินเหนียว (ภาพที่ 85)
    7. *สภาพอากาศและแสงแดด* เป็นองค์ประกอบที่เป็นตัวแปรหลักที่ช่วยให้กระบวนการผลิตเร็วขึ้น อิฐมอญที่นำมาตากแดดตากลมสามารถแห้งได้เร็วยิ่งเป็นผลดีมากเท่านั้น

ภาพที่ 85 เตาเผาที่ตั้งอยู่ภายในโรงงานทำอิฐของคุณอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

- ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบโบราณ
    1. วางบล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้เป็นแนวชิดลานตาก หรือหากมีแนวก้อนดินอยู่แล้วก็ยึดแนวก้อนดินเดิมโดยวางบล็อคประชิดกับก้อนดินที่ตากอยู่ก่อนหน้า
    2. นำเอาดินที่ผสมเสร็จที่มีลักษณะคล้ายดินโคลนเหนียวลงวางไว้บนบล็อคโดยกะปริมาณให้พอเหมาะ
    3. ใช้แรงมือกดดินให้ลงไปในบล๊อคให้เต็ม
    4. ปาดดินส่วนเกินออก
    5. ใช้ผ่ามือกดดินอีกครั้งจนแน่น หากมีบางส่วนที่ยุบก็สามารถเพิ่มดินลงไปได้
    6. ใช้แท่งไม้เรียวแหลมคว้านรอบขอบไม้แต่ละช่องเพื่อไม่ให้ดินเหนียวติดบล๊อคไม้เมื่อต้องดึงออก
    7. แต่งหน้าผิวดินให้เรียบโดยสาดน้ำลงบนผิวดินให้ทั่ว จากนั้นเอามือปาดไปมา
    8. ดึงบล๊อคพิมพ์ออกด้วยความระมัดระวัง โดยหากมีก้อนดินที่ติดบล็อกขึ้นมาแล้วตกลงไปหมายถึง การเสียอิฐไปหนึ่งก้อน และต้องเริ่มทำซ้ำขั้นตอนเดิมใหม่
    9. ดึงบล๊อคพิมพ์ออกและเริ่มทำซ้ำขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 86 ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ

ภายหลังขั้นตอนการอัดดินก้อนเสร็จแล้ว ก้อนดินเหล่านี้จะถูกทิ้งไว้กลางลานให้แดดเผาจนหมาด จากนั้นจึงนำมาวางเรียงซ้อนกัน เพื่อให้แดดและลมช่วยทำให้อิฐแห้งสนิทแล้วจึงจะสามารถนำไปเผาได้ รวมกระบวนการทั้งสิ้นใช้เวลาปรมาณ 20 วัน หรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ปัจจุบันช่างทำอิฐล้วนแล้วแต่ประสบปัญหาในการหาพื้นที่ตาก ซึ่งต้องอาศัยพื้นที่ที่กว้างขวางพอ เนื่องจากพื้นที่ว่างในชุมชนต่างถูกจับจองมีเจ้าของเกือบทั้งหมด จึงต้องอาศัยการเช่าที่จากคนอื่นแทน

ภาพที่ 87 ลานตากอิฐและลักษณะการจัดเรียงอิฐตามภูมิปัญญาชาวบ้าน

3) การต้องลายผ้า

การต้องลายผ้าเป็นงานหัตถศิลป์ที่หาดูได้ยากในปัจจุบัน เนื่องจากมีวิธีการทำต้องอาศัยความประณีต ละเอียดอ่อน และใช้สมาธิสูงในการผลิต ในพื้นที่เมืองน่านมีเพียงไม่กี่ชุมชนที่ยังคงสืบสานการต้องลายผ้า เพื่อใช้สำหรับตกแต่งอาคารสถานที่ให้สวยงาม พื้นที่ที่ยังผลิตงานหัตถศิลป์นี้อยู่ที่ทางผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเก็บข้อมูลคือ วัดกู่คำ ซึ่งมีการต้องลายผ้าของพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนอย่างสม่ำเสมอ อุปกรณ์หลักที่ใช้ในการต้องลายผ้าคือ ผ้าโทรเร ดินสอร่างแบบ สิ่วหลากหลายขนาดที่มีด้ามจับสั้นเพื่อที่เวลาตอกลายจะได้ไม่บังสายตา ค้อนตอก (โดยส่วนใหญ่ใช้ค้อนไม้) แท่นรองไม้ ตะปูสำหรับยึดผ้า เป็นต้น ขั้นตอนการทำผ้าตอกลายอจไม่มีความซับซ้อน แต่ต้องอาศัยสมาธิและความปราณีต ซึ่งมีรายละเอียดของวิธีการทำดังนี้

1. พับผ้าโทรเรที่เตรียมไว้เป็นทบๆ ตามจำนวนที่ต้องการ จากนั้นยึดผ้าเข้ากับแท่นรองไม้ด้วยตะปู
2. ร่างแบบ (ขึ้นลาย) ไว้บนแผ่นพื้นผ้าที่อยู่ด้านบนสุดโดยใช้ดินสอร่างแบบให้มีความชัดเจน
3. เตรียมสิ่วให้มีความเหมาสมกับขนาดและลักษณะตามเส้นร่างที่ต้องการจะตอก (ขึ้นหน้าสิ่ว) โดยการวางสิ่วตั้งตรงกับผืนผ้า
4. ใช้ค้อนไม้ตอกผ้าให้ทะลุ โดยการขึ้นหน้าสิ่วต้องขึ้นหน้าสิ่วที่มีความคล้ายหรือมีความใกล้เคียงกันก่อน โดยมีการลงน้ำหนักที่พอดีไม่แรงหรือเบาเกินไป
5. ทำซ้ำขั้นตอนที่ 3 และ 4 เพื่อเดินลายไปเรื่อยๆ
6. หากมีรายละเอียดที่ต้องการจะเพิ่ม (ก่อลาย) สามารถทำได้โดยการร่างแบบเพิ่มและทำจากขอบข้างไล่เข้าไปในตัวแบบด้านใน

ภาพที่ 88 “ต้องลาย” หัตถศิลป์ที่ได้รับการสานต่อโดยพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนวัดกู่คำ

4) หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ

ชุมชนและวัดมหาโพธิมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ตั้งแต่ครั้งสมัยที่บ้านเมืองน่านยังมีพญาเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองเมืองต่างๆ เช่น เมืองปัว เวียงสา นาน้อย ศิลาเพชร เป็นต้น โดยมีเมืองน่านเป็นศูนย์กลาง และได้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนเข้ามาตั้งรกรากในเมืองต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า มีสองพี่น้อง นายไชย และนายพรม อพยพย้ายถิ่นฐานจากเมืองหงสาวดีเข้ามาอยู่ในเมืองน่าน และได้ตั้งบ้านเรือนทำกินอยู่ที่ "บ้านโต่งโป่ง" ซึ่งเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในปัจจุบัน ต่อมานายพรมได้มาแต่งงานอยู่กินกับนางดวงแปง โดยได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นโพธิ์ ส่วนนายไชยออกบวชเดินธุดงค์จาริกแสวงบุญไปเรื่อยๆ เมื่อชราภาพ ก็อยากกลับมาอยู่ใกล้กับนายพรมผู้เป็นน้อง จึงได้มาสร้างอารามกุฏิหลังเล็กๆ อยู่ในบริเวณวัดมหาโพธิในปัจจุบัน พร้อมกับปลูกต้นโพธิ์กับต้นตาลไว้ (และยังอยู่คู่กันกับวัดมาจนถึงทุกวันนี้) โดยในครานั้นมีนายพรม นางดวงแปง นายยารังสี นางสุธรรมมา พร้อมทั้งเพื่อนบ้านอีกประมาณ 30 หลังคาเรือน ได้ช่วยกันอุปถัมภ์วัด โดยได้สร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่งเป็นรูปบัวผัด หรือดอกบัว (ตอนหลังเหลือแต่ฐานบัวคว่ำบัวหงายเท่านั้น) หลังจากนั้นก็ได้พระพุทธรูปไม้ (พระประธานองค์ปัจจุบัน) มาจากวัดพระแก้ว ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นคู่กับคุ้มแก้ว (คุ้มหลวง) ในสมัยที่เจ้าหลวงสุมนเทวราชได้ย้ายเมืองหนีน้ำท่วมขึ้นมายังเวียงเหนือ และสร้างคุ้มแก้วขึ้นใกล้กับต้นโพธิ บริเวณภายในค่ายสุริยพงษ์ผริตเดช ซึ่งปัจจุบันถูกรื้อถอนไปหมดแล้ว โดยในสมัยนั้นพระวิหารของวัดแก้วสร้างด้วยไม้และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา ในครั้งหนึ่งพระเณรได้จุดพลุยิงขึ้นฟ้า (บอกไฟข้าวต้มมัด) แต่เกิดอุบัติเหตุพลุหรือบอกไฟข้าวต้มตกลงบนหลังคาวิหาร ทำให้ไฟไหม้วิหารจนหมด ยกเว้นพระพุทธรูปไม้องค์หนึ่งซึ่งถูกหมกอยู่ในกองขี้เถ้า เจ้าเมืองและชาวบ้านถือเป็นปาฏิหาริย์ จึงได้นำพระพุทธรูปองค์นี้ฝากไว้ที่วัดมหาโพธิ ต่อมาก็ยกให้เพื่อเป็นพระประธานของวัดมหาโพธิ สืบต่อเรื่อยมาตราบจนทุกวันนี้

หอพระไตรปิฎก หรือที่คนน่านเรียกว่าหอธรรม สร้างขึ้นเพื่อใช้เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งหลาย ที่บรรจุอยู่ในหีบธรรม โดยหอธรรมนั้น มีการสร้างขึ้นหลากหลายรูปแบบ แล้วแต่กำลังศรัทธาของชาวบ้านและสล่าผู้ออกแบบ โดยหอธรรมหลังเดิมของวัดมหาโพธิสร้างขึ้นเมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่แล้ว โดยสล่าดวง วัดสวนหอม กับสล่าปั๋น ถุงสายแก้ว โดยสร้างเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง ชั้นสอง บริเวณช่องกลางระหว่างเสาทั้ง 4 ต้นปิดผนังทึบ เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ต่างๆ (มด มอด หนู ปลวก) เข้าไปทำลายเอกสารทางพระพุทธศาสนา ซึ่งภายในมีหีบบรรจุคัมภีร์พระไตรปิฎกอยู่ ต่อมาเจ้าอาวาสในสมัยนั้นเห็นว่า อาคารของโบสถ์ กุฏิ หอธรรม ที่ตั้งอยู่ภายในวัดทำมุมสามเส้ากัน เห็นว่าไม่เป็นมงคล จึงได้รื้อกุฏิ และหอธรรมออก โดยสร้างกุฏิขึ้นใหม่บริเวณที่เดิมของหอธรรม โดยได้ย้ายหีบพระธรรมทั้งหมดไปเก็บไว้ในโบสถ์

มรดกทางวัฒนธรรมมากมายถูกเก็บรักษาไว้ภายในวัดจากนั้นเป็นต้นมา ทั้งพระประธานของวัดมหาโพธิเอง และโบราณวัตถุต่างๆ หรือแม้กระทั้งคัมภีร์ใบลานที่ถูกเก็บรักษาไว้ในหีบธรรมซึ่งถือเป็นหนึ่งในแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่อาจมีการกล่าวถึงทรัพยากรต่างๆ ภายในเมืองน่านที่อาจไม่ได้พบเห็นหรือไม่ได้มีการพูดถึงในวงกว้างมาก่อน ทางวัดมหาโพธิได้มีแผนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนซึ่งอยู่ในขั้นตอนการดำเนินการการจัดทำทะเบียนประวัติของโบราณวัตถุต่างๆ ที่ถูกค้นพบภายในวัด โดยหนึ่งในนั้นมีคัมภีร์ใบลานถูกเก็บรวบรวมไว้ในหีบธรรมจำนวนมาก แต่ยังไม่ได้มีการอ่านหรือแปลความ ทางชุมชนจึงทำการประสานงานผ่านผู้วิจัย ซึ่งทางโครงการได้ประสานกับ ดร.กรด เหล็กสมบูรณ์ หัวหน้าศูนย์พัฒนานวัตกรรมและสื่อดิจิทัลล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญในการศึกษาคัมภีร์ใบลาน ให้เข้ามาทำการสำรวจ เก็บข้อมูล และแปลความเนื้อหาคัมภีร์ใบลานดังกล่าว โดยมุ่งหวังที่จะให้ข้อมูลที่ได้รับการแปลความแล้วเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาองค์ความรู้ในอดีต ทั้งนักศึกษา ประชาชนทั่วไป ชุมชนเมืองน่าน ตลอดจนวงการล้านนาคดีศึกษา และด้วยความคาดหวังว่า เนื้อหาที่ได้มาจากการอ่านคัมภีร์ใบลานนี้ อาจให้ข้อมูลใหม่ๆที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านก็เป็นได้

ภาพที่ 89 หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ

4.2 การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชน โดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน

กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่ได้ดำเนินโครงการมาตั้งแต่โครงการระยะที่ 1 และ 2 ยังคงได้รับการผลักดันให้เกิดความต่อเนื่อง และสร้างกลไกในการติดตามผลงานที่เป็นระบบมากขึ้น โดยการประสานงานกันระหว่างผู้วิจัยและชาวชุมชนเมืองน่าน โดยเฉพาะหัวหน้าบ้าน และสมาชิกในชุมชนมหาโพธิ รวมทั้งภาคีเครือข่ายทำงานในพื้นที่ โดยอาศัยการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางและค้นหาเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน โดยการประชุมประชาคมร่วมกับชุมชน หน่วยงานต่างๆ และคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ และร่วมกันสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่โดยการประชุมประชาคม และกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้วิจัย ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา รวมถึงเป็นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่โครงการผ่านหัวหน้าชุมชน โดยมุ่งหวังให้มีผู้เข้าร่วมการอบรมในจำนวนที่มากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนโครงการและเป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโครงการการฝึกอบรม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในการเริ่มโครงการในระยะนี้ ผู้วิจัยได้ประชุมหารือกับหัวหน้าชุมชน และสมาชิกชุมชนมหาโพธิ ถึงผลจากการดำเนินงานโครงการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 1 หลังจากที่การอบรมได้เสร็จสิ้นไปตั้งแต่เมื่อกลางปี พ.ศ. 2557 และแนวทางการจัดการร่วมกันระหว่างโครงการวิจัยและคนในชุมชน ซึ่งพบว่า ผู้เข้าอบรมในครั้งแรกได้ทำการฝึกฝนด้วยตนเองต่อไปเท่าที่ตนเองจะพอมีความสามารถและเวลาที่พอจะหาได้มาจนถึงปัจจุบัน ปัญหาและข้อจำกัดไม่ได้อยู่ที่อุปกรณ์ในการแกะสลัก หรือไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะ แต่เป็นที่การจัดสรรเวลาของผู้ที่ได้รับการอบรมและฝึกได้ฝึกฝนต่อมาจนถึงปัจจุบัน ที่ยังไม่ได้มีการจัดตารางเวลาฝึกฝนด้วยตนเองอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการบุคคลกลางเข้าไปแก้ปัญหา ทางผู้วิจัยจึงพยายามหาเครือข่ายบุคคลที่สามารถเข้ามาดูแลและสร้างแรงจูงใจแก่ผู้แกะสลักให้มีมากขึ้น อีกทั้งยังมีความพยายามที่จะสร้างตารางเวลาในการฝึกฝนแบบประจำวันหรือแบบประจำสัปดาห์อย่างเป็นรูปธรรมที่มีลักษณะการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ข้อจำกัดทางด้านการแกะสลักในพระพุทธรูปที่มีขนาดองค์เล็กลง ยังคงความยากและต้องมีการฝึกฝนที่มากขึ้น และอาจต้องการครูผู้สอนมาอบรมเทคนิควิธีในการแกะเพิ่มเติมหลังจากที่สามารถแกะสลักองค์พระขนาดมาตรฐานได้เชี่ยวชาญแล้ว

หลังจากที่ผู้แกะมีความเชี่ยวชาญในการแกะสลักพระพุทธรูปองค์เล็กลงแล้ว ทางโครงการวิจัยมีความเห็นว่าต้องมีมาตราการในการสร้างแรงผลักดัน สร้างแรงจูงใจ ให้มีการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอจนมีขนาดที่หลากหลาย และมีจำนวนมากพอ ซึ่งต้องอาศัยสมาชิกในชุมชนในการช่วยกันแกะสลัก ไม่ใช่จากคนเพียงคนเดียว และต้องให้เกิดกระบวนการในการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปที่ได้รับการแกะสลักที่มีจำนวนมากพอ ต้องได้รับการสื่อสารออกไปในวงกว้าง ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ถึงที่มาของพระพุทธรูปเหล่านี้ วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตกุศลหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว จะเกิดการบอกต่อและมีผู้ที่ถวายพระสู่วัดมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นวัฏจักรที่คนแกะสลัก เกิดแรงจูงใจในการแกะ ภูมิปัญญาการแกะสลักได้รับการสานต่อ เกิดการไหลเวียนทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปสู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง ซึ่งกิจกรรมนี้อาจเริ่มต้นที่ชุมชนมหาโพธิก่อน เนื่องจากมีความพร้อมที่สุด จากนั้นจึงเป็นที่ชุมชนสถารศ ซึ่งมีการฝึกฝนของผู้เข้ารับการอบรมอยู่อย่างค่อนข้างต่อเนื่อง แต่ต้องได้รับการผลักดัน สนับสนุนในอีกหลายๆด้าน หลังจากนั้น ถ้าชุมชนทั้งสองกระทำการสำเร็จ ก็จะก่อให้เกิดกระแสในวิถีปฏิบัติเช่นเดียวกันตามมาจากชุมชนอื่นๆ ภายในเขตเทศบาลเมืองน่าน หรือพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัดน่าน

ภาพที่ 90 การประชุมหารือแนวทางการปฏิบัติงานโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้กับผู้นำชุมชนและตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆในพื้นที่

ระหว่างการติดตามการดำเนินงานโครงการแกะสลักพระไม้ของชุมชนบ้านมหาโพธิ พบว่าสถานที่การปฏิบัติงานและพื้นที่ในการวางชิ้นงานที่ยังคงอยู่ในขั้นตอนการผลิตยังคงอยู่บริเวณด้านหลังวิหารวัด เนื่องจากพื้นที่ปฏิบัติงานอาจทำให้เกิดความสกปรกในบางครั้ง จึงทำให้ทางวัดต้องจัดหาพื้นที่ลับตาผู้คนที่สามารถทำงานได้อย่างสะดวก ชิ้นงานส่วนใหญ่ยังเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่และยังขาดการแกะสลักใบหน้าซึ่งถือเป็นส่วนที่ต้องอาศัยความชำนาญและมีรายละเอียดสูง จึงทำให้เป็นส่วนที่ถูกละไว้และขาดการแกะสลักต่อให้เสร็จสิ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้แกะสลักมีความกังวลถึงลักษณะใบหน้าขององค์พระที่ออกมาอาจจะไม่ได้รูป และส่งผลเสียต่อองค์รวมของพระทั้งหมด

ภาพที่ 91 พื้นที่การทำงาน (ซ้าย) และพระพุทธรูปไม้ที่แกะเกือบสมบูรณ์ (ขวา)

การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่เป็นการฝึกฝนความชำนาญในการแกะสลักพระพุทธรูปเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการพัฒนาทักษะสู่การต่อยอดเพื่อแกะสลักชิ้นงานประเภทอื่นๆ เช่น การแกะสลักเรือยาวจำลอง ซึ่งพระปลัดมงคล สิริมงคโลได้นำชิ้นงานมาให้โครงการชม ทำให้เห็นถึงความใส่ใจในรายละเอียดการทำงาน โดยเฉพาะในส่วนของหัวเรือและท้ายเรือซึ่งถือได้ว่ามีความปราณีตซึ่งเกิดมาจากการใช้เวลาอย่างยาวนานในการพัฒนาฝีมือการแกะสลัก จนสามารถแตกหน่อต่อยอดสู่งานแกะสลักประเภทอื่นได้ แต่ถึงอย่างไรคณะวิจัยก็ยังคงมีปราถนาที่จะเห็นพัฒนาการในการแกะสลักใบหน้าของพระพุทธรูปไม้และขนาดองค์พระที่เล็กลงจนสามารถผลิตขายให้นักท่องเที่ยวเช่าบูชาได้ในจำนวนมาก

ภาพที่ 92 การติดตามผลการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ (ซ้าย) และการนำทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมมาต่อยอดและทำการทดลองแกะสลักเรือยาวจำลองโดยพระปลัดมงคล สิริมงคโล (ขวา)

ผู้วิจัยได้ร่วมหารือกับนายสันติ หาญสงคราม ตัวแทนจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เกี่ยวกับโครงการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครังที่ ควบคู่ไปกับแนวทางการจัดสร้างศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน และคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพทั้งส่วนของบุคคลและสถานที่ในการดำเนินงาน รวมถึงการร่วมกันสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ โดยโครงการได้อธิบายถึงผลการดำเนินงาน ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา รวมทั้งวัตถุประสงค์และผลลัพท์ที่คาดหวังเมื่อสิ้นสุดโครงการ ตลอดจนแนวทางในการขับเคลื่อนโครงการที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจแก่ผู้แกะสลัก เพื่อที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อสรุปจากการปรึกษาผู้นำชุมชน และตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ทางโครงการวิจัยจึงจัดให้มีกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 ขึ้น ควบคู่ไปกับการวางแผนจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน โดยร่วมมือกับ เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ซึ่งทั้งสองหน่วยงานมีแผนจะพัฒนาและดำเนินโครงการในลักษณะเดียวกันให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมร่วมกับชุมชนอยู่แล้วเช่นกัน และหากกล่าวถึงผู้ประสานงานภาคพื้นที่ตนมีความเห็นว่าอาจเป็นกลุ่มผู้ที่สนใจหรือเยาวชนที่มีความต้องการสืบสานศิลปวัฒนธรรมน่านเป็นทุนเดิม ซึ่งอาจจะมีการติดต่อประสานงานเพิ่มเติมภายหลัง

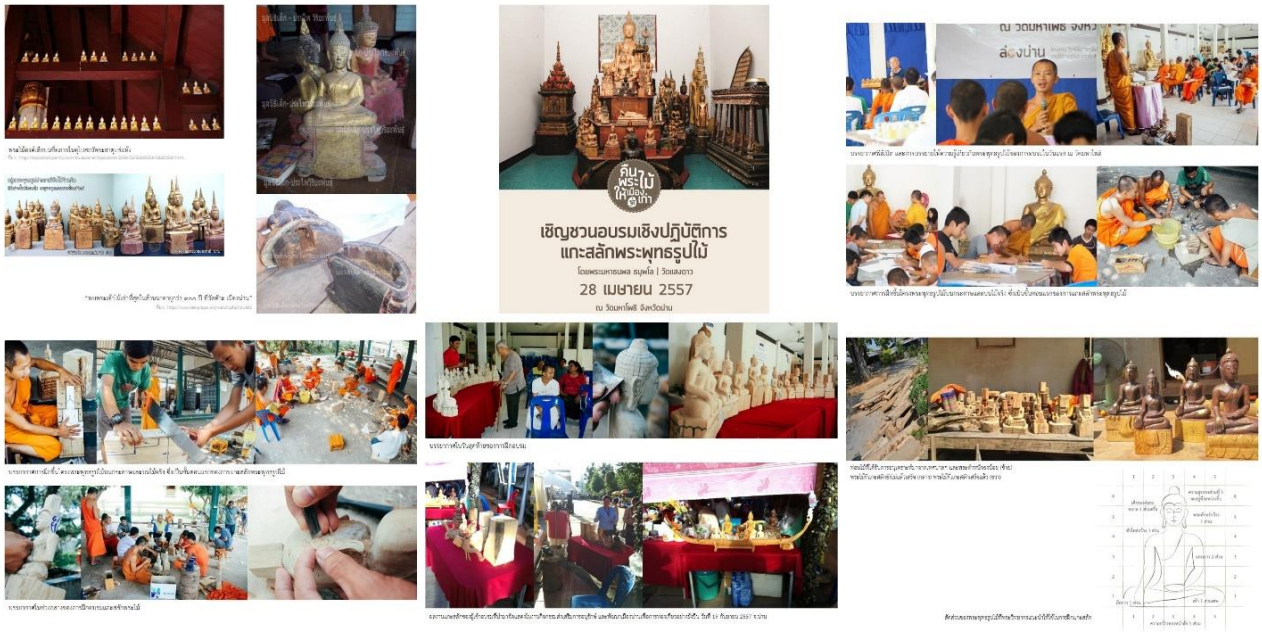
การถวายพระพุทธรูปไม้ในเมืองน่านนั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีเพียงข้อสันนิษฐานที่เล่าสืบต่อกันมาว่าสมัยก่อนเมืองน่านได้ตกเป็นเมืองประเทศราชทั้งของล้านนาและพม่ามาอย่างยาวนาน ผู้คนในเมืองถูกกวาดต้อนจนต้องทิ้งเมืองให้ร้างอยู่หลายครั้งหลายครา ดังนั้นโลหะสำริดจึงเป็นวัตถุที่หายากและถูกตรวจตราเข้มงวด เนื่องจากมีความสำคัญในการใช้สร้างเป็นอาวุธในการสู้รบ ในช่วงเวลาดังกล่าวการหล่อองค์พระพุทธรูปด้วยโลหะจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก แตกต่างจากการใช้ไม้ ซึ่งไม้ในสมัยก่อนเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ชาวบ้านจึงนิยมแกะสลักพระพุทธรูปไม้แทนการหล่อพระพุทธรูปสำริด ผนวกกับงานช่างฝีมือถือเป็นทักษะที่คนโบราณส่วนใหญ่ต่างมีความสามารถเป็นเรื่องปกติ นอกจากที่เมืองน่านแล้ว เรายังสามารถพบพระพุทธรูปไม้ได้มากในทั้งทางภาคอีสาน และในประเทศลาว เนื่องจากตามประวัติศาสตร์น่านและล้านช้างมักตกเป็นเมืองขึ้นภายใต้การปกครองของพม่าและสยามอยู่เสมอ ทำให้เกิดการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมประเพณีระหว่างกัน
สถานที่ที่สามารถสังเกตเห็นการถวายบูชาพระพุทธรูปไม้แก่วัดได้เป็นอย่างดีสถานที่หนึ่ง คือ วัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งเป็นวัดสำคัญของน่านมาตั้งแต่ครั้งก่อร่างสร้างเมือง และมีความสัมพันธ์กันกับทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมืองต่างๆ ภายในเมืองน่านมาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่สมัยของพญาการเมือง (พ.ศ. 1901 - 1906) ที่ได้ย้ายราชธานีจากเมืองปัว มาตั้งอยู่ที่ดอยภูเพียงแช่แห้ง บริเวณด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านเพื่อทำนุบำรุงพระธาตุแช่แห้งที่ได้อันเชิญมาจากกรุงสุโขทัย พัฒนาการทางเศรษฐกิจ-สังคมส่งผลให้เมืองน่านมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เกิดการทำนุบำรุงพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสิ่งที่ชาวเมืองเคารพนับถือ ทั้งการสร้างและบูรณะศาสนสถาน การจัดงานสมโภชและร่วมทำบุญในประเพณีต่างๆ เพื่อระดมทรัพย์เพื่อใช้สำหรับอุดหนุนค้ำจุนพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งการถวายพระพุทธรูปไม้แกะสลักเพื่อเป็นพุทธบูชา

เมื่อแหงนมองคื่อคานด้านในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง ยังคงสามารถเห็นว่ามีพระพุทธรูปไม้วางเรียงรายอยู่โดยรอบผนังและขื่อคานเป็นจำนวนมาก พระพุทธรูปไม้แกะสลักโดยส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ความสูง 15 – 25 เซนติเมตร และได้รับการแต่งสีเพียงไม่เกิน 4 สี คือ สีเหลือง สีขาว สีทอง และสีดำ จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ของวัดพบว่า ในอดีตนั้นพระไม้แกะสลักมีจำนวนมากเนื่องจากวิถีปฏิบัติและค่านิยมของชาวเมืองน่านล้วนมีความประสงค์ที่จะแกะสลักพระไม้มาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยแทบทุกครัวเรือนจะมีผู้ที่สามารถแกะสลักพระไม้ได้อย่างงดงาม มีการสืบสานทักษะแบบรุ่นสู่รุ่น แต่เมื่อยุคสมัยที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ค่านิยมและธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลงตาม การถวายพระไม้จึงได้ลดความนิยมลงอย่างต่อเนื่อง พระไม้ที่มีอยู่เดิมบางส่วนได้ถูกชาวบ้านขอไปหรือการซื้อบูชาของคนต่างถิ่นหรือแม้แต่การเข้ามากว้านซื้อของพ่อค้าของโบราณ พระไม้แกะสลักภายในวัดจึงลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง แต่ถึงอย่างไรทางวัดก็ยังคงเก็บรักษาพระพุทธรูปไม้บางส่วนเอาไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำคัญและเป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นก่อน เพื่อที่คนรุ่นหลังสามารถเข้ามาเยี่ยมชมและเกิดความตะหนักรู้ถึงคุณค่าของงานหัตถศิลป์ที่ทรงคุณค่านี้

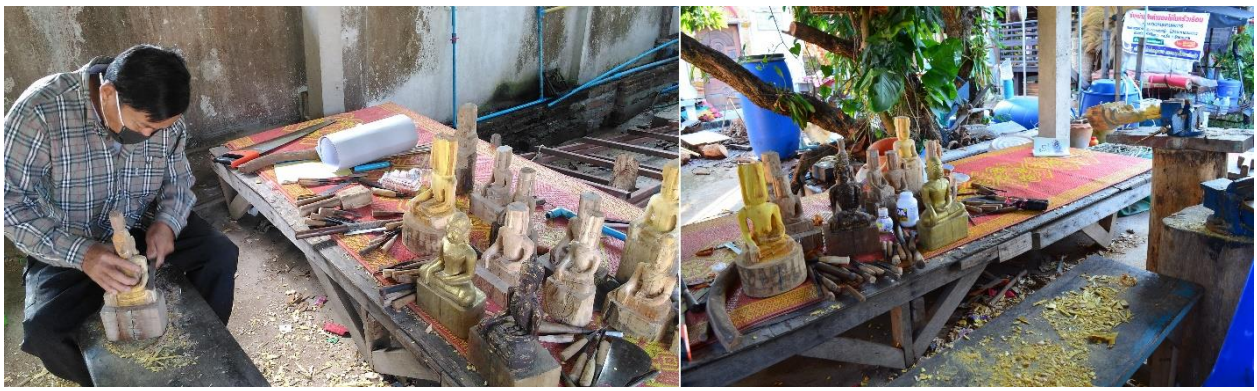

ภาพที่ 93 พระพุทธรูปไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง

จากกิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ในการดำเนินโครงการระยะที่ 2 ที่เริ่มต้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นโครงการฝึกอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่มุ่งหวังให้เกิดการสานต่อภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่างขึ้นในหมู่คนทั่วไปในชุมชนเมืองน่าน และเกิดการฝึกฝนด้วยตนเองจนมีความชำนาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ในจำนวนมากพอที่คนในชุมชนอื่นๆ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยือน สามารถเช่าเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาภายในวัดได้ เริ่มต้นโครงการมีการพิจารณาชุมชนที่มีศักยภาพเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอบรม ซึ่งโดยสรุปแล้วได้ชุมชนบ้านมหาโพธิเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม และมีพระมหาธนพล ธมฺมพโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นวิทยากรในการฝึกอบรม มีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งสิ้น 19 คน ตลอดการฝึกอบรมทั้ง 7 วัน มีผู้เข้าร่วมจนถึงวันสุดท้ายจำนวนทั้งสิ้น 11 คน โดยสามารถแกะสลักพระไม้ที่มีรายละเอียดเกือบครบถ้วนสมบูรณ์จำนวน 6 องค์ ส่วนอีก 5 องค์ที่เหลือสามารถแกะได้โดยมีรายละเอียด 70 - 80% ภายหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมผู้วิจัยได้ติดตามผลผ่านการสอบถามความก้าวหน้าเป็นระยะๆอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจการฝึกและสามารถดำเนินการฝึกทักษะได้จนชำนาญ ซึ่งมักมีอุปสรรคเกิดขึ้นอยู่เสมอ เช่น การขาดแคลนเครื่องไม้เครื่องมือสำหรับแกะสลัก การขาดแรงจูงใจในการแกะสลัก เนื่องจากไม่มีรายการสั่งทำ และมูลค่าของงานที่ยังไม่ก่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคง รวมไปถึงภารกิจส่วนบุคคลที่ส่งผลต่อการฝึกอบรมทำให้ขาดความต่อเนื่องในการฝึก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยและภาคีการทำงานในพื้นที่ได้พยายามแก้ไขปัญหาและสร้างแรงจูงใจในการฝึกฝนแก่ผู้เข้ารับการอบรมอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

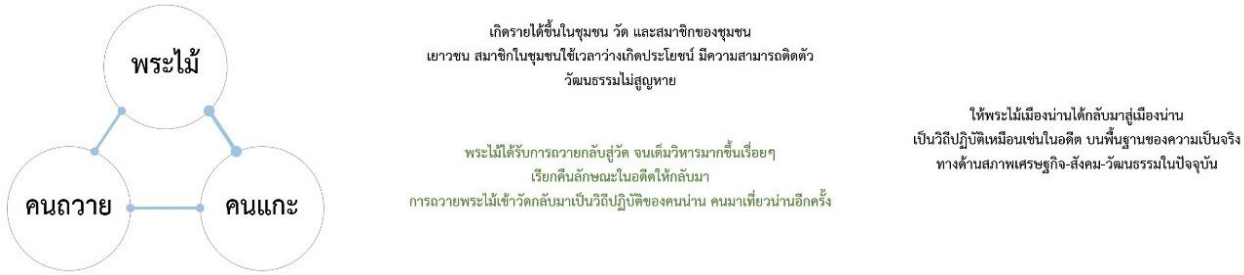

ภาพที่ 94 กิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ของโครงการวิจัยระยะที่ 2 ที่ผ่านมา

ภาพที่ 95 การฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่องของผู้เข้ารับการอบรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ที่วัดมหาโพธิจนถึงปัจจุบัน

เพื่อสานต่อการดำเนินกิจกรรมของโครงการระยะที่ 2 ให้เกิดผลลัพธ์ที่เข้มแข็ง และเกิดประโยชน์ต่อพื้นที่เมืองน่านที่กว้างขวางขึ้น โครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสานต่อโครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะการแกะสลักพระไม้และสามารถฝึกฝนด้วยตนเองในภายหลัง เกิดการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนเชี่ยวชาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้อย่างชำนาญ การเพิ่มขึ้นของผู้ที่มีองค์ความรู้และทักษะการแกะสลักพระไม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตพระไม้องค์เล็กในจำนวนมากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมการเช่าถวายพระพุทธรูปไม้ในแต่ละชุมชนดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่จะเป็นการสืบสานภูมิปัญาทักษะเชิงช่างที่ผู้แกะสลักสามารถจะสร้างรายได้จากการผลิตพระไม้ออกมาเพื่อให้ผู้เช่านำมาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หากแต่ยังเป็นการฟื้นคืนวัฒนธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติของชาวพุทธเมืองน่านเดิมให้ลูกหลานได้ซึมซับและปฏิบัติตาม การเช่าถวาย พระไม้จะทำให้องค์พระพุทธรูปไม้จะยังคงประดิษฐานอยู่ภายในวัดและอยู่คู่บ้านคู่เมืองเมืองน่าน และส่งผลสืบเนื่องไปถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น

ภาพที่ 96 แนวคิดการดำเนินงานกิจกรรมโครงการการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบชื่อและสัญลักษณ์กิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ขึ้นมา เพื่อสื่อถึงการถวายทานพระไม้ หรือ “ถวายตานพระไม้” ในภาษาพื้นถิ่น มาเป็นเครื่องมือหลักในการพลิกฟื้นวิถีปฏิบัติในอดีต ตัวอักษรเป็นตัวเอียง เพื่อสื่อถึงการเคลื่อนไหวกิจกรรมที่ไม่หยุดนิ่ง มุมขวาบนเป็นตราสัญลักษณ์โครงการใหญ่ “ล่องน่าน” ชื่อโครงการทั้งหมดขนาบข้างด้วยเส้นตั้งหนาสองเส้นในทั้งสองฝั่ง เพื่อแสดงถึงการร่วมกันประคับประคองกิจกรรมให้ดำรงอยู่จากชาวเมืองน่าน ให้การแกะสลักพระไม้กลับมาดำรงอยู่คู่กับชาวเมืองน่านอีกครั้งและสืบต่อไปยังอนาคต

ภาพที่ 97 สัญลักษณ์กิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

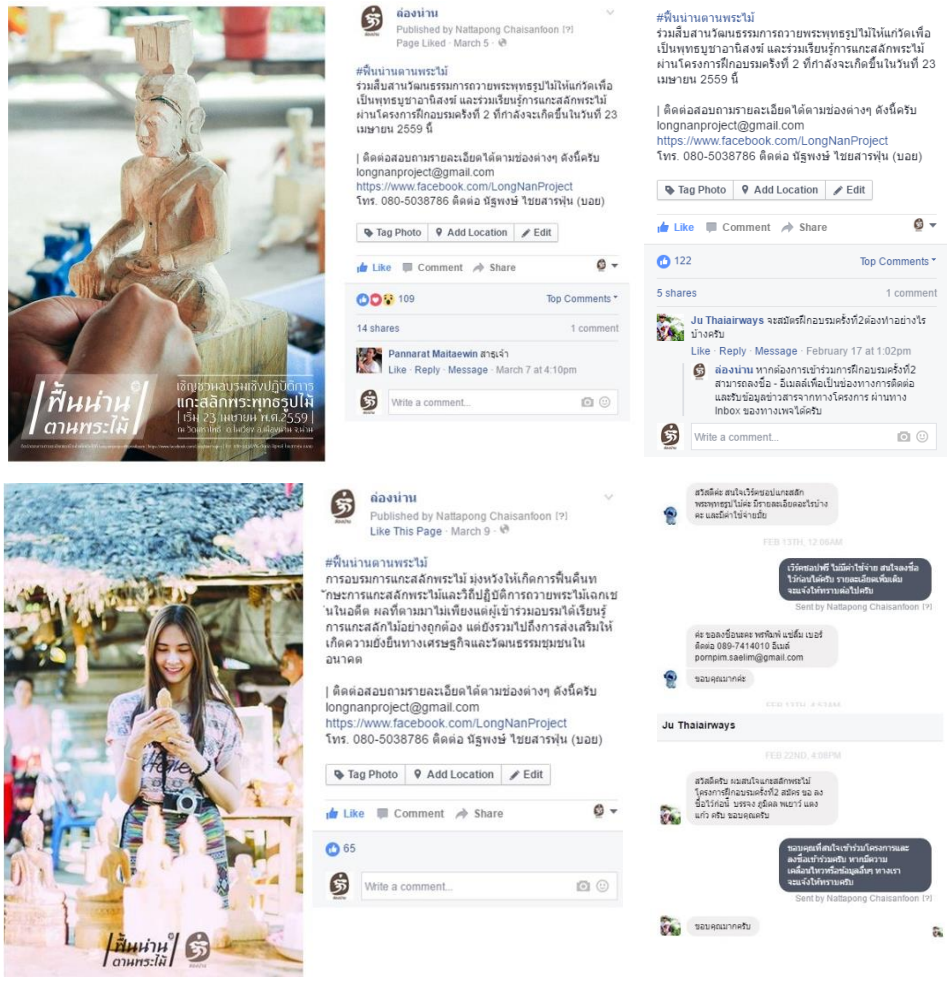
โครงการวิจัยได้ประชุมหารือกับเครือข่ายภาคีการทำงานอีกหลายครั้ง เพื่อหาเวลา และสถานที่ รวมทั้งสร้างรูปแบบการอบรมและติดตามผลที่เหมาะสมกับผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งการอบรมกิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ได้จัดให้มีพิธีเปิดการอบรมขึ้นในวันเสาร์ที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 โดยมีพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นพระวิทยากร และมีพระเฉลิมและพระปลัดมงคล สิริมงคโล เป็นพระวิทยากรผู้ช่วย ในการดูแลและให้คำแนะนำผู้รับการอบรม ที่จะต้องเข้ามาฝึกปฏิบัติ 3 วันต่อสัปดาห์ (อังคาร พฤหัสบดี และเสาร์) วันละ 1 ชั่วโมง เป็นอย่างน้อย และมีการเช็คชื่อโดยพระวิทยากร โดยมีการวางเป้าหมายของการแกะสลักไว้คือ ผู้เข้าร่วมการอบรมสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ตามระยะเวลาที่กำหนดและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้จะได้รับประกาศนียบัตรจากผู้ทางโครงการ เป้าหมายของโครงการนั้นมุ่งหวังให้การแกะสลักพระไม้ของชาวบ้านเป็นไปเพื่อนำผลผลิตที่ได้มาตั้งให้นักท่องเที่ยวบูชาถวายคืนสู่วัด มิใช่เป็นการเรียนรู้เพื่อแกะสลักและหารายได้ส่วนตน ทั้งนี้ตัวโครงการมีการตั้งวัตถุประสงค์ให้กิจกรรมดังกล่าวเป็นไปเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการฝึกอบรมและเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากการฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ รายได้ที่เกิดจากการ

ให้เช่าบูชาพระไม้เพื่อถวายวัดจะมีถูกแบ่งเป็นสองส่วนให้แก่ผู้แกะสลักและทางวัดในสัดส่วน 80 :20 โดยมีคณะกรรมการวัด ซึ่งมีหัวหน้าบ้านเป็นประธาน เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์

ภาพที่ 98 การประชุมหารือในวาระต่างๆ เพื่อหาข้อสรุปในการจัดกิจกรรมโครงการ“ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

หลังจากที่การวางแผนในรายละเอียดด้านต่างๆเกี่ยวกับการอบรมได้ข้อสรุปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โครงการวิจัยได้ทำการประชาสัมพันธ์การอบรมผ่านช่องทางต่างๆ เช่น เฟสบุคล่องน่าน และโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ นอกเหนือจากอาศัยการบอกต่อโดยหัวหน้าบ้าน ผ่านการประชุมสมาชิกภายในชุมชนของแต่ละชุมชน ซึ่งทำให้มีผู้สนใจเข้าสอบถามรายละเอียดโครงการอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 99 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการกิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ในเพจเฟสบุค “ล่องน่าน” และการให้ความสนใจตอบรับ

ภาพที่ 100 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

แผนผังที่ 2 แผนที่ประชาสัมพันธ์สถานที่จัดอบรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ณ วัดมหาโพธิ บ้านมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 101 สื่อประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

รายละเอียดการอบรมเชิงปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ “ฟื้นน่าน ตานพระไม้” มีดังต่อไปนี้

1. ชื่อโครงการกิจกรรม ฟื้นน่าน-ตานพระไม้

ภายใต้โครงการ : การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม : ภายใต้การสนับสนุนของ หน่วยบูรณาการวิจัยและความร่วมมือเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ (ABC Unit) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชุมชนบ้านมหาโพธิ สมาชิกชุมชนเมืองน่าน และเทศบาลเมืองน่าน

3. หลักการและเหตุผล

ในอดีตการถวายพระไม้เป็นพุทธบูชาในวัดเมืองน่านเป็นวิถีปฏิบัติของคนเมืองน่านมาแต่โบราณ แต่ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้เลือนหายไปจากวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่าน ในขณะที่พระไม้ที่มีอยู่ในวัดในอดีตกลับถูกลักลอบขโมยหรือถูกจ่ายแจกไปจนเกือบหมดสิ้น ขณะเดียวกันช่างแกะสลักพระพุทธรูปไม้ก็มีจำนวนน้อยลงไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงสมควรฟื้นฟูและกระตุ้นให้คนในชุมชนได้กลับมาหวนลำลึกวิถีปฏิบัติการถวายพระพุทธรูปไม้อีกครั้งหนึ่ง

โครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” เป็นกิจกรรมฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชาที่มีการดำเนินอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการการจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน ที่คณะวิจัยได้ดำเนินงานมาก่อนหน้านี้ การลงพื้นที่เพื่อศึกษาเชิงลึกทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาลักษณะจำเพาะของพระพุทธรูปไม้ และความสำคัญที่มีต่อวิถีพุทธของชาวเมืองน่าน โดยเฉพาะการหายไปของวิถีปฏิบัติเดิมทั้งการแกะสลักพระไม้และการถวายพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชา เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการจัดกิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ขึ้นในเวลาต่อมา โดยเริ่มต้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นโครงการฝึกอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่มุ่งหวังให้เกิดการสานต่อภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่างขึ้นในหมู่คนทั่วไปในชุมชนเมืองน่าน และเกิดการฝึกฝนด้วยตนเองจนมีความชำนาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ในจำนวนมากพอที่คนในชุมชนอื่นๆ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยือน สามารถเช่าเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาภายในวัดได้ เริ่มต้นโครงการมีการพิจารณาชุมชนที่มีศักยภาพเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอบรม ซึ่งโครงการได้พิจารณาเลือกชุมชนบ้านมหาโพธิเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม และมีพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นวิทยากรในการฝึกอบรม มีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งสิ้น 19 คน ตลอดการฝึกอบรมทั้ง 7 วัน มีผู้เข้าร่วมจนถึงวันสุดท้ายจำนวนทั้งสิ้น 11 คน โดยสามารถแกะสลักพระไม้ที่มีรายละเอียดเกือบครบถ้วนสมบูรณ์จำนวน 6 องค์ ส่วนอีก 5 องค์ที่เหลือสามารถแกะได้โดยมีรายละเอียด 70 - 80% ภายหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมคณะวิจัยได้ติดตามผลผ่านการสอบถามความก้าวหน้าเป็นระยะ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการฝึกให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องจนเกิดทักษะความชำนาญ ขณะเดียวกันระหว่างการดำเนินโครงการมักเกิดปัญหาขึ้นอยู่เสมอที่ทางคณะวิจัยต้องเข้าไปแก้ไข หรือสร้างกระบวนการบางอย่า เพื่อให้การทำงานดำเนินต่อไปได้ เช่น การขาดแคลนอุปกรณ์ในการแกะสลัก เนื่องจากอุปกรณ์บางอย่างชำรุดหรือสูญหายไป การขาดแรงจูงใจในการแกะสลักและล้มเลิกความตั้งใจในการฝึกฝนลงกลางคันของผู้เข้าอบรมบางคน หรือการติดภาระกิจส่วนตัวอยู่เสมอทำให้ไม่สามารถทำการฝึกฝนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งคณะวิจัยและภาคีในพื้นที่ได้พยายามแก้ไขปัญหาและอธิบายถึงเป้าหมายสูงสุดของการฝึกอบรมแกะสลักพระไม้ ที่ต้องการให้เกิดการสานต่อวิถีปฏิบัติทั้งการแกะสลักพระไม้ การเช่าบูชา และการถวายพระไม้คืนสู่วัด ซึ่งถือเป็นการฟื้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวน่านให้กลับมาอีกครั้ง บนรากฐานที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีชุมชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเอง

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น โครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” จึงเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสานต่อโครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินงาน ที่มุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะการแกะสลักพระไม้และสามารถฝึกฝนด้วยตนเองในภายหลัง เกิดการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนเชี่ยวชาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้อย่างชำนาญ การเพิ่มขึ้นของผู้ที่มีองค์ความรู้และทักษะการแกะสลักพระไม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตพระไม้องค์เล็กในจำนวนมากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมการเช่าถวายพระพุทธรูปไม้ในแต่ละชุมชนดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่จะเป็นการสืบสานภูมิปัญาทักษะเชิงช่างที่ผู้แกะสลักสามารถจะสร้างรายได้จากการผลิตพระไม้ออกมา จากการที่ผู้เช่านำมาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หากแต่ยังเป็นการฟื้นวัฒนธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติของชาวพุทธเมืองน่าน

เดิมให้ลูกหลานได้ทดลองปฏิบัติตาม การเช่าถวายพระไม้จะทำให้องค์พระพุทธรูปไม้จะยังคงประดิษฐานอยู่ภายในวัดและอยู่คู่บ้านคู่เมืองเมืองน่าน และส่งผลสืบเนื่องไปถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวในอนาคต ที่ล้วนแล้วแต่อยากเข้ามาสัมผัสวิถีน่านอันเป็นเอกลักษณ์ อย่างไรก็ตามกิจกรรมการแกะสลักพระไม้และกิจกรรมการเช่าบูชาพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชาที่จะเกิดขึ้นนี้ ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะร่วมมือช่วยกันผลักดันขับเคลื่อนและสานต่อกิจกรรมเพื่อให้มีความยั่งยืนสืบไป

4. วัตถุประสงค์

4.1 ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะจากการฝึกฝนและมีการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ และมีจำนวนมากพอแก่การเช่าถวายในแต่ละชุมชน

4.2 สร้างกิจกรรมการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อถวายวัดดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยให้ชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักในการสืบสานกิจกรรมให้สืบเนื่องต่อไป เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนขึ้น

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 มีผู้ที่สามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้จำนวนหนึ่งในชุมชน ที่สามารถผลิตพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ได้มีจำนวนมากพอแก่การเช่าถวายคืนสู่วัดในแต่ละชุมชน

5.2 เกิดกิจกรรมการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อถวายวัดดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยชุมชนสามารถเป็นผู้บริหารจัดการ ขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องได้ด้วยตนเองในท้ายที่สุด จนเกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจหมุนเวียนขึ้นในชุมชน

6. ผู้อบรมและผู้เข้าร่วมฝึกอบรม

6.1 วิทยากรผู้อบรม

พระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

6.2 ผู้เข้ารับการอบรมจากชุมชนต่างๆในเขตเทศบาลเมืองน่าน นักวิชาการ นักท่องเที่ยว และบุคคลที่สนใจทั่วไป จำนวนทั้งสิ้น 19 คน

7. ระยะเวลาดำเนินการ

เริ่มตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป โดยกิจกรรมจะจัดต่อเนื่องทุกวันอังคาร พฤหัส และเสาร์ของทุกอาทิตย์ เวลา 16:30 - 18:30 น. ถึงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 (รวมระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 4 เดือน)

8. สถานที่ดำเนินการ

วัดมหาโพธิ ชุมชนมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

9. แผนการดำเนินงาน

9.1 ค้นหาเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน โดยการประชุมร่วมกับชุมชน และหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องต่างๆในพื้นที่ เพื่อคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ

9.2 สร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชน ภาคี และหน่วยงานในพื้นที่ โดยการประชุมประชาคม และกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา

9.3 ประชาสัมพันธ์เผยแพร่โครงการ โดยมุ่งหวังให้มีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมในจำนวนที่มากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนโครงการ และเป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นแก่ผู้ที่สนใจเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ

9.4 อบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามระยะเวลาที่กำหนด

9.5 ทำการวางแผนและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมเช่าบูชาพระไม้ถวายคืนสู่วัดอย่างเป็นระบบ โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ตลอดจนถึงรูปแบบและวิธีการจัดสรรรายได้จากการให้เช่าบูชาพระไม้ ที่เหมาะสมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

9.6 ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินโครงการ และสร้างกระบวนการให้ชุมชนสามารถดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่องได้ด้วยตนเองต่อไปในอนาคต รวมถึงสร้างมาตรการรองรับและแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

10. กำหนดการ

วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 - วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 ณ วัดมหาโพธิ ตำบลในเวียง จังหวัดน่าน

วันเสาร์ที่ 23 เมษายน 2559

เวลา	กำหนดการ
09.00 – 09.20 น.	ลงทะเบียน
09.20 – 09.30 น.	กล่าวแนะนำความเป็นมาของโครงการโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าโครงการ
09.40 – 09.50 น.	กล่าวเปิดโครงการฝึกอบรมโดย นายภิรมย์ เทพสุคนธ์ ประธานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
09.50 – 10.00 น.	กล่าวถึงการดำเนินกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ของชุมชนที่ผ่านมา และกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต โดย นางเพลินจิต พ่วงเจริญ หัวหน้าชุมชนมหาโพธิ
10.00 – 12.00 น.	บรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิธีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดย พระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
12.00 – 13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 15.00 น.	ฝึกปฏิบัติการออกแบบและจัดทำแบบร่างพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันอาทิตย์ที่ 24 เมษายน 2559

เวลา	กำหนดการ
09.00 – 10.30 น.	ฝึกปฏิบัติการเขียนโครงร่างพระพุทธรูปลงบนไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล
10.30 – 12.00 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล
12.00 – 13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 15.00 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันอังคารที่ 26 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันพฤหัสบดีที่ 28 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันเสาร์ที่ 30 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

**จากนั้นดำเนินกิจกรรมเวลา 16:30 - 18:30 น. ทุกวันอังคาร พฤหัสบดี และเสาร์ ของทุกสัปดาห์*

วันอังคารที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 (วันปิดโครงการ)

เวลา	กำหนดการ
13.00 – 15.00 น.	ผู้เข้าอบรมจัดแสดงผลงานที่ได้ทำการแกะขึ้นในช่วงการอบรม
15.00 – 15.10 น.	สรุปภาพรวมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยนางเพลินจิต พ่วงเจริญ
15.10 – 15.20 น.	รองศาสตราจารย์ ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าโครงการ กล่าวถึงผลสัมฤทธิ์ของโครงการและความคาดหวังในอนาคตของกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในชุมชนเมืองน่าน
15.10 – 15.30 น.	กล่าวปิดโครงการฝึกอบรมโดยนายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร แพทย์อาวุโสจังหวัดน่าน

11. รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการ

ผู้ดำเนินโครงการ

นางเพลินจิต	พ่วงเจริญ	ประธานชุมชนมหาโพธิ
นายสันติ	หาญสงคราม	ผู้ประสานงานโครงการ
ผศ.ดร. ณวิทย์	อ่องแสวงชัย	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
นายนัฐพงษ์	ไชยสารฟุ่น	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วิทยากร

พระมหาธนพล	ธัมพลโล	พระวิทยากรจากวัดแสงดาว
พระปลัดมงคล	สิริมังคโล	พระผู้ช่วยพระวิทยากรจากวัดมหาโพธิ
พระเฉลิม		พระผู้ช่วยพระวิทยากรจากวัดมหาโพธิ

ผู้เข้าร่วมการอบรม

1. ด.ช. กวินภพ วัฒนสร	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
2. นายภูรินทร์ อินทะชัย	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
3. ด.ช. อนุรัตน์ ยานะ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
4. ด.ช. กิตติศัลศักดิ์ สุตะนันท์	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
5. ด.ช. ปรนันท์ พันธุ์แก้ว	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
6. ด.ช. มายด์ เชี่ยวมูล	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
7. ด.ช. อนุสิทธิ์ แสงคำเรือง	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
8. นายกฤษปกรณ์ กันนุธา	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
9. นายปรีชา แก้วแจ่ม	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
10. นายบรรจง ภูมิดล	เขตลาดกระบัง	จ.กรุงเทพฯ
11. นายพะเยาว์ แตงแก้ว	อ.เมืองนครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
12. นายสง่า สุต๊ะนันท์	อ.เมืองนครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
13. นายสันติ หาญสงคราม	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
14. นายสุข ว้าอิน	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
15. นายศรายุทธ เนติธ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
16. นายชัยวัฒน์ ปัญญาวิริยกุล	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
17. นางโสภิดา ธนสุนทรกูธ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
18. นายไสว	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
19. นายพงค์ธร	อ.ท่าวังผา	จ.น่าน

ภาพที่ 102 บรรยากาศการลงทะเบียนในวันเปิดการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ภาพที่ 103 การกล่าวเปิดการอบรมจากบุคคลต่างๆ

พระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากร ได้บรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิธีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยกล่าวถึงปัจจัยหลักในการแกะสลักพระไม้ให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งคือ ตัวผู้แกะนั่นเอง จากประสบการณ์ตรงของพระมหาธนพล ธัมพลโล ทั้งในแง่มุมของผู้ปฏิบัติและผู้สอนที่มีทั้งความสนุกและยากลำบาก ซึ่งเริ่มต้นในช่วงวัยเด็กจากความสนใจใคร่รู้ ที่ในตอนนั้นพระพุทธรูปไม้ไม่ได้มีมูลค่าเช่นในปัจจุบัน คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนยังคงที่เกี่ยวข้องกับพระไม้ยังคงอยู่ในฐานะที่เป็นเพียงสิ่งของที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป พระพุทธรูปไม้ที่เกิดความเสียหายต่างๆ เช่น หูหัก ขาหัก มือหัก จากการกัดกร่อนของสภาพอากาศ ฝน แสงแดดและความร้อน หรือเกิดความเสียหายจากการที่ปลวกแทะกิน พระสงฆ์ในสมัยนั้นจะเห็นว่าพระพุทธรูปไม้ดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปที่เสียแล้ว ขาดความสมบูรณ์จึงนำไปทิ้ง ครั้นเมื่อมีพ่อค้าของเก่าจากต่างถิ่นมาพบจึงขอบริจาคพระที่เสียเหล่านั้นจากตามวัดต่างๆ เพื่อนำไปซ่อมแซมและให้เช่าบูชาต่อ หรือแม้กระทั่งญาติโยมที่เข้าวัดทำบุญและพบเห็นพระพุทธรูปไม้ที่ถูกทิ้งจึงได้ขอเพื่อนำไปบูชาต่อ พระสงฆ์ทั้งเจ้าอาวาสและพระลูกวัดในสมัยนั้นก็มักไม่ขัดข้องแต่ประการใด เนื่องจากมีพระไม้หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในสมัยนั้น และความนิยมในการบูชาพระพุทธรูปทองเหลือที่มีความงามอย่างไร้ที่ติและมีความแข็งแรงคงทนกว่าพระพุทธรูปไม้ ตามค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระพุทธรูปไม้จึงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันบางวัดในเมืองน่านไม่เหลือพระพุทธรูปไม้แม้แต่องค์เดียว ความสนใจในพระพุทธรูปไม้ของตนเองเกิดขึ้นเมื่อสังเกตเห็นปัญหาดังกล่าว และเห็นพระพุทธรูปไม้ที่ชำรุดเสียหายถูกทิ้งขว้างเป็นจำนวนมาก ทำให้รู้สึกเสียดายงานพุทธศิลป์พื้นบ้านที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนน่าน จึงคิดที่จะซ่อมแซมพระไม้และฝึกฝนการแกะสลักพระไม้ขึ้น โดยไม่ได้คิดถึงเรื่องค่าใช้จ่ายและรายได้ที่จะได้เกิดขึ้นจากการแกะสลักแต่อย่างใด ในตอนเริ่มต้นจึงมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะเทคนิคในเชิงช่าง ซึ่งต้องลองผิดลองถูกด้วยตนเอง

ภาพที่ 104 การบรรยายจากพระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากรจากวัดแสงดาว อ. ภูเพียง จ.น่าน

ปัจจุบันไม้ขนุนเป็นไม้ที่หาได้ไม่ยากในเขตเมืองน่าน และยังไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มมูลค่าอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งไม้ขนุนที่ผ่านระยะเวลามามากจนแห้งสนิทต้องอาศัยฝีมือในการแกะอยู่พอสมควร อีกทั้งสิ่วที่นำมาแกะต้องมีความคมเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากสิ่วไม่คมแล้วไม้ที่ถูกเจาะจะเดาะออกเป็นชิ้นๆ แต่ไม้ที่เหมาะสมที่สุดในการแกะสลักคือ ไม้สัก หรือไม้ส้อในภาษาพื้นถิ่นของน่าน ในกรณีการฝึกหัดแกะสลักควรใช้ไม้ของต้นปีบหรือต้นกาสะลอง ที่มีคุณลักษณะของเนื้อไม้ที่เหนียว เนียน และขาว แต่อาจจะแกะยากกว่าไม้ของต้นพระยาสัตบรรณ (ต้นตีนเป็ด) ส่วนไม้ของต้นโพธิ์ตามตำราแล้วเป็นไม้มงคล แต่ไม่แนะนำให้นำมาแกะเนื่องจากเนื้อไม้มีลักษณะค่อนข้างเปื่อยหากสิ่วไม่คมจะทำให้ไม้เดาะได้เช่นเดียวกัน แต่หากไม่มีไม้ตามที่กล่าวมาทั้งหมดก็สามารถใช้ไม้มะม่วงแทนได้ แต่เพื่อให้ง่ายต่อการแกะเนื้อไม้มะม่วงควรเป็นแบบกึ่งดิบกึ่งแห้ง

ภาพที่ 105 ผู้วิจัย ภาคีในพื้นที่ และพระวิทยากรในการจัดอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ภาพที่ 106 ไม้และสิ่ว เป็นสิ่งที่สำคัญเบื้องต้นสำหรับการเริ่มแกะสลัก ซึ่งทางภาคีในพื้นที่จัดเตรียมไว้สำหรับการอบรม

นอกจากไม้ที่นำมาแกะแล้ว สิ่วนับว่าเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการแกะสลักที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ สิ่วหัวแบน สิ่วหัวโค้ง และสิ่วเซาะร่องขนาดเล็กสำหรับงานตกแต่งและเก็บรายละเอียด สิ่วทั้งหมดต้องคม การลับสิ่วหัวแบนสามารถใช้หินกากเพชรหรือหินโปร่งในการลับคมได้ แต่หากต้องการความรวดเร็วควรที่จะเป็นหินกากเพชร ในการลับการเอียงองศาของสิ่วให้มีความพอดีเป็นสิ่งสำคัญ มิฉะนั้นอาจทำให้ปลายสิ่วมีอายุการใช้งานที่น้อยลงและต้องนำกลับมาลับคมอยู่บ่อยๆ ระหว่างการลับคมควรชโลมน้ำเป็นระยะๆ เพื่อล่อลื่นและทำความสะอาดสิ่วไปในตัว ส่วนการลับสิ่วหัวโค้งจะต้องใช้หินโปร่งในการลับเท่านั้น เนื่องจากเนื้อหินโปร่งจะมีความละเอียดกว่ามากและไม่ทำลายคมของสิ่วโค้งที่ค่อนข้างเปราะบาง หินโปร่งที่นำมาใช้ลับต้องผ่านการเจียให้เกิดร่องโค้งขนาดต่างๆที่สอดรับกับหัวเหล็กขนาดต่างๆของสิ่วหัวโค้ง หากส่วนโค้งของหินไม่ได้ขนาดกับหัวเหล็กของสิ่วอาจทำให้สิ่วที่ลับไม่คมและไม่ได้รับการทำความสะอาดไปในตัว สิ่วที่มีหัวขนาดเล็กจะสามารถลับและทำความสะอาดได้ในคราวเดียว แต่หากหัวสิ่วมีขนาดใหญ่และแผ่แบนออกต้องทำความสะอาดและลับคมทั้งด้านหน้าและหลังสิ่ว ทุกครั้งหลังจากใช้งานเสร็จต้องชุบคมสิ่วด้วยน้ำมันเพื่อป้องกันสนิม น้ำมันที่นำมาชุบคมสิ่วใช้ได้ทุกประเภท เช่น น้ำมันพืช หรือน้ำมันเครื่อง แต่มักนิยมน้ำมันพืชเนื่องจากมีราคาถูกและหาได้ง่ายตามครัวเรือน หลังชุบต้องผึ่งลมให้แห้งพอหมาดแล้วจึงเก็บ

ภาพที่ 107 หินโปร่งและวิธีการลับสิ่วหัวโค้ง

ขั้นตอนต่อไปหลังจากการเตรียมอุปกรณ์เสร็จสิ้น คือ การวาดพระลงบนกระดาษเพื่อกำหนดสัดส่วนในการแกะสลัก โดยทำการร่างสัดส่วนพระยืนที่มีความกว้าง 3 ส่วน ความยาว 12 ส่วน แบ่งองค์พระออกเป็น 4 ส่วนคือส่วนหัวถึงลำคอ ส่วนลำคอถึงหน้าท้อง ส่วนหน้าท้องถึงข้อเท้า และส่วนข้อเท้าถึงเท้า โดยคิดเป็นอัตราส่วนอยู่ที่ 3 : 3 : 5 : 1 ขนาดขององค์พระจะต้องสัมพันธ์กับขนาดของหน้าไม้ที่มีการจัดเตรียมไว้ ดังนั้นความกว้างของภาพร่างจึงจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามขนาดหน้าไม้ ความสูงขององค์พระจะไม่ถูกรวมกับฐานพระ เนื่องจากตัวฐานสามารถทำขึ้นและประกอบเข้าภายหลัง

ภาพที่ 108 ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกำลังฝึกร่างภาพพระยืนสำหรับใช้แกะสลัก

ไม้ที่นำมาแกะสลักในโครงการการอบรม เป็นไม้ที่ได้รับการบริจาคมาจากกการตกแต่งกิ่งไม้ เขตเมืองน่านของหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นไม้ที่ได้รับมาจึงเป็นลักษณะท่อนซุง การอบรมในครั้งนี้จึงต้องทำการแปลงไม้ซุงให้เป็นหน้าไม้ที่เหมาะสมก่อน ซึ่งทางผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการให้เป็นการทำงานโดยทางภาคี เพื่อที่จะให้สามารถแก้ปัญหาด้วยตนองได้ในภายภาคหน้าหลังงานวิจัยสิ้นสุด ทางภาคีจึงวางแผนการใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชน และยืมอุปกรณ์บางส่วนจากหน่วยงานของรัฐมาใช้ในการสร้างฐานเลื่อยยนต์ขึ้นเพื่อใช้ในการตัดท่อนไม้ซุง

ภาพที่ 109 การเตรียมฐานเลื่อยยนต์สำหรับการตัดไม้ซุงให้ได้ขนาดหน้าไม้ที่เหมาะสมกับการแกะสลัก

ภาพที่ 110 ไม้ขนุนที่ได้มีการตัดให้มีขนาดเล็กลงเพื่อเตรียมร่างภาพพระไม้ลง

การสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เข้าร่วมการอบรมโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทางโครงการวิจัยให้ความสำคัญ จึงได้สร้างกลไกร่วมกับทางภาคี ในกรณีที่ผู้เข้ารับการอบรมประสบความสำเร็จในการฝึกฝนการแกะสลักจนสามารถแกะพระไม้องค์ขนาดเล็กที่เหมาะแก่การเช่าบูชาถวายคืนสู่วัด และนำพระมาวางไว้ที่วัดเพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มีจิตศรัทาได้เช่าถวายวัด จะมีการจัดสรรรายได้กลับคืนสู่ชุมชนและโครงการ ในอัตราส่วนจาก 100 % ของรายได้จากการให้เช่าพระแต่ละองค์ไว้เป็น 70% ผู้แกะสลัก : 20% วัดและชุมชน : 10% โครงการวิจัย ซึ่งปรับเปลี่ยนจากสัดส่วนที่กำหนดไว้ในตอนแรกที่เป็น 80% ผู้แกะสลัก : 20% วัดและชุมชน

รายได้ส่วน 70% จะถูกนำไปจ่ายคืนให้กับผู้แกะสลัก เพื่อสร้างรายได้และแรงจูงใจให้ทำการแกะสลักต่อๆไป เกิดการแกะสลักอย่างต่อเนื่องในชุมชน และเยาวชนหันมาสนใจกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่นอกจากจะช่วยสืบสานวิถีปฏิบัติในอดีตแล้วตนเองยังมีรายได้จากการประกอบกิจกรรมดังกล่าวด้วย รายได้ส่วน 20% ถูกจัดสรรเพื่อนำกลับคืนสู่วัดและชุมชน เป็นค่าใช้จ่ายในการประสานงาน ดูแลสถานที่ ค่าน้ำ-ไฟ จัดหาอุปกรณ์ และไม้ที่ใช้ในการแกะสลัก รวมถึงใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม และทำนุบำรุงวัดและชุมชน รายได้ส่วน 10% สุดท้ายถูกนำมาจ่ายคืนแก่โครงการวิจัย เพื่อชดเชยค่าอุปกรณ์ต่างๆที่ได้จัดหามาให้ก่อนหน้านี้ ซึ่งทำให้เมื่อสิ้นสุดโครงการในปัจจุบัน ชุมชนได้เป็นเจ้าของอุปกรณ์ต่างๆ อย่างแท้จริง

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีเปิด การเตรียมและดูแลรักษาอุปกรณ์ และการขึ้นโครงร่างพระไม้ในกระดาษแล้ว ในวันแรกของการอบรมวันรุ่งขึ้น และในช่วงเย็นของทุกๆวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ เวลา 16:30 – 18:30 น. ได้มีการอบรมอย่างต่อเนื่อง จนถึงเดือนสิงหาคม 2559 โดยโครงการวิจัยได้ประสานงานกับภาคีในพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามตารางที่วางไว้ รวมทั้งสร้างมาตรการจูงใจ และกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการอบรมทำการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยได้เข้ามาตรวจสอบความก้าวหน้าของ

การดำเนินกิจกรรมเป็นระยะๆ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น เช่น วิทยากรติดภาระกิจอื่นเป็นเวลานาน ผู้เข้ารับการอบรมบางท่านท้อแท้ในการแกะสลักรายละเอียดขององค์พระที่มีขนาดเล็กลง ขณะเดียวกันได้ทำประเมินผลลัพธ์ในแต่ละช่วงว่าบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด

หลังการอบรมผ่านมาได้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่พบว่าพระผู้ช่วยวิทยากรทั้งสองท่านจากวัดมหาโพธิได้ทำการฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง ทั้งสองท่านสามารถแกะสลักองค์พระและส่วนของใบหน้าได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยพระเฉลิมจะแกะส่วนขององค์พระ และพระมงคลจะแกะส่วนของใบหน้า ความชำนาญเฉพาะด้านที่พบ นำมาสู่การสร้างวิธีการแกะแบบร่วมกัน เนื่องจากผู้แกะสลักแต่ละคนที่มีความชำนาญการแกะสลักแต่ละจุดไม่เท่ากัน จึงปรับให้แต่ละคนมุ่งเน้นการแกะเฉพาะส่วนที่ตนถนัด ซึ่งทำให้สามารถผลิตพระไม้แกะสลักได้ในจำนวนที่มากขึ้นในเวลาที่รวดเร็ว ในขณะที่ผู้ที่สามารถทำการแกะสลักพระได้ด้วยตนเองทั้งองค์ยังคงทำการแกะในลักษณะเดิมต่อไป

ภาพที่ 111 บรรยากาศการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ระหว่างการอบรมผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 1 ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 2 และได้ทำงานแกะสลักของตนแยกจากผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 2 ที่ต้องใช้เวลาฝึกฝนนานกว่า ปัญหาที่พบในระหว่างการอบรม คือ กลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นผู้เข้าอบรมกลุ่มใหญ่ไม่ได้ฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ไม่สามารถผลิตชิ้นงานได้ตามเป้าที่ตั้งไว้ในแต่ละขั้นตอน ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มคนงาน ผู้สูงอายุ และพระสงฆ์ที่มีความสม่ำเสมอในการฝึกฝนมากกว่า ทางโครงการและภาคีในพื้นที่จึงได้ประสานกับทางโรงเรียนของกลุ่มเยาวชนเพื่อให้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ สอดคล้องไปกับโครงการ “ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้” ของทางโรงเรียน ซึ่งทำให้เยาวชนมีเวลาฝึกฝนการแกะสลัก และใช้เวลาตามโครงการของโรงเรียนไปในขณะเดียวกัน นอกจากนี้ โครงการวิจัยยังได้จัดทำทะเบียนอุปกรณ์

และแบบฟอร์มยืม-คืนอุปกรณ์ให้กับภาคีในพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ เนื่องจากผู้อบรมที่มาจากหลายพื้นที่ต้องการนำอุปกรณ์กลับไปฝึกแกะสลักยังที่พักของตนเอง

หลังการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เสร็จสิ้นลงใน เดือนสิงหาคม 2559 ผู้วิจัยพบว่าผู้แกะสลักสามารถแกะสลักพระไม้ได้และมีความชำนาญมากขึ้นจนมีความสามารถในการผลิตพระไม้ออกมาได้ในทุกขนาด แต่อาจใช้เวลาที่ยังค่อนข้างนานในการแกะสลักพระองค์เล็ก อย่างไรก็ตาม พระไม้องค์เล็กที่ผลิตได้เริ่มได้รับการเช่าบูชาถวายคืนสู่วัดเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยสามารถสังเกตเห็นได้จากพระไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารของวัดที่วางเคียงคู่กับพระประธานมีจำนวนมากขึ้นกว่าช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โครงการวิจัยจึงได้ผลักดันและสร้างแรงจูงใจ จนผู้เข้าอบรมกลุ่มสุดท้ายสามารถแกะสลักพระไม้องค์เล็กขนาดเล็กกว่าฝ่ามือได้สำเร็จออกมาได้ด้วยตนเองสำเร็จอย่างคล่องแคล่วทุกคน

ภาพที่ 112 ผลงานพระพุทธรูปไม้แกะสลักขนาดต่างๆจากผู้เข้าอบรมเมื่อโครงการสิ้นสุดลง (ซ้าย) ผลลงานพระไม้สูงประมาณ 2 นิ้ว ไม่รวมฐาน (ขวา)

หลังจากสิ้นสุดโครงการอบรม ทางภาคีและชุมชนยังได้ขยายผลกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ไปยังกลุ่มศิลปินในเมืองน่านเพื่อสร้างโอกาสในการผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในงานเทศกาลทางศิลปะและทางวัฒนธรรมที่มีการจัดขึ้นสม่ำเสมอในแต่ละปี รวมถึงศูนย์การศึกษาพิเศษประจำจังหวัดน่าน ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มีความชื่นชอบทางด้านศิลปะ โดยเฉพาะนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน แต่มีทักษะและศักยภาพทางด้านศิลปะเนื่องจากมีสมาธิในการทำงานสูงกว่าบุคคลทั่วไป ที่ผ่านมายังไม่มีหน่วยงานหรือบุคคลใดนำเอาเรื่องของการแกะสลักเข้าไปเสนอถึงการใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะในด้านต่างๆของนักเรียนพิเศษกลุ่มนี้ การแกะสลักพระไม้จึงได้รับการเสนอเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความสามารถและทักษะวิชาชีพติดตัว ที่สร้างรายได้ให้กับนักเรียนกลุ่มนี้ในอนาคตต่อไป

การประชาสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายภาคีในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการอบรมและฝึกฝนการแกะสลักที่ผ่านมา ทำให้มีการติดต่อสั่งทำพระไม้แกะสลักเข้ามาในชุมชนอยู่สม่ำเสมอ และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากภายในเมืองน่าน ต่างจังหวัด และต่างประเทศ เช่น อเมริกา ซึ่งให้แกะสลักพระไม้พร้อมกับการสลักชื่อและวันเกิดของตนจารึกไว้บริเวณฐานขององค์พระ หรือการแกะสลักเป็นรูปเหมือนครูบาบุญชุม ฌานสังวโร โดยใช้ไม้หอม และไม้สัก เนื่องจากมีกลิ่นหอมและคุณภาพไม้ดี โดยมีความสูงของประมาณ 42 เซนติเมตรไม่รวมฐาน และไม่ต้องทำสีหรือลงน้ำมันใด เพื่อนำไปถวายเชื้อพระวงศ์ของประเทศภูฏานในเดือนมิถุนายน 2559 ที่ผ่านมา นอกจากนี้ทางองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท. น่าน) โดยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้ประสานผ่านทางชุมชน เพื่อขอนำเอาพระพุทธรูปไม้จากโครงการนำไปจัดแสดงนิทรรศการที่กรุงเทพฯ ในช่วงวันที่ 14-15 มิถุนายน พ.ศ. 2559

ระหว่างการดำเนินการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ ทางชุมชนได้จัดการสาธิตการแกะสลักพระไม้ ในโอกาสรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 เพื่อทรงเปิด "อาคารสิริเบญญา" ซึ่งวิทยาลัยชุมชนน่าน จัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2557

ภาพที่ 113 การสาธิตการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เมื่อครั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน
ที่มา : http://news.ch7.com/detail/176232/สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ_30-05-59.html. เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2559

กิจกรรมการแกะสลักพระไม้เมื่อเริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้น ทำให้มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมากทั้งจากในจากภายในจังหวัดน่าน ต่างจังหวัด หรือจากส่วนกลาง มีหน่วยงานต่างๆ และอาจารย์จากสถาบันอื่นๆเริ่มให้ความสนใจเข้ามาต่อยอดการดำเนินงานของโครงการในหลายประเด็นออกไป ซึ่งทางผู้วิจัยและภาคีในชุมชนได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนเป็นอย่างดี จนปัจจุบันการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของวัดมหาโพธิได้ปรากฏอยู่ในสื่อต่างๆอยู่สม่ำเสมอ ขณะเดียวที่พระพุทธรูปไม้ที่ได้ทำการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว มักมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมวัดมหาโพธิมาขอเช่าบูชาอย่างสม่ำเสมอ

เมื่อมีการแกะสลักมากขึ้น ไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะจึงต้องหามาตรการในการรองรับความต้องการใช้ที่มีมากขึ้น ซึ่งต้องไม่เป็นการซื้อหามา และต้องเป็นรูปแบบของการนำไม้ที่ไม่ใช้ประโยชน์แล้วในชุมชนนำกลับมาใช้ใหม่ โครงการวิจัยและภาคีได้สร้างกลไกในการจัดหาไม้ให้เพียงพอต่อการนำมาแกะสลัก โดยการขอบริจาคไม้จากทางหน่วยงานต่างๆเช่น เทศบาลเมืองน่าน และค่ายสุริยพงษ์ ซึ่งมีการริดกิ่งและตัดแต่งต้นไม้ในเขตพื้นที่ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่เป็นประจำ รวมทั้งจากคนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่ต้องการบริจาคไม้จากการตัดแต่งต้นไม้และปรับสภาพพื้นที่ในที่ดินของตน ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังส่งเสริมให้ใช้ไม้ขนุนเป็นวัตถุดิบในการแกะสลัก เนื่องจากเป็นไม้ที่หาได้ง่ายและมีอยู่ทั่วไปในเมืองน่าน แต่เป็นไม้ที่ยังไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มมูลค่าอย่างจริงจัง ทำให้ปัจจุบันชุมชนมีไม้สำรองจำนวนมากพอสำหรับการแกะสลักอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 114 ไม้ซุงที่ได้รับการบริจาคมาจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อรอการแปรรูปเป็นไม้ท่อนสำหรับแกะสลักภายในวัดมหาโพธิ

ผู้วิจัยและภาคีในชุมชนยังได้สร้างกระบวนการให้กลุ่มเยาวชนที่เข้ารับการอบรมทำหน้าที่เป็นผู้จัดเตรียมไม้ในการแกะสลัก จากไม้ซุงเป็นไม้ท่อนที่มีขนาดพอดีกับแต่ละขนาดขององค์พระที่จะทำการแกะสลัก และเป็นผู้ดูแลรักษา ตรวจเช็ค และซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะสลัก เพื่อสร้างความหวงแหนและผูกพันกับอุปกรณ์ที่ตนเองใช้ เข้าใจข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์ และวิธีจัดเก็บ อีกทั้งยังเป็นการลดภาระผู้แกะสลักคนอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่มักเป็นผู้สูงอายุหรือผู้อยู่ในวัยทำงาน ซึ่งมีภาระที่ต้องรับผิดชอบมากมาย

ภาพที่ 115 อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้ว ที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิ เพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม

ภาพที่ 116 พระสงฆ์ของวัดมหาโพธิใช้พื้นที่หน้ากุฏิของตนเองเป็นที่แกะสลักพระไม้ และเปิดให้ผู้มาเยือนได้ชมพระไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว

ภาพที่ 117 พระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว ภายในตู้จัดแสดงของวัดมหาโพธิ

ปัจจุบันพระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆทุกวัน ทางชุมชนจึงได้จัดเตรียมสถานที่และตู้จัดเก็บที่เป็นระเบียบและสวยงามมากขึ้น เพื่อตั้งแสดงให้คนทั่วไปได้เลือกพระพุทธรูปที่ตนเองพอใจเลือกบูชาถวายคืนสู่วัด ในขณะที่การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนเมื่อประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักกันในระดับหนึ่งของเมืองน่าน ทำให้เริ่มมีผู้สนใจเข้ามาเยี่ยมชมทั้งพระพุทธรูปที่เป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่ออกมา และขั้นตอนต่างๆในการแกะสลักก่อนที่จะได้ผลลัพธ์สุดท้ายออกมา ทั้งจากคนในชุมชนเอง นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียน ศิลปิน นักจัดการวัฒนธรรม นักอนุรักษ์ นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และผู้ที่สนใจทั่วไป นอกจากนี้ยังมีอาจารย์จากสถาบันต่างๆที่ได้ทราบข่าวการดำเนินกิจกรรมการแกะสลักของชุมชน ได้เข้ามาสานต่อการทำงานของ

ชุมชนออกไปในประเด็นต่างๆ เช่น คณาจารย์จากสาขาศิลปะศาสตร์ คณะบริการธุรกิจและศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา น่าน นำโดย ผศ. นันทา เติมสมบัติถาวร ได้เข้ามาสำรวจ สัมภาษณ์พระสงฆ์ของวัดถึงวิธีการทำงานในการแกะสลัก เพื่อหาทางในการให้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยได้เข้ามาเรียนรู้ หรือต่อยอดการทำงานเข้ากับการเรียนการสอนของตน โดยการตั้งโครงการวิจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนที่ชื่อว่า “การจัดตั้งกลุ่มศึกษารูปแบบการจัดการความรู้การบริหารการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของประชาคมน่าน” และเชิญหัวหน้าบ้านไปบรรยายให้ความรู้แก่นักศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมการแกะสลักพระไม้เป็นกิจกรรมหลักอันหนึ่ง หรือคณาจารย์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่ ผศ.ดร.พิเชฐ สายพันธ์ ผศ.สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และ ผศ.ดร.ธีระ สินเดชารักษ์ ยังได้เข้ามาเก็บข้อมูล สำรวจ สัมภาษณ์ กระบวนการดำเนินงานแกะสลักพระไม้ และผลลัพธ์ที่ได้ เพื่อที่จะบูรณาการเข้ากับงานวิจัยของตน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยมีการนำนักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมแกะสลักพระไม้กับชุมชน โดยทางชุมชนได้เตรียมขึ้นรูปองค์พระไว้ให้บางส่วนแล้ว นักท่องเที่ยวที่มาจึงใช้เวลาเพียง 3-4 ชั่วโมงในการแกะสลัก แทนที่จะใช้เวลาอย่างน้อย 3 วันสำหรับผู้ที่พอมีฝีมือแล้วในการแกะตั้งแต่เริ่มต้นจนเป็นองค์พระที่สมบูรณ์ เมื่อแกะสลักเสร็จแล้วนักท่องเที่ยวสามารถบูชาถวายวัดได้โดยตรง หรือเช่าบูชากลับไปยังที่พักของตนก็ได้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นอย่างมาก และได้รับผลการประเมินความพึงพอใจสูงสุดในบรรดากิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างที่ชุมชนในเขตเมืองน่านและพื้นที่ใกล้เคียงกระทำอยู่ในปัจจุบัน จากการสำรวจขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน น่าน (อพท. น่าน)

ภาพที่ 118 คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังเก็บข้อมูลกิจกรรมแกะสลักพระไม้เพื่อต่อยอดไปสู่โครงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่

ภาพที่ 119 นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามโครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อยอดและได้รับการสนับสนุนจากการดำเนินโครงการของผู้วิจัย

ผู้วิจัยยังได้สนับสนุนให้การแกะสลักพระไม้เกิดการสานต่อผ่านทางอพท. น่าน ที่ได้ผลักดันโครงการต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการสร้างกิจกรรมให้คนทั่วไป หรือนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาสามารถทดลองแกะสลักพระพุทธรูปไม้ได้ตามแต่ละขั้นตอนที่ตนถนัด หรือระยะเวลาที่ตนเองสะดวก โดยเริ่มจากการพานักท่องเที่ยวเข้ามายังวัดมหาโพธิ เพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชนในการรองรับ และสร้างขอบเขตของกิจกรรม ระยะเวลา และค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้การถวายพระพุทธรูปไม้คืนสู่วัด มีความหลากหลายน่าสนใจมากขึ้น และตอบรับกับความต้องการร่วมสมัยของผู้มาเยือนในปัจจุบัน

ภาพที่ 120 กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่โครงการวิจัยสนับสนุนให้เกิดการสานต่อโดยอพท. น่าน
เพื่อให้คนทั่วไปและเยาวชนสามารถทดลองแกะสลักพระไม้ได้ตามความสนใจของตนเองในแต่ละขั้นตอนและเวลาที่อำนวย

นอกจากการสนับสนุนในด้านเครื่องมือ สถานที่ เทคนิควิธีการ บุคลากร และงบประมาณบางส่วน รวมถึงการสนับสนุนนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยินให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมแล้ว โครงการวิจัยยังได้ส่งเสริมให้คนกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้พิการทางร่างกายหรือจิตใจ และกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ต้องการฝึกอาชีพ ได้มีโอกาสทดลองแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในแต่ละขั้นตอนที่ตนเองถนัดและเวลาจะอำนวย ซึ่งที่ผ่านมามีกลุ่มคนต่างๆเข้ามาทำกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้อย่างสม่ำเสมอ

ภาพที่ 121 การอบรมแกะสลักพระไม้แก่เยาวชนกะเหรี่ยง โดยมีพระสงฆ์ของวัดมหาโพธิเป็นพระวิทยากร

การดำเนินกิจกรรมแกะสลักอย่างต่อเนื่อง และมีการประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ ทำให้มีผู้สนใจแวะเวียนเข้ามาอบรมเป็นพิเศษจากทางวัด ชมการสาธิตการแกะสลักพระไม้ และถวายพระไม้คืนสู่วัดเป็นจำนวนมากขึ้น เกิดการรับรู้ออกไปอย่างแพร่หลายทั่วชุมชนเมืองน่านในปัจจุบันว่า ที่ชุมชนมหาโพธิ มีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้และนักท่องเที่ยวสามารถเช่าบูชาถวายคืนสู่วัดได้

หน่วยงานต่างๆที่ดำเนินงานด้านการจัดการเศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวภายในชุมชน จึงขอเข้ามาศึกษาดูงานยังชุมชนอยู่เสมอ โครงการวิจัยจึงร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาคีในพื้นที่ในการสานต่อกิจกรรม และผลักดันให้ชุมชนเป็นแหล่งสาธิตและเรียนรู้การดำเนินงานในด้านดังกล่าว ซึ่งที่ผ่านมามีหน่วยงานต่างๆแวะเวียนเข้ามาดูงานอย่างสม่ำเสมอทั้งจากในพื้นที่จังหวัดน่านและจากต่างจังหวัด เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล มูลนิธิ คณะครูและนักเรียนจากโรงเรียนและคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ องค์การไม่แสวงหาผลกำไร (NPO) การเข้ามาศึกษาดูงานนอกจากทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันแล้ว ยังทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมจากการแกะสลักพระพุทธรูปไม้มากขึ้น ทำให้มีการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้เพื่อถวายคืนสู่วัด หรือเช่าบูชากลับไปมีจำนวนมากขึ้น เกิดรายได้เข้ามายังชุมชนมหาโพธิมากขึ้น และทำให้ผู้แกะสลักพระไม้ของชุมชนในปัจจุบันมีขวัญกำลังใจดีขึ้นเป็นอย่างมาก เกิดความพยายามมากขึ้น และเห็นผลลัพธ์ที่ตนเองอุตสาห์พยายามฝึกฝนมาเป็นเวลานานที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งคุณค่าในตัวเองที่เกิดขึ้นจากการยอมรับและชื่นชมในฝีมือการแกะสลัก และคุณค่าที่มีต่อผลงานที่ตนเองผลิตขึ้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดกระแสการลอกเลียนเพื่อไปดำเนินกิจกรรมในลักษณะเดียวกันในชุมชนและเมืองต่างๆที่ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาดูงาน

ภาพที่ 122 การศึกษาดูงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน นำโดยนายก อบจ. ที่เข้ามาศึกษาดูงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนมหาโพธิ ผู้ศึกษาดูงานบางท่านอยู่ในคณะวิจัยในโครงการอื่นของสกว. ด้วยเช่นกัน ในขณะที่บางท่านเป็นสล่าที่แกะสลักพระไม้โดยการใช้บล็อกที่เตรียมไว้กดลงไปในเนื้อไม้ ทำให้ได้องค์พระออกมาอย่างรวดเร็ว ซึ่งสามารถผลิตได้กว่า 100 องค์ในแต่ละวัน

ภาพที่ 123 บรรยากาศการศึกษาดูงานการแกะสลักพระไม้ และกิจกรรมอื่นๆของชุมชนมหาโพธิจากหน่วยงานต่างๆ เช่น คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายหาด จังหวัดสมุทรสงคราม และสมาชิกสภาอบต. พนักงานส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่มอาชีพ

ภาพที่ 124 ผู้มาศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยวทั่วไปต่างให้ความสนใจเช่าบูชาพระไม้ถวายเข้าวัด หรือเช่าบูชานำกลับไป

ปัจจุบัน ถึงแม้งานวิจัยจะสิ้นสุดลงแล้ว ผู้วิจัยยังคงผลักดันและสนับสนุนให้ชุมชนต่อยอดกิจกรรมแกะสลักพระไม้ออกไปในรูปแบบต่างๆอย่างต่อเนื่อง เพื่อขยายผลในวงกว้าง (มีกิจกรรมอื่นๆที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแกะสลักพระไม้มากขึ้น) และในเชิงลึก (เกิดการแกะสลักที่เชี่ยวชาญขึ้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน และเฉพาะบุคคลมากขึ้น และมีรูปแบบของผลผลิตที่หลากหลายมากขึ้น) ซึ่งแนวโน้มของกิจกรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตจากการผลักดันร่วมกับภาคี คือ การใช้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ เป็นชั่วโมงการเรียนรู้นอกห้องเรียนของโรงเรียนต่างๆ เป็นสถานบำบัดผู้ป่วยที่มีปัญหาทางจิตให้มีสมาธิที่ดีขึ้น เป็นสถานบำบัดของผู้ป่วยออทิสติกโดยใช้กิจกรรมบำบัด และเป็นสถานฝึกอาชีพสำหรับเยาวชนทั่วไปที่สนใจ ซึ่งการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่ต้องใช้สมาธิและจิตใจที่มุ่งมั่นในการกระทำให้สำเร็จ มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการฝึกสมาธิและทักษะความคิดสร้างสรรค์ไปพร้อมๆกัน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการขัดเกลาจิตใจ ที่สามารถนำไปต่อยอดการเรียนรู้ด้านอื่นๆได้เป็นอย่างดี นอกเหนือไปจากเป็นการพัฒนาทักษะฝีมือเชิงช่าง ที่ก่อให้เกิดรายได้จากการสร้างงานศิลปะที่มีคุณค่า และช่วยรื้อฟื้นให้วิถีปฏิบัติในอดีตของชาวพุทธเมืองน่านยังคงอยู่สืบไป

การต่อยอดกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่น่าสนใจและสร้างสรรค์กิจกรรมหนึ่ง คือ กิจกรรมที่โครงการวิจัย และชุมชน ร่วมกับนักวิจัยจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำโดย ผศ.ดร.พิเชฐ สายพันธ์ ที่ได้ให้ความสนใจและต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ในชุมชนบ้านมหาโพธิ โดยการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้มีโอกาสทดลองทำการแกะสลักได้ในช่วงเวลาสั้นๆ ผ่านการจัดการรูปแบบการเข้าร่วมกิจกรรมของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับเวลาที่นักท่องเที่ยวมีอันจำกัด ซึ่งในระยะเริ่มต้นได้นำนักท่องเที่ยวกลุ่มแรกจำนวน 8 คนเข้าร่วมทำกิจกรรม “ขยายองค์ความรู้ และเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อพัฒนาสู่เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” มาทำกิจกรรมแกะสลักพระไม้ โดยทางชุมชนได้จัดเตรียมโครงร่างองค์พระไว้สำหรับการแกะสลักต่อไว้ระดับหนึ่งแล้ว นักท่องเที่ยวทั้ง 8 คน เพียงแต่แกะสลักรายละเอียดองค์พระเพิ่มเติม รวมถึงการแกะสลักส่วนใบหน้า เพื่อให้องค์พระแต่ละองค์มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป โดยใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 3 วัน ในการแกะสลักร่วมกับชุมชน

การดำเนินกิจกรรมนี้พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้การแกะสลักพระได้อย่างรวดเร็ว และสามารถแกะสลักสำเร็จครบองค์ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ กลุ่มนักท่องเที่ยวเกิดความภูมิใจที่ได้ฝึกทักษะเชิงช่างที่หาที่ปฏิบัติได้ยาก การแกะสลักที่อาศัยสมาธิสูง พบว่านักท่องเที่ยวที่มีอายุจะสามารถควบคุมสมาธิในการแกะสลักได้ดีกว่านักท่องเที่ยวหนุ่มสาว กิจกรรมนี้ยังก่อให้เกิดรายได้ขึ้นในชุมชน ที่เป็นรูปธรรมในเวลาอันรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดแรงกระตุ้นในการดำเนินกิจกรรมนี้ต่อไปในอนาคต ซึ่งในปัจจุบันนักท่องเที่ยวและผู้ที่สนใจสามารถติดต่อกับทางวัดล่วงหน้า เพื่อทดลองทำกิจกรรมดังกล่าวได้ทุกวัน

ภาพที่ 125 การแกะสลักพระไม้ของโครงการวิจัย ได้ถูกเลือกเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การต่อยอดกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ยังเชื่อมโยงไปถึงโครงการและงานวิจัยอื่นๆ ที่ได้อาศัยพระพุทธรูปไม้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า ซึ่งกิจกรรมการแกะสลักพระไม้และองค์ความรู้ต่างๆทางมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่ทางคณะวิจัยได้สำรวจและรวบรวมเป็นข้อมูลไว้ ได้ถูกใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า และร่วมทำงานในฐานะที่ปรึกษาในโครงการ “การบริหารจัดการการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

(สถาปัตยกรรม) ในพื้นที่กลุ่มจังหวัดล้านนา : แนวทางการจัดทำโครงสร้างและกระบวนการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม(สถาปัตยกรรม) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มจังหวัดล้านนา” ซึ่งมีเมืองน่านเป็นพื้นที่หนึ่ง โดยมี ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ โดยทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ภาพที่ 126 การระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชนถึงขอบเขตและองค์ประกอบของเมืองเก่าที่ควรผลักดันให้เป็นเขตอนุรักษ์ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2560 โดย ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร ซึ่งได้รับการสนับสนุนการทำงานต่อยอดและข้อมูลจากโครงการวิจัยนี้

นอกจากนี้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ได้ถูกผนวกเข้ากับกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆที่มีอยู่เดิม ที่ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องอยู่ในพื้นที่ และที่ทางโครงการได้รื้อฟื้นส่งเสริมให้แข็งแรงขึ้น หรือผลักดันให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้น รวมทั้งมรดกทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับการสำรวจรวบรวมไว้โดยคณะวิจัย ได้ถูกใช้เป็นข้อมูลและเครื่องมือในกลไกการทำงานเรื่องเมืองน่าอยู่ เมืองปลอดภัย และเมืองเก่าสิ่งแวดล้อมอยู่ ซึ่งมีเทศบาลเมืองน่านเป็นผู้ผลักดันและเป็นแกนหลักในการทำงาน ซึ่งทำให้เมืองน่านติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศ และถูกเลือกเป็น 1 ใน 5 เมือง ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency - JICA) เลือกเข้าร่วมโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต (Project for Promoting Sustainability in Future Cities of Thailand -TFCP) ผู้วิจัยซึ่งได้สำรวจเก็บข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ผ่านการทำงานร่วมกับภาคีในพื้นที่มาโดยตลอด ทำให้เข้าใจถึงปัญหา ศักยภาพ และโอกาส บนพื้นฐานของต้นทุนทางทรัพยากรต่างๆที่เมืองน่านมีเป็นอย่างดี จึงได้ให้คำปรึกษาและร่วมทำงานกับโครงการดังกล่าว เพื่อประสานผลประโยชน์ของการทำงานทั้งสองโครงการเข้าด้วยการ เพราะต่างมุ่งเป้าผลลัพธ์ในการพัฒนาเมืองที่ไปในทิศทางเดียวกัน

ภาพที่ 127 การประชุมเพื่อผลักดันให้เมืองน่านเป็นเมืองน่าอยู่ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ JICA ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยนี้ เพื่อต่อยอดกับโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต ในการประชุมมีการนำเสนอการดำเนินงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้โดยภาคีในพื้นที่ และผลการดำเนินงานโครงการทั้ง 3 ระยะโดยผู้วิจัย

4.3 การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

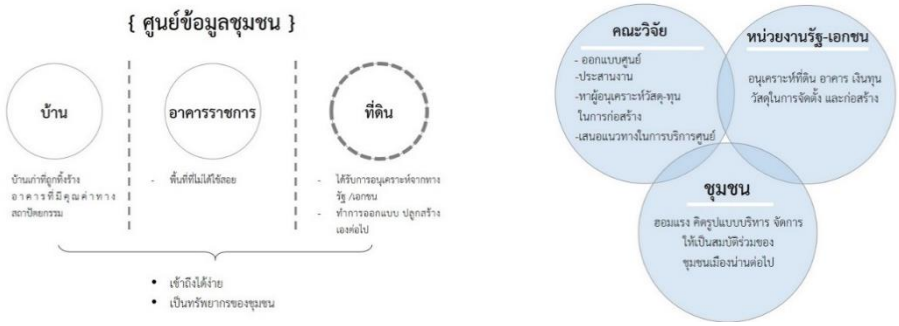
ปัจจุบันในเมืองน่านเองมีพื้นที่ที่เป็นสื่อจัดแสดงข้อมูลด้านทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมืองต่างๆ ภายในเมืองน่านอยู่แล้ว เช่น หอคำ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองน่าน หออัตลักษณ์น่าน พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด โฮงเจ้าฟองคำ พิพิธภัณฑ์ในวัดต่างๆ ทั้งพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้วัดน้ำล้อม พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดสถารศ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นพื้นที่จัดแสดงข้อมูลที่เป็นของหน่วยงานภาครัฐ และวัดเกือบทั้งหมด ความมุ่งหวังของโครงการวิจัยในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านนั้น ต้องการที่จะสร้างพื้นที่แสดงข้อมูลที่มีสถานะแตกต่างไปจากอาคารพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ ในลักษณะของพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการจัดสร้างและจัดการบริหารศูนย์ฯ โดยตัวศูนย์ฯเอง สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีความเป็นกันเอง กลมกลืน กับบริบทของชุมชนที่แวดล้อม

ภาพที่ 128 ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์และศูนย์จัดแสดงต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเมืองน่านปัจจุบัน

การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านเป็นการนำข้อมูลทั้งสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ที่เป็นผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยทั้ง 3 ระยะ ตลอดระยะเวลากว่า 6 ปี มาจัดแสดง ด้วยการนำเสนอที่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจเข้าใจภาพรวมของเมืองโดยง่ายในระยะเวลาอันสั้น เช่น การสร้างแผนที่แนะนำสถานที่สำคัญ การสร้างโมเดลจำลองสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ และการจัดแสดงภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจ ซึ่งมีเวลาจำกัดสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับเมืองน่านทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และองค์ประกอบของเมืองได้ในเวลาอันรวดเร็ว โครงการวิจัยได้สอบถามหัวหน้าชุมชนต่างๆเพื่อหาเครือข่ายความร่วมมือ และแสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านขึ้น ทั้งนี้สถานที่หรือสิ่งปลูกสร้างที่จะจัดตั้งศูนย์ต้องเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมและชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

การดำเนินการจัดสร้างศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านอาศัยความร่วมมือจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ-เอกชน ภาคชุมชน และโครงการวิจัยเองในการดำเนินงานการจัดตั้งให้เกิดขึ้น ซึ่งมีความเป็นไปได้สองแนวทาง คือ 1) นำอาคารเก่ามาปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ หรือ 2) สร้างอาคารศูนย์ข้อมูลชุมชนขึ้นใหม่บนผืนที่ดินที่ได้รับการอนุเคราะห์จากหน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน โดยโครงการวิจัยเป็นผู้ออกแบบ และขอสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์ในการก่อสร้างจากแหล่งอื่นๆต่อไป และอาศัยวิธีการฮอมแรงจากคนในชุมชนในการก่อสร้าง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

ภาพที่ 129 แนวทางในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

ในการประชุมสรรหาสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ได้มีการเสนอสถานที่หลายแห่งที่มีความน่าสนใจ มีจุดแข็งจุดอ่อน ในแต่ละด้านแตกต่างกันไป เช่น ศูนย์วัฒนธรรมสวนตาล ซึ่งเป็นอาคารที่ทาง อพท. น่าน กำลังปรับปรุงอยู่ในช่วงเวลานั้น เพื่อนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวใน ขณะเดียวกัน นายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน ได้เสนออาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน (อาคาร B ในแผนผังที่ 3) ซึ่งมีแผนที่กำลังจะจัดสร้างในบริเวณด้านหลังเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งมีห้องทั้งสิ้น 32 ห้อง และอาจจะจัดสรรพื้นที่ 1 ห้องไว้สำหรับเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ถ้ามีการก่อสร้างขึ้นจริงตามแผน หรืออาจเป็นที่สวนศรีเมือง ซึ่งต้องสร้างอาคารขึ้นใหม่ หรือปรับปรุงพื้นที่ภายในอาคารของวัดกู่คำ ในขณะที่ รองนายกเทศมนตรี มีความเห็นว่า ควรให้หัวหน้าบ้านพิจารณาพิพิธภัณฑ์ในวัดมาพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นศูนย์กลางชุมชนอยู่แล้ว การจัดการให้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนจึงสามารถทำได้ง่ายกว่าการจัดตั้งขึ้นใหม่ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ศูนย์ข้อมูลชุมชนควรตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนกลาง ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและเป็นเอกเทศ ตั้งอยู่ติดถนนหลักหรือถนนซอยภายในชุมชน เป็นสถานที่ที่ให้ความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของรวมกัน

ภาพที่ 130 การประชุมหารือเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ณ เทศบาลเมืองน่าน และการขอคำปรึกษาในการจัดตั้งศูนย์ฯ จากนายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน

ภาพที่ 131 อาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน

ด้วยเหตุผลด้านที่ตั้ง และการเข้าถึงที่เป็นเอกเทศจากอาคารอื่น มีเวลาเปิด-ปิดเป็นของตนเอง ศูนย์ข้อมูลฯจึงไม่เหมาะที่จะถูกจัดตั้งอยู่วัด หรือเป็นห้องภายในอาคารที่เป็นสถานที่ราชการ ซึ่งหลังจากได้ทำการหารือกับนายกเทศมนตรีเมืองน่าน อีกหลายครั้งพอสถานที่ที่มีความเป็นได้อื่นๆ เช่น อาคารสรรพากรเก่า (อาคาร A ในแผนผังที่ 3) ซึ่งโครงการวิจัยมีความว่า มีศักยภาพ และความเหมาะสมที่สูงในการพัฒนาให้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เนื่องจากตำแหน่งอาคารที่ตั้งอยู่บนหัวมุมจุดตัดระหว่างถนนสุมนเทวราช และถนนมหาพรหม เป็นตำแหน่งที่สามารถมองเห็นอาคารได้อย่างชัดเจน ตัวอาคารตั้งอยู่ไม่ไกลจากใจเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองน่านในปัจจุบัน แต่ข้อจำกัดของอาคารนี้คือ ทางเทศบาลเมืองน่านต้องทำเรื่องขอใช้อาคารจากทางกรมสรรพกร หากต้องการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์เป็นศูนย์ข้อมูลฯจริง ซึ่งต้องใช้เวลาในการดำเนินการขออนุญาตค่อนข้างนาน จนเกินระยะเวลาที่ทางโครงการวิจัยสามารถจะดำเนินการตามแผนได้

ภาพที่ 132 อาคารสรรพากรเก่า

หัวหน้าบ้านมหาโพธิ ยังได้ช่วยประสานกับทางโครงการวิจัยในการสรรหา สถานที่ส่วนบุคคล ที่มีความต้องการให้ทางโครงการวิจัยเข้ามาพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายในการใช้อาคาร ซึ่งทางโครงการได้เข้าไปสำรวจ อาคารของคุณบุญยวง สมพาน ซึ่งตั้งอยู่ติดกับสนามบินในพื้นที่บ้านมหาโพธิ (อาคาร C ในแผนผังที่ 3) อาคารที่คุณบุญยวงเสนอให้เข้ามาปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลฯเป็นโรงเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ขนาดพื้นที่ประมาณ 30 ตารางเมตร ตั้งอยู่ติดมุมที่ดินด้านหนึ่ง ด้านทิศใต้ติดอาคารข้างเคียง ด้านตะวันตกติดถนนส่วนราชการที่เชื่อมต่อกับสนามบินน่าน ในแง่ของตำแหน่งที่ตั้งอาคารมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากติดสนามบินและสามารถมองเห็นและเข้าถึงได้โดยตรง อันเปรียบเสมือนประตูสู่เมืองน่าน แต่จากการปรึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารจัดการศูนย์ฯ หลังจากที่มีการปรับปรุงพื้นที่อาคารเป็นศูนย์ข้อมูลฯเสร็จสิ้น ซึ่งจะต้องมีคณะกรรมการบริหาร และมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันที่เป็นสาธารณะ ทางคุณบุญยวง ยังไม่พร้อมที่จะให้อาคารของตนถูกใช้ประโยชน์ และบริหารจัดการในลักษณะดังกล่าวอย่างเต็มรูปแบบ ทำให้อาคารหลังนี้มีความเป็นไปได้น้อยในการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลฯ

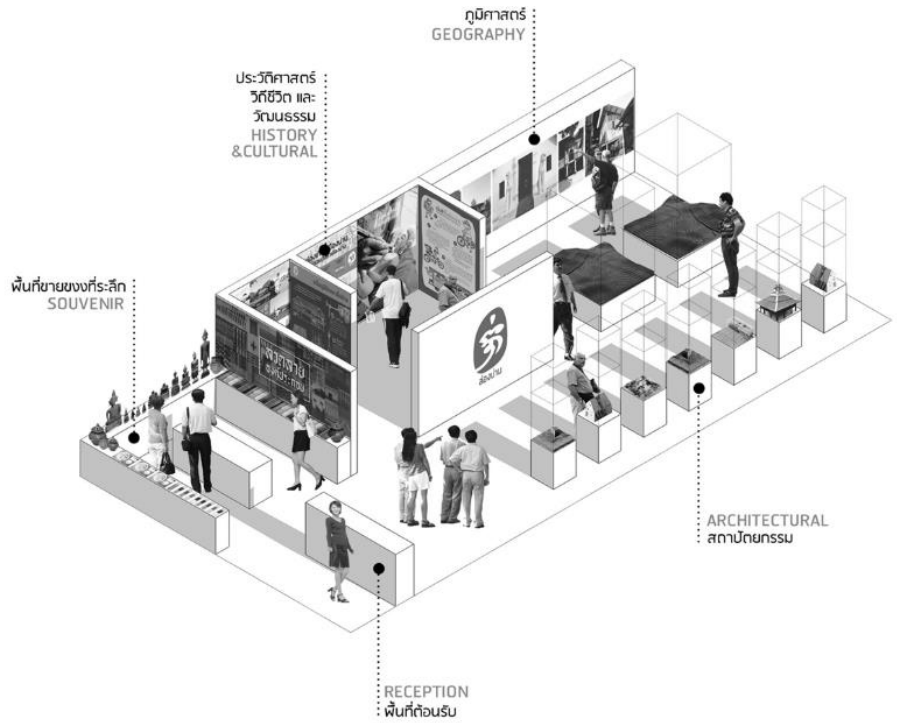

ภาพที่ 133 อาคารเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง สมพาน

แผนผังที่ 3 แผนที่แสดงตำแหน่งอาคารที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

จากการศึกษาความเป็นไปได้ในอาคารทั้งสามแห่ง พบว่า มีอุปสรรคในด้านการขอเข้าไปใช้อาคาร หรือรอการก่อสร้างแล้วเสร็จ ซึ่งกว่าทางโครงการวิจัยจะได้เข้าไปปรับปรุงจะเกินระยะเวลาที่ทางโครงการตั้งเป้าหมายไว้เป็นอย่างมาก หรือมีอุปสรรคในด้านการบริหารจัดการอาคารภายหลังการปรับปรุงอาคารเสร็จสิ้นและพร้อมเปิดให้บริการ ผู้วิจัยจึงได้แสวงหาโอกาสและทางเลือกใหม่ๆ เพิ่มเติม โดย ทำการปรึกษากับคนกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่มากขึ้น เช่น ผ่านชุมชน และเทศบาลเมืองน่านเพื่อใช้เป็นที่ตั้งของศูนย์ฯก่อนหน้านี้ ต่างมีข้อจำกัดในด้านต่างๆแตกต่างกันไป คณะวิจัยจึงแสวงหาโอกาสในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลฯจากการหมุนเวียนไปปรึกษาหารือกับคนกลุ่มต่างๆที่เปิดกว้างมากขึ้น เช่น คณะกรรมการกองทุนอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน และกลุ่มศิลปิน เป็นต้น ซึ่งจากการปรึกษาพบว่า การปรับปรุงอาคารเก่า โดยเป็นอาคารที่ทางหน่วยงานของรัฐเป็นผู้รับผิดชอบดูแลอยู่น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด ภายใต้ระยะเวลา และงบประมาณ ที่จำกัด รวมทั้งการบริหารจัดการที่เป็นไปได้ หากต้องการการเข้ามามีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ซึ่งในขณะที่โครงการวิจัยทำการสำรวจ และปรึกษากับหัวหน้าหน่วยงานต่างๆของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองน่าน ก็ได้ทำการออกแบบรูปแบบการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนควบคู่ไปด้วย เพื่อให้หน่วยงานที่เป็นเจ้าของอาคารและภาคีในพื้นที่เห็นภาพของศูนย์ข้อมูลฯในอนาคตที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และมีความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจากการออกแบบศูนย์ข้อมูลฯ จะเป็นอาคารโถงโล่งห้องเยว พื้นที่ภายในอาจประกอบด้วย ส่วนต้อนรับ ส่วนขายของที่ระลึก-ผลิตภัณฑ์จากชุมชน และส่วนจัดแสดงเกี่ยวกับองค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ดังตัวอย่างในภาพที่ 132

ภาพที่ 134 รูปแบบของการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ที่ทำการออกแบบเบื้องต้น

การจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯจะใช้สื่อที่เข้าใจง่าย ทันสมัย เรียบง่าย แต่น่าสนใจด้วยการจัดระเบียบข้อมูล และการแปลงข้อมูลเป็นภาพถ่าย งานกราฟฟิค แผนที่ หรือแบบจำลอง รวมทั้งการนำตัวอย่างจากผลผลิตที่เกิดขึ้นจริงมาจัดแสดง เช่น พระพุทธรูปไม้ที่อยู่ในระหว่างขั้นตอนต่างๆของการแกะสลัก และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีจำหน่ายอยู่ทั่วไป หรือหาได้ง่ายในพื้นที่ ในการสร้างและปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้จัดแสดง เพื่อประหยัดงบประมาณ และให้เกิดการดูแลรักษาง่าย สามารถซ่อมแซมเองได้โดยช่างทั่วไปหรือคนในชุมชน ขณะเดียวกันยังทำให้คนในชุมชนเล็งเห็นคุณค่าของวัสดุหรือผลิตภัณฑ์ที่ตนเองผลิตได้ ว่ามีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลายรูปแบบ และสามารถสร้างความร่วมสมัยได้ในขณะเดียวกัน

การหารือกับทางเทศบาลเมืองน่านอย่างสม่ำเสมอ ได้ข้อสรุปถึงสถานที่ที่มีความเป็นไปได้ และมีที่ตั้งที่เหมาะสมกับการจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน คือ ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ที่หันหน้าออกสู่ข่วงเมืองหน้าวัดภูมินทร์ ซึ่งในปัจจุบันทางโรงเรียนใช้ห้องดังกล่าวเพื่อจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการเข้าไปปรับปรุงพื้นที่ของทางโรงเรียนเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ก็จะเป็นการสอดคล้องและส่งเสริมรูปแบบการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ที่เป็นอยู่เดิม

ภาพที่ 135 ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ก่อนการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน มุมมองจากข่วงเมือง

ปัจจุบันการปรับปรุงอาคารทั้งภายใน และภายนอกเพื่อใช้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว ซึ่งภายในประกอบด้วยการจัดแสดงแผนที่เมืองน่านใน 3 รูปแบบคือ แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่เก่าเมืองน่าน ปี พ.ศ. 2479 และแผนที่แสดงทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน หุ่นจำลองพร้อมรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม และประวัติความเป็นมาของอาคารตัวแทน 12 หลัง บอร์ดจัดแสดงให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของเมือง และสถาปัตยกรรมต่างๆ อันประกอบด้วย วัด วัง และบ้านพักอาศัย นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงเกี่ยวกับ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ซึ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์งานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่าน (ดูภาคผนวก) ภายในศูนย์ยังมีการจัดแสดงวีดีโอ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน บ้านเก่า และการแกะสลักพระไม้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำจากโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต (TFCP) ของ JICA ศูนย์ข้อมูลฯในปัจจุบันยังถูกใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางท่องเที่ยวโดยจักรยานภายในเมืองน่าน โดยการสนับสนุนจากโครงการ TFCP ของ JICA ดังกล่าว โดยใช้ฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของโครงการวิจัย เป็นจุดเชื่อมโยงเส้นทางขี่จักรยานให้เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ศูนย์ในปัจจุบันมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศูนย์ท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชนด้วยจักรยาน”

ภาพที่ 136 ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ระหว่างการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ทั้งภายในและภายนอก

ภาพที่ 137 ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ภายหลังการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเสร็จสิ้นสมบูรณ์

ภาพที่ 138 สื่อจัดแสดงต่างๆภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

หลังจากการปรับปรุงศูนย์ข้อมูลชุมชนเสร็จสิ้น และได้ทำการเปิดให้ผู้ที่สนใจเข้าชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในปัจจุบัน การบริหารจัดการดูแลศูนย์ฯ อยู่ในความดูแลของเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่างๆที่อาจเกิดขึ้น เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเจ้าหน้าที่ดูแลศูนย์ฯ ขณะเดียวกันแนวทางในการบริหารจัดการและควบคุมดูแลศูนย์ฯ อยู่ภายใต้การกำกับของคณะกรรมการศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ซึ่งประกอบด้วย นายกเทศมนตรี เป็นประธานโดยตำแหน่ง และมีรองประธานและกรรมการเป็น หัวหน้าหน่วยงาน หรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง และอนุรักษ์อาคารและเมือง เช่น อพท. คณะกรรมการกองทุนอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน และวัฒนธรรมจังหวัด นอกจากนี้ยังมีตัวแทนจากทางชุมชน ซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าบ้าน และสมาชิกในชุมชนที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน คณะกรรมการมีวาระในการดำรงตำแหน่ง 2 ปี โดยใช้วิธีการสรรหาบุคคลเข้ามาเป็นคณะกรรมการ

บทที่ 5
บทสรุปการดำเนินโครงการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ตลอดระยะเวลาของการทำงาน โครงการวิจัยได้ดำเนินงานภายใต้แนวทางที่กำหนดไว้ เพื่อให้บรรลุซึ่งการดำเนินกิจกรรม 3 ส่วนหลัก คือ

1) การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน
2) การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชนโดยการจัดกิจกรรมโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้
3) การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

โดยระหว่างการทำงานร่วมกันระหว่างโครงการวิจัย หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคีในพื้นที่ และชุมชน อาศัยความยืดหยุ่นพอสมควร เนื่องจากระหว่างการดำเนินงานโครงการวิจัยต้องผลักดันกิจกรรมต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งต้องอาศัยการสรรหาความร่วมมือผ่านการประชุมประชาคมร่วมกับชุมชน หน่วยงานต่างๆ และเสนอแนวทางการดำเนินโครงการต่างๆ โดยเฉพาะการอบรมแกะสลักพระไม้และการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน รวมทั้งปรึกษาหารือเกี่ยวกับแนวทางการสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ และกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา และสืบเนื่องการดำเนินงานต่อไปได้ เมื่อโครงการสิ้นสุดและนักวิจัยออกจากพื้นที่ไป

5.1 การเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับผลการดำเนินงานวิจัย และการทำงานต่อเนื่องภายหลังโครงการวิจัย

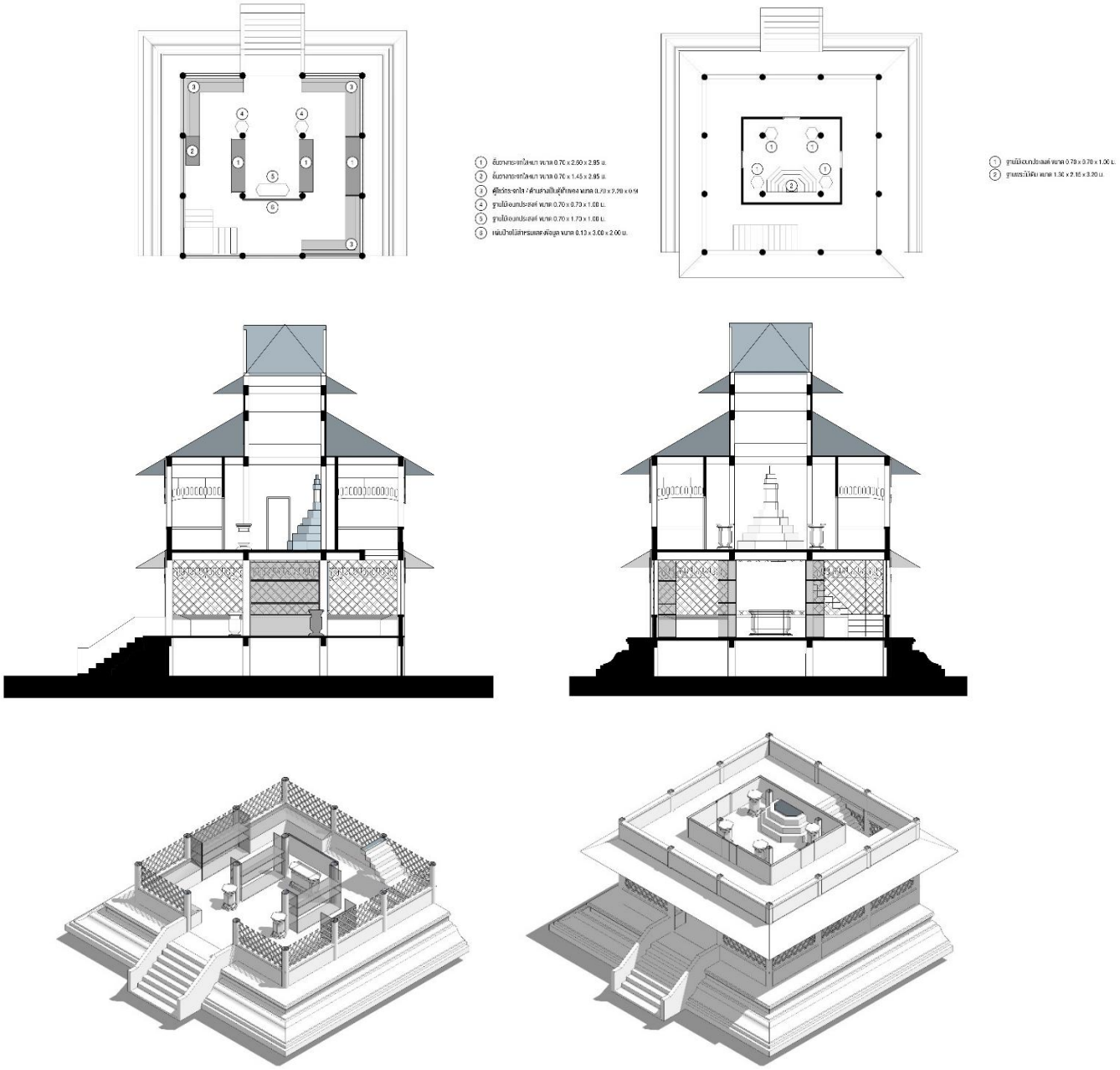
ถึงแม้การดำเนินงานตามแผนที่วางไว้จะสำเร็จลุล่วงลง แต่การทำงานในพื้นที่นอกเหนือจากแผนทั้งระหว่างการดำเนินโครงการ และหลังจากโครงการสิ้นสุดลง ยังคงมีการดำเนินงานต่อเนื่องต่อไป เช่น การประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูล และองค์ความรู้ที่ได้สืบค้นและรวบรวมมาจากการทำงาน ทั้งโดยผ่านศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านที่ได้จัดตั้งขึ้น และช่องทางอื่นๆ และการทำงานร่วมกับชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่าน เนื่องจากชุมชนเล็งเห็นว่า ที่ผ่านมาโครงการวิจัยสามารถสร้างผลงานต่างๆไว้ในชุมชนเมืองน่าน จึงอยากให้เข้าไปช่วยเหลือในกิจการด้านอื่นๆของชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น การร่วมกับชุมชนในการออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ ซึ่งทางวัดและชุมชนมีแผนที่จะพัฒนาเป็นสถานที่เพื่อจัดแสดงประวัติของวัดและชุมชนมหาโพธิ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุต่างๆของวัด และของใช้พื้นบ้านต่างๆของชุมชน เช่น พับสาโบราณ พระพุทธรูปโบราณ แท่นวางพระขนาดใหญ่ และรางบดยา

ภาพที่ 139 โบราณวัตถุของวัดมหาโพธิที่เตรียมสำหรับจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งให้พื้นที่จัดแสดงออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ พื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นที่จัดแสดงสำหรับวัตถุโบราณที่ทางวัดและชุมชมเก็บรวบรวมไว้ รวมทั้งจัดแสดงพระไม้แกะสลักที่เป็นผลงานของโครงการร่วมกับชุมชน โดยการจัดแสดงจะใช้เครื่องเรือนแบบลอยตัวเป็นหลัก เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ง่ายในภายหลัง เมื่อของจัดแสดงมีจำนวนมากขึ้น ส่วนพื้นที่ชั้นบนเป็น

พื้นที่สำหรับจัดแสดงพระพุทธรูปไม้แกะสลัก และวัตถุศักดิ์สิทธิ์ของวัด โดยจัดวางบนแท่นพระขนาดใหญ่ชิดผนังด้านทิศตะวันตกของห้องโถงกลาง เสาทั้งสี่ต้นภายในห้องโถงออกแบบให้มีที่ฐานที่ทำจากไม้ เพื่อใช้วางวัตถุจัดแสดงประกอบ

ภาพที่ 140 การออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ

การดำเนินโครงการที่สร้างผลลัพธ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ผ่านมา ทำให้โครงการได้มีโอกาสเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานออกไปยังสื่อต่างๆมากมาย นอกเหนือจากจำนวนผู้ติดตามเพจเฟสบุค“ล่องน่าน”ที่มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับถึง 7,750 คนในปัจจุบัน (31 มีนาคม 2561) เช่น การเผยแพร่ออกอากาศผ่านทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน การให้สัมภาษณ์ออกสื่อโทรทัศน์ช่องต่างๆ การได้รับเชิญไปออกงานนิทรรศการเผยแพร่ผลงาน และการได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรอบรม หรือเสวนาในโอกาสต่างๆ

ภาพที่ 141 การให้สัมภาษณ์ออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน โดยผู้วิจัย

ภาพที่ 142 การให้สัมภาษณ์แก่นักข่าว ประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดน่าน เกี่ยวกับผลลัพธ์จากโครงการวิจัย โดยเฉพาะกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยภาคีแกนนำในพื้นที่

การนำเสนอออกอากาศ โดยสื่อต่างๆออกไป ทำให้เกิดการรับรู้ออกไปเป็นวงกว้าง มีหน่วยงานต่างๆเข้ามาศึกษาดูงาน และสื่อต่างๆตามมาสัมภาษณ์ และถ่ายทำรายการเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็มีนักท่องเที่ยวคนแวะมาเยี่ยมชมกิจกรรมที่ชุมชนมหาโพธิมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ภาพที่ 143 ตัวอย่างของข่าวภาคเหนือช่อง NBT ที่ออกอากาศนำเสนอการดำเนินงานกิจกรรมแกะสลักพระไม้

ภาพที่ 144 การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การดำเนินงานของโครงการผ่านรายการข่าวเช้าออกไปทั่วประเทศ โดยช่อง NBT

ภาพที่ 145 การเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในเวทีวิชาการ การอบรม และสัมมนา ต่างๆ

5.2 กิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นชุมชนให้เล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชน

นอกจากการดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายของโครงการแล้ว ผู้วิจัยยังได้ดำเนินกิจกรรมเสริมเพื่อให้การดำเนินการมีการสรุปผลที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกเหนือจากที่ระบุไว้ในโครงการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1 การมอบรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นและหนังสือ “เก่า-เก็บ”

การสำรวจสืบค้นทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมในเมืองน่านของโครงการมาอย่างต่อเนื่องโดยตลอด ทำให้พบว่ามีอาคารและบ้านพักอาศัยจำนวนมากที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ผู้วิจัยจึงได้ค้นหาวิธีการและสร้างกระบวนการในการยกระดับการรับรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของอาคารต่างๆเหล่านี้เสมอมา จึงได้ร่วมกับกรรมาธิการสถาปนิกล้านนาในการรวบรวมข้อมูลของอาคารเหล่านี้ และจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือ “เก่า-เก็บ” ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าหลากหลายประเภทที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในเขตภาคเหนือ โดยมีอาคารต่างๆของเมืองน่านเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือ ซึ่งเป็นอาคารที่ผู้วิจัยได้เสนอชื่อเข้ารับรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2557 - 2559 หนังสือเล่มนี้มีจุดประสงค์ในการจัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของชาติไว้ให้คงเป็นประโยชน์แก่อนุชนชั้นหลังสืบต่อไป และเพื่อประกาศเกียรติคุณและเสริมสร้างให้กำลังใจแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ดูแลอาคารเก่าที่ได้ตระหนักถึงคุณค่าและมีความอุตสาหะ ทุ่มเทกำลังกาย และกำลังทรัพย์ในการบำรุงรักษาอาคารนั้นไว้เป็นสมบัติของชาติให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างค่านิยมแก่สังคมในการสงวนรักษา และการใช้อาคารเดิมให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันแทนการรื้อทำลายเพื่อสร้างอาคารใหม่

ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการเสนอชื่ออาคารพื้นถิ่นต่างๆในเขตเมืองน่าน เข้ารับรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ควบคู่กันไป ซึ่งจัดโดยกรรมาธิการสถาปนิกล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีอาคารที่ได้รับการคัดเลือกเข้ารับรางวัล คือ บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล และบ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่ที่ร่วมสำรวจสืบค้นอาคาร ได้นำโล่ประกาศเกียรติคุณ และกรอบรูปแสดงรูปถ่ายและพร้อมประวัติอาคาร รวมทั้งหนังสือ “เก่า-เก็บ มอบให้กับเจ้าของบ้านแต่ละหลัง การมอบรางวัลนี้ทำให้เจ้าของบ้านแต่ละหลังรู้สึกดีใจและตระหนักถึงคุณค่าของอาคารที่ตนเองอยู่อาศัยเป็นอย่างมาก และยังเป็นการสร้างกระแสบอกต่อแก่คนทั่วไปในวงกว้าง ถึงมรดกทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน ที่ยังคงซุกซ่อนอยู่ตามมุมต่างๆของเมือง และรอคอยผู้คนมาเยี่ยมเยือน นอกเหนือจากวัดสำคัญต่างๆที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว

ภาพที่ 146 บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย

ภาพที่ 147 บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย

นอกเหนือจากการมอบรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์แล้ว ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่ได้ร่วมมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคารต่างๆที่ได้รับคัดเลือกตีพิมพ์เป็นส่วนหนึ่งของอาคารควรค่าแก่การอนุรักษ์ในหนังสือซึ่งได้แก่ คุ้มเจ้าทองย่น โฮงเจ้าฟองคำ บ้านคุณสุทธิดา สุขมี และบ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี

ภาพที่ 148 การมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคาร : บ้านคุณสุทธิดา สุขมี (ซ้าย) บ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี (กลาง) และโฮงเจ้าฟองคำ (ขวา)

5.2.2 การร่วมจัดทำจุลสารเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม “แป้นเกล็ด”

การสำรวจสืบค้นทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบของเมืองน่านของโครงการอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทำให้พบว่ามีอาคารและบ้านพักอาศัยจำนวนมากที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ และมีข้อมูลจำนวนมากพอสมควรที่ได้จากการสำรวจที่รอการเผยแพร่ออกไปสู่สาธารณะในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงได้ค้นหาวิธีการและสร้างกระบวนการในการยกระดับการรับรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาโดยตลอดผ่านการสร้างสรรค์สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เริ่มตั้งแต่การจัดทำจุลสาร “ล่องน่าน” และหนังสือ “เก่า-เก็บ”แล้ว ยังได้ร่วมจัดทำหนังสือ “แป้นเกล็ด” ในฐานะคณะทำงานเพิ่มเติมของคณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน ซึ่งเป็นจุลสารแจกฟรี รายสามเดือน ที่บอกเล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอาคารเก่า สาระความรู้เกี่ยวกับ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน ให้คนเมืองน่านโดยทั่วไปได้รับรู้ รวมถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียนเมืองน่าน เนื่องจากจุลสารจะถูกเผยแพร่และจัดวางตามหน่วยงานราชการ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง โรงแรม ร้านอาหารและร้านกาแฟ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า และสร้างความตระหนักถึงทรัพยากรเหล่านี้ให้กับคนในชุมชนเมืองน่าน และเพื่อประกาศเกียรติคุณและเสริมสร้างให้กำลังใจแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ดูแลอาคารเก่าที่ได้ตระหนักถึงคุณค่าและมีความอุตสาหะ ทุ่มเทกำลังกาย และกำลังทรัพย์ในการบำรุงรักษาอาคารนั้นไว้เป็นสมบัติของชาติให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างค่านิยมแก่สังคมในการสงวนรักษา และการใช้อาคารเดิมให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันแทนการรื้อทำลายเพื่อสร้างอาคารใหม่

ปัจจุบันหนังสือ “แป้นเกล็ด” ได้ตีพิมพ์ออกมาแล้วจำนวน 5 ฉบับ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นของจุลสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมอีกครั้งของเมืองน่าน ที่ได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากจุลสาร “ล่องน่าน” ที่ได้จัดพิมพ์ไปก่อนหน้านี้โดยมีโครงการวิจัยเป็นแกนนำ แต่ “แป้นเกล็ด” เป็นการดำเนินงานโดยชุมชนเป็นแกนนำโดยมีโครงการวิจัยเป็นผู้สนับสนุน อันเป็นกระบวนการหนึ่งในการถ่ายทอดโครงสร้างและวิธีการทำงานของโครงการวิจัยไปสู่ภาคีและคนในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งจะทำให้ถึงแม้โครงการวิจัยสิ้นสุดลง กิจกรรมต่างๆยังคงดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมีชุมชนเองเป็นแกนนำ

ภาพที่ 149 จุลสาร “แป้นเกล็ด” ฉบับที่ 1 และ 2

5.2.3 การผลักดันในการเสนอชื่ออาคารเก่าเข้ารับรางวัลสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของสมาคมสถาปนิกสยาม

คณะวิจัยได้ผลักดันการเสนอชื่ออาคารเก่าในเขตเมืองน่านที่โครงการวิจัยได้ทำการสำรวจ เพื่อเข้ารับรางวัลสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2560 ในงานสถาปนิก 60 ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม โดยสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้คัดเลือกอาคารที่เหมาะสมร่วมกับชุมชนและคณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน ซึ่งได้คัดเลือกสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน (โอสถสภานครน่าน) เข้ารับการเสนอชื่อเพื่อรับรางวัลพร้อมๆกับอาคารอื่นอีก 2 หลังคือ คุ้มเจ้าเทพมาลา และตึกลินกัล์น และได้รับโลห์รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี ภายในงานสถาปนิก 60 ที่ผ่านมา การผลักดันการเสนอชื่ออาคารเก่าเข้ารับรางวัลต่างๆอย่างสม่ำเสมอโดยโครงการวิจัย ได้ช่วยให้เกิดกระแสในการตระหนักถึงคุณค่าของอาคารเก่า และเกิดการบอกต่อสู่คนทั่วไปในวงกว้าง นอกจากนี้รางวัลที่ได้ยังทำให้บุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นเจ้าของอาคารรู้สึกดีใจและตระหนักถึงคุณค่าของอาคารที่ตนเองอาศัยหรือใช้ประโยชน์อยู่ อันแสดงถึงมรดกทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่านที่ไม่ได้มีเพียงแค่วัดแต่ยังมีบ้านเรือน และอาคารทั่วไปที่ยังคงซุกซ่อนอยู่ตามจุดต่างๆของเมือง ที่มีคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก ที่รอคอยการค้นหาและเยี่ยมเยียนทั้งจากคนเมืองน่านและนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 150 ของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน

5.2.4 การเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้ให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนาสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ภายในเมืองน่าน

การทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องทำให้มีโอกาสได้ให้คำปรึกษาในการอนุรักษ์บ้านคุณหลวง แก่ตระกูลโลหะโชติ ซึ่งเป็นผู้ดูแลอาคารอยู่ในปัจจุบัน บ้านคุณหลวงเป็นที่พักอาศัยของหลวงธนานุสรณ์ (ช่วง โลหะโชติ) ในอดีต ปัจจุบันอาคารตั้งอยู่ณ ใจเมืองน่าน ฝั่งตรงข้ามวัดภูมินทร์ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งถือว่าเป็นบริเวณที่สำคัญต่อการพัฒนาภูมิทัศน์ของเมืองน่านเป็นอย่างมาก บ้านคุณหลวงในปัจจุบันเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่ว เสาด้านล่างเป็นเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ อายุของเรือนราว 70 – 80 ปี แต่ยังคงมีการใช้งานเป็นที่อยู่อาศัยของตระกูลโลหะโชติอยู่อย่างต่อเนื่อง ทางตระกลูโลหะโชติมีความต้องการที่จะอนุรักษ์อาคารให้กลับมามีสภาพดั้งเดิมเหมือนครั้งแรกสร้าง เนื่องจากอาคารในปัจุบันอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม และดูไม่สง่างาม เนื่องจากชั้นใต้ถุนต่ำกว่าถนน ที่ได้รับการถมให้สูงขึ้นหลายครั้ง พร้อมกับพัฒนาพื้นที่บริเวณด้านหลังของบ้าน ซึ่งปัจจุบันเป็นโรงเก็บใบยาสูบขนาดใหญ่ ที่มีโครงสร้างเป็นไม้ทั้งหมดแต่มีสภาพที่ทรุดโทรมเป็นอย่างมาก เพื่อใช้เป็นพื้นที่เพื่อรองรับการใช้สอยในแบบต่างๆร่วมสมัย โดยยังมีสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนไปกับวัดภูมินทร์ และอาคารอื่นๆภายในย่านใจเมืองทั้งหมด

ผู้วิจัยได้ให้คำแนะนำแก่ผู้ออกแบบ วิศวกร และเจ้าของอาคาร ซึ่งต่างมีแนวทางที่ต้องการให้การพัฒนาพื้นที่ที่ออกมามีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม อาคารภายในโครงการไม่ขัดต่อกฎเทศบัญญัติของเมือง และกฎหมายอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงการเลือกใช้วัสดุและสีไม่ขัดกับวัดภูมินทร์ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญมากของจังหวัดน่าน ผู้วิจัยยังเสนอให้มีการใช้วัสดุในการก่อสร้างและประดับตกแต่งอาคารที่ผลิตได้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะวัสดุและช่างฝีมือแขนงต่างๆที่ทางโครงการวิจัยสำหรับพบและจัดทำฐานข้อมูลไว้ ที่สมควรได้รับการฟื้นฟูให้มีการผลิตและนำกลับมาใช้ประโยชน์จริงใหม่อีกครั้ง เพื่อให้ภูมิปัญญาในการผลิตวัสดุและงานฝีมือต่างๆเหล่านี้ได้รับการสืบสานต่อไปเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมสมัย ปัจจุบันการปรับปรุงบ้านคุณหลวงและการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณด้านหลัง อยู่ในขั้นตอนของการขออนุญาตจากทางราชการการเพื่อทำการก่อสร้างต่อไป

ภาพที่ 151 การให้คำปรึกษาในการปรับปรุงบ้านหลวงธนานุสรณ์ (บ้านคุณหลวง)

ภาพที่ 152 โรงไม้เก็บใบยาสูบในบริเวณด้านหลังบ้านคุณหลวง ก่อนและหลังการรื้อถอนเพื่อรอการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปในอนาคต

จากการทำงานในพื้นที่เมืองน่านมาเป็นระยะเวลากว่า 6 ปี โครงการวิจัยพบว่า น่านเป็นเมืองที่มีต้นทุนทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ดี และสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นเมืองน่านในปัจจุบันตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพของเมือง สถาปัตยกรรม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ของผู้คน ล้วนแล้วแต่เกิดจากสิ่งที่สะสมมาแต่ในอดีต ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ในระดับที่ดีกว่าเมืองอื่นๆ แต่จากการสังเกตและทำงานในพื้นที่มาตลอดเป็นเวลาพอสมควร พบว่าการเสริมมรดกต้นทุนเหล่านี้จากหน่วยงานที่รับผิดชอบกลับไม่ได้รับการวางแผนและจัดการอย่างเป็นระบบให้แข็งแรงขึ้น หรือกลับมาสมบูรณ์เหมือนอย่างในอดีตเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด รางวัลต่างๆที่ทางเมืองน่านได้รับ ในฐานะเมืองน่าอยู่ หรือเมืองปลอดภัยระดับโลก ล้วนแล้วแต่อาศัยลักษณะที่เป็นอยู่ของเมืองที่มีต้นทุนจากอดีตที่ดีเกือบทั้งสิ้น จุดตั้งต้นของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองต่อไปจากนี้ ท่ามกลางกระแสการพัฒนาเติบโตของเมืองที่รวดเร็ว และการขยายตัวของการท่องเที่ยวในเขตเมืองน่านอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน จึงต้องอาศัยการผลักดันความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และต้องมีการวางแผนในการพัฒนาเมืององค์ประกอบของเมือง และทรัพยากรของเมืองในทุกๆด้านเพื่อรองรับการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยการวางจุดยืนของเมืองว่าต้องการให้เมืองน่านอยู่ในสถานภาพใด เพราะในปัจจุบันเมืองน่านพัฒนาไปพร้อมๆกันในทุกๆด้าน ทั้งในฐานะเมืองท่องเที่ยว เมืองน่าอยู่ เมืองวัฒนธรรม เมืองหน้าด่านของภูมิภาคล้านนาตะวันออก หรือเมืองชายแดน ซึ่งทำให้เมืองน่านโตไปอย่างรวดเร็ว แต่ขาดจุดยืนที่ชัดเจน แล้วจะทำให้เมืองน่านกลายเป็นเหมือนเมืองอื่นๆของประเทศไทยในที่สุด

ปัจจุบันหน่วยงานหลักที่ผลักดันการท่องเที่ยวในชุมชนในเขตเมืองน่าน คือ อพท.น่าน ซึ่ง มีการทำงานที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอมาตลอด แต่อุปสรรคที่สำคัญ คือ การขาดการประสานความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงานอื่น โดยเฉพาะกับทางเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่ในเขตเมืองน่านอยู่ ขณะเดียวกันทางเทสบาลเมืองน่านก็มีหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนอยู่ แต่ไม่ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นแต่อย่างใด การดำเนินงานของโครงการ ซึ่งพยายามเป็นข้อต่อให้กับปัญหาดังกล่าวได้ช่วยให้การทำงานส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในเขตเมืองน่านรวดเร็วเป็นระบบ และมีการวางแผนเพื่อเป็นรากฐานแก่ชุมชนในการจัดการเองต่อไปในอนาคตได้ในระดับหนึ่ง แต่เมื่อโครงการสิ้นสุดลง หน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบในพื้นที่ก็ต้องกลับมาทำหน้าที่ในฐานะผู้รับชอบหลัก และประโยชน์จากฐานข้อมูล และกิจกรรมต่างๆทางโครงการวิจัยได้วางรากฐานไว้ให้เกิดประโยชน์ยิ่งๆขึ้นต่อไป

การทำงานในเขตเมืองน่าน อาจจะยังต้องอาศัยบุคลากรจากภายนอกพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นนักวิชาการ อาจารย์ หรือผู้รู้ในด้านต่างๆ เข้ามาเป็นกำลังเสริม และเป็นข้อต่อให้กับการทำงานของหน่วยงานต่างๆที่รับผิดชอบในพื้นที่ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับโดยมีแรงเสียดทานที่น้อยลง เนื่องจากในปัจจุบันสถานการณ์การทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆร่วมกันยังเป็นปัญหาที่ปรากฏชัดเจนอยู่ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่แผนต่างๆ ที่ทางหน่วยงาน หรือโครงการวิจัยต่างๆได้จัดทำไว้ รวมถึงแผนต่างๆที่ทางโครงการได้เคยเสนอไว้ มักไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะการทำงานต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆค่อนข้างมาก จึงทำให้การขับเคลื่อนเป็นไปได้ช้า หรือในบางครั้งไม่มีความเป็นไปได้

นอกจากนี้ความเข้มแข็งของชุมชนเมืองน่าน ซึ่งมีความแตกต่างกันค่อนข้างชัดเจนในแต่ละบ้าน บางบ้านมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมากทำให้มีโครงการต่างๆไปลงเป็นจำนวนมาก และค่อนข้างสัมฤทธิผลในการทำงาน ในขณะที่บางบ้านไม่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และขาดการรวมกันของสมาชิกในชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ทัดเทียมบ้านอื่นๆ นักวิจัยที่เข้ามาในพื้นที่ในอนาคต โดยเฉพาะนักวิจัยทางด้านสังคม ถ้าสามารถผลักดันจุดอ่อนดังกล่าวให้ลดน้อยลงได้ ก็จะทำให้การพัฒนาเมืองน่านในทั้งระบบเป็นไปได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น และเกิดภาพรวมของเมืองในด้านต่างๆที่เข้มแข็งขึ้น ทั้งสภาพแวดล้อมและความปลอดภัยในการอยู่อาศัยในชุมชน เศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนที่เข้มแข็ง ยั่งยืน และเป็นธรรมกับสมาชิกในชุมชนมากขึ้น

บรรณานุกรม

กมลวรรณ ทะวิไชย. 2544. **ทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดน่าน.** เชียงใหม่. คณะรัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร และกระทรวงศึกษาธิการ. 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ.

การเคหะแห่งชาติ. 2550. **โครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกันแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการพัฒนาที่อยู่อาศัย**. เชียงใหม่.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. **คู่มือท่องเที่ยว 8 จังหวัดล้านนา เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ.

กองโบราณคดี. 2537. **รายงานศึกษาสภาพปัจจุบันประกอบการบูรณะกำแพงเมืองน่าน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.** เชียงใหม่.

คณะศรัทธาบ้านพระเกิด. 2555. **ที่ระลึก "185ปี วัดพระเกิด 2555".** เชียงใหม่. แม็กซ์พริ้นติ้ง.

คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ. 2530**. การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดแพร่ น่าน อุตรดิตถ์ พะเยา.** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จิตตราภรณ์ ทิพยมณฑล. 2546. **รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มและเรือนของเจ้านายล้านนา ในเขตจังหวัดแพร่-น่าน : การศึกษาเฉพาะเรื่อง**. เชียงใหม่. ภาควิชาศิลปะไทย. คณะวิจิตรศิลป์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2542. **รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง.** รายงานการวิจัย.

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย และคณะ. 2555. **โครงการศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** เชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

นพคุณ ตันติกุล. 2548. **ประวัติศาสตร์เมืองน่าน จากพงศาวดารเมืองน่าน ข้อมูลท้องถิ่นและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง**. เชียงใหม่. ล้านนาคอมพิวเตอร์พริ้นติ้ง.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. 2539. **นันทบุรีศรีนครน่าน : ประวัติศาสตร์ สังคม และคริสต์ศาสนา**. ฝ่ายประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย.

พัชรินทร์ ศุขประมูล. 2547. **มรดกเด่น จังหวัดน่าน**. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน.

มนัส สุวรรณ. 2546. **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการศึกษาแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน.** เชียงใหม่. โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยพายัพ. 2530. **รวมบทความโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองน่าน.** เชียงใหม่. โครงการศึกษาชนชาติไท.

ลัดดา ณ น่าน. 2557. "เปิดบันทึกนครน่านยุคเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย เจ้าลัดดา (เจ้าหมัดคำ) ณ น่าน ธิดาคนสุดท้องของเจ้ามหาพรหมสุรธาดา: ประวัติศาสตร์หน้าสุดท้ายที่ยังมีลมหายใจ." **HELLO! 9**, 10 (15 พฤษภาคมฉบับวันที่ 15 พฤษภาคม): 2557, 112-120.

วัชรชัย ทะสม. 2546. **รูปแบบเรือนพักอาศัยในเขตจังหวัดน่าน**. เชียงใหม่. ภาควิชาศิลปะไทย. คณะวิจิตรศิลป์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศิโรรัตน์ บุญถนอม. 2543. **ทัศนคติของคนน่านที่มีต่อนโยบาย "Amazing Thailand 1998-1999".** เชียงใหม่. คณะเศรษฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน. 2542. **ศิลปินดีเด่น และผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม จังหวัดน่าน พ.ศ. 2542**. น่าน.

สถาบันวิจัยสังคม. 2527. **สรุปสภาพหมู่บ้านและตำบล อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมเจตน์ วิมลเกษม. 2556. **ถอดรหัสวัดภูมินทร์**. หจก.อิงค์เบอร์รี่ น่าน.

สาขาวิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 2553. **น่าน: ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: เจ สไมล์ ดีไซน์ จำกัด.

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. 2530. **เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ 2465-2546.** กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร.

สุรีย์ บุญญานุพงศ์. 2545. **โครงการศึกษา สำรวจ ออกแบบเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน**. เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สรัสวดี อ๋องสกุล. 2539. **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด.** กรุงเทพฯ. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.สามารถ สิริเวชพันธุ์. 2531. **สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2543. **โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน.** กรุงเทพฯ. โครงการโบราณคดีชุมชน.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน. 2550. **กำแพงเมืองน่าน ตำนานที่มีชีวิต**. เชียงใหม่. สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดน่าน.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน. 2551. **เมืองน่าน...อดีตที่คุณอาจไม่เคยรู้.** แพร่. เมืองแพร่การพิมพ์.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน และบุญเพียร ส่องสี. 2554. **น่าน อดีตที่คุณไม่อาจรู้**. น่าน: น่านออฟเซต.

สำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน. 2552. **น่านเมืองเก่าที่มีชีวิต.** สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน.

สำนักงานจังหวัดน่าน. 2554. **น่าน.** น่าน.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. **แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน - Nan cultural heritage atlas**. กรุงเทพฯ. น่าน. เทศบาลเมืองน่าน. โรงพยาบาลน่าน.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน. 2550. **กำแพงเมืองน่าน ตำนานที่มีชีวิต**. เชียงใหม่: มรดกล้านนา (MaxxPrint - ดาว คอมพิวกราฟฟิก.

สำนักศิลปากรที่ 7. 2549. **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน.** โครงการสืบค้นแหล่งวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน – แม่น้ำว้า โดยประชาชนมีส่วนร่วม. สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน. 2554. **สถานการณ์การท่องเที่ยวเมืองน่าน.** จังหวัดน่าน.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำราญ จรุงจิตประชารมย์. ประวัติกำแพงเมืองน่าน. ใน: คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน. **นครน่าน พัฒนาการแห่งนครรัฐ**. 2549:42.

เสาวลักษณ์ พงษธา โปษยานนทน์, 2555. มรดก**สถาปัตยกรรมในประเทศไทย เล่ม 2: 1 ทศวรรษรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น 2546-2555 = Architectural heritage in Thailand II : a decade of architectural conservation aword 2003-2012**. 30.

ฮันส์ เพนธ์. 2544. **จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ น่าน และจารึกเมืองน่านที่น่าสนใจ**. เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม

ข้อมูลระบบออนไลน์

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. 2540. (ระบบออนไลน์.) แหล่งที่มา: **http://thai.tourismthailand.org/about_tat_24.7.html.**

จังหวัดแพร่ Phrae Province. "เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ (ทายาท)." [ออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://wungfon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=716:2011-10-01-05-28-47&catid=142:2010-11-06-02-33-05&Itemid=184.** (วันที่ค้นข้อมูล : 5 พฤศจิกายน 2557).

ไปแจม.com. 2558. "คุ้มเจ้าหลวง จ.แพร่." [ออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://www.paijam.com/travel-phrae/328-khum-chao-luang.** (วันที่ค้นข้อมูล : 5 พฤศจิกายน 2557).

สัมภาษณ์

กลุ่มวงดนตรีกลองอืด ชุมชนพญาภู. สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2556.

ขันแก้ว เพชรพ่วง. สัมภาษณ์. กรกฎาคม 2556.

จักรกฤษณ์ กันศรีนวกุล, ชาวชุมชนน้ำล้อม. สัมภาษณ์. 26 กุมภาพันธ์ 2557.

จันทร์ ท้าวไชย, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.

จรัญ ขัดมัน. สัมภาษณ์. กรกฎาคม 2556.

ชุติมา หุ่นนวล, หัวหน้าชุมชนช้างค้ำ. สัมภาษณ์. 2 ตุลาคม, 24 ธันวาคม 2556.
ทรงศักดิ์ สมณะช้างเผือก, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
นวลศรี ศักดาศรี, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
บุญน้อม ไชยวุฒิ, ชาวบ้านบ่อสวก. สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2556.
ปรีดา คำปัญโญ, ผู้ร่วมอนุรักษ์การละเล่นรำวงมะเก่า. สัมภาษณ์. มกราคม 2557.
ปรีชา อนุคุต, เจ้าของร้านลาบเมืองเล็น. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.
ผ่าน ฟ้าสาร, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
พระมหาธนพล ธมฺมพโล. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556 , กรกฎาคม 2557, พฤษภาคม 2557.
ภิรมย์ เทพสุคนธ์, ประธานสภาวัฒนธรรม จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์. กันยายน 2556.
รัชชฎา ศักดาศรี, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
วรินทร์รัตน์ วงศ์อินทร์, ชาวชุมชนมหาโพธิ. สัมภาษณ์, กันยายน 2556
ศรีจันทร์ ศิริโพธิ์, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
สถาพร สุริยา, ผู้อาศัยในคุ้มเจ้าราชบุตร. สัมภาษณ์. 15 มิถุนา 2556.
สมชาย รอดบ้านเกาะ, ชาวบ้านชุมชนสถารศ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
สมหวัง ระวังยศ, ผู้จัดการตลาดสดเชียงแข็ง. สัมภาษณ์. มิถุนายน 2556.
สมเจตน์ วิมลเกษม, ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรม องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์. กันยายน 2555, 25 กุมภาพันธ์, 15 พฤษภาคม 2557.
สมปรารถนา ณ น่าน, ทายาทและเจ้าของคุ้มเจ้าราชบุตร. สัมภาษณ์. 15 มิถุนายน , 3 พฤศจิกายน 2556.
สมัคร ไชยกลาง. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.
สัมฤทธิ์ จิตวงศนันท์, ชาวบ้านชุมชนเชียงแข็ง. สัมภาษณ์. พฤษภาคม 2556.
หิรัญ อุทธวงค์, อาจารย์และผู้ก่อตั้งหอประวัติศาสตร์โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา. สัมภาษณ์. 29 สิงหาคม , 31 ตุลาคม 2557.
ไหว ดวงอินตา, ชาวบ้านบ่อสวก. สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2556.
อาคม ไชยกลาง. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.

ภาคผนวก

UTILIZATION OF URBAN ARCHITECTURE AND CULTURAL HERITAGES FOR DEVELOPING COMMUNITY BASED TOURISM AND SUSTAINABLE URBANISM IN NAN CITY, THAILAND

Nawit Ongsavangchai [1]

[1] Assoc.Prof. Dr., Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Thailand, nawit.ong@cmu.ac.th

The objective of this research is to utilize the database of architectural and cultural resources from the extensive field survey in Nan City for promoting community based tourism by producing various media to communicate with local people and tourists for more interesting and better understanding about history and memories of architectural and cultural resources in Nan City in term of relationship with transformation of the city, and establishing cultural activities for enhancing people awareness of the value of architectural and cultural resources and reviving culture for creative contemporary use. All of the actions of the project hope to yield positive impact to encourage community based tourism from their architectural and cultural resources.

The activities of the research have been widely known by the short name *"Long Nan"*, through bimonthly booklet. Along the research period, 10 issues of booklet have been published and handed out for free to disseminate information and memories to the reader about hard to see Nan's architectural and cultural resources in term of relationship with formation and transformation of the city. Simultaneously, many cultural activities were carried out, for example, wooden Buddha image engraving workshop, which aimed to transfer the engraving technique from the expert to the next generation in the communities. This workshop has high hopes that one day the communities can engrave many small Buddha images for tourists to buy as an offering to the temple. Survey of the old houses and urban elements for making the location maps, models and houses' plan for promoting old houses visiting bicycle routes in the community was also done with the local people. These activities will catalyze the economic activity in the community and adaptation of original way of cultural practice for contemporary use which will be a good ground for sustainable urbanism in such a small city as Nan

Key words: nan, cultural resources, architectural resources, sustainable urbanism, community-based tourism

1. Introduction

Nan is a town in northeastern Thailand. The town is the administrative centre of Nan province which shares the border with Xayabuli province of Lao. It was initially found as a fortified city in 1368 AD. along the right bank of the Nan River. The city have continueously inhabited by the people until the present day, except the the period from 1819 – 1854 AD. When the town was flooded by the Nan River and the King moved his town to Viang Nua, the moated town located far further to the north about 1.4 km from the previous town. As the easternmost province in upper northern Thailand which used to be the principality of Lanna Kingdom, with

about the midway position between Chiang Mai, the capital of Lanna Kingdom and Luang Prabang, the capital of Lan Xang Kingdom (early Lao), the remote Nan became the melting pot of culture form both kingdoms and also those from the south of China abd gave birth to the unique culture and architecture of Nan.

In 2005, the fortified area of Nan has been registered by Council of Ministers as an Old Town Conservation Area which is the second town area after Ratanakosin Island in Bangkok. Within the conservation area, there are many temples and noble houses, thus the slogan of the city, *Nan - Living Old Town*. Located in the core center of conservation area, the most famous temple, what Phumin, which is renowned for its cruciform Ubosot and Viharn combining into one building, is the rare case for Thailand or even other Buddhism countries, attattracting a hordes of tourists to make a visit each year. Compared to the population of the town which is around 20,500 of inhabitants, the number of tourist increased dramatically every year from 495,295 in 2013 to 611,659 in 2016, which more than 97% are Thai tourists. Most of tourists paid a visit to the central part of the conservation area, while an area in the northern part of the town have less visited by the tourist. Mainly focused by the tourists, many famous temples and museums faced the problem of over packed tourists, traffic jam and over carrying capacity in some places, especially during high season from November to January. Tourism concentration in only conservation area also led to the problem of fast deterioration and inequitable distribution of benefit from tourism. Nevertheless, by general observation, we could observe that there are many urban elements - city wall, moat and bridge; architectural heritages – old temples, monk cells and vernacular houses; and unique cultural activities – Buddha wood craving and silverware making, widely distributed not only in the fortified area but also in the whole area of the town.

Due to the above-mentioned reason, the field study had investigated and did data collection about architectural and cultural resources in Nan Municipality Area in 2012, then a GIS database was established by the collected data covering both tangible and intangible resources. The study discovered 200 units of architectural resources and 178 units of cultural resources. Many resources with high cultural and historical value in the community areas of the town are still little known among tourists and locals also such as community museum, wooden vernacular dwellings, colonial buildings and wooden Buddha images, while the potentiality for using these resources to promote community based tourism in some communities is high and have possibility to use them as a tool for improving town area in both physical features and socio-economic conditions into concrete outcome, if good planning and practical management were mutually set by stakeholder of the town, from government office, private enterprise to local inhabitants in the communities. [1]

2. Objective of the Study

From the above mentioned previous study, after setting the GIS database of architectural and cultural resources in Nan Municipality Area and understanding of condition and distribution of these resources and their potentiality for contemporary use as a tool for developing the

[1] Ongsavangchai, N. (2013) The Study of Architectural and Cultural Resources in Nan Municipality Area for Encouring Community Based Tourism, Critical Tourism Studues Conference: Tourism Critical Practice, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 25-28 June 2013.

town by community based tourism, the current study is a succession project which aims for utilization the database to produce concrete outcome for Nan town by

1) Searching for deeper and more multi-faceted of history and memories of architectural resources in term of relationship with formation and transformation of the town.
2) Establishing cultural activities to enhance people awareness of value of cultural resources and reviving culture for creative contemporary use.
3) Producing various media to conveyed gained data and working result from the first and second objective to the public, and to form the process of communication to locals, tourists and general people.

All activities to implement these objectives are expected to yield positive impact to the communities by passing traditional ways of cultural practise to the next generation, promoting communities' economic and encouraging utilization of architectural and cultural resources for community-based tourism.

3. Scope and Methodology of the Study.

The field surveys have been done from September 2015 – August 2017 for collecting data about history and development of architectural resources especially vernacular houses and urban elements in the municipality area of Nan town. The measure works of people's dwelling houses were also conducted to draw plan, elevation and form of the building to compare planning, proportion and form of the houses from each period and typology. The field surveys were done by participation with the staff from the municipality office, head of the communities, communities' member and inhabitants. Interview and dialogue with the inhabitants and local scholars to compile history of the building were also done. Moreover, meeting with the related government offices and communities were held more than 10 times during the period of the study to establish cooperation for pushing the study into the concrete outcome. Simultaneously, review of previous studies and historical records and evidences were done to recheck the correctness and reliability of gained data from the fieldworks.

For the initiation of cultural activity in cooperation with community, the project started by rechecking the potentiality of each community to handle the activity and possibility to revive that cultural activity into contemporary use. The decision of which community and what activities will be selected for running the project was done by discussing with the head of communities and meeting with their members, which took more than five times to find final-conclusion.

What type of the media should be produced to publicize activities of the project and outcome of the study to local people and tourists was decided by consulting with officers from Municipality Office, Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (DASTA) head of the communities, local inhabitants and other related organizations. A need for support in term of know-how, budget, place and workforce from the local organization, people and stakeholder was always asked along the process of the project.

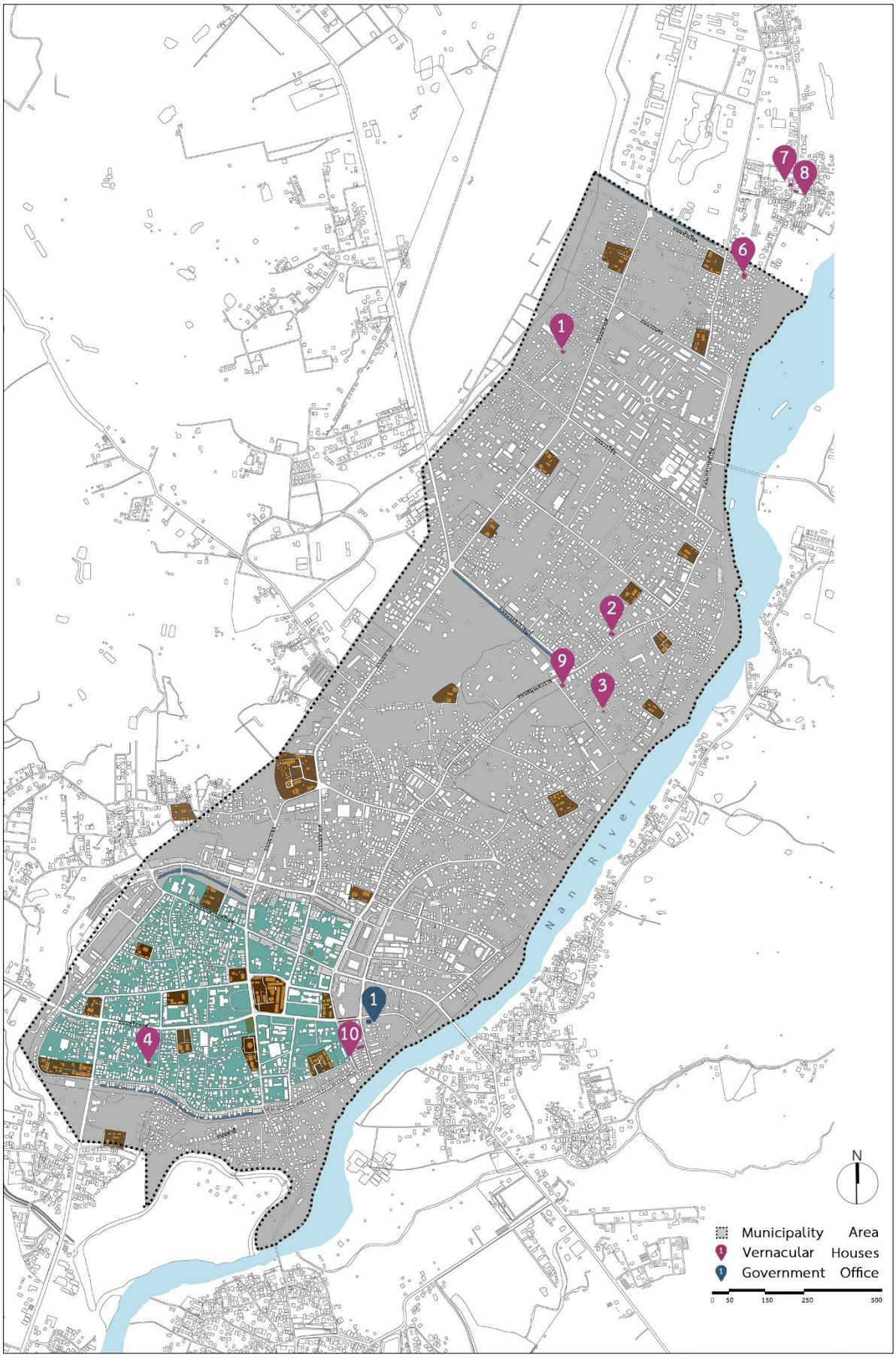

Figure 1: Location of 11 examples of vernacular buildings in Nan municipality area

4. Result of the Study

From the extensive fieldwork with the participation of local organizations and people for more than two years, the result of the project can be explained following each objective as follows;

4.1 Architectural Resources of Nan: The hidden facet

Despite having a slogan -*Nan Living Old Town*-, townscape of Nan at the present especially in the communal living and commercial areas are lacking in unique characteristic and old atmosphere. The old commercial area above the northern wall of the fortified area used to have market built by wood and surrounded by wooden shophouses but unfortunately, the whole area was burnt down by fire in 1980 AD. "*Living Old Town"* according to the slogan so likely means the core of the conservation area which formed by many old famous temples and noble houses. Therefore, Nan does not really have old living or commercial area in term of physical attributes that form to be the unique townscape, however, from the field surveys, there are many detached vernacular houses and a group of colonial buildings widely distributed around the town. Even though, these two typologies of little-known architecture did not constitute the unique townscape of Nan, it can be called another hidden facet of Nan, aside from well-known temples and noble houses.

4.1.1 Vernacular Houses

Field survey found that vernacular houses are widely distributed in the whole are of the town. There are 132 vernacular houses in total and all of them were built by wood or half wood half concrete. Planning and form of the houses are varied from place to place, according to location, function of the ground floor and period of construction and can be separated into two typologies; traditional house on stilt and urban two storey house.

Traditional house on stilt is an older type compare to urban two storey house. They are normally located along the small lanes inside community area. Only some of them were found beside the main road. Space planning inside the building are varied from house to house but they share some common characteristics - front verandah with a set of stairs from the ground floor, a middle multipurpose area combining all rooms together and a group of service area at the back of the house with another stair directly approach from the ground floor, for example. House No. 1-4, 6-7 and 10 in Fig.2 are good example of this house type.

Urban two storey house is a dwelling house constructed around 60 years ago. They are normally located beside the main road in the town area and along the trunk road to other districts. They are quite new compare to the house on stilt of Nan, therefore each urban two storey house has its own unique characteristic in planning, form, opening, ornament and usage pattern of space inside especially in the ground floor. Their examples are those No. 5, 8 and 9 in Fig.2.

Not only the houses but government offices, monk cells and public buildings were also built in the manner of traditional house on stilt. Osotsapa (Office for Public Health) of Fig.9 is an example of utilization of this building style. Due to public use, the size of these buildings are quite bigger than houses on stilt and their columns on the ground floor are normally built from brick in wall bearing construction technic.

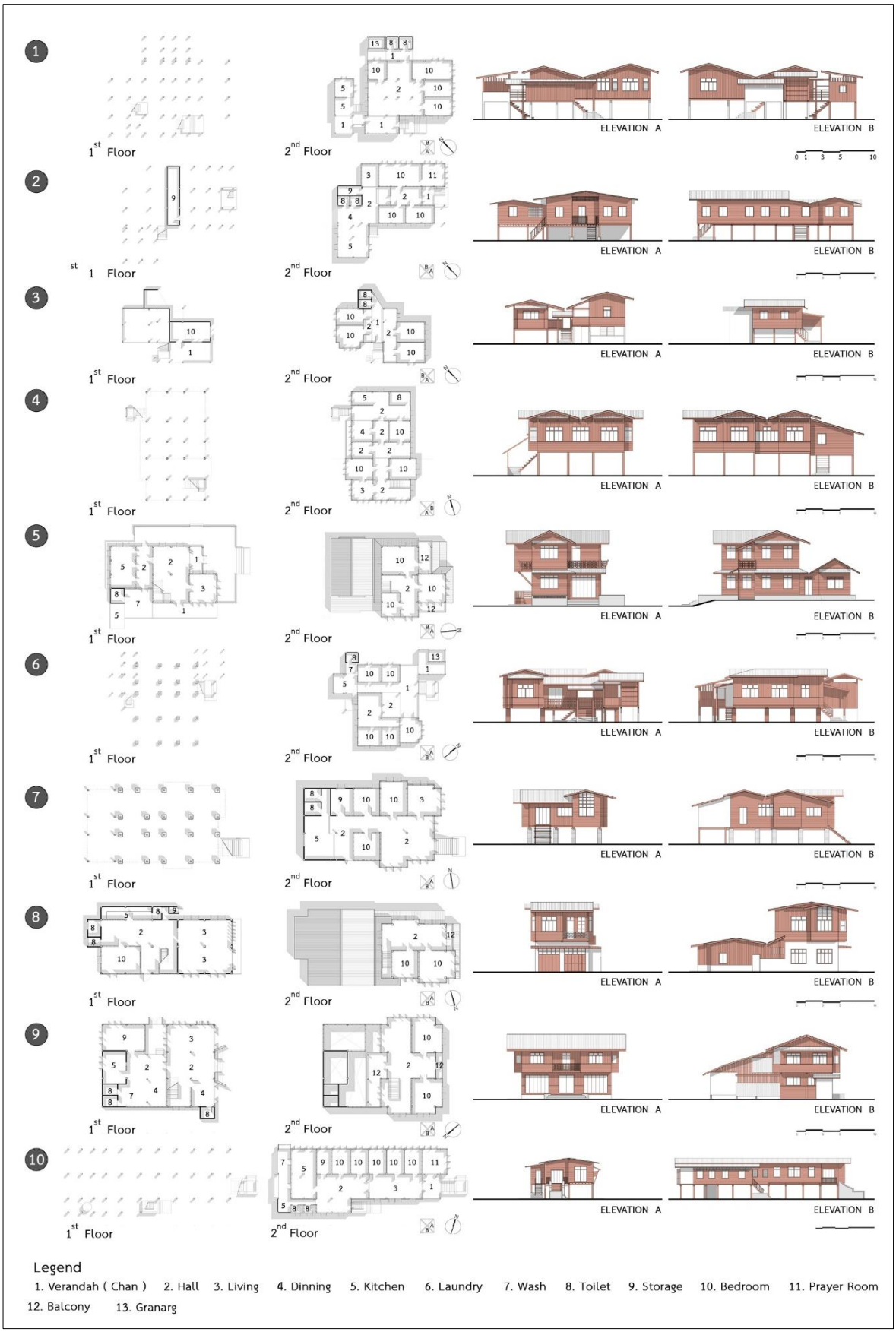

Figure 2: Ten example of vernacular houses in Nan town from the total 132 houses

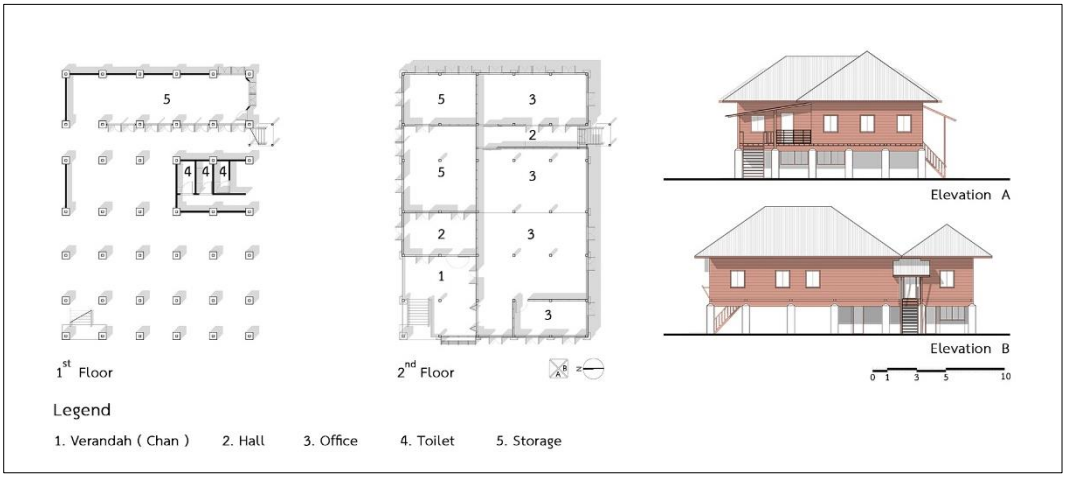

Figure 3: Office for Public Health building constructed in 1925 AD.

4.1.2 Colonial Buildings

There is very little known about western influence on Nan people's way of life and their culture, not to mention architecture. Nan is hardly known for colonial building or architecture built with western influence in plan, form, material, ornament and construction technic. Compare to other cities in the same region of northern Thailand, which have much talk about western influence on architecture, Nan is in the unknown area. However, from the field surveys, the study discovered 11 buildings distinctly constructed with western influence.

Western influence has come to Nan by two ways. The first channel has started around 1886 AD. when Myanmar on the west of Thailand was colonized by England, while on the east France gradually expanded its power over Lao. This sensitive situation forced Thai to readjust state administrative system to control its territory especially areas along the borderline of these two western colonizers. The new administrative system made a closer relationship between Bangkok and Nan. King Suriyapong Paritdej, the ruler of Nan at that time was reduced his power and position from the king to be as a representative of central government. However, it is at this period that he built his palace, Hor Khum, in the middle area of fortified town in 1903 AD. It is the first building in Nan constructed by brick with western architectural influence from Bangkok. After that Hor Khum was used as a model for construction of many noble houses in Nan town. Some good examples are Male Prisoner Building in Nan prison constructed in 1913 AD. and Khum Jaojunthongdee, a noble house built in 1916 AD.

Another western influence from Bangkok came to monk cell. The first monk cell with western influence on the element of the buildings was constrcuted at Suanhom Temple around 1937 AD. by using monk cell in Benjamabophit Temple in Bangkok as a model. After that this monk cell became the model for construction of monk cell for the head monk of many temples in Nan. A good example is at Napang Temple outside the town to the southeast direction. Constructed in 1947 AD, the monk cell of Na Pang Temple is a big two storey brick building with symmetrical plan and form. Western influence can be obviously seen by arch colonnade on both storey of front façade.

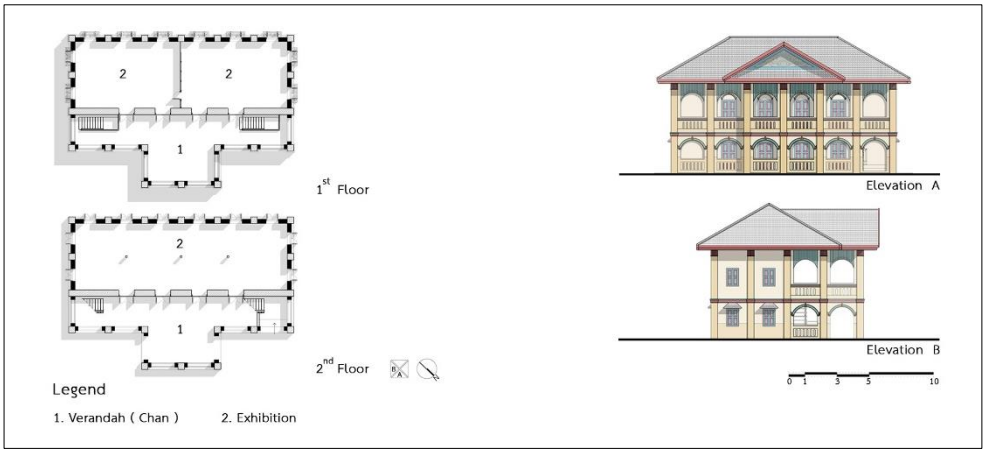

Figure 4: Napang Temple constructed in 1947 AD.

The second channel have come with American missionary from 1895 AD. when the first missionary office was found in Nan. Then in 1897 AD. the first Christian school in Nan, Nan Christian Suksa, was found. At first the school building was temporarily constructed by wood in the simple style of traditional house. The permanent building was firstly constructed by brick in 1915 AD for male school. In the following year, the female school building was also constructed. Both male and female school building share some common characteristics; red brick wall, arch doors and windows, and symmetry plan.

4.2 Wooden Buddha Carving: Revival of unique culture of Nan

The study selected wooden Buddha carving as a representative of cultural activities that will be pushed by the project to revive it into daily practice again. In the past, people of Nan carved the Buddha and offered it to the temple as a kind of making merit, so Viharn in temples of Nan were formerly filled with wooden Buddha images. It was very normal practice and wooden Buddha images were everywhere, ultimately the temples gave them for free for the persons who asked for it or sold it to antique dealer in very cheap price making them rare things to see at the present, while no people carve the Buddha image by themselves and offer it to the temple anymore.

The process to revive this unique cultural practice start from running the workshop to train the new generation how to carve Buddha image. Two workshops were held at Mahapod temple located in the northern end of town area. Each workshop had run for 2 months. An instructor of the workshop is an expert monk from Sangdao Temple in Nan.

At present Mahapod community can carve Buddha images by itself, while Mahapod temple, a community centre of Mahapod, became the only place in Nan where people can learn carving Buddha image and offer the image to the temple as people have ever done in the past. Best of all, by this cultural practice, Mahapod temple could establish itself as a new node of attraction in the northern part of the town linking this less visited area of the town to much visited tourist places in the south. From last year, DASTA has also promoted Buddha carving at Mahapod temple as one of activities in creative tourism of Nan. Economy in Mahapod community is also improved by coming of tourist for this creative cultural practice.

Figure 5: Wooden Buddha Carving at Mahapod Temple

4.3 Long Nan: Media for urban Nan

To make communication to the public easy to understand and remember, the study coined the name "*Long Nan*" and its symbol. The name *Long Nan* became widely know among local people, especially architectural and cultural lover, through many media produced by the study team.

4.3.1 The Booklet

Gained knowledge from field study and result of activities run by the project were publicized via booklets named *Long Nan*, which were wrote and published by the project. Along the study period, 10 issues of booklets have been published and handed out for free to disseminate information and memories about hard to see or never heard before Nan's architectural and cultural in term of how them relate to the formation and development of the town. 1,700 Copies of each issue is much wanted not only by tourists but also local people to collect it as a refernce. The name and logo of *Long Nan* have been widlely copied by the local traders for making souvenirs, for example, T-shirt, key holder, hat and bag which can be seen at walking street market held on the weekend in the centre of conservation area.

Figure 6: Ten issues of Long Nan Booklet published in June 2013 – January 2015

4.3.2 Long Nan Centre

At the final stage of the project, an information centre was established by the study team with cooperation from Nan municipality office and Jumpeewanidabhorn School to allocate their Tourism Learning Centre to be refurbished and set up as the Long Nan Centre. The exhibition inside the centre are composed of 3 maps of Nan town – an aerial photo, a distribution map of architectural resources and an old map of Nan in 1936 AD., 12 models of Nan vernacular houses and a colonial building, information boards for 132 vernacular houses, noble houses, temple and urban elements, and models of wooden Buddha images showing the process of carving and its information boards.

At present Long Nan Centre shares the name and place with Nan Community Centre for Cultural and Cycle Tourism which uses the information from the study of this project for building the bicycle routes for tourist to visit Nan's little-known architectural and cutural resources.

The final expectation of Long Nan Centre is to become the learning/exhibition centre to demonstrate and transfer the Nan's pride from generations to generations and from the locals to tourists for the value of traditional, unique culture & architecture and local wisdoms.

Figure 7: Exhibition in Long Nan Centre

5. Conclusion

Building strong collaboration with related government offices, the private sector, residents in communities and all stakeholders is the most important working methods and processes to achieve the objectives of this field study project. The main results of the study can be concluded that:

- Except from well-known tourist attraction of temples and noble houses in Nan, using the milestone of people's ordinary living house and culture as a hidden facet of Nan can be also an alternative way to develop the town by tourism from the indigenous resources in the communities.
- Old cultural practice can be revived by the cooperation with potential people in the community and can be a practical tool for linking each area of the town together.
- Knowledge centre with good information and interesting method of exhibition should be established and acted as a place for reading the town structure, formation and development in term of relationship with people's way of life, architectural resources, cultural assets and elements of the town.

The strong collaboration from many parties is a key for the success, while most of study activities executed on the communities' sites were always adjusted to actual circumstance and

condition. At the same time, this operational study still requires continuous support from various group of people and organizations both inside and outside of Nan town until the communities can make creative use of other invaluable architectural and cultural assets for community-based tourism all by themselves.

6. Acknowledgement

This study project and all activities proceeded by the project team were funded by The Thailand Research Fund (TRF) under Area-Based Collaborative Research Program Upper Northern Region (ABC-UN). Exhibition and exterior - interior refurbishment at a room of Jumpeewanidabhorn School for Long Nan Centre were also partially supported by the Project for Promoting Sustainability in Future Cities of Thailand (TFCP) initiated by Japan International Cooperation Agency (JICA) and the National Economic Social Development Board (NESDB). Also, this project could not reach to this stage without support from all organizations in Nan Town especially Municipality office and DASTA and all people in the communities. The authors greatly appreciate their support and thoughtful recommendation.

7. References

Bunyanupong, S. (2002) A study for improving townscape and city environment for the inner historical area of nan, Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.

Ministry of Interior, Department of Fine Art and Ministry of Education (2001) Culture historical development identity and wisdom of nan province, Bangkok.

Nan Statistical Office (2011) Tourism situation in nan city, Nan: Nan Province.

Nan Cultural Office (1999) Prominent artist and cultural scholar of nan province 1999,

Nan. National Housing Authority (2007) Housing and community development plan for phayao-phrae-nan province, Chiang Mai.

Office of Committee for Conserving and Developing Nan Old Town (2009) Nan living old town, Nan: Nan Cultural Office.

Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (2005) Nan cultural heritage atlas, Nan: Nan Municipality office.

Ongsavangchai, N. (2013) The Study of Architectural and Cultural Resources in Nan Municipality Area for Encouring Community Based Tourism, Critical Tourism Studues Conference: Tourism Critical Practice, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 25-28 June 2013.

Poplin, D.E. (1979) Communities: A survey of theories and methods of research, Macmillan Pub.Co.

Sukpamoon, P. (2004) Unique heritages in nan province, Nan: Nan National Museum.

Suwan, M. (2003) Action plan for developing tourism in chiang rai- phayao-phrae-nan, Chiang Mai: Graduate School, Chiang Mai University.

Tawichai, K. (2001) Attitude of thai tourist toward tourism in nan province, Chiang Mai: Faculty of Political Science, Chiang Mai University

การดำเนินงานจัดเตรียมสื่อแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ก่อนการปรับปรุง

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ระหว่างการปรับปรุง

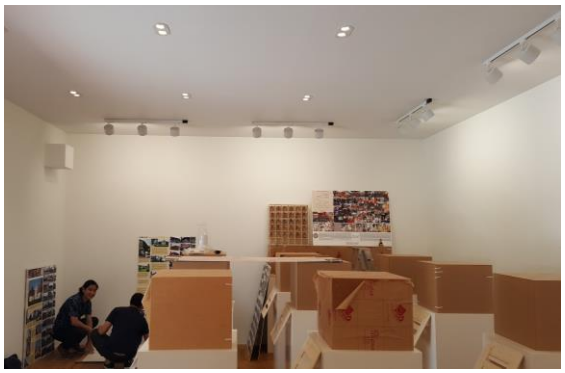

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) เมื่อเสร็จสมบรูณ์

(ภายนอกศูนย์ข้อมูลชุมชน)

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) เมื่อเสร็จสมบูรณ์
(ภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน)

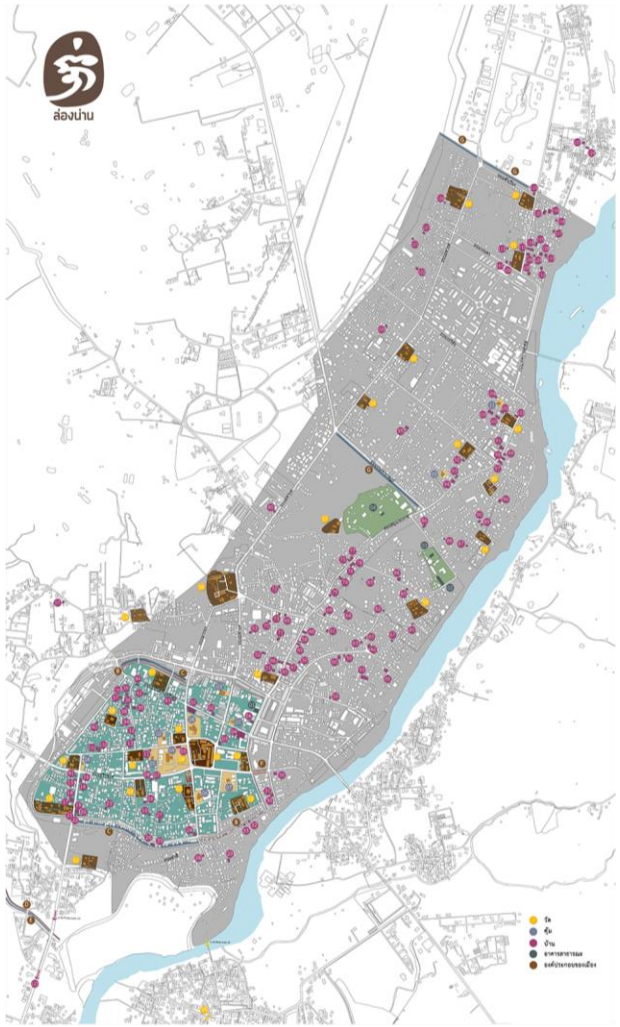

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

แผนที่เมืองน่าน พ.ศ.2479
พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองน่าน

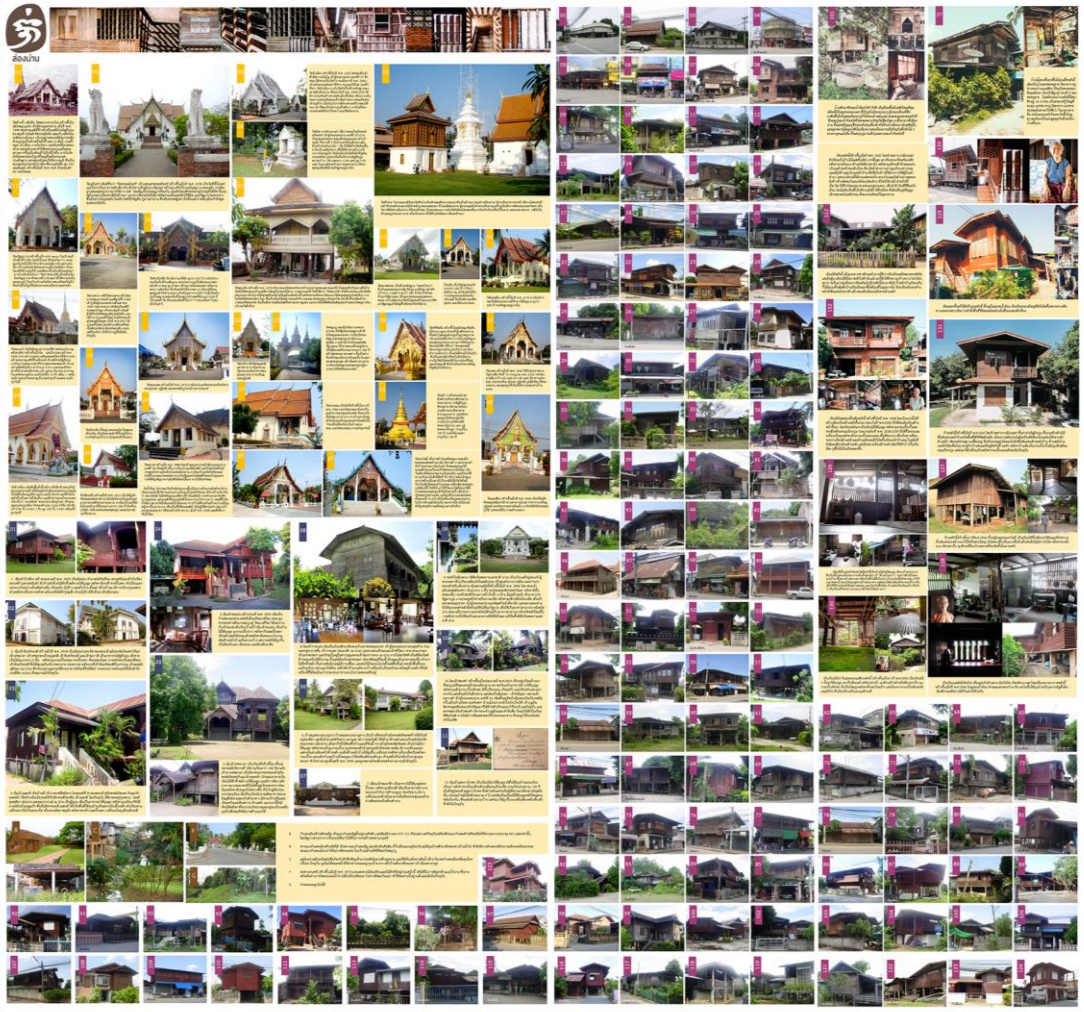

แผนที่แสดงตำแหน่งทรัพยากรทาง
สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ
เมืองน่าน

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

บอร์ดแสดงตำแหน่งทรัพยากรทาง
สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

บอร์ดแสดงรายละเอียดของโครงการศูนย์ข้อมูลชุมชน
(ศูนย์ล่องน่าน)

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

บอร์ดแสดงรายละเอียดโครงการคืนพระไม้ให้เมืองเก่า และโครงการฟื้นน่านตานพระไม้

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

พระไม้ตามลำดับขั้นตอนการแกะสลักและพระไม้องค์เล็ก

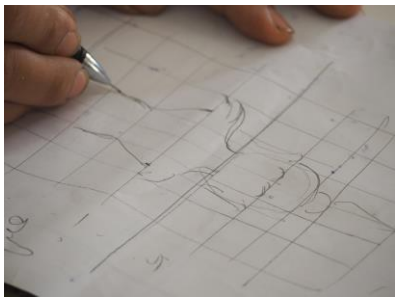

หุ่นจำลองบ้านในเมืองน่าน 12 หลัง

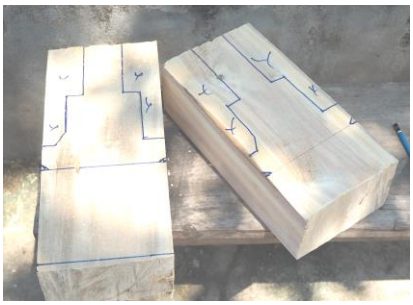
การดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

(ขั้นตอนการแกะสลักและอุปกรณ์)

การดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

(การประชุม จัดอบรมและปฏิบัติการแกะสลัก)

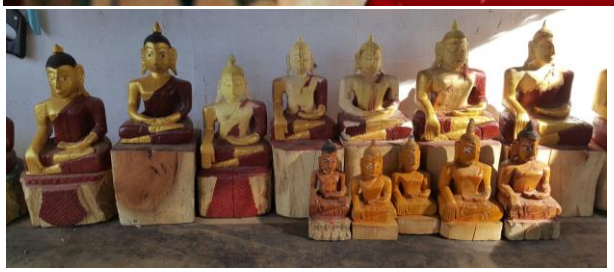

ผลลัพธ์จากการดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

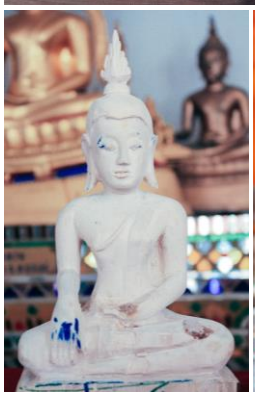

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชิ้นนี้สำเร็จลุล่วงลงได้จากการให้คำแนะนำ ให้ความรู้ และความช่วยเหลือ รวมทั้งได้รับความอนุเคราะห์ในรูปแบบต่างๆ จากหลายท่านด้วยกัน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ.ดร.ศักดิ์ดา จงแก้ววัฒนา ที่ได้ให้คำแนะนำ และเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้เข้าไปทำงานในพื้นที่เมืองน่าน และได้เรียนรู้การทำงานร่วมกับชุมชน

ขอขอบคุณคุณเพลินจิต พ่วงเจริญ อดีตประธานชุมชนบ้านมหาโพธิ ซึ่งเป็นที่ปรึกษาของโครงการวิจัยนี้ และเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในพื้นที่ ที่เปิดโอกาสให้คณะวิจัยได้เข้าไปศึกษา เรียนรู้ ค้นหาทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเมืองน่าน ได้พบปะผู้คนชาวเมืองน่านที่น่ารักจำนวนมาก และได้ทำกิจกรรมต่างๆในพื้นที่ร่วมกัน คุณสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน ที่ให้การสนับสนุนการทำงานในพื้นที่มาโดยตลอด นายสุขสันต์ เพ็งดิษฐ์ รองผู้จัดการสำนักงานพื้นที่พิเศษเมืองเก่าน่าน (อพท. น่าน) ที่ให้คำปรึกษาในการดำเนินงานในส่วนที่เกี่ยวข้อง ให้ความร่วมมือในการประสานการทำงานร่วมกัน ผลักดันและเปิดโอกาสให้การดำเนินโครงการวิจัยนี้ได้รับการสานต่อ และเผยแพร่ออกไปในวงกว้าง

ขอขอบคุณหน่วยงานต่างๆที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้ โดยเฉพาะหัวหน้าบ้านทุกๆท่าน หน่วยงานภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชน ที่ให้การสนับสนุน และความอนุเคราะห์ในรูปแบบต่างๆตลอดทุกช่วงระยะเวลาในการดำเนินงาน และที่ขาดไม่ได้ ผู้วิจัยต้องขอขอบพระคุณผู้อยู่อาศัยทุกคนจากทุกๆหลังคาเรือน และเจ้าของหรือผู้ครอบครองดูแลทรัพยากรอันมีคุณค่าในเขตเทศบาลเมืองน่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูล ให้ความร่วมมือสละเวลาอันมีค่าให้กับผู้วิจัยและทีมงานเข้าสำรวจ และสัมภาษณ์ ซึ่งหลายๆครั้งต้องเข้าไปภายในที่พักอาศัย หรือพื้นที่ส่วนบุคคล

ขอบคุณทีมงานวิจัยทุกคน ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญในการดำเนินงานทุกขั้นตอน ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบโครงการ รวมทั้งคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สถานที่ทำงานของผู้วิจัยที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการดำเนินงานวิจัย และสนับสนุนเปิดโอกาสให้ได้เดินทางไปเก็บข้อมูลในจังหวัดน่าน ซึ่งตั้งอยู่ห่างกันไม่ไกลในแผนที่ แต่เหมือนไกลในความรู้สึก

ขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ น้องชาย และครอบครัวของผู้วิจัย ที่คอยให้กำลังใจในการลงพื้นที่เก็บข้อมูล เอาใจใส่ ถามถึงความก้าวหน้าของงานวิจัยอยู่เสมอ

ท้ายสุด งานวิจัยชิ้นนี้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าไม่ได้รับการสนับสนุนมาโดยตลอดจากเครือข่ายวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่-ภาคเหนือตอนบน ผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย ที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนงบประมาณ อีกทั้งมอบโอกาสในการดำเนินงานวิจัยชิ้นนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

รศ.ดร. ณวิทย์ อ่องแสวงชัย
เชียงใหม่

บทคัดย่อ

โครงการนี้เป็นการดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องจากโครงการในระยะที่หนึ่ง “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และโครงการระยะที่สอง “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ที่ได้กระทำมาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกว่า 4 ปี ซึ่งโครงการในระยะที่หนึ่งเป็นการเก็บข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ขึ้น โครงการในระยะที่สองเป็นการนำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์มาใช้ประโยชน์ โดยการสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรม และเผยแพร่องค์ความรู้ของทรัพยากรออกไปในวงกว้าง โครงการในระยะที่สามนี้เป็นการสร้างความต่อเนื่องในการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง โดยการสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านเพิ่มเติมในมิติที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน สานต่อกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ให้เป็นต้นแบบของการฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมของเมืองน่าน และเพื่อเผยแพร่ข้อมูลจากการทำงานที่ผ่านมาทั้งหมดกลับสู่ชุมชน ด้วยการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

ผลการดำเนินงานพบว่าทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของเมือง และวัฒนธรรมในเขตเมืองน่านต่างมีความสัมพันธ์กับพัฒนาการของเมือง และการก่อรูปของชุมชน เมืองน่านยังคงมีเรือนไม้พักอาศัยพื้นถิ่นตั้งกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภทคือ เรือนพื้นถิ่นยกใต้ถุนสูง และเรือนสองชั้นในเขตเมือง รูปทรงของอาคารและการจัดพื้นที่ใช้สอยภายในของเรือนแต่ละประเภท มีความสัมพันธ์ตำแหน่งที่ตั้งและอายุของเรือน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการและการขยายตัวของเมืองออกไปในแต่ละทิศทางในแต่ละช่วงสมัย นอกจากอาคารประเภทที่อยู่อาศัยแล้ว อาคารที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก ในเมืองน่านก็เป็นอาคารที่มีประวัติความเป็นมาและลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่แตกต่างจากเมืองอื่นๆ

ผู้ที่เข้ารับการอบรมการแกะสลักพระไม้สามารถแกะสลักพระไม้องค์ขนาดเล็กออกมาได้เมื่อสิ้นสุดโครงการ ปัจจุบันนักท่องเที่ยวสามารถมาเช่าบูชาพระไม้ถวายคืนสู่วัดได้ สามารถทดลองแกะสลักพระไม้ด้วยตนเอง หรือสามารถเช่าบูชากลับไปได้เช่นกัน ทำให้เกิดเศรษฐกิจหมุนเวียนขึ้นในชุมชนจากกิจกรรมทางวัฒนธรรมนี้

ข้อมูลและผลลัพธ์จากการดำเนินงานโครงการได้ถูกนำมาจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ด้วยสื่อที่ทันสมัย เข้าใจง่าย และสวยงาม เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ และสถานที่ท่องเที่ยวแห่งใหม่ของเมืองน่าน ที่นักท่องเที่ยวรวมถึงคนในพื้นที่สามารถเข้าใจถึงโครงสร้าง และสัณฐานของเมือง ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่าน ได้อย่างรวดเร็วและน่าสนใจ และเป็นจุดเริ่มต้นการให้ความรู้และข้อมูลที่ดีก่อนที่จะเดินทางไปชมสถานที่จริงในเมือง

ABSTRACT

This research is a series of field research project composed of three phases. The first phase aims to collect the data of architectural and cultural resources in Nan city by doing field survey and making GIS database. The second phase focuses on utilization of collected data form the first phase to encourage cultural tourism in the communities of Nan and set up a representative cultural activity, wooden buddha carving, to provoke people awareness of their value and revive it for contemporary practise. This project, the third phase, will carry on objectives and activities from the previous two projects to use them as a tool for enlivening the city. At the end of the project, the collected data and outcome of the research will be exhibited in the community centre which will be established by the project to disseminate the data and knowledge back to the community.

From the field data collection of architectural and cultural resources in Nan city, the research found that they have a deep relationship with development process of the city. The urban dwelling of Nan can be categorized into two types; traditional house on stilt and urban two storey house. Form and spatial arrangement of these houses correspond with the location and year of construction of the houses and signify the direction of development of the city in each period. Besides the vernacular houses in urban area, another unique typology of Nan architecture is colonial buildings which is different from those in other cities.

An encouragement of revival of cultural practice, wooden buddha image engraving, was done which at the end of the project many small wooden buddha images were produced by participants of the workshop. At present, tourist can offer money to the temple to dedicate the buddha to the temple. These activities can transfer the engraving technique from the expert to the next generation in the communities and promote better economy in the community.

At the end of the project, the community center, Long Nan Center, was established in collaboration with Nan municipality office and other parties in the city. The centre functions as a new knowledge centre for local and tourist to come to learn and get information about history and morphology of Nan city and its architectural and cultural resources. The centre will be a new tourist attraction and a good starting point to explore the city further.

All activities done by this project catalyzed the economic activity in the community, adaptation of original way of cultural practice for contemporary use and using architectural and cultural resources in the creative way for community-based tourism which will be a good ground for sustainable urbanism in such a small city as Nan.

สารบัญ

		หน้า
กิตติกรรมประกาศ		ก
บทคัดย่อ		ข
Abstract		ค
สารบัญ		ง

		หน้า
บทที่ 1 บทนำ		
	1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
	1.2 คำถามของการวิจัย	3
	1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ	3
	1.4 ขอบเขตของโครงการ	3
	1.5 แผนการดำเนินงาน	4
	1.6 การดำเนินงานของโครงการ	6
	1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ	7
	1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับหลังสิ้นสุดโครงการ	8
	1.9 การถ่ายทอดผลงานไปสู่ผู้ใช้	8
บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง		
	2.1 การทบทวนการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำมา	9
	2.2 เมืองน่านกับการท่องเที่ยวทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่	12
	2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมาและในระยะถัดไป	13
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย		
	3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย	19
	3.2 ระเบียบวิธีวิจัย	21
บทที่ 4 ผลการศึกษา		
	4.1 การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน	25
	4.2 การดำเนินการร่วมกับชุมขน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชนโดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน	77
	4.3 การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมแลวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว	101
บทที่ 5 บทสรุปและข้อเสนอแนะ		
	5.1 การเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับผลการดำเนินงานวิจัย และการทำงานต่อเนื่องภายหลังโครงการวิจัย	108
	5.2 กิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นชุมชนให้เล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชน	111

5.3 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปในอนาคต 114

บรรณานุกรม 116
ภาคผนวก 119

สารบัญภาพ

		หน้า
ภาพที่ 1	แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ	27
ภาพที่ 2	แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้	27
ภาพที่ 3	แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ (ซ้าย) และทิศตะวันออก (ขวา)	25
ภาพที่ 4	หอคำเมืองน่านในช่วงที่ถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน	28
ภาพที่ 5	ลำดับการบูรณะซ่อมแซมอาคารหอคำตั้งแต่ระยะที่ 1-4 (ซ้ายไปขวา)	28
ภาพที่ 6	ภาพการขุดสำรวจแนวกำแพงโบราณ โดยกรมศิลปากร	29
ภาพที่ 7	ลานสนามหญ้าทางด้านทิศตะวันออกของหอคำ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่เรียว่า “ท้องข่วงสนามหลวง" ในอดีต	29
ภาพที่ 8	พื้นที่บริเวณวัดน้อยในปัจจุบัน	30
ภาพที่ 9	ศาลเจ้าปู่สุธรรม ที่ตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มแก้วในอดีต และบรรยากาศการสำรวจสืบค้นข้อมูล	31
ภาพที่ 10	บริเวณที่ตั้งอาคารคลังแสงซึ่งอาศัยฐานของแนวกำแพงรั้วของคุ้มแก้วเดิมเป็นฐานของผนังอาคาร	31
ภาพที่ 11	แนวกำแพงดินและคูเมืองของเวียงเหนือทางด้านทิศเหนือ ซึ่งยังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่เพียงบางส่วน	34
ภาพที่ 12	ทุ่งนาหลวง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน	32
ภาพที่ 13	การสำรวจแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ตามแนวถนนสายท่าลี่ ฝั่งด้านทิศเหนือ	33
ภาพที่ 14	แนวกำแพงอิฐของเวียงน่านบริเวณด้านทิศเหนือของวัดมงคล ที่ยังคงหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์	33
ภาพที่ 15	แนวกำแพงดินของเวียงใต้ที่ยังคงปรากฏแนวแต่ดั้งเดิมไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ รวมทั้งแนวคูเมืองฝั่งด้านนอกของกำแพง	33
ภาพที่ 16	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวกำแพงเมืองโบราณ	34
ภาพที่ 17	แนวกำแพงที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆ กระจัดกระจายไปตามด้านเหนือของถนนรอบเมืองทิศใต้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก	35
ภาพที่ 18	แนวกำแพงที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ภายในบริเวณบ้านพักอาศัยหลายหลัง	35
ภาพที่ 19	แนวของอาคารที่วางตัวขนานไปตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ ต่อเนื่องมายังด้านทิศใต้ของถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้	35
ภาพที่ 20	แนวกลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน ซึ่งต่อเนื่องมาจากถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้ (ขวามือสุดของภาพ)	36
ภาพที่ 21	รูปแบบการปลูกสร้างอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน	36
ภาพที่ 22	พัฒนาการของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบและสัณฐานเดิมของพื้นที่	37
ภาพที่ 23	สภาพของคูเมืองน่านในปัจจุบันที่ถูกบุกรุกจนแทบไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก	37
ภาพที่ 24	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกอยู่บนริมตลิ่งริมถนน ซึ่งเป็นแนวกำแพงเมืองเดิมในอดีต	37
ภาพที่ 25	ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวคูเมืองโบราณ	38
ภาพที่ 26	เรือนเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์	40
ภาพที่ 27	องค์ประกอบภายนอกของเรือน	410
ภาพที่ 28	ชานแดดและระเบียงที่มีหลังคาคลุมบริเวณด้านหน้าของเรือน	40

ภาพที่ 29	โครงสร้างและวัสดุมุงหลังคาที่มีทั้งไม้แป้นเกล็ด สังกะสี และกระเบื้องลอนผสมกัน	40
ภาพที่ 30	พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงรับแขก	41
ภาพที่ 31	พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงเอนกประสงค์หน้าห้องนอน	41
ภาพที่ 32	โครงสร้างหลังคาเมื่อมองจากภายในอาคาร	41
ภาพที่ 33	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านคุณคำดี แสนศรี	42
ภาพที่ 34	ผังพื้นของบ้านคุณคำดี แสนศรี	43
ภาพที่ 35	รูปด้านของบ้านคุณคำดี แสนศรี	44
ภาพที่ 36	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณคำดี แสนศรี	45
ภาพที่ 37	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	46
ภาพที่ 38	ผังพื้นของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	47
ภาพที่ 39	รูปด้านบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	47
ภาพที่ 40	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์	48
ภาพที่ 41	เรือนพักอาศัยหลังแรกที่เคยใช้เป็นยุ้งข้าว และถูกทิ้งร้างต่อมาในภายหลัง	49
ภาพที่ 42	เสาอิฐก่อรับผนัง พื้น และโครงสร้างไม้ในชั้นบนของเรือน	49
ภาพที่ 43	องค์ประกอบโดยรอบของอาคารและการใช้ประโยชน์จากใต้ถุนที่ยกขึ้นสูง	49
ภาพที่ 44	เรือนติดดินสองชั้นหลังใหม่ ด้านหน้าเรือนยกใต้ถุนสูงหลังเดิม	50
ภาพที่ 45	ทางขึ้นระเบียงด้านหน้าอาคาร และซิ่งโอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ	50
ภาพที่ 46	พื้นที่ภายในเรือนใหญ่ ชั้นล่างเป็นโถงพักอาศัย ชั้นบนเป็นห้องนอนเชื่อมต่อด้วยบันไดไม้ ที่ตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้าน	50
ภาพที่ 47	พื้นที่ภายในเรือนครัว และระเบียงภายในเชื่อมต่อโถงพักอาศัยของเรือนใหญ่กับเรือนครัว	51
ภาพที่ 48	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณทองมา กันทะกา	51
ภาพที่ 49	ลักษณะภายนอกของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย เมื่อมองจากถนน	52
ภาพที่ 50	สภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย	52
ภาพที่ 51	ด้านหลังของเรือน (ซ้าย) เรือนเมื่อมองจากด้านทิศตะวันตก (กลาง) และบันไดทางขึ้นเรือนด้านหน้า (ขวา)	53
ภาพที่ 52	พื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน ส่วนหน้าเป็นห้องโถงนั่งเล่น ส่วนหลังเป็นครัวและห้องน้ำ	53
ภาพที่ 53	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย	54
ภาพที่ 54	บ้านคุณพรรณีในปัจจุบันที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมเอาไว้ได้ การเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง แยกเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็ก มีชานเชื่อมตรงกลางยังคงเห็นได้ชัด	55
ภาพที่ 55	รูปด้านข้างของเรือนเมื่อมองจากถนนหลัก ซึ่งสังเกตถึงความเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมได้ยาก ทั้งก่อนและหลังการปรับปรุง (ซ้ายและขวาตามลำดับ) เนื่องจากตัวเรือนหัวด้านหน้าออกสู่ถนนซอย	55
ภาพที่ 56	ลักษณะภายนอกของเรือนก่อนการปรับปรุงมาเป็นรูปแบบปัจจุบัน (ซ้ายและขวาตามลำดับ)	56
ภาพที่ 57	เสาชั้นล่างของอาคารมีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาปูนหลังจากดีดบ้านขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม (ซ้าย) บันไดขึ้นเรือนและอ่างล้างเท้าหน้าบ้าน (ขวา)	56
ภาพที่ 58	การจัดองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนชั้นบน ซึ่งมีชาน เติ๋น และห้องนอนเป็นองค์ประกอบหลักของอาคาร	56
ภาพที่ 59	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณพรรณี พรหมคำปา	57
ภาพที่ 60	รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นจากเรือนหลังแรกที่ตั้งอยู่ทางด้านหลัง	58

ภาพที่ 61	รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละด้าน (ด้านเหนือ ตะวันตก และตะวันออกตามลำดับ)	58
ภาพที่ 62	การจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยภายใน ซึ่งเกิดจากการต่อเติมเรือนออกมาทางด้านหน้าในแต่ละช่วงเวลา โถงด้านหน้าสุดของบ้านซึ่งเคยเป็นระเบียงโล่งมาก่อน (ซ้าย) โถงทางเดินกลางของเรือนหลังใหม่ด้านหน้าเมื่อมองมายังพื้นที่ที่เคยเป็นระเบียงโล่ง (กลาง) ด้านหลังของบ้าน มองเห็นพื้นลดระดับของส่วนที่เคยเป็นระเบียงของเรือนด้านหลังมาก่อน (ขวา)	59
ภาพที่ 63	รางรินปลายชายคาของมุขจั่วทั้งสองที่ยื่นออกมาขนานกันทางด้านทิศใต้ เมื่อมองจากห้องโถงชั้นบนขึ้นไป (ซ้าย) พื้นและผนังบริเวณห้องครัวด้านหลังของเรือนหลังแรก (กลาง - ขวา)	59
ภาพที่ 64	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง	60
ภาพที่ 65	รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตเคยเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงมาก่อน	61
ภาพที่ 66	รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนที่เป็นเรือนไม้ในอดีต รวมทั้งบันไดขึ้นเรือน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นปูนในภายหลัง เช่นเดียวกับส่วนต่อเติมทางด้านหลังของเรือนที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตและผนังก่ออิฐ	61
ภาพที่ 67	พื้นที่บริเวณโถงด้านหน้าของอาคาร ซึ่งแต่ก่อนพื้นที่ด้านหน้าสุดของโถงเคยเป็นระเบียง มีราวกันตกมาก่อน ก่อนที่จะทำการกั้นเป็นห้องเดียวกับห้องโถง	62
ภาพที่ 68	บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นห้องครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งได้รับการต่อเติมขึ้นมาในภายหลัง ด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก	62
ภาพที่ 69	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์	63
ภาพที่ 70	ลักษณะรูปทรงภายนอกของบ้านคุณสัมพันธ์ เมื่อมองจากทางด้านทิศใต้	64
ภาพที่ 71	โถงด้านหลังของอาคาร ซึ่งมีขนาดใหญ่และทำหน้าที่เชื่อมห้องครัว ห้องน้ำ และห้องนอนด้านหลังเข้าด้วยกัน	64
ภาพที่ 72	ชั้นบนของอาคารซึ่งเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด	65
ภาพที่ 73	ด้านหน้าและด้านข้างของอาคารที่ติดถนนซอยถูกสร้างประชิดกับแนวถนนเหมือนอาคารห้องแถว เช่นเดียวกับการวางผังและรูปด้านหน้าของอาคารที่เลียนแบบห้องแถว	65
ภาพที่ 74	ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณสัมพันธ์ จินะ	66
ภาพที่ 75	ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมโดยรอบของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน และบรรยากาศการเก็บข้อมูล	67
ภาพที่ 76	ผังพื้นของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	68
ภาพที่ 77	รูปด้านอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	68
ภาพที่ 78	ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน	69
ภาพที่ 79	พื้นที่ทำงาน และผลงานแกะสลักพระไม้ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของคุณสุรัช สีพนม	70
ภาพที่ 80	ตัวอย่างพระบัวเข็ม ฝีมือการแกะสลักโดยนายสุรัช สีพนม	71
ภาพที่ 81	คุณสุรัช สีพนม (ซ้าย) ตู้เก็บชิ้นงานแกะสลักภายในบ้านคุณสุรัช (ขวา)	71
ภาพที่ 82	ผลงานฮางยา (ซ้าย) และภาพแกะสลักนูนต่ำ (ขวา) ของคุณสุรัช สีพนม	71
ภาพที่ 83	โรงงานทำอิฐของนายอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน	72
ภาพที่ 84	ภาพเปรียบเทียบอิฐโบราณจากภูเพียงแช่แห้ง (ซ้าย) และอิฐที่ใหม่ที่ได้จากอุตสาหกรรมการทำอิฐมอญแบบปั้นมือ (ขวา)	73
ภาพที่ 85	เตาเผาที่ตั้งอยู่ภายในโรงงานทำอิฐของคุณอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน	74
ภาพที่ 86	ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ	74

ภาพที่ 87	ลานตากอิฐและลักษณะการจัดเรียงอิฐตามภูมิปัญญาชาวบ้าน	75
ภาพที่ 88	“ต้องลาย” หัตถศิลป์ที่ได้รับการสานต่อโดยพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนวัดกู่คำ	75
ภาพที่ 89	หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ	76
ภาพที่ 90	การประชุมหารือแนวทางการปฏิบัติงานโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้กับผู้นำชุมชนและตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆในพื้นที่	77
ภาพที่ 91	พื้นที่การทำงาน (ซ้าย) และพระพุทธรูปไม้ที่แกะเกือบสมบูรณ์ (ขวา)	78
ภาพที่ 92	การติดตามผลการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ (ซ้าย) และการนำทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมมาต่อยอด และทำการทดลองแกะสลักเรือยาวจำลองโดยพระปลัดมงคล สิริมงคโล (ขวา)	78
ภาพที่ 93	พระพุทธรูปไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง	79
ภาพที่ 94	กิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ของโครงการวิจัยระยะที่ 2 ที่ผ่านมา	80
ภาพที่ 95	การฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่องของผู้เข้ารับการอบรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ที่วัดมหาโพธิจนถึงปัจจุบัน	80
ภาพที่ 96	แนวคิดการดำเนินงานกิจกรรมโครงการการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	81
ภาพที่ 97	สัญลักษณ์กิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	81
ภาพที่ 98	การประชุมหารือในวาระต่างๆ เพื่อหาข้อสรุปในการจัดกิจกรรมโครงการ“ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	82
ภาพที่ 99	โปสตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการกิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ในเพจเฟสบุค “ล่องน่าน” และการให้ความสนใจตอบรับ	82
ภาพที่ 100	โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	83
ภาพที่ 101	สื่อประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”	84
ภาพที่ 102	บรรยากาศการลงทะเบียนในวันเปิดการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้	88
ภาพที่ 103	การกล่าวเปิดการอบรมจากบุคคลต่างๆ	88
ภาพที่ 104	การบรรยายจากพระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากรจากวัดแสงดาว อ. ภูเพียง จ.น่าน	89
ภาพที่ 105	ผู้วิจัย ภาคีในพื้นที่ และพระวิทยากรในการจัดอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้	89
ภาพที่ 106	ไม้และสิ่ว เป็นสิ่งที่สำคัญเบื้องต้นสำหรับการเริ่มแกะสลัก ซึ่งทางภาคีในพื้นที่จัดเตรียมไว้สำหรับการอบรม	90
ภาพที่ 107	หินโปร่งและวิธีการลับสิ่วหัวโค้ง	90
ภาพที่ 108	ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกำลังฝึกร่างภาพพระยืนสำหรับใช้แกะสลัก	90
ภาพที่ 109	การเตรียมฐานเลื่อยยนต์สำหรับการตัดไม้ซุงให้ได้ขนาดหน้าไม้ที่เหมาะสมกับการแกะสลัก	91
ภาพที่ 110	ไม้ขนุนที่ได้มีการตัดให้มีขนาดเล็กลงเพื่อเตรียมร่างภาพพระไม้ลง	91
ภาพที่ 111	บรรยากาศการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้	92
ภาพที่ 112	ผลงานพระพุทธรูปไม้แกะสลักขนาดต่างๆจากผู้เข้าอบรมเมื่อโครงการสิ้นสุดลง (ซ้าย) ผลลงานพระไม้สูงประมาณ 2 นิ้ว ไม่รวมฐาน (ขวา)	93
ภาพที่ 113	การสาธิตการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เมื่อครั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน	94
ภาพที่ 114	ไม้ซุงที่ได้รับการบริจาคมาจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อรอการแปรรูปเป็นไม้ท่อนสำหรับแกะสลักภายในวัดมหาโพธิ	94

ภาพที่ 115	อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้วที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิเพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม	95
ภาพที่ 116	อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้วที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิเพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม	95
ภาพที่ 117	พระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว ภายในตู้จัดแสดงของวัดมหาโพธิ	95
ภาพที่ 118	คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังเก็บข้อมูลกิจกรรมแกะสลักพระไม้เพื่อต่อยอดไปสู่โครงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่	96
ภาพที่ 119	นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามโครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อยอดและได้รับการสนับสนุนจากการดำเนินโครงการของผู้วิจัย	96
ภาพที่ 120	กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่โครงการวิจัยสนับสนุนให้เกิดการสานต่อโดยอพท. น่านเพื่อให้คนทั่วไปและเยาวชนสามารถทดลองแกะสลักพระไม้ได้ตามความสนใจของตนเองในแต่ละขั้นตอนและเวลาที่อำนวย	97
ภาพที่ 121	การอบรมแกะสลักพระไม้แก่เยาวชนกะเหรี่ยง โดยมีพระสงฆ์ของวัดมหาโพธิเป็นพระวิทยากร	97
ภาพที่ 122	การศึกษาดูงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน นำโดยนายก อบจ. ที่เข้ามาศึกษาดูงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนมหาโพธิ ผู้ศึกษาดูงานบางท่านอยู่ในคณะวิจัยในโครงการอื่นของสกว. ด้วยเช่นกัน ในขณะที่บางท่านเป็นสล่าที่แกะสลักพระไม้โดยการใช้บล็อกที่เตรียมไว้กดลงไปในเนื้อไม้ ทำให้ได้องค์พระออกมาอย่างรวดเร็ว ซึ่งสามารถผลิตได้กว่า 100 องค์ในแต่ละวัน	98
ภาพที่ 123	บรรยากาศการศึกษาดูงานการแกะสลักพระไม้ และกิจกรรมอื่นๆของชุมชนมหาโพธิจากหน่วยงานต่างๆ เช่น คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายหาด จังหวัดสมุทรสงครามและสมาชิกสภาอบต. พนักงานส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่มอาชีพ	98
ภาพที่ 124	ผู้มาศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยวทั่วไปต่างให้ความสนใจเช่าบูชาพระไม้ถวายเข้าวัด หรือเช่าบูชานำกลับไป	98
ภาพที่ 125	การแกะสลักพระไม้ของโครงการวิจัย ได้ถูกเลือกเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	98
ภาพที่ 126	การระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชนถึงขอบเขตและองค์ประกอบของเมืองเก่าที่ควรผลักดันให้เป็นเขตอนุรักษ์เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2560 โดย ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร ซึ่งได้รับการสนับสนุนการทำงานต่อยอด และข้อมูลจากโครงการวิจัยนี้	100
ภาพที่ 127	การประชุมเพื่อผลักดันให้เมืองน่านเป็นเมืองน่าอยู่ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ JICAซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยนี้ เพื่อต่อยอดกับโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคตในการประชุมมีการนำเสนอการดำเนินงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้โดยภาคีในพื้นที่ และผลการดำเนินงานโครงการทั้ง 3 ระยะโดยผู้วิจัย	100
ภาพที่ 128	ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์และศูนย์จัดแสดงต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเมืองน่านปัจจุบัน	101
ภาพที่ 129	แนวทางในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	101

ภาพที่ 130	การประชุมหารือเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ณ เทศบาลเมืองน่าน และการขอคำปรึกษาในการจัดตั้งศูนย์ฯ จากนายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน	102
ภาพที่ 131	อาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน	102
ภาพที่ 132	อาคารสรรพากรเก่า	103
ภาพที่ 133	อาคารเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง สมพาน	103
ภาพที่ 134	รูปแบบของการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ที่ทำการออกแบบเบื้องต้น	105
ภาพที่ 135	ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ก่อนการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน มุมมองจากข่วงเมือง	105
ภาพที่ 136	ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ระหว่างการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ทั้งภายในและภายนอก	106
ภาพที่ 137	ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ภายหลังการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน เสร็จสิ้นสมบูรณ์	106
ภาพที่ 138	สื่อจัดแสดงต่างๆภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	107
ภาพที่ 139	โบราณวัตถุของวัดมหาโพธิที่เตรียมสำหรับจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน	108
ภาพที่ 140	การออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ	109
ภาพที่ 141	การให้สัมภาษณ์ออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน โดยผู้วิจัย	110
ภาพที่ 142	การให้สัมภาษณ์แก่นักข่าว ประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดน่าน เกี่ยวกับผลลัพธ์จากโครงการวิจัย โดยเฉพาะกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยภาคีแกนนำในพื้นที่	110
ภาพที่ 143	ตัวอย่างของข่าวภาคเหนือช่อง NBT ที่ออกอากาศนำเสนอการดำเนินงานกิจกรรมแกะสลักพระไม้	110
ภาพที่ 144	การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การดำเนินงานของโครงการผ่านรายการข่าวเช้าออกไปทั่วประเทศ โดยช่อง NBT	110
ภาพที่ 145	การเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในเวทีวิชาการ การอบรม และสัมมนา ต่างๆ	110
ภาพที่ 146	บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย	111
ภาพที่ 147	บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย	111
ภาพที่ 148	การมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคาร : บ้านคุณสุทธิดา สุขมี (ซ้าย) บ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี (กลาง) และโฮงเจ้าฟองคำ (ขวา)	112
ภาพที่ 149	จุลสาร “แป้นเกล็ด” ฉบับที่ 1 และ 2	112
ภาพที่ 150	ของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน	113
ภาพที่ 151	การให้คำปรึกษาในการปรับปรุงบ้านหลวงธนานุสรณ์ (บ้านคุณหลวง)	114
ภาพที่ 152	โรงไม้เก็บใบยาสูบในบริเวณด้านหลังบ้านคุณหลวง ก่อนและหลังการรื้อถอนเพื่อรอการพัฒนาพื้นที่ต่อไป	114

สารบัญแผนผัง

		หน้า
แผนผังที่ 1	แผนผังโครงสร้างของการดำเนินโครงการ	20
แผนผังที่ 2	แผนผังประชาสัมพันธ์สถานที่จัดอบรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ณ วัดมหาโพธิ บ้านมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน	84
แผนผังที่ 2	แผนผังแสดงตำแหน่งอาคารที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน	104

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โครงการ “การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่านผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม” เป็นการดำเนินงานวิจัยต่อเนื่องจากโครงการในระยะที่หนึ่ง “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และโครงการระยะที่สอง “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ที่ได้กระทำมาก่อนหน้านี้เป็นระยะเวลาต่อเนื่องกว่า 4 ปี ซึ่งโครงการในระยะที่หนึ่งเป็นการจัดทำฐานข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่าน เพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับตำแหน่งที่ตั้ง ความสำคัญ และประวัติความเป็นมาโดยสังเขป เกี่ยวกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่าน และจัดทำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ขึ้น รวมทั้งวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรดังกล่าว เพื่อให้เกิดความเข้าใจในสถานการณ์ และเงื่อนไขต่างๆของชุมชนเมืองน่านในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนตามแหล่งทรัพยากรต่างๆที่ค้นพบ โครงการในระยะที่สองเป็นการนำฐานข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์มาใช้ประโยชน์ โดยการสร้างกระบวนการร่วมกับชุมชนในการส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรม เผยแพร่องค์ความรู้ของทรัพยากร เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจในวงกว้าง และรวบรวมประเด็นที่น่าสนใจในตัวทรัพยากรที่สัมพันธ์กับกำเนิดและพัฒนาการของเมือง และการดำเนินชีวิตของผู้คนในเมืองตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งให้เกิดความตระหนักหวงแหนในตัวทรัพยากร เกิดกระแสการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวในแนวทางที่เหมาะสม โดยมีการจัดกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกับชุมชนควบคู่กันไป การดำเนินกิจกรรมของโครงการทั้งหมดที่ผ่านมาเป็นการทำงานในพื้นที่ที่ต้องเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขต่างๆมากมาย ทั้งในด้านนโยบายที่ปรับเปลี่ยนไปมาของหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ การเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของนักท่องเที่ยว การขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวอย่างก้าวกระโดดจนเกินความสามารถในการรองรับของเมืองในบางช่วงขณะ ซึ่งทำให้พบข้อจำกัดและศักยภาพในการดำเนินงานต่อไปในหลายประเด็น

ในด้านประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน ซึ่งนักวิจัยหลายท่านที่ทำการศึกษาก่อนหน้านี้ได้กระทำกันมาอย่างต่อเนื่อง ยังมีขอบเขตทั้งในด้านเนื้อหา และคุณค่าที่ยังรอการสืบค้น ตรวจสอบ ขยายความในมิติต่างๆ ได้อีกอย่างมากมาย งานศึกษาก่อนหน้านี้มักมีอ้างอิงต่อๆ กันมา โดยขาดการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล หรือมีความขัดแย้งของข้อมูลเกิดขึ้นให้เห็นอยู่เสมอ รวมทั้งขาดการอ้างถึงแหล่งที่มาของข้อมูลที่ชัดเจน ขณะเดียวกันงานศึกษาในหลายๆชิ้นมักมุ่งความสนใจไปยังทรัพยากรหรือสถานที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะ ทำให้ขาดการอธิบายความสัมพันธ์ในภาพรวม งานวิจัยของโครงการในระยะต่อไป รวมถึงในระยะที่ผ่านมาจึงพยายามศึกษาองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองน่าน ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ในมิติที่สัมพันธ์กับที่ตั้งและตำแหน่งของเมือง ความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้น และการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค และพยายามเชื่อมโยงทรัพยากรต่างๆ เข้าด้วยกันกับพื้นที่ของเมืองน่าน โดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ผ่านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ชุมชน และเมืองน่าน เพื่อให้เห็นภาพความสัมพันธ์ในวงกว้างทั้งในมิติของพื้นที่ เวลา และสังคม ซึ่งทำให้คนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชนหรืออยู่นอกเมืองน่าน หรือไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรเหล่านั้น สามารถจินตนาการเห็นภาพที่มีชีวิตของทรัพยากรเหล่านั้นได้ดีขึ้น และเกิดความทรงจำร่วมขึ้นมา ทั้งในทางตรงและในเชิงเปรียบเทียบ แต่ข้อจำกัดจากการทำงานที่ผ่านมาพบว่า ทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมืองยังมีอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้รับการศึกษา โดยเฉพาะอาคารที่ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตเทศบาลและในเขตรอบนอกออกไป ที่ผ่านมาการดำเนินงานของโครงการได้สร้างฐานข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรกับเมืองทั้งในมิติกายภาพ ประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ และสังคมมาระดับหนึ่งแล้ว และหลังจากที่การดำเนินงานครอบคลุมพื้นที่และตัวทรัพยากรที่ครบถ้วนมากขึ้น สมควรที่จะได้รับการรวบรวมและเรียบเรียงอย่างเป็นระบบให้เป็นที่รับรู้ออกไปในวงกว้าง ผ่านรูปแบบของหนังสือ ที่สามารถให้ข้อมูลได้รอบด้าน ในมิติของวิถีชีวิตผู้คน ทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับทรัพยากร

ทางสถาปัตยกรรม และในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัย ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต

ในด้านการสื่อสารข้อมูลกับคนภายในและภายนอกภายใต้ชื่อและสัญลักษณ์ว่า “ล่องน่าน” ที่ในปัจจุบันเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป โดยเฉพาะจุลสารล่องน่าน ที่เป็นที่ต้องการทั้งจากบุคคลทั่วไป และหน่วยงานต่างๆในเมืองน่าน รวมทั้งจากทางเฟสบุคในชื่อเดียวกัน รวมถึงสื่อเผยแพร่ในรูปแบบอื่นๆอีกมากมาย การจัดทำสื่อทั้งหมดเมื่อเวลาการดำเนินงานของโครงการก่อนหน้านี้สิ้นสุดลง ทำให้การดำเนินงานด้านสื่อต่างๆต้องยุติลง หรือลดความเข้มข้นลงไปด้วย ซึ่งเป็นสิ่งที่คณะวิจัยตระหนักถึงเป็นอย่างดี และได้พยายามสานต่อให้ชุมชน หรือหน่วยงานในพื้นที่เข้ามาสานต่อการทำงานให้ดำเนินต่อไป แต่ยังพบอุปสรรคหลายอย่าง ทั้งในด้านบุคลากรและงบประมาณ ในขณะที่การสร้างแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้คงอยู่คู่เมืองน่านต่อไป เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรม-วัฒนธรรมจากความร่วมมือของคนหลายๆกลุ่มทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่าน ให้ต่อเนื่องสืบไปก็เป็นสิ่งที่คณะทำงานมุ่งหวัง โดยส่งเสริมให้ชุมชนและหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน เนื่องจากที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นความรับผิดชอบโดยคณะวิจัยเป็นหลัก โดยอาศัยการสนับสนุนหรือความร่วมมือจากท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุน การเข้ามามีส่วนร่วมกับคณะวิจัยในการสร้างสรรค์แบรนด์ “ล่องน่าน” ต้องการการสนับสนุนในเชิงปฏิบัติการมากกว่าเชิงนโยบาย ดังที่เคยเป็นมา ทั้งนี้จุลสารล่องน่านอาจจะหยุดการจัดพิมพ์ลง แต่เปลี่ยนการถ่ายทอดสื่อสารข้อมูลโดยการจัดทำเป็นหนังสือที่รวบรวบข้อมูลที่ได้ดำเนินการไปแล้ว และที่จะดำเนินการต่อไปขึ้นเป็นรูปเล่มเดียว ตามที่ได้อธิบายไปข้างต้น เพื่อให้ข้อมูลทั้งหมดเกิดการเชื่อมโยงกันในด้านสาเหตุปัจจัยต่างๆที่มีผลกระทบต่อตัวทรัพยากร ผ่านมิติด้านเวลาและพื้นที่ร่วมกัน ควบคู่ไปกับการสื่อสารเนื้อหาผ่านทางเฟสบุค เนื่องจากใช้เวลาและงบประมาณที่น้อย เกิดผลกระทบในวงกว้างได้ง่ายและต่อเนื่อง

ขณะเดียวกัน ข้อมูลต่างๆสมควรที่จะได้รับการเผยแพร่ ณ ที่เมืองน่านเองในลักษณะที่ผู้อยู่อาศัย และผู้ที่มาเยี่ยมเยือนสามารถเข้าถึง ศึกษา ค้นคว้า สอบถามได้โดยตรง ในรูปแบบที่เป็นตัวหนังสือ ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม และกราฟฟิคในรูปอื่นๆ อย่างถาวรหรือกึ่งถาวร ในลักษณะของการจัดแสดง ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่งที่เข้าถึงได้สะดวก เป็นกันเอง และสื่อถึงทรัพยากรทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมไปในตัว ซึ่งจากการสำรวจพื้นที่อย่างกว้างขวางพบว่า มีเรือนพักอาศัยหลายหลัง ซึ่งเป็นบ้านเก่าที่มีเอกลักษณ์ตามแบบฉบับเมืองน่านถูกทิ้งร้างให้ทรุดโทรม ขาดการดูแล และใช้ประโยชน์ตามที่เหมาะสม ซึ่งถ้าหากได้รับการซ่อมแซม ปรับปรุง ให้แข็งแรงและสะอาดสะอ้าน และมีข้อมูลที่จัดแสดงอยู่ภายในไปพร้อมๆ กัน ก็จะเกิดคุณค่า และความน่าสนใจในตัวอาคารขึ้นมา เกิดเป็นศูนย์ข้อมูลที่ให้ความรู้เกี่ยวกับ กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และทรัพยากรทางด้านศิลปสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน ที่บุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชม และหาข้อมูลที่เกี่ยวข้อง และสอดคล้องกับความสนใจของตนเอง ก่อนที่จะออกไปเยี่ยมชมทรัพยากรในชุมชนด้วยตนเองต่อไป

ในด้านการดำเนินงานกิจกรรมทางวัฒนธรรม ซึ่งโครงการที่ผ่านมาได้กระทำมาอย่างต่อเนื่อง โดยมุ่งให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรต่อเนื่องไปยังอนาคต จากสมาชิกของชุมชนเมืองน่านในทุกระดับ ไม่ใช่จบลงแค่เพียงช่วงที่มีกิจกรรมเท่านั้น โดยเฉพาะการจัดอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่ต้องกระตุ้นให้เยาวชน ผู้สูงอายุ และสมาชิกในชุมชนโดยทั่วไป รวมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการวัฒนธรรมให้เข้ามามีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมเกิดการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง สามารถแกะพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อให้ผู้ที่มีจิตศรัทธาสามารถเช่าบูชาเพื่อถวายวัดได้ เหมือนเช่นที่เคยเป็นวิถีปฏิบัติในอดีต ซึ่งการดำเนินงานได้สำเร็จไปเพียงขั้นต้น เห็นผลลัมฤทธิ์ของการอบรมและฝึกฝนภายในชุมชนเท่านั้น ยังไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงในวงกว้างดังเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งสมควรที่จะผลักดันให้มีการดำเนินงานต่อไป เพื่อสร้างแรงจูงใจในการการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอ จนสามารถแกะได้ในขนาดที่หลากหลาย มีขนาดองค์เล็ก และจำนวนมากพอต่อการเช่าถวายวัด และสร้างจำนวนสมาชิกในการแกะสลักให้มากขึ้น เกิดกระบวนการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็สื่อสารออกไปในวงกว้างถึงที่มาของพระพุทธรูป วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตศรัทธาจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว ภูมิปัญญาการแกะสลักพระพุทธรูปไม้จะได้รับการสานต่อ เกิด

เศรษฐกิจหมุนเวียนภายในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปไม้สู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง

การดำเนินโครงการต่อจากนี้ เป็นการสร้างความต่อเนื่องในการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง เพื่อให้เกิดผลกระทบเชิงบวกในวงกว้างต่อการดำรงอยู่ของทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของสังคมเมืองน่านในอนาคต ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน

1.2 คำถามของการวิจัย

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่านโดยเฉพาะที่มีอยู่ในท้องถิ่นชุมชน มีความสัมพันธ์กับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และส่งผลกระทบต่อการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมของเมือง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไร และการสร้างการรับรู้ในความสัมพันธ์ดังกล่าวให้ออกไปในวงกว้าง ประกอบกับการฟื้นฟูการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรม และความทรงจำที่มีต่อวัฒนธรรมเหล่านี้ ให้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ที่สอดคล้องกับสภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบันอย่างสร้างสรรค์ จะทำให้วัฒนธรรมเกิดการปฏิบัติสานต่อไปได้ เกิดความตื่นตัวตระหนัก และหวงแหนในมรดกทางวัฒนธรรมของตน และเป็นเครื่องพิสูจน์ว่าน่านเป็นเมืองที่มีชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ออกมา

1.3 วัตถุประสงค์ของโครงการ

1) เพื่อสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านในมิติที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และพื้นที่ต่อเนื่องนอกเขตเมืองน่าน ตั้งแต่ที่เริ่มมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในเมืองน่านจนถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม องค์ประกอบของเมือง และวัฒนธรรม กับพัฒนาการของเมืองน่านในมิติของพื้นที่และเวลา

2) เพื่อใช้ฐานข้อมูลที่รวบรวมได้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งในด้านของการสร้างการรับรู้แก่คนทั้งภายในและภายนอกชุมชน และการส่งผ่านข้อมูลกลับสู่ชุมชนผ่านการร้อยเรื่องราวของทรัพยากรต่างๆที่มีชีวิตจากความทรงจำที่มีอยู่ร่วมกันในพื้นที่ ไปสู่คนรุ่นถัดไปด้วยวิธีการร่วมสมัย ที่สร้างสรรค์และกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วม

3) เพื่อปรับองค์ความรู้ที่ได้จากการสืบค้น ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการดำรงชีวิตของคนในปัจจุบัน ผ่านการทดลองฟื้นฟูการประกอบกิจกรรมทางวัฒนธรรมในอดีต ตั้งแต่เริ่มต้นจนจบกระบวนการ เพื่อให้เกิดการสานต่อวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรมโดยคนในชุมชนได้เองต่อไปในอนาคต

1.4 ขอบเขตของโครงการ

- ขอบเขตด้านพื้นที่ การดำเนินโครงการครอบคลุมพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน และพื้นที่เชื่อมต่อในบริเวณใกล้เคียงที่เนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ความเกี่ยวพันจากอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนาเชื่อมโยงไปถึง ในส่วนการดำเนินงานร่วมกับชุมชนจะพิจารณาจากความพร้อมและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินโครงการ แผนการทำงานของชุมชนที่มีอยู่เดิม และความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมาของโครงการ

- ขอบเขตด้านทรัพยากร

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการจะครอบคลุมทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยจะพยายามเชื่อมโยงภูมิหลังเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ที่สัมพันธ์กับพื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อเสริมสร้างคุณค่าและความหมายของเมืองน่านผ่านทรัพยากรทั้งหมดร่วมกัน

- ขอบเขตด้านประชากร (เครือข่ายความร่วมมือ)

การดำเนินโครงการมีคณะวิจัยเป็นแกนกลางในการสร้างกลไก และกระบวนการในการดำเนินงานให้เกิดขึ้น ผ่านการทำงานโดยมีหัวหน้าบ้านเป็นผู้ขับเคลื่อนผ่านสมาชิกในชุมชนในการผลักดันการทำงานไปข้างหน้าให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม โดยประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และภาคประชาสังคมต่างๆในพื้นที่ เช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน เป็นต้น และคอยสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดสามารถดำเนินงานร่วมกันได้ด้วยดีจนบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

1.5 แผนการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็นช่วงในการดำเนินงานได้ดังนี้

ปีที่ 1

ช่วงที่ 1 สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชน และพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ (3 เดือน)

– สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานในวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ สามารถดำเนินการไปได้พร้อมๆกัน ทั้งในด้านการสำรวจพื้นที่และทรัพยากรเพิ่มเติม เพื่อรวบรวม วิเคราะห์ จัดทำเป็นหนังสือ การดำเนินงานจัดตั้งศูนย์ข้อมูล และการสานต่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ จัดระบบเครือข่ายและโครงสร้างในการทำงาน กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ในแต่ละขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานแต่ละช่วง โดยเน้นให้สมาชิกในชุมชน เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน และเครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่

ช่วงที่ 2 ดำเนินงานในแต่ละแผน (8 เดือน)

– ดำเนินงานในพื้นที่ในทั้ง 3 วัตถุประสงค์ควบคู่กันไป ทำการเก็บข้อมูล และสำรวจพื้นที่และทรัพยากรร่วมกับชุมชน ประชุมจัดหา สถานที่ และแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลที่เหมาะสมและเป็นไปได้ และจัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง โดยตั้งเป้าหมายที่แสดงถึงความก้าวหน้าจากการดำเนินงาน ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงต่อไปได้ในรอบปีที่ 2

ช่วงที่ 3 สรุปการทำงานในรอบ 12 เดือน (1 เดือน)

- ทบทวน สรุป การดำเนินงานในรอบปีที่ผ่านมาร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่ว่า มีข้อจำกัดศักยภาพ และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด สรุปข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการทำงาน

ปีที่ 2

ช่วงที่ 4 ผลักดันศูนย์ข้อมูล และกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ให้เป็นที่รู้จักกว้างขึ้น (6 เดือน)

- ดำเนินกิจกรรมทั้งในและนอกพื้นที่ ในการสรรหาความร่วมมือ และผลักดันการทำงานให้เกิดการรับรู้ และผลกระทบในวงกว้างมากขึ้น สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลักต่อไป และประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ไปในขณะเดียวกัน

ช่วงที่ 5 ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำสื่อสำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน และจัดเตรียมรายละเอียดประกอบกิจกรรมพระไม้ (4 เดือน)

- รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆที่จะใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล รวมทั้งสื่อในการเผยแผ่กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายเข้าวัดได้

ช่วงที่ 6 ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่ (1 เดือน)

- ประชุมหารือกับสมาชิกในชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในแต่ละโครงการ และภาคีในพื้นที่ ถึงการวางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปได้ในอนาคต รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาถึงข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานที่ผ่านมาร่วมกันกับชุมชน และสรุปผลการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน

ช่วงที่ 7 สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา (1 เดือน)

- รวบรวมเนื้อหาการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา ควบคู่กับการสรุปผลที่ได้จากการจัดประชุม จัดกิจกรรม และการทำงานทั้งหมดเพื่อจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินการโครงการฉบับสมบูรณ์

1.6 การดำเนินงานของโครงการ

การดำเนินงานตามระยะเวลาการทำงานทุก ๆ 2 เดือน สามารถสรุปได้ดังนี้

กิจกรรม	ช่วงที่ (เดือน)											
	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24
ช่วงที่ 1 สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชน และพื้นที่ดำเนินการที่มีศักยภาพ												
1.1 สรรหาเครือข่ายความร่วมมือร่วมกับชุมชน เครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ และผู้ปฏิบัติการประจำในพื้นที่												
1.2 กำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนการดำเนินงานแต่ละช่วง												
ช่วงที่ 2 ดำเนินงานในแต่ละแผน												
2.1 ทำการเก็บข้อมูล และสำรวจพื้นที่ และทรัพยากรร่วมกับชุมชน												
2.2 ประชุม สำรวจหาสถานที่ และสร้างแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลที่เหมาะสมและเป็นไปได้												
2.3 จัดกิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง												
ช่วงที่ 3 สรุปการทำงานในรอบ 12 เดือน												
3.1 ทบทวน สรุป ข้อจำกัด ศักยภาพ ในรอบปีที่ผ่านมา และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายในปีต่อไปร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่												
3.2 สรุปข้อมูลต่างๆที่ได้จากการสำรวจค้นคว้า												
ช่วงที่ 4 ผลักดันศูนย์ข้อมูล และกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ให้เป็นที่รู้จักกว้างขึ้น												
4.1 สรรหาความร่วมมือ และผลักดันการทำงานให้เกิดการรับรู้ และผลกระทบในวงกว้างมากขึ้น ผ่านสื่อต่างๆ												
4.2 สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลัก ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ไปในขณะเดียวกัน												
ช่วงที่ 5 ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดแสดงในศูนย์ข้อมูล และจัดเตรียมรายละเอียดประกอบกิจกรรมพระไม้												
5.1 รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆประกอบเนื้อหา												
5.2 จัดทำสื่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายวัดได้ และสื่อต่างๆ สำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล												
ช่วงที่ 6 ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่												
6.1ปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาถึงข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน												
6.2 วางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปในอนาคต												
ช่วงที่ 7 สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา												
7.1 สรุปผลจากการจัดประชุม จัดกิจกรรม และการดำเนินการทั้งหมดที่ผ่านมาเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์												

1.7 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากโครงการ

ผลที่คาดว่าจะได้รับ	งวดที่ (เดือน)											
	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20	22	24
ช่วงที่ 1 - ได้โครงสร้างการทำงานจากความร่วมมือระหว่างชุมชน และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ - ได้กรอบการปฏิบัติงานของแต่ละบุคล และทดลองดำเนินงานเพื่อปรับให้เหมาะสมต่อการทำงานตลอดทั้งโครงการ	✓	✓										
ช่วงที่ 2 - ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของเมือง และทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของเมือง ที่ครอบคุลมและสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น - ได้ทราบสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูล และวิธีการที่เป็นไปได้ในการจัดตั้งศูนย์ - ผู้เข้าอบรมแกะสลักพระไม้ได้ทำงานอย่างต่อเนื่องและมีผลงานออกมาที่มีจำนวนและคุณภาพเป็นที่น่าพอใจ		✓	✓	✓	✓	✓						
ช่วงที่ 3 - ทราบข้อจำกัดและโอกาสจากการทำงานที่ผ่านมา และสามารถปรับแผนให้เหมาะสมกับการทำงานในปีต่อไป - ได้ข้อมูลของเมืองที่เห็นความสัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม						✓						
ช่วงที่ 4 - เครือข่ายทำงานภาคปฏิบัติในการผลักดันให้ศูนย์ข้อมูลเกิดขึ้น และคนทั่วไปเริ่มรับรู้ในวงกว้างถึงการจะมีขึ้นของศูนย์ข้อมูล - แนวทางในการบริหารจัดการศูนย์ข้อมูล และพระไม้ โดยคนในพื้นที่เป็นแกนหลัก							✓	✓	✓			
ช่วงที่ 5 - ภาพ ผัง และสื่อกราฟิกต่างๆประกอบเนื้อหา - สื่อเผยแพร่กิจกรรมพระไม้ และผลของการดำเนินงานเริ่มเป็นที่รู้จักในวงกว้าง - สื่อจัดแสดงในศูนย์ข้อมูลได้รับการผลิตอย่างต่อเนื่อง										✓	✓	
ช่วงที่ 6 - ทราบข้อจำกัดและโอกาสจากการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา และที่จะทำต่อไปในอนาคต - วิธีการและแนวทางในการบริหารจัดการของแต่โครงการต่อไป โดยคนในพื้นที่เป็นแกนหลัก												✓
ช่วงที่ 7 - รายงานสรุปการดำเนินงานของโครงการทั้งหมดฉบับสมบูรณ์												✓

1.8 ผลที่คาดว่าจะได้รับหลังสิ้นสุดโครงการ

1) ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา และความทรงจำของคนในพื้นที่ ที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่าน ได้รับการสืบค้น เรียบเรียง และตรวจสอบอย่างเป็นระบบ และถ่ายทอดออกมาในลักษณะที่เชื่อมโยงกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน และพื้นที่ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับทรัพยากรนั้นๆทั้งในมิติของพื้นที่และเวลา ออกมาในรูปแบบของหนังสือซึ่งครอบคลุมเนื้อหาและความสัมพันธ์ตั้งแต่เมือง องค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมต่างๆ ในลักษณะการอธิบายที่องค์ประกอบเหล่านี้กอปรเป็นรูปสัณฐาน และโครงสร้างทางสังคมของเมืองน่าน ภายใต้อิทธิพลต่างๆทั้งทางชาติพันธุ์ ศาสนา การเมือง วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสังคม

2) ฐานข้อมูลทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ได้รับการเผยแพร่ออกไปในวงกว้างผ่านการร้อยเรียงเข้ากับพัฒนาการของเมืองและชุมชน ด้วยสื่อร่วมสมัยที่น่าสนใจ และเข้าใจได้ง่ายจากคนทุกเพศวัย ทั้งจากในและนอกพื้นที่เช่น แบบจำลอง ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม เละภาพกราฟิคอื่นๆ บนสถานที่ที่หน่วยงานในพื้นที่ และคนในชุมชน มีส่วนร่วมกันในการกำหนดและสร้างสรรค์ขึ้น

3) ทราบถึงกระบวนการ ศักยภาพ โอกาส และข้อจำกัดของชุมชนในการฟื้นฟู และสานต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมในอดีตให้กลับคืนมาอีกครั้งว่ามีความเป็นไปได้ระดับใด สามารถขยายกิจกรรม และพื้นที่ในการทำงานออกไปได้มากน้อยเพียงใด จากการผลักดันกิจกรรมทางวัฒนธรรมต้นแบบคือ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ อันจะทำให้เกิดการขยายผลออกไปเรื่อยๆในอนาคตทั้งจากกิจกรรมต้นแบบเอง และกิจกรรมอื่นๆที่จะตามมาในอนาคต

1.9 การถ่ายทอดผลงานไปสู่ผู้ใช้

การทำงานของโครงการอาศัยการสื่อสารผ่านการเล่าเรื่อง บอกต่อ เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์โดยการดำเนินกิจกรรมพร้อมทั้งจัดทำสื่อเพื่อสร้างการรับรู้ในวงกว้าง ให้เกิดความเข้าใจ ความร่วมมือ และถ่ายทอดข้อมูลสู่ชุมชน ซึ่งการเผยแพร่จะกระทำผ่านวิธีการต่างๆที่เหมาะสมในแต่ละช่วงเวลา และรูปแบบของการดำเนินโครงการในแต่ละขั้นตอน เช่น บอร์ดจัดแสดง แผ่นพับ บทความในนิตยสาร โปสเตอร์ วีดิโอ สไลด์ และเครือข่ายสังคมออนไลน์ รวมทั้งการทำงานร่วมกับภาคประชาสังคม และสมาชิกในชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของขึ้น อันจะทำให้เกิดการบอกต่อออกไปเป็นวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ สื่อจัดแสดง หนังสือ และรายงานวิจัยที่จัดทำขึ้นจะได้รับการเผยแพร่ไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน รวมทั้งผู้ที่สนใจ และหน่วยงานที่อยู่ในเป้าหมาย เช่น

1. หน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่น เช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารส่วนจังหวัด น่าน รวมทั้งหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นอื่นๆที่รับผิดชอบ และสนใจในการดำเนินงานด้านการจัดการ และดูแลศิลปวัฒนธรรม และการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
2. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยว เช่น องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย
3. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมและทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรมของชาติ เช่น กรมศิลปากร
4. หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องกับการวางผังเมือง ดูแลปรับปรุงฟื้นฟูรักษาสภาพแวดล้อมของเมือง เช่น กรมผังเมือง สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัด เทศบาลเมืองน่าน และองค์การบริหารส่วนตำบล
5. หน่วยงานราชการและเอกชนที่ทำงานในด้านวิชาการซึ่งสามารถนำองค์ความรู้ไปเผยแพร่ประชาสัมพันธ์สู่สังคม หรือทำการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมในระดับที่ลึกหรือกว้างขึ้น เช่น มหาวิทยาลัย และหน่วยงานวิจัยต่างๆ
6. ภาคเอกชนที่สนใจในการประกอบธุรกิจการท่องเที่ยว อาทิ ผู้ประกอบการบริษัทนำเที่ยว มัคคุเทศก์ ธุรกิจที่พัก และร้านอาหาร เป็นต้น

บทที่ 2
การทบทวนเนื้อหาและกระบวนการดำเนินงานวิจัยที่ผ่านมา

การดำเนินงานวิจัยของโครงการนี้ มีที่มาสืบเนื่องมาจาก โครงการศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งใช้ระยะเวลาในการดำเนินงาน 18 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. 2554 - สิงหาคม พ.ศ. 2555 ต่อเนื่องด้วย โครงการจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในเขตเมืองน่าน ซึ่งใช้เวลาในการดำเนินงาน 26 เดือน ตั้งแต่ มีนาคม พ.ศ. 2556 – เมษายน พ.ศ. 2558 ทั้งสองโครงการที่ผ่านมามุ่งหวังที่จะสร้างความเข้าใจในภาพรวมเชิงพื้นที่ในเขตเทศบาลเมืองน่าน เกี่ยวกับความสัมพันธ์ของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ กับสภาพความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ทั้งในด้านกายภาพและเศรษฐกิจสังคม ซึ่งทำให้ผู้วิจัยสามารถมองเห็นศักยภาพ และโอกาส รวมทั้งข้อจำกัด ในการพัฒนาการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรในชุมชน ที่ทำให้คนในชุมชนได้รับประโยชน์จากการท่องเที่ยวที่ขยายตัวขึ้น โดยสามารถบริหารจัดการได้ด้วยตนเองเท่าที่ศักยภาพสูงสุดของชุมชนนั้นๆ จะสามารถกระทำได้ ซึ่งทำให้เกิดการดำเนินงานปฏิบัติการต่างๆ เผื่อผลักดันผลลัพธ์จากวัตถุประสงค์ดังกล่าวภายในพื้นที่ตามมา ภายใต้เงื่อนไขต่างๆ ที่มีการปรับเปลี่ยนไปมาอยู่เสมอ ทั้งในด้านนโยบายที่ปรับเปลี่ยนไปมาของหน่วยงานในพื้นที่ การเพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็วของนักท่องเที่ยว การขยายตัวทางด้านการท่องเที่ยวอย่างก้าวกระโดดจนเกินความสามารถในการรองรับของเมืองในบางช่วงขณะ ไปจนถึงการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาและแนวทางในการดำเนินการวิจัยโดยคณะวิจัยเอง เพื่อปรับให้เหมาะสมกับสภาพเงื่อนไขของพื้นที่ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งสามารถทบทวนบทสรุปของการดำเนินงานที่ผ่านมาได้ดังนี้

2.1 การทบทวนการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำมา

2.1.1 การสืบค้นจำนวน สถานที่ตั้ง ประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ฐานข้อมูลสารสนภูมิศาสตร์ด้านทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ที่ได้จัดทำขึ้นโดยโครงการในระยะที่หนึ่งพบว่ามีทรัพยากรทั้งสิ้น 378 หน่วย กระจายตัวเป็นวงกว้างในเขตพื้นที่เมืองน่านโดยทั่วไป โดยมิได้จำกัดความเข้มข้นอยู่เฉพาะเพียงในบริเวณใจเมืองเท่านั้น ซึ่งชี้ให้เห็นว่าการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวเฉพาะเพียงในสถานที่บางแห่งในเขตใจเมืองนั้น เกิดจากการขาดการให้ข้อมูลที่รอบด้าน ครบถ้วน และเป็นระบบเกี่ยวกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในบริเวณอื่นของชุมชนเมืองน่าน ที่น่าสนใจเพียงพอจะดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชม ขณะเดียวกันการส่งเสริมให้มีการจัดการการท่องเที่ยวแบบวนรอบตามลักษณะโครงสร้างของเมืองที่แคบยาว และมีเครือข่ายถนนวนรอบที่ไม่ซับซ้อน สอดคล้องกับการกระจายตัวของทรัพยากรที่เกาะไปตามเส้นทางถนนวนรอบเหล่านี้ ก็สมควรได้รับการประชาสัมพันธ์และให้ข้อมูลที่เพียงพอแก่นักท่องเที่ยวในการตัดสินใจไปเยี่ยมชม ตามข้อจำกัดของเวลา วิธีการเดินทาง ความสนใจ และงบประมาณของแต่ละบุคคล ได้รวดเร็วและง่ายดายยิ่งขึ้น

ในพื้นที่ตอนกลางของเมือง มีวัดจำนวนมากตั้งกระจายอยู่ในแต่ละชุมชน ส่วนใหญ่ยังเป็นวัดที่นักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมน้อย แต่มีสถาปัตยกรรมสิ่งปลูกสร้างภายในบริเวณวัด รวมทั้งของบูชา ของใช้ ของจัดแสดงที่เก่าแก่มีคุณค่า หลงเหลืออยู่ในบริเวณวัดแต่ละวัดเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกับที่พักอาศัยที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม ซึ่งสร้างด้วยไม้ หรือครึ่งตึกครึ่งไม้ ที่ตั้งอยู่ริมถนนสายหลัก และถนนสายรองในพื้นที่ตอนกลางของเมือง และยังพบบ้านพักอาศัยที่มีคุณค่าในถนนสายรอง การส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ตอนกลางนี้ จึงต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากรให้มีความน่าสนใจมากยิ่งขึ้น สร้างระบบให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรได้โดยง่าย และสร้างวิธีการเข้าถึงที่เหมาะสม และสะดวกสบายสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีพาหนะส่วนตัว

ในขณะที่พื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองมีค่ายสุริยพงษ์คั่นกลางต่อจากพื้นที่ตอนกลาง ทรัพยากรที่สำคัญของเมืองในจุดนี้ คือแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือและทิศใต้ ซึ่งปัจจุบันไม่หลงเหลือแนวกำแพงเมืองเก่าให้เห็นแล้ว แต่คูเมืองเวียงเหนือยังไม่ได้รับการพัฒนาในฐานะองค์ประกอบของเมืองที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ให้โดดเด่น เกิดเป็นภูมิทัศน์เมืองที่มีเอกลักษณ์ของเมืองน่านทางตอนเหนือขึ้น นอกจากสถาปัตยกรรมแล้วชุมชนทางตอนเหนือมีทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นอีกอย่างหนึ่ง คือ พระพุทธรูปไม้ ซึ่งมีพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้อยู่ที่วัดน้ำล้อม และมีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในชุมชน โดยมี

ศูนย์กลางอยู่ที่วัดมหาโพธิ ซึ่งมีพระพุทธรูปไม้เป็นพระประธานอยู่ภายในวิหาร และการแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โดยการผลักดันของโครงการในระยะที่สองสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ทั้งเพื่อฝึกอาชีพให้กับคนในชุมชน ให้นักท่องเที่ยวได้มาทดลองแกะ และให้นักท่องเที่ยวได้เช่าถวายพระพุทธรูปไม้คืนสู่วัด อย่างไรก็ตามการส่งเสริมให้เกิดการท่องเที่ยวในชุมชนให้เกิดขึ้นในพื้นที่ตอนบน ยังต้องอาศัยการพัฒนาทรัพยากรให้มีความน่าสนใจมากขึ้น และสร้างความเชื่อมต่อของทรัพยากรในพื้นที่นี้เข้ากับในส่วนพื้นที่ตอนกลางและตอนล่างเพิ่มขึ้น เนื่องจากการตัดขาดของพื้นที่ส่วนอื่นๆจากตำแหน่งที่ตั้งคั่นกลางของค่ายสุริยพงษ์ การพัฒนาวิธีการเข้าถึง และรูปแบบพาหนะที่ใช้เดินทางที่สะดวกสบาย ปลอดภัย และรวดเร็วสำหรับนักท่องเที่ยวที่ไม่มีพาหนะส่วนบุคคลเป็นสิ่งจำเป็น สร้างระบบให้นักท่องเที่ยวรับรู้และเข้าใจข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในพื้นที่ให้มากขึ้น และการพัฒนาคูเมือง รวมทั้งภูมิทัศน์เมืองของเวียงเหนือด้านทิศเหนือให้สวยงาม และมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์มากขึ้น จะเป็นแม่เหล็กสำคัญในการดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเดินทางมายังพื้นที่ปลายสุดด้านทิศเหนือ โดยมีทรัพยากรอื่นๆเป็นตัวเสริมให้เกิดความน่าสนใจที่จะมาเยี่ยมชมพื้นที่มากขึ้นแก่นักท่องเที่ยว ตามแต่ความสนใจเฉพาะตัวบุคคล

เมืองน่านด้านทิศใต้ โดยเฉพาะด้านล่างของแนวกำแพงเมืองเวียงใต้ เป็นบริเวณที่การท่องเที่ยวยังเข้าไปไม่ถึงมากนัก ทั้งๆที่มีทรัพยากรที่เป็นองค์ประกอบระดับเมืองหลงเหลืออยู่ เช่น แนวกำแพงเมืองเก่า คูเมือง สวนสาธารณะริมฝั่งแม่น้ำน่าน และภูมิทัศน์ตามริมฝั่งแม่น้ำน่าน และฝั่งตรงข้ามของแม่น้ำ ซึ่งคุณลักษณะของทรัพยากรเหล่านี้อยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม ขาดการดูแลรักษาให้ความสำคัญ การพัฒนาจึงต้องอาศัยความร่วมมือจากหลายๆภาคส่วนจึงจะสำเร็จได้

การสืบค้นประวัติ และความทรงจำร่วมทั้งที่มีต่อทรัพยากรต่างๆ และต่อเมืองน่านในลักษณะที่สัมพันธ์กับวิถีดำรงชีวิตของผู้คน ที่ตั้ง และคุณลักษณะทรัพยากร และพัฒนาการของเมืองน่านเองพบว่า ประวัติความเป็นมาเกี่ยวกับ กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านจากที่งานศึกษาก่อนหน้านี้ที่ได้กระทำกันมาอย่างต่อเนื่อง ยังมีขอบเขตทั้งในด้านเนื้อหา และคุณค่าที่ยังรอการสืบค้น ตรวจสอบ ขยายความ ในมิติต่างๆ ได้อีกอย่างมากมาย งานศึกษาก่อนหน้านี้มักจะมีลักษณะที่อ้างอิงต่อๆ กันมา ซึ่งทำให้มีการตรวจสอบข้อมูลเกิดขึ้นอยู่เสมอ และเป็นสิ่งดีต่อการดำเนินการวิจัยในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ก็เป็นสิ่งที่ทำให้มุมมองและมิติในการมองกำเนิดและพัฒนาการของเมืองจำกัดอยู่ในรูปแบบเดิม งานวิจัยชิ้นนี้ ซึ่งพยายามศึกษาองค์ประกอบต่างๆ ของเมืองน่าน ในฐานะที่เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ในมิติที่สัมพันธ์กับที่ตั้งและตำแหน่งของเมือง ความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้น และการเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค จึงพยายามเชื่อมโยงทรัพยากรต่างๆ เข้าด้วยกันกับพื้นที่ของเมืองน่าน โดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ผ่านการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ชุมชน และเมืองน่าน เพื่อให้เห็นภาพที่เป็นมิติสัมพันธ์ทั้งในเชิงพื้นที่และเชิงสังคม ซึ่งทำให้คนที่อยู่นอกพื้นที่ชุมชน หรืออยู่นอกเมืองน่าน หรือไม่ได้เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น สามารถจินตนาการให้เห็นภาพที่มีชีวิตของทรัพยากรนั้นได้ดีขึ้น และเกิดความทรงจำร่วมขึ้นมา ทั้งในทางตรง และในเชิงเปรียบเทียบ

องค์ประกอบหลายๆ อย่างของเมืองน่าน และทรัพยากรภายในเมืองน่าน ซึ่งเป็นสิ่งที่ได้รับการบอกเล่า และสร้างการรับรู้ ผ่านการดำเนินงานของโครงการในระยะก่อนหน้านี้มาระดับหนึ่งแล้ว จึงสมควรที่จะได้รับการรวบรวม และบอกต่ออย่างเป็นระบบออกไปในวงกว้างมากขึ้น ผ่านสื่อในรูปแบบต่างที่สามารถให้ข้อมูลได้รอบด้าน ครอบคุลมทุกมิติ ทั้งวิถีชีวิตผู้คน เศรษฐกิจและสังคม ที่สัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมือง ที่มีการเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละช่วงสมัยตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต

2.1.2 การเผยแพร่ และสร้างกลไกในการประชาสัมพันธ์ข้อมูลของการทำงานออกไปในวงกว้าง เพื่อสร้างการตระหนักรู้ในคุณค่าของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมผ่านกิจกรรมในด้านต่างๆ

การส่งต่อข้อมูลประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของผู้คนที่มีต่อทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งเมืองน่านผ่านสื่อต่างๆ ได้เปลี่ยนจากชื่อของโครงการที่ยาวและมีลักษณะที่เป็นทางการ เป็นชื่อสั้นๆ ที่ง่ายต่อการจดจำ และบอกต่อได้ในพื้นที่ภายใต้คำว่า “ล่องน่าน” พร้อมกับการออกแบบสัญลักษณ์ไปในขณะเดียวกัน ซึ่งปัจจุบันล่องน่านเป็นที่รู้จักกันทั่วไปมากกว่าชื่อที่เป็นทางการของโครงการ โดยเฉพาะจุลสารล่องน่าน ที่ได้รับการตีพทพ์ออกมาแจกจ่ายในทุกๆสองเดือน ซึ่งเป็นที่ต้องการเป็นอย่างมาก ทั้งจากบุคคลทั่วไป และหน่วยงานต่างๆในเมืองน่าน การให้ความสนใจในตัวจุลสารเป็นมากกว่าการรออ่านจุลสาร แต่เป็นความต้องการที่จะเก็บจุลสารเพื่อสะสมให้ครบทุกฉบับ สำหรับใช้อ้างอิงและค้นคว้าต่อไปในอนาคต ซึ่งเป็น

ผลตอบรับที่เกินความคาดหมายของการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมา ที่ต้องการเพียงแค่ให้เป็นจุลสารที่ใช้สื่อสารข้อมูลและความทรงจำเกี่ยวกับทรัพยากรที่สืบค้นร่วมกับชุมชน ในลักษณะเนื้อหาที่อ่านง่าย มีภาพประกอบที่สวยงาม เพื่อชวนให้ติดตามและเห็นคุณค่าความงามของสิ่งต่างๆ ในเมืองน่าน ที่เคยมองว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา หรือถูกมองข้ามไป

นอกจากการเผยแพร่ประวัติความเป็นมา และความทรงจำร่วมของผู้คนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม รวมทั้งเมืองน่านผ่านทางจุลสารล่องน่านแล้ว ในการดำเนินโครงการที่ผ่านมายังได้เผยแพร่ผ่านทางเว็บไซต์ https://longnanproject. wordpress.com/ ในขณะที่ข้อมูลที่สั้นและง่ายต่อการอ่านในระยะเวลาอันสั้น ได้ถูกเผยแพร่ผ่านทางเฟสบุค https://www.facebook.com/LongNanProject ซึ่งมีภาพประกอบมากมาย นอกจากสื่อทั้ง 3 ทางข้างต้น เป็นเครื่องมือที่ใช้สื่อสารกับคน ทั้งภายในและภายนอกชุมชนเป็นปกติประจำแล้ว ยังมีการจัดทำสื่อพิเศษในรูปแบบต่างๆ เพื่อสื่อสารข้อมูลและกิจกรรมในโครงการออกไปยังสาธารณะชนในวาระต่างๆ เช่น การจัดทำสกู๊ปพิเศษลงในหนังสือ COMPASS เรื่อง “น่าน ไม่ตั้งใจไปไม่ถึง” การเข้าร่วมเสวนา ประชุม และออกงานนิทรรศการ ในวาระต่างๆที่จัดขึ้นในเมืองน่าน เป็นต้น ขณะเดียวกันเทศบาลเมืองน่านได้ให้ความสนใจในการให้การสนับสนุนการจัดรวมพิมพ์จุลสารทั้งหมดเป็นหนังสือ ซึ่งต้องมีการปรับเนื้อหา ทั้งในตัวหนังสือและกราฟฟิค ให้เหมาะสอดคล้องกันทั้งหมด รวมทั้งเขียนเนื้อหาเพิ่มเติมตามข้อมูลใหม่ๆที่ค้นพบจากการดำเนินงานวิจัยต่อไปในอนาคต เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงในเนื้อหาทั้งหมด

ชื่อและสัญลักษณ์ “ล่องน่าน” ที่ได้รับการออกแบบ เพื่อให้เป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมายได้ดีถึง ลักษณะของการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเมืองน่าน ได้เป็นที่รู้จักกันดีในเมืองน่าน และเป็นที่ชื่นชมของคนโดยทั่วไปทั้งในชื่อและสัญลักษณ์เป็นอย่างมาก เนื่องจากมีรูปแบบที่ร่วมสมัย แต่สื่อถึงความเป็นน่านได้เป็นอย่างดี และได้กลายเป็นแบรนด์ขึ้นมาในปัจจุบัน อันจะสังเกตได้จากการเก็บสะสมหนังสือล่องน่าน การไม่อยากให้ล่องน่านมีโฆษณาในจุลสาร การติดต่อเข้ามาขอใช้แบรนด์และเนื้อหาของล่องน่าน ในการประกอบธุรกิจเกี่ยวกับของที่ระลึกและการท่องเที่ยว จากผู้ประกอบการในเมืองน่าน การสานต่อแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้ขยายออกไปทั้งในด้านวิชาการ ด้านสังคม ด้านกิจกรรม ไปจนถึงด้านการสร้างรายได้ให้กับชุมชนในเขตเมืองน่านจึงเป็นสิ่งที่ต้องผลักดัน และค้นหารูปแบบที่เหมาะสมในการดำเนินงานโครงการระยะถัดไป

ขณะเดียวกันการดำเนินงานส่งเสริมและฟื้นฟูกิจกรรมทางวัฒนธรรมได้กระทำอย่างต่อเนื่องตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการที่ผ่านมา โดยมุ่งเน้นไปที่กิจกรรมการที่ส่งเสริมให้เกิดการตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรจากสมาชิกของชุมชนเมืองน่านในทุกระดับ ตั้งแต่เยาวชน ผู้ใหญ่ ผู้สูงอายุ ปราชญ์ชุมชน คนทั่วไป ตลอดจนหน่วยงานต่างๆของรัฐ โดยเน้นกิจกรรมที่เหมาะสมกับคนในแต่ละช่วงวัย และบทบาททางสังคม และมุ่งหวังให้กิจกรรมแต่ละอย่างเกิดผลต่อเนื่องไปยังอนาคต ไม่ใช่จบลงแค่เพียงตอนที่มีกิจกรรมเท่านั้นเช่น การประกวดคลิปวิดีโอส่องน่าน ที่มุ่งให้เยาวชนเป็นผู้เล่นหลักในการดำเนินกิจกรรม วิดีโอที่เยาวชนผลิตส่งมาเข้าประกวดยังได้รับการแจกจ่ายไปยังหน่วยงานต่างๆ เพื่อเผยแพร่ในวาระโอกาสที่เหมาะสมเช่น มีการจัดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม การรอเปิดประชุม หรืองานออกร้านผลิตภัณฑ์ในชุมชนต่างๆ การประชาสัมพันธ์การล่องเรือในแม่น้ำน่าน โดยประสานงานร่วมกับชุมชนทางตอนเหนือ 3 ชุมชนคือ ชุมชนมหาโพธิ ชุมชนน้ำล้อม และชุมชนเชียงแข็ง เพื่อให้กิจกรรมล่องเรือในแม่น้ำน่านมีการให้บริการที่เป็นระบบมากยิ่งขึ้น มีการติดต่อประสานงาน และตอบรับนักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะล่องเรือได้ดีและรวดเร็วขึ้น นอกจากนี้ยังมีอัตราค่าบริการ และรายละเอียดในการให้บริการที่ชัดเจนและสะดวกต่อการตัดสินใจตามเวลาและความสามารถในการจ่ายที่นักท่องเที่ยวมี ซึ่งกิจกรรมนี้เน้นไปที่ความร่วมมือกับหัวหน้าบ้าน และสมาชิกภายในแต่ละชุมชนทางตอนเหนือ การจัดอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่เน้นไปที่เยาวชน ผู้สูงอายุ สมาชิกในชุมชนโดยทั่วไป และหน่วยงานที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดวัฒนธรรม ให้ได้มามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงาน ทั้งในช่วงจัดกิจกรรม และการดำเนินงานต่อเนื่องหลังจากนั้น เพื่อให้บุคคลที่สนใจในปัจจุบันสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้ได้ด้วยตนเอง จนสามารถแกะพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อให้คนทั่วไปตลอดจนนักท่องเที่ยวสามารถที่จะเช่าบูชาเพื่อถวายสู่วัดได้เหมือนเช่นที่เคยเป็นวิถีปกติในอดีต และครอบคลุมคนทุกระดับเพศและวัย

การดำเนินกิจกรรมต่างๆเหล่านี้ เป็นเครื่องมือสุดท้ายในการใช้ฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม และความรู้ความเข้าใจในประวัติความเป็นมา และคุณค่าของทรัพยากร ให้เกิดประโยชน์ในทางปฏิบัติจริง และเพื่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างต่อสังคมเมืองน่านในอนาคต ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการขยายผลและพิสูจน์ระดับความสัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงาน

2.2 เมืองน่านกับการท่องเที่ยวทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม กับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่

ในปี พ.ศ. 2559 มีนักท่องเที่ยวมาเยือยจังหวัดน่านทั้งสิ้น 765,450 คน เพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2558 ซึ่งมีนักท่องเที่ยวมาเยี่ยมเยียนทั้งหมด 732,446 คน ประมาณ 4.5 ซึ่งเป็นคนไทยกว่า 97.6% ถึงแม้จะมีอัตราการเพิ่มขึ้นของนักท่องเที่ยวไม่มากนักในช่วงสองสามปีที่ผ่านมา เมื่อเทียบกับช่วงเวลาก่อนหน้านี้ ที่มีอัตราการขยายตัวของนักท่องเที่ยวแบบก้าวกระโดด แต่การเข้ามาของนักท่องเที่ยวก็ยังคงเพิ่มจำนวนขึ้นทุกๆปี ช่วงเวลาที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามากที่สุด คือ ช่วงเดือน พฤศจิกายน - มกราคม โยเฉพาะในช่วงวันหยุดเทศกาลปีใหม่ ที่สามารถสังเกตเห็นได้จาก การกางเต็นท์ของนักท่องเที่ยวในบริเวณศูนย์บริการนักท่องเที่ยวบริเวณใจเมืองน่าน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถในการรองรับที่ไม่เพียงพอ การกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวอยู่เฉพาะบางบริเวณ และบางช่วงเวลา อันเป็นปัญหาที่สามารถแก้ไขด้วยการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อมุ่งให้เกิดการระบายออกของการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยว ช่วงเวลาท่องเที่ยว และการใช้จ่ายของนักท่องเที่ยวออกไปยังพื้นที่บริเวณอื่นของเมืองน่าน โดยการสร้างแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน โดยชุมชน เพื่อชุมชน ตามวัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการวิจัยในระยะที่ผ่านมา

การจัดการทรัพยากรในด้านต่างๆภายในชุมชนเมืองน่านได้มีขึ้นบ้างแล้วก่อนหน้าการดำเนินโครงการวิจัยจะเข้ามา แต่ยังไม่ได้มุ่งหวังประโยชน์จากการท่องเที่ยวอย่างจริงจัง ทำให้การจัดสภาพแวดล้อมในสถานที่หลายๆแห่งยังขาดความน่าสนใจ และไม่มีการบริหารจัดการ ดูแลรักษาความสะอาด ปลอดภัยที่ดีเพียงพอ ขณะเดียวกันนอกจากปัญหาการกระจุกตัวของนักท่องเที่ยวที่เป็นไปอย่างรุนแรงในบางช่วงเวลาแล้ว ปัญหาภัยพิบัติยังส่งผลต่อการท่องเที่ยวด้วยเช่นกัน เช่น ปัญหาน้ำท่วม ซึ่งยังส่งผลต่อคุณภาพของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมและความยั่งยืนในการใช้ทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวในอนาคต ในขณะที่ในอนาคตอันใกล้ เมืองน่านจะเป็นเมืองหนึ่งที่สำคัญภายใต้เขตวงกลมเศรษฐกิจ ล้านช้าง-น่าน-ล้านนาตะวันออก (พะเยา แพร่ น่าน เชียงราย) การเดินทางทั้งเพื่อการท่องเที่ยว และการขนส่งคนและสินค้าจะเพิ่มปริมาณมากขึ้น เมืองจะพัฒนาไปอย่างรวดเร็วมากขึ้น ความพร้อมในการตั้งรับจากชุมชนต่างๆในเขตเมือง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ในขณะที่ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่มีความเป็นเฉพาะถิ่นจะถูกนำมาใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตนจากชุมชนในเขตเมือง และเขตชนบท ซึ่งทำให้การท่องเที่ยวขยายตัวเข้าไปในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น การสร้างกลไกและมาตราการในการรองรับดังกล่าวจึงเป็นสิ่งจำเป็น ที่สมควรให้มีการริเริ่มเพื่อเตรียมความพร้อมในปัจจุบัน

2.2.1 สถานการณ์และการจัดการการท่องเที่ยวของเมืองน่านในปัจจุบัน

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในเขตเมืองน่าน เกือบทั้งหมดเป็นนักท่องเที่ยวที่ตั้งใจมาน่านเป็นการเฉพาะ มีเพียงส่วนน้อยที่อาศัยเมืองน่านเป็นจุดแวะพักเพื่อผ่านไปยังประเทศลาว ผ่านทางด่านห้วยโกร๋น ปัจจุบันนักท่องเที่ยวใช้รถยนต์เป็นพาหนะหลักในการเดินทางในเขตเมืองน่านมีเพียงส่วนน้อยที่ใช้รถจักรยานยนต์ หรือจักรยาน ซึ่งมีบริการให้เช่า นอกจากนี้ยังใช้การเดินเท้า สามล้อถีบ และรถราง ควบคู่กันไป ปัจจุบันเมืองน่านยังมีบริการขนส่งมวลชนสาธารณะ ดังนั้นการวางแผนการขยายการท่องเที่ยวเข้าไปยังชุมชน ให้ครอบคลุมทั่วทุกพื้นที่เมืองน่าน จึงต้องคำนึงถึง การเข้าถึงที่สะดวกและเหมาะสมกับสภาพชุมชน และลักษณะของทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมแต่ละแห่ง ภายในเขตพื้นที่ชั้นในของเมืองน่านควรจัดให้มีทางเดินเท้าที่ได้มาตรฐาน สามารถใช้งานได้สะดวกจากคนทุกเพศทุกวัย รวมทั้งผู้พิการและทุพพลภาพ มีความกว้างของทางเท้าที่เพียงพอ โดยปราศจากสิ่งกีดขวาง แล้วจึงขยายต่อไปยังพื้นที่อื่นๆของเมืองน่าน เนื่องจากการเดินเท้าเป็นการเข้าถึงที่เหมาะสมกับการท่องเที่ยวในชุมชน ชุมชนไม่ต้องปรับเปลี่ยนพื้นที่ โครงสร้างพื้นฐาน และองค์ประกอบภายในชุมชนเพื่อรองรับการเข้าถึงโดยการเดินเท้ามากนัก การใช้จักรยาน หรือรถสามล้อถีบรับจ้างเป็นรูปแบบการเดินทางอีกวิธีหนึ่งที่เหมาะสม และสามารถพัฒนาส่งเสริมได้ไม่ยาก เนื่องจากในเขตเมืองมีผู้ประกอบการที่ให้บริการจักรยานให้เช่า และกระแสการใช้จักรยานเพื่อการท่องเที่ยวเยี่ยมชมเมืองเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อยๆ การจัดให้มีความปลอดภัยในการใช้จักรยานบนพื้นผิวถนน หรือทางเดินเท้าจึงเป็นสิ่งที่สมควรได้รับการวางแผน การให้บริการรถรางของเทศบาลเมืองน่านแก่นักท่องเที่ยวยังมีความไม่แน่นอน เนื่องจากถ้านักท่องเที่ยวมาไม่ตรงกับเวลาที่รอบรถจะไม่สามารถใช้บริการได้ หรือถ้ามีจำนวนนักท่องเที่ยวที่ต้องการนั่งรถรางมากกว่าที่รถรางหนึ่งคันจะรองรับได้ ก็ต้องรอในรอบถัดไป ซึ่งใช้เวลารอที่นานมากเกินไป เพราะรถรางที่ให้บริการโดยเทศบาลเมืองน่านที่ใช้งานได้จริงตลอดเวลามีอยู่เพียง 1 คัน และสามารถบรรทุกผู้โดยสารได้รอบละประมาณ 20-25 คน ในขณะที่การนั่งรถรางเยี่ยมชมชุมชนเมืองน่านสามารถกระทำได้เพียงบางชุมชน ตามเส้นทางและถนนที่สามารถรองรับการเข้าถึงด้วยรถรางได้

การเข้าถึงแหล่งทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวยังต้องอาศัยการให้ข้อมูลที่เป็นระบบ มีความละเอียดถูกต้อง โดยเฉพาะข้อมูลด้านแผนที่ซึ่งสมควรได้รับการเอาใจใส่อย่างจริงจัง เพราะแผนที่สามารถให้ข้อมูลของตำแหน่ง ที่ตั้ง ขนาด และรูปแบบการเข้าถึง ที่สัมพันธ์กับสัณฐานและโครงสร้างของเมืองในคราวเดียว ทั้งในระดับเมือง ระดับย่าน ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับกลุ่มอาคาร หรือระดับอาคาร แผนที่ที่ดีต้องมีรายละเอียดระดับชุมชนที่ดี เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถเข้าใจในภาพรวมของชุมชน ในบริบทด้านที่ตั้ง ภูมิศาสตร์ สังคม และองค์ประกอบที่สัมพันธ์กับชุมชน หรือพื้นที่ทั้งหมดของเมืองได้ในเวลาอันรวดเร็ว และควรให้ข้อมูลเกี่ยวกับความรู้ในเชิงประวัติศาสตร์และคุณค่าทางศิลปะของทรัพยากรเหล่านั้นที่ถูกต้องควบคู่กันไป

2.2.2 การพัฒนาองค์ประกอบของเมือง เพื่อพัฒนาเมือง

องค์ประกอบของเมืองที่บ่งบอกประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมือง โครงสร้าง สัณฐานรูปทรงของเมือง เช่น แนวกำแพงเมือง คูน้ำ คันดินโบราณ ซากโบราณสถานเก่าแก่ ควรได้รับการเอาใจใส่ในการอนุรักษ์ พัฒนา ปรับปรุง เพื่อใช้เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นในการพัฒนาพื้นที่ในตำแหน่งอื่นๆของเมืองต่อไปในอนาคต เนื่องจากมีความสำคัญทางด้านภูมิหลังความเป็นมา และเป็นตัวกำหนดโครงสร้าง รูปทรง สัณฐานของเมืองในทั้งหมดตามมา องค์ประกอบเหล่านี้มักมีขนาดใหญ่ สังเกตเห็นได้ง่าย และมีประวัติความเป็นมาที่สัมพันธ์กับเมือง และที่ตั้งในบริเวณนั้นๆ ดังนั้นจึงนำมาใช้เป็นองค์ประกอบเริ่มต้นในการสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองได้เป็นอย่างดี เช่น แนวกำแพงเมืองน่านโบราณ ที่ยังพอหลงเหลืออยู่ในหลายๆตำแหน่ง ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ในฐานะองค์ประกอบหนึ่งในการสร้างภูมิทัศน์ให้กับเมือง แนวคูน้ำคันดินของเมืองน่านยังคงหลงเหลือแนวให้เห็นเป็นบางช่วง ซึ่งสมควรได้รับการปรับปรุงและใช้เป็นองค์ประกอบในการสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองที่งดงามขึ้น รวมถึงสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ได้จริงจากคนในพื้นที่และผู้ที่มาเยี่ยมเยือน ตัวอย่างที่ดีอีกกรณีหนึ่งในการใช้องค์ประกอบที่มีประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวข้องกับการขยายตัวของเมือง และมีตำแหน่งที่ตั้งที่สัมพันธ์กับโครงสร้างของเมือง ในการสร้างภูมิทัศน์ คือ องค์พระเจดีย์ของวัดสวนตาล ซึ่งมีขนาดที่ใหญ่ สามารถมองเห็นได้จากระยะไกล เนื่องจากองค์พระเจดีย์ตั้งอยู่ในแนวปลายสุดด้านทิศเหนือของถนนผากอง ก่อนที่ถนนจะเลี้ยวหักศอกมาบรรจบกับถนนมหายศ แนวถนนจึงพุ่งเป็นแกนสู่ตัวองค์พระเจดีย์พอดี เกิดเป็นมุมมองที่งดงาม ในขณะที่พื้นที่บริเวณสองฝั่งถนนผากองช่วงก่อนถึงตัวองค์พระเจดีย์เป็นแนวต้นไม้ใหญ่ที่สามารถใช้เป็นองค์ประกอบนำสายตาไปยังตัวองค์พระเจดีย์ได้เป็นอย่างดี พื้นที่ดังกล่าวจึงสามารถสร้างภูมิทัศน์เฉพาะของเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ขึ้นมาได้ไม่ยาก หากมีการวางแผนการใช้ประโยชน์พื้นที่ที่ดีตั้งแต่ปัจจุบัน ซึ่งสมควรที่จะมีการออกเทศบัญญัติ หรือจัดทำผังเฉพาะขึ้นมาบังคับใช้ ก่อนที่สภาพแวดล้อมของพื้นที่ในปัจจุบันจะเปลี่ยนแปลงไปจนยากที่จะควบคุมแก้ไข การพัฒนาปรับปรุงให้องค์ประกอบของเมืองกอปรขึ้นเป็นภูมิทัศน์เมืองที่สวยงาม เกิดเป็นเอกลักษณ์ของเมืองเป็นสิ่งที่หน่วยงานที่รับผิดชอบควรให้ความสำคัญ และส่งเสริมผลักดันให้เกิดผลขึ้นจริงอย่างเป็นระบบทั่วทั้งพื้นที่เมือง เมืองท่องเที่ยวที่สำคัญล้วนแล้วแต่มีภาพตัวแทนภูมิทัศน์เมืองให้นักท่องเที่ยวนึกถึงอยู่เสมอ ซึ่งเมืองน่านควรที่จะสร้างแนวทางพัฒนาภูมิทัศน์ทั้งในระดับเมืองและชุมชนให้เกิดขึ้น เนื่องจากมีองค์ประกอบต่างๆในเมืองและชุมชนที่รองรับการพัฒนาอยู่แล้ว แทนที่จะเน้นการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองแต่ในพื้นที่บริเวณใจเมืองแต่เพียงจุดเดียว

นอกจากการพัฒนาภูมิทัศน์เมืองจากองค์ประกอบที่มนุษย์สร้างขึ้นแล้ว การสร้างภูมิทัศน์เมืองจากองค์ประกอบทางธรรมชาติก็สมควรกระทำควบคู่กันไป ซึ่งในเขตเมืองน่านมีพื้นที่ในหลายตำแหน่งที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นต้นทุนอยู่แล้ว เช่น ต้นไม้ตามแนวรั้วคุ้มเจ้าราชบุตร แนวต้นไม้ริมถนนหน้าวัดอรัญวาส ทัศนียภาพแม่น้ำน่านจากบนสะพานพัฒนาภาคเหนือ พื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่านบริเวณหน้าค่ายสุริยพงษ์ แนวต้นไม้ริมถนนสุมนเทวราชบริเวณหน้าโรงเรียนน่านคริสเตียน และต้นลีลาวดีตามแนวรั้วด้านในของหอคำ เป็นต้น

2.3 แนวคิดและทฤษฎีที่สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการที่ผ่านมาและในระยะถัดไป

จากวัตถุประสงค์การวิจัย ที่ต้องการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่สืบค้นมาได้ ให้เกิดผลจริงในการพัฒนาเมืองและชุมชน โดยอาศัยการท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือขับเคลื่อนการพัฒนาเมือง และอนุรักษ์ สืบสานทรัพยากรที่เป็นมรดกจากการสร้างงานทางวัฒนธรรมของชาวเมืองน่าน การดำเนินโครงการจึงได้ทำการศึกษาและทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยว รวมถึงงานศึกษาในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่เมืองน่าน ที่ได้มีการศึกษาไว้ก่อนหน้านี้

2.3.1 การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม ที่กำหนดทิศทาง และจัดการโดยชุมชน เพื่อผลประโยชน์ของชุมชนเอง และชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของ มีสิทธิในการจัดการดูแล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน (โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ, 2540) ซึ่งองค์ประกอบของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีดังนี้

1. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ชุมชนมีฐานทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ และมีวิถีการผลิตที่พึ่งพาและใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน มีวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น

2. ด้านองค์กรชุมชน มีระบบสังคมที่เข้าใจกัน มีปราชญ์หรือผู้มีความรู้ และทักษะในเรื่องต่าง ๆ หลากหลาย รู้สึกเป็นเจ้าของและเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา

3. ด้านการจัดการ มีกฎ-กติกาในการจัดการสิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม และการท่องเที่ยว มีองค์กรหรือกลไกในการทำงานเพื่อจัดการการท่องเที่ยว และสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรวมได้ มีการกระจายผลประโยชน์ที่เป็นธรรม มีกองทุนที่เอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

4. ด้านการเรียนรู้ ลักษณะของกิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการรับรู้ และความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่าง มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ระหว่างชาวบ้านกับผู้มาเยือน สร้างจิตสำนึกเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ทั้งในส่วนของชาวบ้านและผู้มาเยือน

ชูวิทย์ ศิริโชคเวชกุล (2544) กล่าวถึง การท่องเที่ยวโดยชุมชนว่า เป็นแนวทางการท่องเที่ยวที่ได้รับความสนใจอย่างมากในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในทุกภูมิภาคของโลก ซึ่งหัวใจสำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน คือ การมีส่วนร่วมของชุมชน (Community Participation) ในกิจกรรมทางการท่องเที่ยว เช่น การประดิษฐ์ และจำหน่ายสินค้าหัตถกรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน เทศกาลประเพณี การนำนักท่องเที่ยวชมกระบวนการทางการเกษตร การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หลายประเทศนำไปปฏิบัติและประสบความสำเร็จมีรูปแบบดังนี้

1. การจำหน่ายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Product Sales) เช่น สินค้าหัตถกรรม อาหารประจำวัน
2. กิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรม (Cultural Shows) เช่น การฟ้อนรำ การละเล่นพื้นบ้าน การแสดงดนตรีเฉพาะชุมชน
3. กิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน (Village Based Activities) คือ กิจกรรมทางการท่องเที่ยว ซึ่งชุมชนในหมู่บ้านเป็นผู้ดำเนินการเพื่อเสนอแก่นักท่องเที่ยว กิจกรรมการพักค้างแรมในหมู่บ้าน สำหรับนักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้าไปท่องเที่ยวในชุมชนแห่งนั้น

แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน สามารถสรุปได้ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีการจัดกิจกรรมหลายรูปแบบ ทั้งการขายสินค้าที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน การแสดงทางวัฒนธรรม กิจกรรมท่องเที่ยวเชิงหมู่บ้าน ที่ชุมชนจัดเพื่อเสนอให้นักท่องเที่ยว การผลิตของที่ระลึก การบริการอาหาร และการนำเที่ยวในพื้นที่ โดยประชาชนท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น มีการเตรียมความพร้อมในด้านผู้นำชุมชน ผู้บริการ มัคคุเทศก์ท้องถิ่น งบประมาณการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อรองรับการบริการนักท่องเที่ยว โดยไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมหรือเกิดผลกระทบน้อยที่สุด

แนวคิดการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน มีหลักการ และเป้าประสงค์โดยทั่วไปดังนี้

1. ชุมชนเป็นเจ้าของ
2. ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางและตัดสินใจ
3. ส่งเสริมความภาคภูมิใจในตนเอง
4. ยกระดับคุณภาพชีวิต
5. มีความยั่งยืนทางด้านสิ่งแวดล้อม
6. คงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น
7. ก่อให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างคนต่างวัฒนธรรม

8. เคารพในวัฒนธรรมที่แตกต่างและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์
9. เกิดผลตอบแทนที่เป็นธรรมแก่คนท้องถิ่น
10. มีการกระจายรายได้สู่สาธารณประโยชน์ของชุมชน

การที่จะให้ชุมชนดำเนินการท่องเที่ยวตามหลักการดังกล่าวข้างต้น มีความจำเป็นที่จะต้องเตรียมความพร้อมและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ในขณะเดียวกันก็ต้องรณรงค์กับคนในสังคมให้เห็นความแตกต่างของการท่องเที่ยวโดยชุมชนกับการท่องเที่ยวทั่วไป กระตุ้นให้คนในสังคมเห็นความสำคัญและเป็นนักท่องเที่ยวที่สนใจการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเจ้าของบ้านกับผ้าเยือน นอกจากนี้ยังเป็นการเพิ่มการรับรู้และความเข้าใจในบทบาทของชุมชนท้องถิ่นต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเป็นกำลังใจหรือสนับสนุนให้เกิดความต่อเนื่องในการทำงานอนุรักษ์ทั้งด้านธรรมชาติและวัฒนธรรม

2.3.2 การวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อประเมินศักยภาพด้านการท่องเที่ยว

การวิเคราะห์สถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชน โดยพื้นฐานสามารถใช้การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส และอุปสรรค (SWOT analysis) ในการวิเคราะห์ได้เช่นกัน ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ทำความเข้าใจได้ไม่ยากในเวลาอันรวดเร็ว จึงเหมาะที่จะใช้เป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์ร่วมกับคนในชุมชน ซึ่งประกอบด้วยการวิเคราะห์ในด้านต่างๆดังต่อไปนี้

- จุดแข็ง (Strength) เป็นการวิเคราะห์การดำเนินงานภายในของชุมชนเช่น การมีทรัพยากรท่องเที่ยวการ บริหารจัดการทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน การคมนาคม เป็นต้น
- จุดอ่อน (Weakness) เป็นการวิเคราะห์การดำเนินงานภายในเช่นเดียวกับจุดแข็ง ซึ่งชุมชนไม่สามารถกระทำได้ดี ชุมชนจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อทำการปรับปรุงจุดอ่อนของการดำเนินงานภายในเหล่านี้ให้ดีขึ้น
- โอกาส (Opportunities) คือสภาพแวดล้อมภายนอกที่เป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวของชุมชน ซึ่งชุมชนจะต้องคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงนั้น เช่น ภาวะเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี การพัฒนาของคอมพิวเตอร์ ทัศนคติของประชาชน เป็นต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้อาจทำให้ความต้องการของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนไป
- อุปสรรค์ (Threat) คือ สภาพแวดล้อมภายนอกที่คุกคามต่อการท่องเที่ยวของชุมชน สภาพแวดล้อมภายนอกเหล่านี้ ได้แก่ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี ราคาน้ำมัน เป็นต้น

การวิเคราะห์สถานการณ์สามารถนำมาปรับปรุงแก้ไขด้วยการเสริมจุดแข็งให้โดดเด่นขึ้น หรือลดจุดอ่อนลง เพราะเป็นปัจจัยที่ชุมชนสามารถควบคุมได้ โดยการวิเคราะห์หาโอกาส (Opportunities) ที่จะเสริมหรือสนับสนุนให้กิจการเติบโตได้ดีในอนาคต และค้นหาอุปสรรค (Threats) ที่จะทำให้การดำเนินงานไม่ก้าวหน้างหรือเติบโตช้า ซึ่งปัจจัยเหล่านี้ชุมชนไม่สามารถควบคุมได้

ขณะเดียวกัน ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2542) ได้กล่าวว่า การท่องเที่ยวจะบรรลุวัตถุประสงค์ได้นั้น แหล่งท่องเที่ยวต้องมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ หรือ 3 As ดังนี้

1. สิ่งดึงดูดใจ (Attraction) สิ่งดึงดูดใจเกิดจากสถานที่ท่องเที่ยว (Sites) และเหตุการณ์ (Events) สถานที่อาจเกิดจากธรรมชาติสร้างหรือมนุษย์สร้างขึ้น แต่เหตุการณ์ที่น่าประทับใจเกิดจากมนุษย์สร้างเพียงอย่างเดียว

2. สิ่งอำนวยความสะดวก (Amenities) ความสะดวกสบายทำให้นักท่องเที่ยวหรือคนเดินทางเข้าไปถึงสถานที่ได้รวดเร็ว ปลอดภัย และสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น

3. การเข้าไปถึง (Accessibility) การเข้าไปถึงแหล่งท่องเที่ยวต้องมีระบบการขนส่ง (Transportation) ซึ่งประกอบด้วยเส้นทาง (Way) พาหนะ (Vehicle) สถานี (Terminal) และผู้ประกอบการขนส่ง (Carrier) มีวัตถุประสงค์ในการลำเลียงคนและสิ่งของไปยังจุดหมายปลายทางโดยผ่านเส้นทางหรือท่อลำเลียง

2.3.3 งานศึกษาในด้านต่างๆที่เกี่ยวข้องในเขตพื้นที่เมืองน่าน

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำฐานข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมและการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและสภาพแวดล้อมของเมืองน่านเพื่อการท่องเที่ยวและการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนที่ดีขึ้น มีตัวอย่างที่สำคัญและเป็นประโยชน์ในการยกตัวอย่างดังต่อไปนี้

2.3.3.1 แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน

งานศึกษาชิ้นนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2548 โดย สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ร่วมกับหน่วยงานหลายๆภาคส่วนในเขตเมืองน่าน งานศึกษานี้เป็นหนึ่งในหลายๆงานที่ทางสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจัดทำขึ้นในแต่ละเมืองที่มีความสำคัญและมีมรดกทางประวัติศาสตร์หลงเหลืออยู่ ซึ่งจะต้องรีบทำการสืบค้นและรวบรวมก่อนที่จะสูญหายหรือถูกทำลายไป เนื้อหาในส่วนของเมืองน่านจะเริ่มอธิบายถึงประวัติของการพัฒนาเป็นเมืองน่านโดยเริ่มจากสมัยยุคก่อนประวัติศาสตร์ มีการสรุปเรียบเรียงเหตุการณ์สำคัญๆที่มีผลต่อพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุคตั้งแต่เมืองปัว จนมาถึงเมืองน่าน ลักษณะทางกายภาพและโครงสร้างของพื้นที่เมืองในแต่ละสมัยที่พอสืบค้นได้ จากนั้นงานศึกษาจึงค้นคว้าลึกลงไปถึงประเภทขององค์ประกอบของเมืองต่างๆ สถาปัตยกรรม เช่น ศาสนสถาน คุ้ม เรือนแถว เรือนพื้นถิ่น อาคารสาธารณะ และภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวัฒนธรรม จากข้อมูลและความเข้าใจในเบื้องต้น งานศึกษาได้วิเคราะห์ถึงสาระสำคัญของทรัพยากรทางวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมที่ค้นพบ และทำการระบุพื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมที่พบในเขตเมืองน่าน

เนื้อหาของงานศึกษาเป็นการสร้างความเข้าใจในภาพรวมของทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมืองน่าน โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมในการได้มาซึ่งข้อมูล การเรียบเรียง และวิเคราะห์ เพื่อกระตุ้นให้เกิดกระแสการพัฒนาในเชิงอนุรักษ์ที่ถูกต้องในพื้นที่เมืองน่าน และให้คนในชุมชนเมืองน่านเกิดความรักและหวงแหนในทรัพยากรที่มีอยู่ในเมืองของตนทั้งที่เป็นทรัพยากรที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยงานศึกษานี้ไม่ได้มุ่งเน้นการรวบรวมทรัพยากรที่เกี่ยวข้องทั้งหมดเอาไว้อย่างเป็นระบบเพื่อจัดทำเป็นฐานข้อมูล ซึ่งสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงต่างๆต่อไปได้ และสามารถปรับปรุงเนื้อหาของข้อมูลให้ทันสมัยได้อยู่เสมอ อันเป็นวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ผ่านมา รวมทั้งที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน

แผนที่ชุมชนที่จัดทำขึ้นนี้ สามารถใช้เป็นข้อมูลในเบื้องต้นในการดำเนินงานต่อในรายละเอียด และการวางแผนการดำเนินกิจกรรมในการเก็บข้อมูล สำรวจ สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการด้านวัฒนธรรม และมรดกทางสถาปัตยกรรมได้รวดเร็วขึ้น ผลการวิเคราะห์พื้นที่แหล่งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของงานศึกษานี้ยังช่วยให้แนวทางเกี่ยวกับลักษณะของภูมิทัศน์ที่คนในชุมชนในเมืองน่านมองเห็น และให้ความสำคัญ รวมทั้งต้องการอนุรักษ์รักษาเอาไว้

2.3.3.2 โครงการศึกษา สำรวจ ออกแบบเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน

งานวิจัยชิ้นนี้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2545 โดย สุรีย์ บุญญานุพงศ์ และคณะวิจัยจากสถาบันวิจัยสังคมมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วัตถุประสงค์หลักของงานวิจัยนี้เพื่อจัดทำแนวทางในการพัฒนาเมืองเก่าให้ได้รับการพัฒนาปรับปรุงที่ถูกต้อง เพื่อให้ศิลปวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมในเขตเมืองเก่าได้รับการพัฒนา อนุรักษ์ เพื่อใช้ประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยวศิลปวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน และเพื่อเป็นข้อมูลในการจัดทำแผนปกป้องภูมิทัศน์ และจัดทำผังเมืองรวมและผังมืองเฉพาะ การศึกษาของงานวิจัยชิ้นนี้จึงครอบคลุมในหลายๆด้านๆ ในการเก็บข้อมูลพื้นฐานทั้งประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อม ประชากร สังคมและเศรษฐกิจ และการวิเคราะห์จะพิจารณาถึงความสัมพันธ์ และผลกระทบจากเงื่อนไข ปัจจัยในแต่ละด้านที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลมา ผลลัพธ์ท้ายสุดของการวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานในการอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ โดยการจัดทำร่างแผนการออกแบบอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่ และแผนการออกแบบเพื่อปรับปรุงสภาพภูมิทัศน์และสภาพแวดล้อม

จากขอบเขตและขั้นตอนของงานวิจัยจะเห็นได้ว่า มีส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยที่ได้ดำเนินการผ่านมา รวมทั้งที่กำลังดำเนินการอยู่ในปัจจุบันและอนาคตในหลายประเด็น เช่น การศึกษาถึงประวัติความเป็นมาของทรัพยากรการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า สภาพเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมของผู้อาศัยในเขตเมืองเก่า และการมุ่งเน้นการสร้างแผนในการพัฒนาปรับปรุงภูมิทัศน์ของ

บริเวณ แต่ข้อแตกต่างของงานวิจัยชิ้นนี้ คือ จุดประสงค์ที่ไม่ได้มุ่งเน้นการสร้างแผนเพื่อรองรับการท่องเที่ยว แต่การท่องเที่ยวเป็นผลพลอยได้จากการอนุรักษ์พัฒนาพื้นที่ตามแผนที่จัดทำขึ้น โดยขอบเขตของการดำเนินงานเน้นเฉพาะบริเวณเขตเมืองเก่าภายในแนวเขตกำแพงเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในพื้นที่บริเวณใจเมือง ซึ่งมีขอบเขตที่แคบกว่าการดำเนินงานวิจัยของโครงการ เนื่องจากงานวิจัยนี้เน้นการจัดทำแผน ตอนท้ายสุดของผลลัพธ์จึงเป็นการเสนอแผนโครงการต่างๆ ที่หน่วยงานต่างๆในเขตเมืองน่านสมควรยื่นเสนอและผลักดันให้เกิดขึ้นในการพัฒนาอนุรักษ์พื้นที่ต่อไปในอนาคต พร้อมกับทัศนียภาพเปรียบเทียบสภาพภูมิทัศน์ในหลายๆบริเวณก่อนการดำเนินงานและหลังการดำเนินงาน ซึ่งแนวทางการพัฒนาปรับปรุงที่เสนอมาในงานวิจัยนี้ ในหลายๆประเด็นได้รับนำไปสานต่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติขึ้นจริงแล้วในปัจจุบัน ขณะเดียวกันยังมีแผนที่เสนอโดยการศึกษานี้ในอีกหลายๆประเด็น ที่ยังไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติ และเริ่มมีความไม่สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขในด้านต่างๆ รวมทั้งสถานการณ์ของเมืองในปัจจุบัน ซึ่งเป็นหน้าที่ของโครงการที่ดำเนินอยู่นี้ที่จะต้องพิจารณาปรับปรุงเสนอแนวทาง หรือข้อเสนอแนะที่เหมาะสมกับบริบทในปัจจุบัน

2.3.4 แนวคิดในการดำเนินงานวิจัยต่อไปในอนาคต

จากการทบทวนเนื้อหาภาคทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และการดำเนินงานวิจัยที่ได้กระทำไปแล้วพบว่า มีโอกาสและข้อจำกัดมากมายในขณะเดียวกัน ซึ่งบางประเด็นเป็นสิ่งที่สามารถบริหารจัดการได้ภายใต้ศักยภาพและเงื่อนไขด้านศักยภาพของผู้วิจัยขอบเขตและระยะเวลาของการดำเนินงานวิจัยนี้ ในขณะที่บางประเด็นเป็นสิ่งที่ต้องอาศัยศักยภาพจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่านในระดับต่างๆ เช่น การสร้างแบรนด์ “ล่องน่าน” ให้คงอยู่คู่เมืองน่านต่อไป ในลักษณะที่เป็นสัญลักษณ์ของการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งในเชิงวิชาการ และวิชาชีพ เนื่องจากปัจจุบัน ล่องน่านได้เป็นที่รู้จักกันดีในพื้นที่เมืองน่าน โดยเฉพาะในกลุ่มคนที่มีความสนใจทางด้านวัฒนธรรม การให้ “ล่องน่าน” คงอยู่ ควรเป็นไปในลักษณะที่ ชุมชน หรือหน่วยงานต่างๆ ในท้องถิ่นได้เข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในทุกขั้นตอนของการทำงาน เนื่องจากที่ผ่านมาโดยส่วนใหญ่มักจะเป็นความรับผิดชอบจากฝั่งผู้วิจัยเป็นหลัก โดยอาศัยการสนับสนุนหรือความร่วมมือจากท้องถิ่นเข้ามาสนับสนุน การเข้ามามีส่วนร่วมกับผู้วิจัยในการสร้างสรรค์แบรนด์ “ล่องน่าน” ต้องการการสนับสนุนในเชิงปฏิบัติการมากกว่าเชิงนโยบาย ดังที่เคยเป็นมา

ขณะเดียวกันการรวบรวมข้อมูลทั้งจากที่เสนอออกไปผ่านสื่อต่างๆ และที่เป็นข้อมูลดิบ ไม่ได้นำเสนอผ่านสื่อต่างๆแต่อย่างใด รวมถึงไม่ได้ปรากฏในรายงานวิจัยที่ผ่านมา สมควรที่จะได้รับการรวบรวมเพิ่มเติมเป็นเนื้อหาที่สมบูรณ์ขึ้นในการอธิบายเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการเมืองน่าน ที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบต่างๆ ทั้งทางด้านสถาปัตยกรรม ภูมิทัศน์ และวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่เกี่ยวกับมิติต่างๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง ชาติพันธุ์ ในลักษณะที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมือง และองค์ประกอบของเมือง ทั้งที่ยังหลงเหลืออยู่ และที่สูญหายไปแล้ว ที่ให้เห็นพัฒนาการของเมืองน่าน และทรัพยากรต่างๆ ในแต่ละช่วงเวลา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งงานวิจัยที่ผ่านมา ได้รวบรวมข้อมูลไว้ได้มากระดับหนึ่งแล้ว และสมควรที่จะเก็บรวบรวมให้มากขึ้นในการดำเนินงานโครงการต่อไป นอกจากนี้ การดำเนินกิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมควรได้รับผลักดันให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ในเบื้องต้นจะดูเหมือนว่า ชุมชนจะสามารถผลักดันต่อไปได้ด้วยตนเอง แต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่า มีเงื่อนไขและอุปสรรคหลายอย่างที่ยากต่อการที่ชุมชนจะเข้ามาจัดการด้วยตนเองในทั้งหมด เช่น การจัดทำสื่อที่น่าสนใจ การสร้างกระบวนการบอกต่อออกไปในวงกว้าง การขาดงบประมาณและบุคลากรที่เป็นผู้มีความรู้ในการอบรม หรือการจัดกิจกรรมภายในพื้นที่

กิจกรรมฟื้นฟูวัฒนธรรมที่สมควรจะให้มีการผลักดันต่อไปอย่างต่อเนื่องคือ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เนื่องจากปัจจุบันหลังจากที่ได้มีการอบรมไปในโครงการระยะก่อนหน้านี้ ผู้เข้าอบรมได้ฝึกฝนด้วยตนเองต่อไป เท่าที่ตนเองจะพอมีความสามารถและเวลาที่พอจะหาได้ ปัจจุบันข้อจำกัดไม่ได้อยู่ที่อุปกรณ์ในการแกะสลัก หรือไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะ แต่เป็นที่การจัดสรรเวลาของผู้ที่ได้รับการอบรมและการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน ปัญหาในการแกะสลักแบบทำๆ หยุดๆเป็นสิ่งที่ต้องการบุคคลกลางเข้าไปแก้ปัญหา โดยอาจสร้างแรงจูงใจให้มากขึ้น สร้างตารางเวลาในการฝึก และบังคับให้มีการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด นอกจากนี้ยังมีข้อจำกัดในด้านการแกะสลักพระพุทธรูปที่มีขนาดองค์เล็กลง ซึ่งจะทำให้การแกะยากขึ้น ต้องการการฝึกฝนมากขึ้น และอาจต้องการครูผู้สอนมาอบรมเทคนิควิธีในการแกะเพิ่มเติม ซึ่งหลังจากที่สามารถแกะสลักองค์พระขนาดมาตรฐานได้เชี่ยวชาญแล้ว ต้องสร้างกลไกและแรงจูงใจให้มีการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอ จนมีขนาดที่หลากหลาย และมีจำนวนมากพอ ซึ่งต้องอาศัยสมาชิกในชุมชนในการช่วยกันแกะสลัก ไม่ใช่จากคนเพียงคนเดียว และต้องให้เกิดกระบวนการในการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปที่ได้รับการแกะสลักที่มีจำนวนมากพอ ต้องได้รับการสื่อสารออกไปในวงกว้าง ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ถึงที่มาของพระพุทธรูปเหล่านี้

วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตศรัทธาหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว จะเกิดการบอกต่อและมีผู้ที่ถวายพระสู่วัดมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นวัฏจักรที่คนแกะสลัก เกิดแรงจูงใจในการแกะ ภูมิปัญญาการแกะสลักได้รับการสานต่อ เกิดการไหลเวียนทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปสู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง ซึ่งกิจกรรมนี้อาจเริ่มต้นที่ชุมชนมหาโพธิก่อน เนื่องจากมีความพร้อมที่สุด จากนั้นจึงเป็นที่ชุมชนสถารศ ซึ่งมีการฝึกฝนของผู้เข้ารับการอบรมอยู่อย่างค่อนข้างต่อเนื่อง แต่ต้องได้รับการผลักดัน สนับสนุนในอีกหลายๆด้าน หลังจากนั้น ถ้าชุมชนทั้งสองกระทำสำเร็จ ก็จะก่อให้เกิดกระแสปฏิบัติเช่นเดียวกันตามมาจากชุมชนอื่นๆ ภายในเขตเทศบาลเมืองน่าน หรืออาจออกไปถึงพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัดน่าน

ในด้านของการสำรวจเก็บข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมเพิ่มเติม จากการสำรวจที่ผ่านมาพบว่า มีเรือนพักอาศัยหลายหลัง ซึ่งเป็นบ้านเก่าที่มีเอกลักษณ์ตามแบบฉบับเมืองน่านถูกทิ้งร้างให้ทรุดโทรม ขาดการดูแล และใช้ประโยชน์ตามที่ควรจะเป็น ทั้งในแบบปกติเพื่อการอยู่อาศัย หรือในแบบสร้างสรรค์ เช่น การปรับเป็นที่พักแรมของนักท่องเที่ยว ร้านขายของ หอศิลป์ หรือศูนย์ข้อมูลเพื่อการท่องเที่ยว ผนวกกับข้อมูลทั้งในรูปแบบที่เป็นตัวหนังสือ ภาพถ่าย แผนที่ แบบทางสถาปัตยกรรม และกราฟฟิคในรูปอื่นๆ ที่ได้สืบค้นมา ทั้งที่ยังเป็นข้อมูลดิบ และข้อมูลที่ได้รับการเรียบเรียงแล้วจำนวนมาก สมควรที่จะได้รับการเผยแพร่ออกไปยังพื้นที่ชุมชนเมืองน่าน ซึ่งเรือนพักอาศัยไม้เก่าหลายหลัง สามารถใช้เป็นสถานที่ ที่เหมาะสมในการเผยแพร่ข้อมูลเหล่านี้ได้เป็นอย่างดี หากได้รับการซ่อมแซม ปรับปรุง ให้แข็งแรงสะอาดสะอ้าน เพื่อเชื้อเชิญให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยี่ยมชมเรือนที่มีเอกลักษณ์ และข้อมูลที่จัดแสดงอยู่ภายในไปพร้อมๆ กัน ซึ่งจะทำให้เกิดเป็นศูนย์ข้อมูลเกี่ยวกับกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่าน รวมทั้งทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน ที่บุคคลทั่วไปและนักท่องเที่ยวสามารถเข้ามาเยี่ยมชม และหาข้อมูลที่ตรงกับความสนใจของตนเอง ก่อนที่จะออกไปเยี่ยมชมสถานที่เหล่านั้นในชุมชนด้วยตนเองต่อไป

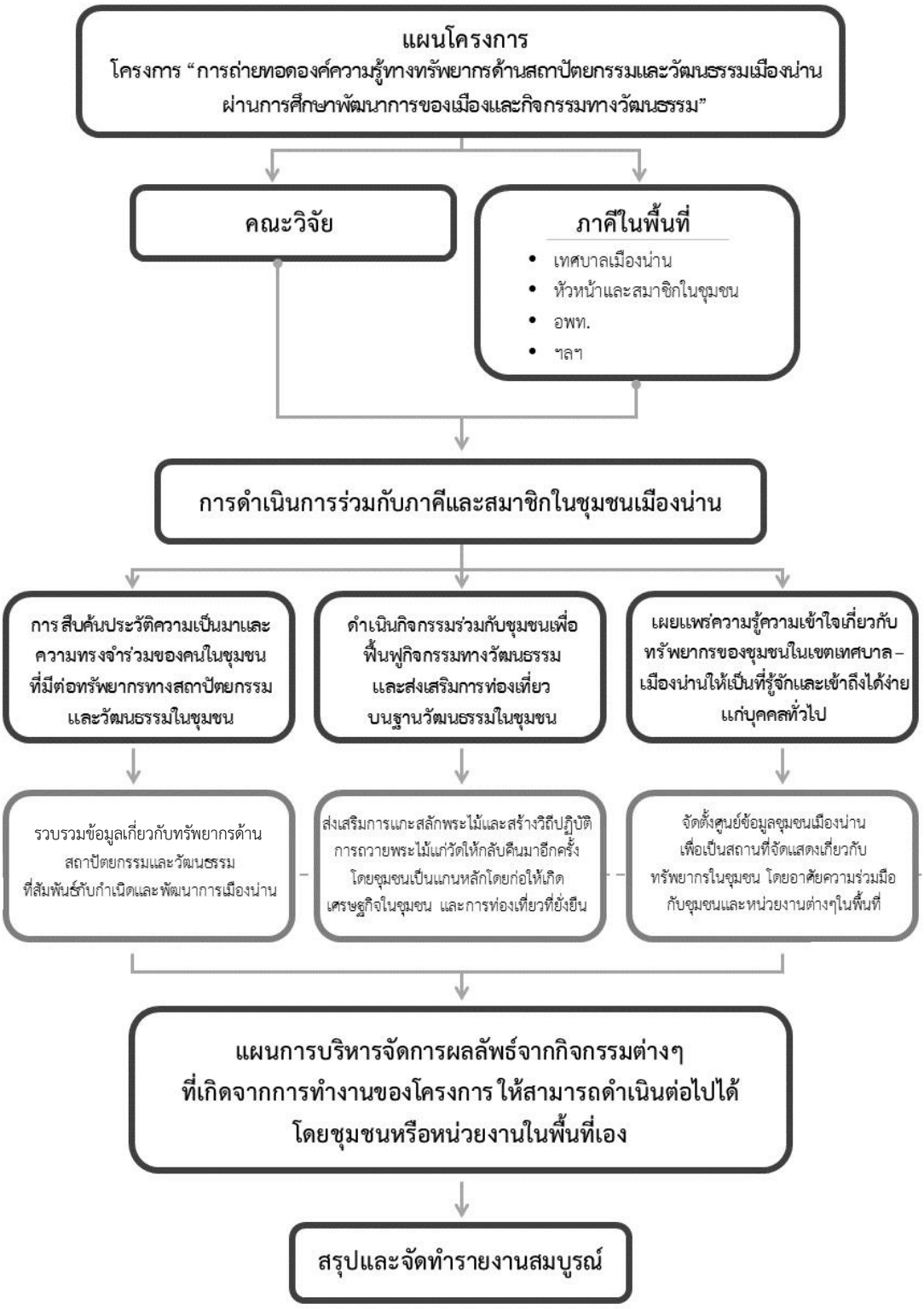
บทที่ 3

วิธีการดำเนินการวิจัย

การดำเนินโครงการวิจัยภาคสนามนี้เป็นการทำงานในระยะที่ 3 ต่อเนื่องจากโครงการระยะในที่ 1 และระยะ 2 ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2554 ซึ่งมีรายละเอียดการดำเนินงานที่ได้กระทำมาโดยสังเขปในเนื้อหาของบทที่ 2 การดำเนินการวิจัยในระยะนี้อาศัยฐานข้อมูลและความเข้าใจที่ได้รับจากการดำเนินโครงการทั้งสองก่อนหน้านี้มาใช้ประโยชน์ในเชิงปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องจากโครงการที่ผ่านมา และได้ผลลัพธ์ออกไปเป็นวงกว้างมากขึ้นทั้งในแง่ของวิชาการ และในแง่ของผลประโยชน์ที่พื้นที่วิจัยจะได้รับ รวมทั้งมีเกิดการตระหนักและมีส่วนร่วมที่เข้มแข็งมากขึ้นจากคนในชุมชนในการสำรวจสืบค้นประวัติความเป็นมา ความทรงจำร่วมของทรัพยากรสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมต่างๆ การประชุม เสวนา แลกเปลี่ยนความเห็น และการจัดทำสื่อเพื่อเผยแพร่ผลลัพธ์จากการดำเนินงานที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้เกิดผลกระทบในวงกว้างในการสร้างการตระหนักถึงคุณค่าในทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ตนเองมีอยู่ และการนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ที่สอดคล้องกับสภาพเงื่อนไขและศักยภาพของชุมชนของตน เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้ดำรงอยู่ได้ควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสังคมเมืองน่านในปัจจุบัน

3.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การดำเนินงานวิจัยของโครงการอยู่ภายใต้กรอบโครงสร้างของแนวคิดในการทำงานดัง แผนภูมิที่ 1

แผนผังที่ 1 โครงสร้างของการดำเนินโครงการ

3.2 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาและดำเนินโครงการมีขอบเขต เครื่องมือ และวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

3.2.1 ขอบเขตของการวิจัย

- ขอบเขตด้านพื้นที่

งานวิจัยมีขอบเขตด้านพื้นที่ครอบคลุมชุมชนทั้ง 30 ชุมชนในเขตเทศบาลเมืองน่านทั้งหมด ต่อเนื่องไปถึงพื้นที่เชื่อมต่อกับเขตเทศบาล ที่มีเนื้อหาทางประวัติศาสตร์ ความเกี่ยวพันจากอิทธิพลทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และศาสนา เชื่อมโยงไปถึง เช่น พื้นที่ของเวียงพระธาตุแช่แห้ง ตำบลบ่อสวก และบ้านนาปัง ตำบลนาปัง อำเภอภูเพียง เป็นต้น ในส่วนของการดำเนินงานร่วมกับชุมชนจะพิจารณาจากความพร้อมและความเข้มแข็งของชุมชนในการดำเนินโครงการ แผนการทำงานของชุมชนที่มีอยู่เดิม และความเกี่ยวเนื่องกับการดำเนินงานในระยะที่ผ่านมาของโครงการ จากนั้นจึงเลือกชุมชนตัวแทนเป็นพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของโครงการร่วมกัน

- ขอบเขตด้านทรัพยากร

ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมที่เป็นเป้าหมายในการดำเนินงานของโครงการจะครอบคลุมทั้งทรัพยากรที่จับต้องได้ และทรัพยากรที่จับต้องไม่ได้ โดยจะพยายามเชื่อมโยงภูมิหลังของทรัพยากรเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาที่สัมพันธ์กับพื้นที่เข้าด้วยกัน เพื่อสร้างคุณค่าและความหมายของเมืองน่านให้แข็งแรงขึ้น ขณะเดียวกันการดำเนินงานจะให้ความสำคัญกับทรัพยากรที่มีศักยภาพในการสร้างความทรงจำร่วมให้เกิดขึ้นมากขึ้น เช่น เรือนพักอาศัยไม้จำนวนมากที่มีประวัติความเป็นมาสัมพันธ์กับเมือง และการดำเนินชีวิตของผู้คนในย่านนั้นๆ หรือพระไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถพบเห็นได้ภายในวิหารของวัดทั่วไปในเขตเมืองน่านในอดีต แต่ปัจจุบันกลับเลือนหายไปหมดสิ้น ซึ่งเมื่อสืบค้นข้อมูลในเบื้องต้นพบว่า เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและพื้นที่เมืองน่านในมิติและขอบเขตที่กว้างขวางกว่าที่เข้าใจกันโดยทั่วไปในปัจจุบัน ทรัพยากรที่ถูกหยิบยกขึ้นมาศึกษาเหล่านี้จะเป็นตัวแทนในการสื่อถึงความเป็นเอกลักษณ์ และคุณค่าของทรัพยากรทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

- ขอบเขตด้านประชากรและเครือข่ายความร่วมมือ

ผู้วิจัยจะทำหน้าที่เป็นข้อต่อในการสร้างกลไก กระบวนการในการดำเนินงานร่วมกับสมาชิกในชุมชน ผู้นำชุมชน และหน่วยงานในท้องถิ่น ทั้งภาครัฐและเอกชนเช่น เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท. น่าน) โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา ศูนย์ประสานงานประชาคมจังหวัดน่าน และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในระดับชุมชนจะอาศัยการประสานงานผ่านหัวหน้าบ้าน ให้เป็นตัวแทนในการผลักดันการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ผ่านสมาชิกในชุมชนให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรม ขณะเดียวกันผู้วิจัยจะคอยสนับสนุนให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมดสามารถดำเนินงานร่วมกันได้ด้วยดีจนบรรลุวัตถุประสงค์ของโครงการ และเป้าหมายที่ตั้งไว้ร่วมกัน

3.2.2 เครื่องมือในการดำเนินงานวิจัย

การสำรวจพื้นที่ และการทำงานภาคสนาม จะอาศัยการจดบันทึก การถ่ายภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหว และการสัมภาษณ์พร้อมๆกับการบันทึกเสียง ควบคู่ไปกับการรังวัดอาคาร โดยเน้นรายละเอียดเกี่ยวกับผังพื้น วัสดุ และสัดส่วนของอาคาร นอกจากนี้ยังใช้แผนที่ชุมชนเมืองน่านในการระบุตำแหน่งทรัพยากรที่สัมพันธ์กับพื้นที่เมือง และตำแหน่งที่ตั้งของทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งเป็นแผนที่ที่จัดทำโดยการดำเนินโครงการที่ผ่านมา และโดยหน่วยงานหรือโครงการอื่นๆผนวกกัน

การดำเนินกิจกรรมที่จัดขึ้นโดยโครงการจะอาศัย เวทีประชุมประชาคม การประชุมวิชาการ การสัมมนา การจัดอบรม การเสวนา และการจัดแสดงผลงานในวาระโอกาสต่างๆ ตลอดทุกช่วงเวลาของการดำเนินงาน โดยจัดรูปแบบเนื้อหาของการดำเนินงานให้เหมาะสมกับการจัดแสดงในแต่ละเวทีกิจกรรม ในขณะที่การเผยแพร่ผลการดำเนินงานจะอาศัยการจัดทำสื่อ ในรูปแบบสิ่งพิมพ์ และโซเชียลมีเดียต่างๆ เช่น เว็บไซต์ และเฟสบุค

3.2.3 ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีการดำเนินงานวิจัย แบ่งเป็นขั้นตอนต่าง ดังต่อไปนี้

1) **สร้างกลไกในการทำงานร่วมกับชุมชนและพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ**

การสร้างกลไกในการทำงานร่วมกับภาคีต่างๆ ในพื้นที่ เริ่มต้นจากการจัดระบบเครือข่ายและโครงสร้างในการทำงาน กำหนด

บทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ในแต่ละขอบเขต ขั้นตอน และลักษณะของการดำเนินงานแต่ละช่วง โดยเน้นให้สมาชิกในชุมชน เป็นแกนหลักในการดำเนินงาน ที่เชื่อมโยงความร่วมมือระหว่างชุมชน และเครือข่ายองค์กร และหน่วยงานต่างๆในพื้นที่ เพื่อให้การทำงานบรรลุตามวัตถุประสงค์หลักทั้ง 3 ประการ ซึ่งโครงการในระยะที่ผ่านมาได้วางรากฐานเครือข่ายการดำเนินงานที่มั่นคงเอาไว้ระดับหนึ่งแล้ว โครงการในระยะถัดไปเป็นการสร้างฐานความร่วมมือที่เข้าแข็งขึ้น และเน้นการสร้างกลไกที่ชุมชนสามารถดำเนินการไปได้พร้อมๆกับคณะวิจัย และสามารถสานต่อการทำงานต่อไปได้เองด้วยกลไกดังกล่าว เมื่อการดำเนินงานวิจัยในระยะนี้สิ้นสุดลง ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญที่สุด ขณะเดียวกันการสร้างกลไกความร่วมมือกับชุมชน ยังทำให้การสำรวจเมืองน่านและทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมเพิ่มเติมมีความละเอียดมากขึ้นในข้อมูลที่ได้รับ และครอบคลุมพื้นที่เมืองน่านไปจนถึงพื้นที่เชื่อมต่อที่กว้างขวางขึ้น เพื่อให้การรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้รับมาทั้งในโครงการระยะที่ผ่านมาและที่ได้รับจากการดำเนินโครงการในระยะนี้ สามารถอธิบายกำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านในมิติที่สัมพันธ์กับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมของเมืองน่านได้ชัดเจนรอบด้านมากขึ้น ขณะเดียวกันยังได้ข้อมูลที่น่าสนใจมากขึ้นสำหรับจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน หรือศูนย์ล่องน่าน ที่จะต้องทำการจัดตั้งขึ้นตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

การสร้างกลไกความร่วมมือในการทำงานยังรวมไปถึงการสานต่อกิจกรรมแกะสลักพระไม้ให้เกิดผลเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนขึ้น เป็นที่รู้จักยอมรับกันอย่างกว่างขวางมากขึ้น ซึ่งต้องอาศัยการผลักดันจากหัวหน้าชุมชน พระวิทยากรที่ให้การอบรมการแกะสลักพระไม้ และการสร้างแรงจูงใจแก่ผู้เข้ารับการอบรมการแกะสลักถึงผลประโยชน์ที่ตนเองและชุมชนจะได้รับ จากการที่การถวายพระไม้คืนสู่วัด กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง

2) ดำเนินงานตามแผนในแต่ละจุดประสงค์

การดำเนินงานในช่วงถัดไป เป็นการทำงานในพื้นที่ตามวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ควบคู่กันไป เริ่มจากการเก็บข้อมูลภาคสนามสำรวจพื้นที่เมืองน่านและทรัพยากรร่วมกับชุมชน ประชุมร่วมกับหัวหน้าบ้านและผู้รับผิดชอบการดำเนินงานจากหน่วยงานต่างๆทั้งภาคราชการและเอกชนเพื่อเฟ้นหา สถานที่ และแนวทางในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนที่เหมาะสมและมีความเป็นไปได้ในการจัดตั้งภายในระยะเวลาการดำเนินงานของโครงการ ขณะเดียวกัน กิจกรรมเพื่อกระตุ้น ส่งเสริม การแกะสลักพระไม้จะถูกจัดให้มีขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยตั้งเป้าหมายที่แสดงถึงความก้าวหน้าจากการดำเนินงาน ที่แสดงให้เห็นถึงศักยภาพในการทำงานร่วมกับชุมชนให้เห็นเป็นที่ประจักษ์ในวงกว้างมากขึ้นในพื้นที่เมืองน่าน

3) ทบทวนผลการทำงานในช่วงเวลาที่ผ่านมา

การดำเนินงานในขั้นตอนที่ 1 และ 2 เมื่อดำเนินมาได้ระยะเวลาครึ่งหนึ่งของโครงการ จะมีการทบทวนแผนในการดำเนินงานและผลลัพธ์ที่ออกมาว่าเกิดผลสัมฤทธิ์มากน้อยเพียงใด เพื่อเสริมจุดแข็ง และปรับจุดอ่อน สำหรับการทำงานในรอบระยะเวลาที่เหลือ ซึ่งการทบทวนผมสัมฤทธิ์ของการทำงาน และแนวทางในการดำเนินงานในรอบระยะเวลาต่อไป จะอาศัยการประชุมหารือร่วมกับชุมชนและภาคีในพื้นที่ถึงข้อจำกัด ศักยภาพ และโอกาสที่จะบรรลุเป้าหมายเมื่อโครงการสิ้นสุดลง

4) วางแผนในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และผลักดันกิจกรรมแกะสลักพระไม้ให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น

วางแผนในการหาสถานที่ตั้งที่เหมาะสมสำหรับการจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน และดำเนินการตามแผนให้เข้มข้นมากขึ้น เนื่องจากหลังจากได้สถานที่เหมาะสมแล้ว ยังต้องอาศัยเวลาในการปรับปรุงและออกแบบการจัดแสดงภายใน รวมถึงวิธีการบริหารจัดการศูนย์ฯตามมา ซึ่งใช้ระยะเวลาในการดำเนินการค่อนข้างนาน ขณะเดียวกันทำการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมพระไม้ให้เป็นที่รับรู้ออกไปในวงกว้างมากขึ้นทั้งในและนอกพื้นที่เมืองน่าน สรรหาความร่วมมือกับหน่วยงานในพื้นที่มากขึ้น เพื่อให้เกิดการสานต่อสืบไปหลังจากที่การดำเนินงานของโครงการสิ้นสุดลง สร้างแนวทางในการบริหารจัดการกิจกรรมพระไม้ และศูนย์ข้อมูลโดยมีชุมชนเป็นแกนหลัก ร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่งแนวทางในการบริหารจัดการศูนย์ข้อมูลฯ ต้องมีรูปแบบที่ส่งเสริมการประสานความร่วมมือระหว่างคนในชุมชน หน่วยงานภาครัฐ และองค์กรต่างๆในพื้นที่ เพื่อให้ทุกภาคส่วนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของศูนย์ข้อมูลฯ ร่วมกัน

5) ตรวจสอบและรวบรวมข้อมูลเพื่อจัดทำสื่อสำหรับการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯ และปรับปรุงศูนย์ฯเพื่อการจัดแสดง ส่งผ่านระบบการดำเนินกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ และเตรียมจัดทำรายงานสรุปการดำเนินโครงการวิจัย
รวบรวมข้อมูล และจัดทำภาพ ผัง และกราฟิกต่างๆที่จำเป็นต่อการจัดแสดง รวมทั้งสื่อในการเผยแพร่กิจกรรมแกะสลักพระไม้ที่แสดงถึงความพร้อมของชุมชนในการให้คนทั่วไปสามารถเช่าพระถวายเข้าวัดได้ และสื่อต่างๆที่จะใช้ในการประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูล โดยเริ่มจากการเรียบเรียงข้อมูลที่ได้รับให้อยู่ในรูปแบบที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกับพื้นที่ชุมชน ประวัติความเป็นมาของผู้คน และเมืองน่านทั้งหมด นำข้อมูลมาประมวลผล เพื่อออกแบบสื่อที่เหมาะสมกับการสื่อสารกับคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ จากนั้นจึงทำการผลิตสื่อเพื่อประชาสัมพันธ์และจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯ เช่น โปสเตอร์ให้ข้อมูล แผนที่ ใบปิด ภาพถ่าย และวีดีโอ รวมทั้งทำการประชาสัมพันธ์การจัดตั้งศูนย์ฯผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ ในช่วงที่ทำการผลิตสื่อไปพร้อมๆกัน

6) ประชุมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง และภาคีในพื้นที่
ประชุมหารือกับสมาชิกในชุมชน ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินโครงการ และภาคีในพื้นที่ ถึงการวางแนวทางบริหารจัดการโครงการของแต่ละกิจกรรม โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดูแลต่อไปได้ในอนาคต รวมทั้งปรับปรุงแก้ไขข้อผิดพลาด พิจารณาข้อดี ข้อเสีย ผลกระทบ ข้อจำกัดในการดำเนินงานที่ผ่านมาร่วมกันกับชุมชน และสรุปผลการดำเนินงานจริงในพื้นที่ร่วมกับชุมชน เพื่อให้ชุมชนสามารถตั้งรับกับปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคตได้ด้วยตนเอง

7) สรุปการดำเนินงานทั้งหมดที่ผ่านมา ส่งต่อการดำเนินกิจกรรมและผลลัพธ์ของการทำงานให้ท้องถิ่นดำเนินการต่อไป และจัดทำรายงานเล่มสมบูรณ์
วิเคราะห์ประเมินการทำงานที่ผ่านมา สรุปผลที่ได้จากการดำเนินงานทั้งหมด รวมทั้งข้อเสนอแนะในการทำงานต่อไปในอนาคตร่วมกันชุมชนและหน่วยงานในท้องถิ่น ทำการส่งมอบกิจกรรมและผลลัพธ์ของการทำงานร่วมกับชุมชนทั้งหมดที่ผ่านมา และจัดทำรายงานสรุปผลการดำเนินการโครงการฉบับสมบูรณ์

บทที่ 4
ผลการศึกษา

จากการดำเนินงานในโครงการระยะที่ 1 “การศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน” และในโครงการระยะที่ 2 “การจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน” ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจในศักยภาพของทรัพยากรที่มี ตลอดจนสามารถหยิบยกองค์ความรู้ที่มีไปพัฒนาต่อยอด เพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้เพื่อการท่องเที่ยวได้ การดำเนินกิจกรรมเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่านได้มีการนำฐานข้อมูลที่ศึกษามาใช้ประโยชน์ โดยแนวทางการปฏิบัติงานอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ ปลุกกระแสการอนุรักษ์และหวงแหนในทรัพยากร และในโครงการที่ 3 “ การถ่ายทอดองค์ความรู้ทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่านผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม” ที่ถือเป็นการใช้ประโยชน์จากฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ได้ทำการศึกษาและรวบรวมมาจากโครงการครั้งที่ 1 และครั้งที่ 2 รวมถึงการดำเนินกิจกรรมที่เกิดขึ้นมาก่อนหน้านี้พัฒนาต่อยอดให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในทางปฏิบัติจริง เพื่อให้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่มีผลต่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน ทั้งนี้มุ่งเน้นให้ประชาชนในชุมชน เยาวชน รวมถึงผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ทั้งภาครัฐและเอกชน รับรู้และตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าเกิดการกระตุ้นให้รักและหวงแหนตลอดจนสืบสานองค์ความรู้ที่มีอยู่

ในโครงการระยะที่ 3 นี้ ผู้วิจัยดำเนินงานวิจัยในเขตเทศบาลเมืองน่านอย่างเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ได้มีการสืบค้นประวัติความเป็นมาของทรัพยากร ทั้งการลงภาคสนามเพิ่มเติมและการสืบค้นจากความทรงจำร่วมของคนในชุมชนหรือผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ซึ่งคณะวิจัยได้มุ่งเน้นการปฏิบัติงานเชิงพื้นที่และการเข้าถึงผู้ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรง เพื่อให้เกิดความรวดเร็วในการทำงานและเป็นการค้นหาเครือข่ายความร่วมมือในเวลาเดียวกัน ในแง่ของการดำเนินกิจกรรมเชิงวัฒนธรรมผู้วิจัยยังคงอาศัยการทำงานร่วมกับชุมชนหัวหน้าชุมชนและหน่วยงานต่างๆ อาทิ องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เทศบาลเมืองน่าน กลุ่มผู้นำชาวบ้านในเขตเทศบาลเมืองน่านและประชาชนทั่วไป เป็นต้น พื้นที่ของการทำงานยังคงเป็นพื้นที่โดยรวมทั้งหมดของเมืองน่าน และมีพื้นที่เป้าหมายคือชุมชนมหาโพธิ

การดำเนินงานด้านการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูลยังคงดำเนินต่อ เช่นเดียวกันกับการนำเสนอข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ ภายใต้ชื่อ “ล่องน่าน” ที่ยังคงเป็นไปอย่างต่อเนื่อง รวมไปถึงโครงการด้านวัฒนธรรม-ภูมิปัญญาเชิงช่างโบราณ อย่างการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ภายใต้ชื่อ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ซึ่งเป็นโครงการที่ต่อเนื่องมาจากโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งแรกในชื่อ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่า” ที่จะจัดขึ้น เพื่อเป็นสานต่อผู้ที่มีทักษะเดิมให้เกิดความชำนาญมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นการเปิดรับผู้ที่สนใจให้สามารถเข้าร่วมฝึกอบรมได้อีกครั้ง การจัดกิจกรรมฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ เป็นหนึ่งในการดึงเอาทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมมาเผยแพร่ผ่านการปฏิบัติจริง ทั้งการแกะสลักพระไม้องค์เล็กและกิจกรรมการเช่าพระไม้ถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชาที่จะเกิดขึ้นภายหลัง ล้วนแล้วแต่เป็นการฟื้นคืนวิถีปฏิบัติอันงดงามในอดีตให้กลับมามีชีวิตอีกครั้ง และนั่นหมายถึงจุดเริ่มต้นของระบบเศรษฐกิจชุมชนที่จะเกิดขึ้นอย่างยั่งยืน ตลอดจนการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวจำนวนมากที่เดินทางเข้ามาเพื่อสัมผัสกับวิถีชีวิตและสถานที่ท่องเที่ยวที่มีเอกลักษณ์ ปัญหาหนึ่งของการท่องเที่ยวภายในเมืองน่าน คือนักท่องเที่ยวมีเวลาไม่มากพอที่จะเข้าถึงทรัพยากรจำนวนมากที่กระจายตัวอยู่โดยทั่วทั้งเมือง ฐานข้อมูลทรัพยากรทางด้านวัฒนธรรมมักกระจุกตัวกันอยู่ในวัดศูนย์กลางของแต่ละชุมชน คณะวิจัยจึงมีแนวคิดในการสร้างพื้นที่เพื่อการเข้าถึงทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเมืองน่าน โดยการจัดตั้งเป็น "ศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน" ที่สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีข้อมูลที่นักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว ช่วยเพิ่มศักยภาพการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมชุมชนให้เข้มแข็งยิ่งขึ้น ซึ่งผลการดำเนินโครงการวิจัยสามารถอธิบายแยกออกเป็น 3 ประเด็นหลัก ดังต่อไปนี้

1. การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในชุมชน
2. การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชน โดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน
3. การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

การดำเนินงานในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดเนื้อหาของการดำเนินงานและผลลัพธ์ดังต่อไปนี้

4.1 การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมในชุมชน

จากการดำเนินการวิจัยโดยคณะวิจัยที่ผ่านมาตลอดระยะเวลากว่า 6 ปีจนถึงปัจจุบัน พบว่าการสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคุณลักษณะของทรัพยากรต่างๆ ในเมืองน่านที่สัมพันธ์กันกับลักษณะวิถีชีวิตของผู้คน ลักษณะทางเศรษฐกิจ-สังคม และพัฒนาการของเมือง ยังมีขอบเขตด้านเนื้อหาที่สามารถสืบค้น ตรวจสอบ และขยายความในมิติต่างๆ ได้อย่างกว้างขวาง โดยสืบเนื่องมาจากงานศึกษาก่อนหน้านี้มักมีลักษณะที่อ้างอิงต่อกันมา จึงทำให้ขาดมุมมองในการอธิบายถึงความสัมพันธ์ขององค์ประกอบทางทรัพยากรต่างๆ ภายในเมืองในแง่มุมที่กล่าวถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมือง ซึ่งถือได้ว่าการศึกษาที่ผ่านมานั้นได้อธิบายถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมืองที่มีอยู่เพียงไม่กี่รูปแบบ

ผลที่ได้จากการศึกษาทรัพยากรทางสังคม-วัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมในโครงการที่ผ่านมา สามารถทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่ตั้งและองค์ประกอบต่างๆ ภายในเมืองน่าน ล้วนแล้วแต่มีสาเหตุ ปัจจัยและอธิพลที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางลักษณะสังคมและความเป็นอยู่ของผู้คนในละแวกชุมชนนั้นๆ ลักษณะการเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้างทางเศรษฐกิจ-สังคมที่เป็นไปตามพัฒนาการของเมืองในแต่ละยุค ซึ่งเป็นผลที่ได้จากการศึกษาเอกสารที่มีความเกี่ยวข้องทั้งหมด การลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสามารถให้เห็นถึงลักษณะที่ตั้งและสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน รวมไปถึงการพูดคุยและรับฟังประสบการณ์ตรงโดยการเล่าเรื่องผ่านความทรงจำของผู้คนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรนั้นๆ ข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจะถูกนำมาวิเคราะห์สังเคราะห์เพื่อให้เห็นภาพมิติสัมพันธ์เชิงพื้นที่และเชิงสังคม

ทั้งนี้องค์ประกอบและทรัพยากรหลายอย่างภายในเมืองน่านได้มีการรวบรวมข้อมูลโดยคณะวิจัยไว้ในระดับหนึ่งแล้ว ในโครงการนี้จึงมุ่งเน้นที่จะรวบรวมข้อมูลที่อาจตกหล่นหายไปในการศึกษาครั้งก่อนหน้า เพื่อที่จะได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดจนสามารถนำไปเป็นแหล่งข้อมูลอ้างอิงในการศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการของเมืองน่านต่อไปในอนาคต หรือแม้แต่การตีพิมพ์เป็นหนังสือหรือเผยแพร่เป็นสื่อข้อมูลในรูปแบบต่างๆ เพื่อเป็นการขยายกรอบการเรียนรู้และการทำความเข้าใจเมืองน่านอย่างเป็นระบบ โดยการลงพื้นที่และเข้าไปสืบหาข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์จากแหล่งเรียนรู้เพิ่มเติม รวมถึงการเปิดพื้นที่เพื่อร่วมแบ่งปันและพูดคุยผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์เพื่อรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1.1 การสำรวจสืบค้นทรัพยากรด้านองค์ประกอบของเมืองน่าน

การสำรวจสืบค้นองค์ประกอบของเมืองในช่วงก่อนหน้านี้จะมุ่งเน้นไปที่บริเวณเวียงน่าน เนื่องจากยังคงปรากฏหลักฐานหลงเหลือที่ค่อนข้างเด่นชัด แต่ก็ยังมีองค์ประกอบของเมืองในบริเวณนี้ที่ได้สูญหาย หรือรอการขุดค้นเพื่อศึกษาอยู่ในปัจจุบันโดยฌฉพาะองค์ประกอบที่อยู่นอกพื้นที่เมืองแต่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับพัฒนาการของเมือง รวมถึงพื้นที่ในบริเวณเวียงเหนือที่ยังพอมีองค์ประกอบของเมืองหลงเหลือ แต่ขาดการดูแลเอาใจใส่ และยังไม่มีการสำรวจสืบค้นถึงความสัมพันธ์กับเมืองในปัจจุบัน รวมทั้งการนำมาใช้ประโยชน์ร่วมสมัยที่เหมาะสม ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมืองแต่โบราณที่ยังหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน

1) แนวกำแพงเมืองและคูน้ำโบราณ

จากการศึกษาของโครงการที่ผ่านมาได้ทราบถึงประวัติศาสตร์กำเนิดและพัฒนาการของเมืองน่านที่เกิดขึ้นในสมัยของเจ้าอนันตวรฤทธิเดช เมื่อได้ย้ายเมืองจากเวียงเหนือ กลับลงมาตั้งที่เวียงใต้ตามเดิม ซึ่งได้มีการสร้างกำแพงก่ออิฐถือปูนขึ้นเป็นครั้งแรก เป็นกำแพงก่ออิฐทั้งอิฐสี่เหลี่ยมและอิฐบัว แนวกำแพงเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้าด้านยาวทอดไปตามลำน้ำน่าน กำแพงมีความสูงจาก

ระดับพื้นดินปกติซึ่งเป็นส่วนฐานของกำแพงถึงพื้นเชิงเทิน สูงประมาณ 3.80 เมตร กำแพงกว้างประมาณ 3.50 เมตร เชิงเทินมีขนาดกว้าง 2.20 เมตร ทอดยาวไปตลอดตามความยาวของแนวกำแพง เหนือเชิงเทินประดับด้วยใบเสมารูปสี่เหลี่ยมตัดมุมบน 60 องศา ทั้งสองด้าน ใบเสมากว้าง 0.80 X 1.00 X1.20 เมตร ตรงมุมกำแพงทั้ง 4 ด้าน ก่อเป็นป้อมและมีปืนประจำป้อม ป้อมละ 4 กระบอก ที่ประตูก่อเป็นซุ้มทรงเรือนยอด ตัวประตูเป็นไม้ มีการเปิด-ปิดตลอดเวลา ซึ่งในปัจจุบันกำแพงเมืองน่านของเวียงใต้ยังคงหลงเหลือให้เห็นเป็นบางส่วน โดยมีความยาวทั้งสิ้นประมาณ 415 เมตร ซึ่งเป็นแนวกำแพงด้านทิศตะวันตกและทิศเหนือ บริเวณถนนมหาวงศ์เชื่อมต่อกับถนนอนันตวรฤทธิเดช กรมศิลปากรได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์แนวกำแพง และได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติแล้ว โดยสาเหตุที่กำแพงเมืองถูกทำลายมีหลายสาเหตุได้แก่ การขยายผังเมือง การตัดถนน หรือเกิดน้ำท่วม ทำให้ราษฎรอพยพบ้านเรือนเข้ามาตั้งประชิดกำแพงเมืองด้วยเป็นที่ดอน และสุดท้ายคือ ถูกทำลายจากธรรมชาติ เนื่องจากอิฐกำแพงเมืองมีส่วนผสมของดินพื้นเมืองเรียกว่า “เปือก” ซึ่งเป็นการนำดินเหนียวผสมกับน้ำอ้อย น้ำหนัง น้ำเมือก (พืชชนิดหนึ่งใช้เปลือกแช่จะมีลักษณะคล้ายกาวใส) ทำให้ต้นวัชพืชขึ้นได้ดี กำแพงเมืองจึงพังทลายลงเมื่อเวลาผ่านไป

แนวกำแพงเมืองชั้นนอกของเมืองน่านที่ยังคงปรากฏให้เห็นในปัจจุบันอยู่บริเวณหลังวัดพญาวัด ตำบลดู่ใต้ มีลักษณะเป็นแนวคันดินและมีเศษซากกำแพงอิฐเหลืออยู่ประปราย เป็นรอยแนวกำแพงสองชั้นซึ่งไม่ค่อยจะตรงนักเพราะเป็นแนวกำแพงโดยการโคจร โดยมีคูน้ำล้อมรอบ 3 ด้าน ซึ่งเป็นคูที่ขุดขึ้น 2 ด้าน และคูน้ำธรรมชาติอีก 1 ด้าน ซึ่งในอดีตได้ก่อสร้างขึ้นเพื่อป้องกันข้าศึกมารุกราน ในอดีตทางเข้าประตูกำแพงเมืองชั้นนอกบริเวณบ้านพญาวัดจะมีต้นแหลง (ต้นผึ้ง) ขนาดใหญ่ 2 ต้น ตั้งสูงเด่นอยู่คนละฝั่งถนนด้านตะวันออกและตะวันตก และที่สำคัญคือ ต้นไม้คู่นี้เป็น “ไม้หมายเมือง” ซึ่งเป็นต้นไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ให้ผู้เดินทางมาเมืองน่านทราบว่าใกล้ถึงตัวเมืองน่านแล้ว แต่ปัจจุบันไม่มีต้นไม้ทั้งสองต้นนั้นแล้วเนื่องจากต้นฝั่งตะวันตกถูกฟ้าผ่า และต้นฝั่งตะวันออกถูกแมลงกัดแทะจนโค่นลงทั้งคู่

ในสมัยที่น้ำท่วมเวียงใต้จนทำให้เจ้าหลวงสุมนเทวราชซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครน่านในสมัยนั้นต้องย้ายเมืองมาทางตอนเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า เวียงเหนือ ซึ่งมีระยะห่างเวียงใต้ประมาณ 2 กิโลเมตร โดยเวียงเหนือทอดไปตามลำน้ำน่าน ห่างจากแม่น้ำน่านประมาณ 800 เมตร โดยที่เวียงเหนือในสมัยเจ้าสุมนเทวราชมีศูนย์กลางอยู่ที่คุ้มแก้ว ซึ่งตั้งอยู่ภายในบริเวณค่ายสุริยพงษ์ฯ ตัวคุ้มแก้วของเวียงเหนืออยู่บริเวณหน้าฐานบิน โดยมีวัดพระแก้วเป็นวัดที่อยู่คู่กับคุ้มแก้ว ส่วนวัดสถารศ สันนิษฐานว่าเป็น วัดหลวงของเวียงเหนือ เนื่องจากเป็นวัดที่มีการสร้างเจดีย์ที่บรรจุพระธาตุเพียงแห่งเดียวในเวียงเหนือ โดยเวียงเหนือนั้นมีเพียงคูน้ำล้อมรอบ ไม่มีกำแพงเมือง และมีประตูเมืองเพียง 2 ประตู คือ ประตูสถารศ เพื่อเดินทางออกไปยังเวียงใต้ และประตูมหาโพธิ เพื่อเดินทางออกไปยังทางตอนเหนือ ปัจจุบันยังคงพบร่องรอยคูน้ำของเวียงเหนือคือ ด้านทิศเหนือ บริเวณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน จรดบ้านหัวเวียงเหนือ ด้านทิศใต้จรดทุ่งนาริน ด้านตะวันออกทอดยาวไปตามแนวถนนสุมนเทวราช และด้านตะวันตกทอดยาวไปตามแนวยาวของสนามบินน่าน ซึ่งภายในสนามบินน่านยังคงพบร่องรอยของคูน้ำของเวียงเหนือด้านทิศตะวันตกอยู่ โดยน้ำในคูเวียงได้น้ำมาจากน้ำฝนธรรมชาติ ไม่ได้ผันน้ำมาจากลำน้ำน่าน

การลงพื้นที่ภาคสนามเพิ่มเติมได้ทำการเข้าสำรวจพื้นที่ที่คาดว่าน่าจะเป็นแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือซึ่งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านบ้านทุ่งเศรษฐี ตำบลผาสิงห์ อำเภอเมืองน่าน ปัจจุบันยังคงพบร่องรอยคูน้ำอย่างชัดเจน ซึ่งแนวคูน้ำจะขนาบข้างไปตามเส้นทางเล็กๆ มีความลึกราว 4.00 – 6.00 เมตร ยังคงมีน้ำขังเป็นระยะๆ ซึ่งคาดว่าอาจเป็นน้ำฝนที่ถูกกักเก็บไว้ เนื่องจากคูน้ำดังกล่าวไม่ได้มีการผันน้ำจากลำน้ำน่านแล้ว เมื่อสิ้นสุดปลายคูน้ำพบว่าความลึกของคูลดลงเหลือเพียงราว 1.00 เมตร สภาพโดยรอบมีบ้านเรือนของชาวบ้านปลูกประชิดแนวคูและมีหญ้าและต้นไม้สูงกว่า 3.00 เมตรขึ้นรกทึบ (ดูภาพที่ 1 และ 3) ส่วนแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้ซึ่งอยู่ในบริเวณชุมชนบ้านพวงพยอม สามารถสังเกตเห็นได้โดยง่ายจากคันดินที่มีความสูงราว 4.00 เมตรจากระดับถนนและยังคงมีการใช้งานคูน้ำอยู่บางส่วน สภาพแวดล้อมของคูเมืองที่อยู่ภายในชุมชนมีสภาพรกร้างและขาดการดูแล อีกทั้งยังมีการรุกล้ำการการปลูกสิ่งปลูกสร้างของชาวบ้านในเขตคูเมือง บางส่วนมีการถมดินและปรับสภาพเพื่อรองรับการนำมาใช้ประโยชน์ของชาวบ้าน อันเป็นที่ราบอันเป็นผลมาจากความเจริญที่เข้ามายังพื้นที่ (ภาพที่ 2 และ 3)

ภาพที่ 1 แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ

ภาพที่ 2 แนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้

ภาพที่ 3 แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศแสดงคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศเหนือ (ซ้าย) และทิศตะวันออก (ขวา)
ที่มา Google Map

2) กำแพงหอคำเมืองน่าน (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน)

หอคำเมืองน่านสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2446 หลังจากพระบาทสมเด็จพระพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชขึ้นเป็นพระเจ้า - สุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงสร้างหอคำสำหรับประดับเกียรติยศ ขึ้นแทนคุ้มหลวงหอคำเดิม ที่เป็นเครื่องไม้ 7 หลัง โดยเรือนต่างๆ ในคุ้มหลวง ได้รื้อให้ธิดา 3 ท่านและสถานที่อื่นๆดังต่อไปนี้ คือ เจ้าจันทร์ทองดี 1 หลัง เจ้าเทพเกสร 1 หลัง เจ้าเทพมาลา 1 หลัง ภรรยาของพระองค์ คือเจ้ายอดหล้า 1 หลัง ทำวัดหัวเวียง 1 หลัง วัดสวนหอม 1 หลัง และวัดเขาน้อย 1 หลัง[1]

หอคำเมืองน่านได้รับความช่วยเหลือในการก่อสร้างจากบริษัทกิมเซ่งหลี โดยหลวงจิตจำนงวานิช (จีน บุญเย็น) ผู้ที่ได้รับอนุญาตให้ทำป่าไม้ในเขตแม่น้ำยมจากพระเจ้าน่าน ในปี พ.ศ. 2449 หลวงจิตรจำนงวานิชเสียชีวิตแต่การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ การก่อสร้างเสร็จสมบูรณ์ขึ้นในปีใดไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่มีการฉลองขึ้นหอคำในปี พ.ศ. 2454 หอคำเมืองน่านได้รับแรงบันดาลใจมาจากคุ้มหลวงเมืองแพร่ (สร้างเมื่อปีพ.ศ. 2435) ด้วยเจ้าราชดนัย (ยอดฟ้า ณ น่าน) ผู้เป็นบุตรของพระเจ้าน่าน ซึ่งสมรสกับเจ้า

[1] พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, กระทรวงวัฒนธรรม. (2559)

สุวรรณวดี ธิดาเจ้าหลวงเมืองแพร่ เป็นสถาปนิกออกแบบหอคำเมืองน่าน ซึ่งเจ้าราชดนัยในชั้นต้นเป็นราชบุตรเขยเจ้าหลวงเมืองแพร่ มีตำแหน่งเป็นเจ้าราชบุตรเมืองแพร่ หลังจากเกิดเหตุการณ์กบฏเงี้ยวเมืองแพร่ พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ พระเจ้าน่าน จึงได้ขอย้ายเจ้าราชบุตรไปรับราชการที่เมืองน่านและขอรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นเจ้าราชดนัยเมื่อปี พ.ศ. 2446

การตรวจสอบโดยสถาปนิกและช่างผู้ชำนาญการ พบว่าหอคำผ่านการบูรณะซ่อมแซมหลายครั้งด้วยกัน โดยมีระยะดังต่อไปนี้

1) ระยะแรก การก่อสร้างครั้งแรกอาคารหอคำเป็นอาคารทรงตรีมุขสองชั้น ผนังอาคารสีเหลือง มีบันไดทางขึ้นชั้นบนสองข้าง มุงหลังคาแป้นเกล็ด ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ หน้าบันทั้งสามด้านประดับลายไม้ฉลุลายพญานาคสองตัวล้อมรอบตราโคอุศุภราชตรงกลาง อันเป็นตราประจำเมืองนครน่าน หน้าต่างทาสีวงกบทาสีน้ำตาลเข้ม บานหน้าต่างทาสีขาวขอบแดง
2) ระยะที่สอง หลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้าราชวงศ์ และเจ้าราชบุตรได้ยกหอคำให้รัฐบาล และรัฐบาลได้ใช้อาคารหอคำนี้เป็นศาลากลางจังหวัดน่านตั้งแต่พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา โดยรัฐบาลได้จ่ายค่าชดเชยแก่ผู้ที่มีสิทธิ์รับมรดกพระเจ้าน่านเมื่อปี พ.ศ. 2481 การเปลี่ยนแปลงในระยะแรกนี้คือ การเปลี่ยนแปลงสีผนังจากสีเหลืองอ่อนเป็นสีขาว เปลี่ยนวัสดุมุงหลังคาจากแป้นเกล็ดเป็นกระเบื้องลอน โดยเอาช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ออก ทาสีฐานบัวด้านล่างเป็นสีแดง เปลี่ยนลายฉลุบริเวณหน้าบัน จากลายพญานาคล้อมรอบโคอุศุภราชมาเป็นตราครุฑอันเป็นตราแผ่นดิน รวมทั้งมีการสร้างเฉลียงบริเวณหน้ามุข เพื่อรองรับการเสด็จพระราชดำเนินของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถเมื่อปี พ.ศ. 2501

ภาพที่ 4 หอคำเมืองน่านในช่วงที่ถูกใช้เป็นศาลากลางจังหวัดน่าน
ที่มา นัท ณัฐภูมินทร์

3) ระยะที่สาม หลังจากการก่อสร้างศาลากลางหลังใหม่แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2517 กระทรวงมหาดไทยได้มอบศาลากลางหลังเดิมหรือหอคำ ให้กรมศิลปกรเข้ามาดูแลเพื่อปรับปรุงใช้เป็นพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน ในระยะนี้มีการเปลี่ยนสีหน้าต่างเป็นสีน้ำเงิน และหลังคากระเบื้องลอนสีเขียว และมีเชิงชายสีน้ำเงิน
4) ระยะที่สี่ ปัจจุบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่านได้รับการปรับปรุงซ่อมแซม โดยมีหลังคาเป็นกระเบื้องลอนสีเขียว หน้าต่าง-ประตูสีเขียว สีผนังเป็นสีขาวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533

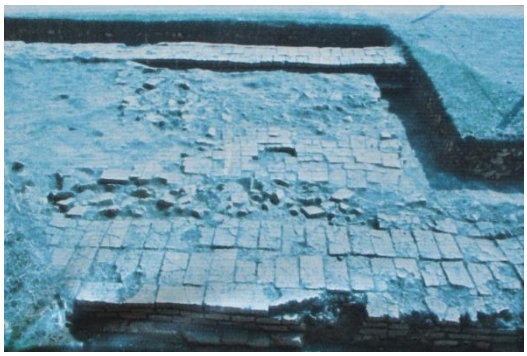

ภาพที่ 5 ลำดับการบูรณะซ่อมแซมอาคารหอคำตั้งแต่ระยะที่ 1-4 (ซ้ายไปขวา)

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติน่านกำลังอยู่ในระหว่างการบูรณะ ซึ่งมีทั้งการปรับปรุงการจัดแสดงภายในอาคาร และการปรับปรุงตัวอาคาร มีการทาสีอาคารใหม่โดยกับไปใช้ชุดสีดั้งเดิมในครั้งแรกที่อาคารได้รับการก่อสร้างขึ้น นอกจากนี้ยังมีการขุด

ค้นพบแนวกำแพงรั้วเก่าในบริเวณลานด้านทิศตะวันออกหน้าอาคาร คณะวิจัยจึงได้เข้าไปสำรวจและเก็บข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับการบูรณะพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน และการขุดสำรวจกำแพงรั้วเก่าจากนายณัฐพงษ์ แมตสอง ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน ปัจจุบันการบูรณะตัวอาคารเริ่มใกล้แล้วเสร็จ งานก่อสร้างและการเก็บรายละเอียดภายนอกอาคารได้ดำเนินการเสร็จสิ้นแล้ว เหลือเพียงการปูพื้นภายใน และการจัดเตรียมสิ่งของจัดแสดง ที่ในปัจจุบันได้ถูกนำไปเก็บไว้ที่ห้องมั่นคงหรือคลังจังหวัดที่อยู่ภายในตึก ซึ่งเป็นห้องที่ถูกสร้างขึ้นในสมัยที่อาคารพิพิธภัณฑ์เคยใช้เป็นศาลากลางมาก่อน อย่างไรก็ตาม การบูรณะไม่มีแผนที่ทำการก่อสร้างบันไดภายนอกที่ขนาบมุขของอาคารทั้งสองด้านขึ้นมาใหม่ เนื่องด้วยเหตุผลในด้านการรักษาความปลอดภัย

การขุดค้นแนวกำแพงรั้วเก่าภายในบริเวณพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เป็นการขุดที่กินพื้นที่โดยรอบตัวอาคาร จากการขุดค้นพบว่ามีแนวกำแพงซ้อนทับกันอยู่หลายชั้น เนื่องจากบริเวณหอคำ เดิมเคยเป็นที่อยู่อาศัยมาหลายช่วงสมัย จึงสันนิษฐานว่าอาจมีการรื้อสร้างกำแพงขึ้นตามแต่ละวาระ ตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 20 ที่มีการย้ายเมืองจากเวียงแช่แห้งมาตั้งถิ่นฐาน ช่วงสมัยรัชการที่ 2 ที่ได้มีการย้ายเมืองไปอยู่ ณ เวียงเหนือ พื้นที่เมืองเดิมจึงร้างผู้คน หลังจากนั้นในช่วงสมัยรัชการที่ 4 จึงได้มีการย้ายเมืองกลับมาปัจจุบันจากการขุดค้นบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของหอคำ ทำให้พบว่ามีแนวกำแพงที่มีแนวต่อเนื่องออกไปอีก ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าแนวกำแพงอาจมีความยาวไปจนถึงบริเวณวัดมิ่งเมือง นอกจากนี้การขุดแนวกำแพงบริเวณด้านหน้าอาคารพิพิธภัณฑ์พบว่ามีแนวฐานรากอยู่ข้างใต้ จากการตรวจสอบยังพบว่าอิฐที่ใช้ก่อกำแพงด้านบนกับด้านล่างเป็นคนละยุคสมัยกัน

ภาพที่ 6 ภาพการขุดสำรวจแนวกำแพงโบราณ โดยกรมศิลปากร
ที่มา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน, กระทรวงวัฒนธรรม. (2559)

นอกจากแนวกำแพงรั้วเก่าแล้ว ยังมีการขุดสำรวจบริเวณหน้าฐานบัวลูกแก้วอกไก่ ที่ซึ่งคาดว่าเป็นที่ตั้งเดิมของวัดน้อย และยังขุดค้นพบพื้นปูด้วยอิฐ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นลานอิฐกว้างที่เชื่อมวัดหัวข่วง หอคำ และวัดภูมินทร์เข้าด้วยกัน ในเอกสารพงศาวดารเมืองน่านมีการกล่าวถึงตลาดเช้า ที่ปรากฏในช่วงที่มีกองทัพปราบฮ่อยกทัพผ่านมายังบริเวณดังกล่าว เรียกว่า “ท้องข่วงสนามหลวง” ซึ่งเป็นพื้นที่ทำกิจกรรมขนาดใหญ่ของเมือง

ภาพที่ 7 ลานสนามหญ้าทางด้านทิศตะวันออกของหอคำ ซึ่งคาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่เรียว่า “ท้องข่วงสนามหลวง" ในอดีต

ขณะเดียวกัน ตำแหน่งที่ตั้งวัดน้อยใต้ต้นโพธิ์ในปัจจุบัน แต่เดิมคาดว่าน่าจะตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่นอกกำแพง ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าจะเป็นตำแหน่งศูนย์กลางเมือง ที่สอดคล้องกับคติแนวคิดเรื่องหลักเมือง ศรีเมือง และใจเมือง ซึ่งในบริเวณวัดน้อยจะมีต้นไม้ใหญ่ที่ถือเป็นใจเมืองขึ้นอยู่ เอกสาร ร.ศ. 120 ในรายงานของข้าราชการเมืองน่านในสมัยรัชการที่ 5 เกี่ยวกับเหตุบ้านการเมืองของเมือง

น่าน โดยพญาสุนทรนุรักษ์ ผู้ว่าราชการเมือง (ตำแหน่งสุดท้ายคือพระยามหิบาลบริรักษ์ เอกอัครราชฑูตประจำกรุงรัสเซีย) ได้กล่าวถึงลักษณะทางกายภาพของเมืองว่า มีกำแพงเมืองที่มีทั้งหมด 7 ประตู ภายในกำแพงเมืองมีวัดทั้งหมด 11 แห่ง ซึ่งในรายงานไม่ได้ระบุชัดเจนว่ามีวัดน้อยหรือไม่ จึงมีข้อสันนิษฐานที่ว่าวัดน้อยอาจจะสร้างขึ้นในภายหลัง ในอดีตวัดน้อยอาจจะยังเป็นเพียงแค่ศาลหรือหอเสื้อเมืองเท่านั้น เพราะมีความสอดคล้องกันกับแนวคิดเกี่ยวกับหอเสื้อเมือง ที่เป็นสถานที่ของเทวดาอารักษ์คอยปกปักษ์สถานที่นั้นๆ เช่นเดียวกับที่พบหอเสื้อธาตุ ในบริเวณวัดพระธาตุช้างค้ำของเมืองน่าน ทางอีสานของประเทศไทย หรือในประเทศลาว ดังนั้นวัดน้อยเองอาจเป็นพื้นที่สถิตของเทวดาอารักษ์ที่คอยปกป้องเมืองด้วยเช่นกัน ดังนั้นเรื่องที่ว่าด้วยรายงานถวายรัชการที่ 5 ที่มีการนับวัดเกินไปจำนวนวัด จึงต้องสร้างวัดเล็กๆซึ่งก็คือ วัดน้อยขึ้นมาให้เท่าจำนวนที่ได้รายงานไป จึงน่าที่จะเป็นเรื่องเล่าที่เกิดขึ้นภายหลัง ซึ่งไม่น่าที่จะมีความถูกต้อง เนื่องจากในอดีตการเข้าเฝ้าเจ้าแผ่นดินสยามของเจ้านายฝ่ายเหนือ (ผู้รั้งเมือง หรือขุนนางจากสยาม) โดยปกติแล้วจะไม่ได้ถวายรายงานเกี่ยวกับกิจการบ้านเมือง ส่วนใหญ่การรายงานราชการจะเป็นเรื่องของเอกสารที่ได้รับจากข้าหลวงประจำเมืองทั้งหลาย ซึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือจะไม่ได้ทำหน้าที่เข้าตรวจสอบบ้านเมือง หากแต่เป็นการรายงานจากข้าหลวงประจำแต่ละเมือง โดยการส่งเอกสารไปสู่ข้าหลวงประจำมณฑลเทศาภิบาล (อุปราชมณฑล) และส่งให้เจ้านายฝ่ายเหนือเพื่อรายงานในขั้นตอนสุดท้าย

นอกจากนี้จากการขุดค้นยังพบว่า ที่ผ่านมาวัดน้อยมีการขุดค้นขุดแต่งและมีการถมดินเป็นเนินสูงขึ้นจนไม่เห็นฐาน โดยมีความประสงค์ให้ปรากฏเห็นเพียงตัวอาคาร และจากการศึกษาล่าสุดทำให้ทราบว่าภายในมีฐานบัวลูกแก้วอกไก่อยู่ในบริเวณวัดน้อย ซึ่งมีลักษณะคล้ายคลึงกันกับหอเสื้อวัดวัดพระธาตุช้างค้ำ นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตอยู่ประการหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับการรายงานเหตุบ้านการเมืองของเจ้าหลวงเมืองน่านในสมัยพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่าน ในสมัยปีพ.ศ. 2436 ซึ่งหากการรายงานเป็นไปดังที่กล่าวข้างต้น มีความเป็นไปได้ว่าวัดน้อยจะถูกสร้างขึ้นภายหลังปี พ.ศ. 2436 เป็นต้นมา โดยอ้างอิงจากเอกสารขั้นต้นหลายแหล่ง ทั้งภาพถ่ายในขณะที่เกิดกบฏปากฮ่อขึ้นและมีการยกทัพทหารเข้าโจมตีเมือง เอกสารนิราศหลวงพระบาง และภาพถ่ายในปี พ.ศ. 2428 ที่มีการถ่ายภาพและมีตัวอาคารที่ว่ากันว่าเป็นวัดน้อยติดอยู่เป็นฉากด้านหลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าวัดน้อยถูกสร้างขึ้นก่อนที่เจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชจะเป็นเจ้าหลวงกว่า 8 ปี[2]

ภาพที่ 8 พื้นที่บริเวณวัดน้อยในปัจจุบัน

3) เวียงเหนือ

พื้นที่ของเวียงเหนือ เป็นบริเวณที่เป็นเขตเมืองเก่าที่ในปัจจุบันมีการศึกษาถึงองค์ประกอบของเมืองที่ยังหลงเหลืออยู่อย่างค่อนข้างจำกัด สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากพื้นที่ในบริเวณดังกล่าวได้พัฒนาเป็นบ้านเมืองสมัยใหม่ค่อนข้างมาก และมีพัฒนาพื้นที่ขนาดใหญ่ที่ซ้อนทับองค์ประกอบเดิมของพื้นที่ เช่น สนามบินน่าน และค่ายสุริยพงษ์

การเกิดน้ำท่วมครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2360 ทำให้เกิดการย้ายเมืองจากเวียงใต้มายังพื้นที่ทางตอนเหนือห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ในบริเวณดงพระเนตรช้าง ซึ่งเป็นที่ดอนที่สูงกว่าเมืองทางด้านทิศใต้ ปัจจุบันอยู่ในบริเวณเขตบ้านสถารส และบ้านมหาโพธิ แนวกำแพงเมืองและคูเมืองของเวียงเหนือในปัจจุบันปรากฏร่องร่อยให้เห็นเป็นจุดๆ โดยไม่เป็นแนวต่อเนื่อง เช่น แนวคูเมืองด้านทิศเหนือถูกใช้เป็นแนวขอบเขตด้านทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน แนวคูเมืองด้านทิศใต้ขนานไปกับแนวถนนเปรมประชา ในขณะที่แนวกำแพงเมืองด้านทิศตะวันตกบางส่วนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสนามบิน หลงเหลือให้เห็นแต่เพียงปลายแนวกำแพงทางด้านใต้ เช่นเดียวกับแนวกำแพงทางด้านทิศตะวันออกที่ถูกพัฒนาเป็นบ้านเมืองสมัยใหม่ไปแล้วทั้งหมด

[2] สัมภาษณ์นายณัฐพงษ์ แมตสอง ภัณฑารักษ์ปฏิบัติการ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เมื่อวันที่ 21 สิงหาคม 2559.

ภายในเขตเวียงมีวัดสถารสเป็นวัดหลวง และมีศูนย์กลางของเวียงอยู่ที่ คุ้มแก้ว ซึ่งเป็นที่ประทับของเจ้าผู้ครองนคร ปัจจุบันอยู่ภายในพื้นที่ค่ายสุริยพงษ์

คณะวิจัยได้เข้าไปสำรวจพื้นที่ที่คาดว่าน่าจะเป็นบริเวณที่ตั้งของคุ้มแก้วแต่ดั้งเดิม ภายในค่ายสุริยพงษ์ ซึ่งได้ทำหนังสือขออนุญาตและได้รับความอนุเคราะห์ข้อมูลประกอบการเยี่ยมชมจากพันเอกพงศ์ศิริ พงศ์อาริยะมงคล ซึ่งพบว่าปัจจุบันบริเวณที่ตั้งของคุ้มแก้วในอดีตได้ถูกปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมเพื่อใช้ในกิจการทหารของทางค่ายฯไปจนเกือบหมดแล้ว มีเพียงศาลเจ้าปู่สุธรรมตั้งอยู่ในบริเวณที่เคยเป็นวัดในอดีต ซึ่งปรากฏให้เห็นเหลือเพียงฐานของสิ่งปลูกสร้างเท่านั้น ภายในบริเวณปกคลุมไปด้วยต้นไม้ใหญ่ ศาลเจ้าปู่สุธรรมนี้เป็นที่เคารพศรัทธากันเป็นอย่างมากสำหรับผู้ที่ทำงานอยู่ภายในค่ายสุริยพงษ์ นอกจากนี้ยังพบว่าแนวเขตกำแพงของคุ้มแก้วในอดีต ซึ่งมีฐานของกำแพงหลงเหลือในลักษณะที่สังเกตเห็นได้ถึงความแข็งแรงมั่นคงของกำแพงนี้ในอดีต ได้ถูกใช้เป็นฐานในการก่อเป็นกำแพงของอาคารคลังแสง ที่ตั้งเรียงเป็นแนวขนานไปกับกำแพงด้านทิศใต้ของค่ายฯ ซึ่งทำให้อาคารคลังแสงเหล่านี้วางตัวเป็นแถวหน้ากระดานเรียงเป็นแนวเสมอกัน เวียงเหนือได้ถูกอยู่อาศัยต่อเนื่องมาเป็นระยะเวลาเพียง 36 ปี หลังจากนั้นในปี พ.ศ. 2397 เจ้าอนันตวรฤทธิเดช จึงได้ย้ายเมืองมาอยู่ทางด้านใต้ ณ เวียงน่านในปัจจุบัน

ภาพที่ 9 ศาลเจ้าปู่สุธรรม ที่ตั้งอยู่ในบริเวณคุ้มแก้วในอดีต และบรรยากาศการสำรวจสืบค้นข้อมูล

ภาพที่ 10 บริเวณที่ตั้งอาคารคลังแสงซึ่งอาศัยฐานของแนวกำแพงรั้วของคุ้มแก้วเดิมเป็นฐานของผนังอาคาร

ภาพที่ 11 แนวกำแพงดินและคูเมืองของเวียงเหนือทางด้านทิศเหนือ ซึ่งยังปรากฏร่องรอยให้เห็นอยู่เพียงบางส่วน

4) ทุ่งไชยสถาน – นาหลวง

การสำรวจเก็บข้อมูลทุ่งนาหลวงเมืองน่าน ได้รับความอนุเคราะห์จากพันเอกพงศ์ศิริ พงศ์อาริยะมงคล ในการพาเข้าไปสำรวจพื้นที่ในตำแหน่งที่ถูกต้อง และสืบค้นเรื่องราวจากผู้รู้ในพื้นที่ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านถิมตอง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน ห่างจากตัวเมืองน่านไปทางทิศตะวันตก เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร

ทุ่งนาหลวงเป็นแอ่งที่ราบสำหรับปลูกข้าวที่มีขนาดใหญ่และตั้งอยู่ใกล้เมืองที่สุดในฝั่งเดียวกันของแม่น้ำน่าน พื้นที่บริเวณอื่นมักจะเป็นพื้นที่เนิน หรือเป็นลูกระนาดจึงยากแก่การเพาะปลูก จากทุ่งนาหลวงจะมีลำห้วยที่เชื่อมต่อมาถึงในเมืองน่าน ปัจจุบันถึงแม้จะไม่ได้ใช้ในการเพาะปลูกเพื่อเป็นเสบียงให้กับเจ้าผู้ครองเมืองน่านในอดีตต่อไป และผืนนาเหล่านี้ก็มีการเปลี่ยนมือผู้ครอบครองไปสู่คนกลุ่มต่างๆ แล้วก็ตาม แต่ก็ยังมีผืนนาบางผืนที่ยังเป็นมรดกสืบทอดมายังผู้สืบเชื้อสายเจ้ามาจนถึงปัจจุบัน เช่น เจ้าสมปราถนา หรือทายาทรุ่นลูกหลานของเจ้าท่านอื่นๆ ซึ่งโดยส่วนใหญ่ยังคงใช้ประโยชน์เพื่อการเพาะปลูกข้าวมาจนถึงปัจจุบัน ความกว้างใหญ่ของทุ่งนาหลวงที่แสดงให้เห็นถึงวิสัยทัศน์อันกว้างไกลของเจ้าผู้ครองนครน่านในอดีต ในการจัดการความมั่นคงทางอาหารให้กับเมืองและประชากรของตน ทั้งในยามสงบและยามศึกสงคราม รวมถึงการจัดการทรัพยากรน้ำในพื้นที่ เพื่อสร้างความมั่นใจว่าจะมีน้ำสำหรับการเพาะปลูกได้อย่างเพียงพอต่อความต้องการในแต่ละรอบปี

ภาพที่ 12 ทุ่งนาหลวง ตำบลไชยสถาน อำเภอเมืองน่าน

5) การสำรวจกำแพงและคูเมืองน่านด้านทิศใต้

กำแพงเมืองของเวียงน่านในปัจจุบันมีเพียงบางส่วนที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ซึ่งแนวที่เหลืออยู่อย่างเห็นได้ชัดคือ บริเวณด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้านหลังวัดมงคล ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับแนวกำแพงเมืองที่เคยได้รับการก่อสร้างขึ้นมาในอดีตทั้งหมด นับได้ว่ากำแพงของเวียงน่านหลงเหลืออยู่ในปริมาณที่น้อยมาก แต่จากการสำรวจสืบค้นเพิ่มเติมในเบื้องต้นพบว่ายังคงพอมีแนวที่หลงเหลืออยู่ในลักษณะที่ไม่สมบูรณ์ หรือปรากฏให้เห็นเป็นร่องรอยที่พอสันนิษฐานได้ว่าน่าจะเป็นส่วนหนึ่งของแนวกำแพงเมืองในอดีต เช่น ด้านเหนือของแนวรั้วสำนักงานพาณิชย์จังหวัดน่าน บนฝั่งด้านทิศตะวันตกของถนนรอบเมืองทิศตะวันตก ซึ่งสาเหตุหลักมาจากการย้ายเข้ามาใช้พื้นที่ของหน่วยงานราชการหลายๆแห่ง เช่น บ้านพักผู้พิพากษา สำนักงานเกษตรจังหวัดน่าน วิทยาลัยเทคนิคน่าน และบ้านพักธนารักษ์พื้นที่น่าน เมื่อประมาณ 40 ปีก่อน และบริเวณทางด้านทิศใต้ของวัดพญาภูตามแนวถนนสายท่าลี่ฝั่งด้านทิศเหนือ ซึ่งเกิดจากการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยของชาวบ้าน ที่ถูกน้ำน่านเอ่อท่วมพื้นที่อยู่อาศัยเดิมของตนริมฝั่งแม่น้ำที่อยู่เขยิบลงไปทางใต้ของแนวถนนสายท่าลี่ เมื่อราว 40 ปีก่อน ซึ่งบริเวณแนวกำแพงเมืองเดิมเป็นที่โคกเพียงแห่งเดียวที่ใกล้ที่สุด เป็นที่โล่งที่ไม่มีการใช้ประโยชน์อยู่ในขณะนั้น ชาวบ้านจึงอพยพนี้น้ำท่วมมาอาศัยอยู่ตามแนวกำแพงเมืองเดิมจนกระทั่งถึงปัจจุบัน เช่นเดียวกับแนวคูเมืองที่เคยวิ่งขนานตามแนวกำแพงฝั่งด้านนอก ปัจจุบันยังคงหลงเหลือตามแนวกำแพงด้านทิศเหนือของวัดมงคล ซึ่งอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์ บางจุดถูกบุกรุกจนเสื่อมสภาพ เช่น ด้านหลังบ้านเรือนตามแนวถนนรอบเมืองทิศใต้ฝั่งด้านทิศใต้

การสำรวจร่องรอยที่ปรากฏ และสภาพที่หลงเหลือในปัจจุบันของกำแพงและคูเมืองเวียงน่านด้านทิศใต้ ซึ่งยังคงปรากฏร่องรอยแต่โดนบุกรุกจากการเข้ามาอยู่อาศัยของชาวบ้านว่ามีลักษณะเช่นไร ยังไม่มีหน่วยงานใดที่กระทำการศึกษาอย่างจริงจัง โครงการจึงได้จัดเตรียมแผนการสำรวจ เพื่อสืบค้นหลักฐานที่ปรากฏหลงเหลืออยู่ในปัจจุบันก่อนที่จะสูญหายหรือถูกบุกรุกทำลายไปมากกว่านี้ และศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของกำแพงและคูเมือง ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดองค์ประกอบหนึ่งของการสถาปนาเป็นเมืองกำแพงล้อมของเวียงน่าน เพื่อที่จะวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของการวางผังเมือง การกำหนดขอบเขตและโครงสร้างของเมือง กับการจัดวางองค์ประกอบต่างๆของเมืองที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ซึ่งกำแพงและคูเมืองเป็น

องค์ประกอบที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งในบรรดาองค์ประกอบทั้งหมด ของเขตของพื้นที่ที่จะทำการสำรวจคือ ตามแนวถนนรอบเมืองทิศใต้ต่อเนื่องไปถึงถนนสายท่าลี่ โดยเริ่มจากจุดตัดกับถนนสุมนเทวราชทางตะวันออก ไปสิ้นสุดที่จุดตัดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ทางตะวันตก เป็นระยะทางประมาณ 1.2 กิโลเมตร ซึ่งเป็นถนนที่สร้างขนานและทับแนวคูเมืองเดิมทางด้านทิศใต้ มีแนวกำแพงอิฐ และทูนดินของกำแพงเมืองเดิมหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆในลักษณะที่ไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากมีการบุกรุกเข้ามาปลูกสร้างที่พักอาศัย และใช้ประโยชน์จากทางราชการ การสำรวจทำให้ทราบถึงลักษณะเชิงโครงสร้าง การวางผังและออกแบบกำแพง คูน้ำ คันดิน ที่สัมพันธ์กับผังเมืองและองค์ประกอบของเมืองอื่นๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อเมืองน่านในการวางแผนพัฒนาเมืองต่อไปในอนาคต ให้สอดคล้องกับประวัติความเป็นมา และพัฒนาการขององค์ประกอบที่เป็นตัวกำหนดขอบเขตของเมือง และสภาพเงื่อนไขของเมืองในปัจจุบัน

ภาพที่ 13 การสำรวจแนวกำแพงเมืองด้านทิศใต้ ตามแนวถนนสายท่าลี่ ฝั่งด้านทิศเหนือ

ขณะเดียวกัน แนวกำแพงเมืองและคูเมืองในบริเวณอื่น ที่ยังคงเหลือแนวและร่องรอยที่ค่อนข้างชัดเจนยังได้รับการสำรวจควบคู่กันไปด้วย เพื่อใช้เป็นตัวเปรียบเทียบกับแนวกำแพงเมืองและคูเมืองที่ถูกบุกรุกตามแนวถนนสายท่าลี่ เพื่อจะได้เข้าใจถึงสภาพของกำแพงแต่ดั้งเดิมก่อนที่จะถูกบุกรุกทำลายลง ทั้งในแง่ของรูปร่างรูปทรง เทคนิควิธีการก่อสร้าว แนวกำแพงที่น่าจะเป็นไปที่ได้สูญหายไปแล้ว และลักษณะการใช้ประโยชน์ร่วมสมัยในปัจจุบัน โดยมีแนวกำแพงหลักๆที่สำรวจเพิ่มเติมเพื่อใช้เปรียบเทียบอยู่ 2 แนว ด้วยกันคือ แนวกำแพงอิฐทางมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไล่ไปจนถึงด้านทิศเหนือของวัดมงคล ซึ่งเพิ่งได้รับการบูรณะโดยกรมศิลปากรเมื่อไม่นานมานี้ และแนวกำแพงดินทางด้านทิศใต้ของเวียงใต้ จากริมฝั่งบ่อบำบัดน้ำเสียทางด้านทิศตะวันออก ไปจนถึงแนวรั้วด้านทิศตะวันตกของวัดพญาวัดทางด้านทิศตะวันตก โดยมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ตัดผ่านและแบ่งกำแพงออกเป็นสองช่วง

ภาพที่ 14 แนวกำแพงอิฐของเวียงน่านบริเวณด้านทิศเหนือของวัดมงคล ที่ยังคงหลงเหลือและได้รับการบูรณะให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์

ภาพที่ 15 แนวกำแพงดินของเวียงใต้ที่ยังคงปรากฏแนวแต่ดั้งเดิมไว้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ รวมทั้งแนวคูเมืองฝั่งด้านนอกของกำแพง

การสัมภาษณ์ได้กระทำควบคู่กันไปกับการสำรวจทางกายภาพของแนวกำพงและคูเมือง โดยมุ่งเน้นการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของการเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่เคยเป็นแนวกำแพงและคูเมือง ตลอดจนสาเหตุปัจจัย และอิทธิพลที่สนับสนุนให้เกิดการโยกย้ายมาตั้งถิ่นฐาน การสำรวจยังให้มุ่งอธิบายลักษณะทางกายภาพที่ปรากฏขึ้นจากการเข้ามาตั้งถิ่นฐานและปรับเปลี่ยนแนวกำแพงและคูเมืองเดิมให้เหมาะสมกับการอยู่อาศัยของตน

จากการสำรวจพบว่าด้านทิศเหนือของถนนรอบเวียงด้านทิศใต้ เป็นแนวกำแพงเก่าเมืองน่านจริง ทำให้ระดับดินหรือระดับพื้นของอาคารในชั้นล่างอยู่สูงกว่าระดับถนนพอสมควร ดังปรากฏให้เห็นเป็นลักษณะทางกายภาพที่อาคารหลายหลังตั้งอยู่เหนือทางลาดที่ค่อนข้างชันจากระดับถนนสายท่าลี่ หรือถ้าเป็นอาคารยกใต้ถุนสูงก็มักจะมีพื้นของชั้นใต้ถุนที่ไม่ราบเรียบ แต่จะเป็นเนินชันขึ้นเมื่อลึกเข้าไปในด้านหลังของแปลงที่ดิน ทั้งๆที่โดยปกติเมื่อสร้างอาคารยกใต้ถุนสูงก็มักจะปรับพื้นใต้ถุนให้เรียบเพื่อใช้ประโยชน์ในระหว่างวัน แต่ที่อยู่อาศัยในบริเวณที่สำรวจกลับไม่เป็นเช่นนั้นเพราะสัณฐานของแนวกำแพงเก่า หลักฐานของการเป็นแนวกำแพงโบราณยังสังเกตเห็นได้จากลักษณะของการเป็นทูนดิน ที่ปรากฏให้เห็นเป็นระยะๆ ตามซอกอาคาร ทูนดินเหล่านี้จะพบซากอิฐโบราณซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าอิฐปัจจุบันปะปนอยู่ ขณะเดียวกันภายในที่อยู่อาศัยแต่ละหลัง โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยที่ยกใต้ถุนสูง หรือที่อยู่อาศัยที่พื้นภายในยังเป็นดินเดิม ไม่ได้รับการปูคอนกรีตทับ ก็สามารถพบเห็นแนวทูนดิน และซากอิฐโบราณในแนวเดียวกับที่พบตามซอกระหว่างอาคารด้วยเช่นกัน ผู้อยู่อาศัยในปัจจุบันที่อยู่ตามแนวกำแพงเมืองโบราณนี้ เกือบทั้งหมดอพยพมาจากพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นบริเวณฝั่งด้านทิศใต้ของถนนสายท่าลี่ในปัจจุบัน โดยอพยพมาพร้อมๆกันเมื่อราว 50 ปีที่ผ่านมา เนื่องจากน้ำจากแม่น้ำน่านได้เอ่อท่วมอย่างรุนแรงและเกิดขึ้นสม่ำเสมอ ชาวบ้านจึงได้โยกย้ายอพยพขึ้นสู่ที่ดอน ซึ่งมีเพียงพื้นที่บริเวณแนวกำแพงเมืองเท่านั้นที่ยังรกร้างไม่มีผู้ใดจับจอง และทางรัฐในตอนนั้นก็ไม่ได้เข้ามาดูแลเอาใจใส่พื้นที่สาธารณะของเมืองนี้เท่าใดนัก การโยกย้ายอพยพเข้ามาตั้งรกรากอยู่บนกำแพงเมืองจึงเกิดขึ้นในเวลาไล่เลี่ยกัน และเมื่อน้ำลดลงแล้วก็ไม่มีผู้ใดย้ายกลับลงไปยังที่ตั้งที่พักอาศัยเดิมของตน เนื่องจากเกรงว่าน้ำจะเอ่อท่วมอีกในอนาคต ซึ่งเป็นเหตุผลที่สนับสนุนสัณฐานของพื้นที่บริเวณเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากพื้นที่สองฝั่งของถนนสายท่าลี่มีลักษณะที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด ฝั่งด้านทิศเหนือจะสูงกว่าระดับถนน ฝั่งด้านทิศใต้จะเสมอกับระดับถนนและลาดลงสู่แม่น้ำน่าน ปัจจุบันเวลาแม่น้ำน่านเอ่อท่วมถนนรอบเมืองจึงมีระดับน้ำสูงเกินกว่าระดับหน้าอกในบางครั้ง

อาคารในบริเวณนี้ส่วนใหญ่เป็นบ้านพักอาศัยที่มีความสูงไม่เกินสองชั้น ส่วนใหญ่สร้างด้วยปูนถ้าเป็นอาคารชั้นเดียว และสร้างเป็นแบบครึ่งปูนครึ่งไม้ถ้าเป็นอาคารสองชั้น มีอาคารยกพื้นใต้ถุนสูงเพียงไม่กี่หลัง ซึ่งทั้งหมดสร้างด้วยไม้และเป็นโครงสร้างที่สร้างขึ้นและใช้งานต่อเนื่องเรื่อยมาตั้งแต่ที่ผู้อยู่อาศัยได้อพยพเข้ามา การสำรวจยังพบอาคารที่เคยเป็นอาคารยกใต้ถุนสูงมาก่อน แต่ได้ถูกกั้นเป็นห้องในชั้นล่างขึ้นในภายหลัง แต่พื้นภายในห้องยังเป็นพื้นดินเดิม ซึ่งทำให้สามารถสังเกตเห็นทูนดินและอิฐของแนวกำแพงเมืองโบราณได้ด้วยเช่นกัน และแสดงให้เห็นการใช้พื้นที่ทับซ้อนที่องค์ประกอบเดิมยังคงปรากฏให้เห็นลักษณะทางกายภาพเดิมบนพื้นที่ที่มีการใช้ประโยชน์แบบใหม่

ภาพที่ 16 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวกำแพงเมืองโบราณ

ภาพที่ 17 แนวกำแพงที่ยังคงหลงเหลืออยู่เป็นจุดๆ กระจัดกระจายไปตามด้านเหนือของถนนรอบเมืองทิศใต้ ซึ่งสามารถมองเห็นได้จากภายนอก

ภาพที่ 18 แนวกำแพงที่ยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ภายในบริเวณบ้านพักอาศัยหลายหลัง

ที่พักอาศัยที่ปลูกสร้างบนแนวกำแพงเมืองเดิมนี้วางตัวเรียงเป็นแนวขนานถนนสายท่าลี่ โดยมีระยะของแนวผนังด้านหน้าบ้านที่ค่อนข้างได้แนวเสมอกัน แต่เมื่อใกล้ถึงจุดตัดระหว่างถนนสายท่าลี่และถนนผากอง แนวกำแพงเมืองเก่าเริ่มถอยห่างออกไปแนวถนนสายท่าลี่มากขึ้นเรื่อยและไปปรากฏร่องรอยของแนวกำแพงในฝั่งตรงข้ามของถนนเลียบกำแพงเรือนจำจังหวัดน่าน ที่มุมด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ และวิ่งเป็นแนวตามถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้นี้ไปเรื่อยๆจนสิ้นสุดและหายไปเมื่อตัดกับถนนผากอง ช่วงระหว่างถนนสุมนเทวราชถึงถนนผากองนี้ แนวกำแพงตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ไม่ปรากฏร่องรอยหลักฐานของคูเมืองแต่อย่างใด แต่จากแนวกำแพงที่หลงเหลืออยู่ในปัจจุบันสันนิษฐานว่าถนนสายท่าลี่ช่วงนี้น่าที่จะสร้างอยู่บนแนวคูเมืองเดิม

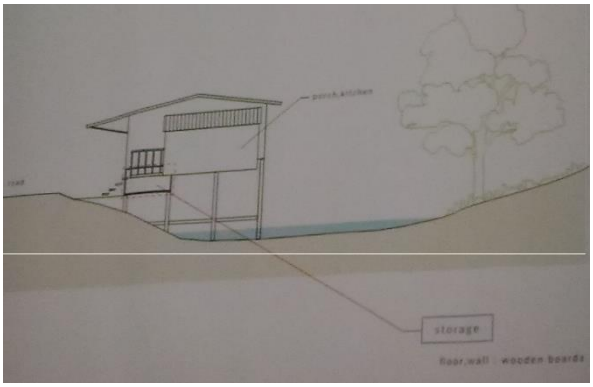
ภาพที่ 19 แนวของอาคารที่วางตัวขนานไปตามด้านทิศเหนือของถนนสายท่าลี่ ต่อเนื่องมายังด้านทิศใต้ของถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้

จากถนนผากองการสำรวจจะขนานไปตามถนนรอบเมืองทิศใต้ โดยเริ่มจากจุดตัดระหว่างถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้กับถนนผากองทางตะวันออก ไปจนถึงจุดตัดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 ทางตะวันตก แนวถนนรอบเมืองทิศใต้ช่วงนี้จะปรากฏการตั้งถิ่นฐานของบ้านเรือนประชาชนแทรกเป็นแนวระหว่างถนนกับคูเมือง ซึ่งการก่อสร้างบ้านเรือนที่เป็นแนวประชิดติดกันตลอดอย่างหนาแน่นตลอดแนวถนน ทำให้อยากแก่การสังเกตเห็นจากคนทั่วไปว่า ด้านหลังอาคารเหล่านี้มีแนวคูเมืองปรากฏ

อยู่ และจากการสังเกตทางกายภาพและการสัมภาษณ์พบว่า พื้นที่ส่วนหนึ่งที่อาคารเหล่านี้ตั้งเรียงเป็นแนวอยู่เคยเป็นแนวกำแพงเก่ามาก่อน และถนนรอบเมืองทิศใต้น่าจะถูกตัดขนานไปกับแนวกำแพงเมืองแต่เดิม หรือมีแนวบางส่วนทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองเดิม

ภาพที่ 20 แนวกลุ่มอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน ซึ่งต่อเนื่องมาจากถนนเลียบกำแพงเรือนจำด้านทิศใต้ (ขวามือสุดของภาพ)

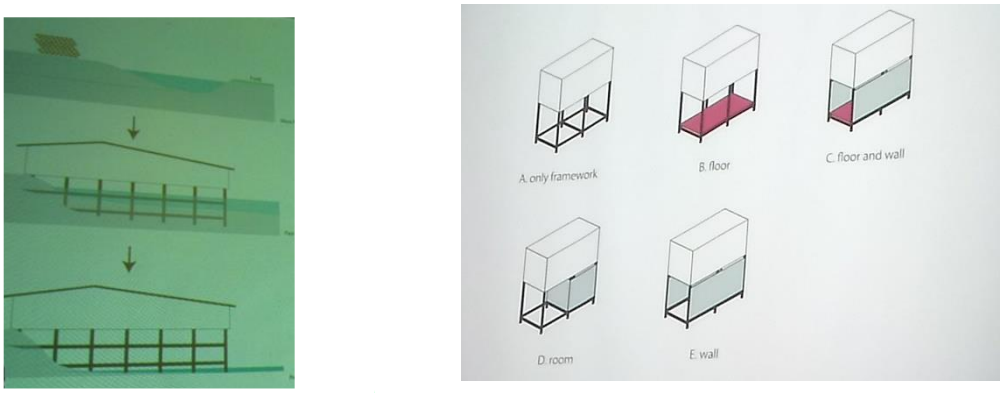

ภาพที่ 21 รูปแบบการปลูกสร้างอาคารที่ตั้งอยู่ระหว่างถนนสายท่าลี่และคูเมืองน่าน

การตั้งถิ่นฐานของผู้คนระหว่างแนวคูเมืองและถนนรอบเมืองทิศใต้นี้ ถึงแม้ส่วนหนึ่งน่าที่จะทับอยู่บนแนวกำแพงเมืองเดิม แต่ลักษณะของสัณฐานพื้นที่แต่เดิม ที่จะทำให้บ้านตั้งอยู่บนเนินดินสูงกว่าระดับถนนกลับไม่ปรากฏให้เห็นเหมือนที่ถนนสายท่าลี่ อาคารบ้านเรือนส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในระดับเดียวกับถนน และยื่นโครงสร้างของอาคารออกไปเหนือแนวคูเมือง เพราะจากไหล่ถนนด้านทิศใต้ของถนนรอบเมืองทิศใต้มีพื้นที่ราบเพียงแคบๆเป็นแนวขนานถนน และจากนั้นจะลาดลงคูเมืองด้วยองศาที่ลาดชัน บ้านเรือนส่วนใหญ่จึงยื่นออกไปเหนือน้ำ และมีโครงสร้างปักลงไปในแนวคูเมือง จากการสำรวจทางกายภาพและสัมภาษณ์ผู้อยู่อาศัย สันนิษฐานได้ว่า ทูนดินที่ก่อเป็นแนวกำแพงแต่เดิมน่าจะถูกเกลี่ยลงมาให้เรียบเป็นถนนสายท่าลี่ที่มีระดับที่สูงขึ้น รวมทั้งไหล่ถนนที่ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านเรือนได้ในระดับเดียวกับพื้นถนน ดังจะเห็นได้จากพื้นที่ทางฝั่งเหนือของถนนสายท่าลี่ ที่มีระดับต่ำกว่าพื้นที่ทางฝั่งใต้ของถนนรอบเมืองทิศใต้ ทั้งๆที่เคยเป็นแนวกำแพงเมืองที่ต่อเนื่องเป็นแนวเดียวกันแต่โบราณ

ระดับพื้นดินที่ลาดชันลงอย่างรวดเร็วลงไปสู่คูเมืองทำให้อาคารเกือบทุกหลังที่สร้างเลียบถนนรอบเมืองทิศใต้ มีโครงสร้างยื่นรุกล้ำเข้าไปเหนือแนวคูเมือง โครงสร้างเหล่านี้เป็นโครงสร้างถาวร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการตั้งถิ่นฐานอยู่อาศัยของผู้คนบริเวณนี้เป็นไปอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานานจนสามารถใช้ประโยชน์ในที่สาธารณะแต่ดั้งเดิมได้อย่างสืบเนื่อง โดยขาดการทักท้วงจากหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องแต่อย่างใด ความน่าสนใจอยู่ตรงประเด็นที่ว่า ปัจจุบันไม่มีใครหรือหน่วยงานใดให้ความสนใจกับแนวคูเมืองดังกล่าวในฐานะที่เป็นองค์ประกอบของเมืองที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากในอดีต ทำให้อาคารบางหลังสร้างคร่อมแนวคูเมืองจนเกือบจะถึงแนวตลิ่งฝั่งตรงกันข้าม รวมทั้งการปล่อยน้ำเสียลงสู่คูเมืองโดยตรง หรือวางระบบบำบัดน้ำโสโครกอยู่บนริมตลิ่งหรือก้นคูเมือง

โดยตรง ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นเป็นปกติธรรมดาของอาคารในบริเวณแนวถนนนี้ ในขณะที่บางช่วงเต็มไปด้วยวัชพืชปกคลุมทั้งบนแนวริมตลิ่งและบนผิวน้ำเอง

ภาพที่ 22 พัฒนาการของสถาปัตยกรรมที่อยู่อาศัยที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบและสัณฐานเดิมของพื้นที่

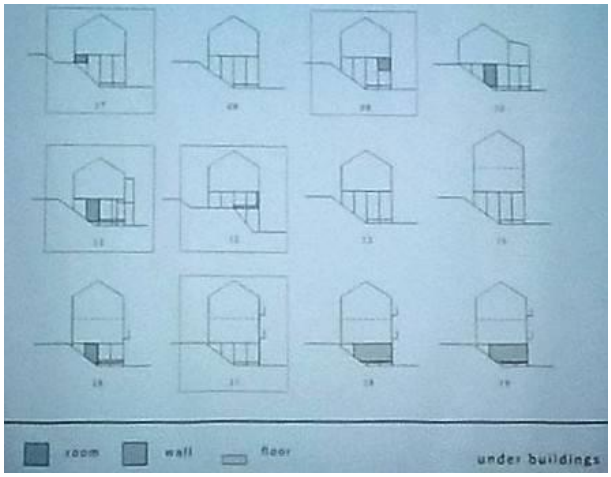
ภาพที่ 23 สภาพของคูเมืองน่านในปัจจุบันที่ถูกบุกรุกจนแทบไม่สามารถสังเกตเห็นได้จากภายนอก

ภาพที่ 24 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกอยู่บนริมตลิ่งริมถนน ซึ่งเป็นแนวกำแพงเมืองเดิมในอดีต

ด้วยความสูงของตลิ่งการสร้างโครงสร้างลอยไปปกคลุมเหนือผิวน้ำ จึงต้องอาศัยคานรัดโครงสร้างที่สูงชะลูดนี้เข้าด้วยกันให้แข็งแรง ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปพื้นที่ชั้นใต้ถุนเหนือผิวน้ำนี้ได้กลายเป็นพื้นที่ส่วนขยายของพื้นที่ใช้สอยหลักของบ้านในชั้นบนระดับเดียวกับถนน ในขณะที่ระดับน้ำในคูเมืองได้ลดลงจากจากระดับปกติในอดีต เนื่องจากระบบคูเมืองถูกตัดขาดจากระบบชลประทาน หรือโครงข่ายลำน้ำอื่นๆของเมืองจากการบุกรุกและฝังกลบ ทำให้น้ำจากธรรมชาติไม่สามารถไหลเข้าสู่ระบบคูเมืองได้เหมือนเช่นในอดีต ปริมาณน้ำจึงมีระดับลดลง และยากแก่การระบายเมื่อมีน้ำเสียเกิดขึ้น นอกจากจะรอให้เกิดน้ำท่วม หรือใช้กลไกสมัยใหม่ผันสูบน้ำเข้ามาในระบบแทน ทำให้การขยายตัวลงไปในชั้นใต้ถุนทำได้ง่ายยิ่งขึ้นและมากชั้นขึ้น ดังที่พบเห็นได้ในอาคารหลายๆหลัง โดยเฉพาะอาคารที่มีโครงสร้างเป็นคอนกรีต การขยายตัวอาจกระทำเพียงแค่เป็นระเบียงในชั้นใต้ถุน หรือกั้นเป็นห้องเพียงบางด้านโดยให้เปิดโล่งในบางด้าน หรือล้อมเป็นห้องโดยสมบูรณ์ในทุกด้าน ซึ่งสามารถสร้างรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่หลากหลายออกมาได้มากมาย โดยยากที่จะสังเกตเห็นจากริมฝั่งถนนรอบเมืองทิศใต้ (ภาพที่ 24) อันแสดงให้เห็นถึงการอยู่อาศัยที่มั่นคงถาวร และมีการขยายตัวมา

อย่างต่อเนื่องจากสมาชิกในครอบครัวที่เพิ่มมากขึ้นจากที่เริ่มอพยพโยกย้ายเข้ามา หรือการเติบโตของธุรกิจการค้าที่เจ้าของดำเนินกิจการในอาคารเหล่านี้

ภาพที่ 25 ลักษณะบ้านเรือนที่ปลูกสร้างอยู่บนแนวคูเมืองโบราณ

การดำรงอยู่ของการอยู่อาศัยบนแนวกำแพงเมืองและคูเมืองเก่าเหล่านี้ แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวในการอยู่อาศัยของผู้คน ซึ่งเมื่อองค์ประกอบหนึ่งของเมืองที่เคยมีความสำคัญในอดีตหมดความสำคัญลง ก็จะถูกปรับใช้เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการในขณะนั้น หรือการดำเนินชีวิตร่วมสมัยของผู้คนในแต่ละช่วงเวลา แต่การสูญหายไปขององค์ประกอบของเมืองที่เคยมีความสำคัญเหล่านี้ สมควรจะหายไปหรือถูกปรับใช้อย่างเป็นระบบ และมีการวางแผนเพื่อให้เมืองยังทรงคุณค่าในฐานะที่เป็นเมืองเก่า มิฉะนั้นองค์ประกอบระดับเมืองของเมืองน่านที่บ่งบอกความเป็นเมืองเก่าจะสูญหายไปในทั้งหมดจนไม่สามารถเรียกกลับคืนมาได้ เหลือเพียงแต่วัดเก่าที่บ่งบอกความเป็นเมืองเก่าเท่านั้น ดังเช่นปัจจุบันที่มีแนวโน้มจะพัฒนาไปเช่นนั้น

กำแพงและคูเมืองช่วงเลียบถนนสายท่าลี่ และถนนรอบเมืองด้านทิศใต้ถึงแม้จะอยู่ในสภาพที่โดนบุกรุกเสียหายจนเสื่อมสภาพไปอย่างมากก็ตาม การสำรวจเพิ่มเติมในบริเวณที่แนวกำแพงอิฐของเมืองยังคงเหลืออยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จากมุมเมืองด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือไล่ไปจนถึงด้านทิศเหนือของวัดมงคลพบว่า นอกจากแนวกำแพงเมืองแล้วคูเมืองฝั่งด้านนอกของแนวกำแพงยังคงหลงเหลืออยู่ในสภาพที่ค่อนข้างสมบูรณ์เช่นกัน แต่ไม่ได้รับการปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ร่วมสมัยแต่อย่างใด จึงไม่มีผู้เข้าไปใช้ประโยชน์แต่อย่างใด ซึ่งอาจเป็นเพราะว่าลักษณะของพื้นที่คูเมืองในปัจจุบันเป็นบริเวณที่อยู่ระหว่างแนวกำแพงอิฐกับด้านหลังของกลุ่มอาคารเรือนแถวที่หันหน้าออกถนนอนันตวรฤทธิเดช อันแตกต่างจากกำแพงเมืองที่มีการปรับเป็นสวนสาธารณะของเมือง มีบันไดขึ้นไปชมทิวทัศน์ได้บนได้ และมีการจัดตลาดนัดในลักษณะของถนนคนเดินตามพื้นที่เลียบแนวกำแพงเมืองช่วงนี้อยู่เสมอ อันทำให้คนในชุมชนเมืองน่าน และนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียนตระหนักถึงการมีอยู่ของแนวกำแพงเมืองน่านช่วงนี้อยู่เสมอ ในขณะที่กำแพงเมืองช่วงอื่นได้ถูกลบเลือนไปจากความทรงจำและการรับรู้ของคนส่วนใหญ่ ถึงแม้จะหลงเหลือแนวให้เห็นอยู่หรือไม่ก็ตาม ดังสามารถเปรียบเทียบให้เห็นได้จากแนวกำแพงดินทางด้านทิศใต้ของเวียงใต้ที่ยังคงหลงเหลืออยู่อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ แต่มีคนเข้าไปเยี่ยมชมน้อยมาก ในขณะที่คนในเมืองน่านเองเป็นจำนวนไม่น้อยต่างยังไม่รับรู้ถึงการหลงเหลืออยู่ของกำแพงดินและคูเมืองในช่วงนี้ เนื่องจากอยู่นอกเขตตัวเมือง มีที่ว่างระหว่างแนวกำแพงกับองค์ประกอบข้างเคียงค่อนข้างน้อย ทำให้การปรับใช้พื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ร่วมสมัยในรูปแบบอื่นๆเป็นไปได้ยาก และขาดการประชาสัมพันธ์ให้เป็นที่ทราบกันในวงกว้าง ทั้งๆที่กำแพงและคูเมืองที่เหลือช่วงนี้มีความสวยงาม คงความดั้งเดิมไว้ได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ และมีสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่นเต็มไปด้วยต้นไม้ใหญ่ตลอดเส้นแนวกำแพง และสามารถใช้เป็นเส้นทางเดินเล่น พักผ่อน หรือออกกำลังกายที่เชื่อมโยงสถานที่สำคัญต่างๆเข้าด้วยกันได้อย่างดีเยี่ยม เช่น แม่น้ำน่าน บ่อบำบัดน้ำเสีย ร่องน้ำน่านสายเก่าและสะพานแขวนเหนือร่องน้ำ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101 (ถนนยันตรกิจโกศล) และวัดพญาวัด

การสำรวจกำแพงเมืองยังได้ขยายไปถึงบริเวณฝั่งด้านทิศตะวันตกของเวียงน่าน ซึ่งมีแนวกำแพงหลงเหลืออยู่เป็นหย่อมๆทั้งภายในและระหว่างพื้นที่หน่วยงานต่างๆของทางราชการ ซึ่งได้เข้าไปบุกเบิกและขอใช้พื้นที่เพื่อสร้างที่ทำการของตนเอง เนื่องจากในสมัยนั้นเป็นที่รกร้างปราศจากการใช้ประโยชน์ของกำแพงเมืองในลักษณะเดิมอีกต่อไป แนวกำแพงที่ยังปรากฏในช่วงนี้เหลืออยู่เป็น

หย่อมๆช่วงสั้นๆ โดยปราศจากการใช้ประโยชน์ร่วมสมัย หรือนำมาใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการช่วยเสริมคุณค่าของอาคาร หรือภูมิทัศน์ของพื้นที่แต่อย่างใด นอกจากนี้คณะวิจัยยังได้ทำการสำรวจแนวกำแพงของเวียงเหนือควบคู่กันไปด้วย ซึ่งยังปรากฏร่องรอยทั้งแนวกำแพงและคูเมืองอยู่ในหลายๆจุดในทุกๆด้านแต่ไม่ต่อเนื่อง ยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่ได้สูญหายไปจนหมดสิ้น กำแพงและคูเมืองบางส่วนได้กลายเป็นส่วนประกอบของเมืองในลักษณะใหม่ เช่น คูเมืองด้านทิศใต้ได้กลายเป็นคลองเรียบถนนมะโน และกำแพงและคูเมืองด้านทิศเหนือได้กลายเป็นแนวรั้วด้านทิศใต้ของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในขณะที่กำแพงและคูเมืองบางส่วนในด้านทิศเหนือและตะวันตกได้กลายเป็นพื้นที่ภายในเขตสนามบินน่าน และกำแพงและคูเมืองช่วงตอนล่างของทิศตะวันตกได้มีประชาชนเข้ามาตั้งถิ่นฐานตามแนวกำแพงขนานไปกับคูเมืองทั้งฝั่งซ้ายและขวาต่อเนื่องเป็นแนวยาว จนยากที่จะปรับปรุงหรือพัฒนากำแพงและคูเมืองในช่วงนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สาธารณะแก่เมืองได้ในอนาคต ซึ่งกำแพงในช่วงนี้ยังไม่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป แม้แต่คนในเมืองน่านเอง

การสำรวจแนวกำแพงเมืองและคูเมืองน่านในทุกๆชั้นของแต่ละช่วงสมัย ทำให้ทราบถึงกำเนิดและพัฒนาการของเมืองที่สัมพันธ์กับองค์ประกอบเหล่านี้และองค์ประกอบอื่นๆของเมือง ที่มีการพัฒนาไปและสร้างองค์ประกอบต่างๆให้สัมพันธ์กับโครงสร้างและสัณฐานของเมืองอันมีกำแพงและคูเมืองเป็นเงื่อนไขปัจจัยสำคัญ ซึ่งทำให้องค์ประกอบเหล่านี้ปรากฏออกมาให้เห็นดังสภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ตลอดจนถึงการดำรงอยู่และใช้ประโยชน์ร่วมสมัยขององค์ประกอบเหล่านี้ในปัจจุบัน ซึ่งทำให้เราสามารถทราบแนวทางในการพัฒนาเมืองโดยใช้องค์ประกอบเหล่านี้ให้เกิดคุณค่าและสอดคล้องกับความเป็นมาในอดีต

4.1.2 การสำรวจภาคสนาม เพื่อสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรม

1) บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์ ชุมชนพระเนตร อ. เมืองน่าน

โครงการวิจัยได้เคยทำการสำรวจเก็บข้อมูลบ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มาก่อนหน้านี้ครั้งหนึ่งแล้ว แต่เป็นการสำรวจแต่เพียงภายนอกเท่านั้น การสำรวจในครั้งนี้เป็นการสำรวจอาคารเพิ่มเติมทั้งภายในและภายนอกอาคาร เจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) สืบเชื้อสายมาจากเจ้ามหายศ ผู้เป็นโอรสในสมเด็จเจ้าฟ้าอัตถวรปัญโญ โดยเจ้าอุตรการโกศล มีชีวิตอยู่ในช่วงสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และได้รับการพระราชทานนามสกุล “มหายศนันทน์” ลงพระปรมาภิไธย ณ พระที่นั่งพิมานปฐม เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2456 เจ้าอุตรการโกศล เคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้พิพากษาเมืองน่านในสมัยของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช และได้สร้างเรือนพักอาศัยอยู่ในชุมชนพระเนตร บนเนื้อที่กว่า 4 ไร่เศษ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2456 ในสมัยนั้นถนนด้านหน้าบ้านหลังนี้ถือเป็นถนนของเจ้าอุตรการโกศล ครั้นเมื่อท่านจะเดินทางไปว่าการที่ศาลเวียงใต้ ก็จะนั่งเสลี่ยงไปลงเรือที่ท่าน้ำพระเนตร ซึ่งชื่อของท่าพระเนตรก็มาจากที่ท่านได้ไปสร้างศาลาไว้ ณ บริเวณนั้น เพื่อทอดพระเนตรธรรมชาติริมน้ำ อันเป็นที่มาของชื่อวัดพระเนตร และบ้านพระเนตร ส่วนชื่อของชุมชนท่าช้างก็เนื่องจากบริเวณนั้นในสมัยก่อนเป็นที่อาบน้ำช้างของเจ้านายมาก่อน

บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) เดิมเป็นเรือนพักอาศัยของเจ้าอุตรการโกศล ลักษณะเป็นเรือนใหญ่สามหลังปลูกอยู่ในบริเวณเดียวกัน เชื่อมต่อกันด้วยชานเรือนขนาดใหญ่ คุณนุชจิต ผู้เป็นเหลนของเจ้าอุตรการโกศลเล่าว่า ในสมัยที่ตนเองยังเป็นเด็ก เคยไล่นับจำนวนเสาเล่นกับเพื่อนๆ และจำได้ว่ามีเสาเรือนจำนวนมากกว่า 250 ต้น พื้นดินใต้ถุนในสมัยก่อนเป็นดินอัดแน่นจนเลื่อมเป็นเงา แต่เสาไม้เดิมได้ผุพังลงจากความชื้นและปลวก จึงได้มีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาคอนกรีตทั้งหมด ยกเว้นเพียงเสาเอกของบ้านและนำดินจากการขุดเปลี่ยนฐานเสามาถมพื้นดินใต้ถุนเพิ่มดังที่เห็นในปัจจุบัน ทำให้พื้นดินใต้ถุนไม่แน่นเรียบเป็นเงาเหมือนเช่นแต่ก่อน

การสำรวจได้รับความอนุเคราะห์จากคุณหทัยทิพย์ มหายศนันทน์ ในการเข้าสำรวจพื้นที่โดยรอบและภายในตัวอาคาร ปัจจุบันตัวอาคารยังคงอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม โดยเฉพาะบันไดขึ้นเรือนและชานแดดที่อยู่ต่อจากบันไดด้านหน้าของอาคารและไม่มีหลังคาคลุมมีความทรุดโทรมเป็นอย่างมาก แต่โครงสร้าง พื้น และผนังไม้ของอาคารที่อยู่ในบริเวณที่มีหลังคาคลุมยังคงอยู่ในสภาพดี

ภาพที่ 26 เรือนเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) มหายศนันท์

ภาพที่ 27 องค์ประกอบภายนอกของเรือน

ภาพที่ 28 ชานแดดและระเบียงที่มีหลังคาคลุมบริเวณด้านหน้าของเรือน

โครงสร้างหลักของอาคารเป็นไม้ทั้งหมด ทั้งโครงสร้างรับพื้น ผนัง และโครงหลังคา ไม้ยังเป็นวัสดุประกอบอาคารสำหรับองค์ประกอบต่างๆทั้งหมดด้วยเช่นกัน เช่น ประตู หน้าต่าง บันได หรือแม้กระทั่งวัสดุมุงหลังคาที่เป็นไม้แป้นเกล็ด แต่หลังคาบางส่วนได้ทรุดโทรมลง จึงได้มีการใช้สังกะสีและกระเบื้องลอนมุงทดแทนในปัจจุบัน

ภาพที่ 29 โครงสร้างและวัสดุมุงหลังคาที่มีทั้งไม้แป้นเกล็ด สังกะสี และกระเบื้องลอนผสมกัน

พื้นที่ใช้สอยภายในอาคารแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนโถงรับแขกในบริเวณทิศตะวันออกของอาคาร ส่วนโถงเอนกประสงค์ในบริเวณทิศใต้ และส่วนห้องนอนทางทิศเหนือของตัวอาคาร ส่วนของห้องโถงทั้งสองมีทางเดินด้านนอกเป็นส่วนเชื่อมพื้นที่ภายในสู่ภายนอก พื้นที่ภายในอาคารไม่มีฝ้า หรือวัสดุปิดโครงสร้างหลังคาทำให้สามารถมองเห็นโครงสร้างหลังคาทั้งหมดได้อย่างชัดเจน ผนังส่วนที่เป็นกรอบอาคารทั้งหมดไม่ได้ถูกติดตั้งให้ประชิดกับโครงสร้างเสา โดยผนังด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกจะมีระยะห่างจากศูนย์กลางของเสาประมาณ 1.00 เมตร และผนังด้านทิศใต้ที่ติดกับทางเดินด้านนอกอาคารมีระยะห่างจากศูนย์กลางของเสาประมาณ 2.00 เมตร เมื่อเปิดประตูบานเฟี้ยมและหน้าต่างออกจะทำให้พื้นที่ภายในห้องสามารถรับแสงสว่างได้อย่างเต็มที่ และเกิดการไหลเวียนของอากาศที่เพียงพอ

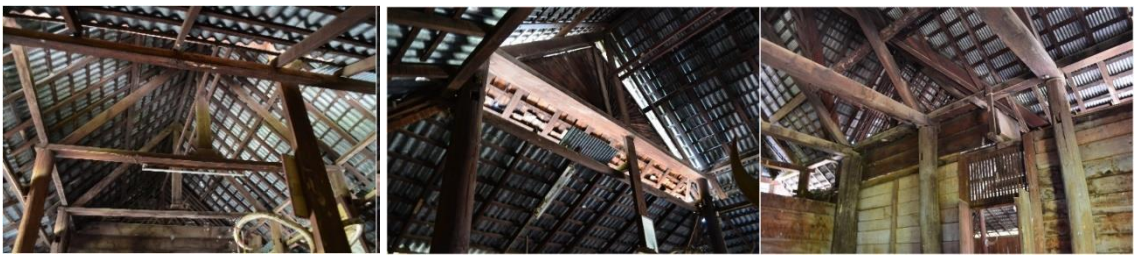

ภาพที่ 30 พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงรับแขก

ภาพที่ 31 พื้นที่ภายในอาคารบริเวณโถงเอนกประสงค์หน้าห้องนอน

ผืนหลังคาถูกแยกออกเป็น 2 ส่วน คือ หลังคาจั่วที่เป็นชิ้นส่วนด้านบน และหลังคาปั้นหยาที่เป็นชิ้นส่วนด้านล่าง หลังคาส่วนบนถูกยกระดับขึ้นให้สูงกว่าส่วนล่างประมาณ 50 เซนติเมตร เพื่อช่วยให้เกิดการไหลเวียนของอากาศ และการระบายความร้อนภายในอาคารออกไปยังภายนอก และยังเพิ่มปริมาณแสงสว่างให้ส่องเข้ามายังพื้นที่ภายในอาคารได้มากขึ้นในทางอ้อม โครงสร้างหลังคามีรูปแบบที่เรียบง่ายแต่แฝงด้วยความใส่ใจในรายละเอียดทางเชิงช่าง จากการจัดวางองค์ประกอบของโครงสร้างที่เป็นระบบอย่างสวยงาม การรับน้ำหนักบริเวณหัวเสามีการออกแบบให้มีลักษณะเป็นเดือยเพื่อให้สอดรับกับขื่อที่วางพาดตลอดด้านสกัดของตัวอาคาร อะเสถูกวางพาดไว้บนปลายขื่อทั้งสองด้าน ปลายด้านล่างของจันทันเอกบรรจบกับส่วนเชื่อมต่อของปลายเสาและปลายดั้งมือกไก่หน้าตัดสี่เหลี่ยมจัตุรัสติดตั้งอยู่

ภาพที่ 32 โครงสร้างหลังคาเมื่อมองจากภายในอาคาร

เจ้าอุตรการโกศลมีบุตรและธิดา 2 คน และมีหลานที่เกิดจากแม่เจ้าโสภากับเจ้าวงศ์ทั้งหมด 6 คน คือ เจ้าศรีน่าน เจ้าศรีเนตร เจ้าน้อยเปลี่ยน เจ้าจำนงค์ เจ้าบุญหลาย และเจ้าน้อยจรัส (บิดาของคุณนุชจิต) โดยผู้ที่ได้สืบทอดบ้านหลังนี้ต่อจากเจ้าอุตรการโกศล คือ เจ้าจำนงค์ ซึ่งมีศักดิ์เป็นลุงของคุณนุชจิต และปัจจุบันเป็นสมบัติในการดูแลของคุณอรรถสิทธิ์ และคุณพิศโสภา กิจจาหาญ ซึ่งเป็นหลานของคุณนุชจิต ปัจจุบันทั้งสองอาศัยอยู่ที่กรุงเทพฯ บ้านจึงถูกปล่อยทิ้งร้างเอาไว้ ในอดีตช่วงที่เจ้าจำนงค์ยังมีชีวิตและอาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ ท่านรักและหวงแหนบ้านหลังนี้รวมถึงของใช้ภายในบ้านมาก เจ้าจำนงค์ดูแลบ้านเป็นอย่างดี ครั้งเมื่อหลังคากระเบื้องดินขอชำรุดทรุดโทรม เจ้าจำนงค์ก็ได้นำหลังคาสังกะสีมาเปลี่ยน และยังได้ปรับเสริมโครงสร้างของบ้านในบางส่วน เช่น เปลี่ยนตงไม้ท่อนที่ผุโดยการเสริมไม้ใหม่เข้าไปแทน เปลี่ยนบันไดหน้าบ้านใหม่ เพราะบันไดเดิมถูกน้ำฝนกัดเซาะจนผุพังไปตามกาลเวลา เป็นต้น แต่หลังจากที่เจ้าจำนงค์เสียชีวิตก็ไม่มีใครดูแลบ้านหลังนี้สืบต่อไปอีก ญาติพี่น้องจึงตกลงกันมอบของสำคัญและของมีค่าบางส่วนให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ น่าน เพื่อจัดแสดงไว้ที่หอประวัติศาสตร์ ได้แก่ หมวกขนนก และหอกประจำตำแหน่งของเจ้าอุตรการโกศล แต่แม้ถึงว่าในช่วงระยะเวลาหนึ่งจะไม่มีคนดูแลบ้าน ลูกหลานของเจ้าอุตรการโกศลก็ไม่คิดจะขายบ้านหลังนี้ และยังมีความคิดที่จะปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์ในอนาคต เพื่อเป็นสถานที่ให้ความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและวิถีชีวิตของคนน่านในอดีตแก่คนทั่วไป

2) **บ้านคุณคำดี แสนศรี** ชุมชนบ้านดอนศรีเสริม อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณยายคำดี แสนศรีเป็นบ้านยกใต้ถุนสูงบนเสาปูนในชั้นล่าง ส่วนในชั้นบนโครงสร้างและส่วนประกอบอาคารเป็นไม้ทั้งหมด บ้านหลังนี้ได้ถูกสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2525 โดยการรื้อบ้านไม้หลังเก่าลง ซึ่งปลวกได้กัดกินเสาบ้านจนผุกร่อนลง และใช้ไม้จากบ้านหลังเดิมมาแปลงเป็นบ้านหลังปัจจุบันขึ้น แต่ยังอ้างอิงรูปแบบการจัดพื้นที่ใช้สอยและรูปทรงของบ้านหลังเดิมบางประการมาใช้ โดยยกพื้นชั้นบนให้สูงขึ้น และใช้เสาปูนเป็นโครงสร้างในชั้นใต้ถุน เพื่อให้รับมือกับน้ำท่วมที่เกิดขึ้นอยู่เสมอได้ดีขึ้น บ้านหลังเดิมที่ถูกรื้อลงเป็นบ้าน 2 หลัง ที่มีทางเดินเชื่อมถึงกัน หลังจากรื้อลงทั้งหมด ได้นำไม้มาปรุงใหม่เป็นเรือนภายใต้หลังเดียวกันทั้งหมด โดยซื้อไม้ใหม่เข้ามาเสริมบางส่วน

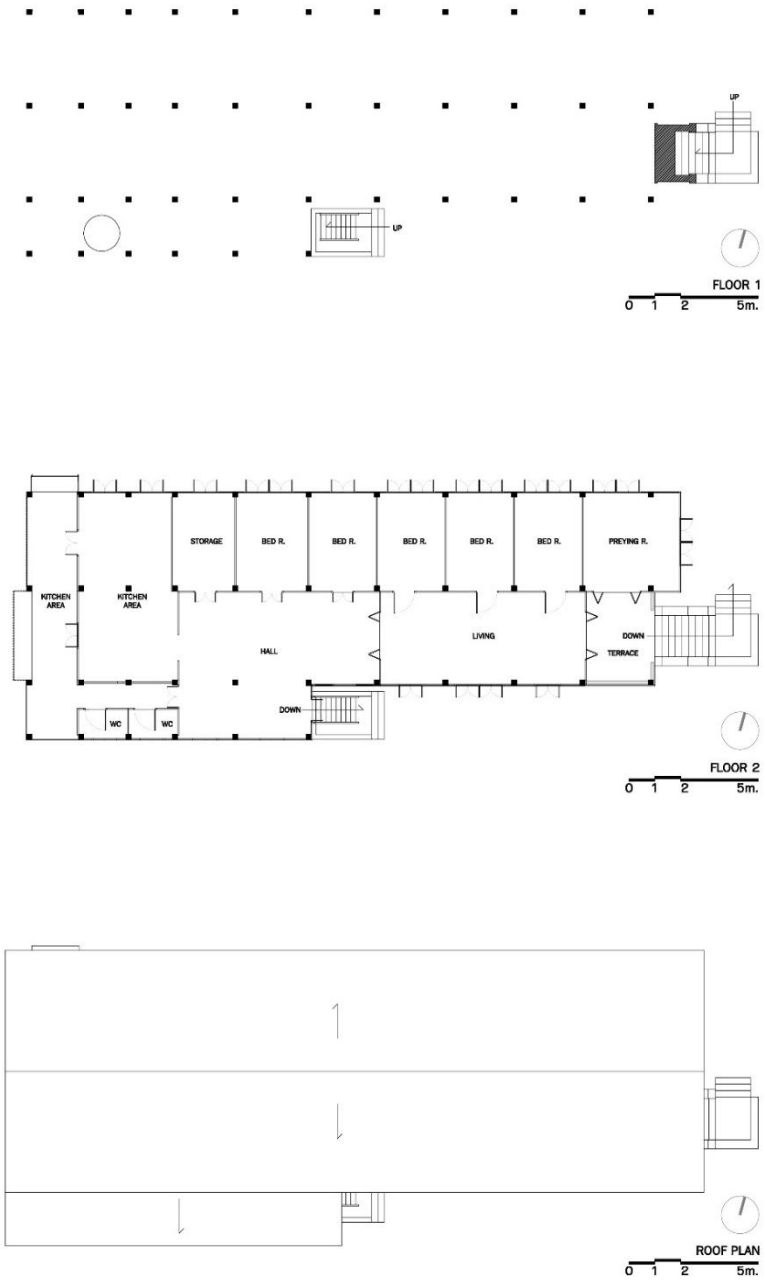
ก่อนที่จะมาอยู่อาศัย ณ ตำแหน่งปัจจุบัน ครอบครัวคุณยายคำดีเคยอาศัยอยู่บริเวณริมฝั่งแม่น้ำน่าน แต่ตลิ่งได้ทรุดตัวลงเรื่อยๆ เนื่องจากมีน้ำท่วมทุกปี จนทำให้ตลิ่งกลายเป็นดินเหลวและพังลงในที่สุด จึงได้ย้ายมาอยู่ตรงที่ปัจจุบันเมื่อ 61 ปี มาแล้ว (ย้ายมาตอนคุณคำดีอายุ 22 ปี ปัจจุบันอายุ 83 ปี) ซึ่งในตอนนั้นถนนหน้าบ้านยังเป็นทางลูกรังอยู่ บ้านหลังก่อนหน้านี้และหลังที่สร้างขึ้นแทนในที่ปัจจุบัน ถูกสร้างขึ้นเพื่อรองรับการอยู่อาศัยของสมาชิกภายในครอบครัวจำนวน 5 คน ซึ่งมีอาชีพหลักของครอบครัว คือ การทำขนมขาย เช่น ข้าวเหนียวมูล ดังเห็นได้จากพื้นที่ครัวที่มีขนาดกว้าง และกองฟืนจำนวนมากที่เก็บไว้บนเรือน เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการทำขนม อาชีพทำขนมขาย สืบทอดมาจากรุ่นคุณพ่อซึ่งเป็นชาวอินเดีย และคุณแม่ซึ่งเป็นชาวน่านโดยกำเนิด

ภาพที่ 33 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านคุณคำดี แสนศรี

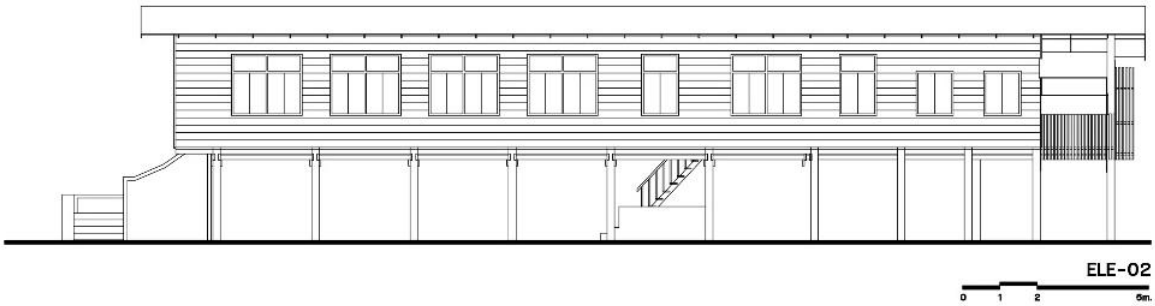
ชั้นล่างของอาคารเป็นใต้ถุนโล่ง ในอดีตสมัยที่สมาชิกในครอบครัวยังอยู่พร้อมหน้าพร้อมตาเป็นที่ใช้ทำกิจกรรมระหว่างวัน จนช่วงหลังที่น้ำเริ่มเอ่อท่วมมาถึงบริเวณใต้ถุนบ้านบ่อยขึ้น และสมาชิกภายในบ้านเริ่มน้อยลง จึงไม่ได้ใช้ประโยชน์แบบเดิมในที่สุด แต่ยังคงใช้เป็นที่เก็บของที่ไม่ใช้แล้ว ซึ่งยอมให้น้ำท่วมเลอะเทอะสกปรกได้ ชั้นบนของเรือนเข้าถึงได้จากบันไดด้านหน้าและบันไดขึ้นโถงกลางบ้านด้านข้างทางฝั่งซ้ายของเรือน บันไดทั้งสองเป็นบันไดสองตอน ที่มีชานพักคั่นกลางเมื่อขึ้นไปได้ประมาณ 3-4 ขั้น บันไดด้านหน้าเป็นบันไดปูนทั้งหมด ซึ่งจะสามารถเห็นร่องรอยของการก่อราวกันตกปูน และขั้นบันไดเพิ่มขึ้นจากความสูงเดิม หลังจากที่ได้ทำการดีดบ้านให้สูงขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม ด้านหน้าสุดของเรือนหลังจากขึ้นบันไดมาเป็นระเบียง ซึ่งมีห้องโถงอยู่ทางฝั่งขวามือ

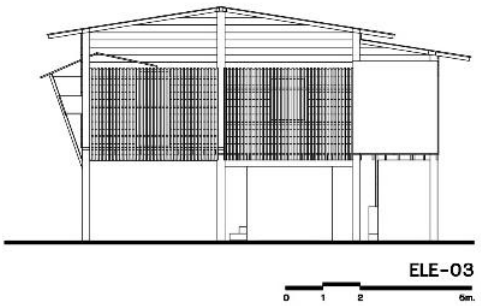
ภายในเป็นที่วางหิ้งพระ ถัดจากระเบียงเป็นห้องรับแขก และนั่งเล่น ซึ่งทางฝั่งขวามีห้องนอนจำนวน 3 ห้อง เรียงต่อกันเป็นแถวลึกเข้าไปจนถึงโถงด้านหลังของเรือน ที่ยังมีห้องนอนเรียงต่อกันไปอีก 2 ห้อง และห้องเก็บของอีกหนึ่งห้อง ในปลายสุดของแถวห้องนอน โถงด้านหลังยังเป็นพื้นที่รับประทานอาหาร ซึ่งมีทางเดินต่อไปยังห้องครัวในบริเวณด้านหลังสุดของบ้าน โดยมีห้องน้ำขนาบอยู่ทางฝั่งซ้ายของทางเดิน ทางฝั่งขวาเป็นห้องเก็บอุปกรณ์ทำครัวและเชื้อฟืน ซึ่งต้องเตรียมให้พอใช้ในปริมาณมาก เนื่องจากครอบครัวมีอาชีพทำขนมขายแต่ดั้งเดิม

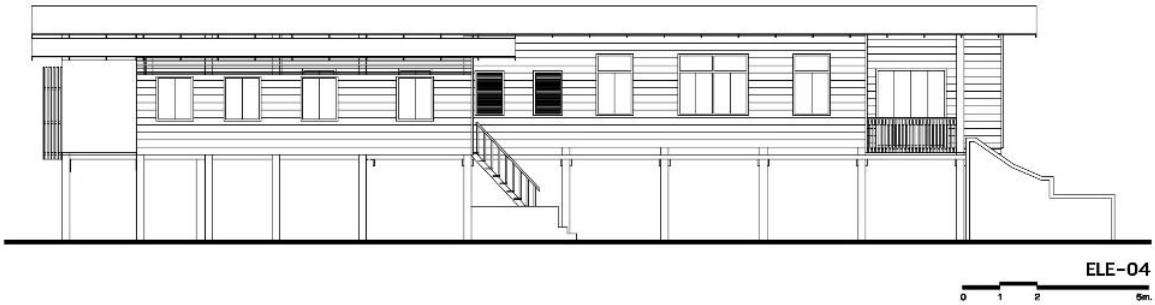

ภาพที่ 34 ผังพื้นของบ้านคุณคำดี แสนศรี

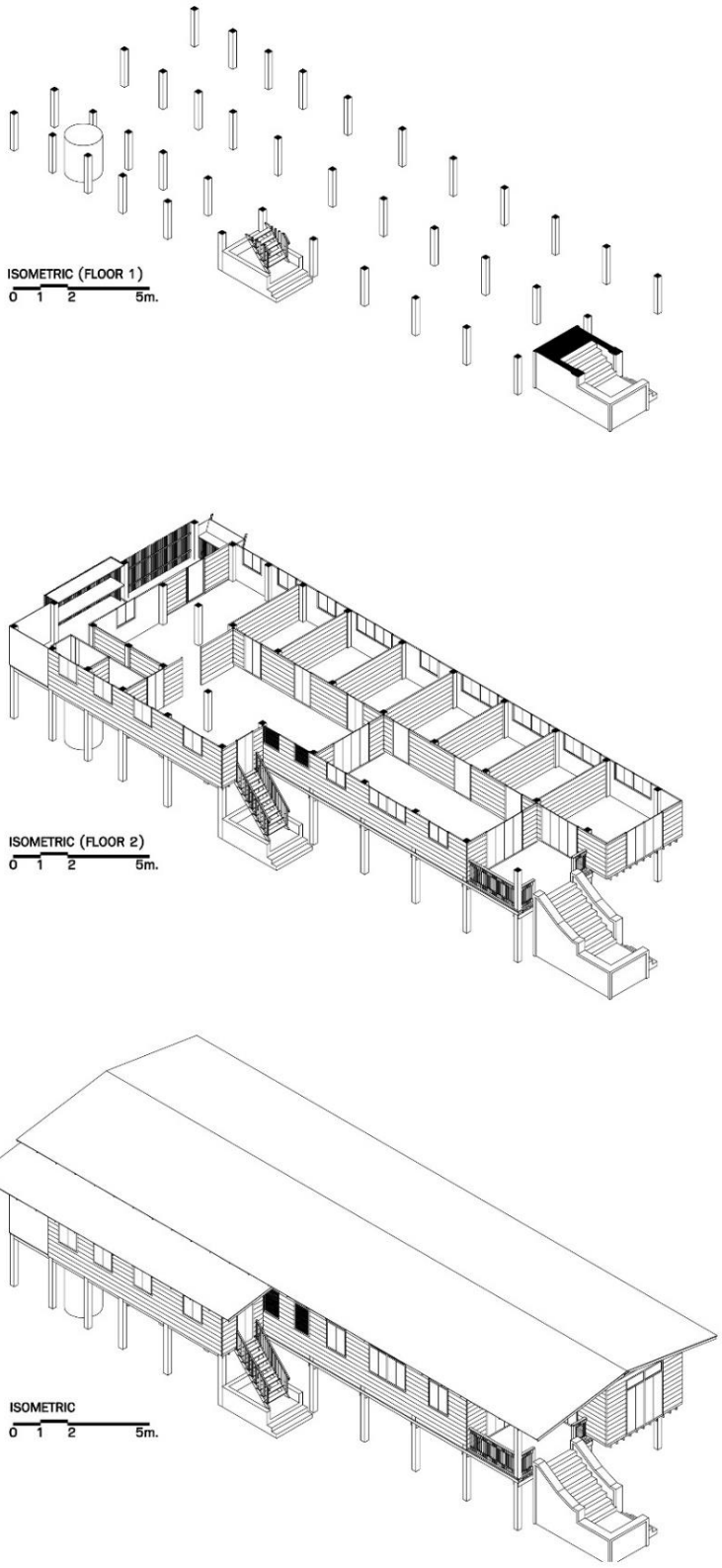

ภาพที่ 35 รูปด้านของบ้านคุณคำดี แสนศรี

ภาพที่ 36 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณคำดี แสนศรี

3) บ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์ ชุมชนบ้านพระเกิด อำเภอเมืองน่าน

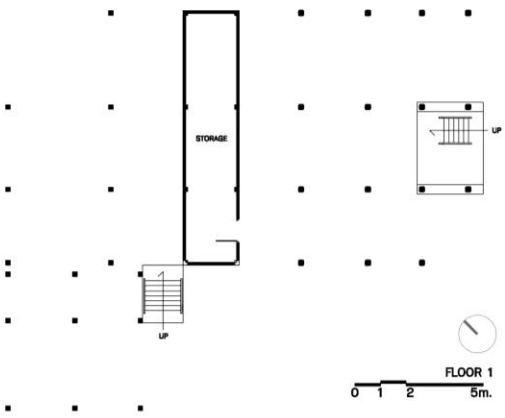
บ้านหลังนี้เป็นบ้านที่ถูกสร้างขึ้นโดยคุณพ่อคุณแม่ของคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์ (เกิดปี พ.ศ. 2467 ปัจจุบันอายุ 92 ปี) ในสมัยที่ตนเองยังเป็นเด็ก และได้ย้ายเข้ามาอยู่เมื่อตอนปี พ.ศ. 2484 ในขณะที่ตนเองอายุได้ 17 ปี ตัวบ้านจึงมีอายุไม่ต่ำกว่า 75 ปี ซึ่งสอดคล้องกับที่ตนเองจำความได้ว่าบ้านได้รับการสร้างขึ้นก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (สงครามสิ้นสุดในปี พ.ศ. 2488) หลังจากที่คุณพ่อคุณแม่ได้เสียชีวิตลง บ้านหลังนี้จึงมีผู้อยู่อาศัยเพียงสองคนในช่วงแรก คือ ตนเองกับสามี ตอนที่จะทำการก่อสร้าง บริเวณที่ตั้งของบ้านเคยเป็นห้องเก็บถ่าน และยุ้งข้างของบ้านมาก่อน โดยสร้างเป็นบ้านไม้ยกใต้ถุนสูง ให้เสาปักลงดินโดยตรง และหลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอ มีชั้นล่างเป็นใต้ถุนโล่งทั้งหมด มีเฉพาะห้องน้ำ และบ่อน้ำ ที่เป็นสิ่งปลูกสร้างแยกออกไปจากเรือนใหญ่ และนิยมปลูกส้มโดยรอบบริเวณบ้าน ถนนหน้าบ้านแต่เดิมในเวลานั้นยังเป็นถนนลูกรัง ที่ชาวบ้านในสมัยนั้นเรียกกันว่า “ก๊องหล่ม” ซึ่งแปลว่าถนนเล็กๆที่มักกลายเป็นโคลนเปรอะเวลาฝนตก และห่างจากตัวบ้านไปทางทิศตะวันออกประมาณ 300 เมตรเคยเป็นแม่น้ำน่าน ซึ่งปัจจุบันแนวแม่น้ำได้เขยิบไกลออกไปจากเดิมมาก เรือนที่ตั้งอยู่ในบริเวณโดยรอบล้วนแล้วแต่เป็นพี่น้องและเครือญาติกันทั้งสิ้น บางหลังมีคนรับใช้ ซึ่งพอได้อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นเวลานาน ก็ได้มีการแบ่งที่อยู่อาศัยให้คนรับใช้ได้อยู่ด้วยเป็นการถาวรในระยะเวลาต่อมา โดยคนส่วนใหญ่เป็นคนน่านที่ย้ายมาจากสวนหลวง ซึ่งคือ พื้นที่บริเวณค่ายสุริยพงษ์ในปัจจุบัน

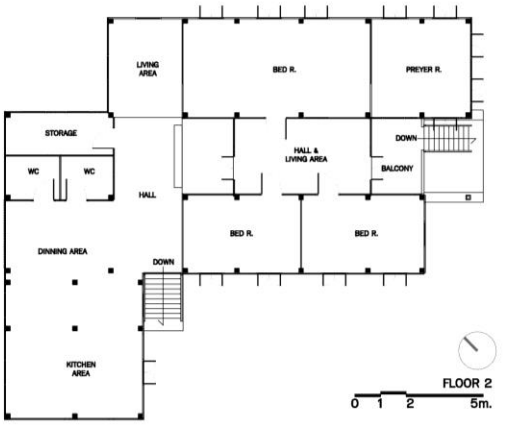
บ้านหลังนี้สร้างขึ้นโดยการจ้างสล่าแปลงขึ้น โดยใช้ไม้ที่ซื้อมาจากชาวบ้านที่ทำโรงไม้เถื่อนในสมัยนั้น แต่เดิมแบ่งออกเป็นโครงสร้างอาคารสามส่วนใหญ่ๆด้วยกัน คือ เรือนพักอาศัย เรือนครัว และยุ้งข้าว ปัจจุบันทั้งสามส่วนถูกเชื่อมโยงถึงกันด้วยระเบียงที่มีหลังคาคลุม ที่สร้างเพิ่มในภายหลังบริเวณด้านหลังของบ้าน ตัวบ้านในปัจจุบันเป็นอาคารไม้เกือบทั้งหมด ยกเว้นห้องน้ำในชั้นบนด้านหลังของบ้านและห้องเก็บของใต้ถุนเรือน ที่ต่อเติมขึ้นมาภายหลัง และโคนเสาไม้ในชั้นล่างที่เสริมเข้ามาแทนเสาส่วนที่ผุพังไป บันไดขึ้นเรือนอยู่ตรงกลางด้านสกัดทางทิศตะวันออก ซึ่งจะมีโถงระเบียงก่อนเข้าสู่โถงด้านในของอาคาร ด้านขวาของโถงระเบียงเป็นห้องพระและสวดมนต์ โถงภายในมีผังแคบยาว จึงมีลักษณะคล้ายทางเดินกว้างไปสู่ด้านหลังของเรือน เนื่องจากถูกขนาบด้วยห้องนอนในทั้งสองฝั่ง ปลายสุดของโถงเป็นพื้นลดระดับลงสู่ระเบียง ที่เชื่อมกับยุ้งข้างอีกฝั่ง แต่ปัจจุบันถูกปรับเป็นห้องเก็บของและห้องน้ำ ด้านขวาของระเบียงเป็นที่ ด้านซ้ายของระบียงเป็นชานเชื่อมกับเรือนครัว ซึ่งมีบันไดขึ้นเรือนต่างหากจากด้านข้างของบ้าน ชานเชื่อมเรือนครัวนี้แต่เดิมไม่มีหลังคาคลุมจึงตีพื้นไม้เว้นร่อง เพื่อให้น้ำฝนไหลลงสู่ใต้ถุนบ้านได้โดย ตรง แต่ปัจจุบันได้ทำหลังคาเสริมคลุมพื้นที่ส่วนนี้แล้ว ทำให้สามารถเดินถึงเรือนครัวได้โดยสะดวกตลอดเวลา ซึ่งแต่เดิมพื้นครัวจะยกระดับสูงกว่าพื้นชาน แต่ปัจจุบันมีการปรับระดับให้เสมอกัน บ้านคุณพัชนีย์ จึงเป็นเรือนพักอาศัยในเขตเมืองที่เรียบง่าย ที่ยังคงลักษณะเดิมแต่แรกสร้างเอาไว้ได้ค่อนข้างสมบูรณ์ มีเพียงส่วนด้านหลังของบ้านที่มีการสร้างหลังคาคลุมชาน และปรับการใช้สอยให้เหมาะสมกับสภาพการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ภายใต้กรอบของโครงสร้างและมวลอาคารเดิม

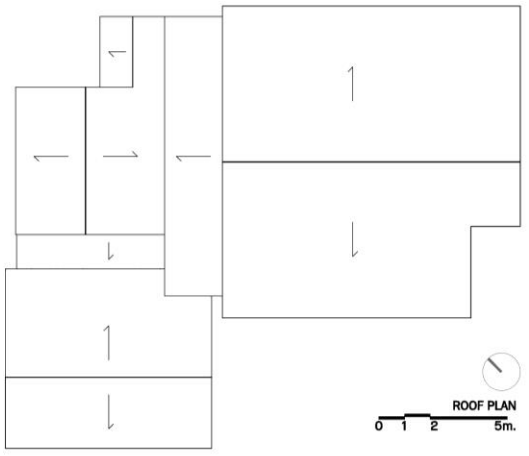
ด้วยที่ตั้งที่อยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำน่าน สมัยก่อนจึงมักนิยมไปอาบน้ำ สระผม ซักผ้า ที่ริมฝั่งแม่น้ำ แต่อย่างไรแม่น้ำน่านก็ไม่เคยไหลเอ่อท่วมมาถึงบริเวณบ้าน เนื่องจากตั้งอยู่ในที่ดอน แต่ฟากตรงข้ามของถนนสุมนเทวราช บริเวณหน้าบ้านฝั่งตะวันออก จะเป็นที่ลุ่มลาดลงไปหาแม่น้ำน่าน ทำให้ไม่ค่อยมีคนเข้าไปอยู่อาศัย เนื่องจากน้ำมักจะท่วมอยู่เสมอ ซึ่งในอดีตเรียกบริเวณนี้ว่า “หนองหอย” เนื่องจากมีพื้นที่มีน้ำขังทำให้เป็นที่อยู่อาศัยของหอย ในขณะที่ทางด้านทิศเหนือของบ้านเป็นที่เลี้ยงช้าง เช่น เจ้าหนานขัตมหายศนันท์ เคยเลี้ยงช้างไว้ 3-4 เชือกในบริเวณบ้านของตน เพื่อเอาไว้ใช้ชักลากไม้ อันเป็นที่มาของชื่อ วัดท่าช้าง ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงของบ้าน ซึ่งในเคยเป็นบริเวณท่าลงอาบน้ำน่านของช้างในอดีต แม้ที่ตั้งของบ้านจะอยู่ไม่ไกลจากเวียงเมืองน่านในปัจจุบัน แต่ในอดีตสมัยที่การเดินทางยังไม่สะดวกสบาย การเดินทางจากบ้านไปยังในเวียง หรือตลาดที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้ ต้องใช้เวลาเกือบทั้งวัน และต้องนอนค้างเพื่อกลับในวันรุ่งขึ้น ในขณะที่การเดินทางออกไปไกลข้ามจังหวัดจะอาศัยรถคอกหมูเป็นหลัก

ภาพที่ 37 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

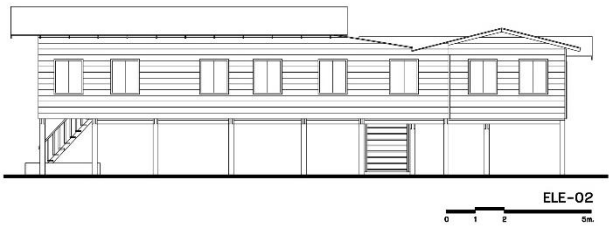

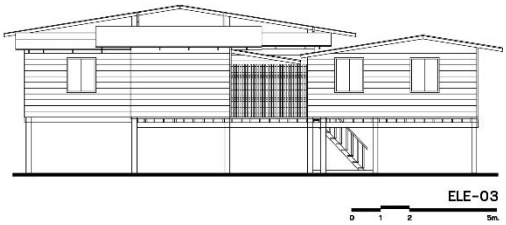

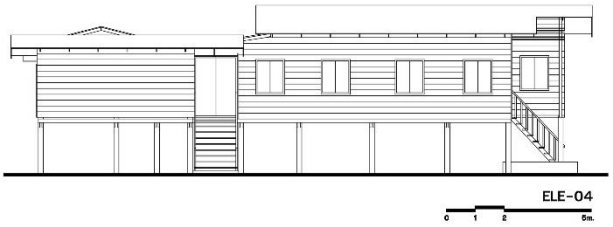

ภาพที่ 38 ผังพื้นของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

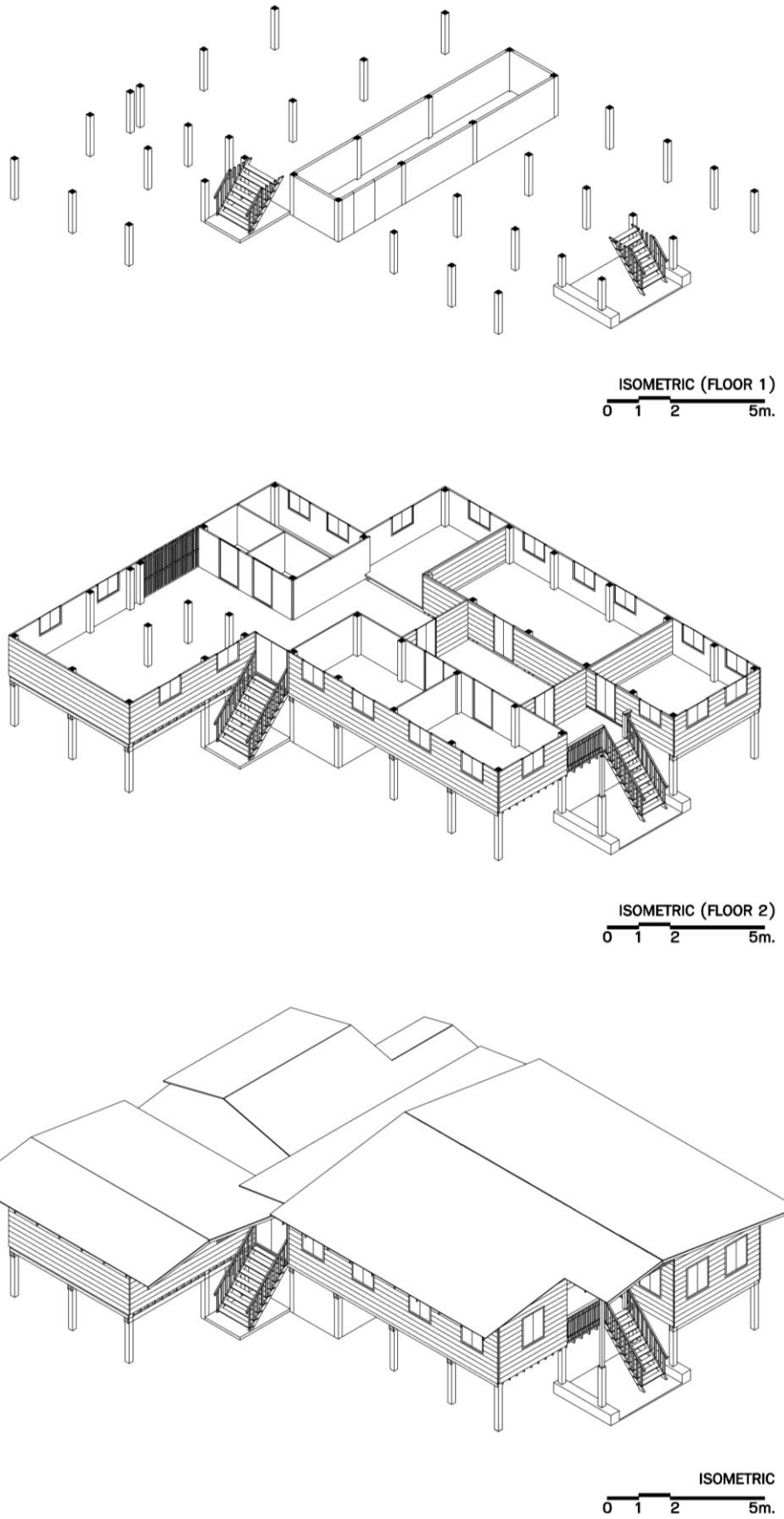

ภาพที่ 39 รูปด้านบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

ภาพที่ 40 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของบ้านคุณพัชนีย์ จิตวงศ์นันท์

4) บ้านคุณทองมา กันทะกา ถนนยันตรกิจโกศล บ้านดู่ใต้ ตำบลดู่ใต้ อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณยายทองมา ประกอบด้วยเรือนจำนวน 2 หลัง บนแปลงที่ดินที่ตั้งอยู่ริมถนนยันตรกิจโกศล หรือถนนสายแพร่ - น่าน (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 101) เรือนหลังแรกอยู่ลึกเข้าไปในแปลงที่ดิน เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง ด้วยเสาอิฐก่อซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นที่นิยมใช้สร้างอาคารพักอาศัยของน่านแต่โบราณ ก่อนยุคที่โครงสร้างคอนกรีตจะเข้ามามีบทบาท ทำให้มีการใช้เสาคอนกรีตในการก่อสร้างมากขึ้นเรื่อยๆ เสาอิฐก่อซึ่งเป็นโครงสร้างรับพื้นในชั้นบนจะพอกด้วยดินกี่ ซึ่งเมื่อเวลาผ่านไปดินกี่มักจะหลุดล่อน จนปรากฏให้เห็นอิฐที่วางเรียงอยู่ด้านใน อาคารชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด ทั้งพื้น ผนัง และโครงหลังคา แผ่นไม้พื้นและผนังยังเป็นแบบโบราณที่ใช้มือในการบากไม้ แทนการใช้เครื่องมือ เพื่อให้ได้แผ่นไม้ที่หน้าเรียบเสมอกันให้มากที่สุด หลังจากที่เรือนติดดินหลังใหม่ทางด้านหน้าได้รับการสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2500 เรือนใต้ถุนสูงหลังนี้ได้ถูกใช้เป็นยุ้งข้าวแทน จนเมื่อมีสภาพทรุดโทรมมากขึ้นเรื่อยๆจึงไม่ได้ใช้ประโยชน์แต่ประการใด และถูกปล่อยทิ้งร้างจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 41 เรือนพักอาศัยหลังแรกที่เคยใช้เป็นยุ้งข้าว และถูกทิ้งร้างต่อมาในภายหลัง

ภาพที่ 42 เสาอิฐก่อรับผนัง พื้น และโครงสร้างไม้ในชั้นบนของเรือน

ภาพที่ 43 องค์ประกอบโดยรอบของอาคารและการใช้ประโยชน์จากใต้ถุนที่ยกขึ้นสูง

เรือนติดดินหลังใหม่ด้านหน้าเป็นเรือนไม้ขนาดใหญ่สองชั้น วางอยู่บนฐานระเบียงคอนกรีตที่โอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ ปัจจุบันคุณยายทองมา และคุณลัดดา ทองปลิว ซึ่งเป็นบุตรสาวของคุณยายทองมา อาศัยอยู่ในบ้านหลังนี้ ผู้สร้างคือสล่าเก่งจากบ้านหัวเวียงใต้ เป็นผู้ขึ้นโครงของบ้าน และจัดวางผังห้องและพื้นที่ใช้สอยต่างๆตามโครงที่ขึ้นมา โดยการจ้างเหมาเป็นแต่ละขั้นตอน เช่น เอาเสาขึ้นคิดเหมา 5,000 บาท วางพื้นตีฝาคิดเหมา 5,000 บาท โดยเจ้าของบ้านเป็นผู้ซื้อส่วนประกอบต่างๆ เช่น ประตู หน้าต่าง ฝาผนัง ด้วยตนเอง เพื่อมาประกอบเข้ากับโครงบ้านที่สล่าขึ้นไว้ ราคาของส่วนประกอบต่างๆเมื่อราว 60 ปีก่อน

มีราคาต่างจากปัจจุบันมากพอสมควร เช่น บานประตูคู่ละ 100 บาท หน้าต่างคู่ละ 50 บาท เป็นต้น ทำให้บ้านหลังนี้ประกอบขึ้นจากไม้หลากชนิด ตามแต่ประเภทของไม้ที่ซื้อมาประกอบในแต่ละครั้ง เช่น พื้นเป็นไม้แดง ฝาเป็นไม้ตะเคียน ประตูและหน้าต่างเป็นไม้สัก

ภาพที่ 44 เรือนติดดินสองชั้นหลังใหม่ ด้านหน้าเรือนยกใต้ถุนสูงหลังเดิม

เรือนหลังใหม่หันหน้าบ้านไปทางทิศตะวันออกออกสู่ถนน โดยมีบันไดคอนกรีตขึ้นสู่ลานระเบียงคอนกรีตด้านบน ก่อนเข้าสู่ระเบียงไม้หน้าบ้าน ระเบียงไม้นี้ขนาบด้วยห้องรับแขกทางด้านซ้าย ซึ่งถือเป็นห้องที่ยื่นออกมานอกตัวบ้าน เพื่อรักษาความเป็นส่วนตัวของห้องโถงพักอาศัย พักผ่อน นั่งเล่น ที่อยู่เลยถัดไปต่อจากระเบียงไม้หน้าบ้าน โถงพักอาศัยนี้เป็นห้องโถงโล่ง ไม่มีผนังกั้นภายใน มีชุดบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนของเรือนที่มุมด้านในของโถง ถัดเลยจากโถงพักอาศัยเข้าไปด้านในเป็นระเบียงที่มีหลังคาคลุมเชื่อมต่อโถงพักอาศัยกับเรือนครัวและห้องน้ำที่อยู่บริเวณด้านหลังสุดของบ้าน ส่วนในชั้นบนเป็นห้องนอนสามห้อง ตามมุมต่างๆของผังเรือน โดยมีโถงที่เชื่อมต่อกับบันไดที่มาจากชั้นล่างอยู่ตรงกลางของผัง การจัดผังพื้นที่ภายในของเรือนในทั้งหมดจึงเป็นไปอย่างเรียบง่าย โดยคำนึงถึงประโยชน์ใช้สอย ที่สัมพันธ์กับความเป็นส่วนตัวของผู้อยู่อาศัยเป็นสำคัญ

ภาพที่ 45 ทางขึ้นระเบียงด้านหน้าอาคาร และซึ่งโอบล้อมบ้านทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือ

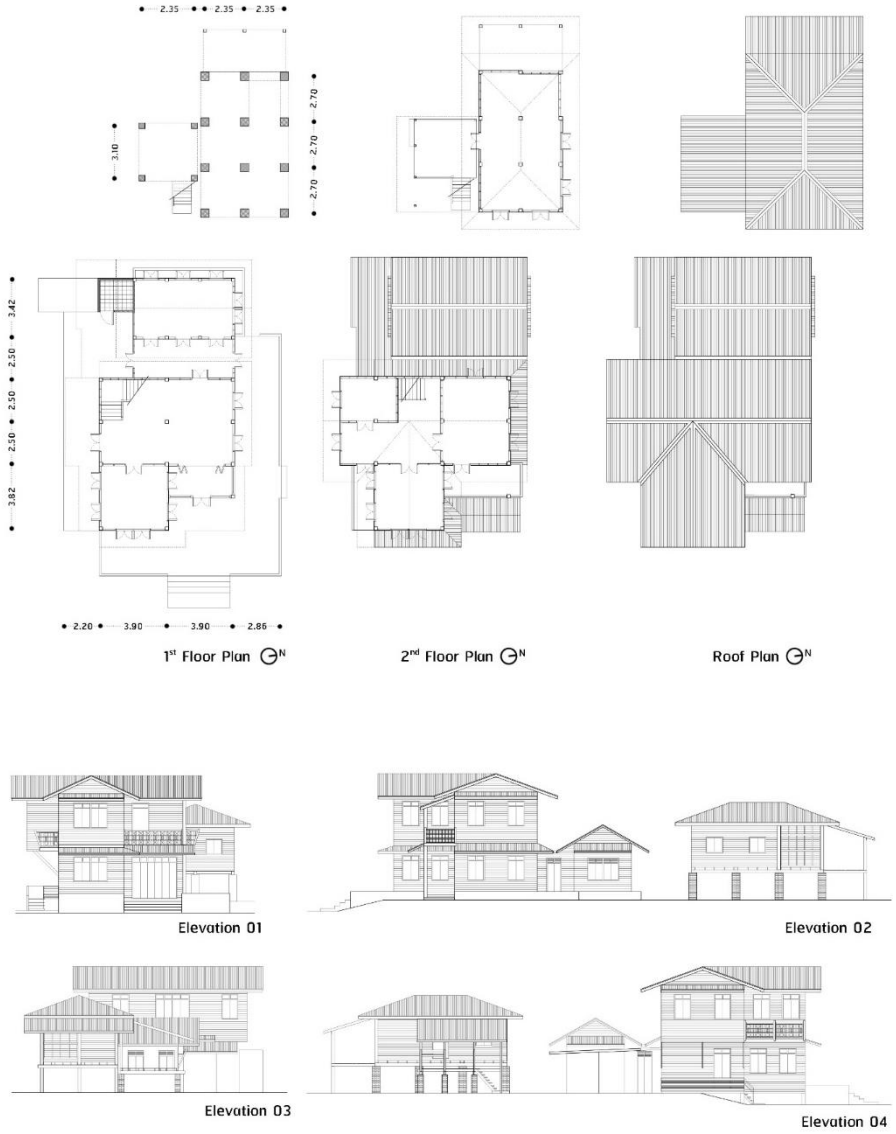

ภาพที่ 46 พื้นที่ภายในเรือนใหญ่ ชั้นล่างเป็นโถงพักอาศัย ชั้นบนเป็นห้องนอนเชื่อมต่อด้วยบันไดไม้ ที่ตั้งอยู่ทางมุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของบ้าน

ภาพที่ 47 พื้นที่ภายในเรือนครัว และระเบียงภายในเชื่อมต่อโถงพักอาศัยของเรือนใหญ่กับเรือนครัว

รูปทรงภายนอกของเรือนมีลักษณะเรียบง่ายตรงไปตรงมาเช่นเดียวกับผังพื้นที่ใช้สอยภายใน โดยอาศัยหลังคาจั่วซึ่งแยกออกเป็นสองชุดหลักๆ คือ หลังคาจั่วหลักซึ่งคลุมเรือนใหญ่ทางด้านใน ที่ภายในเป็นห้องโถงพักอาศัยในชั้นล่างและห้องนอนในชั้นบน โดยชุดจั่วหลักนี้จะมีมุขจั่วยื่นออกมาคลุมพื้นที่ของห้องรับแขกที่ยื่นออกมาจากตัวบ้านในชั้นล่าง โดยมีห้องนอนวางทับในชั้นบน และหลังคาจั่วรอง ที่วางคลุมพื้นที่บริการเช่น ห้องครัวและห้องน้ำ ซึ่งเป็นบริเวณที่มีความสูงเพียงชั้นเดียว ปลายสุดของชายคาด้านหนึ่งที่มาบรรจบกันของชุดหลังคาจั่วทั้งสองเป็นรางริน ที่วางตัวเป็นแนวยาวอยู่เหนือระเบียงเชื่อมเรือนใหญ่กับเรือนครัว

ภาพที่ 48 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณทองมา กันทะกา

5) บ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย ถนนรังสีเกษม ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านจ่าสิบตรี จิตย์ เป็นเรือนไม้สองชั้นแบบผสมผสานระหว่างเรือนพักอาศัยแบบดั้งเดิมกับเรือนร้านค้าในเขตเมือง ทำให้รูปร่างลักษณะของอาคารที่ออกมามีรูปทรงที่เรียบง่าย มีโครงสร้างและช่วงกว้างของเสาที่คล้ายคลึงกันเสมือนเป็นอาคารเรือนแถวที่ถูกสร้างต่อเนื่องกันเป็นแนวยาว ซึ่งถ้าเอาแนวรั้วหน้าที่ดินออกก็อาจทำให้นึกได้ว่าเป็นเรือนค้าได้ไม่ยาก เนื่องจากแนวผนังด้านหน้าของอาคารด้านประชิดถนนสามารถเปิดออกได้เกือบตลอดทั้งแนวตั้งแต่ระดับพื้นขึ้นมา โดยปกติที่อยู่อาศัยในลักษณะนี้จะกระจายตัวอยู่ทั่วไปในเขตเมืองน่าน โดยเฉพาะตามแนวริมถนนหลัก และมักมีอายุของเรือนประมาณ 40-50 ปี เช่นเดียวกับบ้านหลังนี้ที่ถูกสร้างขึ้นมาในปี พ.ศ. 2511 ตัวเรือนได้รับการปลูกขึ้นจากไม้หลากประเภท เช่น ไม้สัก และไม้ประดู่ ไม้เหล่านี้ในยุคสมัยนั้นสามารถหาซื้อได้ง่าย เนื่องจากมีคนไปตัดไม้ในป่าออกมาขายกันค่อนข้างมากโดยไม่มีการควบคุมจากทางภาครัฐ ไม้เหล่านี้มักถูกตัดมาจากป่าทางตอนเหนือของเมืองน่าน และใช้เกวียนขนย้ายเข้ามาในเมือง

การแปลงบ้านขึ้นมาอาศัยการว่าจ้างสล่า คิดค่าจ้างเป็นรายวัน โดยสล่าเก๊าคิดค่าจ้างวันละประมาณ 50 บาทในสมัยนั้น และลูกน้องวันละประมาณ 30 บาท การปรุงบ้านขึ้นมาจะขึ้นโครงสร้างของบ้านขึ้นมาก่อนจากนั้น เมื่อเห็นโครงร่างของบ้านว่าจะมีลักษณะประมาณเช่นไรแล้ว จึงค่อยกำหนดว่า จะให้มีประตู หน้าต่าง อยู่ในบริเวณตำแหน่งใดบ้าง แล้วให้สล่าไปซื้อมาและทำการติดตั้งเข้ากับโครงบ้านต่อไป ข้อดีของวิธีการนี้คือ ทำให้มีวัสดุเหลือใช้น้อย เพราะสามารถหาซื้อประตู หน้าต่าง ที่ทำสำเร็จแล้วตามจำนวนที่ต้องการมาติดตั้งได้ทันที และสามารถควบคุมราคาค่าก่อสร้างให้อยู่ในงบประมาณที่ต้องการได้ดีขึ้น

ภาพที่ 49 ลักษณะภายนอกของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย เมื่อมองจากถนน

ภาพที่ 50 สภาพแวดล้อมบริเวณโดยรอบของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย

พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนสามารถแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ เรือนสองชั้นด้านหน้า และเรือนชั้นเดียวด้านหลัง เรือนด้านหน้ามีโครงสร้างและองค์ประกอบที่ทำมาจากไม้ทั้งหมด ลักษณะเด่นของอาคารในส่วนนี้คือ มวลของอาคารในชั้นบน จะยื่นออกมาปกคลุมแนวผนังของอาคารในชั้นล่างในทุกๆด้าน ซึ่งทำให้เกิดร่มเงาบนผนังของอาคารขึ้น และทำให้เรือนหลังนี้แตกต่างไปจากลักษณะของเรือนร้านค้าโดยทั่วไป พื้นที่ใช้สอยภายในเรือนสองชั้นด้านหน้า ชั้นล่างเป็นโถงโล่งถึงกันหมด โดยใช้เป็นส่วนรับแขก พักผ่อน นั่งเล่น และรับประทานอาหาร มีชุดบันไดไม้ขึ้นสู่ชั้นบนของเรือนที่มุมด้านในฝั่งทิศเหนือ ในบริเวณด้านหลังส่วน

รับประทานอาหาร ซึ่งมีผนังลอยทำด้วยไม้กั้นพื้นที่ทั้งสองออกจากกัน ชั้นบนของเรือนเป็นห้องนอน 3 ห้อง อยู่ในบริเวณตรงมุมแต่ละฝั่งของด้านหน้าของบ้าน โดยมีโถงที่เชื่อมต่อกับบันไดคั่นอยู่ตรงกลาง พื้นที่โถงนี้กว้างไปจนจรดมุมทางด้านหลังของบ้านทั้งสองด้าน กึ่งกลางของพื้นที่โถงมีประตูเปิดออกสู่ระเบียงด้านหลังของบ้าน แต่เดิมระเบียงเปิดออกสู่ที่โล่งภายนอกบริเวณด้านหลังของบ้าน แต่ต่อมามีการต่อเติมเรือนชั้นเดียวด้านหลังขึ้นมา ทำให้ระเบียงถูกคลุมด้วยหลังคาที่ต่อยื่นออกมาจากปลายแนวชายคาของหลังคาคลุมชั้นสองของเรือนด้านหน้า เพื่อเป็นหลังคาคลุมส่วนต่อเติมด้านหลังดังที่เห็นในปัจจุบัน เรือนชั้นเดียวด้านหลังที่ต่อเติมขึ้นมาใหม่นี้ ใช้เป็นพื้นที่ส่วนบริการสำหรับ พื้นที่เตรียมและรับประทานอาหารง่ายๆ ห้องเก็บของ ห้องน้ำ ครัว ซักล้าง รีดผ้า และจอดรถจักรยานยนต์ โดยผนังของพื้นที่ด้านหลังนี้ ส่วนใหญ่มักเป็นไม้ฉลุหรือไม้ระแนง ซึ่งทำให้แสงแดดส่องเข้าถึงได้ง่าน และมีอากาศถ่ายเทที่ดี การต่อเติมขึ้นภายหลังของพื้นที่ส่วนด้านหลังนี้ยังสอดคล้องและต่อเนื่องไปกับโครงสร้าง และมวลของอาคารในส่วนด้านหน้า ทำให้รูปทรงของอาคารในทั้งหมดดูเรียบง่าย และมีความทันสมัยถึงแม้จะมีอายุเกือบครึ่งศตวรรษแล้วก็ตาม

ภาพที่ 51 ด้านหลังของเรือน (ซ้าย) เรือนเมื่อมองจากด้านทิศตะวันตก (กลาง) และบันไดทางขึ้นเรือนด้านหน้า (ขวา)

ภาพที่ 52 พื้นที่ใช้สอยภายในบ้าน ส่วนหน้าเป็นห้องโถงนั่งเล่น ส่วนหลังเป็นครัวและห้องน้ำ

ภาพที่ 53 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านจ่าสิบตรี จิตต์ ยาวิไชย

6) บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา ชุมชนบ้านเมืองเล็น ถนนมะโน ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณพรรณี พรหมคำปา เป็นเรือนพักอาศัยแบบน่าน คือ เป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูง แบ่งเรือนออกเป็นสองหลัง โดยเชื่อมถึงกันด้วยชานภายในบ้าน บันไดจากชั้นล่างของบ้านจะขึ้นมาสู่ชานกลางบ้านนี้โดยตรง ตรงกลางชานจะมีรางรินวิ่งไปตามทางยาวของชานอยู่ด้านบน จากการมาบรรจบกันของปลายชายคาที่คลุมเรือนในทั้งสองฝั่ง พื้นชานมักเป็นพื้นไม้ตีเว้นร่อง ในกรณีที่ต้องการให้น้ำฝน ลม และแสงแดดลอดผ่านเข้ามาได้ แต่ในบางครั้งก็จะพบการปูพื้นไม้ชิดตลอดแนวได้ด้วยเช่นกัน พื้นที่ที่อยู่ลึกต่อจากชานเข้าไปจะเป็นเติ๋น ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งเปิดโล่งยกระดับสูงขึ้นกว่าชาน เพื่อใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน รับแขก และทำกิจกรรมระหว่างวัน ระดับที่ต่างกันของชานและเติ๋นยังใช้เป็นที่นั่งได้ไปในตัว ต่อจากเติ๋นลึกเข้าไปจะเป็นห้องนอน อันเป็นบริวณที่ปิดล้อมด้วยผนังทั้งสี่ด้าน ด้านหลังปลายสุดของชานมักจะต่อเชื่อมไปยังครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งมักปูพื้นด้วยไม้ตีเว้นร่อง อาจมีบันไดหลังบ้านในบริเวณนี้ เพื่อลงไปสู่ห้องน้ำทางด้านหลังของบ้าน ซึ่งมักสร้างแยกต่างหากออกจากตัวบน และวางอยู่บนระดับพื้นดิน เรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านในลักษณะนี้มักมีอายุประมาณ 60-80 ปีขึ้นไป

ภาพที่ 54 บ้านคุณพรรณีในปัจจุบันที่ยังคงรักษาลักษณะดั้งเดิมเอาไว้ได้ การเป็นเรือนยกใต้ถุนสูง แยกเป็นเรือนใหญ่และเรือนเล็ก มีชานเชื่อมตรงกลางยังคงเห็นได้ชัด

ภาพที่ 55 รูปด้านข้างของเรือนเมื่อมองจากถนนหลัก ซึ่งสังเกตถึงความเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมได้ยาก ทั้งก่อนและหลังการปรับปรุง (ซ้ายและขวาตามลำดับ) เนื่องจากตัวเรือนหัวด้านหน้าออกสู่ถนนซอย

บ้านคุณพรรณี เป็นตัวอย่างที่สมบูรณ์มากหลังหนึ่งของเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่าน ที่ยังคงหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อสังเกตเพียงผิวเผินจากภายนอกเราอาจจะยังไม่เห็นถึงความน่าสนใจและความเก่าแก่ของเรือนหลังนี้เท่าใดนัก เนื่องจากเรือนได้รับการทาสีใหม่เคลือบลงบนผิวไม้เดิมเมื่อไม่นานมานี้ มีการเปลี่ยนกระเบื้องมุงหลังคาจากกระเบื้องดินขอไปเป็นสังกะสี และมีการกั้นพื้นที่ใต้ถุนบ้านบางส่วนกั้นเป็นห้องขึ้น ขณะเดียวกันตัวบ้านตั้งอยู่ในพื้นที่โดยหันด้านข้างของบ้านออกสู่ถนนมะโน และหันหน้าบ้านทางทิศที่มีบันไดขึ้น ซึ่งมีบ่อน้ำอยู่บริเวณหน้าบ้านออกสู่ถนนซอย ทำให้เมื่อมองจากถนนหลักเข้าไปยากที่จะสังเกตเห็นว่าเป็นเรือนน่านแบบดั้งเดิมในทีแรก บ้านหลังนี้สร้างขึ้นเมื่อใดไม่ได้มีการบันทึกไว้อย่างแน่ชัด แต่น่าจะมีอายุอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 70 ปี เนื่องจากตั้งแต่คุณพรรณีพอจำความได้ก็เห็นบ้านหลังนี้ถูกสร้างขึ้นมาแล้ว การสร้างเป็นเรือนใต้ถุนสูงในสมัยก่อน สาเหตุหนึ่งเนื่องมาจากบริเวณถนนมะโนนี้เป็นพื้นที่ที่น้ำน่านเอ่อท่วมขึ้นมาเป็นประจำ เรือนที่แต่ดั้งเดิมเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง รวมทั้งเสาของพื้นชั้นใต้ถุน เมื่อถูกน้ำท่วมอยู่เสมอจึงผุพังลง ภายหลังเมื่อมีการดีดบ้านขึ้น เพื่อให้มีความสูงของชั้นใต้ถุนเพียงพอที่จะต่อเติมกั้นเป็นห้องขึ้น จึงได้ทำการเปลี่ยนเสาไม้ในชั้นล่างเป็นเสาคอนกรีตไปในขณะเดียวกัน เรือนหลังนี้ซึ่งถือว่ามีขนาดค่อนข้างใหญ่ จึงสามารถรองรับสมาชิกของครอบครัว ที่เคยมีจำนวนมากที่สุด 7 คน ซึ่งแต่ดั้งเดิมอาศัยอยู่บริเวณชั้นบนของเรือนในทั้งหมดได้อย่างเต็มที่ การจัดผังพื้นที่ใช้สอยของเรือนในปัจจุบันยังคงรักษาความเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านเอาไว้ได้ เนื่องจากยังคงรักษารูปแบบการเข้าถึงและการใช้ประโยชน์พื้นที่จากชั้นล่างขึ้นบันไดมาสู่ชานกลางบ้านในชั้นบน ที่วิ่งยาวแบ่งบ้านออกเป็นสองฝั่ง

เหนือชานด้านบนมีรางรินวิ่งขนานไปตามแนวยาว โดยมีเติ่นขนาบไปกับแนวยาวของชานในทั้งสองฝั่ง ลึกต่อเข้าไปจากเติ่นในทั้งสองฝั่งเป็นห้องที่มีผนังล้อมทั้งสี่ด้านสำหรับใช้เป็นห้องนอน

ภาพที่ 56 ลักษณะภายนอกของเรือนก่อนการปรับปรุงมาเป็นรูปแบบปัจจุบัน (ซ้ายและขวาตามลำดับ)

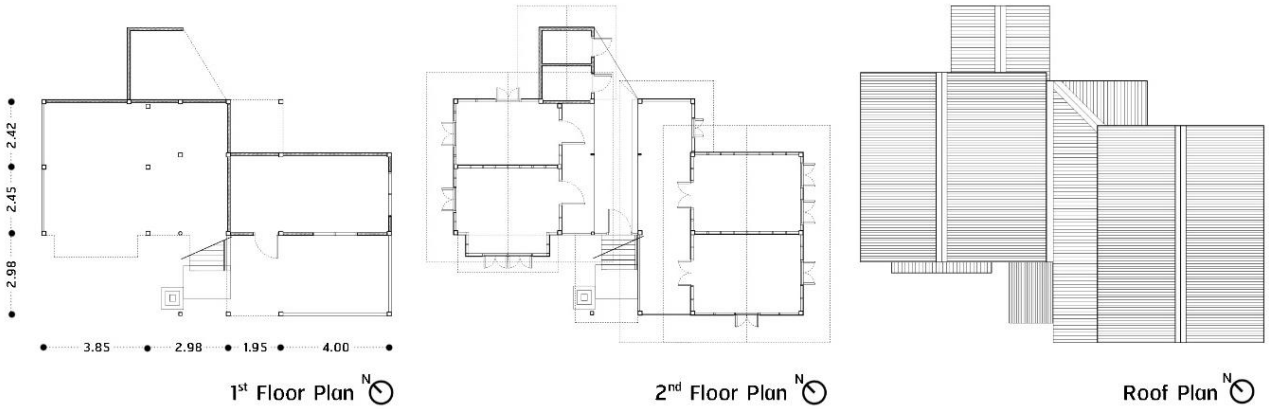
ภาพที่ 57 เสาชั้นล่างของอาคารมีการเปลี่ยนเป็นฐานเสาปูนหลังจากดีดบ้านขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม (ซ้าย) บันไดขึ้นเรือนและอ่างล้างเท้าหน้าบ้าน (ขวา)

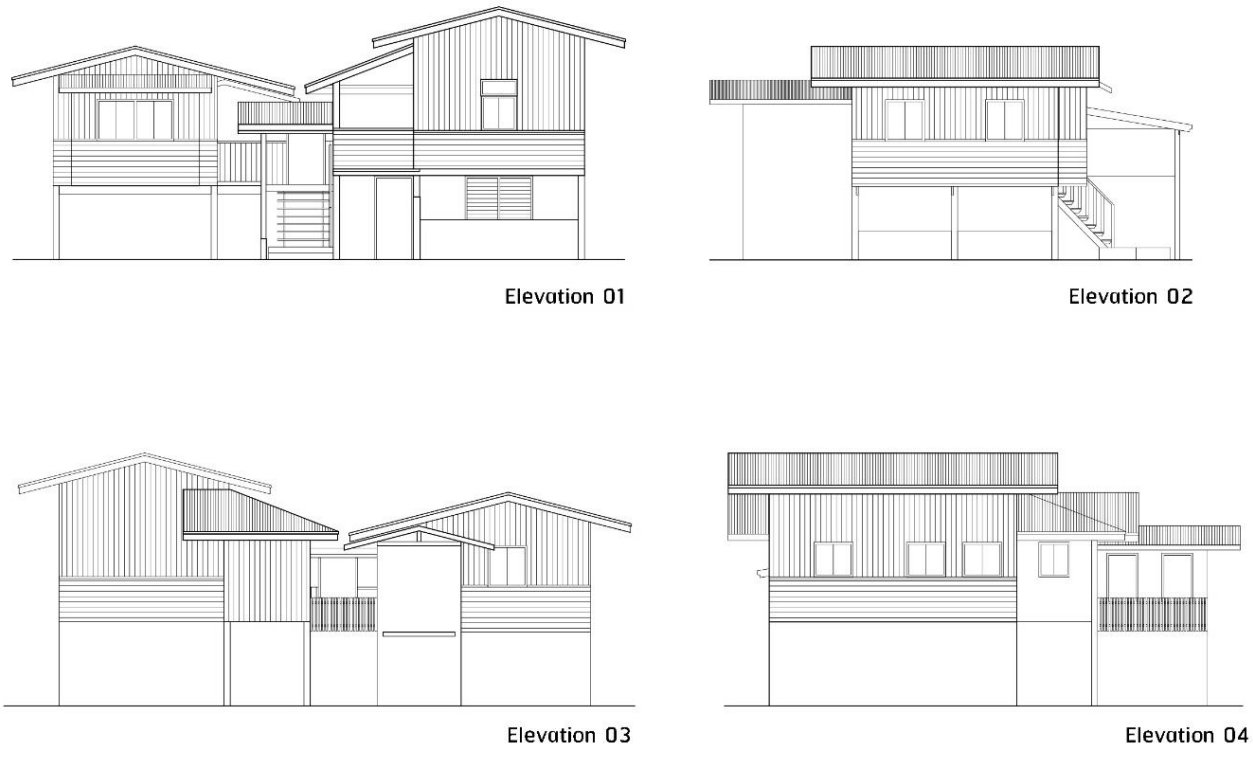

ภาพที่ 58 การจัดองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนชั้นบน ซึ่งมีชาน เติ่น และห้องนอนเป็นองค์ประกอบหลักของอาคาร

ผู้ที่ทำการก่อสร้างบ้านหลังนี้คือ บิดาของคุณพรรณี ซึ่งเคยเป็นตำรวจมาก่อน แต่ในช่วงหลังได้รับงานก่อสร้างด้วยเช่นกัน ไม้ที่ใช้ทำการก่อสร้างจึงถูกเลือกมาเป็นอย่างดีและใช้ไม้สักในทั้งหมด โดยการซื้อไม้จากพ่อค้าที่ตัดมาจากป่าทางตอนเหนือและแบกหรือใส่เกวียนเข้ามาขายในเมือง โดยราคาที่ทำการซื้อขายในตอนนั้น ไม้ขนาด 2”x3” ราคาศอกละ 1.50 บาท ไม้พื้นกระดาน ศอกละ 3 บาท ในช่วงที่ทำการก่อสร้างเสร็จใหม่ๆ บ้านของคุณพ่อคุณพรรณีถือว่าเป็นเรือนหลังแรกๆที่เป็นเรือนไม้ยกพื้นใต้ถุนสูงในบริเวณถนนมะโน เนื่องจากในสมัยนั้นบริเวณพื้นที่แถบนี้ยังถือว่าเป็นพื้นที่ห่างไกลจากตัวเมืองน่าน ถนนมะโนแต่ก่อนยังเป็นแค่ดินแดง และกลายเป็นปลักเมื่อฝนตกหนักหรือน้ำน่านเอ่อท่วม รอบๆบ้านในสมัยนั้นจึงเป็นพื้นที่รกร้างและป่าเสียเป็นส่วนใหญ่

การดัดแปลงต่อเติมนอกเหนือจากที่ได้กล่าวถึงในข้างต้นแล้ว ปัจจุบันได้ย้ายห้องน้ำขึ้นมาไว้ในชั้นบนในตำแหน่งปลายสุดของชานทางฝั่งซ้าย เมื่อมองจากบันไดขึ้นสู่ชั้นบนของเรือน โดยใช้โครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กและผนังก่ออิฐฉาบปูน ซึ่งแต่ดั้งเดิมบริเวณนี้เคยเป็นระเบียงยื่นออกไปด้านหลังเพื่อเชื่อมต่อกับครัว ซึ่งมีหลังคาคลุมและมีผนังโล่ง แต่ได้ถูกรื้อถอนออกไปหมดแล้ว เรือนหลังนี้จึงไม่มีห้องครัวในปัจจุบัน แต่อาศัยทำครัวในบ้านหลังใหม่ ที่ตั้งอยู่ทางด้านหลังของเรือนไม้หลังนี้ บ้านคุณพรรณีถึงแม้จะถูกต่อเติม ดัดแปลง ในองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยและวัสดุต่างๆเรื่อยมา แต่โดยลักษณะใหญ่ๆที่สำคัญของเรือนนับว่ายังคงสามารถรักษาความเป็นเรือนยกพื้นใต้ถุนสูงแบบน่านดั้งเดิมเอาไว้ได้

ภาพที่ 59 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณพรรณี พรหมคำปา

7) **บ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง** ชุมชนบ้านอภัย ซอย 2 ถนนอริยวงศ์ ตำบลในเมือง อำเภอเมืองน่าน

บ้านคุณฉวีวรรณเป็นเรือนพักอาศัยในเขตเมืองของเมืองน่านอีกประเภทหนึ่ง ที่ถูกสร้างขึ้นร่วมสมัยกับเรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อมดังตัวอย่างเช่น บ้านคุณพรรณี แต่เรือนในแบบของคุณฉวีวรรณได้รับการพัฒนาต่อเนื่องมาจนถึงก่อนยุคที่อาคารครึ่งปูนครึ่งไม้จะเข้ามาได้รับความนิยมในเมืองน่านมากขึ้นเรื่อยๆ ในขณะที่เรือนไม้ยกใต้ถุนสูงแบบกลุ่มเรือนมีชานเชื่อมกลับได้รับความนิยมน้อยลงไปเรื่อยๆจนไม่มีการปลูกสร้างในลักษณะเดิมอีกต่อไป

ภาพที่ 60 รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนที่ต่อเติมขึ้นจากเรือนหลังแรกที่ตั้งอยู่ทางด้านหลัง

บ้านคุณฉวีวรรณ แต่เดิมเป็นเรือนใต้ถุนสูงมีระเบียงอยู่ทางด้านหน้า ซึ่งทางด้านซ้ายของระเบียงจะมีห้องที่ทำเป็นมุขยื่นออกมาเท่าความกว้างของระเบียง ลึกต่อจากระเบียงเข้าไปจะเป็นโถงทางเดิน ซึ่งมีขนาดกว้างพอที่จะใช้เป็นพื้นที่เพื่อนั่งเล่นพักผ่อนได้ สองข้างของโถงนี้ขนาบด้วยห้องนอน ปลายสุดของโถงทางเดินจะเป็นพื้นที่ส่วนบริการ สำหรับรับประทานอาหาร ทำครัว และห้องน้ำ โดยมีบันไดลงสู่พื้นชั้นล่างทางด้านซ้ายของเรือน พื้นและผนังของพื้นที่ส่วนบริการนี้บางส่วนตีเว้นร่องเพื่อให้น้ำ และลมสามารถผ่านได้โดยสะดวก เรือนในส่วนนี้ทั้งหมดได้กลายเป็นส่วนของหลังบ้านไปเมื่อคุณฉวีวรรณได้สร้างเรือนใหม่ขึ้นต่อเติมในบริเวณพื้นที่ด้านหน้าของเรือน โดยอาศัยระเบียงด้านหน้าของบ้านหลังเก่าเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับเรือนหลังใหม่ ซึ่งเป็นบริเวณที่รางรินจากปลายชายคาของเรือนเก่าด้านหลัง และเรือนใหม่ด้านหน้าลาดมาบรรจบกันเป็นแนวยาวเหนือระเบียง ที่ในปัจจุบันยังพอสังเกตเห็นได้จากระดับพื้นภายในเรือนที่ลดระดับลงและคั่นขวางอยู่ระหว่างเรือนทั้งสอง ซึ่งคือระดับพื้นระเบียงเก่าเดิมนั่นเอง

เรือนใหม่ที่สร้างต่อเติมขึ้นด้านหน้าเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงเช่นกัน โดยมีลักษณะของการวางผังเหมือนกับเรือนหลังเก่าเช่นกัน เพียงแต่มีสัดส่วนที่แตกต่างกันคือ มีชานอยู่ทางด้านหน้าและมีห้องที่เป็นมุขยื่นออกมาทางด้านซ้ายมือของชาน ลึกเข้าไปจากชานเป็นโถงทางเดิน ซึ่งถูกขนาบด้วยห้องในทั้งสองฝั่ง ปลายสุดของโถงทางเดินจะเชื่อมต่อกับบริเวณที่เคยเป็นระเบียงของบ้านหลังเก่า ซึ่งเป็นพื้นลดระดับลงไปและมีรางรินวิ่งขวางอยู่ทางด้านบน อย่างไรก็ตามต่อมาได้มีการต่อเติมระเบียงด้านหน้าของเรือนหลังใหม่ให้กลายเป็นห้อง โดยการรื้อราวกันตกออกและตีผนังไม้ขึ้นโดยรอบแทน และสร้างหลังคาจั่วเข้ามาคลุมพื้นที่ระเบียงที่ได้ปรับเป็นห้อง โดยทำเป็นมุขยื่นขนานไปกับมุขจั่วของห้องทางฝั่งซ้ายที่มีอยู่เดิม และใส่รางรินตรงกลางช่วงเสาของบ้าน ซึ่งเป็นจุดที่ปลายชายคาด้านในของมุขจั่วทั้งสองมาบรรจบกัน และทำให้บ้านออกมามีรูปทรงดังที่เห็นในปัจจุบัน

ภาพที่ 61 รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนในแต่ละด้าน (ด้านเหนือ ตะวันตก และตะวันออกตามลำดับ)

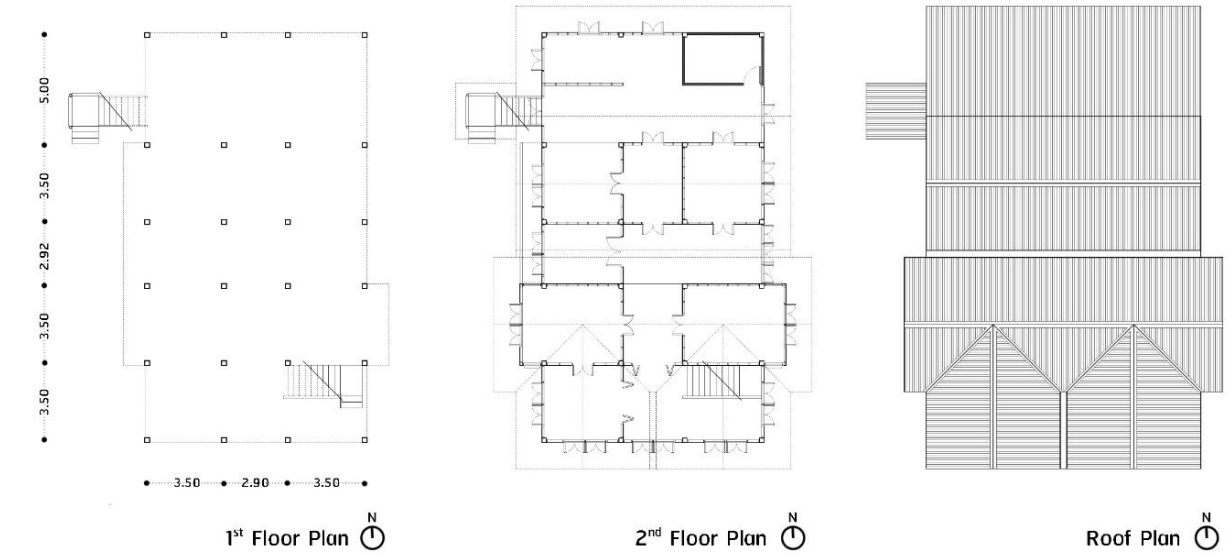
ในเวลาต่อมาคุณฉวีวรรณยังได้ทำการต่อเติมพื้นใต้ถุนชั้นล่างโดยกั้นเป็นห้องขึ้น ซึ่งทำให้หลังจากนั้นพื้นที่ในชั้นบนเริ่มไม่ได้รับการใช้งานและเปลี่ยนเป็นพื้นที่เก็บของในทั้งหมดแทน แต่สมาชิกของบ้านกลับมาใช้พื้นที่ชั้นล่างของบ้านทั้งกลางวันและกลางคืน เนื่องจากจำนวนสมาชิกภายในบ้านเริ่มลดลง ไม่ต้องการพื้นที่ใช้สอยที่กว้างขวางเหมือนแต่ก่อน ขณะเดียวกันสมาชิกในครอบครัวเริ่มมีอายุมากขึ้น ทำให้ยากต่อการเดินขึ้นลงเรือน และทำความสะอาดพื้นที่เรือนที่มีขนาดใหญ่ในทั้งหมดได้สม่ำเสมอ เมื่อนับอายุของบ้านตั้งแต่เริ่มก่อสร้างในครั้งแรกน่าจะมีอายุไม่ต่ำกว่า 70 ปี เนื่องจากตอนที่คุณฉวีวรรณเกิด (พ.ศ. 2493) เรือนด้านหลังของบ้านได้รับการก่อสร้างขึ้นแล้ว โดยบิดาของคุณฉวีวรรณ ซึ่งเคยเป็นนายอำเภอเมืองน่านในสมัยหนึ่ง (นายอำเภอผิน ปานกลาง) ได้ว่าจ้างสล่าชื่อ กำนันประเสริฐ จากบ้านดูใต้มาเป็นผู้ออกแบบและทำการก่อสร้าง และได้มีการก่อสร้างต่อเติมเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 62 การจัดระเบียบพื้นที่ใช้สอยภายใน ซึ่งเกิดจากการต่อเติมเรือนออกมาทางด้านหน้าในแต่ละช่วงเวลา โถงด้านหน้าสุดของบ้านซึ่งเคยเป็นระเบียงโล่งมาก่อน (ซ้าย) โถงทางเดินกลางของเรือนหลังใหม่ด้านหน้าเมื่อมองมายังพื้นที่ที่เคยเป็นระเบียงโล่ง (กลาง) ด้านหลังของบ้าน มองเห็นพื้นลดระดับของส่วนที่เคยเป็นระเบียงของเรือนด้านหลังมาก่อน (ขวา)

ภาพที่ 63 รางรินปลายชายคาของมุขจั่วทั้งสองที่ยื่นออกมาขนานกันทางด้านทิศใต้ เมื่อมองจากห้องโถงชั้นบนขึ้นไป (ซ้าย) พื้นและผนังบริเวณห้องครัวด้านหลังของเรือนหลังแรก (กลาง - ขวา)

ภาพที่ 64 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณฉวีวรรณ ปานกลาง

8) บ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์ หมู่ 6 ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

บ้านคุณถนอมศรีแต่เดิมเป็นเรือนไม้ยกใต้ถุนสูง มีบันไดขึ้นเรือนด้านหน้าจากริมฝั่งถนน โดนหันด้นหน้าหน้าเรือนไปทางทิศตะวันออก มีระเบียงเหนือบันไดขึ้นเรือน ซึ่งด้านหนึ่งขนาบด้วยมุขจั่วยื่น เป็นห้องรับแขกด้านหน้าของเรือน ถัดจากระเบียงเข้าไปเป็นโถง สำหรับนั่งเล่น พักผ่อน ทำกิจกรรมระหว่างวัน ฝั่งด้านหนึ่งของโถงเป็นห้องนอน ซึ่งอยู่ถัดต่อมาจากห้องรับแขกด้านหน้า ถัดจากห้องนอนในแถวเดียวกันเป็นยุ้งข้าว พื้นที่บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นครัว และพื้นที่ซักล้าง โดยมีบันไดขึ้นเรือนต่างหากจากด้านข้างของเรือนฝั่งทิศใต้ ใต้ถุนของเรือนในอดีตมีความสูงมากกว่าที่เห็นในปัจจุบัน โดยมีความสูงประมาณ 1.90 เมตร ผู้ที่ทำการก่อสร้างเรือนหลังแรกเริ่มนี้ ซึ่งก่อสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2506 เป็นสล่าจากบ้านหัวเวียงเหนือ ชื่อ นายศรี จินะ โดยใช้ค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 11,000 บาท ในตอนนั้น

ภาพที่ 65 รูปด้านหน้าของเรือนในปัจจุบัน ซึ่งในอดีตเคยเป็นเรือนยกใต้ถุนสูงมาก่อน

หลังจากที่เกิดน้ำท่วมขึ้นบ่อยครั้ง คุณถนอมศรีจึงได้ถมดินใต้ถุนเรือนให้สูงขึ้นเพื่อป้องกันน้ำท่วมขัง ทำให้ความสูงของใต้ถุนเรือนลดลง และจำนวนขั้นบันไดลดลงเหลือเพียง 3 ขั้น จากที่เคยมีทั้งสิ้น 7 ขั้นในอดีต และได้ทำการขยายห้องโถงด้านหน้าออกมายังพื้นที่ระเบียง ปรับปรุงและต่อเติมส่วนห้องครัวและพื้นที่ซักล้างด้านหลังที่ทำด้วยไม้และได้ทรุดโทรมผุพังลง พร้อมกับรื้อย้ายยุ้งข้าวที่ไม่ได้ใช้แล้วออกไป และปรับพื้นที่ด้านหลังทั้งหมดใหม่เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก ก่อผนังด้วยปูนแทน ดังที่เห็นในปัจจุบัน บันไดด้านข้างของเรือนที่ขึ้นสู่ห้องครัวได้โดยตรงจากภายนอก ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นบันไดคอนกรีตลงไปยังบ้านหลังใหม่ที่สร้างขึ้นประชิดเรือนไม้เก่าหลังนี้โดยเป็นเรือนติดดิน พื้นที่บันไดเดิมจึงกลายเป็นองค์ประกอบเชื่อมเรือนหลังเก่ากับบ้านหลังใหม่เข้าด้วยกันอย่างลงตัว

ภาพที่ 66 รูปทรงและองค์ประกอบของเรือนที่เป็นเรือนไม้ในอดีต รวมทั้งบันไดขึ้นเรือน ซึ่งถูกปรับเปลี่ยนเป็นปูนในภายหลัง เช่นเดียวกับส่วนต่อเติมทางด้านหลังของเรือนที่เป็นโครงสร้างคอนกรีตและผนังก่ออิฐ

เรือนไม้หลังเดิมถูกสร้างขึ้นโดยใช้ไม้สัก ไม้ประดู่ และไม้แดง ปะปนกันเป็นวัสดุในการก่อสร้าง ไม้บางส่วนไม่ได้ซื้อมา แต่ตัดมาจากไม้ที่ขึ้นในสวนของตนเอง โดยจ้างคนมาเลื่อยในราคาศอกละ 1.25 บาท ซึ่งเป็นช่างคนละคนกับสล่าที่จ้างมาแปงบ้าน ลูกชายของสล่าคนดังกล่าวปัจจุบันก็อาศัยอยู่เยื้องกับบ้านคุณถนอมศรีในฝั่งตรงกันข้าม ซึ่งเป็นเรือนที่ทีมวิจัยได้เข้าไปศึกษาด้วยเช่นกัน

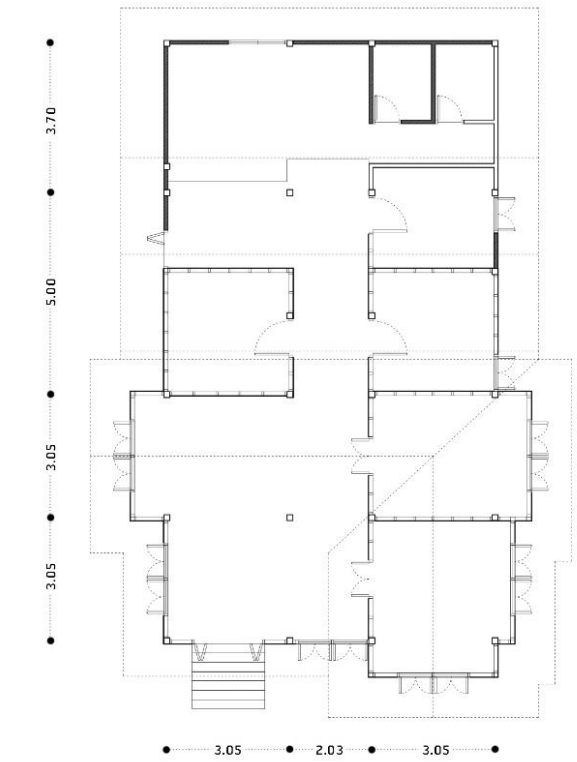

ภาพที่ 67 พื้นที่บริเวณโถงด้านหน้าของอาคาร ซึ่งแต่ก่อนพื้นที่ด้านหน้าสุดของโถงเคยเป็นระเบียง มีราวกันตกมาก่อน ก่อนที่จะทำการกั้นเป็นห้องเดียวกับห้องโถง

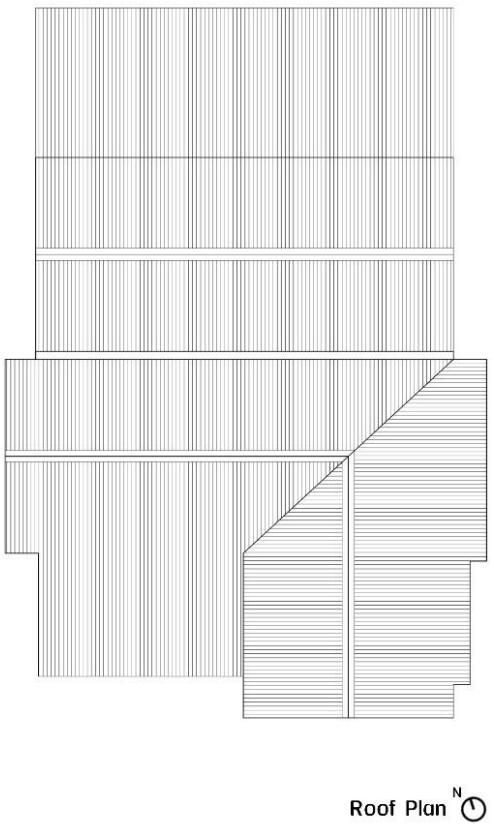
การเป็นผู้อยู่อาศัยแต่ดั้งเดิมในพื้นที่มาจนถึงปัจจุบัน ทำให้คุณถนอมศรีสามารถเล่าถึงสภาพแวดล้อมของพื้นที่ในอดีตได้เป็นอย่างดี บิดา-มารดาของคุณถนอมศรี ในอดีตทำไร่ส้มอยู่ในบริเวณพื้นที่ทางตอนเหนือของเมืองน่านมาแต่ก่อน คุณถนอมศรี จึงเป็นคนหัวเวียงเหนือโดยกำเนิด และตนเองได้ประกอบอาชีพค้าขายของชำแต่เด็กตั้งแต่เริ่มจำความได้ เพราะตนเองได้รับการศึกษาจนถึงเพียงชั้นประถมศึกษาที่ 4 โดยตั้งโต๊ะ-ตั่งขายอยู่ริมถนนหน้าบ้าน ซึ่งในอดีตเป็นเพียงถนนลูกรังที่น้ำจากแม่น้ำน่านมักเอ่อท่วมมาถึงอยู่เสมอ ในอดีตการเดินทางไปยังตัวเมืองน่านที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศใต้จะอาศัยการเดินเท้าไป เนื่องจากไม่มีรถประจำทางหรือรถรับจ้างให้บริการ และต้องผ่านป่าในบริเวณที่เป็นพื้นที่ค่ายสุริยพงษ์ปัจจุบัน

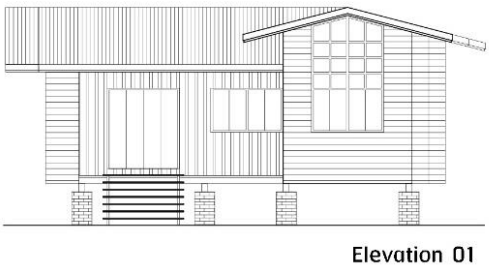

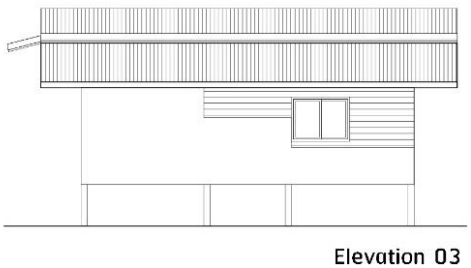
ภาพที่ 68 บริเวณด้านหลังของเรือนเป็นห้องครัว และพื้นที่ซักล้าง ซึ่งได้รับการต่อเติมขึ้นมาในภายหลัง ด้วยโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก

ภาพที่ 69 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์

9) บ้านคุณสัมพันธ์ จินะ หมู่ 6 ตำบลฝายแก้ว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

บ้านหลังนี้เป็นที่อยู่อาศัยของครอบครัวจินะ ซึ่งมีอาชีพเกี่ยวกับไม้ เจ้าของปัจจุบันคือ คุณสัมพันธ์ จินะ ซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมอยู่ที่อำเภอท่าวังผา คุณสัมพันธ์มีอาชีพเป็นพ่อค้าไม้ และเป็นบุตรชายของนายศรี จินะ ซึ่งเป็นสล่าแปงบ้านคุณถนอมศรี เหล่าโกศลวัฒน์ ปัจจุบันบ้านหลังนี้เป็นบ้านร้าง เนื่องจากคุณสัมพันธ์เพิ่งเสียชีวิตลง และลูกๆได้ย้ายไปอยู่ที่อื่นหมด โดยมีลูกสาวคนเล็กเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบบ้านในปัจจุบัน ซึ่งคาดว่าน่าจะสร้างตามมาหลังจากบ้านคุณถนอมศรีประมาณ 2-3 ปี (ประมาณปี พ.ศ. 2508 -2509) แต่ที่แน่ชัดคือ ตัวบ้านมีอายุอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 52 ปี เนื่องจากคุณอัมพร อินทิพย์ หลังจากแต่งงานเมื่อตอนอายุ 18 ปี ได้ย้ายมาอยู่อาศัยในฝั่งตรงข้ามบ้านคุณสัมพันธ์และได้เห็นบ้านหลังนี้แล้ว (ปัจจุบันคุณอัมพรอายุ 61 ปี) โดยคุณสัมพันธ์เป็นสล่าแปงบ้านด้วยตนเอง ซึ่งชาวบ้านแถวนั้นในอดีตเรียกว่า สล่าพันธ์

ภาพที่ 70 ลักษณะรูปทรงภายนอกของบ้านคุณสัมพันธ์ เมื่อมองจากทางด้านทิศใต้

บ้านของคุณสัมพันธ์ตั้งอยู่บนที่ดินหัวมุมขนาดประมาณ 2 งาน ระหว่างถนน และ เป็นอาคารครึ่งตึกครึ่งไม้ ชั้นล่างเป็นโครงสร้างคานด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ในขณะที่โครงสร้างและองค์ประกอบของชั้นบน บันได และโครงหลังคาเป็นไม้ทั้งหมด ตัวอาคารถูกสร้างขึ้นมาเป็นลักษณะเรือนแถวไม้กึ่งบ้าน โดยในชั้นล่างด้านหน้าแบ่งเป็นสองคูหาเหมือนลักษณะห้องแถว เป็นห้องโถงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ด้านหลังห้องโถงนี้เป็นโถงบริการที่มีหลังคาลาดต่อจากพื้นชั้นสองมาคลุม ซึ่งมีห้องครัว ห้องอาบน้ำ ห้องส้วม และห้องนอนวางตัวอยู่รอบโถงในทุกๆด้าน ระหว่างห้องโถงด้านหน้ากับโถงบริการเป็นทางเข้าอาคารจากทางด้านข้าง ซึ่งมีบันไดขึ้นชั้นบนวางอยู่ติดกัน

ภาพที่ 71 โถงด้านหลังของอาคาร ซึ่งมีขนาดใหญ่และทำหน้าที่เชื่อมห้องครัว ห้องน้ำ และห้องนอนด้านหลังเข้าด้วยกัน

ชั้นบนของอาคารเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมดตั้งแต่บันไดขึ้น โครงหลังคา ผนังกั้นห้อง ระเบียง และชุดประตูหน้าต่าง เนื่องจากคุณสัมพันธ์เป็นสล่าผู้แปงบ้านหลังนี้เอง ความกว้างของหน้าไม้ การเข้าไม้ การวางเคร่า และการแบ่งระยะช่องเปิด และลวดลายประกอบอาคารต่างๆ จึงมีความประณีต และมั่นคงแข็งแรงกว่าเรือนไม้หลังอื่นๆที่พบเห็นทั่วไป ถึงแม้จะผ่านการใช้งานมาประมาณครึ่งศตวรรษ แต่ไม้ที่ใช้ในอาคารยังอยู่ในสภาพที่ดีและแข็งแรง วงกบและบานประตู-หน้าต่างยังสามารถเปิดปิดและลงกลอนได้อย่างสนิททุกบาน การวางผังในชั้นบนมีลักษณะที่เรียบง่าย โดยเป็นการแบ่งความกว้างตามคูหาที่เป็นสองช่วงในชั้นล่าง ให้ช่วงหนึ่ง

ตลอดความลึกของอาคารเป็นโถงซึ่งมีระเบียงยื่นออกมายังถนนด้านหน้า และมีชุดหน้าต่างบานเปิดคู่ 2 ชุดในแต่ละช่วงเสา ในขณะที่อีกช่วงหนึ่งเป็นห้องนอน 2 ห้อง วางเรียงต่อกันไปตามความลึก แต่ละห้องสามารถเข้าถึงได้โดยตรงจากโถง

ภาพที่ 72 ชั้นบนของอาคารซึ่งเป็นโครงสร้างไม้ทั้งหมด

อาคารมีรายละเอียดประกอบอาคารที่เรียบง่าย แต่แสดงถึงความสามารถในเชิงช่าง เช่น ราวกันตกของระเบียงในชั้นบน ช่องลมบริเวณยอดผนังต่อกับผืนหลังคา ราวบันได และบานหน้าต่างของชั้นหนึ่งด้านประชิดถนนด้านหน้า ที่ดูภายนอกเหมือนเป็นประตูบานเฟี้ยมเช่นเดียวกับในอีกช่วงของคูหา แต่กลับเป็นชุดหน้าต่างบานเปิดบน-ล่างในแต่ละช่วง ที่มีการแบ่งช่วงให้ล้อกับระยะของประตูบานเฟี้ยมแต่ละบาน ลูกเล่นเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงการเป็นสล่าฝีมือดีของคุณสัมพันธ์ ที่แปงบ้านหลังนี้ขึ้นด้วยมือของตนเอง

ภาพที่ 73 ด้านหน้าและด้านข้างของอาคารที่ติดถนนซอยถูกสร้างประชิดกับแนวถนนเหมือนอาคารห้องแถว เช่นเดียวกับการวางผังและรูปด้านหน้าของอาคารที่เลียนแบบห้องแถว

ภาพที่ 74 ผังพื้นและรูปด้านของบ้านคุณสัมพันธ์ จินะ

10) อาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

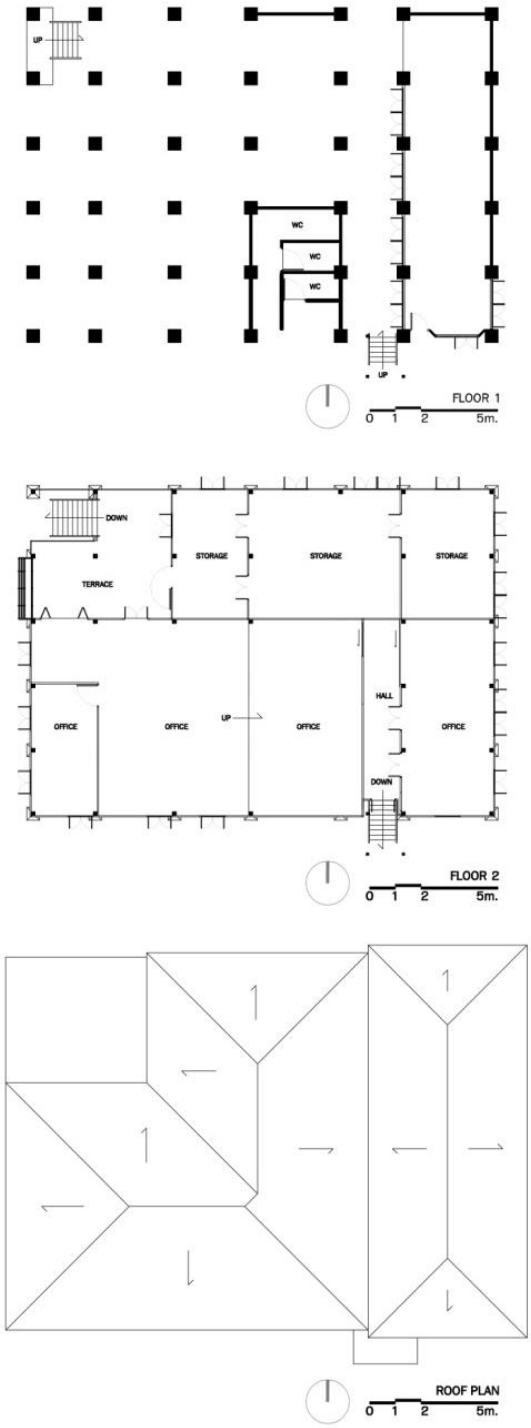
อาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน มีชื่อเรียกเดิมว่า โอสถสภานครน่าน หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า โอสถศาลา หรือ โอสถสถาน ซึ่งถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ทำงานของแพทย์หลวงประจำเมืองน่าน (นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดในปัจจุบัน) การก่อสร้างแล้วเสร็จและได้ทำบุญฉลองอาคารเปิดเป็นโอสถสภาของรัฐบาล ในวันที่ 1 กรกฎาคม พ.ศ. 2468 ตามพระราชดำริของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระเจ้าดิศวรกุมาร กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยในสมัยนั้น เพื่อให้เป็นหน่วยงานหลักในการควบคุมโรคและรักษาพยาบาล โดยแต่ละท้องถิ่นจะต้องจัดหาทุนเพื่อตั้งโอสถสภาประจำท้องที่ของตนขึ้นเอง ในกรณีของเมืองน่านการจัดตั้งได้รับการสนับสนุนจาก อำมาตย์โทเจ้าราชวงศ์สิทธิสารพร้อมทั้งบุตร ธิดา และนัดดา ของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ที่ได้บริจาคทรัพย์สร้างอาคารขึ้นเพื่ออุทิศถวายพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดช ผู้เป็นพระเจ้านครน่าน ที่เป็นพระชนกนารถ ที่ถึงแก่พิราลัยในวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2461

ในปี พ.ศ. 2475 อาคารได้รับการเปลี่ยนชื่อเป็น “สุขศาลา” และในระยะเวลาต่อมาได้ถูกเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็น “ที่ทำการอนามัยจังหวัด” โดยมีขุนเวชวิศิฏ เป็นแพทย์หลวงประจำนครน่าน หรือนายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดน่านคนแรก หลังจากที่โรงพยาบาลน่านได้เปิดให้บริการขึ้นในปี พ.ศ. 2499 จึงได้ทำการสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ไปอยู่ที่อาคารสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดน่าน ในพื้นที่ของโรงพยาบาลน่านในปัจจุบัน และใช้อาคารหลังนี้เป็นสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านตั้งแต่นั้นมา โดยมีนายถวิล ภู่งาม เป็นสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านคนแรกที่มาปฏิบัติหน้าที่ในอาคารหลังนี้ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2493

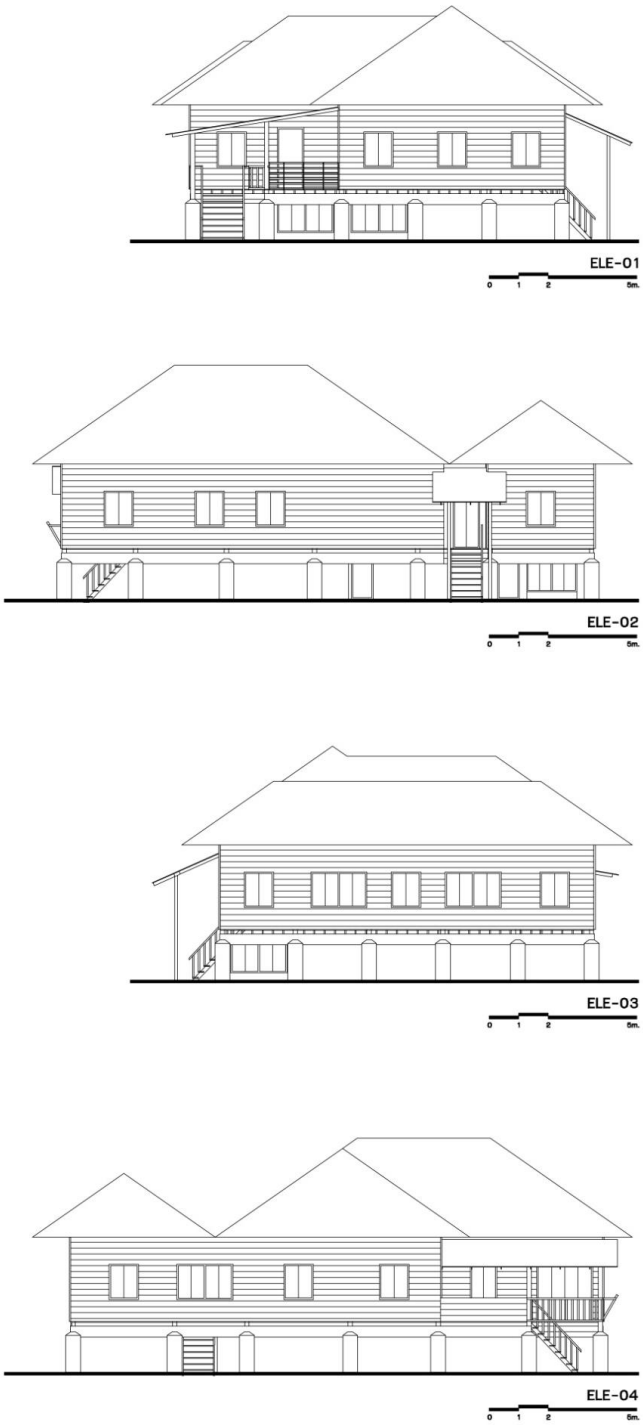
อาคารประกอบด้วยเรือนใหญ่สองเรือนวางขวางกัน โดยมีระเบียงเชื่อมถึงกัน ด้านบนของระเบียงมีหลังคาคลุมและมีรางน้ำอยู่ตรงกลางวิ่งขนานไปกับระเบียงตามยาว ปัจจุบันอาคารอยู่ในสภาพที่ค่อนข้างทรุดโทรม เนื่องจากโดนน้ำท่วมอยู่บ่อยครั้ง ทำให้พื้นที่ใต้ถุนอาคารและห้องที่กั้นขึ้นมาภายหลังถูกปล่อยทิ้งร้าง ยกเว้นห้องน้ำที่ในช่วงที่น้ำไม่ท่วมก็ยังพอใช้สอยได้ตามปกติ ในอดีตอาคารเป็นเรือนยกใต้ถุนโล่งในทั้งหมด โดยโครงสร้างและส่วนประกอบของอาคารในชั้นบนที่เป็นไม้ทั้งหมดจะวางอยู่บนเสาอิฐก่อที่ฉาบปิดทับด้วยปูนฉาบ บันไดขึ้นเรือนสู่ระเบียงในชั้นบนจะอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ระเบียงด้านหน้าทำหน้าที่เสมือนโถงต้อนรับ ที่เชื่อมต่อไปยังห้องทำงานต่างของอาคารที่แบ่งเป็นสองแถว ห้องทำงานในทั้งสองแถวจะออกมาบรรจบกันที่ระเบียงด้านหลัง ซึ่งเป็นองค์ประกอบเชื่อมอาคารทางด้านหลังที่วางตัวขวางอาคารทางด้านหน้า ปัจจุบันห้องในแถวด้านใต้ยังคงถูกใช้สอยเป็นสำนักงาน ในขณะที่ห้องในแถวด้านเหนือถูกปล่อยร้างเป็นห้องเก็บของ ระเบียงที่เชื่อมอาคารสองหลังเข้าด้วยกัน และอาคารทางด้านหลังถูกกั้นผนัง ทำให้ผังอาคารแบ่งออกเป็นสองฝั่งตลอดทั้งแนวต่อเนื่องมาจากด้านหน้า โดยห้องในแถวด้านทิศเหนือถูกปล่อยทิ้งร้าง หรือไว้สำหรับเก็บของในทั้งหมด และมีสภาพที่ทรุดโทรมกว่าห้องในแถวด้านทิศใต้ ที่ใช้เป็นสำนักงานตลอดพื้นที่ทั้งแนว

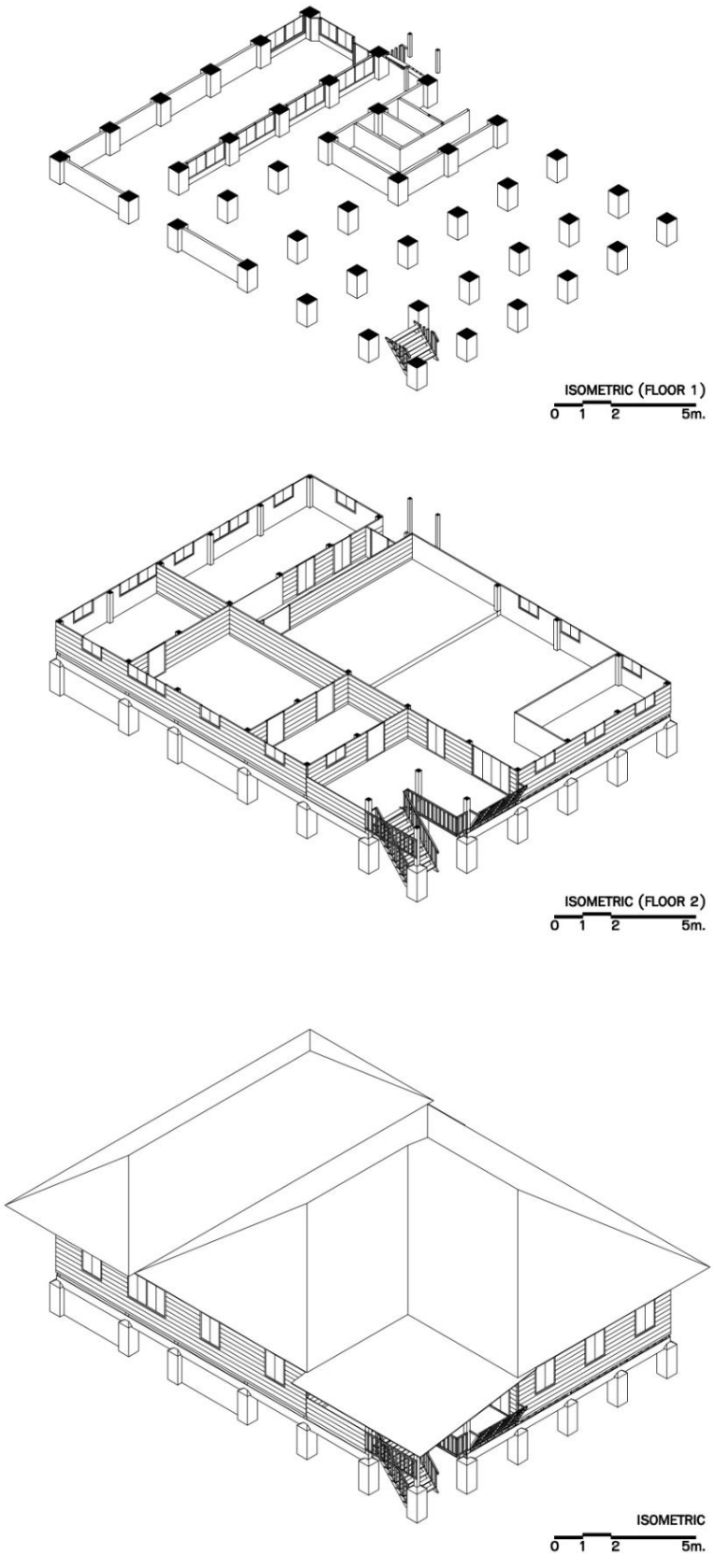
ภาพที่ 75 ลักษณะภายนอกและสภาพแวดล้อมโดยรอบของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน และบรรยากาศการเก็บข้อมูล

ภาพที่ 76 ผังพื้นของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 77 รูปด้านอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 78 ภาพสามมิติแสดงปริมาตรของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน

4.1.3 การสำรวจสืบค้นทรัพยากรด้านวัฒนธรรม

จากการทำงานร่วมกับภาคีในพื้นที่ ทำให้ทราบถึงทรัพยากรด้านวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐานผู้คนในเขตชุมชนเมืองน่าน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1) งานแกะสลักไม้พื้นบ้าน

งานแกะสลักไม้เคยเป็นที่นิยมกระทำกันอย่างกว้างขวางในเขตเมืองน่าน จนกลายเป็นศิลปะพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์ของน่านประเภทหนึ่ง ดังจะเห็นได้จากกการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ถวายวัด ซึ่งในอดีตคนในชุมชนจะแกะสลักกันเอง และเขียนชื่อและวันที่ที่ตนเองถวายวัด จนทำให้มีพระพุทธรูปไม้เต็มไปทั่วทุกวิหารของวัดในเขตเทศบาลเมืองน่าน และกลายเป็นเรื่องปกติ ธรรมดาที่กระทำและเห็นได้ทั่วไปในสมัยหนึ่งของเมืองน่าน การแจกจ่ายออกไปเพื่อลดจำนวนพระพุทธรูปไม้ที่มีปริมาณเป็นจำนวนมากเกินกว่าพื้นที่ของวิหารจะรองรับได้จึงเกิดขึ้น จนทำให้พระพุทธรูปไม้เหลือจำนวนลดน้อยลง ประกอบกับไม่มีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ถวายวัดจากคนในชุมชนเหมือนในอดีตเข้ามาเสริมใหม่ ทำให้พระพุทธรูปไม้ในปัจจุบันกลายเป็นของมีค่าหายากในขณะที่ผู้ที่แกะสลักไม้ได้เหลือคนที่นับจำนวนได้เพียงไม่กี่คน คุณสุรัช สีพนม เป็นผู้หนึ่งที่ได้ฝึกฝนการแกะสลักด้วยตนเองจนสามารถแกะสลักไม้เป็นพระพุทธรูปและสิ่งของอื่นๆได้อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ปัจจุบันคุณสุรัชใช้พื้นที่บริวณบ้านของตนเองเป็นที่ผลิตงานศิลปะหลากหลายประเภทตั้งแต่ การแกะสลัก งานจิตรกรรม และงานประดิษฐ์อื่นๆ ด้วยความสนใจเป็นการส่วนตัวและฝึกฝนด้วยตนเองตั้งแต่เมื่ออายุราว 8-9 ขวบ แต่ในช่วงวัยเด็กไม่ได้ทำอย่างต่อเนื่อง และเริ่มกลับมาฝึกฝนอย่างจริงจังเมื่ออายุมากขึ้น จนสามารถผลิตงานได้เร็วขึ้นจากแต่เดิมที่ใช้เวลาเป็นปีในการแกะสลักพระเพียง 1-2 องค์ มาเป็นเพียงในระยะเวลาไม่กี่สัปดาห์ นอกจากนี้ยังสามารถแกะสลักหิน แกะสลักภาพนูนต่ำ วาดภาพบนกระดาษ และพื้นผ้าใบได้อย่างมีแบบฉบับเฉพาะตน

ภาพที่ 79 พื้นที่ทำงาน และผลงานแกะสลักพระไม้ ที่ตั้งอยู่ในบริเวณบ้านของคุณสุรัช สีพนม

ส่วนใหญ่ไม้ที่นำมาแกะสลักจะใช้ไม้ตะเคียนเป็นหลัก เพราะเมื่อแกะสลักเสร็จแล้วจะให้สีเข้มแบบน้ำตาลดำ มีความสวยงาม เนื้อไม้คงทน และสามารถขายได้ราคาดี ส่วนไม้ที่มีสีอ่อนลงมาคือ ไม้ขนุน ไม้จันทร์หอม และไม้เต็งรัง ราคาขายของพระขนาดหน้าตัก 4 นิ้ว ซึ่งเป็นขนาดมาตรฐานที่ทำจากไม้ตะเคียน โดยมีราคาตั้งต้นอยู่ที่ 3,500 บาท ส่วนราคาของพระไม้ต่อองค์อื่นๆ จะมีการคิดราคาโดยใช้หน่วยวัดเป็นนิ้ว โดยวัดจากขนาดหน้าตักพระเช่นเดียวกัน ราคาขายของพระไม้แกะสลักจะขึ้นอยู่กับความประณีตสวยงามและคุณภาพไม้ที่ใช้ ซึ่งราคาเริ่มต้นจะอยู่ที่ประมาณ 300 บาทขึ้นไป การแกะสลักพระหนึ่งองค์ใช้ระยะเวลาราว 6-7 วัน หากองค์พระมีขนาดที่ใหญ่ขึ้นระยะเวลาการแกะสลักก็จะนานขึ้น ซึ่งอาจใช้เวลากว่าสิบวัน โดยแต่ละวันใช้ระยะเวลาการแกะสลักประมาณ 3-4 ชั่วโมง เนื่องจากอาชีพหลักของนายสุรัชเป็นผู้รักษาความปลอดภัย การแกะสลักและทำงานศิลปะอื่นๆจึงกระทำได้เฉพาะเวลาว่างจากงานประจำ ที่ผ่านมามีผู้ติดต่อให้นายสุรัชแกะสลักพระไม้ให้อย่างต่อเนื่อง แต่เนื่องด้วยภาระงานประจำที่ต้องรับผิดชอบ จึงทำให้การผลิตงานแกะสลักพระไม้รับได้เพียงจำกัด ตามเวลาที่ตนมีอยู่ ไม่สามารถเร่งให้เสร็จเร็วหรือเพิ่มปริมาณผลงานให้มากขึ้นในเวลาเท่าเดิมได้ดีกว่านี้

พื้นที่ทำงานแกะสลักของคุณสุรัชเป็นห้างที่ได้จัดทำขึ้นอย่างง่ายๆบริเวณภายนอกบ้าน ซึ่งเป็นที่เก็บเครื่องมือ และชิ้นงานที่ได้ทำเสร็จแล้วรอการจำหน่ายออกไป ผลงานของคุณสุรัชที่โดดเด่น เช่น พระบัวเข็ม แกะสลักไม้หน้าตักขนาด 4 นิ้ว ความสูงประมาณ 7 นิ้ว ซึ่งมีเอกลักษณ์ที่สำคัญคือ ฐานขององค์พระจะมีการแกะสลักนูนต่ำเป็นรูปสัตว์น้ำต่างๆ เช่น ปลา หอย หรือปู พระบัวเข็มเป็นความเชื่อของคนในท้องถิ่นว่า พระบัวเข็มนั้นประดิษฐานอยู่ในบาดาล จึงมีความสัมพันธ์กับน้ำหรือสัตว์น้ำ ซึ่งหากเป็นพระในปางอื่นจะไม่ปรากฏการแกะสลักหรือประดับเป็นรูปสัตว์น้ำแต่อย่างใด

ภาพที่ 80 ตัวอย่างพระบัวเข็ม ฝีมือการแกะสลักโดยนายสุรัช สีพนม

สถานการณ์การแกะสลักพระไม้ของเมืองน่านในปัจจุบันได้เสื่อมความนิยมลงอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มเยาวชนคนรุ่นใหม่ไม่ได้สนใจในงานหัตถศิลป์ประเภทนี้อย่างจริงจังอีกต่อไป ตามสภาพสังคมและค่านิยมในปัจจุบัน ซึ่งทำให้ผู้ที่สนใจศึกษาและฝึกฝนการแกะสลักพระไม้มีจำนวนลดลงเรื่อยๆจนนับคนได้ในปัจจุบัน คุณสุรัชแสดงความเห็นว่า งานแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่านนี้จะหายไปในเวลาไม่ช้า ซึ่งหากมีผู้ที่สนใจงานแกะสลักตนเองก็พร้อมที่จะสอนให้ โครงการวิจัยจึงได้สร้างกระบวนการในการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่วัดมหาโพธิ โดยให้คุณสุรัชได้เข้าไปมีส่วนร่วมในฐานะที่ปรึกษาผู้เข้ารับการอบรม และประสานกับชุมชนและเครือข่ายภาคีในพื้นที่ เพื่อให้คุณสุรัชได้มีส่วนร่วมกับกิจกรรมต่างๆของโครงการวิจัยอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 81 คุณสุรัช สีพนม (ซ้าย) ตู้เก็บชิ้นงานแกะสลักภายในบ้านคุณสุรัช (ขวา)

นอกเหนือจากการแกะสลักพระไม้ นายสุรัชยังมีผลงานภาพวาด ภาพแกะสลักนูนต่ำ และการแกะสลักหินเป็นองค์พระขนาดเล็กที่มีลักษณะคล้ายพระเครื่องแต่ขนาดใหญ่กว่า ซึ่งเรียกว่า “ฮางยา” (รางฝนยาสมุนไพร) การแกะสลักอาศัยสิ่วหัวเพชรจากอยุธยาเป็นเครื่องมือหลัก โดยใช้มวลสารจากเศษโอ่งมังกรที่แตกแล้ว ผลงานเหล่านี้ยังไม่ได้ถูกนำไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก เนื่องจากภาระงานประจำของคุณสุรัช ทำให้ไม่มีเวลาในการนำผลงานเหล่านี้ออกมาจัดแสดงให้คนทั่วไปได้ชมกัน[3]

ภาพที่ 82 ผลงานฮางยา (ซ้าย) และภาพแกะสลักนูนต่ำ (ขวา) ของคุณสุรัช สีพนม

[3] สัมภาษณ์นายสุรัช สีพนม ชาวชุมชนบ้านพระเนตร อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2559

2) ชุมชนทำอิฐโบราณบ้านพวงพยอม

จากการสำรวจเส้นทางบ้านพวงพยอม – สะพานศรีบุญเรืองโดยเริ่มเดินจากแนวคูเมืองเวียงเหนือด้านทิศใต้และพบกับโรงงานอิฐมอญแบบปั้นมือ พบว่ามีโรงงานและเตาเผาอิฐอยู่จำนวน 2 - 3 แห่ง คณะวิจัยได้เข้าทำการสอบถามนายอู๋ ศรีใจ ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานอิฐมอญแบบปั้นมือในชุมชนบ้านพวงพยอม ถึงภูมิปัญญาตลอดจนกรรมวิธีการผลิต ตลอดจนความต้องการของตลาดอิฐมอญ และได้ทำการสำรวจสภาพแวดล้อมของพื้นที่ชุมชนเพิ่มเติมควบคู่กันไป

ปัจจุบันอุตสาหกรรมอิฐมอญที่เกิดขึ้นภายในชุมชนบ้านพวงพยอมนั้นแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือการผลิตอิฐมอญแบบที่ใช้เครื่องและการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ ความแตกต่างที่เห็นได้อย่างชัดเจนหากเมื่อเข้าไปยังโรงงานผลิตอิฐมอญนั้นๆ คือ อิฐที่ผลิตออกมาจากโรงงานผลิตอิฐมอญแบบที่ใช้เครื่องจะมีผิวสัมผัสมันเรียบรวมทั้งมีรูและร่องบากแนวยาว ลักษณะการผลิตดังกล่าวเป็นไปเพื่อตอบสนองอุตสหกรรมการก่อสร้างสมัยใหม่ที่เน้นอิฐที่ก่อสร้างง่าย และมีความทนทานสูง ซึ่งมีความแตกต่างจากอิฐมอญที่มาจากโรงงานที่มีลักษณะการผลิตแบบปั้นมือ เพราะอิฐมอญที่ได้จะมีผิสัมผัสที่หยาบ เนื่องจากดินเหนียวซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักจะเป็นดินจอมปลวกที่ถูกเลือกสรรมาเป็นอย่างดี ผสมรวมเข้าด้วยกันกับแกลบ จึงมีน้ำหนักเบาเพราะมีรูพรุนในเนื้ออิฐทั้งก้อน เมื่อนำอิฐ 2 ประเภทไปก่อด้วยซีเมนต์แล้ว เมื่อแข็งตัวดีแล้ว ลองนำมาทุบเพื่อแยกซีเมนต์ออกจะพบว่าอิฐที่ปั้นด้วยมือจะมีการผสานกับซีเมนต์ได้ดีกว่า ทำให้กระเทาะออกได้ยาก ส่วนอิฐจากเครื่องจะกระเทาะออกได้ง่ายกว่า[4]

ภาพที่ 83 โรงงานทำอิฐของนายอู๋ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

จากการค้นคว้าเพิ่มเติมพบว่าภูมิปัญญาการและอุตสาหกรรมอิฐมอญแบบปั้นมือนั้นมีรายละเอียดปลีกย่อยต่างๆ อีกมากมาย จากกระทู้สนทนา “อิฐทำมือ กับช่างทำอิฐรุ่นสุดท้ายในจังหวัดน่าน”[5] ซึ่งมีการสัมภาษณ์คุณประยุทธ์ ช่างทำอิฐที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านพวงพยอมเช่นกันพบว่า การทำอิฐของชุมชนเป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สืบทอดมาตั้งแต่รุ่นปู่รุ่นพ่อ ซึ่งปัจจุบันคุณประยุทธ์คงจะเป็นรุ่นสุดท้ายในจังหวัด การถ่ายทอดภูมิปัญญาเกิดขึ้นจากการคลุกคลีกับการทำอิฐตั้งแต่เกิด สืบต่อจากบรรพบุรุษ เมื่อเติบโตขึ้นจึงมีความผูกพันกับการทำอิฐแบบปั้นมือและยึดเป็นอาชีพของตน ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพที่มีความมั่นคง สามารถหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวได้ ย้อนหลังไปเมื่อสิบกว่าปีก่อนยังมีคนทำอิฐมอญปั้นมือกันหลายเจ้า และแพร่หลายกันมากโดยเฉพาะในแถบชุมชนบ้านพวงพยอม ทั้งจังหวัดน่านจะมีที่เพียงชุมชนบ้านพวงพะยอมเท่านั้นที่ทำอิฐมอญปั้นมือ แต่ปัจจุบันเหลือทำกันอยู่เพียง 6 – 7 คน ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นกลุ่มเครือญาติของคุณประยุทธ์ ปกติแล้วการทำงานจะทำเป็นคู่สามีภรรยา ผู้ชายทำงานที่ต้องใช้แรง เช่น ยกดิน เทดินใส่แบบ ยกแบบ ฯลฯ ส่วนผู้หญิงทำงานที่เบากว่า ลักษณะเด่นของอิฐมอญปั้นมือแบบโบราณ คือ เมื่อปั้นเสร็จใหม่ๆจะมีสีส้มจางๆ แต่เมื่อผ่านแดดฝนไปนานๆจะมีสีส้มอมชมพูที่สวยงามและแข็งแกร่งทนทานขึ้น ซึ่งแตกต่างจากอิฐมอญที่ผลิตโดยเครื่องจักร

[4] **อิฐมอญเมืองน่าน (บ้านพวงพยอม).** [ออนไลน์] http://paimadee.com/ItmornNan.html เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

[5] **อิฐทำมือ กับช่างทำอิฐรุ่นสุดท้ายในจังหวัดน่าน.** [ออนไลน์] http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6221.0 เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

ภาพที่ 84 ภาพเปรียบเทียบอิฐโบราณจากภูเพียงแช่แห้ง (ซ้าย) และอิฐที่ใหม่ที่ได้จากอุตสาหกรรมการทำอิฐมอญแบบปั้นมือ (ขวา)
ที่มา : http://www.reurnthai.com/index.php?topic=6221.0 เข้าถึงเมื่อ 28 มีนาคม 2559

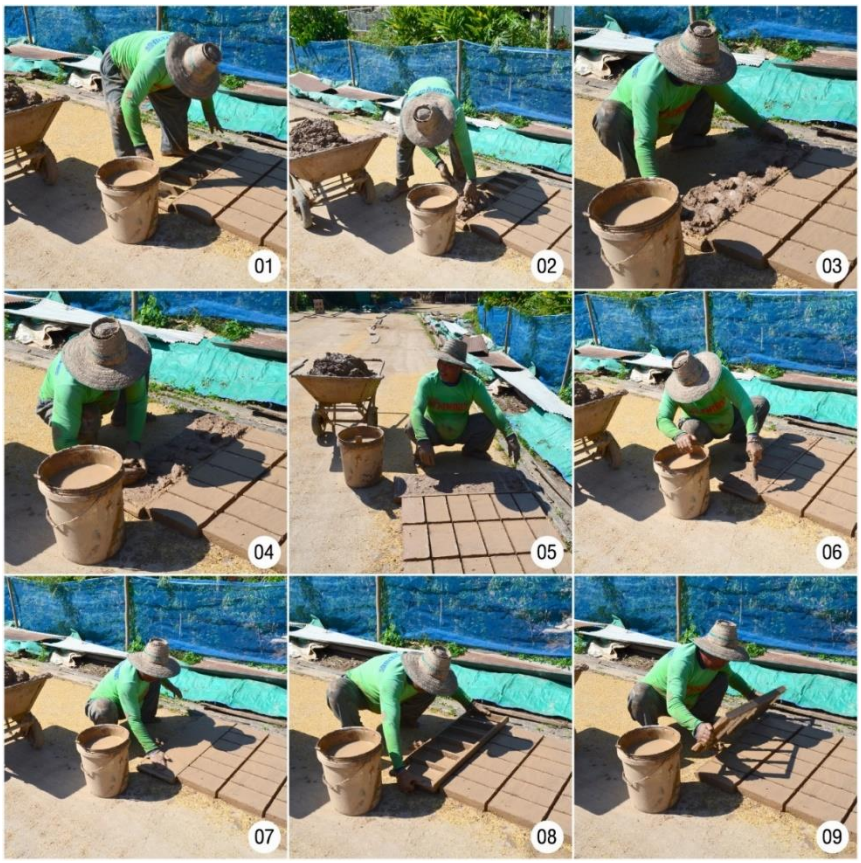
อิฐที่ผลิตด้วยเครื่องจักรจะมีเพียงขนาดมาตราฐานซึ่งมีเพียงขนาดเดียว แต่อิฐที่ปั้นด้วยมือจะมี 3 ขนาด และอาจมีบ้างที่ผู้รับเหมานำเอาอิฐต้นแบบมาจากโบราณสถานที่กำลังบูรณะมาให้ช่างอิฐทำตามขนาดต้นแบบนั้น กระบวนการทำอิฐใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 20 วัน หรืออาจมากกว่าในช่วงฤดูมรสุมที่มีฝนตกอยู่เสมอ ทำให้อากาศชื้น และหากเป็นช่วงฤดูน้ำหลากอาจต้องหยุดการผลิตทั้งหมด เพราะน้ำจากลำน้ำน่านมักจะหลากเข้าท่วมพื้นที่ชุมชนอยู่เสมอ วัตถุดิบและกรรมวิธีการผลิตอิฐมอญปั้นมือแบบโบราณสามารถสรุปได้ดังต่อไปนี้

- วัตถุดิบใช้ในการผลิต
    1. *ดินจอมปลวก* เป็นดินจอมปลวกที่ในอดีตสามารถหาได้ง่ายในเขตเมือง รวมทั้งมีคนขุดและเร่ขายดินจอมปลวกอย่างเป็นล่ำเป็นสัน จนทำให้เกิดเป็นอาชีพของชาวบ้านเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งอาชีพ ปัจจุบันพื้นที่ที่คนขุดหาดินจอมปลวกมาขายไกลเขตชุมชนออกไปเรื่อยๆ แต่ก็ยังถือว่าไม่เป็นปัญหาใหญ่เนื่องจากยังมีคนเข้ามาเสนอขายดินจอมปลวกให้อยู่เป็นระยะ หรือสามารถสั่งเป็นจำนวนมากๆ ในคราวเดียวได้ แต่ในปัจจุบันดินจอมปลวกชาวบ้านรู้กันนั้น ก็คือดินที่อยู่ในระดับสูงเหนือพื้นท้องนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือดินที่อยู่ในพื้นที่ๆ ใช้ทำไร่ทำสวนหรือจะเรียกว่าดินหัวไร่ปลายนาก็น่าจะได้ ดินเหล่านี้เป็นดินตะกอนที่มาจากการหลากท่วมของแม่น้ำ เนื้อดินจะมีขนาดของเม็ดดินใกล้เคียงกัน มีปริมาณสารประกอบของธาตุ Carbon ค่อนข้างต่ำ (Carbonaceous Materials) จึงต้องมีการผสมแกลบเข้าไป ต่างกับอิฐมอญที่ทำกันในภาคกลาง เช่นแถวจังหวัดอ่างทองที่ใช้ดินจากท้องนาได้โดยตรง เนื่องจากมีปริมาณของสารประกอบของธาตุคาร์บอนสูงพอเหมาะอยู่แล้ว
    2. *แกลบ* เป็นวัตถุดิบที่ยังคงหาได้ง่ายในพื้นที่เนื่องจากเมืองน่านเป็นจังหวัดที่ยังคงมีการปลูกข้าวอยู่เป็นจำนวนมาก
    3. *น้ำ* เพื่อเป็นส่วนผสมให้ดินเหลวข้นและสามารถอัดเข้าบล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้ได้โดยง่าย
    4. *บล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้* มีลักษณะเป็นแผ่นไม่สี่เหลี่ยมตีเป็นช่องสี่เหลี่ยมเว้นเป็นช่องๆ กว้างยาวเท่ากับขนาดอิฐที่ต้องการ
    5. *ฟืน* ใช้สำหรับเผาก้อนอิฐที่ตากแห้งได้ที่แล้ว โดยการเผาในปัจจุบันอาจเริ่มมีปัญหาบ้าง อันเนื่องจากนโยบายและมาตราการมีการรณรงค์ลดโลกร้อน นโยบายจากส่วนกลางให้หน่วยงานรัฐประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านหยุดการเผาฟืนเผาซากพืชไร่เพื่อลดควันเขม่าต่างๆ แต่เนื่องจากการอยู่ร่วมกันของชาวบ้านในพื้นที่ยังคงวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมอยู่ ส่วนใหญ่จึงอาศัยการพูดคุยและปรึกษาหาแนวทางป้องกันร่วมกัน
    6. *เตาเผา* เป็นเตาที่สร้างจากอิฐมอญที่ตนสามารถผลิตได้ ขนาดไม่ใหญ่มาก โดยมีลักษณะเป็นโพรงข้างในซึ่งเป็นการนำอิฐมากองให้เป็นตั้งสูงเป็นโพรงข้างใน จากนั้นนำดินมาพอกไว้ส่วนบนสุด จุดไฟเผารุมอยู่ข้างในโพรงให้ดินแห้ง แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนวัสดุประสานเป็นซีเมนต์เนื่องจากสามารถทนความร้อนได้ดีกว่าดินเหนียว (ภาพที่ 85)
    7. *สภาพอากาศและแสงแดด* เป็นองค์ประกอบที่เป็นตัวแปรหลักที่ช่วยให้กระบวนการผลิตเร็วขึ้น อิฐมอญที่นำมาตากแดดตากลมสามารถแห้งได้เร็วยิ่งเป็นผลดีมากเท่านั้น

ภาพที่ 85 เตาเผาที่ตั้งอยู่ภายในโรงงานทำอิฐของคุณอู่ ศรีใจ ชุมชนบ้านพวงพยอม เทศบาลเมืองน่าน จังหวัดน่าน

- ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบโบราณ
    1. วางบล๊อคพิมพ์หรือแบบไม้เป็นแนวชิดลานตาก หรือหากมีแนวก้อนดินอยู่แล้วก็ยึดแนวก้อนดินเดิมโดยวางบล็อคประชิดกับก้อนดินที่ตากอยู่ก่อนหน้า
    2. นำเอาดินที่ผสมเสร็จที่มีลักษณะคล้ายดินโคลนเหนียวลงวางไว้บนบล็อคโดยกะปริมาณให้พอเหมาะ
    3. ใช้แรงมือกดดินให้ลงไปในบล๊อคให้เต็ม
    4. ปาดดินส่วนเกินออก
    5. ใช้ผ่ามือกดดินอีกครั้งจนแน่น หากมีบางส่วนที่ยุบก็สามารถเพิ่มดินลงไปได้
    6. ใช้แท่งไม้เรียวแหลมคว้านรอบขอบไม้แต่ละช่องเพื่อไม่ให้ดินเหนียวติดบล๊อคไม้เมื่อต้องดึงออก
    7. แต่งหน้าผิวดินให้เรียบโดยสาดน้ำลงบนผิวดินให้ทั่ว จากนั้นเอามือปาดไปมา
    8. ดึงบล๊อคพิมพ์ออกด้วยความระมัดระวัง โดยหากมีก้อนดินที่ติดบล็อกขึ้นมาแล้วตกลงไปหมายถึง การเสียอิฐไปหนึ่งก้อน และต้องเริ่มทำซ้ำขั้นตอนเดิมใหม่
    9. ดึงบล๊อคพิมพ์ออกและเริ่มทำซ้ำขั้นตอนที่ 1

ภาพที่ 86 ขั้นตอนการผลิตอิฐมอญแบบปั้นมือ

ภายหลังขั้นตอนการอัดดินก้อนเสร็จแล้ว ก้อนดินเหล่านี้จะถูกทิ้งไว้กลางลานให้แดดเผาจนหมาด จากนั้นจึงนำมาวางเรียงซ้อนกัน เพื่อให้แดดและลมช่วยทำให้อิฐแห้งสนิทแล้วจึงจะสามารถนำไปเผาได้ รวมกระบวนการทั้งสิ้นใช้เวลาปรมาณ 20 วัน หรือมากกว่า ขึ้นอยู่กับสภาพอากาศ ปัจจุบันช่างทำอิฐล้วนแล้วแต่ประสบปัญหาในการหาพื้นที่ตาก ซึ่งต้องอาศัยพื้นที่ที่กว้างขวางพอ เนื่องจากพื้นที่ว่างในชุมชนต่างถูกจับจองมีเจ้าของเกือบทั้งหมด จึงต้องอาศัยการเช่าที่จากคนอื่นแทน

ภาพที่ 87 ลานตากอิฐและลักษณะการจัดเรียงอิฐตามภูมิปัญญาชาวบ้าน

3) การต้องลายผ้า

การต้องลายผ้าเป็นงานหัตถศิลป์ที่หาดูได้ยากในปัจจุบัน เนื่องจากมีวิธีการทำต้องอาศัยความประณีต ละเอียดอ่อน และใช้สมาธิสูงในการผลิต ในพื้นที่เมืองน่านมีเพียงไม่กี่ชุมชนที่ยังคงสืบสานการต้องลายผ้า เพื่อใช้สำหรับตกแต่งอาคารสถานที่ให้สวยงาม พื้นที่ที่ยังผลิตงานหัตถศิลป์นี้อยู่ที่ทางผู้วิจัยได้เข้าไปสำรวจเก็บข้อมูลคือ วัดกู่คำ ซึ่งมีการต้องลายผ้าของพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนอย่างสม่ำเสมอ อุปกรณ์หลักที่ใช้ในการต้องลายผ้าคือ ผ้าโทรเร ดินสอร่างแบบ สิ่วหลากหลายขนาดที่มีด้ามจับสั้นเพื่อที่เวลาตอกลายจะได้ไม่บังสายตา ค้อนตอก (โดยส่วนใหญ่ใช้ค้อนไม้) แท่นรองไม้ ตะปูสำหรับยึดผ้า เป็นต้น ขั้นตอนการทำผ้าตอกลายอจไม่มีความซับซ้อน แต่ต้องอาศัยสมาธิและความปราณีต ซึ่งมีรายละเอียดของวิธีการทำดังนี้

1. พับผ้าโทรเรที่เตรียมไว้เป็นทบๆ ตามจำนวนที่ต้องการ จากนั้นยึดผ้าเข้ากับแท่นรองไม้ด้วยตะปู
2. ร่างแบบ (ขึ้นลาย) ไว้บนแผ่นพื้นผ้าที่อยู่ด้านบนสุดโดยใช้ดินสอร่างแบบให้มีความชัดเจน
3. เตรียมสิ่วให้มีความเหมาสมกับขนาดและลักษณะตามเส้นร่างที่ต้องการจะตอก (ขึ้นหน้าสิ่ว) โดยการวางสิ่วตั้งตรงกับผืนผ้า
4. ใช้ค้อนไม้ตอกผ้าให้ทะลุ โดยการขึ้นหน้าสิ่วต้องขึ้นหน้าสิ่วที่มีความคล้ายหรือมีความใกล้เคียงกันก่อน โดยมีการลงน้ำหนักที่พอดีไม่แรงหรือเบาเกินไป
5. ทำซ้ำขั้นตอนที่ 3 และ 4 เพื่อเดินลายไปเรื่อยๆ
6. หากมีรายละเอียดที่ต้องการจะเพิ่ม (ก่อลาย) สามารถทำได้โดยการร่างแบบเพิ่มและทำจากขอบข้างไล่เข้าไปในตัวแบบด้านใน

ภาพที่ 88 “ต้องลาย” หัตถศิลป์ที่ได้รับการสานต่อโดยพระสงฆ์และเยาวชนชุมชนวัดกู่คำ

4) หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ

ชุมชนและวัดมหาโพธิมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ตั้งแต่ครั้งสมัยที่บ้านเมืองน่านยังมีพญาเจ้าเมืองเป็นผู้ปกครองเมืองต่างๆ เช่น เมืองปัว เวียงสา นาน้อย ศิลาเพชร เป็นต้น โดยมีเมืองน่านเป็นศูนย์กลาง และได้มีการกวาดต้อนอพยพผู้คนเข้ามาตั้งรกรากในเมืองต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งมีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า มีสองพี่น้อง นายไชย และนายพรม อพยพย้ายถิ่นฐานจากเมืองหงสาวดีเข้ามาอยู่ในเมืองน่าน และได้ตั้งบ้านเรือนทำกินอยู่ที่ "บ้านโต่งโป่ง" ซึ่งเป็นที่ตั้งของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา น่าน ในปัจจุบัน ต่อมานายพรมได้มาแต่งงานอยู่กินกับนางดวงแปง โดยได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันตกของต้นโพธิ์ ส่วนนายไชยออกบวชเดินธุดงค์จาริกแสวงบุญไปเรื่อยๆ เมื่อชราภาพ ก็อยากกลับมาอยู่ใกล้กับนายพรมผู้เป็นน้อง จึงได้มาสร้างอารามกุฏิหลังเล็กๆ อยู่ในบริเวณวัดมหาโพธิในปัจจุบัน พร้อมกับปลูกต้นโพธิ์กับต้นตาลไว้ (และยังอยู่คู่กันกับวัดมาจนถึงทุกวันนี้) โดยในครานั้นมีนายพรม นางดวงแปง นายยารังสี นางสุธรรมมา พร้อมทั้งเพื่อนบ้านอีกประมาณ 30 หลังคาเรือน ได้ช่วยกันอุปถัมภ์วัด โดยได้สร้างวิหารขึ้นหลังหนึ่งเป็นรูปบัวผัด หรือดอกบัว (ตอนหลังเหลือแต่ฐานบัวคว่ำบัวหงายเท่านั้น) หลังจากนั้นก็ได้พระพุทธรูปไม้ (พระประธานองค์ปัจจุบัน) มาจากวัดพระแก้ว ซึ่งเป็นวัดที่สร้างขึ้นคู่กับคุ้มแก้ว (คุ้มหลวง) ในสมัยที่เจ้าหลวงสุมนเทวราชได้ย้ายเมืองหนีน้ำท่วมขึ้นมายังเวียงเหนือ และสร้างคุ้มแก้วขึ้นใกล้กับต้นโพธิ บริเวณภายในค่ายสุริยพงษ์ผริตเดช ซึ่งปัจจุบันถูกรื้อถอนไปหมดแล้ว โดยในสมัยนั้นพระวิหารของวัดแก้วสร้างด้วยไม้และมุงหลังคาด้วยหญ้าคา ในครั้งหนึ่งพระเณรได้จุดพลุยิงขึ้นฟ้า (บอกไฟข้าวต้มมัด) แต่เกิดอุบัติเหตุพลุหรือบอกไฟข้าวต้มตกลงบนหลังคาวิหาร ทำให้ไฟไหม้วิหารจนหมด ยกเว้นพระพุทธรูปไม้องค์หนึ่งซึ่งถูกหมกอยู่ในกองขี้เถ้า เจ้าเมืองและชาวบ้านถือเป็นปาฏิหาริย์ จึงได้นำพระพุทธรูปองค์นี้ฝากไว้ที่วัดมหาโพธิ ต่อมาก็ยกให้เพื่อเป็นพระประธานของวัดมหาโพธิ สืบต่อเรื่อยมาตราบจนทุกวันนี้

หอพระไตรปิฎก หรือที่คนน่านเรียกว่าหอธรรม สร้างขึ้นเพื่อใช้เก็บคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งหลาย ที่บรรจุอยู่ในหีบธรรม โดยหอธรรมนั้น มีการสร้างขึ้นหลากหลายรูปแบบ แล้วแต่กำลังศรัทธาของชาวบ้านและสล่าผู้ออกแบบ โดยหอธรรมหลังเดิมของวัดมหาโพธิสร้างขึ้นเมื่อประมาณ 60 กว่าปีที่แล้ว โดยสล่าดวง วัดสวนหอม กับสล่าปั๋น ถุงสายแก้ว โดยสร้างเป็นอาคารไม้ทั้งหลัง ชั้นสอง บริเวณช่องกลางระหว่างเสาทั้ง 4 ต้นปิดผนังทึบ เพื่อป้องกันไม่ให้สัตว์ต่างๆ (มด มอด หนู ปลวก) เข้าไปทำลายเอกสารทางพระพุทธศาสนา ซึ่งภายในมีหีบบรรจุคัมภีร์พระไตรปิฎกอยู่ ต่อมาเจ้าอาวาสในสมัยนั้นเห็นว่า อาคารของโบสถ์ กุฏิ หอธรรม ที่ตั้งอยู่ภายในวัดทำมุมสามเส้ากัน เห็นว่าไม่เป็นมงคล จึงได้รื้อกุฏิ และหอธรรมออก โดยสร้างกุฏิขึ้นใหม่บริเวณที่เดิมของหอธรรม โดยได้ย้ายหีบพระธรรมทั้งหมดไปเก็บไว้ในโบสถ์

มรดกทางวัฒนธรรมมากมายถูกเก็บรักษาไว้ภายในวัดจากนั้นเป็นต้นมา ทั้งพระประธานของวัดมหาโพธิเอง และโบราณวัตถุต่างๆ หรือแม้กระทั้งคัมภีร์ใบลานที่ถูกเก็บรักษาไว้ในหีบธรรมซึ่งถือเป็นหนึ่งในแหล่งข้อมูลทางประวัติศาสตร์ที่อาจมีการกล่าวถึงทรัพยากรต่างๆ ภายในเมืองน่านที่อาจไม่ได้พบเห็นหรือไม่ได้มีการพูดถึงในวงกว้างมาก่อน ทางวัดมหาโพธิได้มีแผนการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนซึ่งอยู่ในขั้นตอนการดำเนินการการจัดทำทะเบียนประวัติของโบราณวัตถุต่างๆ ที่ถูกค้นพบภายในวัด โดยหนึ่งในนั้นมีคัมภีร์ใบลานถูกเก็บรวบรวมไว้ในหีบธรรมจำนวนมาก แต่ยังไม่ได้มีการอ่านหรือแปลความ ทางชุมชนจึงทำการประสานงานผ่านผู้วิจัย ซึ่งทางโครงการได้ประสานกับ ดร.กรด เหล็กสมบูรณ์ หัวหน้าศูนย์พัฒนานวัตกรรมและสื่อดิจิทัลล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญในการศึกษาคัมภีร์ใบลาน ให้เข้ามาทำการสำรวจ เก็บข้อมูล และแปลความเนื้อหาคัมภีร์ใบลานดังกล่าว โดยมุ่งหวังที่จะให้ข้อมูลที่ได้รับการแปลความแล้วเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ศึกษาองค์ความรู้ในอดีต ทั้งนักศึกษา ประชาชนทั่วไป ชุมชนเมืองน่าน ตลอดจนวงการล้านนาคดีศึกษา และด้วยความคาดหวังว่า เนื้อหาที่ได้มาจากการอ่านคัมภีร์ใบลานนี้ อาจให้ข้อมูลใหม่ๆที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่านก็เป็นได้

ภาพที่ 89 หีบธรรมและคัมภีร์ใบลานภายในวิหารวัดมหาโพธิ

4.2 การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชน โดยการยกกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เป็นตัวแทน

กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่ได้ดำเนินโครงการมาตั้งแต่โครงการระยะที่ 1 และ 2 ยังคงได้รับการผลักดันให้เกิดความต่อเนื่อง และสร้างกลไกในการติดตามผลงานที่เป็นระบบมากขึ้น โดยการประสานงานกันระหว่างผู้วิจัยและชาวชุมชนเมืองน่าน โดยเฉพาะหัวหน้าบ้าน และสมาชิกในชุมชนมหาโพธิ รวมทั้งภาคีเครือข่ายทำงานในพื้นที่ โดยอาศัยการประชุมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางและค้นหาเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน โดยการประชุมประชาคมร่วมกับชุมชน หน่วยงานต่างๆ และคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ และร่วมกันสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่โดยการประชุมประชาคม และกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้วิจัย ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา รวมถึงเป็นการประชาสัมพันธ์เผยแพร่โครงการผ่านหัวหน้าชุมชน โดยมุ่งหวังให้มีผู้เข้าร่วมการอบรมในจำนวนที่มากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนโครงการและเป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับโครงการการฝึกอบรม ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ในการเริ่มโครงการในระยะนี้ ผู้วิจัยได้ประชุมหารือกับหัวหน้าชุมชน และสมาชิกชุมชนมหาโพธิ ถึงผลจากการดำเนินงานโครงการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 1 หลังจากที่การอบรมได้เสร็จสิ้นไปตั้งแต่เมื่อกลางปี พ.ศ. 2557 และแนวทางการจัดการร่วมกันระหว่างโครงการวิจัยและคนในชุมชน ซึ่งพบว่า ผู้เข้าอบรมในครั้งแรกได้ทำการฝึกฝนด้วยตนเองต่อไปเท่าที่ตนเองจะพอมีความสามารถและเวลาที่พอจะหาได้มาจนถึงปัจจุบัน ปัญหาและข้อจำกัดไม่ได้อยู่ที่อุปกรณ์ในการแกะสลัก หรือไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะ แต่เป็นที่การจัดสรรเวลาของผู้ที่ได้รับการอบรมและฝึกได้ฝึกฝนต่อมาจนถึงปัจจุบัน ที่ยังไม่ได้มีการจัดตารางเวลาฝึกฝนด้วยตนเองอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง ซึ่งเป็นสิ่งที่ต้องการบุคคลกลางเข้าไปแก้ปัญหา ทางผู้วิจัยจึงพยายามหาเครือข่ายบุคคลที่สามารถเข้ามาดูแลและสร้างแรงจูงใจแก่ผู้แกะสลักให้มีมากขึ้น อีกทั้งยังมีความพยายามที่จะสร้างตารางเวลาในการฝึกฝนแบบประจำวันหรือแบบประจำสัปดาห์อย่างเป็นรูปธรรมที่มีลักษณะการปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ข้อจำกัดทางด้านการแกะสลักในพระพุทธรูปที่มีขนาดองค์เล็กลง ยังคงความยากและต้องมีการฝึกฝนที่มากขึ้น และอาจต้องการครูผู้สอนมาอบรมเทคนิควิธีในการแกะเพิ่มเติมหลังจากที่สามารถแกะสลักองค์พระขนาดมาตรฐานได้เชี่ยวชาญแล้ว

หลังจากที่ผู้แกะมีความเชี่ยวชาญในการแกะสลักพระพุทธรูปองค์เล็กลงแล้ว ทางโครงการวิจัยมีความเห็นว่าต้องมีมาตราการในการสร้างแรงผลักดัน สร้างแรงจูงใจ ให้มีการแกะสลักพระพุทธรูปอย่างสม่ำเสมอจนมีขนาดที่หลากหลาย และมีจำนวนมากพอ ซึ่งต้องอาศัยสมาชิกในชุมชนในการช่วยกันแกะสลัก ไม่ใช่จากคนเพียงคนเดียว และต้องให้เกิดกระบวนการในการสานต่อเทคนิควิธีการแกะสลักไปยังเยาวชนรุ่นต่อไปมากขึ้นเรื่อยๆ พระพุทธรูปที่ได้รับการแกะสลักที่มีจำนวนมากพอ ต้องได้รับการสื่อสารออกไปในวงกว้าง ทั้งภายใน และภายนอกชุมชน ถึงที่มาของพระพุทธรูปเหล่านี้ วัตถุประสงค์ในการแกะสลัก และโอกาสที่ผู้มีจิตกุศลหรือนักท่องเที่ยวทั่วไปจะได้เช่าบูชา ถวายพระพุทธรูปไม้เหล่านี้สู่วัด เหมือนเช่นวิถีที่เคยปฏิบัติเป็นปกติทั่วไปในอดีต ซึ่งถ้าหากได้เริ่มมีกิจกรรมนี้เกิดขึ้นจนครบกระบวนการแล้ว จะเกิดการบอกต่อและมีผู้ที่ถวายพระสู่วัดมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดเป็นวัฏจักรที่คนแกะสลัก เกิดแรงจูงใจในการแกะ ภูมิปัญญาการแกะสลักได้รับการสานต่อ เกิดการไหลเวียนทางเศรษฐกิจขึ้นในชุมชน และที่สำคัญที่สุดคือ การถวายพระพุทธรูปสู่วัดได้กลับมาเป็นวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่านอีกครั้ง ซึ่งกิจกรรมนี้อาจเริ่มต้นที่ชุมชนมหาโพธิก่อน เนื่องจากมีความพร้อมที่สุด จากนั้นจึงเป็นที่ชุมชนสถารศ ซึ่งมีการฝึกฝนของผู้เข้ารับการอบรมอยู่อย่างค่อนข้างต่อเนื่อง แต่ต้องได้รับการผลักดัน สนับสนุนในอีกหลายๆด้าน หลังจากนั้น ถ้าชุมชนทั้งสองกระทำการสำเร็จ ก็จะก่อให้เกิดกระแสในวิถีปฏิบัติเช่นเดียวกันตามมาจากชุมชนอื่นๆ ภายในเขตเทศบาลเมืองน่าน หรือพื้นที่อื่นๆ ภายในจังหวัดน่าน

ภาพที่ 90 การประชุมหารือแนวทางการปฏิบัติงานโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้กับผู้นำชุมชนและตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆในพื้นที่

ระหว่างการติดตามการดำเนินงานโครงการแกะสลักพระไม้ของชุมชนบ้านมหาโพธิ พบว่าสถานที่การปฏิบัติงานและพื้นที่ในการวางชิ้นงานที่ยังคงอยู่ในขั้นตอนการผลิตยังคงอยู่บริเวณด้านหลังวิหารวัด เนื่องจากพื้นที่ปฏิบัติงานอาจทำให้เกิดความสกปรกในบางครั้ง จึงทำให้ทางวัดต้องจัดหาพื้นที่ลับตาผู้คนที่สามารถทำงานได้อย่างสะดวก ชิ้นงานส่วนใหญ่ยังเป็นพระพุทธรูปขนาดใหญ่และยังขาดการแกะสลักใบหน้าซึ่งถือเป็นส่วนที่ต้องอาศัยความชำนาญและมีรายละเอียดสูง จึงทำให้เป็นส่วนที่ถูกละไว้และขาดการแกะสลักต่อให้เสร็จสิ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากผู้แกะสลักมีความกังวลถึงลักษณะใบหน้าขององค์พระที่ออกมาอาจจะไม่ได้รูป และส่งผลเสียต่อองค์รวมของพระทั้งหมด

ภาพที่ 91 พื้นที่การทำงาน (ซ้าย) และพระพุทธรูปไม้ที่แกะเกือบสมบูรณ์ (ขวา)

การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่เป็นการฝึกฝนความชำนาญในการแกะสลักพระพุทธรูปเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการพัฒนาทักษะสู่การต่อยอดเพื่อแกะสลักชิ้นงานประเภทอื่นๆ เช่น การแกะสลักเรือยาวจำลอง ซึ่งพระปลัดมงคล สิริมงคโลได้นำชิ้นงานมาให้โครงการชม ทำให้เห็นถึงความใส่ใจในรายละเอียดการทำงาน โดยเฉพาะในส่วนของหัวเรือและท้ายเรือซึ่งถือได้ว่ามีความปราณีตซึ่งเกิดมาจากการใช้เวลาอย่างยาวนานในการพัฒนาฝีมือการแกะสลัก จนสามารถแตกหน่อต่อยอดสู่งานแกะสลักประเภทอื่นได้ แต่ถึงอย่างไรคณะวิจัยก็ยังคงมีปราถนาที่จะเห็นพัฒนาการในการแกะสลักใบหน้าของพระพุทธรูปไม้และขนาดองค์พระที่เล็กลงจนสามารถผลิตขายให้นักท่องเที่ยวเช่าบูชาได้ในจำนวนมาก

ภาพที่ 92 การติดตามผลการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ (ซ้าย) และการนำทักษะที่ได้จากการฝึกอบรมมาต่อยอดและทำการทดลองแกะสลักเรือยาวจำลองโดยพระปลัดมงคล สิริมงคโล (ขวา)

ผู้วิจัยได้ร่วมหารือกับนายสันติ หาญสงคราม ตัวแทนจากองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) เกี่ยวกับโครงการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครังที่ ควบคู่ไปกับแนวทางการจัดสร้างศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อสร้างเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน และคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพทั้งส่วนของบุคคลและสถานที่ในการดำเนินงาน รวมถึงการร่วมกันสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ โดยโครงการได้อธิบายถึงผลการดำเนินงาน ปัญหาและแนวทางการแก้ปัญหา รวมทั้งวัตถุประสงค์และผลลัพท์ที่คาดหวังเมื่อสิ้นสุดโครงการ ตลอดจนแนวทางในการขับเคลื่อนโครงการที่จะทำให้เกิดแรงจูงใจแก่ผู้แกะสลัก เพื่อที่ทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างราบรื่นและได้ผลลัพธ์ที่มีประสิทธิภาพสูงสุด

ข้อสรุปจากการปรึกษาผู้นำชุมชน และตัวแทนจากหน่วยงานต่างๆ ทางโครงการวิจัยจึงจัดให้มีกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 ขึ้น ควบคู่ไปกับการวางแผนจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน โดยร่วมมือกับ เทศบาลเมืองน่าน องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท.) ซึ่งทั้งสองหน่วยงานมีแผนจะพัฒนาและดำเนินโครงการในลักษณะเดียวกันให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมร่วมกับชุมชนอยู่แล้วเช่นกัน และหากกล่าวถึงผู้ประสานงานภาคพื้นที่ตนมีความเห็นว่าอาจเป็นกลุ่มผู้ที่สนใจหรือเยาวชนที่มีความต้องการสืบสานศิลปวัฒนธรรมน่านเป็นทุนเดิม ซึ่งอาจจะมีการติดต่อประสานงานเพิ่มเติมภายหลัง

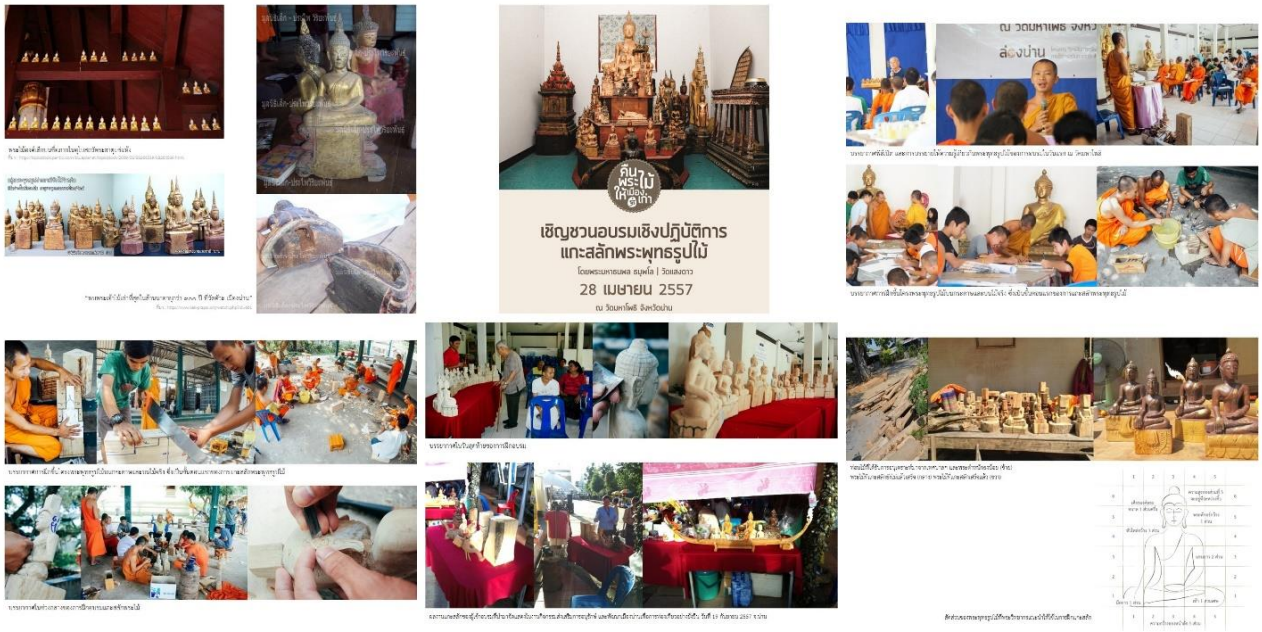
การถวายพระพุทธรูปไม้ในเมืองน่านนั้น เกิดขึ้นมาได้อย่างไรไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัด มีเพียงข้อสันนิษฐานที่เล่าสืบต่อกันมาว่าสมัยก่อนเมืองน่านได้ตกเป็นเมืองประเทศราชทั้งของล้านนาและพม่ามาอย่างยาวนาน ผู้คนในเมืองถูกกวาดต้อนจนต้องทิ้งเมืองให้ร้างอยู่หลายครั้งหลายครา ดังนั้นโลหะสำริดจึงเป็นวัตถุที่หายากและถูกตรวจตราเข้มงวด เนื่องจากมีความสำคัญในการใช้สร้างเป็นอาวุธในการสู้รบ ในช่วงเวลาดังกล่าวการหล่อองค์พระพุทธรูปด้วยโลหะจึงเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยาก แตกต่างจากการใช้ไม้ ซึ่งไม้ในสมัยก่อนเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น ชาวบ้านจึงนิยมแกะสลักพระพุทธรูปไม้แทนการหล่อพระพุทธรูปสำริด ผนวกกับงานช่างฝีมือถือเป็นทักษะที่คนโบราณส่วนใหญ่ต่างมีความสามารถเป็นเรื่องปกติ นอกจากที่เมืองน่านแล้ว เรายังสามารถพบพระพุทธรูปไม้ได้มากในทั้งทางภาคอีสาน และในประเทศลาว เนื่องจากตามประวัติศาสตร์น่านและล้านช้างมักตกเป็นเมืองขึ้นภายใต้การปกครองของพม่าและสยามอยู่เสมอ ทำให้เกิดการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมประเพณีระหว่างกัน
สถานที่ที่สามารถสังเกตเห็นการถวายบูชาพระพุทธรูปไม้แก่วัดได้เป็นอย่างดีสถานที่หนึ่ง คือ วัดพระธาตุแช่แห้ง ซึ่งเป็นวัดสำคัญของน่านมาตั้งแต่ครั้งก่อร่างสร้างเมือง และมีความสัมพันธ์กันกับทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมืองต่างๆ ภายในเมืองน่านมาเป็นเวลาช้านาน ตั้งแต่สมัยของพญาการเมือง (พ.ศ. 1901 - 1906) ที่ได้ย้ายราชธานีจากเมืองปัว มาตั้งอยู่ที่ดอยภูเพียงแช่แห้ง บริเวณด้านทิศตะวันออกของแม่น้ำน่านเพื่อทำนุบำรุงพระธาตุแช่แห้งที่ได้อันเชิญมาจากกรุงสุโขทัย พัฒนาการทางเศรษฐกิจ-สังคมส่งผลให้เมืองน่านมีพัฒนาการอย่างต่อเนื่อง เกิดการทำนุบำรุงพุทธศาสนาซึ่งถือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสิ่งที่ชาวเมืองเคารพนับถือ ทั้งการสร้างและบูรณะศาสนสถาน การจัดงานสมโภชและร่วมทำบุญในประเพณีต่างๆ เพื่อระดมทรัพย์เพื่อใช้สำหรับอุดหนุนค้ำจุนพุทธศาสนา หรือแม้กระทั่งการถวายพระพุทธรูปไม้แกะสลักเพื่อเป็นพุทธบูชา

เมื่อแหงนมองคื่อคานด้านในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง ยังคงสามารถเห็นว่ามีพระพุทธรูปไม้วางเรียงรายอยู่โดยรอบผนังและขื่อคานเป็นจำนวนมาก พระพุทธรูปไม้แกะสลักโดยส่วนใหญ่มีขนาดเล็ก ความสูง 15 – 25 เซนติเมตร และได้รับการแต่งสีเพียงไม่เกิน 4 สี คือ สีเหลือง สีขาว สีทอง และสีดำ จากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ของวัดพบว่า ในอดีตนั้นพระไม้แกะสลักมีจำนวนมากเนื่องจากวิถีปฏิบัติและค่านิยมของชาวเมืองน่านล้วนมีความประสงค์ที่จะแกะสลักพระไม้มาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยแทบทุกครัวเรือนจะมีผู้ที่สามารถแกะสลักพระไม้ได้อย่างงดงาม มีการสืบสานทักษะแบบรุ่นสู่รุ่น แต่เมื่อยุคสมัยที่เปลี่ยนไปส่งผลให้ค่านิยมและธรรมเนียมปฏิบัติที่มีอยู่เดิมเปลี่ยนแปลงตาม การถวายพระไม้จึงได้ลดความนิยมลงอย่างต่อเนื่อง พระไม้ที่มีอยู่เดิมบางส่วนได้ถูกชาวบ้านขอไปหรือการซื้อบูชาของคนต่างถิ่นหรือแม้แต่การเข้ามากว้านซื้อของพ่อค้าของโบราณ พระไม้แกะสลักภายในวัดจึงลดจำนวนลงอย่างต่อเนื่อง แต่ถึงอย่างไรทางวัดก็ยังคงเก็บรักษาพระพุทธรูปไม้บางส่วนเอาไว้เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรทางวัฒนธรรมสำคัญและเป็นมรดกตกทอดจากคนรุ่นก่อน เพื่อที่คนรุ่นหลังสามารถเข้ามาเยี่ยมชมและเกิดความตะหนักรู้ถึงคุณค่าของงานหัตถศิลป์ที่ทรงคุณค่านี้

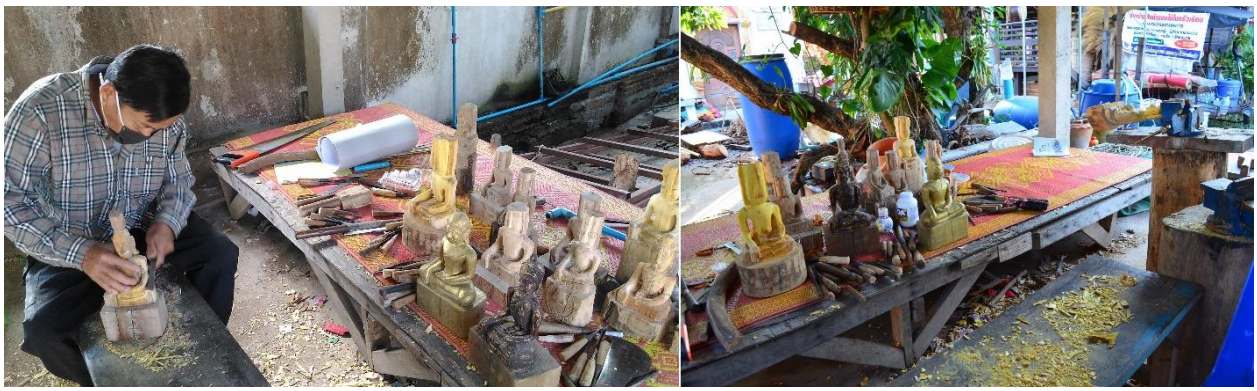

ภาพที่ 93 พระพุทธรูปไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในอุโบสถวัดพระธาตุแช่แห้ง

จากกิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ในการดำเนินโครงการระยะที่ 2 ที่เริ่มต้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นโครงการฝึกอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่มุ่งหวังให้เกิดการสานต่อภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่างขึ้นในหมู่คนทั่วไปในชุมชนเมืองน่าน และเกิดการฝึกฝนด้วยตนเองจนมีความชำนาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ในจำนวนมากพอที่คนในชุมชนอื่นๆ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยือน สามารถเช่าเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาภายในวัดได้ เริ่มต้นโครงการมีการพิจารณาชุมชนที่มีศักยภาพเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอบรม ซึ่งโดยสรุปแล้วได้ชุมชนบ้านมหาโพธิเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม และมีพระมหาธนพล ธมฺมพโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นวิทยากรในการฝึกอบรม มีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งสิ้น 19 คน ตลอดการฝึกอบรมทั้ง 7 วัน มีผู้เข้าร่วมจนถึงวันสุดท้ายจำนวนทั้งสิ้น 11 คน โดยสามารถแกะสลักพระไม้ที่มีรายละเอียดเกือบครบถ้วนสมบูรณ์จำนวน 6 องค์ ส่วนอีก 5 องค์ที่เหลือสามารถแกะได้โดยมีรายละเอียด 70 - 80% ภายหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมผู้วิจัยได้ติดตามผลผ่านการสอบถามความก้าวหน้าเป็นระยะๆอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้เกิดแรงจูงใจการฝึกและสามารถดำเนินการฝึกทักษะได้จนชำนาญ ซึ่งมักมีอุปสรรคเกิดขึ้นอยู่เสมอ เช่น การขาดแคลนเครื่องไม้เครื่องมือสำหรับแกะสลัก การขาดแรงจูงใจในการแกะสลัก เนื่องจากไม่มีรายการสั่งทำ และมูลค่าของงานที่ยังไม่ก่อให้เกิดรายได้ที่มั่นคง รวมไปถึงภารกิจส่วนบุคคลที่ส่งผลต่อการฝึกอบรมทำให้ขาดความต่อเนื่องในการฝึก อย่างไรก็ตามผู้วิจัยและภาคีการทำงานในพื้นที่ได้พยายามแก้ไขปัญหาและสร้างแรงจูงใจในการฝึกฝนแก่ผู้เข้ารับการอบรมอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

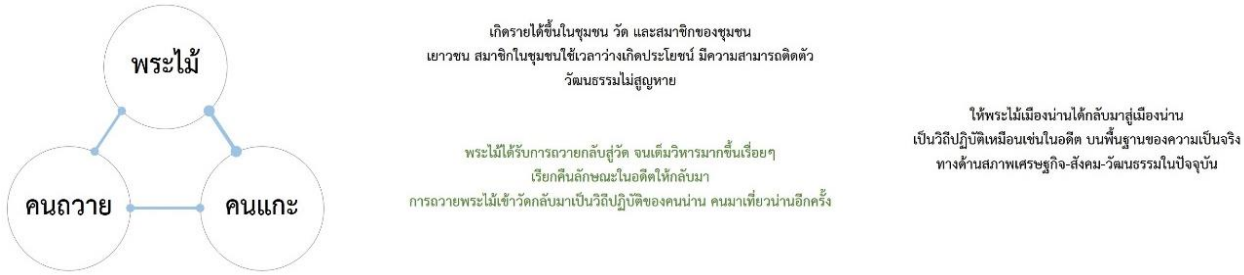

ภาพที่ 94 กิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ของโครงการวิจัยระยะที่ 2 ที่ผ่านมา

ภาพที่ 95 การฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่องของผู้เข้ารับการอบรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ที่วัดมหาโพธิจนถึงปัจจุบัน

เพื่อสานต่อการดำเนินกิจกรรมของโครงการระยะที่ 2 ให้เกิดผลลัพธ์ที่เข้มแข็ง และเกิดประโยชน์ต่อพื้นที่เมืองน่านที่กว้างขวางขึ้น โครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสานต่อโครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” โดยมุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะการแกะสลักพระไม้และสามารถฝึกฝนด้วยตนเองในภายหลัง เกิดการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนเชี่ยวชาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้อย่างชำนาญ การเพิ่มขึ้นของผู้ที่มีองค์ความรู้และทักษะการแกะสลักพระไม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตพระไม้องค์เล็กในจำนวนมากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมการเช่าถวายพระพุทธรูปไม้ในแต่ละชุมชนดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่จะเป็นการสืบสานภูมิปัญาทักษะเชิงช่างที่ผู้แกะสลักสามารถจะสร้างรายได้จากการผลิตพระไม้ออกมาเพื่อให้ผู้เช่านำมาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หากแต่ยังเป็นการฟื้นคืนวัฒนธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติของชาวพุทธเมืองน่านเดิมให้ลูกหลานได้ซึมซับและปฏิบัติตาม การเช่าถวาย พระไม้จะทำให้องค์พระพุทธรูปไม้จะยังคงประดิษฐานอยู่ภายในวัดและอยู่คู่บ้านคู่เมืองเมืองน่าน และส่งผลสืบเนื่องไปถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนให้เข้มแข็งขึ้น

ภาพที่ 96 แนวคิดการดำเนินงานกิจกรรมโครงการการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

ผู้วิจัยได้ทำการออกแบบชื่อและสัญลักษณ์กิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ขึ้นมา เพื่อสื่อถึงการถวายทานพระไม้ หรือ “ถวายตานพระไม้” ในภาษาพื้นถิ่น มาเป็นเครื่องมือหลักในการพลิกฟื้นวิถีปฏิบัติในอดีต ตัวอักษรเป็นตัวเอียง เพื่อสื่อถึงการเคลื่อนไหวกิจกรรมที่ไม่หยุดนิ่ง มุมขวาบนเป็นตราสัญลักษณ์โครงการใหญ่ “ล่องน่าน” ชื่อโครงการทั้งหมดขนาบข้างด้วยเส้นตั้งหนาสองเส้นในทั้งสองฝั่ง เพื่อแสดงถึงการร่วมกันประคับประคองกิจกรรมให้ดำรงอยู่จากชาวเมืองน่าน ให้การแกะสลักพระไม้กลับมาดำรงอยู่คู่กับชาวเมืองน่านอีกครั้งและสืบต่อไปยังอนาคต

ภาพที่ 97 สัญลักษณ์กิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

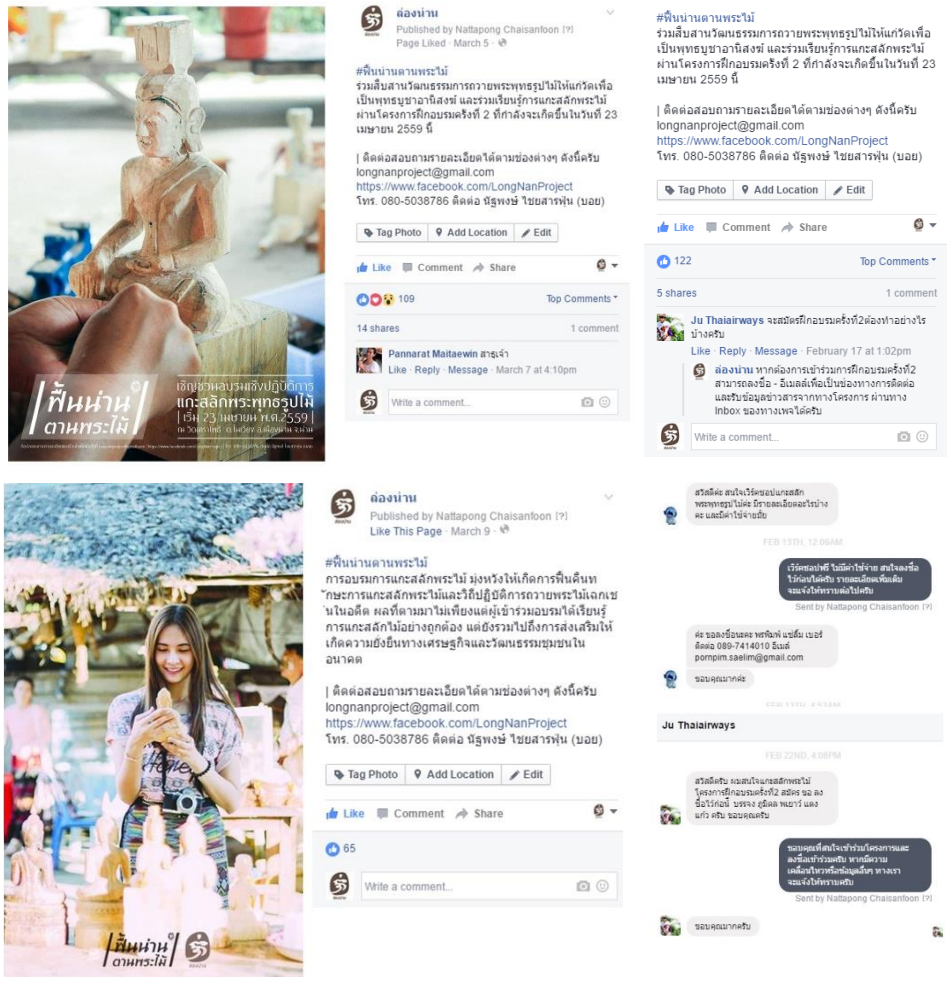
โครงการวิจัยได้ประชุมหารือกับเครือข่ายภาคีการทำงานอีกหลายครั้ง เพื่อหาเวลา และสถานที่ รวมทั้งสร้างรูปแบบการอบรมและติดตามผลที่เหมาะสมกับผู้เข้ารับการอบรม ซึ่งการอบรมกิจกรรมโครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ได้จัดให้มีพิธีเปิดการอบรมขึ้นในวันเสาร์ที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 โดยมีพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นพระวิทยากร และมีพระเฉลิมและพระปลัดมงคล สิริมงคโล เป็นพระวิทยากรผู้ช่วย ในการดูแลและให้คำแนะนำผู้รับการอบรม ที่จะต้องเข้ามาฝึกปฏิบัติ 3 วันต่อสัปดาห์ (อังคาร พฤหัสบดี และเสาร์) วันละ 1 ชั่วโมง เป็นอย่างน้อย และมีการเช็คชื่อโดยพระวิทยากร โดยมีการวางเป้าหมายของการแกะสลักไว้คือ ผู้เข้าร่วมการอบรมสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ตามระยะเวลาที่กำหนดและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้จะได้รับประกาศนียบัตรจากผู้ทางโครงการ เป้าหมายของโครงการนั้นมุ่งหวังให้การแกะสลักพระไม้ของชาวบ้านเป็นไปเพื่อนำผลผลิตที่ได้มาตั้งให้นักท่องเที่ยวบูชาถวายคืนสู่วัด มิใช่เป็นการเรียนรู้เพื่อแกะสลักและหารายได้ส่วนตน ทั้งนี้ตัวโครงการมีการตั้งวัตถุประสงค์ให้กิจกรรมดังกล่าวเป็นไปเพื่อส่งเสริมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน ชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้จากการฝึกอบรมและเป็นผลต่อเนื่องที่เกิดจากการฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ รายได้ที่เกิดจากการ

ให้เช่าบูชาพระไม้เพื่อถวายวัดจะมีถูกแบ่งเป็นสองส่วนให้แก่ผู้แกะสลักและทางวัดในสัดส่วน 80 :20 โดยมีคณะกรรมการวัด ซึ่งมีหัวหน้าบ้านเป็นประธาน เป็นผู้ดูแลผลประโยชน์

ภาพที่ 98 การประชุมหารือในวาระต่างๆ เพื่อหาข้อสรุปในการจัดกิจกรรมโครงการ“ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

หลังจากที่การวางแผนในรายละเอียดด้านต่างๆเกี่ยวกับการอบรมได้ข้อสรุปเป็นที่เรียบร้อยแล้ว โครงการวิจัยได้ทำการประชาสัมพันธ์การอบรมผ่านช่องทางต่างๆ เช่น เฟสบุคล่องน่าน และโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์ นอกเหนือจากอาศัยการบอกต่อโดยหัวหน้าบ้าน ผ่านการประชุมสมาชิกภายในชุมชนของแต่ละชุมชน ซึ่งทำให้มีผู้สนใจเข้าสอบถามรายละเอียดโครงการอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 99 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการกิจกรรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ในเพจเฟสบุค “ล่องน่าน” และการให้ความสนใจตอบรับ

ภาพที่ 100 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

แผนผังที่ 2 แผนที่ประชาสัมพันธ์สถานที่จัดอบรม “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” ณ วัดมหาโพธิ บ้านมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน

ภาพที่ 101 สื่อประชาสัมพันธ์โครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ครั้งที่ 2 “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้”

รายละเอียดการอบรมเชิงปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ “ฟื้นน่าน ตานพระไม้” มีดังต่อไปนี้

1. ชื่อโครงการกิจกรรม ฟื้นน่าน-ตานพระไม้

ภายใต้โครงการ : การถ่ายทอดองค์ความรู้ทางทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมเมืองน่าน ผ่านการศึกษาพัฒนาการของเมืองและกิจกรรมทางวัฒนธรรม : ภายใต้การสนับสนุนของ หน่วยบูรณาการวิจัยและความร่วมมือเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ (ABC Unit) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

2. หน่วยงานที่รับผิดชอบ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ชุมชนบ้านมหาโพธิ สมาชิกชุมชนเมืองน่าน และเทศบาลเมืองน่าน

3. หลักการและเหตุผล

ในอดีตการถวายพระไม้เป็นพุทธบูชาในวัดเมืองน่านเป็นวิถีปฏิบัติของคนเมืองน่านมาแต่โบราณ แต่ปัจจุบันการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมดังกล่าวได้เลือนหายไปจากวิถีปฏิบัติของชาวเมืองน่าน ในขณะที่พระไม้ที่มีอยู่ในวัดในอดีตกลับถูกลักลอบขโมยหรือถูกจ่ายแจกไปจนเกือบหมดสิ้น ขณะเดียวกันช่างแกะสลักพระพุทธรูปไม้ก็มีจำนวนน้อยลงไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงสมควรฟื้นฟูและกระตุ้นให้คนในชุมชนได้กลับมาหวนลำลึกวิถีปฏิบัติการถวายพระพุทธรูปไม้อีกครั้งหนึ่ง

โครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” เป็นกิจกรรมฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชาที่มีการดำเนินอย่างต่อเนื่อง โดยเป็นส่วนหนึ่งของโครงการการจัดการทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมเมืองน่าน ที่คณะวิจัยได้ดำเนินงานมาก่อนหน้านี้ การลงพื้นที่เพื่อศึกษาเชิงลึกทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาลักษณะจำเพาะของพระพุทธรูปไม้ และความสำคัญที่มีต่อวิถีพุทธของชาวเมืองน่าน โดยเฉพาะการหายไปของวิถีปฏิบัติเดิมทั้งการแกะสลักพระไม้และการถวายพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชา เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดการจัดกิจกรรม “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” ขึ้นในเวลาต่อมา โดยเริ่มต้นในเดือนเมษายน พ.ศ. 2557 ซึ่งเป็นโครงการฝึกอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่มุ่งหวังให้เกิดการสานต่อภูมิปัญญาและทักษะเชิงช่างขึ้นในหมู่คนทั่วไปในชุมชนเมืองน่าน และเกิดการฝึกฝนด้วยตนเองจนมีความชำนาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ในจำนวนมากพอที่คนในชุมชนอื่นๆ รวมไปถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยือน สามารถเช่าเพื่อนำไปถวายเป็นพุทธบูชาภายในวัดได้ เริ่มต้นโครงการมีการพิจารณาชุมชนที่มีศักยภาพเหมาะสมที่จะเป็นแหล่งเรียนรู้และฝึกอบรม ซึ่งโครงการได้พิจารณาเลือกชุมชนบ้านมหาโพธิเป็นพื้นที่จัดกิจกรรม และมีพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน เป็นวิทยากรในการฝึกอบรม มีผู้สนใจเข้าร่วมทั้งสิ้น 19 คน ตลอดการฝึกอบรมทั้ง 7 วัน มีผู้เข้าร่วมจนถึงวันสุดท้ายจำนวนทั้งสิ้น 11 คน โดยสามารถแกะสลักพระไม้ที่มีรายละเอียดเกือบครบถ้วนสมบูรณ์จำนวน 6 องค์ ส่วนอีก 5 องค์ที่เหลือสามารถแกะได้โดยมีรายละเอียด 70 - 80% ภายหลังจากเสร็จสิ้นการฝึกอบรมคณะวิจัยได้ติดตามผลผ่านการสอบถามความก้าวหน้าเป็นระยะ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการฝึกให้เป็นไปอย่างต่อเนื่องจนเกิดทักษะความชำนาญ ขณะเดียวกันระหว่างการดำเนินโครงการมักเกิดปัญหาขึ้นอยู่เสมอที่ทางคณะวิจัยต้องเข้าไปแก้ไข หรือสร้างกระบวนการบางอย่า เพื่อให้การทำงานดำเนินต่อไปได้ เช่น การขาดแคลนอุปกรณ์ในการแกะสลัก เนื่องจากอุปกรณ์บางอย่างชำรุดหรือสูญหายไป การขาดแรงจูงใจในการแกะสลักและล้มเลิกความตั้งใจในการฝึกฝนลงกลางคันของผู้เข้าอบรมบางคน หรือการติดภาระกิจส่วนตัวอยู่เสมอทำให้ไม่สามารถทำการฝึกฝนได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งคณะวิจัยและภาคีในพื้นที่ได้พยายามแก้ไขปัญหาและอธิบายถึงเป้าหมายสูงสุดของการฝึกอบรมแกะสลักพระไม้ ที่ต้องการให้เกิดการสานต่อวิถีปฏิบัติทั้งการแกะสลักพระไม้ การเช่าบูชา และการถวายพระไม้คืนสู่วัด ซึ่งถือเป็นการฟื้นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาวน่านให้กลับมาอีกครั้ง บนรากฐานที่ยั่งยืนและเหมาะสมกับยุคสมัย โดยมีชุมชนเป็นแกนหลักในการขับเคลื่อน เพื่อประโยชน์ของคนในชุมชนเอง

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น โครงการ “ฟื้นน่าน-ตานพระไม้” จึงเป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อสานต่อโครงการ “คืนพระไม้ให้เมืองเก่าน่าน” และเพื่อให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดของการดำเนินงาน ที่มุ่งหวังให้ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะการแกะสลักพระไม้และสามารถฝึกฝนด้วยตนเองในภายหลัง เกิดการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนเชี่ยวชาญและสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้อย่างชำนาญ การเพิ่มขึ้นของผู้ที่มีองค์ความรู้และทักษะการแกะสลักพระไม้จะเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิตพระไม้องค์เล็กในจำนวนมากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนให้เกิดกิจกรรมการเช่าถวายพระพุทธรูปไม้ในแต่ละชุมชนดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต กิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ไม่เพียงแต่จะเป็นการสืบสานภูมิปัญาทักษะเชิงช่างที่ผู้แกะสลักสามารถจะสร้างรายได้จากการผลิตพระไม้ออกมา จากการที่ผู้เช่านำมาถวายวัดเพื่อเป็นพุทธบูชา หากแต่ยังเป็นการฟื้นวัฒนธรรมอันเป็นวิถีปฏิบัติของชาวพุทธเมืองน่าน

เดิมให้ลูกหลานได้ทดลองปฏิบัติตาม การเช่าถวายพระไม้จะทำให้องค์พระพุทธรูปไม้จะยังคงประดิษฐานอยู่ภายในวัดและอยู่คู่บ้านคู่เมืองเมืองน่าน และส่งผลสืบเนื่องไปถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจชุมชนที่เกิดจากการเข้ามาของนักท่องเที่ยวในอนาคต ที่ล้วนแล้วแต่อยากเข้ามาสัมผัสวิถีน่านอันเป็นเอกลักษณ์ อย่างไรก็ตามกิจกรรมการแกะสลักพระไม้และกิจกรรมการเช่าบูชาพระไม้เพื่อเป็นพุทธบูชาที่จะเกิดขึ้นนี้ ยังคงต้องอาศัยความร่วมมือของคนในชุมชนและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องที่จะร่วมมือช่วยกันผลักดันขับเคลื่อนและสานต่อกิจกรรมเพื่อให้มีความยั่งยืนสืบไป

4. วัตถุประสงค์

4.1 ผู้เข้ารับการอบรมมีทักษะจากการฝึกฝนและมีการพัฒนาฝีมืออย่างต่อเนื่องจนสามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้ และมีจำนวนมากพอแก่การเช่าถวายในแต่ละชุมชน

4.2 สร้างกิจกรรมการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อถวายวัดดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยให้ชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักในการสืบสานกิจกรรมให้สืบเนื่องต่อไป เกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจหมุนเวียนในชุมชนขึ้น

5. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

5.1 มีผู้ที่สามารถแกะสลักพระพุทธรูปไม้องค์เล็กได้จำนวนหนึ่งในชุมชน ที่สามารถผลิตพระพุทธรูปไม้แกะสลัก ได้มีจำนวนมากพอแก่การเช่าถวายคืนสู่วัดในแต่ละชุมชน

5.2 เกิดกิจกรรมการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้องค์เล็กเพื่อถวายวัดดังเช่นที่เคยเกิดขึ้นในอดีต โดยชุมชนสามารถเป็นผู้บริหารจัดการ ขับเคลื่อนกิจกรรมอย่างต่อเนื่องได้ด้วยตนเองในท้ายที่สุด จนเกิดการสืบทอดทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจหมุนเวียนขึ้นในชุมชน

6. ผู้อบรมและผู้เข้าร่วมฝึกอบรม

6.1 วิทยากรผู้อบรม

พระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

6.2 ผู้เข้ารับการอบรมจากชุมชนต่างๆในเขตเทศบาลเมืองน่าน นักวิชาการ นักท่องเที่ยว และบุคคลที่สนใจทั่วไป จำนวนทั้งสิ้น 19 คน

7. ระยะเวลาดำเนินการ

เริ่มตั้งแต่วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 เป็นต้นไป โดยกิจกรรมจะจัดต่อเนื่องทุกวันอังคาร พฤหัส และเสาร์ของทุกอาทิตย์ เวลา 16:30 - 18:30 น. ถึงวันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 (รวมระยะเวลาดำเนินการทั้งสิ้น 4 เดือน)

8. สถานที่ดำเนินการ

วัดมหาโพธิ ชุมชนมหาโพธิ ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน

9. แผนการดำเนินงาน

9.1 ค้นหาเครือข่ายความร่วมมือและพื้นที่ทำงาน โดยการประชุมร่วมกับชุมชน และหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้องต่างๆในพื้นที่ เพื่อคัดเลือกพื้นที่ดำเนินงานที่มีศักยภาพ

9.2 สร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชน ภาคี และหน่วยงานในพื้นที่ โดยการประชุมประชาคม และกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องและต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา

9.3 ประชาสัมพันธ์เผยแพร่โครงการ โดยมุ่งหวังให้มีผู้เข้าร่วมการฝึกอบรมในจำนวนที่มากเพียงพอต่อการขับเคลื่อนโครงการ และเป็นการสร้างความเข้าใจเบื้องต้นแก่ผู้ที่สนใจเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายของโครงการ

9.4 อบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามระยะเวลาที่กำหนด

9.5 ทำการวางแผนและประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับกิจกรรมเช่าบูชาพระไม้ถวายคืนสู่วัดอย่างเป็นระบบ โดยร่วมมือกับภาคีเครือข่ายชุมชน และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ ตลอดจนถึงรูปแบบและวิธีการจัดสรรรายได้จากการให้เช่าบูชาพระไม้ ที่เหมาะสมกับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่าย

9.6 ประเมินผลสัมฤทธิ์ของการดำเนินโครงการ และสร้างกระบวนการให้ชุมชนสามารถดำเนินโครงการอย่างต่อเนื่องได้ด้วยตนเองต่อไปในอนาคต รวมถึงสร้างมาตรการรองรับและแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในอนาคต

10. กำหนดการ

วันที่ 23 เมษายน พ.ศ. 2559 - วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 ณ วัดมหาโพธิ ตำบลในเวียง จังหวัดน่าน

วันเสาร์ที่ 23 เมษายน 2559

เวลา	กำหนดการ
09.00 – 09.20 น.	ลงทะเบียน
09.20 – 09.30 น.	กล่าวแนะนำความเป็นมาของโครงการโดย ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าโครงการ
09.40 – 09.50 น.	กล่าวเปิดโครงการฝึกอบรมโดย นายภิรมย์ เทพสุคนธ์ ประธานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน
09.50 – 10.00 น.	กล่าวถึงการดำเนินกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ของชุมชนที่ผ่านมา และกิจกรรมที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต โดย นางเพลินจิต พ่วงเจริญ หัวหน้าชุมชนมหาโพธิ
10.00 – 12.00 น.	บรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิธีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดย พระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน
12.00 – 13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 15.00 น.	ฝึกปฏิบัติการออกแบบและจัดทำแบบร่างพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันอาทิตย์ที่ 24 เมษายน 2559

เวลา	กำหนดการ
09.00 – 10.30 น.	ฝึกปฏิบัติการเขียนโครงร่างพระพุทธรูปลงบนไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล
10.30 – 12.00 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล
12.00 – 13.00 น.	รับประทานอาหารกลางวัน
13.00 – 15.00 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันอังคารที่ 26 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันพฤหัสบดีที่ 28 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล

วันเสาร์ที่ 30 เมษายน 2559

16.30 – 18.30 น.	ฝึกปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยพระมหาธนพล ธัมพลโล วัดแสงดาว อำเภอภูเพียง จังหวัดน่าน

**จากนั้นดำเนินกิจกรรมเวลา 16:30 - 18:30 น. ทุกวันอังคาร พฤหัสบดี และเสาร์ ของทุกสัปดาห์*

วันอังคารที่ 23 สิงหาคม พ.ศ. 2559 (วันปิดโครงการ)

เวลา	กำหนดการ
13.00 – 15.00 น.	ผู้เข้าอบรมจัดแสดงผลงานที่ได้ทำการแกะขึ้นในช่วงการอบรม
15.00 – 15.10 น.	สรุปภาพรวมกิจกรรมฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยนางเพลินจิต พ่วงเจริญ
15.10 – 15.20 น.	รองศาสตราจารย์ ดร.ณวิทย์ อ่องแสวงชัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หัวหน้าโครงการ กล่าวถึงผลสัมฤทธิ์ของโครงการและความคาดหวังในอนาคตของกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในชุมชนเมืองน่าน
15.10 – 15.30 น.	กล่าวปิดโครงการฝึกอบรมโดยนายแพทย์บุญยงค์ วงศ์รักมิตร แพทย์อาวุโสจังหวัดน่าน

11. รายชื่อผู้เข้าร่วมโครงการ

ผู้ดำเนินโครงการ

นางเพลินจิต	พ่วงเจริญ	ประธานชุมชนมหาโพธิ
นายสันติ	หาญสงคราม	ผู้ประสานงานโครงการ
ผศ.ดร. ณวิทย์	อ่องแสวงชัย	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
นายนัฐพงษ์	ไชยสารฟุ่น	คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

วิทยากร

พระมหาธนพล	ธัมพลโล	พระวิทยากรจากวัดแสงดาว
พระปลัดมงคล	สิริมังคโล	พระผู้ช่วยพระวิทยากรจากวัดมหาโพธิ
พระเฉลิม		พระผู้ช่วยพระวิทยากรจากวัดมหาโพธิ

ผู้เข้าร่วมการอบรม

1. ด.ช. กวินภพ วัฒนสร	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
2. นายภูรินทร์ อินทะชัย	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
3. ด.ช. อนุรัตน์ ยานะ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
4. ด.ช. กิตติศัลศักดิ์ สุตะนันท์	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
5. ด.ช. ปรนันท์ พันธุ์แก้ว	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
6. ด.ช. มายด์ เชี่ยวมูล	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
7. ด.ช. อนุสิทธิ์ แสงคำเรือง	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
8. นายกฤษปกรณ์ กันนุธา	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
9. นายปรีชา แก้วแจ่ม	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
10. นายบรรจง ภูมิดล	เขตลาดกระบัง	จ.กรุงเทพฯ
11. นายพะเยาว์ แตงแก้ว	อ.เมืองนครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
12. นายสง่า สุต๊ะนันท์	อ.เมืองนครสวรรค์	จ.นครสวรรค์
13. นายสันติ หาญสงคราม	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
14. นายสุข ว้าอิน	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
15. นายศรายุทธ เนติธ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
16. นายชัยวัฒน์ ปัญญาวิริยกุล	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
17. นางโสภิดา ธนสุนทรกูธ	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
18. นายไสว	อ.เมืองน่าน	จ.น่าน
19. นายพงค์ธร	อ.ท่าวังผา	จ.น่าน

ภาพที่ 102 บรรยากาศการลงทะเบียนในวันเปิดการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ภาพที่ 103 การกล่าวเปิดการอบรมจากบุคคลต่างๆ

พระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากร ได้บรรยายเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและวิธีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยกล่าวถึงปัจจัยหลักในการแกะสลักพระไม้ให้ประสบความสำเร็จ ซึ่งคือ ตัวผู้แกะนั่นเอง จากประสบการณ์ตรงของพระมหาธนพล ธัมพลโล ทั้งในแง่มุมของผู้ปฏิบัติและผู้สอนที่มีทั้งความสนุกและยากลำบาก ซึ่งเริ่มต้นในช่วงวัยเด็กจากความสนใจใคร่รู้ ที่ในตอนนั้นพระพุทธรูปไม้ไม่ได้มีมูลค่าเช่นในปัจจุบัน คุณค่าทางศิลปวัฒนธรรมและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนยังคงที่เกี่ยวข้องกับพระไม้ยังคงอยู่ในฐานะที่เป็นเพียงสิ่งของที่สามารถพบเห็นได้ทั่วไป พระพุทธรูปไม้ที่เกิดความเสียหายต่างๆ เช่น หูหัก ขาหัก มือหัก จากการกัดกร่อนของสภาพอากาศ ฝน แสงแดดและความร้อน หรือเกิดความเสียหายจากการที่ปลวกแทะกิน พระสงฆ์ในสมัยนั้นจะเห็นว่าพระพุทธรูปไม้ดังกล่าวเป็นพระพุทธรูปที่เสียแล้ว ขาดความสมบูรณ์จึงนำไปทิ้ง ครั้นเมื่อมีพ่อค้าของเก่าจากต่างถิ่นมาพบจึงขอบริจาคพระที่เสียเหล่านั้นจากตามวัดต่างๆ เพื่อนำไปซ่อมแซมและให้เช่าบูชาต่อ หรือแม้กระทั่งญาติโยมที่เข้าวัดทำบุญและพบเห็นพระพุทธรูปไม้ที่ถูกทิ้งจึงได้ขอเพื่อนำไปบูชาต่อ พระสงฆ์ทั้งเจ้าอาวาสและพระลูกวัดในสมัยนั้นก็มักไม่ขัดข้องแต่ประการใด เนื่องจากมีพระไม้หลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมากในสมัยนั้น และความนิยมในการบูชาพระพุทธรูปทองเหลือที่มีความงามอย่างไร้ที่ติและมีความแข็งแรงคงทนกว่าพระพุทธรูปไม้ ตามค่านิยมของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระพุทธรูปไม้จึงลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว ปัจจุบันบางวัดในเมืองน่านไม่เหลือพระพุทธรูปไม้แม้แต่องค์เดียว ความสนใจในพระพุทธรูปไม้ของตนเองเกิดขึ้นเมื่อสังเกตเห็นปัญหาดังกล่าว และเห็นพระพุทธรูปไม้ที่ชำรุดเสียหายถูกทิ้งขว้างเป็นจำนวนมาก ทำให้รู้สึกเสียดายงานพุทธศิลป์พื้นบ้านที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมของคนน่าน จึงคิดที่จะซ่อมแซมพระไม้และฝึกฝนการแกะสลักพระไม้ขึ้น โดยไม่ได้คิดถึงเรื่องค่าใช้จ่ายและรายได้ที่จะได้เกิดขึ้นจากการแกะสลักแต่อย่างใด ในตอนเริ่มต้นจึงมีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะเทคนิคในเชิงช่าง ซึ่งต้องลองผิดลองถูกด้วยตนเอง

ภาพที่ 104 การบรรยายจากพระมหาธนพล ธัมพลโล พระวิทยากรจากวัดแสงดาว อ. ภูเพียง จ.น่าน

ปัจจุบันไม้ขนุนเป็นไม้ที่หาได้ไม่ยากในเขตเมืองน่าน และยังไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มมูลค่าอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งไม้ขนุนที่ผ่านระยะเวลามามากจนแห้งสนิทต้องอาศัยฝีมือในการแกะอยู่พอสมควร อีกทั้งสิ่วที่นำมาแกะต้องมีความคมเป็นอย่างมาก เพราะถ้าหากสิ่วไม่คมแล้วไม้ที่ถูกเจาะจะเดาะออกเป็นชิ้นๆ แต่ไม้ที่เหมาะสมที่สุดในการแกะสลักคือ ไม้สัก หรือไม้ส้อในภาษาพื้นถิ่นของน่าน ในกรณีการฝึกหัดแกะสลักควรใช้ไม้ของต้นปีบหรือต้นกาสะลอง ที่มีคุณลักษณะของเนื้อไม้ที่เหนียว เนียน และขาว แต่อาจจะแกะยากกว่าไม้ของต้นพระยาสัตบรรณ (ต้นตีนเป็ด) ส่วนไม้ของต้นโพธิ์ตามตำราแล้วเป็นไม้มงคล แต่ไม่แนะนำให้นำมาแกะเนื่องจากเนื้อไม้มีลักษณะค่อนข้างเปื่อยหากสิ่วไม่คมจะทำให้ไม้เดาะได้เช่นเดียวกัน แต่หากไม่มีไม้ตามที่กล่าวมาทั้งหมดก็สามารถใช้ไม้มะม่วงแทนได้ แต่เพื่อให้ง่ายต่อการแกะเนื้อไม้มะม่วงควรเป็นแบบกึ่งดิบกึ่งแห้ง

ภาพที่ 105 ผู้วิจัย ภาคีในพื้นที่ และพระวิทยากรในการจัดอบรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ภาพที่ 106 ไม้และสิ่ว เป็นสิ่งที่สำคัญเบื้องต้นสำหรับการเริ่มแกะสลัก ซึ่งทางภาคีในพื้นที่จัดเตรียมไว้สำหรับการอบรม

นอกจากไม้ที่นำมาแกะแล้ว สิ่วนับว่าเป็นอุปกรณ์ที่สำคัญในการแกะสลักที่สุด ซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท คือ สิ่วหัวแบน สิ่วหัวโค้ง และสิ่วเซาะร่องขนาดเล็กสำหรับงานตกแต่งและเก็บรายละเอียด สิ่วทั้งหมดต้องคม การลับสิ่วหัวแบนสามารถใช้หินกากเพชรหรือหินโปร่งในการลับคมได้ แต่หากต้องการความรวดเร็วควรที่จะเป็นหินกากเพชร ในการลับการเอียงองศาของสิ่วให้มีความพอดีเป็นสิ่งสำคัญ มิฉะนั้นอาจทำให้ปลายสิ่วมีอายุการใช้งานที่น้อยลงและต้องนำกลับมาลับคมอยู่บ่อยๆ ระหว่างการลับคมควรชโลมน้ำเป็นระยะๆ เพื่อล่อลื่นและทำความสะอาดสิ่วไปในตัว ส่วนการลับสิ่วหัวโค้งจะต้องใช้หินโปร่งในการลับเท่านั้น เนื่องจากเนื้อหินโปร่งจะมีความละเอียดกว่ามากและไม่ทำลายคมของสิ่วโค้งที่ค่อนข้างเปราะบาง หินโปร่งที่นำมาใช้ลับต้องผ่านการเจียให้เกิดร่องโค้งขนาดต่างๆที่สอดรับกับหัวเหล็กขนาดต่างๆของสิ่วหัวโค้ง หากส่วนโค้งของหินไม่ได้ขนาดกับหัวเหล็กของสิ่วอาจทำให้สิ่วที่ลับไม่คมและไม่ได้รับการทำความสะอาดไปในตัว สิ่วที่มีหัวขนาดเล็กจะสามารถลับและทำความสะอาดได้ในคราวเดียว แต่หากหัวสิ่วมีขนาดใหญ่และแผ่แบนออกต้องทำความสะอาดและลับคมทั้งด้านหน้าและหลังสิ่ว ทุกครั้งหลังจากใช้งานเสร็จต้องชุบคมสิ่วด้วยน้ำมันเพื่อป้องกันสนิม น้ำมันที่นำมาชุบคมสิ่วใช้ได้ทุกประเภท เช่น น้ำมันพืช หรือน้ำมันเครื่อง แต่มักนิยมน้ำมันพืชเนื่องจากมีราคาถูกและหาได้ง่ายตามครัวเรือน หลังชุบต้องผึ่งลมให้แห้งพอหมาดแล้วจึงเก็บ

ภาพที่ 107 หินโปร่งและวิธีการลับสิ่วหัวโค้ง

ขั้นตอนต่อไปหลังจากการเตรียมอุปกรณ์เสร็จสิ้น คือ การวาดพระลงบนกระดาษเพื่อกำหนดสัดส่วนในการแกะสลัก โดยทำการร่างสัดส่วนพระยืนที่มีความกว้าง 3 ส่วน ความยาว 12 ส่วน แบ่งองค์พระออกเป็น 4 ส่วนคือส่วนหัวถึงลำคอ ส่วนลำคอถึงหน้าท้อง ส่วนหน้าท้องถึงข้อเท้า และส่วนข้อเท้าถึงเท้า โดยคิดเป็นอัตราส่วนอยู่ที่ 3 : 3 : 5 : 1 ขนาดขององค์พระจะต้องสัมพันธ์กับขนาดของหน้าไม้ที่มีการจัดเตรียมไว้ ดังนั้นความกว้างของภาพร่างจึงจะถูกปรับเปลี่ยนไปตามขนาดหน้าไม้ ความสูงขององค์พระจะไม่ถูกรวมกับฐานพระ เนื่องจากตัวฐานสามารถทำขึ้นและประกอบเข้าภายหลัง

ภาพที่ 108 ผู้เข้าร่วมโครงการอบรมกำลังฝึกร่างภาพพระยืนสำหรับใช้แกะสลัก

ไม้ที่นำมาแกะสลักในโครงการการอบรม เป็นไม้ที่ได้รับการบริจาคมาจากกการตกแต่งกิ่งไม้ เขตเมืองน่านของหน่วยงานต่างๆ ดังนั้นไม้ที่ได้รับมาจึงเป็นลักษณะท่อนซุง การอบรมในครั้งนี้จึงต้องทำการแปลงไม้ซุงให้เป็นหน้าไม้ที่เหมาะสมก่อน ซึ่งทางผู้วิจัยได้สร้างกระบวนการให้เป็นการทำงานโดยทางภาคี เพื่อที่จะให้สามารถแก้ปัญหาด้วยตนองได้ในภายภาคหน้าหลังงานวิจัยสิ้นสุด ทางภาคีจึงวางแผนการใช้อุปกรณ์ที่มีอยู่ในชุมชน และยืมอุปกรณ์บางส่วนจากหน่วยงานของรัฐมาใช้ในการสร้างฐานเลื่อยยนต์ขึ้นเพื่อใช้ในการตัดท่อนไม้ซุง

ภาพที่ 109 การเตรียมฐานเลื่อยยนต์สำหรับการตัดไม้ซุงให้ได้ขนาดหน้าไม้ที่เหมาะสมกับการแกะสลัก

ภาพที่ 110 ไม้ขนุนที่ได้มีการตัดให้มีขนาดเล็กลงเพื่อเตรียมร่างภาพพระไม้ลง

การสร้างแรงจูงใจให้แก่ผู้เข้าร่วมการอบรมโดยเฉพาะกลุ่มเยาวชน เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ทางโครงการวิจัยให้ความสำคัญ จึงได้สร้างกลไกร่วมกับทางภาคี ในกรณีที่ผู้เข้ารับการอบรมประสบความสำเร็จในการฝึกฝนการแกะสลักจนสามารถแกะพระไม้องค์ขนาดเล็กที่เหมาะแก่การเช่าบูชาถวายคืนสู่วัด และนำพระมาวางไว้ที่วัดเพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มีจิตศรัทาได้เช่าถวายวัด จะมีการจัดสรรรายได้กลับคืนสู่ชุมชนและโครงการ ในอัตราส่วนจาก 100 % ของรายได้จากการให้เช่าพระแต่ละองค์ไว้เป็น 70% ผู้แกะสลัก : 20% วัดและชุมชน : 10% โครงการวิจัย ซึ่งปรับเปลี่ยนจากสัดส่วนที่กำหนดไว้ในตอนแรกที่เป็น 80% ผู้แกะสลัก : 20% วัดและชุมชน

รายได้ส่วน 70% จะถูกนำไปจ่ายคืนให้กับผู้แกะสลัก เพื่อสร้างรายได้และแรงจูงใจให้ทำการแกะสลักต่อๆไป เกิดการแกะสลักอย่างต่อเนื่องในชุมชน และเยาวชนหันมาสนใจกิจกรรมทางวัฒนธรรม ที่นอกจากจะช่วยสืบสานวิถีปฏิบัติในอดีตแล้วตนเองยังมีรายได้จากการประกอบกิจกรรมดังกล่าวด้วย รายได้ส่วน 20% ถูกจัดสรรเพื่อนำกลับคืนสู่วัดและชุมชน เป็นค่าใช้จ่ายในการประสานงาน ดูแลสถานที่ ค่าน้ำ-ไฟ จัดหาอุปกรณ์ และไม้ที่ใช้ในการแกะสลัก รวมถึงใช้ในการประชาสัมพันธ์กิจกรรม และทำนุบำรุงวัดและชุมชน รายได้ส่วน 10% สุดท้ายถูกนำมาจ่ายคืนแก่โครงการวิจัย เพื่อชดเชยค่าอุปกรณ์ต่างๆที่ได้จัดหามาให้ก่อนหน้านี้ ซึ่งทำให้เมื่อสิ้นสุดโครงการในปัจจุบัน ชุมชนได้เป็นเจ้าของอุปกรณ์ต่างๆ อย่างแท้จริง

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีเปิด การเตรียมและดูแลรักษาอุปกรณ์ และการขึ้นโครงร่างพระไม้ในกระดาษแล้ว ในวันแรกของการอบรมวันรุ่งขึ้น และในช่วงเย็นของทุกๆวันอังคาร วันพฤหัสบดี และวันเสาร์ เวลา 16:30 – 18:30 น. ได้มีการอบรมอย่างต่อเนื่อง จนถึงเดือนสิงหาคม 2559 โดยโครงการวิจัยได้ประสานงานกับภาคีในพื้นที่ในการดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามตารางที่วางไว้ รวมทั้งสร้างมาตรการจูงใจ และกระตุ้นให้ผู้เข้ารับการอบรมทำการฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง โดยผู้วิจัยได้เข้ามาตรวจสอบความก้าวหน้าของ

การดำเนินกิจกรรมเป็นระยะๆ เพื่อแก้ปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น เช่น วิทยากรติดภาระกิจอื่นเป็นเวลานาน ผู้เข้ารับการอบรมบางท่านท้อแท้ในการแกะสลักรายละเอียดขององค์พระที่มีขนาดเล็กลง ขณะเดียวกันได้ทำประเมินผลลัพธ์ในแต่ละช่วงว่าบรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด

หลังการอบรมผ่านมาได้ช่วงระยะเวลาหนึ่ง ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่พบว่าพระผู้ช่วยวิทยากรทั้งสองท่านจากวัดมหาโพธิได้ทำการฝึกฝนการแกะสลักพระไม้อย่างต่อเนื่อง ทั้งสองท่านสามารถแกะสลักองค์พระและส่วนของใบหน้าได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ โดยพระเฉลิมจะแกะส่วนขององค์พระ และพระมงคลจะแกะส่วนของใบหน้า ความชำนาญเฉพาะด้านที่พบ นำมาสู่การสร้างวิธีการแกะแบบร่วมกัน เนื่องจากผู้แกะสลักแต่ละคนที่มีความชำนาญการแกะสลักแต่ละจุดไม่เท่ากัน จึงปรับให้แต่ละคนมุ่งเน้นการแกะเฉพาะส่วนที่ตนถนัด ซึ่งทำให้สามารถผลิตพระไม้แกะสลักได้ในจำนวนที่มากขึ้นในเวลาที่รวดเร็ว ในขณะที่ผู้ที่สามารถทำการแกะสลักพระได้ด้วยตนเองทั้งองค์ยังคงทำการแกะในลักษณะเดิมต่อไป

ภาพที่ 111 บรรยากาศการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้

ระหว่างการอบรมผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 1 ได้ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 2 และได้ทำงานแกะสลักของตนแยกจากผู้เข้าอบรมรุ่นที่ 2 ที่ต้องใช้เวลาฝึกฝนนานกว่า ปัญหาที่พบในระหว่างการอบรม คือ กลุ่มเยาวชน ซึ่งเป็นผู้เข้าอบรมกลุ่มใหญ่ไม่ได้ฝึกฝนอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ไม่สามารถผลิตชิ้นงานได้ตามเป้าที่ตั้งไว้ในแต่ละขั้นตอน ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มคนงาน ผู้สูงอายุ และพระสงฆ์ที่มีความสม่ำเสมอในการฝึกฝนมากกว่า ทางโครงการและภาคีในพื้นที่จึงได้ประสานกับทางโรงเรียนของกลุ่มเยาวชนเพื่อให้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ สอดคล้องไปกับโครงการ “ลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้” ของทางโรงเรียน ซึ่งทำให้เยาวชนมีเวลาฝึกฝนการแกะสลัก และใช้เวลาตามโครงการของโรงเรียนไปในขณะเดียวกัน นอกจากนี้ โครงการวิจัยยังได้จัดทำทะเบียนอุปกรณ์

และแบบฟอร์มยืม-คืนอุปกรณ์ให้กับภาคีในพื้นที่เพื่อใช้ประโยชน์ เนื่องจากผู้อบรมที่มาจากหลายพื้นที่ต้องการนำอุปกรณ์กลับไปฝึกแกะสลักยังที่พักของตนเอง

หลังการอบรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้เสร็จสิ้นลงใน เดือนสิงหาคม 2559 ผู้วิจัยพบว่าผู้แกะสลักสามารถแกะสลักพระไม้ได้และมีความชำนาญมากขึ้นจนมีความสามารถในการผลิตพระไม้ออกมาได้ในทุกขนาด แต่อาจใช้เวลาที่ยังค่อนข้างนานในการแกะสลักพระองค์เล็ก อย่างไรก็ตาม พระไม้องค์เล็กที่ผลิตได้เริ่มได้รับการเช่าบูชาถวายคืนสู่วัดเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ โดยสามารถสังเกตเห็นได้จากพระไม้องค์เล็กที่ประดิษฐานอยู่ภายในวิหารของวัดที่วางเคียงคู่กับพระประธานมีจำนวนมากขึ้นกว่าช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา โครงการวิจัยจึงได้ผลักดันและสร้างแรงจูงใจ จนผู้เข้าอบรมกลุ่มสุดท้ายสามารถแกะสลักพระไม้องค์เล็กขนาดเล็กกว่าฝ่ามือได้สำเร็จออกมาได้ด้วยตนเองสำเร็จอย่างคล่องแคล่วทุกคน

ภาพที่ 112 ผลงานพระพุทธรูปไม้แกะสลักขนาดต่างๆจากผู้เข้าอบรมเมื่อโครงการสิ้นสุดลง (ซ้าย) ผลลงานพระไม้สูงประมาณ 2 นิ้ว ไม่รวมฐาน (ขวา)

หลังจากสิ้นสุดโครงการอบรม ทางภาคีและชุมชนยังได้ขยายผลกิจกรรมแกะสลักพระไม้ ไปยังกลุ่มศิลปินในเมืองน่านเพื่อสร้างโอกาสในการผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ในงานเทศกาลทางศิลปะและทางวัฒนธรรมที่มีการจัดขึ้นสม่ำเสมอในแต่ละปี รวมถึงศูนย์การศึกษาพิเศษประจำจังหวัดน่าน ซึ่งนักเรียนส่วนใหญ่มีความชื่นชอบทางด้านศิลปะ โดยเฉพาะนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยิน แต่มีทักษะและศักยภาพทางด้านศิลปะเนื่องจากมีสมาธิในการทำงานสูงกว่าบุคคลทั่วไป ที่ผ่านมายังไม่มีหน่วยงานหรือบุคคลใดนำเอาเรื่องของการแกะสลักเข้าไปเสนอถึงการใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาทักษะในด้านต่างๆของนักเรียนพิเศษกลุ่มนี้ การแกะสลักพระไม้จึงได้รับการเสนอเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความสามารถและทักษะวิชาชีพติดตัว ที่สร้างรายได้ให้กับนักเรียนกลุ่มนี้ในอนาคตต่อไป

การประชาสัมพันธ์ผ่านเครือข่ายภาคีในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ควบคู่ไปกับการอบรมและฝึกฝนการแกะสลักที่ผ่านมา ทำให้มีการติดต่อสั่งทำพระไม้แกะสลักเข้ามาในชุมชนอยู่สม่ำเสมอ และเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ ทั้งจากภายในเมืองน่าน ต่างจังหวัด และต่างประเทศ เช่น อเมริกา ซึ่งให้แกะสลักพระไม้พร้อมกับการสลักชื่อและวันเกิดของตนจารึกไว้บริเวณฐานขององค์พระ หรือการแกะสลักเป็นรูปเหมือนครูบาบุญชุม ฌานสังวโร โดยใช้ไม้หอม และไม้สัก เนื่องจากมีกลิ่นหอมและคุณภาพไม้ดี โดยมีความสูงของประมาณ 42 เซนติเมตรไม่รวมฐาน และไม่ต้องทำสีหรือลงน้ำมันใด เพื่อนำไปถวายเชื้อพระวงศ์ของประเทศภูฏานในเดือนมิถุนายน 2559 ที่ผ่านมา นอกจากนี้ทางองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท. น่าน) โดยความร่วมมือกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ยังได้ประสานผ่านทางชุมชน เพื่อขอนำเอาพระพุทธรูปไม้จากโครงการนำไปจัดแสดงนิทรรศการที่กรุงเทพฯ ในช่วงวันที่ 14-15 มิถุนายน พ.ศ. 2559

ระหว่างการดำเนินการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้ ทางชุมชนได้จัดการสาธิตการแกะสลักพระไม้ ในโอกาสรับเสด็จสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่ทรงเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 เพื่อทรงเปิด "อาคารสิริเบญญา" ซึ่งวิทยาลัยชุมชนน่าน จัดสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2557

ภาพที่ 113 การสาธิตการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ เมื่อครั้งสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเสด็จมายังหออัตลักษณ์น่าน
ที่มา : http://news.ch7.com/detail/176232/สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ_30-05-59.html. เข้าถึงเมื่อ 15 สิงหาคม 2559

กิจกรรมการแกะสลักพระไม้เมื่อเริ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้น ทำให้มีผู้เข้ามาศึกษาดูงานเป็นจำนวนมากทั้งจากในจากภายในจังหวัดน่าน ต่างจังหวัด หรือจากส่วนกลาง มีหน่วยงานต่างๆ และอาจารย์จากสถาบันอื่นๆเริ่มให้ความสนใจเข้ามาต่อยอดการดำเนินงานของโครงการในหลายประเด็นออกไป ซึ่งทางผู้วิจัยและภาคีในชุมชนได้ให้ความร่วมมือและสนับสนุนเป็นอย่างดี จนปัจจุบันการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของวัดมหาโพธิได้ปรากฏอยู่ในสื่อต่างๆอยู่สม่ำเสมอ ขณะเดียวที่พระพุทธรูปไม้ที่ได้ทำการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว มักมีนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมวัดมหาโพธิมาขอเช่าบูชาอย่างสม่ำเสมอ

เมื่อมีการแกะสลักมากขึ้น ไม้ที่ใช้เป็นวัตถุดิบในการแกะจึงต้องหามาตรการในการรองรับความต้องการใช้ที่มีมากขึ้น ซึ่งต้องไม่เป็นการซื้อหามา และต้องเป็นรูปแบบของการนำไม้ที่ไม่ใช้ประโยชน์แล้วในชุมชนนำกลับมาใช้ใหม่ โครงการวิจัยและภาคีได้สร้างกลไกในการจัดหาไม้ให้เพียงพอต่อการนำมาแกะสลัก โดยการขอบริจาคไม้จากทางหน่วยงานต่างๆเช่น เทศบาลเมืองน่าน และค่ายสุริยพงษ์ ซึ่งมีการริดกิ่งและตัดแต่งต้นไม้ในเขตพื้นที่ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่เป็นประจำ รวมทั้งจากคนทั้งในชุมชนและนอกชุมชนที่ต้องการบริจาคไม้จากการตัดแต่งต้นไม้และปรับสภาพพื้นที่ในที่ดินของตน ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยยังส่งเสริมให้ใช้ไม้ขนุนเป็นวัตถุดิบในการแกะสลัก เนื่องจากเป็นไม้ที่หาได้ง่ายและมีอยู่ทั่วไปในเมืองน่าน แต่เป็นไม้ที่ยังไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์เพื่อเพิ่มมูลค่าอย่างจริงจัง ทำให้ปัจจุบันชุมชนมีไม้สำรองจำนวนมากพอสำหรับการแกะสลักอย่างต่อเนื่อง

ภาพที่ 114 ไม้ซุงที่ได้รับการบริจาคมาจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อรอการแปรรูปเป็นไม้ท่อนสำหรับแกะสลักภายในวัดมหาโพธิ

ผู้วิจัยและภาคีในชุมชนยังได้สร้างกระบวนการให้กลุ่มเยาวชนที่เข้ารับการอบรมทำหน้าที่เป็นผู้จัดเตรียมไม้ในการแกะสลัก จากไม้ซุงเป็นไม้ท่อนที่มีขนาดพอดีกับแต่ละขนาดขององค์พระที่จะทำการแกะสลัก และเป็นผู้ดูแลรักษา ตรวจเช็ค และซ่อมแซมอุปกรณ์ที่ใช้ในการแกะสลัก เพื่อสร้างความหวงแหนและผูกพันกับอุปกรณ์ที่ตนเองใช้ เข้าใจข้อจำกัดของการใช้ประโยชน์ และวิธีจัดเก็บ อีกทั้งยังเป็นการลดภาระผู้แกะสลักคนอื่นๆ ที่ส่วนใหญ่มักเป็นผู้สูงอายุหรือผู้อยู่ในวัยทำงาน ซึ่งมีภาระที่ต้องรับผิดชอบมากมาย

ภาพที่ 115 อุปกรณ์ในการแกะสลักพระไม้ และตัวอย่างขั้นตอนของการแกะจากไม้ซุงจนเป็นพระพุทธรูปไม้ที่ยังไม่ได้ให้สีและให้สีแล้ว ที่ได้จัดแสดงไว้ในภายในวัดมหาโพธิ เพื่อให้คนในชุมชนและนักท่องเที่ยวที่สนใจได้ชม

ภาพที่ 116 พระสงฆ์ของวัดมหาโพธิใช้พื้นที่หน้ากุฏิของตนเองเป็นที่แกะสลักพระไม้ และเปิดให้ผู้มาเยือนได้ชมพระไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว

ภาพที่ 117 พระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักเสร็จสิ้นแล้ว ภายในตู้จัดแสดงของวัดมหาโพธิ

ปัจจุบันพระพุทธรูปไม้ที่ได้รับการแกะสลักมีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆทุกวัน ทางชุมชนจึงได้จัดเตรียมสถานที่และตู้จัดเก็บที่เป็นระเบียบและสวยงามมากขึ้น เพื่อตั้งแสดงให้คนทั่วไปได้เลือกพระพุทธรูปที่ตนเองพอใจเลือกบูชาถวายคืนสู่วัด ในขณะที่การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนเมื่อประสบความสำเร็จเป็นที่รู้จักกันในระดับหนึ่งของเมืองน่าน ทำให้เริ่มมีผู้สนใจเข้ามาเยี่ยมชมทั้งพระพุทธรูปที่เป็นผลลัพธ์สุดท้ายที่ออกมา และขั้นตอนต่างๆในการแกะสลักก่อนที่จะได้ผลลัพธ์สุดท้ายออกมา ทั้งจากคนในชุมชนเอง นักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียน ศิลปิน นักจัดการวัฒนธรรม นักอนุรักษ์ นักเรียน นักศึกษา เยาวชน และผู้ที่สนใจทั่วไป นอกจากนี้ยังมีอาจารย์จากสถาบันต่างๆที่ได้ทราบข่าวการดำเนินกิจกรรมการแกะสลักของชุมชน ได้เข้ามาสานต่อการทำงานของ

ชุมชนออกไปในประเด็นต่างๆ เช่น คณาจารย์จากสาขาศิลปะศาสตร์ คณะบริการธุรกิจและศิลปะศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชมงคลล้านนา น่าน นำโดย ผศ. นันทา เติมสมบัติถาวร ได้เข้ามาสำรวจ สัมภาษณ์พระสงฆ์ของวัดถึงวิธีการทำงานในการแกะสลัก เพื่อหาทางในการให้นักศึกษาของมหาวิทยาลัยได้เข้ามาเรียนรู้ หรือต่อยอดการทำงานเข้ากับการเรียนการสอนของตน โดยการตั้งโครงการวิจัยส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนที่ชื่อว่า “การจัดตั้งกลุ่มศึกษารูปแบบการจัดการความรู้การบริหารการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมแบบมีส่วนร่วมของประชาคมน่าน” และเชิญหัวหน้าบ้านไปบรรยายให้ความรู้แก่นักศึกษาเกี่ยวกับกิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งมีกิจกรรมการแกะสลักพระไม้เป็นกิจกรรมหลักอันหนึ่ง หรือคณาจารย์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้แก่ ผศ.ดร.พิเชฐ สายพันธ์ ผศ.สุดแดน วิสุทธิลักษณ์ และ ผศ.ดร.ธีระ สินเดชารักษ์ ยังได้เข้ามาเก็บข้อมูล สำรวจ สัมภาษณ์ กระบวนการดำเนินงานแกะสลักพระไม้ และผลลัพธ์ที่ได้ เพื่อที่จะบูรณาการเข้ากับงานวิจัยของตน ซึ่งเกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ โดยมีการนำนักท่องเที่ยวเข้ามาร่วมแกะสลักพระไม้กับชุมชน โดยทางชุมชนได้เตรียมขึ้นรูปองค์พระไว้ให้บางส่วนแล้ว นักท่องเที่ยวที่มาจึงใช้เวลาเพียง 3-4 ชั่วโมงในการแกะสลัก แทนที่จะใช้เวลาอย่างน้อย 3 วันสำหรับผู้ที่พอมีฝีมือแล้วในการแกะตั้งแต่เริ่มต้นจนเป็นองค์พระที่สมบูรณ์ เมื่อแกะสลักเสร็จแล้วนักท่องเที่ยวสามารถบูชาถวายวัดได้โดยตรง หรือเช่าบูชากลับไปยังที่พักของตนก็ได้ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวพึงพอใจเป็นอย่างมาก และได้รับผลการประเมินความพึงพอใจสูงสุดในบรรดากิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างที่ชุมชนในเขตเมืองน่านและพื้นที่ใกล้เคียงกระทำอยู่ในปัจจุบัน จากการสำรวจขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน น่าน (อพท. น่าน)

ภาพที่ 118 คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์กำลังเก็บข้อมูลกิจกรรมแกะสลักพระไม้เพื่อต่อยอดไปสู่โครงการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ตนเองรับผิดชอบอยู่

ภาพที่ 119 นักท่องเที่ยวที่เข้ามาทำการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ตามโครงการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่ต่อยอดและได้รับการสนับสนุนจากการดำเนินโครงการของผู้วิจัย

ผู้วิจัยยังได้สนับสนุนให้การแกะสลักพระไม้เกิดการสานต่อผ่านทางอพท. น่าน ที่ได้ผลักดันโครงการต่อเนื่อง โดยให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการสร้างกิจกรรมให้คนทั่วไป หรือนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาสามารถทดลองแกะสลักพระพุทธรูปไม้ได้ตามแต่ละขั้นตอนที่ตนถนัด หรือระยะเวลาที่ตนเองสะดวก โดยเริ่มจากการพานักท่องเที่ยวเข้ามายังวัดมหาโพธิ เพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชนในการรองรับ และสร้างขอบเขตของกิจกรรม ระยะเวลา และค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม ซึ่งจะเป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะทำให้การถวายพระพุทธรูปไม้คืนสู่วัด มีความหลากหลายน่าสนใจมากขึ้น และตอบรับกับความต้องการร่วมสมัยของผู้มาเยือนในปัจจุบัน

ภาพที่ 120 กิจกรรมแกะสลักพระไม้ ที่โครงการวิจัยสนับสนุนให้เกิดการสานต่อโดยอพท. น่าน
เพื่อให้คนทั่วไปและเยาวชนสามารถทดลองแกะสลักพระไม้ได้ตามความสนใจของตนเองในแต่ละขั้นตอนและเวลาที่อำนวย

นอกจากการสนับสนุนในด้านเครื่องมือ สถานที่ เทคนิควิธีการ บุคลากร และงบประมาณบางส่วน รวมถึงการสนับสนุนนักเรียนที่มีความบกพร่องทางการได้ยินให้ได้เข้าร่วมกิจกรรมอบรมแล้ว โครงการวิจัยยังได้ส่งเสริมให้คนกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มผู้พิการทางร่างกายหรือจิตใจ และกลุ่มชาติพันธุ์ ที่ต้องการฝึกอาชีพ ได้มีโอกาสทดลองแกะสลักพระพุทธรูปไม้ในแต่ละขั้นตอนที่ตนเองถนัดและเวลาจะอำนวย ซึ่งที่ผ่านมามีกลุ่มคนต่างๆเข้ามาทำกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้อย่างสม่ำเสมอ

ภาพที่ 121 การอบรมแกะสลักพระไม้แก่เยาวชนกะเหรี่ยง โดยมีพระสงฆ์ของวัดมหาโพธิเป็นพระวิทยากร

การดำเนินกิจกรรมแกะสลักอย่างต่อเนื่อง และมีการประชาสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอ ทำให้มีผู้สนใจแวะเวียนเข้ามาอบรมเป็นพิเศษจากทางวัด ชมการสาธิตการแกะสลักพระไม้ และถวายพระไม้คืนสู่วัดเป็นจำนวนมากขึ้น เกิดการรับรู้ออกไปอย่างแพร่หลายทั่วชุมชนเมืองน่านในปัจจุบันว่า ที่ชุมชนมหาโพธิ มีการแกะสลักพระพุทธรูปไม้และนักท่องเที่ยวสามารถเช่าบูชาถวายคืนสู่วัดได้

หน่วยงานต่างๆที่ดำเนินงานด้านการจัดการเศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวภายในชุมชน จึงขอเข้ามาศึกษาดูงานยังชุมชนอยู่เสมอ โครงการวิจัยจึงร่วมกับชุมชนและหน่วยงานภาคีในพื้นที่ในการสานต่อกิจกรรม และผลักดันให้ชุมชนเป็นแหล่งสาธิตและเรียนรู้การดำเนินงานในด้านดังกล่าว ซึ่งที่ผ่านมามีหน่วยงานต่างๆแวะเวียนเข้ามาดูงานอย่างสม่ำเสมอทั้งจากในพื้นที่จังหวัดน่านและจากต่างจังหวัด เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล มูลนิธิ คณะครูและนักเรียนจากโรงเรียนและคณาจารย์และนักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ องค์การไม่แสวงหาผลกำไร (NPO) การเข้ามาศึกษาดูงานนอกจากทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันแล้ว ยังทำให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของศิลปวัฒนธรรมจากการแกะสลักพระพุทธรูปไม้มากขึ้น ทำให้มีการเช่าบูชาพระพุทธรูปไม้เพื่อถวายคืนสู่วัด หรือเช่าบูชากลับไปมีจำนวนมากขึ้น เกิดรายได้เข้ามายังชุมชนมหาโพธิมากขึ้น และทำให้ผู้แกะสลักพระไม้ของชุมชนในปัจจุบันมีขวัญกำลังใจดีขึ้นเป็นอย่างมาก เกิดความพยายามมากขึ้น และเห็นผลลัพธ์ที่ตนเองอุตสาห์พยายามฝึกฝนมาเป็นเวลานานที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น ทั้งคุณค่าในตัวเองที่เกิดขึ้นจากการยอมรับและชื่นชมในฝีมือการแกะสลัก และคุณค่าที่มีต่อผลงานที่ตนเองผลิตขึ้น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดกระแสการลอกเลียนเพื่อไปดำเนินกิจกรรมในลักษณะเดียวกันในชุมชนและเมืองต่างๆที่ได้มีโอกาสเข้ามาศึกษาดูงาน

ภาพที่ 122 การศึกษาดูงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดลำพูน นำโดยนายก อบจ. ที่เข้ามาศึกษาดูงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ของชุมชนมหาโพธิ ผู้ศึกษาดูงานบางท่านอยู่ในคณะวิจัยในโครงการอื่นของสกว. ด้วยเช่นกัน ในขณะที่บางท่านเป็นสล่าที่แกะสลักพระไม้โดยการใช้บล็อกที่เตรียมไว้กดลงไปในเนื้อไม้ ทำให้ได้องค์พระออกมาอย่างรวดเร็ว ซึ่งสามารถผลิตได้กว่า 100 องค์ในแต่ละวัน

ภาพที่ 123 บรรยากาศการศึกษาดูงานการแกะสลักพระไม้ และกิจกรรมอื่นๆของชุมชนมหาโพธิจากหน่วยงานต่างๆ เช่น คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา องค์การบริหารส่วนตำบลท้ายหาด จังหวัดสมุทรสงคราม และสมาชิกสภาอบต. พนักงานส่วนตำบล ผู้นำชุมชน และผู้นำกลุ่มอาชีพ

ภาพที่ 124 ผู้มาศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยวทั่วไปต่างให้ความสนใจเช่าบูชาพระไม้ถวายเข้าวัด หรือเช่าบูชานำกลับไป

ปัจจุบัน ถึงแม้งานวิจัยจะสิ้นสุดลงแล้ว ผู้วิจัยยังคงผลักดันและสนับสนุนให้ชุมชนต่อยอดกิจกรรมแกะสลักพระไม้ออกไปในรูปแบบต่างๆอย่างต่อเนื่อง เพื่อขยายผลในวงกว้าง (มีกิจกรรมอื่นๆที่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการแกะสลักพระไม้มากขึ้น) และในเชิงลึก (เกิดการแกะสลักที่เชี่ยวชาญขึ้น เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน และเฉพาะบุคคลมากขึ้น และมีรูปแบบของผลผลิตที่หลากหลายมากขึ้น) ซึ่งแนวโน้มของกิจกรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตจากการผลักดันร่วมกับภาคี คือ การใช้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ เป็นชั่วโมงการเรียนรู้นอกห้องเรียนของโรงเรียนต่างๆ เป็นสถานบำบัดผู้ป่วยที่มีปัญหาทางจิตให้มีสมาธิที่ดีขึ้น เป็นสถานบำบัดของผู้ป่วยออทิสติกโดยใช้กิจกรรมบำบัด และเป็นสถานฝึกอาชีพสำหรับเยาวชนทั่วไปที่สนใจ ซึ่งการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ที่ต้องใช้สมาธิและจิตใจที่มุ่งมั่นในการกระทำให้สำเร็จ มีส่วนช่วยส่งเสริมให้เกิดการฝึกสมาธิและทักษะความคิดสร้างสรรค์ไปพร้อมๆกัน ซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานในการขัดเกลาจิตใจ ที่สามารถนำไปต่อยอดการเรียนรู้ด้านอื่นๆได้เป็นอย่างดี นอกเหนือไปจากเป็นการพัฒนาทักษะฝีมือเชิงช่าง ที่ก่อให้เกิดรายได้จากการสร้างงานศิลปะที่มีคุณค่า และช่วยรื้อฟื้นให้วิถีปฏิบัติในอดีตของชาวพุทธเมืองน่านยังคงอยู่สืบไป

การต่อยอดกิจกรรมแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ที่น่าสนใจและสร้างสรรค์กิจกรรมหนึ่ง คือ กิจกรรมที่โครงการวิจัย และชุมชน ร่วมกับนักวิจัยจากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นำโดย ผศ.ดร.พิเชฐ สายพันธ์ ที่ได้ให้ความสนใจและต้องการเข้ามามีส่วนร่วมกับกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ในชุมชนบ้านมหาโพธิ โดยการเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาได้มีโอกาสทดลองทำการแกะสลักได้ในช่วงเวลาสั้นๆ ผ่านการจัดการรูปแบบการเข้าร่วมกิจกรรมของนักท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับเวลาที่นักท่องเที่ยวมีอันจำกัด ซึ่งในระยะเริ่มต้นได้นำนักท่องเที่ยวกลุ่มแรกจำนวน 8 คนเข้าร่วมทำกิจกรรม “ขยายองค์ความรู้ และเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อพัฒนาสู่เครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์” มาทำกิจกรรมแกะสลักพระไม้ โดยทางชุมชนได้จัดเตรียมโครงร่างองค์พระไว้สำหรับการแกะสลักต่อไว้ระดับหนึ่งแล้ว นักท่องเที่ยวทั้ง 8 คน เพียงแต่แกะสลักรายละเอียดองค์พระเพิ่มเติม รวมถึงการแกะสลักส่วนใบหน้า เพื่อให้องค์พระแต่ละองค์มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันไป โดยใช้ระยะเวลาทั้งสิ้น 3 วัน ในการแกะสลักร่วมกับชุมชน

การดำเนินกิจกรรมนี้พบว่า กลุ่มนักท่องเที่ยวสามารถเรียนรู้การแกะสลักพระได้อย่างรวดเร็ว และสามารถแกะสลักสำเร็จครบองค์ภายในระยะเวลาที่กำหนดไว้ กลุ่มนักท่องเที่ยวเกิดความภูมิใจที่ได้ฝึกทักษะเชิงช่างที่หาที่ปฏิบัติได้ยาก การแกะสลักที่อาศัยสมาธิสูง พบว่านักท่องเที่ยวที่มีอายุจะสามารถควบคุมสมาธิในการแกะสลักได้ดีกว่านักท่องเที่ยวหนุ่มสาว กิจกรรมนี้ยังก่อให้เกิดรายได้ขึ้นในชุมชน ที่เป็นรูปธรรมในเวลาอันรวดเร็ว ส่งผลให้เกิดแรงกระตุ้นในการดำเนินกิจกรรมนี้ต่อไปในอนาคต ซึ่งในปัจจุบันนักท่องเที่ยวและผู้ที่สนใจสามารถติดต่อกับทางวัดล่วงหน้า เพื่อทดลองทำกิจกรรมดังกล่าวได้ทุกวัน

ภาพที่ 125 การแกะสลักพระไม้ของโครงการวิจัย ได้ถูกเลือกเป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

การต่อยอดกิจกรรมการแกะสลักพระไม้ยังเชื่อมโยงไปถึงโครงการและงานวิจัยอื่นๆ ที่ได้อาศัยพระพุทธรูปไม้เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการสร้างรูปแบบการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า ซึ่งกิจกรรมการแกะสลักพระไม้และองค์ความรู้ต่างๆทางมรดกทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมที่ทางคณะวิจัยได้สำรวจและรวบรวมเป็นข้อมูลไว้ ได้ถูกใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในเขตเมืองเก่า และร่วมทำงานในฐานะที่ปรึกษาในโครงการ “การบริหารจัดการการท่องเที่ยวในเขตอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม

(สถาปัตยกรรม) ในพื้นที่กลุ่มจังหวัดล้านนา : แนวทางการจัดทำโครงสร้างและกระบวนการบริหารจัดการเขตอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม(สถาปัตยกรรม) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่กลุ่มจังหวัดล้านนา” ซึ่งมีเมืองน่านเป็นพื้นที่หนึ่ง โดยมี ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นหัวหน้าโครงการ โดยทุนวิจัยจากสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

ภาพที่ 126 การระดมความคิดเห็นจากคนในชุมชนถึงขอบเขตและองค์ประกอบของเมืองเก่าที่ควรผลักดันให้เป็นเขตอนุรักษ์ เมื่อวันที่ 2 กุมภาพันธ์ 2560 โดย ผศ.ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจขจร ซึ่งได้รับการสนับสนุนการทำงานต่อยอดและข้อมูลจากโครงการวิจัยนี้

นอกจากนี้กิจกรรมการแกะสลักพระไม้ได้ถูกผนวกเข้ากับกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นๆที่มีอยู่เดิม ที่ยังคงปฏิบัติสืบเนื่องอยู่ในพื้นที่ และที่ทางโครงการได้รื้อฟื้นส่งเสริมให้แข็งแรงขึ้น หรือผลักดันให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้น รวมทั้งมรดกทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับการสำรวจรวบรวมไว้โดยคณะวิจัย ได้ถูกใช้เป็นข้อมูลและเครื่องมือในกลไกการทำงานเรื่องเมืองน่าอยู่ เมืองปลอดภัย และเมืองเก่าสิ่งแวดล้อมอยู่ ซึ่งมีเทศบาลเมืองน่านเป็นผู้ผลักดันและเป็นแกนหลักในการทำงาน ซึ่งทำให้เมืองน่านติดอันดับ 1 ใน 10 ของประเทศ และถูกเลือกเป็น 1 ใน 5 เมือง ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และองค์กรความร่วมมือระหว่างประเทศของญี่ปุ่น (Japan International Cooperation Agency - JICA) เลือกเข้าร่วมโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต (Project for Promoting Sustainability in Future Cities of Thailand -TFCP) ผู้วิจัยซึ่งได้สำรวจเก็บข้อมูลทรัพยากรทางวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรม ผ่านการทำงานร่วมกับภาคีในพื้นที่มาโดยตลอด ทำให้เข้าใจถึงปัญหา ศักยภาพ และโอกาส บนพื้นฐานของต้นทุนทางทรัพยากรต่างๆที่เมืองน่านมีเป็นอย่างดี จึงได้ให้คำปรึกษาและร่วมทำงานกับโครงการดังกล่าว เพื่อประสานผลประโยชน์ของการทำงานทั้งสองโครงการเข้าด้วยการ เพราะต่างมุ่งเป้าผลลัพธ์ในการพัฒนาเมืองที่ไปในทิศทางเดียวกัน

ภาพที่ 127 การประชุมเพื่อผลักดันให้เมืองน่านเป็นเมืองน่าอยู่ โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และ JICA ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยนี้ เพื่อต่อยอดกับโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต ในการประชุมมีการนำเสนอการดำเนินงานการแกะสลักพระพุทธรูปไม้โดยภาคีในพื้นที่ และผลการดำเนินงานโครงการทั้ง 3 ระยะโดยผู้วิจัย

4.3 การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

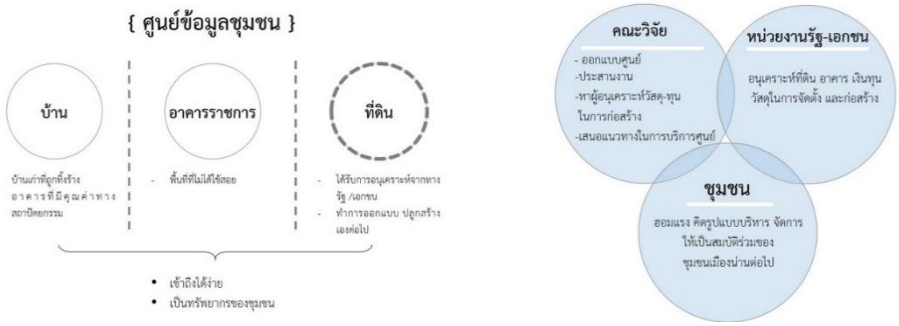
ปัจจุบันในเมืองน่านเองมีพื้นที่ที่เป็นสื่อจัดแสดงข้อมูลด้านทรัพยากรทางศิลปะวัฒนธรรม สถาปัตยกรรมและองค์ประกอบของสถาปัตยกรรมเมืองต่างๆ ภายในเมืองน่านอยู่แล้ว เช่น หอคำ ศูนย์บริการนักท่องเที่ยวของเทศบาลเมืองน่าน หออัตลักษณ์น่าน พิพิธภัณฑ์วัดพระเกิด โฮงเจ้าฟองคำ พิพิธภัณฑ์ในวัดต่างๆ ทั้งพิพิธภัณฑ์พระพุทธรูปไม้วัดน้ำล้อม พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ พิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดสถารศ ซึ่งทั้งหมดล้วนแต่เป็นพื้นที่จัดแสดงข้อมูลที่เป็นของหน่วยงานภาครัฐ และวัดเกือบทั้งหมด ความมุ่งหวังของโครงการวิจัยในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านนั้น ต้องการที่จะสร้างพื้นที่แสดงข้อมูลที่มีสถานะแตกต่างไปจากอาคารพิพิธภัณฑ์เหล่านี้ ในลักษณะของพื้นที่สาธารณะที่ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน และมีส่วนร่วมในการจัดสร้างและจัดการบริหารศูนย์ฯ โดยตัวศูนย์ฯเอง สามารถเข้าถึงได้ง่าย มีความเป็นกันเอง กลมกลืน กับบริบทของชุมชนที่แวดล้อม

ภาพที่ 128 ภาพอาคารพิพิธภัณฑ์และศูนย์จัดแสดงต่างๆ ที่มีอยู่ภายในเมืองน่านปัจจุบัน

การจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านเป็นการนำข้อมูลทั้งสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม ที่เป็นผลลัพธ์จากการดำเนินโครงการวิจัยทั้ง 3 ระยะ ตลอดระยะเวลากว่า 6 ปี มาจัดแสดง ด้วยการนำเสนอที่สามารถทำให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจเข้าใจภาพรวมของเมืองโดยง่ายในระยะเวลาอันสั้น เช่น การสร้างแผนที่แนะนำสถานที่สำคัญ การสร้างโมเดลจำลองสถาปัตยกรรมที่น่าสนใจ และการจัดแสดงภาพถ่ายทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น โดยมุ่งเน้นให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่สนใจ ซึ่งมีเวลาจำกัดสามารถเรียนรู้เกี่ยวกับเมืองน่านทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม วัฒนธรรม และองค์ประกอบของเมืองได้ในเวลาอันรวดเร็ว โครงการวิจัยได้สอบถามหัวหน้าชุมชนต่างๆเพื่อหาเครือข่ายความร่วมมือ และแสวงหาสถานที่ที่เหมาะสมสำหรับจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านขึ้น ทั้งนี้สถานที่หรือสิ่งปลูกสร้างที่จะจัดตั้งศูนย์ต้องเป็นสถานที่ที่มีความเหมาะสมและชุมชนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน

การดำเนินการจัดสร้างศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านอาศัยความร่วมมือจากทั้งหน่วยงานภาครัฐ-เอกชน ภาคชุมชน และโครงการวิจัยเองในการดำเนินงานการจัดตั้งให้เกิดขึ้น ซึ่งมีความเป็นไปได้สองแนวทาง คือ 1) นำอาคารเก่ามาปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์ใหม่ หรือ 2) สร้างอาคารศูนย์ข้อมูลชุมชนขึ้นใหม่บนผืนที่ดินที่ได้รับการอนุเคราะห์จากหน่วยงานของรัฐ หรือเอกชน โดยโครงการวิจัยเป็นผู้ออกแบบ และขอสนับสนุนงบประมาณและอุปกรณ์ในการก่อสร้างจากแหล่งอื่นๆต่อไป และอาศัยวิธีการฮอมแรงจากคนในชุมชนในการก่อสร้าง เพื่อประหยัดค่าใช้จ่าย

ภาพที่ 129 แนวทางในการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

ในการประชุมสรรหาสถานที่ที่เหมาะสมในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ได้มีการเสนอสถานที่หลายแห่งที่มีความน่าสนใจ มีจุดแข็งจุดอ่อน ในแต่ละด้านแตกต่างกันไป เช่น ศูนย์วัฒนธรรมสวนตาล ซึ่งเป็นอาคารที่ทาง อพท. น่าน กำลังปรับปรุงอยู่ในช่วงเวลานั้น เพื่อนำมาใช้ประโยชน์เพื่อการท่องเที่ยวใน ขณะเดียวกัน นายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน ได้เสนออาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน (อาคาร B ในแผนผังที่ 3) ซึ่งมีแผนที่กำลังจะจัดสร้างในบริเวณด้านหลังเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งมีห้องทั้งสิ้น 32 ห้อง และอาจจะจัดสรรพื้นที่ 1 ห้องไว้สำหรับเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ถ้ามีการก่อสร้างขึ้นจริงตามแผน หรืออาจเป็นที่สวนศรีเมือง ซึ่งต้องสร้างอาคารขึ้นใหม่ หรือปรับปรุงพื้นที่ภายในอาคารของวัดกู่คำ ในขณะที่ รองนายกเทศมนตรี มีความเห็นว่า ควรให้หัวหน้าบ้านพิจารณาพิพิธภัณฑ์ในวัดมาพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน เนื่องจากชุมชนแต่ละชุมชนจะมีความเกี่ยวข้องกับวัดที่เป็นศูนย์กลางชุมชนอยู่แล้ว การจัดการให้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนจึงสามารถทำได้ง่ายกว่าการจัดตั้งขึ้นใหม่ แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ศูนย์ข้อมูลชุมชนควรตั้งอยู่ในพื้นที่ส่วนกลาง ที่สามารถเข้าถึงได้ง่ายและเป็นเอกเทศ ตั้งอยู่ติดถนนหลักหรือถนนซอยภายในชุมชน เป็นสถานที่ที่ให้ความรู้สึกว่าทุกคนในชุมชนเป็นเจ้าของรวมกัน

ภาพที่ 130 การประชุมหารือเกี่ยวกับแนวทางการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ณ เทศบาลเมืองน่าน และการขอคำปรึกษาในการจัดตั้งศูนย์ฯ จากนายสุรพล เธียรสูตร นายกเทศมนตรีเมืองน่าน

ภาพที่ 131 อาคารศูนย์ท่องเที่ยวเมืองน่าน

ด้วยเหตุผลด้านที่ตั้ง และการเข้าถึงที่เป็นเอกเทศจากอาคารอื่น มีเวลาเปิด-ปิดเป็นของตนเอง ศูนย์ข้อมูลฯจึงไม่เหมาะที่จะถูกจัดตั้งอยู่วัด หรือเป็นห้องภายในอาคารที่เป็นสถานที่ราชการ ซึ่งหลังจากได้ทำการหารือกับนายกเทศมนตรีเมืองน่าน อีกหลายครั้งพอสถานที่ที่มีความเป็นได้อื่นๆ เช่น อาคารสรรพากรเก่า (อาคาร A ในแผนผังที่ 3) ซึ่งโครงการวิจัยมีความว่า มีศักยภาพ และความเหมาะสมที่สูงในการพัฒนาให้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เนื่องจากตำแหน่งอาคารที่ตั้งอยู่บนหัวมุมจุดตัดระหว่างถนนสุมนเทวราช และถนนมหาพรหม เป็นตำแหน่งที่สามารถมองเห็นอาคารได้อย่างชัดเจน ตัวอาคารตั้งอยู่ไม่ไกลจากใจเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ประวัติศาสตร์และแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของเมืองน่านในปัจจุบัน แต่ข้อจำกัดของอาคารนี้คือ ทางเทศบาลเมืองน่านต้องทำเรื่องขอใช้อาคารจากทางกรมสรรพกร หากต้องการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์เป็นศูนย์ข้อมูลฯจริง ซึ่งต้องใช้เวลาในการดำเนินการขออนุญาตค่อนข้างนาน จนเกินระยะเวลาที่ทางโครงการวิจัยสามารถจะดำเนินการตามแผนได้

ภาพที่ 132 อาคารสรรพากรเก่า

หัวหน้าบ้านมหาโพธิ ยังได้ช่วยประสานกับทางโครงการวิจัยในการสรรหา สถานที่ส่วนบุคคล ที่มีความต้องการให้ทางโครงการวิจัยเข้ามาพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ โดยไม่คิดค่าใช้จ่ายในการใช้อาคาร ซึ่งทางโครงการได้เข้าไปสำรวจ อาคารของคุณบุญยวง สมพาน ซึ่งตั้งอยู่ติดกับสนามบินในพื้นที่บ้านมหาโพธิ (อาคาร C ในแผนผังที่ 3) อาคารที่คุณบุญยวงเสนอให้เข้ามาปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลฯเป็นโรงเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนชั้นเดียว โครงสร้างหลังคาเป็นไม้ ขนาดพื้นที่ประมาณ 30 ตารางเมตร ตั้งอยู่ติดมุมที่ดินด้านหนึ่ง ด้านทิศใต้ติดอาคารข้างเคียง ด้านตะวันตกติดถนนส่วนราชการที่เชื่อมต่อกับสนามบินน่าน ในแง่ของตำแหน่งที่ตั้งอาคารมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากติดสนามบินและสามารถมองเห็นและเข้าถึงได้โดยตรง อันเปรียบเสมือนประตูสู่เมืองน่าน แต่จากการปรึกษาในรายละเอียดเกี่ยวกับการบริหารจัดการศูนย์ฯ หลังจากที่มีการปรับปรุงพื้นที่อาคารเป็นศูนย์ข้อมูลฯเสร็จสิ้น ซึ่งจะต้องมีคณะกรรมการบริหาร และมีการใช้ประโยชน์ร่วมกันที่เป็นสาธารณะ ทางคุณบุญยวง ยังไม่พร้อมที่จะให้อาคารของตนถูกใช้ประโยชน์ และบริหารจัดการในลักษณะดังกล่าวอย่างเต็มรูปแบบ ทำให้อาคารหลังนี้มีความเป็นไปได้น้อยในการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลฯ

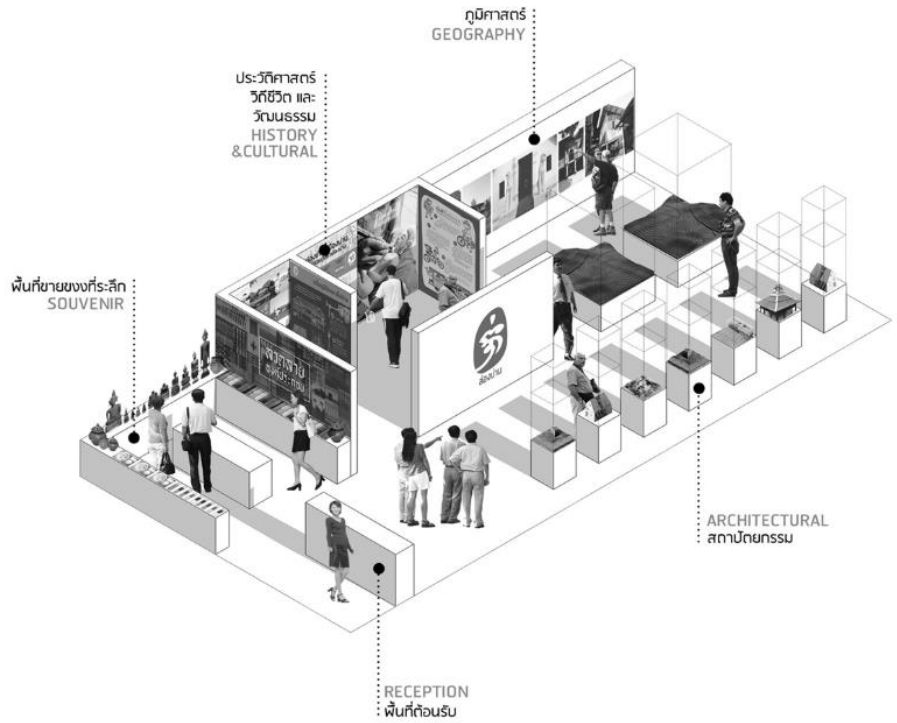

ภาพที่ 133 อาคารเก็บของในบริเวณบ้านพักอาศัยของคุณบุญยวง สมพาน

แผนผังที่ 3 แผนที่แสดงตำแหน่งอาคารที่มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

จากการศึกษาความเป็นไปได้ในอาคารทั้งสามแห่ง พบว่า มีอุปสรรคในด้านการขอเข้าไปใช้อาคาร หรือรอการก่อสร้างแล้วเสร็จ ซึ่งกว่าทางโครงการวิจัยจะได้เข้าไปปรับปรุงจะเกินระยะเวลาที่ทางโครงการตั้งเป้าหมายไว้เป็นอย่างมาก หรือมีอุปสรรคในด้านการบริหารจัดการอาคารภายหลังการปรับปรุงอาคารเสร็จสิ้นและพร้อมเปิดให้บริการ ผู้วิจัยจึงได้แสวงหาโอกาสและทางเลือกใหม่ๆ เพิ่มเติม โดย ทำการปรึกษากับคนกลุ่มอื่นๆ ในพื้นที่มากขึ้น เช่น ผ่านชุมชน และเทศบาลเมืองน่านเพื่อใช้เป็นที่ตั้งของศูนย์ฯก่อนหน้านี้ ต่างมีข้อจำกัดในด้านต่างๆแตกต่างกันไป คณะวิจัยจึงแสวงหาโอกาสในการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลฯจากการหมุนเวียนไปปรึกษาหารือกับคนกลุ่มต่างๆที่เปิดกว้างมากขึ้น เช่น คณะกรรมการกองทุนอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน และกลุ่มศิลปิน เป็นต้น ซึ่งจากการปรึกษาพบว่า การปรับปรุงอาคารเก่า โดยเป็นอาคารที่ทางหน่วยงานของรัฐเป็นผู้รับผิดชอบดูแลอยู่น่าจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสมที่สุด ภายใต้ระยะเวลา และงบประมาณ ที่จำกัด รวมทั้งการบริหารจัดการที่เป็นไปได้ หากต้องการการเข้ามามีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ซึ่งในขณะที่โครงการวิจัยทำการสำรวจ และปรึกษากับหัวหน้าหน่วยงานต่างๆของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองน่าน ก็ได้ทำการออกแบบรูปแบบการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนควบคู่ไปด้วย เพื่อให้หน่วยงานที่เป็นเจ้าของอาคารและภาคีในพื้นที่เห็นภาพของศูนย์ข้อมูลฯในอนาคตที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น และมีความเข้าใจไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจากการออกแบบศูนย์ข้อมูลฯ จะเป็นอาคารโถงโล่งห้องเยว พื้นที่ภายในอาจประกอบด้วย ส่วนต้อนรับ ส่วนขายของที่ระลึก-ผลิตภัณฑ์จากชุมชน และส่วนจัดแสดงเกี่ยวกับองค์ประกอบของเมือง สถาปัตยกรรม และวัฒนธรรม ดังตัวอย่างในภาพที่ 132

ภาพที่ 134 รูปแบบของการจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนฯ ที่ทำการออกแบบเบื้องต้น

การจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลฯจะใช้สื่อที่เข้าใจง่าย ทันสมัย เรียบง่าย แต่น่าสนใจด้วยการจัดระเบียบข้อมูล และการแปลงข้อมูลเป็นภาพถ่าย งานกราฟฟิค แผนที่ หรือแบบจำลอง รวมทั้งการนำตัวอย่างจากผลผลิตที่เกิดขึ้นจริงมาจัดแสดง เช่น พระพุทธรูปไม้ที่อยู่ในระหว่างขั้นตอนต่างๆของการแกะสลัก และใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีจำหน่ายอยู่ทั่วไป หรือหาได้ง่ายในพื้นที่ ในการสร้างและปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้จัดแสดง เพื่อประหยัดงบประมาณ และให้เกิดการดูแลรักษาง่าย สามารถซ่อมแซมเองได้โดยช่างทั่วไปหรือคนในชุมชน ขณะเดียวกันยังทำให้คนในชุมชนเล็งเห็นคุณค่าของวัสดุหรือผลิตภัณฑ์ที่ตนเองผลิตได้ ว่ามีศักยภาพในการนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลายรูปแบบ และสามารถสร้างความร่วมสมัยได้ในขณะเดียวกัน

การหารือกับทางเทศบาลเมืองน่านอย่างสม่ำเสมอ ได้ข้อสรุปถึงสถานที่ที่มีความเป็นไปได้ และมีที่ตั้งที่เหมาะสมกับการจัดตั้งเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน คือ ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ที่หันหน้าออกสู่ข่วงเมืองหน้าวัดภูมินทร์ ซึ่งในปัจจุบันทางโรงเรียนใช้ห้องดังกล่าวเพื่อจัดการเรียนการสอนเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งการเข้าไปปรับปรุงพื้นที่ของทางโรงเรียนเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ก็จะเป็นการสอดคล้องและส่งเสริมรูปแบบการใช้ประโยชน์ของพื้นที่ที่เป็นอยู่เดิม

ภาพที่ 135 ห้องเรียนทางฝั่งตะวันออกสุดของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ก่อนการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน มุมมองจากข่วงเมือง

ปัจจุบันการปรับปรุงอาคารทั้งภายใน และภายนอกเพื่อใช้เป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ได้เสร็จสิ้นลงแล้ว ซึ่งภายในประกอบด้วยการจัดแสดงแผนที่เมืองน่านใน 3 รูปแบบคือ แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ แผนที่เก่าเมืองน่าน ปี พ.ศ. 2479 และแผนที่แสดงทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน หุ่นจำลองพร้อมรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม และประวัติความเป็นมาของอาคารตัวแทน 12 หลัง บอร์ดจัดแสดงให้ความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับองค์ประกอบของเมือง และสถาปัตยกรรมต่างๆ อันประกอบด้วย วัด วัง และบ้านพักอาศัย นอกจากนี้ยังมีการจัดแสดงเกี่ยวกับ การแกะสลักพระพุทธรูปไม้ ซึ่งถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นกิจกรรมสร้างสรรค์งานทางวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ของเมืองน่าน (ดูภาคผนวก) ภายในศูนย์ยังมีการจัดแสดงวีดีโอ เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของเมืองน่าน บ้านเก่า และการแกะสลักพระไม้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนงบประมาณในการจัดทำจากโครงการเสริมสร้างความยั่งยืนของการพัฒนาเมืองในอนาคต (TFCP) ของ JICA ศูนย์ข้อมูลฯในปัจจุบันยังถูกใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางท่องเที่ยวโดยจักรยานภายในเมืองน่าน โดยการสนับสนุนจากโครงการ TFCP ของ JICA ดังกล่าว โดยใช้ฐานข้อมูลทรัพยากรทางสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของโครงการวิจัย เป็นจุดเชื่อมโยงเส้นทางขี่จักรยานให้เกิดขึ้น ซึ่งทำให้ศูนย์ในปัจจุบันมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศูนย์ท่องเที่ยววัฒนธรรมชุมชนด้วยจักรยาน”

ภาพที่ 136 ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ระหว่างการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชน ทั้งภายในและภายนอก

ภาพที่ 137 ห้องเรียนของโรงเรียนจุมปีวนิดาภรณ์ ภายหลังการปรับปรุงเป็นศูนย์ข้อมูลชุมชนเสร็จสิ้นสมบูรณ์

ภาพที่ 138 สื่อจัดแสดงต่างๆภายในศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน

หลังจากการปรับปรุงศูนย์ข้อมูลชุมชนเสร็จสิ้น และได้ทำการเปิดให้ผู้ที่สนใจเข้าชมโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายในปัจจุบัน การบริหารจัดการดูแลศูนย์ฯ อยู่ในความดูแลของเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายต่างๆที่อาจเกิดขึ้น เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าเจ้าหน้าที่ดูแลศูนย์ฯ ขณะเดียวกันแนวทางในการบริหารจัดการและควบคุมดูแลศูนย์ฯ อยู่ภายใต้การกำกับของคณะกรรมการศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน ซึ่งประกอบด้วย นายกเทศมนตรี เป็นประธานโดยตำแหน่ง และมีรองประธานและกรรมการเป็น หัวหน้าหน่วยงาน หรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง และอนุรักษ์อาคารและเมือง เช่น อพท. คณะกรรมการกองทุนอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน และวัฒนธรรมจังหวัด นอกจากนี้ยังมีตัวแทนจากทางชุมชน ซึ่งประกอบด้วย หัวหน้าบ้าน และสมาชิกในชุมชนที่เป็นแกนหลักในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่างๆ ภายในชุมชน คณะกรรมการมีวาระในการดำรงตำแหน่ง 2 ปี โดยใช้วิธีการสรรหาบุคคลเข้ามาเป็นคณะกรรมการ

บทที่ 5
บทสรุปการดำเนินโครงการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ตลอดระยะเวลาของการทำงาน โครงการวิจัยได้ดำเนินงานภายใต้แนวทางที่กำหนดไว้ เพื่อให้บรรลุซึ่งการดำเนินกิจกรรม 3 ส่วนหลัก คือ

1) การสืบค้นประวัติความเป็นมาและความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่มีต่อทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชน
2) การดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในชุมชนโดยการจัดกิจกรรมโครงการฝึกอบรมการแกะสลักพระไม้
3) การดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลเบื้องต้นให้แก่คนในชุมชนและนักท่องเที่ยว

โดยระหว่างการทำงานร่วมกันระหว่างโครงการวิจัย หน่วยงานภาครัฐและเอกชน รวมถึงภาคีในพื้นที่ และชุมชน อาศัยความยืดหยุ่นพอสมควร เนื่องจากระหว่างการดำเนินงานโครงการวิจัยต้องผลักดันกิจกรรมต่างๆเป็นจำนวนมาก ซึ่งต้องอาศัยการสรรหาความร่วมมือผ่านการประชุมประชาคมร่วมกับชุมชน หน่วยงานต่างๆ และเสนอแนวทางการดำเนินโครงการต่างๆ โดยเฉพาะการอบรมแกะสลักพระไม้และการดำเนินการจัดตั้งศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่าน รวมทั้งปรึกษาหารือเกี่ยวกับแนวทางการสร้างกลไกและกระบวนการในการดำเนินงานผ่านเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานในพื้นที่ และกำหนดบทบาทหน้าที่ของคณะทำงาน ขอบเขต ขั้นตอนและลักษณะของการดำเนินงานในแต่ละช่วงให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกับโครงการที่ผ่านมา และสืบเนื่องการดำเนินงานต่อไปได้ เมื่อโครงการสิ้นสุดและนักวิจัยออกจากพื้นที่ไป

5.1 การเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับผลการดำเนินงานวิจัย และการทำงานต่อเนื่องภายหลังโครงการวิจัย

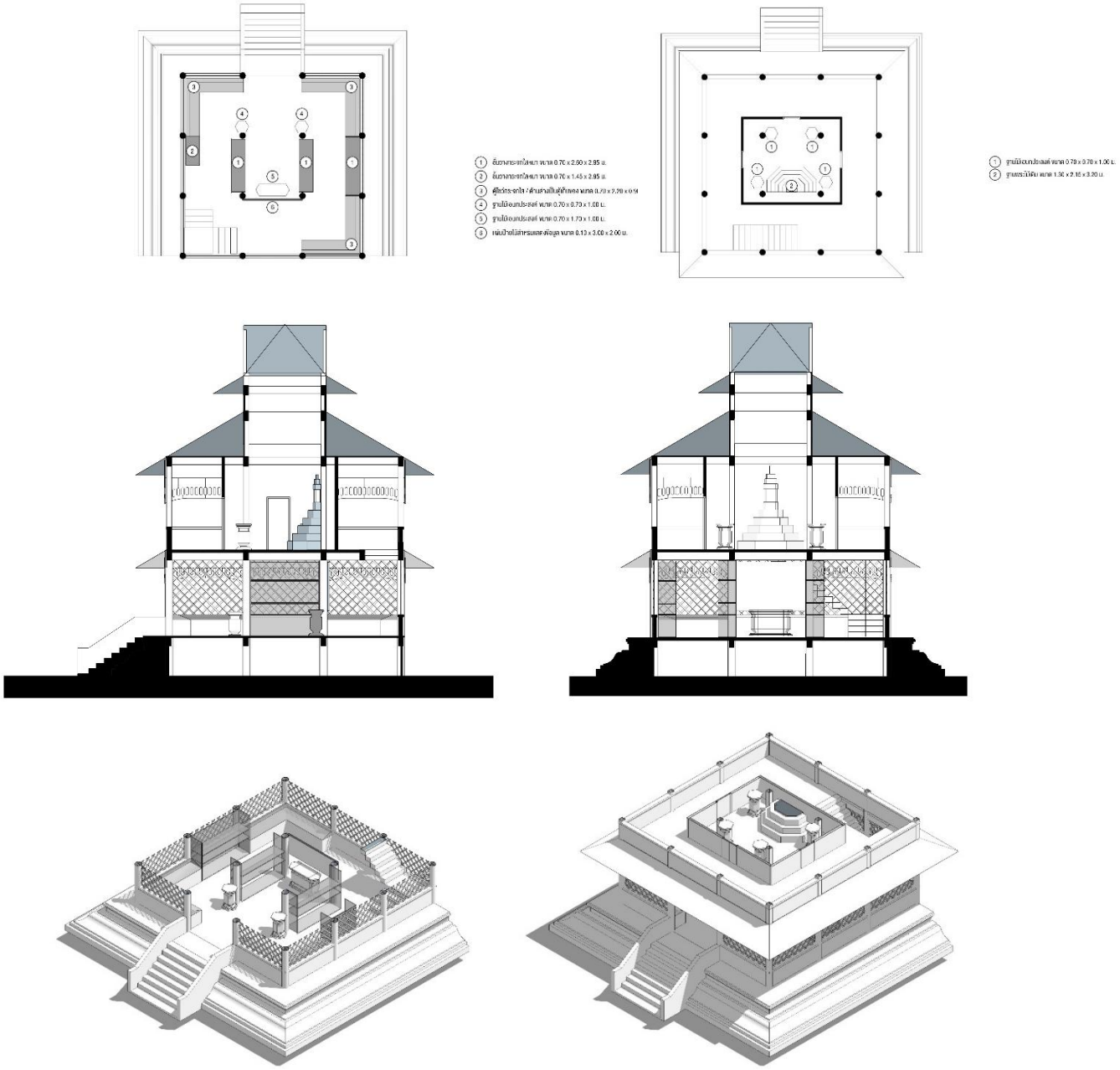
ถึงแม้การดำเนินงานตามแผนที่วางไว้จะสำเร็จลุล่วงลง แต่การทำงานในพื้นที่นอกเหนือจากแผนทั้งระหว่างการดำเนินโครงการ และหลังจากโครงการสิ้นสุดลง ยังคงมีการดำเนินงานต่อเนื่องต่อไป เช่น การประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่ข้อมูล และองค์ความรู้ที่ได้สืบค้นและรวบรวมมาจากการทำงาน ทั้งโดยผ่านศูนย์ข้อมูลชุมชนเมืองน่านที่ได้จัดตั้งขึ้น และช่องทางอื่นๆ และการทำงานร่วมกับชุมชนในด้านต่างๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือในการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองสถาปัตยกรรม และวัฒนธรรมของเมืองน่าน เนื่องจากชุมชนเล็งเห็นว่า ที่ผ่านมาโครงการวิจัยสามารถสร้างผลงานต่างๆไว้ในชุมชนเมืองน่าน จึงอยากให้เข้าไปช่วยเหลือในกิจการด้านอื่นๆของชุมชนด้วยเช่นกัน เช่น การร่วมกับชุมชนในการออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ ซึ่งทางวัดและชุมชนมีแผนที่จะพัฒนาเป็นสถานที่เพื่อจัดแสดงประวัติของวัดและชุมชนมหาโพธิ ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุต่างๆของวัด และของใช้พื้นบ้านต่างๆของชุมชน เช่น พับสาโบราณ พระพุทธรูปโบราณ แท่นวางพระขนาดใหญ่ และรางบดยา

ภาพที่ 139 โบราณวัตถุของวัดมหาโพธิที่เตรียมสำหรับจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชน

ผู้วิจัยได้แบ่งให้พื้นที่จัดแสดงออกเป็นสองส่วนใหญ่ๆ คือ พื้นที่ชั้นล่างเป็นพื้นที่จัดแสดงสำหรับวัตถุโบราณที่ทางวัดและชุมชมเก็บรวบรวมไว้ รวมทั้งจัดแสดงพระไม้แกะสลักที่เป็นผลงานของโครงการร่วมกับชุมชน โดยการจัดแสดงจะใช้เครื่องเรือนแบบลอยตัวเป็นหลัก เพื่อให้สามารถปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ง่ายในภายหลัง เมื่อของจัดแสดงมีจำนวนมากขึ้น ส่วนพื้นที่ชั้นบนเป็น

พื้นที่สำหรับจัดแสดงพระพุทธรูปไม้แกะสลัก และวัตถุศักดิ์สิทธิ์ของวัด โดยจัดวางบนแท่นพระขนาดใหญ่ชิดผนังด้านทิศตะวันตกของห้องโถงกลาง เสาทั้งสี่ต้นภายในห้องโถงออกแบบให้มีที่ฐานที่ทำจากไม้ เพื่อใช้วางวัตถุจัดแสดงประกอบ

ภาพที่ 140 การออกแบบพื้นที่จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดมหาโพธิ

การดำเนินโครงการที่สร้างผลลัพธ์ให้เห็นเป็นรูปธรรมที่ผ่านมา ทำให้โครงการได้มีโอกาสเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ผลงานออกไปยังสื่อต่างๆมากมาย นอกเหนือจากจำนวนผู้ติดตามเพจเฟสบุค“ล่องน่าน”ที่มีจำนวนมากขึ้นตามลำดับถึง 7,750 คนในปัจจุบัน (31 มีนาคม 2561) เช่น การเผยแพร่ออกอากาศผ่านทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน การให้สัมภาษณ์ออกสื่อโทรทัศน์ช่องต่างๆ การได้รับเชิญไปออกงานนิทรรศการเผยแพร่ผลงาน และการได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรอบรม หรือเสวนาในโอกาสต่างๆ

ภาพที่ 141 การให้สัมภาษณ์ออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงแหงประเทศไทย จังหวัดนาน โดยผู้วิจัย

ภาพที่ 142 การให้สัมภาษณ์แก่นักข่าว ประชาสัมพันธ์เขต 3 จังหวัดน่าน เกี่ยวกับผลลัพธ์จากโครงการวิจัย โดยเฉพาะกิจกรรมการแกะสลักพระพุทธรูปไม้ โดยภาคีแกนนำในพื้นที่

การนำเสนอออกอากาศ โดยสื่อต่างๆออกไป ทำให้เกิดการรับรู้ออกไปเป็นวงกว้าง มีหน่วยงานต่างๆเข้ามาศึกษาดูงาน และสื่อต่างๆตามมาสัมภาษณ์ และถ่ายทำรายการเพิ่มขึ้น ขณะเดียวกันก็มีนักท่องเที่ยวคนแวะมาเยี่ยมชมกิจกรรมที่ชุมชนมหาโพธิมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ภาพที่ 143 ตัวอย่างของข่าวภาคเหนือช่อง NBT ที่ออกอากาศนำเสนอการดำเนินงานกิจกรรมแกะสลักพระไม้

ภาพที่ 144 การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การดำเนินงานของโครงการผ่านรายการข่าวเช้าออกไปทั่วประเทศ โดยช่อง NBT

ภาพที่ 145 การเป็นวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับการดำเนินงานของโครงการในเวทีวิชาการ การอบรม และสัมมนา ต่างๆ

5.2 กิจกรรมเสริมเพื่อกระตุ้นชุมชนให้เล็งเห็นคุณค่าของทรัพยากรในชุมชน

นอกจากการดำเนินกิจกรรมตามเป้าหมายของโครงการแล้ว ผู้วิจัยยังได้ดำเนินกิจกรรมเสริมเพื่อให้การดำเนินการมีการสรุปผลที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น นอกเหนือจากที่ระบุไว้ในโครงการ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

5.2.1 การมอบรางวัลอนุรักษ์ศิลปสถาปัตยกรรมดีเด่นและหนังสือ “เก่า-เก็บ”

การสำรวจสืบค้นทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรมในเมืองน่านของโครงการมาอย่างต่อเนื่องโดยตลอด ทำให้พบว่ามีอาคารและบ้านพักอาศัยจำนวนมากที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ผู้วิจัยจึงได้ค้นหาวิธีการและสร้างกระบวนการในการยกระดับการรับรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของอาคารต่างๆเหล่านี้เสมอมา จึงได้ร่วมกับกรรมาธิการสถาปนิกล้านนาในการรวบรวมข้อมูลของอาคารเหล่านี้ และจัดพิมพ์เผยแพร่เป็นหนังสือ “เก่า-เก็บ” ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมสถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่าหลากหลายประเภทที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในเขตภาคเหนือ โดยมีอาคารต่างๆของเมืองน่านเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือ ซึ่งเป็นอาคารที่ผู้วิจัยได้เสนอชื่อเข้ารับรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2557 - 2559 หนังสือเล่มนี้มีจุดประสงค์ในการจัดทำขึ้นเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า ซึ่งเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมของชาติไว้ให้คงเป็นประโยชน์แก่อนุชนชั้นหลังสืบต่อไป และเพื่อประกาศเกียรติคุณและเสริมสร้างให้กำลังใจแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ดูแลอาคารเก่าที่ได้ตระหนักถึงคุณค่าและมีความอุตสาหะ ทุ่มเทกำลังกาย และกำลังทรัพย์ในการบำรุงรักษาอาคารนั้นไว้เป็นสมบัติของชาติให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างค่านิยมแก่สังคมในการสงวนรักษา และการใช้อาคารเดิมให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันแทนการรื้อทำลายเพื่อสร้างอาคารใหม่

ขณะเดียวกัน ผู้วิจัยได้อาศัยวิธีการเสนอชื่ออาคารพื้นถิ่นต่างๆในเขตเมืองน่าน เข้ารับรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ควบคู่กันไป ซึ่งจัดโดยกรรมาธิการสถาปนิกล้านนา สมาคมสถาปนิกสยามในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีอาคารที่ได้รับการคัดเลือกเข้ารับรางวัล คือ บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล และบ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่ที่ร่วมสำรวจสืบค้นอาคาร ได้นำโล่ประกาศเกียรติคุณ และกรอบรูปแสดงรูปถ่ายและพร้อมประวัติอาคาร รวมทั้งหนังสือ “เก่า-เก็บ มอบให้กับเจ้าของบ้านแต่ละหลัง การมอบรางวัลนี้ทำให้เจ้าของบ้านแต่ละหลังรู้สึกดีใจและตระหนักถึงคุณค่าของอาคารที่ตนเองอยู่อาศัยเป็นอย่างมาก และยังเป็นการสร้างกระแสบอกต่อแก่คนทั่วไปในวงกว้าง ถึงมรดกทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่าน ที่ยังคงซุกซ่อนอยู่ตามมุมต่างๆของเมือง และรอคอยผู้คนมาเยี่ยมเยือน นอกเหนือจากวัดสำคัญต่างๆที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว

ภาพที่ 146 บ้านคุณจำเนียร กันศรีนวกุล รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย

ภาพที่ 147 บ้านเจ้าอุตรการโกศล (มหาไชย) รางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2559 ประเภทอาคารพักอาศัย

นอกเหนือจากการมอบรางวัลศิลปสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์แล้ว ผู้วิจัยและภาคีในพื้นที่ได้ร่วมมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคารต่างๆที่ได้รับคัดเลือกตีพิมพ์เป็นส่วนหนึ่งของอาคารควรค่าแก่การอนุรักษ์ในหนังสือซึ่งได้แก่ คุ้มเจ้าทองย่น โฮงเจ้าฟองคำ บ้านคุณสุทธิดา สุขมี และบ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี

ภาพที่ 148 การมอบหนังสือ “เก่า-เก็บ” แก่เจ้าของอาคาร : บ้านคุณสุทธิดา สุขมี (ซ้าย) บ้านคุณจันทร์ศรี ภักดี (กลาง) และโฮงเจ้าฟองคำ (ขวา)

5.2.2 การร่วมจัดทำจุลสารเพื่อการอนุรักษ์มรดกทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรม “แป้นเกล็ด”

การสำรวจสืบค้นทรัพยากรทางด้านสถาปัตยกรรม และองค์ประกอบของเมืองน่านของโครงการอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ทำให้พบว่ามีอาคารและบ้านพักอาศัยจำนวนมากที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ และมีข้อมูลจำนวนมากพอสมควรที่ได้จากการสำรวจที่รอการเผยแพร่ออกไปสู่สาธารณะในวงกว้าง ผู้วิจัยจึงได้ค้นหาวิธีการและสร้างกระบวนการในการยกระดับการรับรู้และสร้างความตระหนักถึงคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้มาโดยตลอดผ่านการสร้างสรรค์สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ เริ่มตั้งแต่การจัดทำจุลสาร “ล่องน่าน” และหนังสือ “เก่า-เก็บ”แล้ว ยังได้ร่วมจัดทำหนังสือ “แป้นเกล็ด” ในฐานะคณะทำงานเพิ่มเติมของคณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน ซึ่งเป็นจุลสารแจกฟรี รายสามเดือน ที่บอกเล่าถึงเรื่องราวเกี่ยวกับอาคารเก่า สาระความรู้เกี่ยวกับ ศิลปกรรม สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน ให้คนเมืองน่านโดยทั่วไปได้รับรู้ รวมถึงนักท่องเที่ยวที่มาเยี่ยมเยียนเมืองน่าน เนื่องจากจุลสารจะถูกเผยแพร่และจัดวางตามหน่วยงานราชการ และเอกชนที่เกี่ยวข้อง โรงแรม ร้านอาหารและร้านกาแฟ เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมอันทรงคุณค่า และสร้างความตระหนักถึงทรัพยากรเหล่านี้ให้กับคนในชุมชนเมืองน่าน และเพื่อประกาศเกียรติคุณและเสริมสร้างให้กำลังใจแก่ผู้ที่เป็นเจ้าของหรือผู้ดูแลอาคารเก่าที่ได้ตระหนักถึงคุณค่าและมีความอุตสาหะ ทุ่มเทกำลังกาย และกำลังทรัพย์ในการบำรุงรักษาอาคารนั้นไว้เป็นสมบัติของชาติให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้ต่อไป อีกทั้งยังเป็นการเสริมสร้างค่านิยมแก่สังคมในการสงวนรักษา และการใช้อาคารเดิมให้สอดคล้องกับประโยชน์ใช้สอยปัจจุบันแทนการรื้อทำลายเพื่อสร้างอาคารใหม่

ปัจจุบันหนังสือ “แป้นเกล็ด” ได้ตีพิมพ์ออกมาแล้วจำนวน 5 ฉบับ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการเกิดขึ้นของจุลสารที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมอีกครั้งของเมืองน่าน ที่ได้รับอิทธิพลและแรงบันดาลใจจากจุลสาร “ล่องน่าน” ที่ได้จัดพิมพ์ไปก่อนหน้านี้โดยมีโครงการวิจัยเป็นแกนนำ แต่ “แป้นเกล็ด” เป็นการดำเนินงานโดยชุมชนเป็นแกนนำโดยมีโครงการวิจัยเป็นผู้สนับสนุน อันเป็นกระบวนการหนึ่งในการถ่ายทอดโครงสร้างและวิธีการทำงานของโครงการวิจัยไปสู่ภาคีและคนในพื้นที่มากขึ้น ซึ่งจะทำให้ถึงแม้โครงการวิจัยสิ้นสุดลง กิจกรรมต่างๆยังคงดำเนินต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยมีชุมชนเองเป็นแกนนำ

ภาพที่ 149 จุลสาร “แป้นเกล็ด” ฉบับที่ 1 และ 2

5.2.3 การผลักดันในการเสนอชื่ออาคารเก่าเข้ารับรางวัลสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ของสมาคมสถาปนิกสยาม

คณะวิจัยได้ผลักดันการเสนอชื่ออาคารเก่าในเขตเมืองน่านที่โครงการวิจัยได้ทำการสำรวจ เพื่อเข้ารับรางวัลสถาปัตยกรรมที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ ประจำปี พ.ศ. 2560 ในงานสถาปนิก 60 ซึ่งจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีในช่วงต้นเดือนพฤษภาคม โดยสมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยได้คัดเลือกอาคารที่เหมาะสมร่วมกับชุมชนและคณะกรรมการกองทุนเพื่อการอนุรักษ์อาคารเก่าเมืองน่าน ซึ่งได้คัดเลือกสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่าน (โอสถสภานครน่าน) เข้ารับการเสนอชื่อเพื่อรับรางวัลพร้อมๆกับอาคารอื่นอีก 2 หลังคือ คุ้มเจ้าเทพมาลา และตึกลินกัล์น และได้รับโลห์รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯสยามบรมราชกุมารี ภายในงานสถาปนิก 60 ที่ผ่านมา การผลักดันการเสนอชื่ออาคารเก่าเข้ารับรางวัลต่างๆอย่างสม่ำเสมอโดยโครงการวิจัย ได้ช่วยให้เกิดกระแสในการตระหนักถึงคุณค่าของอาคารเก่า และเกิดการบอกต่อสู่คนทั่วไปในวงกว้าง นอกจากนี้รางวัลที่ได้ยังทำให้บุคคลหรือหน่วยงานที่เป็นเจ้าของอาคารรู้สึกดีใจและตระหนักถึงคุณค่าของอาคารที่ตนเองอาศัยหรือใช้ประโยชน์อยู่ อันแสดงถึงมรดกทางสถาปัตยกรรมของเมืองน่านที่ไม่ได้มีเพียงแค่วัดแต่ยังมีบ้านเรือน และอาคารทั่วไปที่ยังคงซุกซ่อนอยู่ตามจุดต่างๆของเมือง ที่มีคุณค่าทางศิลปสถาปัตยกรรมเป็นอย่างมาก ที่รอคอยการค้นหาและเยี่ยมเยียนทั้งจากคนเมืองน่านและนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 150 ของอาคารสำนักงานสาธารณสุขอำเภอเมืองน่านในปัจจุบัน

5.2.4 การเป็นที่ปรึกษาและเป็นผู้ให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ในการปรับปรุงพัฒนาสถาปัตยกรรมที่มีความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ภายในเมืองน่าน

การทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องทำให้มีโอกาสได้ให้คำปรึกษาในการอนุรักษ์บ้านคุณหลวง แก่ตระกูลโลหะโชติ ซึ่งเป็นผู้ดูแลอาคารอยู่ในปัจจุบัน บ้านคุณหลวงเป็นที่พักอาศัยของหลวงธนานุสรณ์ (ช่วง โลหะโชติ) ในอดีต ปัจจุบันอาคารตั้งอยู่ณ ใจเมืองน่าน ฝั่งตรงข้ามวัดภูมินทร์ทางด้านทิศตะวันออก ซึ่งถือว่าเป็นบริเวณที่สำคัญต่อการพัฒนาภูมิทัศน์ของเมืองน่านเป็นอย่างมาก บ้านคุณหลวงในปัจจุบันเป็นอาคารไม้ชั้นเดียวยกใต้ถุนสูง หลังคาทรงจั่ว เสาด้านล่างเป็นเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ อายุของเรือนราว 70 – 80 ปี แต่ยังคงมีการใช้งานเป็นที่อยู่อาศัยของตระกูลโลหะโชติอยู่อย่างต่อเนื่อง ทางตระกลูโลหะโชติมีความต้องการที่จะอนุรักษ์อาคารให้กลับมามีสภาพดั้งเดิมเหมือนครั้งแรกสร้าง เนื่องจากอาคารในปัจุบันอยู่ในสภาพที่ทรุดโทรม และดูไม่สง่างาม เนื่องจากชั้นใต้ถุนต่ำกว่าถนน ที่ได้รับการถมให้สูงขึ้นหลายครั้ง พร้อมกับพัฒนาพื้นที่บริเวณด้านหลังของบ้าน ซึ่งปัจจุบันเป็นโรงเก็บใบยาสูบขนาดใหญ่ ที่มีโครงสร้างเป็นไม้ทั้งหมดแต่มีสภาพที่ทรุดโทรมเป็นอย่างมาก เพื่อใช้เป็นพื้นที่เพื่อรองรับการใช้สอยในแบบต่างๆร่วมสมัย โดยยังมีสภาพแวดล้อมที่กลมกลืนไปกับวัดภูมินทร์ และอาคารอื่นๆภายในย่านใจเมืองทั้งหมด

ผู้วิจัยได้ให้คำแนะนำแก่ผู้ออกแบบ วิศวกร และเจ้าของอาคาร ซึ่งต่างมีแนวทางที่ต้องการให้การพัฒนาพื้นที่ที่ออกมามีความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม อาคารภายในโครงการไม่ขัดต่อกฎเทศบัญญัติของเมือง และกฎหมายอนุรักษ์เมืองเก่า รวมถึงการเลือกใช้วัสดุและสีไม่ขัดกับวัดภูมินทร์ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่มีความสำคัญมากของจังหวัดน่าน ผู้วิจัยยังเสนอให้มีการใช้วัสดุในการก่อสร้างและประดับตกแต่งอาคารที่ผลิตได้ในท้องถิ่น โดยเฉพาะวัสดุและช่างฝีมือแขนงต่างๆที่ทางโครงการวิจัยสำหรับพบและจัดทำฐานข้อมูลไว้ ที่สมควรได้รับการฟื้นฟูให้มีการผลิตและนำกลับมาใช้ประโยชน์จริงใหม่อีกครั้ง เพื่อให้ภูมิปัญญาในการผลิตวัสดุและงานฝีมือต่างๆเหล่านี้ได้รับการสืบสานต่อไปเพื่อการใช้ประโยชน์ร่วมสมัย ปัจจุบันการปรับปรุงบ้านคุณหลวงและการพัฒนาพื้นที่ในบริเวณด้านหลัง อยู่ในขั้นตอนของการขออนุญาตจากทางราชการการเพื่อทำการก่อสร้างต่อไป

ภาพที่ 151 การให้คำปรึกษาในการปรับปรุงบ้านหลวงธนานุสรณ์ (บ้านคุณหลวง)

ภาพที่ 152 โรงไม้เก็บใบยาสูบในบริเวณด้านหลังบ้านคุณหลวง ก่อนและหลังการรื้อถอนเพื่อรอการพัฒนาพื้นที่ต่อไป

5.3 ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานต่อไปในอนาคต

จากการทำงานในพื้นที่เมืองน่านมาเป็นระยะเวลากว่า 6 ปี โครงการวิจัยพบว่า น่านเป็นเมืองที่มีต้นทุนทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมที่ดี และสิ่งที่กอปรขึ้นเป็นเมืองน่านในปัจจุบันตั้งแต่ลักษณะทางกายภาพของเมือง สถาปัตยกรรม ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีความเป็นอยู่ของผู้คน ล้วนแล้วแต่เกิดจากสิ่งที่สะสมมาแต่ในอดีต ซึ่งยังคงหลงเหลืออยู่ในระดับที่ดีกว่าเมืองอื่นๆ แต่จากการสังเกตและทำงานในพื้นที่มาตลอดเป็นเวลาพอสมควร พบว่าการเสริมมรดกต้นทุนเหล่านี้จากหน่วยงานที่รับผิดชอบกลับไม่ได้รับการวางแผนและจัดการอย่างเป็นระบบให้แข็งแรงขึ้น หรือกลับมาสมบูรณ์เหมือนอย่างในอดีตเพิ่มขึ้นแต่อย่างใด รางวัลต่างๆที่ทางเมืองน่านได้รับ ในฐานะเมืองน่าอยู่ หรือเมืองปลอดภัยระดับโลก ล้วนแล้วแต่อาศัยลักษณะที่เป็นอยู่ของเมืองที่มีต้นทุนจากอดีตที่ดีเกือบทั้งสิ้น จุดตั้งต้นของการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองต่อไปจากนี้ ท่ามกลางกระแสการพัฒนาเติบโตของเมืองที่รวดเร็ว และการขยายตัวของการท่องเที่ยวในเขตเมืองน่านอย่างที่ไม่เคยเป็นมาก่อน จึงต้องอาศัยการผลักดันความร่วมมือระหว่างหน่วยงานที่รับผิดชอบให้มากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และต้องมีการวางแผนในการพัฒนาเมืององค์ประกอบของเมือง และทรัพยากรของเมืองในทุกๆด้านเพื่อรองรับการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมที่ยั่งยืน โดยการวางจุดยืนของเมืองว่าต้องการให้เมืองน่านอยู่ในสถานภาพใด เพราะในปัจจุบันเมืองน่านพัฒนาไปพร้อมๆกันในทุกๆด้าน ทั้งในฐานะเมืองท่องเที่ยว เมืองน่าอยู่ เมืองวัฒนธรรม เมืองหน้าด่านของภูมิภาคล้านนาตะวันออก หรือเมืองชายแดน ซึ่งทำให้เมืองน่านโตไปอย่างรวดเร็ว แต่ขาดจุดยืนที่ชัดเจน แล้วจะทำให้เมืองน่านกลายเป็นเหมือนเมืองอื่นๆของประเทศไทยในที่สุด

ปัจจุบันหน่วยงานหลักที่ผลักดันการท่องเที่ยวในชุมชนในเขตเมืองน่าน คือ อพท.น่าน ซึ่ง มีการทำงานที่ต่อเนื่องและสม่ำเสมอมาตลอด แต่อุปสรรคที่สำคัญ คือ การขาดการประสานความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงานอื่น โดยเฉพาะกับทางเทศบาลเมืองน่าน ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ดูแลพื้นที่ในเขตเมืองน่านอยู่ ขณะเดียวกันทางเทสบาลเมืองน่านก็มีหน่วยงานที่ดูแลเรื่องการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ของตนอยู่ แต่ไม่ได้ประสานความร่วมมือกับหน่วยงานอื่นแต่อย่างใด การดำเนินงานของโครงการ ซึ่งพยายามเป็นข้อต่อให้กับปัญหาดังกล่าวได้ช่วยให้การทำงานส่งเสริมการท่องเที่ยวบนฐานวัฒนธรรมในเขตเมืองน่านรวดเร็วเป็นระบบ และมีการวางแผนเพื่อเป็นรากฐานแก่ชุมชนในการจัดการเองต่อไปในอนาคตได้ในระดับหนึ่ง แต่เมื่อโครงการสิ้นสุดลง หน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบในพื้นที่ก็ต้องกลับมาทำหน้าที่ในฐานะผู้รับชอบหลัก และประโยชน์จากฐานข้อมูล และกิจกรรมต่างๆทางโครงการวิจัยได้วางรากฐานไว้ให้เกิดประโยชน์ยิ่งๆขึ้นต่อไป

การทำงานในเขตเมืองน่าน อาจจะยังต้องอาศัยบุคลากรจากภายนอกพื้นที่ ซึ่งอาจเป็นนักวิชาการ อาจารย์ หรือผู้รู้ในด้านต่างๆ เข้ามาเป็นกำลังเสริม และเป็นข้อต่อให้กับการทำงานของหน่วยงานต่างๆที่รับผิดชอบในพื้นที่ได้มีโอกาสทำงานร่วมกับโดยมีแรงเสียดทานที่น้อยลง เนื่องจากในปัจจุบันสถานการณ์การทำงานระหว่างหน่วยงานต่างๆร่วมกันยังเป็นปัญหาที่ปรากฏชัดเจนอยู่ ซึ่งอาจเป็นสาเหตุสำคัญที่แผนต่างๆ ที่ทางหน่วยงาน หรือโครงการวิจัยต่างๆได้จัดทำไว้ รวมถึงแผนต่างๆที่ทางโครงการได้เคยเสนอไว้ มักไม่ได้รับการนำไปปฏิบัติอย่างจริงจัง เพราะการทำงานต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆค่อนข้างมาก จึงทำให้การขับเคลื่อนเป็นไปได้ช้า หรือในบางครั้งไม่มีความเป็นไปได้

นอกจากนี้ความเข้มแข็งของชุมชนเมืองน่าน ซึ่งมีความแตกต่างกันค่อนข้างชัดเจนในแต่ละบ้าน บางบ้านมีความเข้มแข็งเป็นอย่างมากทำให้มีโครงการต่างๆไปลงเป็นจำนวนมาก และค่อนข้างสัมฤทธิผลในการทำงาน ในขณะที่บางบ้านไม่มีผู้นำที่เข้มแข็ง และขาดการรวมกันของสมาชิกในชุมชนในการร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนของตนเองให้ทัดเทียมบ้านอื่นๆ นักวิจัยที่เข้ามาในพื้นที่ในอนาคต โดยเฉพาะนักวิจัยทางด้านสังคม ถ้าสามารถผลักดันจุดอ่อนดังกล่าวให้ลดน้อยลงได้ ก็จะทำให้การพัฒนาเมืองน่านในทั้งระบบเป็นไปได้อย่างรวดเร็วมากขึ้น และเกิดภาพรวมของเมืองในด้านต่างๆที่เข้มแข็งขึ้น ทั้งสภาพแวดล้อมและความปลอดภัยในการอยู่อาศัยในชุมชน เศรษฐกิจชุมชน และการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรทางสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในชุมชนที่เข้มแข็ง ยั่งยืน และเป็นธรรมกับสมาชิกในชุมชนมากขึ้น

บรรณานุกรม

กมลวรรณ ทะวิไชย. 2544. **ทัศนคติของนักท่องเที่ยวชาวไทยที่มีต่อการท่องเที่ยวของจังหวัดน่าน.** เชียงใหม่. คณะรัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

กระทรวงมหาดไทย, กรมศิลปากร และกระทรวงศึกษาธิการ. 2544. **วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญาจังหวัดน่าน**. กรุงเทพฯ.

การเคหะแห่งชาติ. 2550. **โครงการจัดทำแผนพัฒนาที่อยู่อาศัยและแผนป้องกันแก้ไขปัญหาชุมชนแออัด จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน ภายใต้กระบวนการเสริมสร้างสมรรถนะในการพัฒนาที่อยู่อาศัย**. เชียงใหม่.

การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. 2547. **คู่มือท่องเที่ยว 8 จังหวัดล้านนา เชียงใหม่ เชียงราย ลำปาง ลำพูน พะเยา แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน**. กรุงเทพฯ.

กองโบราณคดี. 2537. **รายงานศึกษาสภาพปัจจุบันประกอบการบูรณะกำแพงเมืองน่าน อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.** เชียงใหม่.

คณะศรัทธาบ้านพระเกิด. 2555. **ที่ระลึก "185ปี วัดพระเกิด 2555".** เชียงใหม่. แม็กซ์พริ้นติ้ง.

คณะเศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ. 2530**. การศึกษาเพื่อวางแผนพัฒนาการท่องเที่ยวจังหวัดแพร่ น่าน อุตรดิตถ์ พะเยา.** มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

จิตตราภรณ์ ทิพยมณฑล. 2546. **รูปแบบสถาปัตยกรรมคุ้มและเรือนของเจ้านายล้านนา ในเขตจังหวัดแพร่-น่าน : การศึกษาเฉพาะเรื่อง**. เชียงใหม่. ภาควิชาศิลปะไทย. คณะวิจิตรศิลป์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชูสิทธิ์ ชูชาติ. 2542. **รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในเขตลุ่มแม่น้ำวาง.** รายงานการวิจัย.

ณวิทย์ อ่องแสวงชัย และคณะ. 2555. **โครงการศึกษาทรัพยากรด้านสถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมในเขตเทศบาลเมืองน่านเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน.** เชียงใหม่. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว).

นพคุณ ตันติกุล. 2548. **ประวัติศาสตร์เมืองน่าน จากพงศาวดารเมืองน่าน ข้อมูลท้องถิ่นและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง**. เชียงใหม่. ล้านนาคอมพิวเตอร์พริ้นติ้ง.

ประสิทธิ์ พงศ์อุดม. 2539. **นันทบุรีศรีนครน่าน : ประวัติศาสตร์ สังคม และคริสต์ศาสนา**. ฝ่ายประวัติศาสตร์สภาคริสตจักรในประเทศไทย.

พัชรินทร์ ศุขประมูล. 2547. **มรดกเด่น จังหวัดน่าน**. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน.

มนัส สุวรรณ. 2546. **รายงานฉบับสมบูรณ์ : โครงการศึกษาแผนปฏิบัติการพัฒนาการท่องเที่ยว เชียงราย พะเยา แพร่ น่าน.** เชียงใหม่. โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

มหาวิทยาลัยพายัพ. 2530. **รวมบทความโบราณคดีและประวัติศาสตร์เมืองน่าน.** เชียงใหม่. โครงการศึกษาชนชาติไท.

ลัดดา ณ น่าน. 2557. "เปิดบันทึกนครน่านยุคเจ้าผู้ครองนครองค์สุดท้าย เจ้าลัดดา (เจ้าหมัดคำ) ณ น่าน ธิดาคนสุดท้องของเจ้ามหาพรหมสุรธาดา: ประวัติศาสตร์หน้าสุดท้ายที่ยังมีลมหายใจ." **HELLO! 9**, 10 (15 พฤษภาคมฉบับวันที่ 15 พฤษภาคม): 2557, 112-120.

วัชรชัย ทะสม. 2546. **รูปแบบเรือนพักอาศัยในเขตจังหวัดน่าน**. เชียงใหม่. ภาควิชาศิลปะไทย. คณะวิจิตรศิลป์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศิโรรัตน์ บุญถนอม. 2543. **ทัศนคติของคนน่านที่มีต่อนโยบาย "Amazing Thailand 1998-1999".** เชียงใหม่. คณะเศรษฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน. 2542. **ศิลปินดีเด่น และผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรม จังหวัดน่าน พ.ศ. 2542**. น่าน.

สถาบันวิจัยสังคม. 2527. **สรุปสภาพหมู่บ้านและตำบล อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.** มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สมเจตน์ วิมลเกษม. 2556. **ถอดรหัสวัดภูมินทร์**. หจก.อิงค์เบอร์รี่ น่าน.

สาขาวิชาครุศาสตร์สถาปัตยกรรมและการออกแบบ คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง. 2553. **น่าน: ความหลากหลายทางวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: เจ สไมล์ ดีไซน์ จำกัด.

สุรศักดิ์ ศรีสำอาง. 2530. **เมืองน่าน : โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ 2465-2546.** กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร.

สุรีย์ บุญญานุพงศ์. 2545. **โครงการศึกษา สำรวจ ออกแบบเพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมเมืองบริเวณพื้นที่เมืองประวัติศาสตร์น่านชั้นใน**. เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สรัสวดี อ๋องสกุล. 2539. **พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด.** กรุงเทพฯ. อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.สามารถ สิริเวชพันธุ์. 2531. **สถาปัตยกรรมพะเยาและน่าน.** สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สายันต์ ไพรชาญจิตร์. 2543. **โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน.** กรุงเทพฯ. โครงการโบราณคดีชุมชน.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน. 2550. **กำแพงเมืองน่าน ตำนานที่มีชีวิต**. เชียงใหม่. สำนักงานวัฒนธรรม จังหวัดน่าน.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน. 2551. **เมืองน่าน...อดีตที่คุณอาจไม่เคยรู้.** แพร่. เมืองแพร่การพิมพ์.

สิทธิศักดิ์ ธงเงิน และบุญเพียร ส่องสี. 2554. **น่าน อดีตที่คุณไม่อาจรู้**. น่าน: น่านออฟเซต.

สำนักงานคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าน่าน. 2552. **น่านเมืองเก่าที่มีชีวิต.** สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน.

สำนักงานจังหวัดน่าน. 2554. **น่าน.** น่าน.

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2548. **แผนที่ชุมชน เมืองเก่าน่าน - Nan cultural heritage atlas**. กรุงเทพฯ. น่าน. เทศบาลเมืองน่าน. โรงพยาบาลน่าน.

สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดน่าน. 2550. **กำแพงเมืองน่าน ตำนานที่มีชีวิต**. เชียงใหม่: มรดกล้านนา (MaxxPrint - ดาว คอมพิวกราฟฟิก.

สำนักศิลปากรที่ 7. 2549. **รายงานเบื้องต้นภูมิหลังเมืองน่าน.** โครงการสืบค้นแหล่งวัฒนธรรมลุ่มน้ำน่าน – แม่น้ำว้า โดยประชาชนมีส่วนร่วม. สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม.

สำนักงานสถิติจังหวัดน่าน. 2554. **สถานการณ์การท่องเที่ยวเมืองน่าน.** จังหวัดน่าน.
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

สำราญ จรุงจิตประชารมย์. ประวัติกำแพงเมืองน่าน. ใน: คณะทำงานเอกลักษณ์น่าน. **นครน่าน พัฒนาการแห่งนครรัฐ**. 2549:42.

เสาวลักษณ์ พงษธา โปษยานนทน์, 2555. มรดก**สถาปัตยกรรมในประเทศไทย เล่ม 2: 1 ทศวรรษรางวัลอนุรักษ์ดีเด่น 2546-2555 = Architectural heritage in Thailand II : a decade of architectural conservation aword 2003-2012**. 30.

ฮันส์ เพนธ์. 2544. **จารึกในพิพิธภัณฑ์ฯ น่าน และจารึกเมืองน่านที่น่าสนใจ**. เชียงใหม่. สถาบันวิจัยสังคม

ข้อมูลระบบออนไลน์

โครงการท่องเที่ยวเพื่อชีวิตและธรรมชาติ. 2540. (ระบบออนไลน์.) แหล่งที่มา: **http://thai.tourismthailand.org/about_tat_24.7.html.**

จังหวัดแพร่ Phrae Province. "เจ้าหลวงพิริยเทพวงศ์ (ทายาท)." [ออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://wungfon.com/index.php?option=com_content&view=article&id=716:2011-10-01-05-28-47&catid=142:2010-11-06-02-33-05&Itemid=184.** (วันที่ค้นข้อมูล : 5 พฤศจิกายน 2557).

ไปแจม.com. 2558. "คุ้มเจ้าหลวง จ.แพร่." [ออนไลน์]. แหล่งที่มา **http://www.paijam.com/travel-phrae/328-khum-chao-luang.** (วันที่ค้นข้อมูล : 5 พฤศจิกายน 2557).

สัมภาษณ์

กลุ่มวงดนตรีกลองอืด ชุมชนพญาภู. สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2556.

ขันแก้ว เพชรพ่วง. สัมภาษณ์. กรกฎาคม 2556.

จักรกฤษณ์ กันศรีนวกุล, ชาวชุมชนน้ำล้อม. สัมภาษณ์. 26 กุมภาพันธ์ 2557.

จันทร์ ท้าวไชย, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.

จรัญ ขัดมัน. สัมภาษณ์. กรกฎาคม 2556.

ชุติมา หุ่นนวล, หัวหน้าชุมชนช้างค้ำ. สัมภาษณ์. 2 ตุลาคม, 24 ธันวาคม 2556.
ทรงศักดิ์ สมณะช้างเผือก, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
นวลศรี ศักดาศรี, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
บุญน้อม ไชยวุฒิ, ชาวบ้านบ่อสวก. สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2556.
ปรีดา คำปัญโญ, ผู้ร่วมอนุรักษ์การละเล่นรำวงมะเก่า. สัมภาษณ์. มกราคม 2557.
ปรีชา อนุคุต, เจ้าของร้านลาบเมืองเล็น. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.
ผ่าน ฟ้าสาร, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
พระมหาธนพล ธมฺมพโล. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556 , กรกฎาคม 2557, พฤษภาคม 2557.
ภิรมย์ เทพสุคนธ์, ประธานสภาวัฒนธรรม จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์. กันยายน 2556.
รัชชฎา ศักดาศรี, ชาวบ้านชุมชนมณเฑียร. สัมภาษณ์. 2 พฤศจิกายน 2556.
วรินทร์รัตน์ วงศ์อินทร์, ชาวชุมชนมหาโพธิ. สัมภาษณ์, กันยายน 2556
ศรีจันทร์ ศิริโพธิ์, ชาวบ้านมหาโพธิ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
สถาพร สุริยา, ผู้อาศัยในคุ้มเจ้าราชบุตร. สัมภาษณ์. 15 มิถุนา 2556.
สมชาย รอดบ้านเกาะ, ชาวบ้านชุมชนสถารศ. สัมภาษณ์. 27 มิถุนายน 2557.
สมหวัง ระวังยศ, ผู้จัดการตลาดสดเชียงแข็ง. สัมภาษณ์. มิถุนายน 2556.
สมเจตน์ วิมลเกษม, ผู้เชี่ยวชาญด้านศิลปวัฒนธรรม องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์. กันยายน 2555, 25 กุมภาพันธ์, 15 พฤษภาคม 2557.
สมปรารถนา ณ น่าน, ทายาทและเจ้าของคุ้มเจ้าราชบุตร. สัมภาษณ์. 15 มิถุนายน , 3 พฤศจิกายน 2556.
สมัคร ไชยกลาง. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.
สัมฤทธิ์ จิตวงศนันท์, ชาวบ้านชุมชนเชียงแข็ง. สัมภาษณ์. พฤษภาคม 2556.
หิรัญ อุทธวงค์, อาจารย์และผู้ก่อตั้งหอประวัติศาสตร์โรงเรียนน่านคริสเตียนศึกษา. สัมภาษณ์. 29 สิงหาคม , 31 ตุลาคม 2557.
ไหว ดวงอินตา, ชาวบ้านบ่อสวก. สัมภาษณ์. 23 ธันวาคม 2556.
อาคม ไชยกลาง. สัมภาษณ์. พฤศจิกายน 2556.

ภาคผนวก

UTILIZATION OF URBAN ARCHITECTURE AND CULTURAL HERITAGES FOR DEVELOPING COMMUNITY BASED TOURISM AND SUSTAINABLE URBANISM IN NAN CITY, THAILAND

Nawit Ongsavangchai [1]

[1] Assoc.Prof. Dr., Faculty of Architecture, Chiang Mai University, Thailand, nawit.ong@cmu.ac.th

The objective of this research is to utilize the database of architectural and cultural resources from the extensive field survey in Nan City for promoting community based tourism by producing various media to communicate with local people and tourists for more interesting and better understanding about history and memories of architectural and cultural resources in Nan City in term of relationship with transformation of the city, and establishing cultural activities for enhancing people awareness of the value of architectural and cultural resources and reviving culture for creative contemporary use. All of the actions of the project hope to yield positive impact to encourage community based tourism from their architectural and cultural resources.

The activities of the research have been widely known by the short name *"Long Nan"*, through bimonthly booklet. Along the research period, 10 issues of booklet have been published and handed out for free to disseminate information and memories to the reader about hard to see Nan's architectural and cultural resources in term of relationship with formation and transformation of the city. Simultaneously, many cultural activities were carried out, for example, wooden Buddha image engraving workshop, which aimed to transfer the engraving technique from the expert to the next generation in the communities. This workshop has high hopes that one day the communities can engrave many small Buddha images for tourists to buy as an offering to the temple. Survey of the old houses and urban elements for making the location maps, models and houses' plan for promoting old houses visiting bicycle routes in the community was also done with the local people. These activities will catalyze the economic activity in the community and adaptation of original way of cultural practice for contemporary use which will be a good ground for sustainable urbanism in such a small city as Nan

Key words: nan, cultural resources, architectural resources, sustainable urbanism, community-based tourism

1. Introduction

Nan is a town in northeastern Thailand. The town is the administrative centre of Nan province which shares the border with Xayabuli province of Lao. It was initially found as a fortified city in 1368 AD. along the right bank of the Nan River. The city have continueously inhabited by the people until the present day, except the the period from 1819 – 1854 AD. When the town was flooded by the Nan River and the King moved his town to Viang Nua, the moated town located far further to the north about 1.4 km from the previous town. As the easternmost province in upper northern Thailand which used to be the principality of Lanna Kingdom, with

about the midway position between Chiang Mai, the capital of Lanna Kingdom and Luang Prabang, the capital of Lan Xang Kingdom (early Lao), the remote Nan became the melting pot of culture form both kingdoms and also those from the south of China abd gave birth to the unique culture and architecture of Nan.

In 2005, the fortified area of Nan has been registered by Council of Ministers as an Old Town Conservation Area which is the second town area after Ratanakosin Island in Bangkok. Within the conservation area, there are many temples and noble houses, thus the slogan of the city, *Nan - Living Old Town*. Located in the core center of conservation area, the most famous temple, what Phumin, which is renowned for its cruciform Ubosot and Viharn combining into one building, is the rare case for Thailand or even other Buddhism countries, attattracting a hordes of tourists to make a visit each year. Compared to the population of the town which is around 20,500 of inhabitants, the number of tourist increased dramatically every year from 495,295 in 2013 to 611,659 in 2016, which more than 97% are Thai tourists. Most of tourists paid a visit to the central part of the conservation area, while an area in the northern part of the town have less visited by the tourist. Mainly focused by the tourists, many famous temples and museums faced the problem of over packed tourists, traffic jam and over carrying capacity in some places, especially during high season from November to January. Tourism concentration in only conservation area also led to the problem of fast deterioration and inequitable distribution of benefit from tourism. Nevertheless, by general observation, we could observe that there are many urban elements - city wall, moat and bridge; architectural heritages – old temples, monk cells and vernacular houses; and unique cultural activities – Buddha wood craving and silverware making, widely distributed not only in the fortified area but also in the whole area of the town.

Due to the above-mentioned reason, the field study had investigated and did data collection about architectural and cultural resources in Nan Municipality Area in 2012, then a GIS database was established by the collected data covering both tangible and intangible resources. The study discovered 200 units of architectural resources and 178 units of cultural resources. Many resources with high cultural and historical value in the community areas of the town are still little known among tourists and locals also such as community museum, wooden vernacular dwellings, colonial buildings and wooden Buddha images, while the potentiality for using these resources to promote community based tourism in some communities is high and have possibility to use them as a tool for improving town area in both physical features and socio-economic conditions into concrete outcome, if good planning and practical management were mutually set by stakeholder of the town, from government office, private enterprise to local inhabitants in the communities. [1]

2. Objective of the Study

From the above mentioned previous study, after setting the GIS database of architectural and cultural resources in Nan Municipality Area and understanding of condition and distribution of these resources and their potentiality for contemporary use as a tool for developing the

[1] Ongsavangchai, N. (2013) The Study of Architectural and Cultural Resources in Nan Municipality Area for Encouring Community Based Tourism, Critical Tourism Studues Conference: Tourism Critical Practice, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 25-28 June 2013.

town by community based tourism, the current study is a succession project which aims for utilization the database to produce concrete outcome for Nan town by

1) Searching for deeper and more multi-faceted of history and memories of architectural resources in term of relationship with formation and transformation of the town.
2) Establishing cultural activities to enhance people awareness of value of cultural resources and reviving culture for creative contemporary use.
3) Producing various media to conveyed gained data and working result from the first and second objective to the public, and to form the process of communication to locals, tourists and general people.

All activities to implement these objectives are expected to yield positive impact to the communities by passing traditional ways of cultural practise to the next generation, promoting communities' economic and encouraging utilization of architectural and cultural resources for community-based tourism.

3. Scope and Methodology of the Study.

The field surveys have been done from September 2015 – August 2017 for collecting data about history and development of architectural resources especially vernacular houses and urban elements in the municipality area of Nan town. The measure works of people's dwelling houses were also conducted to draw plan, elevation and form of the building to compare planning, proportion and form of the houses from each period and typology. The field surveys were done by participation with the staff from the municipality office, head of the communities, communities' member and inhabitants. Interview and dialogue with the inhabitants and local scholars to compile history of the building were also done. Moreover, meeting with the related government offices and communities were held more than 10 times during the period of the study to establish cooperation for pushing the study into the concrete outcome. Simultaneously, review of previous studies and historical records and evidences were done to recheck the correctness and reliability of gained data from the fieldworks.

For the initiation of cultural activity in cooperation with community, the project started by rechecking the potentiality of each community to handle the activity and possibility to revive that cultural activity into contemporary use. The decision of which community and what activities will be selected for running the project was done by discussing with the head of communities and meeting with their members, which took more than five times to find final-conclusion.

What type of the media should be produced to publicize activities of the project and outcome of the study to local people and tourists was decided by consulting with officers from Municipality Office, Designated Areas for Sustainable Tourism Administration (DASTA) head of the communities, local inhabitants and other related organizations. A need for support in term of know-how, budget, place and workforce from the local organization, people and stakeholder was always asked along the process of the project.

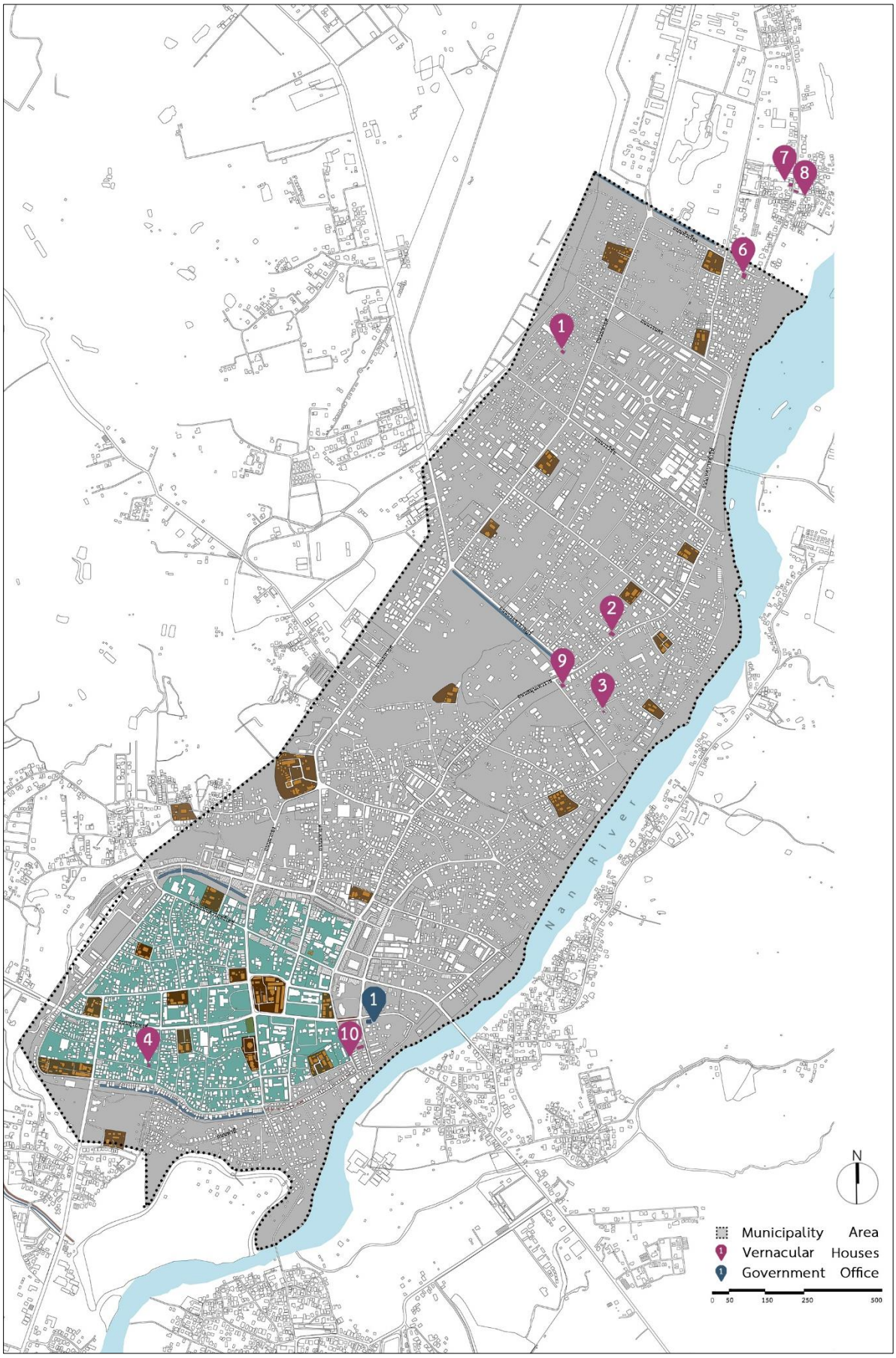

Figure 1: Location of 11 examples of vernacular buildings in Nan municipality area

4. Result of the Study

From the extensive fieldwork with the participation of local organizations and people for more than two years, the result of the project can be explained following each objective as follows;

4.1 Architectural Resources of Nan: The hidden facet

Despite having a slogan -*Nan Living Old Town*-, townscape of Nan at the present especially in the communal living and commercial areas are lacking in unique characteristic and old atmosphere. The old commercial area above the northern wall of the fortified area used to have market built by wood and surrounded by wooden shophouses but unfortunately, the whole area was burnt down by fire in 1980 AD. "*Living Old Town"* according to the slogan so likely means the core of the conservation area which formed by many old famous temples and noble houses. Therefore, Nan does not really have old living or commercial area in term of physical attributes that form to be the unique townscape, however, from the field surveys, there are many detached vernacular houses and a group of colonial buildings widely distributed around the town. Even though, these two typologies of little-known architecture did not constitute the unique townscape of Nan, it can be called another hidden facet of Nan, aside from well-known temples and noble houses.

4.1.1 Vernacular Houses

Field survey found that vernacular houses are widely distributed in the whole are of the town. There are 132 vernacular houses in total and all of them were built by wood or half wood half concrete. Planning and form of the houses are varied from place to place, according to location, function of the ground floor and period of construction and can be separated into two typologies; traditional house on stilt and urban two storey house.

Traditional house on stilt is an older type compare to urban two storey house. They are normally located along the small lanes inside community area. Only some of them were found beside the main road. Space planning inside the building are varied from house to house but they share some common characteristics - front verandah with a set of stairs from the ground floor, a middle multipurpose area combining all rooms together and a group of service area at the back of the house with another stair directly approach from the ground floor, for example. House No. 1-4, 6-7 and 10 in Fig.2 are good example of this house type.

Urban two storey house is a dwelling house constructed around 60 years ago. They are normally located beside the main road in the town area and along the trunk road to other districts. They are quite new compare to the house on stilt of Nan, therefore each urban two storey house has its own unique characteristic in planning, form, opening, ornament and usage pattern of space inside especially in the ground floor. Their examples are those No. 5, 8 and 9 in Fig.2.

Not only the houses but government offices, monk cells and public buildings were also built in the manner of traditional house on stilt. Osotsapa (Office for Public Health) of Fig.9 is an example of utilization of this building style. Due to public use, the size of these buildings are quite bigger than houses on stilt and their columns on the ground floor are normally built from brick in wall bearing construction technic.

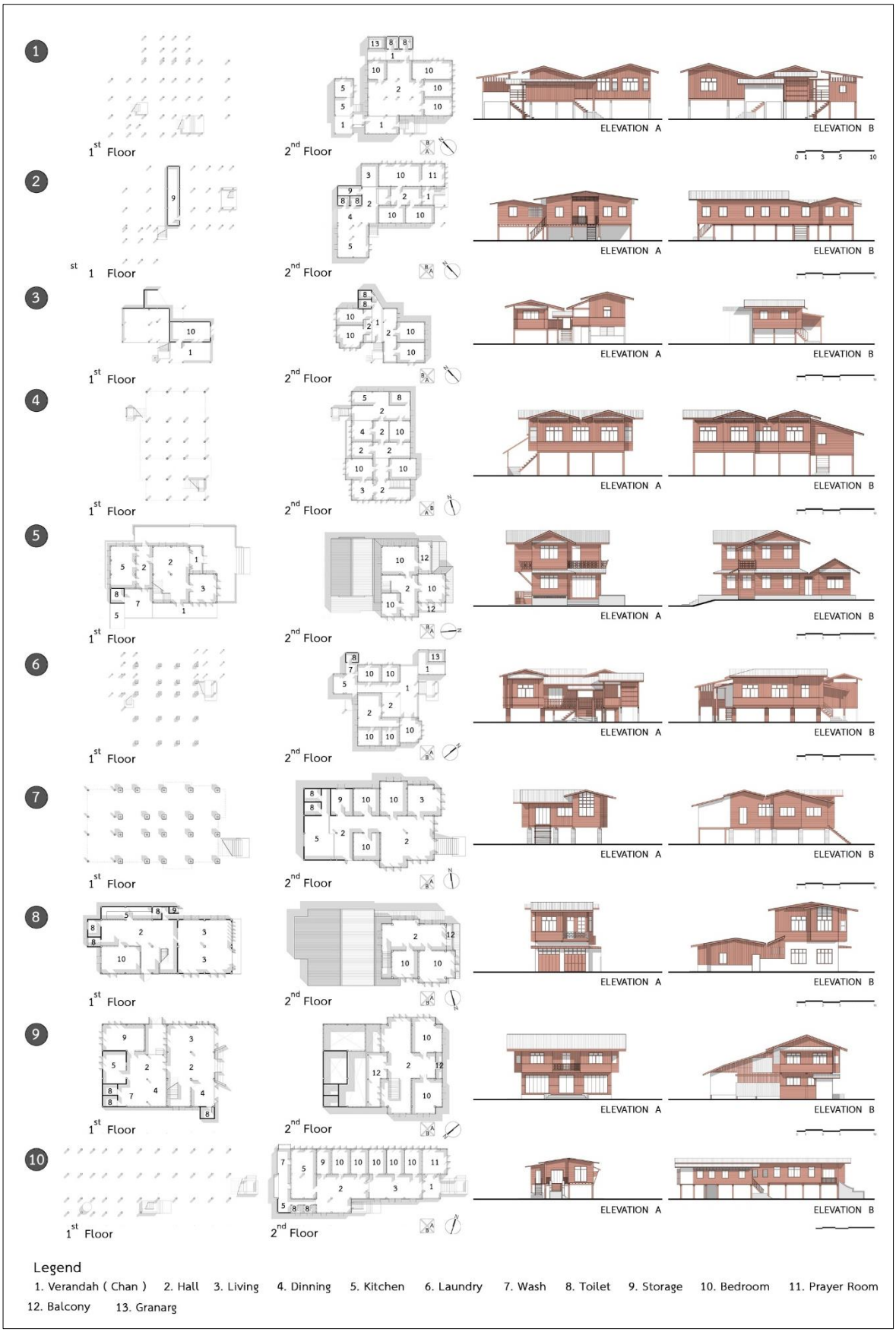

Figure 2: Ten example of vernacular houses in Nan town from the total 132 houses

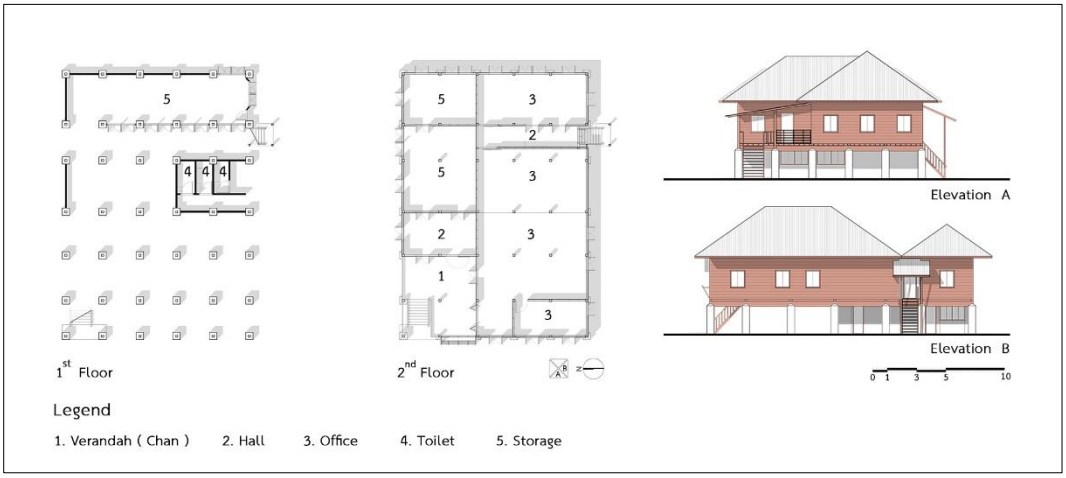

Figure 3: Office for Public Health building constructed in 1925 AD.

4.1.2 Colonial Buildings

There is very little known about western influence on Nan people's way of life and their culture, not to mention architecture. Nan is hardly known for colonial building or architecture built with western influence in plan, form, material, ornament and construction technic. Compare to other cities in the same region of northern Thailand, which have much talk about western influence on architecture, Nan is in the unknown area. However, from the field surveys, the study discovered 11 buildings distinctly constructed with western influence.

Western influence has come to Nan by two ways. The first channel has started around 1886 AD. when Myanmar on the west of Thailand was colonized by England, while on the east France gradually expanded its power over Lao. This sensitive situation forced Thai to readjust state administrative system to control its territory especially areas along the borderline of these two western colonizers. The new administrative system made a closer relationship between Bangkok and Nan. King Suriyapong Paritdej, the ruler of Nan at that time was reduced his power and position from the king to be as a representative of central government. However, it is at this period that he built his palace, Hor Khum, in the middle area of fortified town in 1903 AD. It is the first building in Nan constructed by brick with western architectural influence from Bangkok. After that Hor Khum was used as a model for construction of many noble houses in Nan town. Some good examples are Male Prisoner Building in Nan prison constructed in 1913 AD. and Khum Jaojunthongdee, a noble house built in 1916 AD.

Another western influence from Bangkok came to monk cell. The first monk cell with western influence on the element of the buildings was constrcuted at Suanhom Temple around 1937 AD. by using monk cell in Benjamabophit Temple in Bangkok as a model. After that this monk cell became the model for construction of monk cell for the head monk of many temples in Nan. A good example is at Napang Temple outside the town to the southeast direction. Constructed in 1947 AD, the monk cell of Na Pang Temple is a big two storey brick building with symmetrical plan and form. Western influence can be obviously seen by arch colonnade on both storey of front façade.

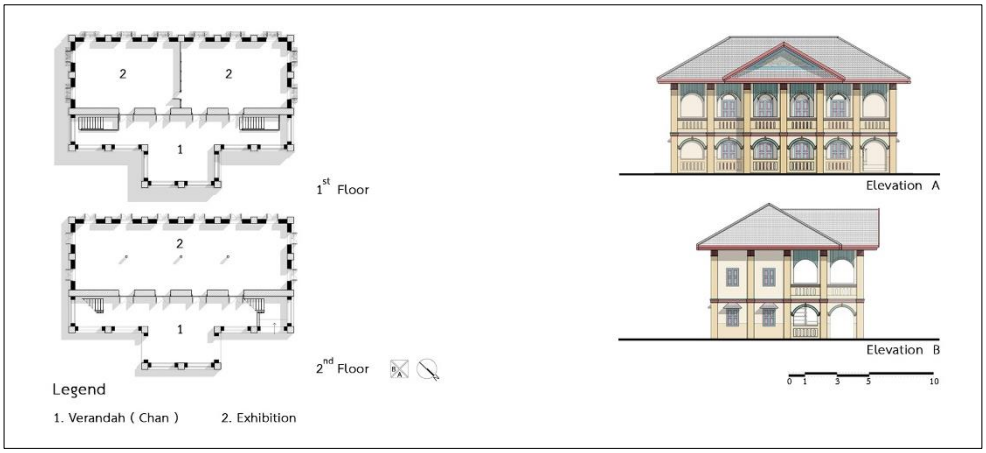

Figure 4: Napang Temple constructed in 1947 AD.

The second channel have come with American missionary from 1895 AD. when the first missionary office was found in Nan. Then in 1897 AD. the first Christian school in Nan, Nan Christian Suksa, was found. At first the school building was temporarily constructed by wood in the simple style of traditional house. The permanent building was firstly constructed by brick in 1915 AD for male school. In the following year, the female school building was also constructed. Both male and female school building share some common characteristics; red brick wall, arch doors and windows, and symmetry plan.

4.2 Wooden Buddha Carving: Revival of unique culture of Nan

The study selected wooden Buddha carving as a representative of cultural activities that will be pushed by the project to revive it into daily practice again. In the past, people of Nan carved the Buddha and offered it to the temple as a kind of making merit, so Viharn in temples of Nan were formerly filled with wooden Buddha images. It was very normal practice and wooden Buddha images were everywhere, ultimately the temples gave them for free for the persons who asked for it or sold it to antique dealer in very cheap price making them rare things to see at the present, while no people carve the Buddha image by themselves and offer it to the temple anymore.

The process to revive this unique cultural practice start from running the workshop to train the new generation how to carve Buddha image. Two workshops were held at Mahapod temple located in the northern end of town area. Each workshop had run for 2 months. An instructor of the workshop is an expert monk from Sangdao Temple in Nan.

At present Mahapod community can carve Buddha images by itself, while Mahapod temple, a community centre of Mahapod, became the only place in Nan where people can learn carving Buddha image and offer the image to the temple as people have ever done in the past. Best of all, by this cultural practice, Mahapod temple could establish itself as a new node of attraction in the northern part of the town linking this less visited area of the town to much visited tourist places in the south. From last year, DASTA has also promoted Buddha carving at Mahapod temple as one of activities in creative tourism of Nan. Economy in Mahapod community is also improved by coming of tourist for this creative cultural practice.

Figure 5: Wooden Buddha Carving at Mahapod Temple

4.3 Long Nan: Media for urban Nan

To make communication to the public easy to understand and remember, the study coined the name "*Long Nan*" and its symbol. The name *Long Nan* became widely know among local people, especially architectural and cultural lover, through many media produced by the study team.

4.3.1 The Booklet

Gained knowledge from field study and result of activities run by the project were publicized via booklets named *Long Nan*, which were wrote and published by the project. Along the study period, 10 issues of booklets have been published and handed out for free to disseminate information and memories about hard to see or never heard before Nan's architectural and cultural in term of how them relate to the formation and development of the town. 1,700 Copies of each issue is much wanted not only by tourists but also local people to collect it as a refernce. The name and logo of *Long Nan* have been widlely copied by the local traders for making souvenirs, for example, T-shirt, key holder, hat and bag which can be seen at walking street market held on the weekend in the centre of conservation area.

Figure 6: Ten issues of Long Nan Booklet published in June 2013 – January 2015

4.3.2 Long Nan Centre

At the final stage of the project, an information centre was established by the study team with cooperation from Nan municipality office and Jumpeewanidabhorn School to allocate their Tourism Learning Centre to be refurbished and set up as the Long Nan Centre. The exhibition inside the centre are composed of 3 maps of Nan town – an aerial photo, a distribution map of architectural resources and an old map of Nan in 1936 AD., 12 models of Nan vernacular houses and a colonial building, information boards for 132 vernacular houses, noble houses, temple and urban elements, and models of wooden Buddha images showing the process of carving and its information boards.

At present Long Nan Centre shares the name and place with Nan Community Centre for Cultural and Cycle Tourism which uses the information from the study of this project for building the bicycle routes for tourist to visit Nan's little-known architectural and cutural resources.

The final expectation of Long Nan Centre is to become the learning/exhibition centre to demonstrate and transfer the Nan's pride from generations to generations and from the locals to tourists for the value of traditional, unique culture & architecture and local wisdoms.

Figure 7: Exhibition in Long Nan Centre

5. Conclusion

Building strong collaboration with related government offices, the private sector, residents in communities and all stakeholders is the most important working methods and processes to achieve the objectives of this field study project. The main results of the study can be concluded that:

- Except from well-known tourist attraction of temples and noble houses in Nan, using the milestone of people's ordinary living house and culture as a hidden facet of Nan can be also an alternative way to develop the town by tourism from the indigenous resources in the communities.
- Old cultural practice can be revived by the cooperation with potential people in the community and can be a practical tool for linking each area of the town together.
- Knowledge centre with good information and interesting method of exhibition should be established and acted as a place for reading the town structure, formation and development in term of relationship with people's way of life, architectural resources, cultural assets and elements of the town.

The strong collaboration from many parties is a key for the success, while most of study activities executed on the communities' sites were always adjusted to actual circumstance and

condition. At the same time, this operational study still requires continuous support from various group of people and organizations both inside and outside of Nan town until the communities can make creative use of other invaluable architectural and cultural assets for community-based tourism all by themselves.

6. Acknowledgement

This study project and all activities proceeded by the project team were funded by The Thailand Research Fund (TRF) under Area-Based Collaborative Research Program Upper Northern Region (ABC-UN). Exhibition and exterior - interior refurbishment at a room of Jumpeewanidabhorn School for Long Nan Centre were also partially supported by the Project for Promoting Sustainability in Future Cities of Thailand (TFCP) initiated by Japan International Cooperation Agency (JICA) and the National Economic Social Development Board (NESDB). Also, this project could not reach to this stage without support from all organizations in Nan Town especially Municipality office and DASTA and all people in the communities. The authors greatly appreciate their support and thoughtful recommendation.

7. References

Bunyanupong, S. (2002) A study for improving townscape and city environment for the inner historical area of nan, Chiang Mai: Social Research Institute, Chiang Mai University.

Ministry of Interior, Department of Fine Art and Ministry of Education (2001) Culture historical development identity and wisdom of nan province, Bangkok.

Nan Statistical Office (2011) Tourism situation in nan city, Nan: Nan Province.

Nan Cultural Office (1999) Prominent artist and cultural scholar of nan province 1999,

Nan. National Housing Authority (2007) Housing and community development plan for phayao-phrae-nan province, Chiang Mai.

Office of Committee for Conserving and Developing Nan Old Town (2009) Nan living old town, Nan: Nan Cultural Office.

Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (2005) Nan cultural heritage atlas, Nan: Nan Municipality office.

Ongsavangchai, N. (2013) The Study of Architectural and Cultural Resources in Nan Municipality Area for Encouring Community Based Tourism, Critical Tourism Studues Conference: Tourism Critical Practice, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina, 25-28 June 2013.

Poplin, D.E. (1979) Communities: A survey of theories and methods of research, Macmillan Pub.Co.

Sukpamoon, P. (2004) Unique heritages in nan province, Nan: Nan National Museum.

Suwan, M. (2003) Action plan for developing tourism in chiang rai- phayao-phrae-nan, Chiang Mai: Graduate School, Chiang Mai University.

Tawichai, K. (2001) Attitude of thai tourist toward tourism in nan province, Chiang Mai: Faculty of Political Science, Chiang Mai University

การดำเนินงานจัดเตรียมสื่อแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ก่อนการปรับปรุง

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) ระหว่างการปรับปรุง

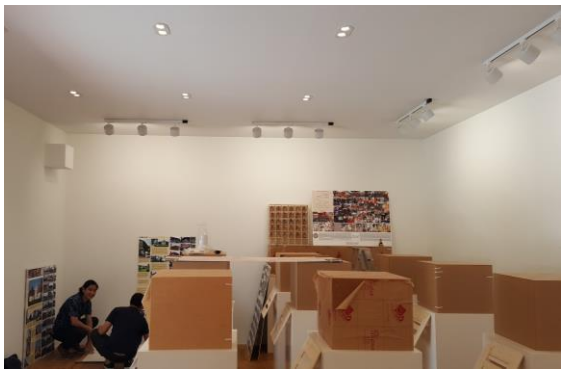

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) เมื่อเสร็จสมบรูณ์

(ภายนอกศูนย์ข้อมูลชุมชน)

ศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน) เมื่อเสร็จสมบูรณ์
(ภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน)

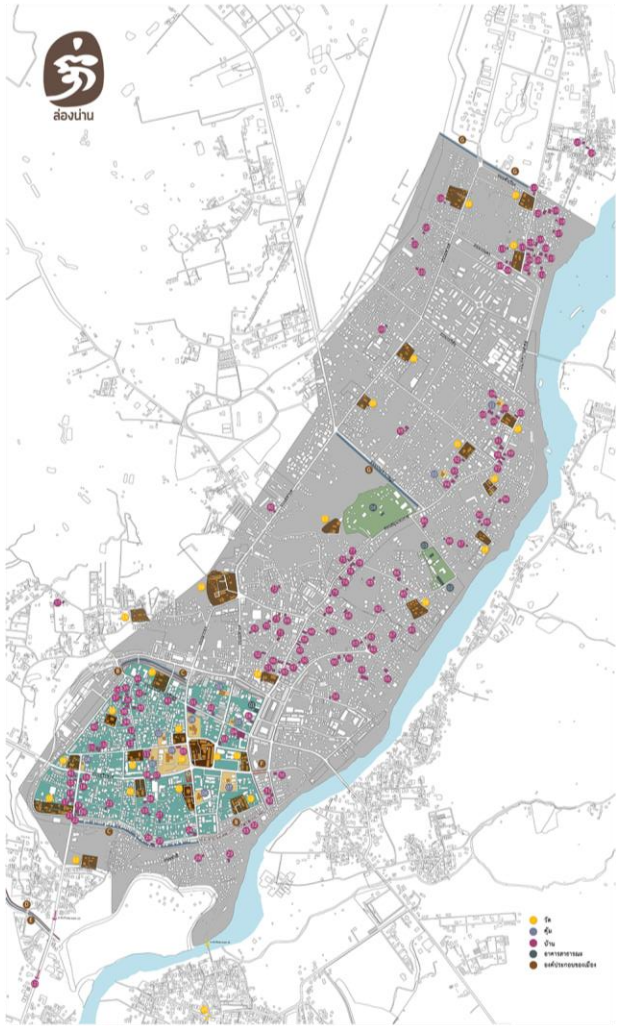

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

แผนที่เมืองน่าน พ.ศ.2479
พระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองน่าน

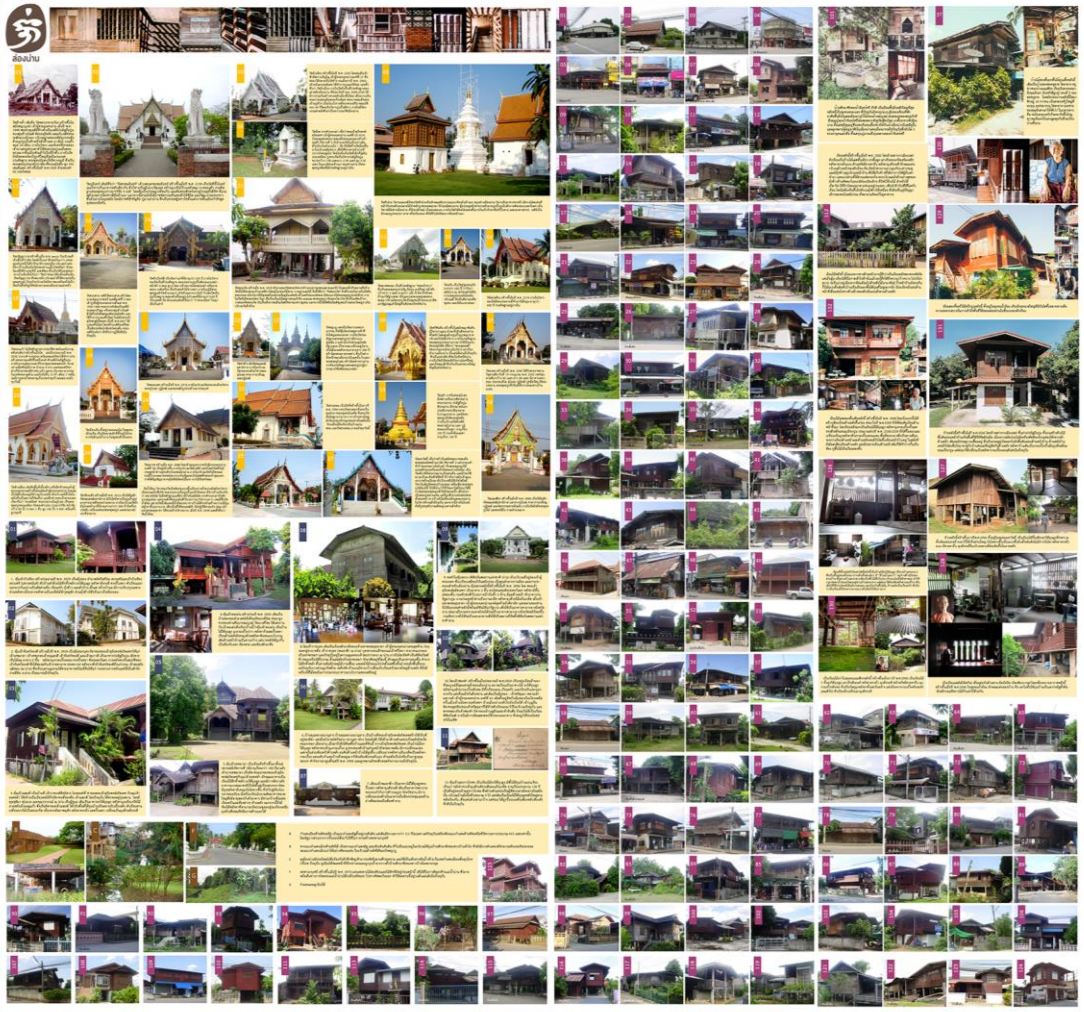

แผนที่แสดงตำแหน่งทรัพยากรทาง
สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ
เมืองน่าน

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

บอร์ดแสดงตำแหน่งทรัพยากรทาง
สถาปัตยกรรมของเมืองน่าน

บอร์ดแสดงรายละเอียดของโครงการศูนย์ข้อมูลชุมชน
(ศูนย์ล่องน่าน)

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

บอร์ดแสดงรายละเอียดโครงการคืนพระไม้ให้เมืองเก่า และโครงการฟื้นน่านตานพระไม้

สื่อจัดแสดงภายในศูนย์ข้อมูลชุมชน (ศูนย์ล่องน่าน)

พระไม้ตามลำดับขั้นตอนการแกะสลักและพระไม้องค์เล็ก

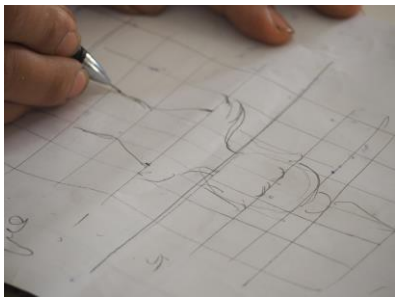

หุ่นจำลองบ้านในเมืองน่าน 12 หลัง

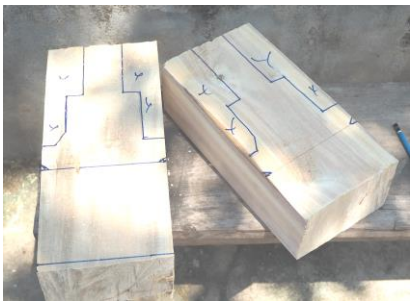
การดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

(ขั้นตอนการแกะสลักและอุปกรณ์)

การดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

(การประชุม จัดอบรมและปฏิบัติการแกะสลัก)

ผลลัพธ์จากการดำเนินงานกิจกรรมอบรมและฝึกฝนการแกะสลักพระพุทธรูปไม้

